నన్నయ భారతి

(వ్యాస సంకలనం)

ప్రథమ సంపుటం

గౌరవ సంపాదకులు

ఆచార్య పేర్వారం జగన్నాథం

సంపాదకులు

బేతవోలు రామబ్రహ్మం

డా. గొల్లకోట సూర్య భాస్కరరావు

ప్రచురణ

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

లలితకళాక్షేత్రం, పబ్లిక్ గార్డెన్స్, హైదరాబాదు - 500 004.

నన్నయ భారతి (వ్యాససంకలనం)

NANNAYA BHARATHI (Collection of Essays)

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం ప్రచురణల సంఖ్య : 136

ప్రథమ ముద్రణ : 1993

ప్రతులు 1000

వెల : రూ. **70**/-

ప్రతులకు :

డైరెక్టర్, ప్రచురణల విభాగం,

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,

పబ్లిక్ గార్డెన్స్, హైదరాబాదు - 4.

ముద్రణ :

మహేశ్వరి ప్రింటింగ్ అండ్ బైండింగు వర్క్సు

సీతంపేట, రాజమండ్రి - 4.

ప్రొ॥ పేర్వారం జగన్నాథం
వైస్-చాన్సలర్

లలిత కళాక్షేత్రం
పబ్లిక్ గార్డెన్స్
హైదరాబాదు-500 004
(ఆం. ప్ర.)

ప్రస్తుతి

తెలుగుభారతం ఆంధ్రుల అదృష్టంగా అవతరించింది. కవిత్రయం దాన్ని తెనిగించి తెలుగువారికెంతో మహోపకారం చేసింది. తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో అది ఆది కావ్యంగా నిలిచింది. ఆంధ్రమహాభారతం కొన్ని సందర్భాల్లో మూలానికి వన్నె చేకూర్చింది. మహాకావ్య మర్యాదలను పాటించి రస సముంచితంగా విరచింపబడింది. అందుకే అది తెలుగు ప్రజల జీవన సర్వస్వంగా ప్రజా జీవితాన్ని పెనవేసుకున్నది. సంస్కృత భారతానికి అనువాదమే అయినా తెలుగు భారతంలో తెలుగు ప్రజల మనోభావాలూ, జీవనతత్త్వమూ, ఆలోచన విధానమూ, మానవ మనస్తత్త్వ చిత్రిణమూ జరిగింది. అందుకే దాని అధ్యయనం అనివార్య మవుతున్నది. అన్ని కోణాల నుండి, అన్ని దృక్పథాలనుండీ ఆంధ్రమహాభారతాన్ని అనుశీలించడం అవసరమవుతున్నది.

తెలుగు భారతం గురించి ఎందరో పండితులు, పరిశోధకులు, విమర్శకులు ఆయా సందర్భాల్లో ఎంతో విలువైన వ్యాసాలను ప్రకటించినారు. అవి అందరికి అందుబాటులో లేకుండా వున్నాయి. కనుక వాటిని క్రోడీకరించి ఒకచోట కూర్చి ప్రచురిస్తే తెలుగు పాఠకులకూ, సారస్వతాభిమానులకూ ఉపయోగంగా ఉంటుందని భావించినాము. ఆ ప్రయత్నంలో భాగంగా ముందు నన్నయ గురించీ, నన్నయ రచించిన భారత భాగం గురించి విరచించిన వ్యాసాలను ఈ సంపుటంలో ఏర్చి కూర్చడమైంది. కొన్ని వ్యాసాలు ఇటీవల

రచించినవికూడా ఇందులో చేరినాయి. వాటిని ఒక క్రమబద్ధంగా అంటే అవతారికకు సంబంధించినవీ, కవితారీతులకు సంబంధించినవీ, అనువాద విధానానికి సంబంధించినవీ అయిన వ్యాసాలను ఈ సంపుటంలో ఎంపికచేసినారు. ఇప్పుడవి మీముందున్నవి.

ఇట్లాగే తిక్కన గురించీ, ఎఱ్ఱన గురించీ ఇదేపద్ధతిలో త్వరలోనే వ్యాస సంకలనాలను వెలువరించాలని మా యోచన. అంతేకాక ఆంధ్ర సాహిత్యంలో యుగకర్తలూ, సాహిత్యగతిని మార్చిన ప్రవర్తకులూ అయిన మహాకవుల గురించికూడా ముందు ముందు విలువైన వ్యాస సంపుటాలను ప్రకటించాలన్నది మా ప్రణాళిక. త్వరలో ఒకటొకటిగా వాటిని తెలుగు పాఠకులకు, సాహిత్యాభిమానులకూ అందిస్తామని మనవి చేస్తున్నాను. ఈ సంపుటాలగురించి సాహిత్యాభిమానులూ, పాఠకులూ ఏమైనా సూచనలు చేస్తే వాటిని సాదరంగా పరిశీలిస్తాం. అందుకు ఆహ్వానిస్తున్నాం. ఈ సందర్భంలో ఎంతో శ్రమకోర్చి ఈ సంపుటాన్ని సంకలితం చేసిన సంపాదకులు ఆచార్య బేతవోలు రామబ్రహ్మంగారినీ, డా॥ గొల్లకోట సూర్య భాస్కరరావుగారినీ అభినందిస్తున్నాను.

ది 14-1-1993

శ్రీ ఆంగీరస మకర సంక్రాంతి

పేర్వారం జగన్నాథం

సంపాదకీయం

యుగకర్తలైన మహాకవులమీదా, మన సాహిత్యాన్ని ప్రభావితం చేసిన ఉద్యమాలమీదా తెలుగులో ఇంతవరకూ వెలువడిన విలువైన వ్యాసాలనన్నింటినీ ఒకచోటికి సేకరించి సంపుటాలుగా సాహితీ ప్రియులకు అందించాలనే సంకల్పంతో "విమర్శన, పరిశోధన - సమీకృత ప్రచురణ" అనే ప్రాజక్టును తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ సాహిత్య పీఠం చేపట్టింది. ఇందులో భాగంగా తొలిప్రయత్నంగా ఆదికవి నన్నయ మీద వెలువడుతున్న వ్యాస సంకలనంలో ప్రథమ సంపుటం ఇది.

ఒక కవిమీద వెలువడిన వ్యాసాల సంకలనం కాబట్టి ఇందులో వ్యాసాలను కాలక్రమాన్నిబట్టికాకుండా విషయపరంగా వింగడించి పొందుపరిచాము. అవతారిక, కవితారీతులు, అనువాదవిధానం అనే అంశాలకు చెందిన వ్యాసాలు ఈ ప్రథమ సంపుటంలో చోటుచేసుకున్నాయి. ఉపాఖ్యానాలు, తులనాత్మకాలు, భాష-ఛందస్సు, పరిశిష్టాలు అనే అంశాలకు చెందిన వ్యాసాలు అనంతర సంపుటంలో వెలువడతాయి.

పాత పత్రికలలో వెలువడిన అమూల్యమైన వ్యాసాలు చాలామటుకు నేటి పాఠకులకూ పరిశోధకులకూ అందడంలేదు. ఆ లోటు తీరిస్తే అవగాహనల పరిధులు విస్తరిస్తాయనీ, పరిశోధనల స్థాయి పెరుగుతుందనీ విశ్వాసం. ఈ ప్రాజక్టుకు ఇదే పరమ ప్రయోజనం.

అయితే ఈ నన్నయభారతి సర్వసమగ్రం అని మేము ఏకోశానా అనుకోవడంలేదు. మాదృష్టికిరాని వ్యాసాలు విలువైనవి చాలా ఉండి ఉండవచ్చు. విపులాచ పృథ్వీ. మన్నించండి. మీ దృష్టికి వచ్చినవి

సూచించండి. ద్వితీయ ముద్రణకు ఇది నోచుకుంటే అప్పటికి మరి కొంత సమగ్రతను సంతరించగలుగుతాం. సహకరించమని సాహితీ పరులను సవినయంగా అభ్యర్థిస్తున్నాను.

ఇటువంటి వ్యాస సంకలనాలు (నన్నయమీద) చిన్నచిన్నవి కొన్ని ఇప్పటికే ప్రచురితమయ్యాయి. అవి విస్తృతంగా దొరుకుతున్నాయి. అందుచేత ఆ వ్యాసాలను ఈ సంకలనంలోకి చేర్చలేదు. అలాగే సంస్కృతాంగ్లాలలో వెలువడిన వ్యాసాలనుకూడా మినహాయించాము. వీటిని, ఇంకా ప్రత్యేక విమర్శ గ్రంథాలుగా, ముద్రితాముద్రిత సిద్ధాంత నిబంధనలుగా నన్నయ భారతభాగం మీద జరిగిన కృషినంతటినీ క్రోడీకరించి బిబ్లియోగ్రఫీగా అనంతర సంపుటానికి చివర పొందుపరుస్తున్నాము.

వ్యాస రచయితలలో నూటికి ఎనభైమంది నుంచి ప్రచురణానుమతి పొందగలిగాం. వారందరి సౌహార్దానికీ కృతజ్ఞతలు. కొంతమంది చిరునామాలు తెలియలేదు. కొంతమందికి వారసులు తెలియరాలేదు. వారంతా మా పరిమితులనూ మా శ్రమనూ మా నిజాయితీని గమనించి పెద్దమనసుతో మన్నిస్తారని ఆశిస్తున్నాను.

వ్యాసాలు సేకరించడం మొదలుకొని ప్రూఫులు దిద్దటంవరకూ అన్నింటా శతశాతమూ శ్రమపడిన సహవ్రతుడు డా॥ జి. యస్ భాస్కరరావుగారిని మనసారా అభినందిస్తున్నాను. మంచి పరిశోధకుడుగా రాటుతేలాడని ఆనందిస్తున్నాను.

గ్రాంథిక-వ్యావహారిక భాషోద్యమం మీద ఇటువంటి వ్యాస సంకలనం మరొకటి తయారై సిద్ధంగాఉంది. అదికూడా త్వరలోనే పాఠకలోకానికి అందుతుంది.

మహిమున్ వాగనుశాసనుండు సృజియింపన్ - అన్నట్లు ఈ ప్రాజక్టును ఆదిలో ఆశీర్వదించిన తె. వి. వి. ప్రథమోపాధ్యక్షులు ఆచార్య తూమాటి దోణప్పగారికీ, ఆమోదించి కొనసాగించిన ద్వితీయోపాధ్యక్షులు ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారికీ, "ప్రస్తుతించి" పరిపోషిస్తున్న ప్రస్తుతోపాధ్యక్షులు ఆచార్య పేర్వారం జగన్నాథం గారికి కృతజ్ఞతా పూర్వకంగా నమస్కరిస్తున్నాము.

ఈ కృషిలో సర్వాత్మనా సహకరించిన సాహిత్యపీఠ సహవ్రతులకూ, వివిధ గ్రంథాలయాధిపతులకూ, ఆచార్య ఎస్. శివరామమూర్తిగారికీ, ఆచార్య బి. రామకృష్ణారెడ్డిగారికీ, ఆచార్య ఆర్. తిరుమలరావుగారికీ (డైరెక్టర్, ప్రచురణల విభాగం) డా॥ టి. వెంకటరెడ్డిగారికీ (ఇప్పటి రిజిస్ట్రారు) కృతజ్ఞతలు. సాధ్యమైనంత తక్కువ ముద్రారాక్షసాలతో ముద్రించి ఇచ్చిన మహేశ్వరీ ప్రింటింగ్ ప్రెస్ వారికి ధన్యవాదాలు.

బొమ్మూరు
ఆంగీరస-రథసప్తమి

బేతవోలు రామబ్రహ్మం
30-1-1993

విషయసూచి

ఆంధ్ర మహాభారతము - అవతరణ

క వి తా రీ తు లు

అనువాద విధానము

ఆంధ్రభారతము - అవతారిక

శ్రీ ఆలమూరి రాజగోపాలరావు

౧

మతపరిస్థితులు - ఆంధ్ర భారతావశ్యకత

బౌద్ధులు మత్సరగ్రస్తులై, ప్రభువులు స్మయదూషితులై, సుభాషితాలు జీర్ణించి, ధర్మం సడలి, ఆదర్శాలు నశించి, లోకం భ్రష్టమయినాడు, పురుషోత్తములు సహింపరు, ప్రజలు భరింపరు. విలయం వికటాట్టహాసం చేస్తుంది. కవులు ఘంటంచేబూని విజృంభిస్తారు.

అలనాడు కాళిదాసు తననాటి రాజలోక లాఘవజీవితాన్ని, విషయలాలసతను గుర్తించి, ధర్మం భ్రష్టమవుతున్నట్లు గ్రహించి, కావ్యాలు వ్రాసి సంస్కారానికి పూనుకొన్నాడు.

పార్వతీశివులవలె ధర్మం తదాశ్రయమైన ఆచరణ విభిన్నము కాక సంపృక్తముగా వుండాలి. మీ స్వర్గాభిలాష విషయవాంఛా పరితృప్తికి దాస్యమైపోరాదు. అయినచో ఊర్వశి తిరోగమింపకలదు. (విక్రమోర్వశీయం) నారీగమనం శాస్త్రోపదిష్ట మయిననూ అది ప్రజామోదముద్రను పొందాలి. కానినాడు అది పునీతముకానేరదు. (శకుంతలా వివాహం) మీరు మీ కామతృష్ణాయుత నారీవాంఛను విడవండి. "ప్రజాయై గృహమేధులుకండి" సుధర్మాపీఠ సంరక్షణార్థమయి మీమీరథాలను స్వర్లోకపథానికి మళ్ళించండి. శైశవమందు విద్య, యౌవనమందు గృహస్థధర్మం, వార్ధకమందు యోగముద్ర, ఆపైన యిచ్ఛామరణం మీకుతగినపని అని తననాటి ప్రభువులను, ప్రజలనుకూడ కాళిదాసు తన కావ్యాలద్వారా హెచ్చరించాడు.

సంస్కృతంలో ఆదికవి వాల్మీకి. అతడు రచియించిన రామాయణాధారంచేత నాటిచరిత్ర మనం తెలుసుకోగలుగుతున్నాము.

సంస్కృతకవులకు తమ కావ్యాలలో అవతారికలు వ్రాసే ఆచారం లేదు. అయినా వారి కావ్యాలలోని నాందీప్రస్తావనల ఆధారంచేత కవి కాలాదులను, నాటి చరిత్రను మనం కొంత గ్రహింపకలుగుతున్నాము. తమిళ, కన్నడ, ఆంధ్ర కవులు తమ కావ్యాలలో అవతారికలు, అశ్వాసాంతపద్యాలూ వ్రాశారు. వాటివలన మనకు ఆనాటి చరిత్ర ఎంతో లభ్యం అవుతోంది. తెనుగులో ఆదికవి నన్నయభట్టు అతడాంధ్రమహాభారత కర్త. తత్కృతిభర్త రాజరాజనరేంద్రుడు. తెనుగులో మహాభారతం వుండడం అవసరమని నన్నయకవి, రాజరాజనరేంద్రుడు గుర్తించారు. రాజు పరమధర్మ విదుడు. ప్రజానురంజనముగ పరిపాలించు పాలకుడు. తనకు, ప్రజకు విశ్వజనీనమైన కావ్యం అవసరమని ఉవ్విళ్ళూరాడు. ప్రజలలోని విభిన్నతత్వాలను నెట్టి, సంఘశక్తులను ఏకముఖంచేసి ధర్మం, ఆచరణ యీ రెండూ విభిన్నపథగాములై భ్రష్టంకాకుండా కాపాడ కలిగింది మహాభారతమే అని రాజరాజు నిర్ణయించుకొన్నాడు. ఆ రాజు పరమధర్మవిదుడు. విమలమతిన్ అనేకమైన పురాణాలు విన్నాడు, రసవత్తర కావ్యనాటకక్రమములు పెక్కు చూశాడు. జగత్పరిపూజ్యములైన ఈశ్వరాగమములయందు అత్యంత భక్తితో హృదయం నిలిపినట్టివాడు' అయినా మహాభారతమే వినాలని తనకు అభిలాష పెద్దయైయుండునని గట్టిగా చెప్పాడు. భారతకథలు, బహువిధముల, బహుభాషలలో అతడు విన్నాడు. అవి బహుయోగముల ఫలం యివ్వకలవనేమాట యదార్థమే. కాని అవి "కృష్ణద్వైపాయన ముని వృషభాభిహిత్ మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థం" లోపించివున్నాయి. కనుక తన అధిక ధీయుక్తిసాయంతో అట్టి మహాభారతాన్ని తెనుగున రచియింపుమని నన్నయభట్టును ఆ రాజరాజు కోరాడు. నన్నయకవి అభిప్రాయం కూడా అట్టిదే.

ఇట్టి కోరిక కలగడానికి ఆనాటి మతపరిస్థితులుకూడా కొంత కారణమయాయి. రాజరాజునాటికే కేవల యాగకర్మాభిలాష, శుద్ధ బౌద్ధం, శుద్ధజైనం, అన్నీ దిగజారాయి. భక్తి, పుణ్యలోకవాంఛ, మూర్తి ఆరాధనమాత్రం బలంగానే పెరిగాయి.

ఆనాటికే "లకులీశపాశుపత" ప్రభావంచేత జైనం శైవంగా మారిపోయింది. బౌద్ధులు, జైనులు, అంతవరకు ఆరాధిస్తూవచ్చిన శక్తిస్వరూపాలు పానవట్టాలుగా మారాయి. జైనుల వృషభ ఆరాధన నందిపూజగా మారింది. కాగా పశుపతినాథుడు పార్వతీనాథుడైనాడు. అది ఉభయమతస్థులను ఏకోన్ముఖులుగా చేసింది. బౌద్ధారామాలలోని అయక స్తంభాలు శివలింగాలుగా మారాయి. గుళ్ళు గోపురాలు లేచాయి. బౌద్ధం, జైనం. శైవం సమ్మిశ్రిత మయాయి. అయినా ఆయా గురువులూ, ఆయా మతాలూ, అన్నివర్ణాలలోనూ వుండి వర్ణవిచక్షణ వుంటూనేవుంది. జైనబ్రాహ్మణులు, జైనరాజులు జైనవైశ్యులు (గోమతేశ్వర ఆరాధకులే కోమట్లు. గోమఠులు కోమట్లయారు.) వేదవిప్రులు ఏవర్ణానికి ఆవర్ణంవారు,ఆయాపేర్లతోనే కుల క్రమాగతంగా వుంటూవచ్చారు. పార్వతీధ్యానాన్ని అంగీకరించారు. విమలాదిత్యుడు, అతనికొడుకు రాజరాజు కూడ ద్రావిడాధిపతులైన చోళరాజకన్యలను వివాహమాడారు. ఆనాడు ఎందరో విప్రులు, తదితరులు ద్రవిడదేశాన్నుండి వేంగికి వచ్చారు వారి ఆగమన కారణంగా వేంగినాటి విప్రులలో శాస్త్రాధ్యయనం ద్విగుణించింది. పండితలోకం పునరుజ్జీవితమయింది.

దక్షిణదేశంలో ఆళ్వారులు, శఠగోపుడు, నాథముని ప్రభృతులు భక్తిమార్గాన్ని ప్రబోధించారు. నయనార్లుకూడా శైవానికి భక్తిని జోడించి ప్రచారంచేశారు. ఈ రెండుమార్గాలు ప్రజాజీవితంతో తీవ్రమైన భక్తిమార్గాన్ని రేకెత్తించి తమ ప్రభావాన్ని ముద్రించు

కొన్నాయి. శంకరుని అద్వైతమతం, కర్మిష్ఠులను తృప్తిపరచక పోయినా, ఏ కొందరిని మాత్రమో వశపరచుకొన్నా అది ప్రజామతం కాలేకపోయింది. అతడు యజ్ఞాదికర్మలను నిరసించాడు. బౌద్ధధర్మాలను చాలావరకు అంగీకరించాడు. ఇట్టి పరిస్థితులలో తను ప్రజలకు శిష్టమైన ధర్మమార్గం చూపకలిగింది ఆంధ్రమహాభారతమే కాగలదని రాజరాజనరేంద్రుడు అతని కవి నన్నయ ఉభయులు నిర్ణయించారు. కాగా ఆంధ్రభారతావతరణకు పూనుకొన్నాడు. భగవద్గీత భారతంలోనిదేకదా!

తిక్కననాటి స్థితి :- మహాభారత విశిష్టతను గూర్చి లోగడ వ్రాయబడింది. రాజరాజనరేంద్రుడు పార్వతీపతి ధ్యానానికే అంకితుడయ్యాడు. అయినా త్రిమూర్తులను రాజరాజు, నన్నయగూడ ఉగ్గడించి నమస్కరించారు. కాని తిక్కననాటికి పరిస్థితులు మారాయి. నన్నయ క్రీ. శ. 11వ, శతాబ్దివాడు. తిక్కన క్రీ. శ. 13వ శతాబ్ది వాడు. ఈ మధ్యకాలంలో దేశంలో వచ్చిన మతావేశాలు ప్రజలలో ఎన్నో మార్పులు తెచ్చాయి. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శివభక్తిని అందరికీచాటి ప్రజామతంగా మార్చారు. రామానుజాదులు వైష్ణవం అన్ని వర్ణాలకు ముక్తిదాయకం అని ప్రచారించారు. మధ్వాచార్యులద్వైత సిద్ధాంతం వ్యాప్తిచెందింది. శంకరుని అద్వైతం పండితలోకానికే పరిమితమయింది. అందుచేత భక్తిభావమే బహుళంగా ప్రబలింది. ఆ యా మతావలంబకులైన శైవ, వైష్ణవ వర్గాలలోను, ప్రభువులలోను తమదేవుడే అధికుడనే ఆవేశ కావేశాలుపెరిగి, మతోన్మాదం హెచ్చి రగడలు, యుద్ధాలుగూడవచ్చాయి. ఇట్టి పరిస్థితులలో తిక్కన భారతరచనకు పూనుకొన్నాడు.

తిక్కన వేదవిప్రుడు, రాజనీతిజ్ఞుడు, యోగి, యాజి, శివకేశవుల కభేద్యమును కల్పించి, భక్తిని రేకెత్తించి పరతత్త్వమున ప్రబోధింపకలిగిన ధీశాలి.

"ఉ॥ వైదిక మార్గ నిష్ఠమగు వర్తనమున్ దగనిర్వహించుచు
న్భేదము లేకభక్తి మది నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ మ
త్పాద నిరంతరస్మరణ తత్పరభావము కల్మినాత్మ స
మ్మోదముఁబొందఁగావ్యరసముంగొనియాడుచునుందు నెప్పుడున్

'నీ వఖండితభక్తిన్' భారతాన్ని తెనుగుబాస వినిర్మింపబూనుట భవ్యపురుషార్థ తరుపక్వఫలముకాదె. దీని కెదనియ్యకొని వేడ్కనూని "కృతిపతిత్వమర్థించి వచ్చితిఁ దిక్కశర్మ" అని పరమేశ్వరుడు తనతో అన్నాడని తిక్కన చెప్పుకొన్నాడు. ఎందుచేత? "అప్పరమేశ్వరుం డాశ్రితులకు అత్యంత సులభుండు గాన" పరమేశ్వరుడే తన్నడుగ వచ్చాడని తిక్కన వచించాడు. ఎంత గర్వంగా అన్నా ఆ పరమేశ్వరుండు భక్తులకు అత్యంత సులభుండనిగూడా వచించాడు. కనుక తిక్కన తలతిక్కకంటె అతని భక్తిభావమే యీ విషయంలో ప్రకటిత మవుతున్నదనక తప్పదు. అదే అతడు చెప్పదలచుకొన్నది. మీరు భక్తులుకండు. మీకడకే భగవంతుడు వస్తాడు. అతడు మీ వాడే అని చాటిన తత్త్వవేది. పరమేశ్వరుడు భక్తులకు సులభలభ్యుడు సుమా అనీ, అయితే ఆ భగవంతుడు కేవలం శివుడునూ కాదు, విష్ణువూ కాదు అనీ శివకేశవు లేకరూపులనీ, భక్తిమార్గంచేత పరమార్థాన్ని సాధింపనగుననీ అతడు తననాటి ప్రభువులకు, పామరులకు, పండితులకు గూడ మహత్తరసందేశమిచ్చాడు. తద్వారా వేదవిప్రులను, శైవులను వైష్ణవులనుగూడ తృప్తిపరచకలిగాడనక తప్పదు. భగవద్గీతార్థాన్ని యీ విధంగా అర్థంచేసుకొని అతడు ప్రజలకు తనభావాన్ని తన భారత రూపంలో అందించాడనవచ్చును.

భారతగమ్యం హరిహర 'ధర్మాద్వైతభావమే' అనీ అది అందరికినీ ఆమోదయోగ్యమని నిర్ణయించాడు తిక్కన, అందుచేతనే

"ఉ॥ శ్రీయన గౌరినాఁబరగు చిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరంబగు రూపముదాల్చి విష్ణురూ
పాయ నమశ్శివాయ యనిపల్కెడు భక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత కిచ్చమెచ్చు పరతత్త్వము గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్॥

మరియు

కం॥ వేదములకు నఖిలస్మృతి వాదములకు
బహుపురాణవర్గంబులకున్
వాదైన చోటులను దా
మూఁదల ధర్మార్ధ కామమోక్షస్థితికిన్॥"

అని వ్రాశాడు. తద్వారా భారతముయొక్క 'ధర్మాద్వైత స్థితి' ని ప్రస్ఫుటం చేశాడు.

అందుచేతనే తన భారతాన్ని నరాంకితం చేయక భగవంతునికే అంకితమిచ్చాడు. తన హరిహరనాథుని కన్నారచూడకలిగాడు.

"కిమస్థిమాలా కిముకౌస్తుభంవా
పరిష్క్రియా యాం బహుమన్యసేత్వం
కింకాలకూటం కిమువాయశోదా
స్తన్యం తవస్వాదు వదప్రభోమే"

అని ప్రార్థింపకల పరమభక్తుడు తిక్కన. కర్మ, భక్తి, జ్ఞానం మేళవింపకల పరమార్థవేత్త అతడు.

ఇట్టి పరిపక్వదృష్టికి తిక్కన్నను తీర్చి దిద్దినవి నాటి మతసాంఘిక పరిస్థితులే అనక తప్పదు. కవిపైన తన కాలప్రభావమును, తన సంఘముపై కవి ప్రభావమును ఉండక మానదనడంలో ఆశ్చర్యంలేదు.

ఇంతవరకు కవిత్రయం రచియించిన అవతారికల ఆధారంగా ఆయా కాలమునాటి మత పరిస్థితులు, సంఘముపై తమప్రభావమును

చూపగా ఆయా పరిస్థితుల కవసరమైనతీరున ఆంధ్రభారత రచన కావ్యకత కలిగిందని తెలుసుకొన్నాము,

ఇక ఆయా కవులనుగురించి, ఆయా కాలమునాటి చరిత్రను గురించీ, అవతారిక, ఆశ్వాసాంత పద్యముల సాయంతో నిర్మించుకోవలసిన అవసరంవుంది. యెఱ్ఱాప్రగ్గడ వ్రాసిన అవతారికాంశాలలో అతడు శివభక్తుడనిమాత్రం మనకు తెలుస్తోంది.

౨

ఇంతవరకు ఆంధ్రభారత రచనావశ్యతకు కారణాలను గురించి తెలుసుకొన్నాము. ఇక రాజరాజనరేంద్రుని యొక్కయు తూర్పు చాళుక్యుల యొక్కయు మతాభిమానమెట్టిదో కొంత తెలియవలసిన అవసరముంది.

రాజరాజనరేంద్రుడు యిలా అన్నాడు :

"మ॥ ఇవియేనున్ సతతంబు నాయెడ కరంబిష్టంబులై యుండు బా
యవు భూదేవకులాభితర్పణ మహీయః ప్రీతియున్ భారత
శ్రవణాశక్తియుఁ బార్వతీపతి పదాబ్జధ్యానపూజామహో
త్సవమున్ సంతత దానశీలతయు శశ్వత్సాధుసాంగత్యమున్॥"

భూదేవకులాభితర్పణం, పార్వతీపతినిగూర్చిన ధ్యానం, పూజ, దానశీలం తనకు చాలా ప్రియమన్నాడు. [అయితే యిది రాజరాజుకే ప్రధాన లక్షణమా? లేకపోతే అతని పూర్వీకులు కందరకును వున్నదా? అనేది తెలుసుకొనడం అవసరం. అతనికే యిట్టి అసక్తి అనగా, విప్రభక్తి, పార్వతీపతి చింతా వుంటే అది అతని ప్రత్యేక విశిష్టత అనవచ్చును. అలాకాక ఆతని పూర్వీకులకుగూడావుంటే అది వారి వంశక్రమానుగతమైన సామాన్యగుణం అనకతప్పదు. రాజనరేంద్రుడే కాదు అతని వంశీకుల కందరకుగూడ యిట్టిగుణాలున్నట్టున్నాయి.

వాళ్ళశాసనాలే చాటుతున్నాయి. తూర్పు చాళుక్యులకు మూల పురుషుడైన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. 616-633) భీమరథీ తీరమందున్న కొండొక గ్రామాన్ని తిమ్మాపురం, చీపురుపల్లి, బిజ్జరాల, కలవకొండ గ్రామాలను బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చినట్టు ఆయా శాసనాలు తెలుపుతున్నాయి. ఈతని కొడుకయిన జయసింహుడు (క్రీ. శ. 676-700) నిడుంబరు, పులింబూరు, వెణకపర్రు, పెనాకపర్రు, కొంబర్రు, విప్పర్తి గ్రామాలను వేదవిప్రులకు దానాలిచ్చారు. వీరు జైనులు.

మంగియువరాజు : (క్రీ. శ. 676-700) ఇతడు అగ్రహారాలు దానమిచ్చాడు. బొండాడనొర్తి, చెందలూరు, తిమ్మాపురం, ఏడువాడ పాలెం, నూతులపర్రు, లక్ష్మీపురం వగయిరాలు.

రెండవవిష్ణువర్ధనుడు. అతని తండ్రియైన ఇంద్ర భట్టారకుడును దానాలిచ్చారు.

రెండవ విష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. 667-675) ఎన్నో గ్రామదాన ములు బ్రాహ్మణులకు యిచ్చాడు.

మూడవ విష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. 714-750) విప్రులకు, జైనా లయాలకు దానాలుచేశాడు. అది ఇతని కాలంలో జైనం బహుళ వ్యాప్తిని చెందింది. ప. గో. జిల్లా పెన్మంచిలిలో జైన విగ్రహా లున్నాయి కదా ? ఇతని శాసనాలు : పసుపుంబర్రు, మావిండిపల్లి ముసినికుండ, జలమూడు, పెర్మంచిలి, రెండుబల్లి మొదలయినవి.

రెండవ విజయాదిత్యుడు : (క్రీ. శ. 804-848) ఇతడు 108 శివాలయాలను కట్టించాడు. తులాభారమునుతూగి వెండి, బంగారా లను పేదలకు దానమిచ్చాడు. చంద్రగ్రహణకాలమున వేదవిప్రులకు గ్రామదాన మిచ్చాడు.

గుణగ విజయాదిత్యుడు, (క్రీ. శ. 850-892) మొదటి చాళుక్య భీముడు యితడూ బ్రాహ్మణులకు దానాలుచేశాడు. ఇందులో కొన్ని రాజకీయ కారణాలవల్ల గూడ జరిగినట్టు తోస్తుంది. అమ్మరాజు తన సైన్యాధిపతియైన భండనాదిత్యునకు గొంటూరు గ్రామం దాన మిచ్చాడు. రెండవ భీముని పేర చాళుక్యభీమవరం నిర్మింపబడింది. పానారవంశ ప్రభువును వేగిదేశ రాజ్యరక్షకుడును అగు 'వజ్జియ'అను వానికొర్కెపై క్రిమపాలియగు కొమ్మనకు 'కందేరువాడ' విషయం లోని 'కోడతల్లి' అను గ్రామాన్ని దానమిచ్చాడు. 'అకులమన్నాడు' విద్దమయ్య అనే బ్రాహ్మడికి ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి పుణ్యకాల మందు అగ్రహారంగా యిచ్చాడు.

ఇక రెండవ అమ్మరాజవిజయాదిత్యుడు: (క్రీ. శ. 945-970) (1) ఇతడు తన కులబ్రాహ్మణుడును, కౌండిన్య గోత్రుడగు నొక బ్రాహ్మణునకు ప్రాక్తనక్షేత్రమును తిరిగి యిచ్చాడు.

(2) చంద్రగ్రహణ కాలమందు ఒక బ్రాహ్మణునికి 'పడక లూరు' గ్రామంలోని భూమినిదానమిచ్చాడు.

(3) పాంబర్రు గ్రామంలోని కొంత భూమిని పట్టవర్ధని వంశజు డైన 'బల్లాల దేవవేలాభట్టుకు' దానమిచ్చాడు. పటవర్ధన వంశజులు కుబ్జవిష్ణువర్ధను నాటినుంచి మంత్రిద్వాది పదవులలో వున్నారు.

(4) మొలవర్రు గ్రామాన్ని ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి కాల మున బ్రాహ్మణులకు దానంచేశాడు.

(5) 'గుండుగొలను' గ్రామంలో కొంత భూదానం విప్రులకు దానంచేశాడు.

(6) అడ్డకావిగచ్ఛకుచెందిన వలహారిగణములోచేరిన జైన శ్రావకియగు చామెకాంబ గురువైన అర్హనందిని అను జైనాచార్యు

నకు సర్వలోకాశ్రియ జైనభవనార్థమయిన భోజనశాలకొరకు అత్తిలి నాండు విషయములోని 'కంచుబట్టు' (కంచుమఱ్ఱు) గ్రామాన్ని దానం చేశాడు.

(7) ఈరాజుకడ ఉద్యోగిగావున్న దుగ్గరాజు విజయవాటికలోని జైనాలయానికి అత్తిలివద్దవున్న మల్లియంపూడి (మల్లిపూడి) గ్రామాన్ని దానం చేశాడు.

(8) కుప్పనామాత్యుడనేవానికి దానధర్మములు చేసినట్టు 'వాండ్ర' శాసనం తెలుపుతున్నది.

(9) తనగురువు విశ్వేశ్వరపండితుడు కొడుకు ముమ్మడి ప్రభూత రాశిపండితుడు అతనికి యీ రాజు, అమ్మలపూడి మొదలగు గ్రామాలు దానమిచ్చినట్లును ఇతడు శైవుడని తాడికొండ శాసనం వలన తెలుస్తున్నది.

కాగా యీరాజు శైవులకును, జైనులకును, విప్రులకును, రాజకీయోద్యోగులకును దానాలు యిచ్చాడు.

విమలాదిత్యుడు: తన మంత్రియైన 'వజ్జియప్రగ్గడకు' రణస్థపూడి గ్రామాన్ని దానమిచ్చాడు. వజ్జియప్రగ్గడ యజ్ఞయాగాది క్రతువుల నాచరించిన కర్మిష్ఠి. తిరువయ్యారులోని పంచనాథేశ్వర స్వామికి దానమిచ్చాడు విమలాదిత్యుడు. కాని ఈ విజయాదిత్యుడు జైనమతావలంబకుడు. త్రికాలయోగి సిద్ధాంత దేవుడను జైనాచార్యుడితని గురువు.

రా జ రా జు :

(1) కోరుమిల్లి గ్రామాన్ని చీదమార్యుడను బ్రాహ్మణున కిచ్చాడు.

(2) 'మండ' (మండపేట) అనే గ్రామాన్ని బ్రాహ్మణుడును, భారద్వాజ గోత్రుడును, అపస్తంబ సూత్రుడును, శివకుమారభట్టుని

పౌత్రుఁడును, రామదేవుని తనయుండును అగు అక్కయ్య అను బ్రాహ్మణునకు సూర్యగ్రహణకాలమందు దానమిచ్చినట్లున్నది.ఇతనికి సమస్తభువనాశ్రియ బ్రాహ్మమహారాజు అనే బిరుదుంది. ఈ శాసన కావ్యకర్త నన్నయభట్టు.

పావులూరి మల్లన్నకు పితామహుడైన పావులూరి మల్లన్నకు 'నవఖండవాడ' గ్రామాన్ని దానమిచ్చాడు.

ఈతడు కలిదిండి మొదలగు గ్రామాలను శివాలయాల నిమిత్తం దానమిచ్చాడు. నందంపూడిని నారాయణభట్టుకిచ్చాడు. నారాయణ భట్టు వంశంవారు అమాత్యులు, యజ్ఞాలు చేశారు.

ఈ పరిశోధనవలన తేలిన సారాంశం దానశీలత, భూదేవ కులాభి తర్పణం. పార్వతీపతి పదధ్యానం, తనకును పూర్వ వంశీకులందరకును వంశ క్రమానుగతంగా వస్తున్నదనీ, అది రాజరాజు ప్రత్యేక లక్షణం కాదనీ తెలియకలదు. ఇంతేకాక పూర్వ చాళుక్యులు జైనమత పరిపోషకులును, పశుపతీ ధ్యానపరులును అయినట్టు కూడ ఋజువు కాగలదు. తూర్పుచాళుక్యులు కేవలం వైదికమత ప్రతిష్ఠాపనాచార్యు లని, అందుచేత తమ వేంగినుండి పంపాది జైనకవులును, జైనులును యితర ప్రాంతాలకు పారిపోయారనే మాట యదార్థం కాదని రూఢిగా చెప్పవచ్చును. క్రీ. శ. 10వ శతాబ్దమువారు పంప, రన్న, పొన్న, నాగవర్మలను కవులు, తమ వేంగినాటి తూర్పుచాళుక్యులు జైన విరోధులైనందునను తాము జైనులయినందున యిక్కడ ఆదరణలేక జైనమతాభిమానులయిన పశ్చిమ చాళుక్యులకడకు పోయారనే వాదం కేవలం ప్రచారమాత్రమూ, కల్పితమూ.

(క్రీ. శ. 1011-1118) వరకు పాలించిన రాజరాజుతండ్రి విమ లాదిత్యుడును, క్రీ. శ. 718-752 కాలంలో పాలించిన మూడవ విష్ణు వర్ధనుడును జైనమతవ్యాప్తికి సాయపడినట్లు వారిచరిత్రలు, శాసనాలు

చెబుతున్నాయి. అట్టిపరిస్థితులలో వేంగినాటి కవులు జైనులైనందున, తూర్పుచాళుక్యులు వైదికాభిమానులై, జైనమతాన్ని నిరసించినందున, ఆ యా కవులు వేంగినివిడిచి పశ్చిమచాళుక్యుల నాశ్రయింపబోయారనడం, చరిత్రవిరుద్ధము.

మరొకవిషయం : తూ. చాళుక్యులు తాము స్వయం యజ్ఞయాగాదిక్రతువుల నాచరించినట్టుకాని, యజ్ఞయాగాదికములు చేసినందుకు లేదా చేయనున్నందుకుకాని ఏవిప్రులకు దానాలిచ్చినట్టు కన్పించదు. ఆనాటి మంత్రులు, ప్రెగ్గడలు, భట్టులు, శర్మలు, శౌరి వగైరాలు ఎట్టివారైనను వేదాధ్యయనం, యజ్ఞ కర్మలు చేసేవారని శాసనాలవలన ఋజువుకాగలదు. తూ. చాళుక్యులు తామిచ్చిన దానాలెన్నో సూర్య చంద్రగ్రహణ కాలంలో యిచ్చారు. దీనివలన పుణ్యలోకం రాగలదనేవాంఛ ప్రకటించుకొన్నారు. కనుక రాజరాజు వరకు తూర్పుచాళుక్యులు "సర్వలోకాశ్రితులైన" జైనులు, "పరమ మహేశ్వరులైన" శైవులు. "పరమ బ్రహ్మణ్యులైన" వేదాభిమానులు వీటి నన్నిటినీమించి భక్తిమార్గగాములు.

కనుక తూ. చాళుక్యను జైనమత విరోధులనరాదు. కేవలం కర్మమార్గపోషకు లవడానికినీ వీలనబడదు. వారిది పౌరాణిక భక్తి మాత్రమే అనవలసి వుంటుంది.

II భాగం

వేంగి

గత వ్యాసంలో ఆంధ్రభారత రచనావశ్యకతల గురించి కొంత చర్చింపబడింది. ఇప్పుడు అవతారికాంతర్గత విషయాలుకొన్ని చర్చించడం అవసరం. రాజరాజనరేంద్రుని రాజ్యం వేంగీదేశానికి పరిమితమయి వుందనీ, ఆ వేంగీదేశం అఖిలజలధివేలావలయితమనీ, దానికి

నాయకరత్నంబునుం బోనిది రాజమహేంద్రపురంబు అనీ అవతారికలో వ్రాయబడివుంది. వేంగీసామ్రాజ్యాన్ని గురించి, వేంగినిగురించి పలువురు లోగడ వ్రాశారు. అయినా ఒకటి రెండు విషయాలు ఇక్కడ వ్రాయడం అవసరము.

వేంగీ పశ్చిమగోదావరిలో ఏలూరుకు సమీపముంది. ఆదిలో అది ఒకనగరం. తర్వాత అది నాడుగా అయింది. ఆ తర్వాత అది విషయంగా విస్తరిల్లింది. ఆ పిమ్మట సామ్రాజ్యంగా విజృంభించింది. కనుకనే ఆంధ్రభారతంలో అది వేంగిదేశంగా వర్ణింపబడింది. ఈ వేంగి క్రీ. పూర్వం నుంచీ ప్రసిద్ధికెక్కింది.

క్రీ. పూ. 322 ప్రాంతంలో కళింగదేశాన్ని గూర్చి వ్రాసిన మెగస్తనీసు తన "ఇండికా" అనే గ్రంథంలో ఆంధ్రులనుగురించి వ్రాశాడు. ఆంధ్రరాజులకు 30 నగరాలున్నాయనీ, ఆరాజులు పాటలీ పుత్రిరాజైన చంద్రిగుప్తుని తర్వాత చెప్పుకోతగ్గ మహాబలపరా క్రిమ సంపన్నులనీ పేర్కొన్నాడు. వారి 30 నగరాలలోను వేంగి ఒకటి, అయితే యీ ఆంధ్రిరాజులెవరు ? వీరు శాతవాహనరాజులు అని కొందరు చరిత్రకారుల అభిప్రాయం. అలాకాదని నా మనవి. క్రీ. పూ. 220 మొదలు క్రీ. శ. 225 వరకు శాతవాహనులు ఆంధ్రి రాజ్యాన్ని ఏలారు. వారి కాలంలో మొదట వేగి రాజధానిగా చేసు కొని తర్వాత కృష్ణానది తీరానికి మార్చారు. క్రీ. పూ. 322 నాటి వాడు. మెగస్తనీసు కాన, శాతవాహనులకు పూర్వమే వేంగి గొప్ప నగరమనక తప్పదు.

ఇకపోతే క్రీ. శ. 340 నుంచి 350 వరకు పాటలీపుత్రాన్ని సముద్రిగుప్తుడు రాజ్యమేలాడు. అతడు పాటలీపుత్రంనుంచి దక్షిణాన కాంచీపురం వరకు దండయాత్రి సాగించాడు. అతడు జయించిన

రాజులను, రాజ్యాలనుగురించి అలహాబాదులో శిలాశాసనం వ్రాయించాడు. అందులో

"కౌసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజ, కైరలక మంటరాజ, పైష్టపురకమహేంద్ర, గిరికొత్తూరకస్వామిదత్త, ఐరండపల్లకదమనక, కాంచేయక విష్ణుగోప, అవముక్తకనీలరాజ, వైఙ్గేయక హస్తివర్మ, వాలక్కకఉగ్రసేన, దైవరాష్ట్రకకుబేర, కౌస్థలపురక ధనంజయ" మొదలయినవారిని జయించినట్టుంది. అయితే యీ హస్తివర్మ ఎవరు? దీనిని తెలుసుకొనేందుకు యీ క్రింద వ్రాయబడిన శాసనం అవసరం. ఈ శాసనం క్రీ. శ. 440లో శాలంకాయనవంశీకుడును హస్తివర్మ ప్రపౌత్రుడును అయిన నందవర్మ వ్రాయించాడు.

"విజయవేంగీపురానేక సమరావాప్త విజయినో హస్తివర్మ రాజస్య ప్రపౌత్రః। వివిధధర్మప్రధానస్య నందివర్మ మహారాజస్య పౌత్రః ప్రతాపోపనత సామన్తస్య చణ్డవర్మమహారాజస్య పుత్రో జ్యేష్ఠః, భగవచ్చిత్ర రథస్వామి పాదానుధ్యాతో బప్పభట్టారక పాద భక్తః, పరమభాగవత శ్శాలంకాయన మహారాజశ్రీ నందివర్మ" అని వుంది.

దీనివలన తేలినవిషయం సముద్రగుప్తుని దండయాత్రనాటికి (క్రీ. శ. 340–350) హస్తివర్మ వేంగికి (వైఙ్గేయక) రాజుగా వున్నాడు. ఆ తర్వాత అతని ప్రపౌత్రుడైన నందివర్మ మహారాజునాటికి ఆ వేంగీ రాజ్యం మహారాజ్యంగా మారింది. కనుక హస్తివర్మరాజు, నందివర్మ మహారాజు అయారు. వేంగిమండలంగా మారింది. అదీగాక చిత్రరథ స్వామి ఆలయంకూడా పేర్కొనబడింది. అట్టి ఆలయం వేంగిలో ప్రసిద్ధి కెక్కింది. ఈ వేంగీమండలంలో బౌద్ధం, జైనం, యజ్ఞకర్మ సమానంగానే, వుండేవి. భారతదేశంలోనే అలావున్నాయి. పూరీ జగన్నాథం.

సమీపంలోని "కోణార్కం" లోను, వేంగీలోను, శాలిహుండా శిథిలాలలోను, (అట్టిదే అరసవిల్లిలోవుంది.) సూర్యాలయాలుండడం గమనింపదగ్గవిషయం. ఈ మూడుకూడా ప్రసిద్ధబౌద్ధక్షేత్రాలు. బౌద్ధులకు ఆరాధనీయుడైన మైత్రేయబుద్ధుడే యీ విగ్రహాల ఆదిరూపం. యీ ఆలయమూర్తులకు ఆదిమూర్తి.

ఖరవేలుడు జైనుడు. అయినప్పటికినీ బ్రాహ్మణుల ద్వేషింపలేదు. అతని హాతిగుంఫాశాసనంలో 9వ పంక్తిలో "ఆకులతోకూడిన కల్పవృక్షమును, గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, రథములు, గృహములు మొదలగు వాటిని బ్రాహ్మణులచే స్వీకరింపజేయుటకై వారికి బహు తృప్తిగా భోజనము లిడెను" అనివుంది. (కళింగదేశ చరిత్ర **(By R. Subbarao P. 42)**

కనుక బౌద్ధమతము,జైనము,సంధ్యావందనం పరస్పర విరోధము కలవనుటకు ఆస్కారము లేదు సరికదా యీమూడు ఒకే ప్రాతిపదిక కలవనకతప్పదు. యదార్థాన్ని గుర్తింపలేని విదేశ చరిత్రకారులు బ్రాహ్మణమతం, బౌద్ధమతం, జైనమతం యీమూడూ పరస్పర విరుద్ధములు అని వ్రాయడం దౌర్భాగ్యమే. యజ్ఞయాగాది ప్రధాన మతమే బ్రాహ్మణమతం అనడం మరీదౌర్భాగ్యం. క్షత్రియులు యాగాలు చేయలేదా ? కనుక వేంగిలో యీ మూడుమతాలూ వుండేవి.

పై భాగంలో హస్తివర్మనుగురించి తెలుసుకొన్నాము. ఇతని పేరనే అత్తిలి గ్రామం దుర్గం నిర్మింపబడినాయి. తర్వాత "అత్తిలినాండు" అయింది. వేంగీతోసహా యింకా వుంటున్న యితర దుర్గాలు కూడా ప్రముఖస్థానాన్ని వహించాయి. అయినా పేరుమాత్రం వేంగీదేశం అని వుంటున్నా ఆయారాజులు వేంగిరాజ్య పాలకులమనే చెప్పు

కొన్నారు. బహుశః నందమూరు నందివర్మ పేర కట్టబడి వుండాలి. ఇది నిడదవోలుకు సమీపగ్రామం. ప్రసిద్ధ దుర్గాలలో పిఠాపురం ఒకటి. ఇది సముద్రగుప్తునినాటికే వున్నట్టు మనం అతనిశాసనంవలన తెలుసుకొన్నాము. 7వ శతాబ్దినాటికి వేంగీ కళింగ దేశాల రెంటికినీ యిది ముఖ్యనగరిగావుంది.

పైన సూచించిన సముద్రగుప్తుని శాసనంలో "దైవరాష్ట్రిక కుబేర" అనివుంది. దైవరాష్ట్రమంటే విశాఖపట్నం జిల్లాకు ఆరోజులలో పేరంటున్నారు. వేంగిలోవున్న నిడదవోలులో దేవేశ్వరుడు అనే యీశ్వరునికి శివాలయం పూర్వంఉన్నట్టు శాసనాధారాలున్నాయి. ఈ పేరుకి ఆపేరుకీ ఏదయినా సంబంధం వున్నదేమో చెప్పలేము.

ఈ విధంగా వేంగీరాజ్యాన్ని ఏలుతున్న చాళుక్యులకు వేంగీ లేక తూర్పుచాళుక్యులనీ, వాతాపి రాజధానిగా చేసుకొని యేలుతున్న చాళుక్యులను వాతాపి చాళుక్యులు లేక పశ్చిమచాళుక్యులు అనీ, చరిత్రకారులు పేరుపెట్టారు. అయితే ఒకవిషయం పశ్చిమచాళుక్యులలో కొందరు తాము వేంగీదేశాధిపతులమని వ్రాసుకొన్నారు.

రాజమహేంద్రపురము :

వేంగీదేశానికి రాజమహేంద్రపురం నాయకమణిగా వుందని నన్నయ పేర్కొన్నాడు. తూర్పు చాళుక్యరాజైన మొదటి అమ్మరాజు (క్రీ. శ. 918–925) కు రాజమహేంద్రుడు అనే బిరుదుంది. అతడే మొదటి రాజమహేంద్రపురాన్ని నిర్మించాడంటున్నారు. కాని విన్నకోట పెద్దన తన కావ్యాలంకార చూడామణిలో "రాజమహేంద్రస్థాత రాజనరేంద్రుడు" అని వ్రాశాడు. తర్వాత రాజరాజనరేంద్రుడు కాలంలో యిది అత్యంత ప్రసిద్ధిచెందింది. "ప్రవహించు నేవీటి పశ్చిమ ప్రాకార మొరసి గంగమ్మ సాగరవుంగొమ్మ ప్రావుద్భవించినాడే వీటి

కోటలో బలభేది మదనగోపాలమూర్తి" అని శ్రీనాథుడు పేర్కొన్న ప్రాకారమూ కోటా, రాజరాజనరేంద్రుడు కట్టించినవి కావు. అవి రెడ్డిరాజుల కాలంలో కట్టబడ్డాయి. అసలు రాజరాజుయే రాజమహేంద్రపురాన్ని కట్టించాడు. అంతకుపూర్వం యీ తూర్పుచాళుక్యులు "నిరవద్యపురం, పిఠాపురం, బిక్కవోలు" వంటి కోటలను తమ సైనిక కేంద్రాలుగాను, ముఖ్యనగరులుగాను వుంచుకొంటూ వుండేవారు. రాజరాజు రాజమండ్రిని అత్యుత్తమ విద్యాకేంద్రంగాను, ముఖ్య నగరిగాను చేసుకొన్నాడు,

నిరవద్యపురం (నిడదవోలు)

నిరవద్యపురం అనేది నిడదవోలుకు పూర్వం పేరు. ఈ నిరవద్య పురం అతిపురాతనమైనదనీ దీనిని రాష్ట్రకూటులు ఒకప్పుడు యేలివుండ వచ్చుననీ అనుకొంటున్నాను. అసలుదుర్గంకాక ఆయాకాలాలలో యితరదుర్గాలు కొన్ని యిక్కడ కట్టబడ్డాయి. పశ్చిమ చాళుక్య రాజైన రెండవ విజయాదిత్యునకు 'నిరవద్య' అనే బిరుదుంది ఆనాటి అవసరాన్ని గుర్తించి అతడే యీ దుర్గాన్ని కట్టించడమో జయించ డమో జరిగివుండాలి. ఈ విజయాదిత్యుడు (క్రీ. శ. 699-722) వరకు రాజ్యంచేశాడు. ఇతనిని గురించి **South India Epigraphy, Annual Report for 1941 Page 84 Paragraph 6** లో వుంది.

"Niravadya was the name of a Westren Chalukya King Vijayaditya (ii) [A. D. 699-729!" కనుక తూర్పుచాళుక్యులు వేంగిని ఆక్రమించిననాటికే నిరవద్యపురం కాని లేదా చాళుక్యులు సైనిక కేంద్రంగా వుండడంకోసం దుర్గాన్నిక్కడ నిర్మించడంకాని జరిగివుం డాలి. ప్రస్తుతం హైస్కూలున్న ప్రాంతం మొదటి కోట. ఆతదనం తరం అది నాశనమయిపోగా యిప్పుడు దిబ్బల ఆకారంతో వున్న కోటను చాళుక్యవంశీకుడైన మహాదేవుని పూర్వీకులు కట్టివుండ

వచ్చును. నిడుదప్రోలుదుర్గం ఎప్పుడుకూడా కీలకకేంద్రమే కనుక యిక్కడ యుద్ధాలుకూడా చాలా జరిగాయి. అటు గోదావరిదాటి రావాలన్నా, దాటడానికి పోవాలన్నా శత్రురాజులకు యీదుర్గ చాలా ఆటంకంగావుండేది. ఇక్కడ బయలుపడిన శాసనాలెన్నో వున్నాయి. విగ్రహాలు క్రమక్రమంగా బయలుపడుతున్నాయి. దీని గురించిన చరిత్ర శాసనాధారంచేత, నిడదవోలు వాస్తవ్యులు శ్రీ గోపరాజు వెంకటానందంగారు నిడదవోలు చరిత్ర అనే పేరుతో చిన్న పుస్తకం ప్రకటించారు. మరికొన్నివిషయాలు ప్రస్తుతం యిక్కడ పేర్కొంటున్నాను. తూ. చాళుక్యులకాలంలో యిక్కడ మల్లీశ్వరుడు, దేవేశ్వరుడు వగైరా శివాలయాలూ, తూ. చాళుక్యులకు ఆరాధ్యదైవమయిన కుమారస్వామి ఆలయమును యింకా యితరాలయాలు ప్రసిద్ధిలో వుండేవి. కుమారస్వామి తూ. చాళుక్యులకు ప్రధాన దైవం.

నిడదవోలు రాజమండ్రికి పడమటగా 10 మైళ్ళలో వుంది. విజయేశ్వరం మీదుగా గోదావరి దాటి ధవళేశ్వరంచేరి ఆపైకి పోయేందుకు పూర్వం ఒకప్పుడు బాటఉండేది. గోదావరికి తూర్పు గట్టున కూడ ఒక ముఖ్యమైన, బలమైన దుర్గం అవసరమని గుర్తించి యిప్పటి "వేమగిరి" అనేచోట పూర్వందుర్గం ఒకటి నిర్మింపబడింది. కనుకనే అదిగూడా ఒక కూడలి అని చెప్పుకోవాలి. తూర్పు ఇండియా కంపెనీ రోజులలోగూడ ధవళేశ్వరం వాళ్ళ పైన్యాలకుస్థానం. రెడ్డి రాజులు నేటి రాజమండ్రిని బాగావృద్ధిచేసి పెద్దపెద్ద కోటలుకట్టారు. ఇటు నిడదవోలు, అటు రాజమండ్రి, వేమగిరి గోదావరికి నాడు కంచు కోటలు. నిడదవోలు సముద్రమట్టానికి పైన 11 అడుగులు మాత్రమే వుండడం చేతను, అదిగాక గోదావరి వరదలు పొంగినప్పుడు గ్రామానికి ముంపుబాధ కలుగుతుంది కనుక, దుర్గాలు చాలాఎత్తుగను, బలంగాను

కట్టవలసివచ్చినందున యీ నిడుదప్రోలు దుర్గాల నిర్మాణార్థం వలసిన మట్టియావత్తూ మెట్ట ప్రాంతాలనుంచి తెచ్చారు. అలా తీసుకువచ్చిన భాగాలే నేడు బ్రహ్మాండమైన కొలనుగావుండి వాటికి "తాడిమళ్ళ ఆవ" అనీ "చాజంపూడి ఆవ" అనీ అంటున్నాము.

వాసనాలు పరిశోధిస్తే ద. హిం. శా. IV సం. 1243 కలశాస నంలో "చక్రవర్తి శ్రీవిజయాదిత్య నిరెవద్యప్రోలిపీట విజయంచేసి యుణ్ణె మల్లేశ్వర మహాదేవ (పట్ట) నమున వేంగీమండలమున ప్రజకు రాజరాజమర్యాద నిచ్చిన పత్రిస్తశాసనస్థితి ..." అని వుంది, దీని అర్థం :

ఉభయ కులోత్తుంగచోళుని కొడుకయిన రాజరాజు కాలంలో విజయాదిత్యదేవుడు (6వ) నిరవద్యప్రోలువచ్చి వేంగిమండల ప్రజలకు శాసనవిషయం చాటించాడు. దీనివలన వేంగీవిషయ ప్రజకు నిరవద్య ప్రోలు ముఖ్యనగరమనకతప్పదు. అది పరిపాలనా ప్రధానకేంద్రం. నాటి జననాథపురం యిదే కాదుగదా.

ఇది కానిచో నిడదవోలుకు సుమారు మూడు మైళ్ళలోనూ తాడేపల్లిగూడెం సమీపంలోని ఆరుగొలను కోటదిబ్బలకు మైలు లోపునవున్న జగన్నాథపురం అయి వుండాలి. ఆ గ్రామంలో మల్లీశ్వ రాలయం వుంది అదీగాక ఆరుగొలనుకోట చాళుక్యులదనే ప్రతీతి వుంది. జననాథపురం క్రమంగా జగన్నాథపురంగా మారింది.

Annual Report of Epigrophy for the year 1921-22 at page 97 లో యిలావుంది.

"The copper plate record No. 3 appendix A sent to me by Divisional Officer Elur, Krishna Dt. is a grant of the later Eastren Chalukyan king Raja Raja II son

of Rojendra choda II alias Kulottunga choda I. This is the first copper plate inscription known so far issued by the king ... . The king's cornation took place on 1076 July 27th. The purpose of the grant was the gift of twelve villages to MUMMADI BHIMA of the solor roce . .... BHIMA is said to have been brought up by his grand uncle Vijayaditya VII. Among the boundaries given in the records occurs the name of Niravadyapura.

కనుక పై రాతిశాసనంలో వుదహరించినదానికిని యీ తామ్ర శాసనంలో ఉదహరించినదానికినీ సరిపోతున్నది. కాగా ఉభయకులో త్తుంగచోడుని కొడుకయిన రాజరాజుయొక్క మర్యాదను అనగా కట్టడినిలేక ఆజ్ఞతో అని మొదటిశాసనం. విజయాదిత్యునిచే పెంపబడిన ముమ్మడి భీముడనేవాడికి 12 గ్రామములు దానమిచ్చినట్లు రెండవ దాని అర్థం నిరవద్యపురం రెండుశాసనాలలోను వుంది. ఈ శాసనం క్రీ. శ. 1076 ప్రాంతంనాటిది.

క్రీ. శ. 918 మొదటి చాళుక్యభీమునికాలంలో రాష్ట్రకూట రాజైన రెండవ కృష్ణుడు దండెత్తిరాగా నిరవద్యపురంవద్దనూ పెద వంగూరుకడను జరిగిన యుద్ధాలలో ఆ రాష్ట్రకూటరాజు సేనానియైన దండెన గుండయను జయించినట్లు శాసనాలున్నాయి.

క్రీ. శ. 848-892 వరకు ఏలిన గుణగ విజయాదిత్యుని సేనాని యైన పండరంగనిగూర్చిన కందుకూరు శాసనంలో "శ్రీనిరవద్యుండు" అని పేర్కొనబడింది. ఈ నిరవద్యశబ్దప్రయోగం "నిరవద్యపుర కోటకు" అధిపతి అనే అర్థంతో వ్రాయబడిందని నే ననుకొంటున్నాను ఈ పండరంగని వంశంవారే నేటికీ పశ్చిమగోదావరి భీమవరంవగైరా ప్రాంతంలో "పంద్రంగి" యింటిపేరుగా చాలామంది వున్నారు. ఈ పండరంగ నామధేయులు శాసనాలలో పెదపండరంగు "కరణాము

పండరంగు” అని యిద్దరున్నారు. యిద్దరు సమకాలీనులు. తాతా మనుమలు.

మరొక కొంతకాలం వెనుకకుపోతే (క్రీ. శ. 714–51) నాటిది? “అహాదనకర” శాశనంవుంది. దీనిఅర్థం తెలియడంలేదు. అందులో 27వ పరక్తిలో “నెరవద్యమహాసర్థన్‌దళ్” అనివుంది. దీనిఅర్థము “అనింద్యమైన సార్థవాహులు” అని వ్రాశారు. అది సరియైనదికాదు. ఎందుకంటే 30 పంక్తిలో “నిరవద్య ప్రిథివికనదిరజుల్” అని వుంది. దీని కర్థము నిరవద్యపురానికిచెందిన ప్రిథివీకనాడి రాజులు అని తోస్తుంది ఈ కన్నాడిరాజు రాష్ట్రకూట రాజయిన కృష్ణుడేమో చూడవలసివుంది. 31వ పంక్తిలో “రమిశ్వర ప్రిథివిమహాసర్ధన్‌వళ్” అని వుంది. దీనిఅర్థం రామేశ్వరసార్థవాహులు అని వ్రాశారు. కనుక రమిశ్వరవలె “నిరవద్య” కూడ గ్రామనామమయి వుండాలి.

కాగా ప్రిథివి అంటే పృథ్వి అనీ, మహాసర్ధవళ్ అంటే సార్థవాహులనీ అర్థం అయివుండదని నే ననుకొంటున్నాను. కనుక “నిరవద్య” అంటే నిరవద్యపోలు అనే అర్థం. అది గ్రామనామమేకాని అన్యంకాదు.

ఉభయకులోత్తుంగచోళుని కొడుకులఅనంతరం వేంగీసామ్రాజ్యం చీలిపోయి చిన్నభాగాలుగా అయింది. కొంతకాలానికి చాళుక్యుడును, సర్వలోకాశ్రియ బిరుదాంకితుడును అయిన నిడుదప్రోలి మహాదేవుడు ప్రభృతులు నిడదవోలు ప్రభువులుగా 13 శతాబ్ది వరకును వున్నారు. వీరికిని చోడరాజులతోను అటు కాకతీయులతోడను సంబంధ బాంధవ్యములున్నాయి. కాకతీయవంశము కకుత్సవంశము. కకుత్సపదం కాకత్, కాకతీగామారిందని నా మిత్రులు కొండేపూడి సూర్యనారాయణగారన్నారు. నేటి జగదల్పూరు రాజులు కాకతీయ వంశస్తులు. శ్రీరాముని అనంతరం అతని వంశస్తులు దక్షిణకోసల

(జగదల్పూరు) ప్రాంతాలకు రాజులుగాపోయినట్లు రామాయణకథ. వరంగల్ రాజైన కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుడు నిడదవోలువాడు.

నిడదవోలును పాలించిన చాళుక్యరాజులకు మంత్రిశేఖరులు ఇందులూరివారు.

"ఆనూకన ప్రెగ్గడకును సూనుండై బల్లప్రెగడసుధి యొప్పారెన్
దీనిధి నిరవద్యాపుర మానవనాధులకుఁ దాన మాత్యుండగుచున్"
"అతనిసుతుడు వరశివాచార రతుడు జననుతుండు ధైర్య
శౌర్యయుతుడు
జగతి నిడుదవోలి చక్రవర్తి రాజ్య మహిమఁదాల్చె నాగమంత్రి
యనగ"
(శివయోగసారం)

అసలు విషయం: నన్నయకవి రాజరాజనరేంద్రుని 'నిరవద్యనరేశ్వర', 'నిరవద్యరవిప్రభ', 'నిరవద్యయువతీమదన' అని తన ఆశ్వాసాంతాలలో సంబోధించాడు. కనుక రాజరాజనరేంద్రుడు నిడదవోలురాజు. అతని తర్వాత 13వ శతాబ్దివరకు యీ నగరాన్ని చాళుక్యరాజులే యేలారు. ఇంతకాలం అనగా 7వ శతాబ్దినుంచి 13వ శతాబ్దివరకు ఒకే దుర్గాన్ని ఒకే వంశీకులు పాలించడం అసాధారణం.

ఈ సందర్భంలో మెకంజీ వ్రాయించినకైఫియత్ లలో నిడదవోలును గురించి వున్న విషయం తెలుసుకొనడంకూడ అవసరం.

A descriptive Catalouge of the Telugu manuscripts Vol XIV Telugu local tracts No. 1 to 150 Page 10 M. 42.

నిడదవోలు (Nidadavole) Folios 2 to 4. "An account of Nidadavole. How the name underwent changes,

the extent of the village along with the boundaries are mentioned. A legendary origen of the temples in the village is described. The rulers from the Gajapaties are mentioned. An account of the Geelakarragudem is also found.

Page 49. కసుబె నిడదవోలు సర్కారు యేలూరుతాలూకా కైఫియతు

"కృతయుగ మందున అనెనవోలు
త్రేతాయుగమందున బెడదనవోలు
ద్వాపర యుగమందున నిడుమధ్యాపురి
కలియుగమందున నిడదవోలు."

సదరుహీ నాల్గుయుగాలకు నాలుగు సాతులుకలవు. నిడదవోలు గ్రామానకు తూప్పుగావున్న సంగలమ్మ మడుగు ఉత్పత్తి రాజమహేంద్రవరం జిల్లా తాలూకా తాళ్ళపూడి గూటాలమధ్య పూర్వం పూడ్లుచెట్లు విస్తారం వున్నందున అఖండగోదావరికి పడమటనెక్కగా వుండి యీ పూడుగుచెట్లు అరణ్యమందు కాలవ ప్రవహించినందున ఆ కాలవకు పూడుగుకాలువ అనేపేరు ప్రసిద్ధి అయి అక్కడనుంచి పడమర రాజమహేంద్రవరంజిల్లా తాలూకు... అని వగైరావుంది. దీనిని పూర్తిగా సంపాదించి చదవాలి.

ఇదే గ్రంథంలో పుట **14-15** లో **M.** 58 లో Folios 43-65 లో రాజమండ్రిని గురించి యిలా వుంది.

"An account of the historic city of Rajahmundry. An account of the fort of Vemagiri and the administration under Deshapandays is given. The town of Bikkavolu, then called as Biru Ranka Roypuram and its successive rulers of Kubja Vishnu Vardhana, Vijayaditya are detailed. Then another line of rulers and

their dates are mentioned. How Vijayaditya advised by a shepherd boy constructed the fort of Vemagiri is described. The fort is described in detail with all its ceremonies. A list of kings and duration of each ruler, till Raja Raja Narendra son of Vimaladitya is recaorded The legend of Sarangadhara is mentioned.

The line of kings how then changed to Reddies mentioned. An account of temples is given–Vijayaditya, contructed 108 temples and constructed tanks. Administration of Kapileswara Gajapati is mentioned.

ఈ కైఫీయత్తు పూర్తిగా చదివితే చరిత్రనిర్మాణానికి కొంత ఆధారం అవుతుంది. ఇందులో బిక్కవోలుకు "బిరుదాంకరాయపురం" అనే విషయం చరిత్రకు చాలా అవసరం.

గోదావరి : కఠోరదండకారణ్య గమనశ్రమనుడిగి గోదావరీ తీరాన సుఖోపవిష్టులైన తన సీతారాములను చూచుకొని మైమరచాడు. ఆయన భార్య గద్గదనదద్గోదావరీ సైకతసీమల విహరించు హంస మిథునములచూచి తన రామునే మఱచింది దండకారణ్యావాస ప్రియసఖి సీత. వేంగిని రాజమహేంద్రి యొనర్చు అమ్మరాజవిజయుడు. అలనాడు తన ఆంధ్రభారతి నెన్నొసట కస్తూరితిలకముంచి తీర్చిదిద్ది రాజరాజనరేంద్రుడు పులకించినది యీ గోదావరీ తీరమందె. కాని నన్నయకవి భారత అవతారికయందుకాని ఆశ్వాసాంతమందుకాని యీ గోదావరిపేరైన ఎత్తలేదేమి? అవతారిక అతని స్వతంత్రరచన కాదా? లేక గోదావరి నెరుగడా? తాను వ్రాసిన నందంపూడి శాసనంలోకూడ "(శ్రీ) రాజరాజదేవో రెండేఱుల నడిమినివాసినో రాష్ట్రకూట ప్రముఖాన్ కుటుంబితః సమాహూయ" అని వ్రాసి త్రోసివేశాడేకాని గోదావరిని పేర్కొనలేదే అయితే యీ రెండేఱులు గోదావరికావా! అయితే ఆ రెండును ఎఱ్ఱకాలువ, గోస్తనీ

నదికావాలి. తీర్థయాత్రా వర్ణన సందర్భంలోకూడ నన్నయ పేర్కొన్న అర్జునుడు.

సీ॥ "దక్షిణగంగనా దగ్గయినొప్పిన గోదావరి"ని

చూచినవాడై "శ్రీపర్వతంబునకు" దగ్గయి లంఘించాడు అన్నాడు.

ఈ విధంగా గోదావరిని నన్నయ విస్మరించడం చిత్రంగానే కనిపిస్తున్నది. నన్నయేకాదు. పూర్వ చాళుక్యుల శాసనాలలో పగుణ వారంలోని గుఱ్ఱన్తని (గోస్తనీనది) కిచ్చినంత ప్రాముఖ్యం గోదావరి కిచ్చినట్లు కన్పించదు. దీనికి కారణమూ తెలియరాదు.

ఇంతవరకు యీభాగంలో "గోదావరి" పేరు నన్నయ ఎత్తుకోలేదనీ, నేటి నిడదవోలు నాటి నిరవద్యపురమనీ, జననాథపురం, నిడదవోలు సమీపమందున్న ఆరుగొల్లుకడ జగన్నాథపురం అనీ నేటి బిక్కవోలుకు పూర్వకాలంలో "బిరుదాంకరాయపురం" అనే పేరుందనీ తెలుసుకొన్నాము.

III భాగం

రాజరాజనరేంద్రుడు

రాజరాజనరేంద్రుడు (క్రీ. శ. 1022–1063)

రాజరాజనరేంద్రునిగురించి చాలామంది వ్రాశారు. కనుక కొన్నివిషయాలు మాత్రమే యిక్కడ వ్రాస్తాను.

క్రీ.శ. 1022 ఆగష్టు 16వ తేదీని యితడు పట్టాభిషిక్తుడయాడు. ఏ చోట అయినదీ తెలియదు. నన్నయ యీ రాజును "రాజా" అనే పదాలతో సంబోధించాడు. "ఆదిక్షత్రచరిత్ర" అని ఒకచోట మాత్రమే పేర్కొన్నాడు. కనుక చాళుక్యులు క్షత్రియులేనా? అనే సంశయం కలుగకమానదు.

రాజరాజు చాళుక్యరాజు. చాళుక్యులు "అగ్నిక్షత్రియులు" అని కర్నల్ టాడ్ రాజపుత్రస్థాన చరిత్రలోవుంది. అగ్నిక్షత్రియులే

బ్రహ్మక్షత్రియులు. ఈ బ్రహ్మక్షత్రియులనుగూర్చి బ్రహ్మపురాణంలోవుంది. (చూ. అగ్నిక్షత్రియులు By శ్రీ కోట వేంకటాచలం) వీరిలో కొందరు రాజవంశీకులుగను మరికొందరు శస్త్రోపజీవులయిన బ్రాహ్మణులుగను విడిపోయారట. (Ref. చాళుక్యులచరిత్ర-రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక) రాజరాజుయొక్క "తన కులబ్రాహ్మణుడు" యిట్టి బ్రహ్మక్షత్రియుడే అనే అభిప్రాయంవుంది. బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ నిరతుడేగా నన్నయ.

హిమకరుదొట్టి :- తన వంశం చంద్రవంశం అని రాజరాజన్నాడు. విమలాదిత్యుని రణస్థిపూడి శాసనంవఱకు తూర్పుచాళుక్యులు తాము చంద్రవంశజులమని యెక్కడా చెప్పకోలేదు. సూర్యవంశస్థులైన చోడులతో విమలాదిత్యుని వివాహసంబంధమే దీనికి కారణం కాగా బేతనభట్టు చాళుక్యులను చంద్రవంశజులన్నాడు. నన్నయ అతని పిమ్మట శాసనకావ్యకర్తలు రణస్థిపూడి శాసనకావ్యకర్త అయిన బేతనభట్టుమాటనే పలికారు.

మానవ్యసగోత్రం :- రాజరాజనరేంద్రునిది మానవ్యసగోత్రం అని నన్నయ వ్రాశాడు. (అశ్వాసాంతం). శాసనాలలో మానవ్యసహారీత ద్విపక్షగోత్రీకులు చాళుక్యులనివుంది. ఈ రెండు గోత్రాలు కలవారు చాళుక్యులొక్కరేకాదు. కదంబులుకూడ యీ రెండుగోత్రాలు మాకున్నాయని వ్రాసుకొన్నారు. ఈ కదంబులు బ్రహ్మక్షత్రియులు.

కులబ్రాహ్మణుడు :- అంటే పురోహితుడన్నారు. నన్నయ తన ఆంధ్రభారతంలోకానీ తాను కావ్యకర్తగావున్న శాసనాలలో కాని "కులబ్రాహ్మణ" పదం పురోహితఅర్థంలో వాడితే పురోహితుడు అనే అర్థం అంగీకరింపకతప్పదు. అట్టిది ఏదీ వ్రాసినట్టులేదు. పురోహితుడు అనవలసినచోట పురోహితుడు అనే వ్రాశాడు. (Ref. నందంపూడి శాసనం.)

నన్నయభట్టు :- ఇతడు ఉభయకావ్యరచనాభి శోభితుడు. అనగా తెనుగున సంస్కృతమున కవి. కన్నడకవికాదు. ఇతడు ఆది కవి. పద్యాలువ్రాయడం ఇతనికి పూర్వం వుండవచ్చు. అంతమాత్రాన అవి ఉత్తమకావ్యాలు కానేరవు, అమరనిఘంటువు, ఆంధ్రనామ సంగ్రహం కావ్యాలు కాగలవా. ఆ దృష్టితో చూస్తే నన్నయ ఆది కవి అనకతప్పదు.

ఇంతవరకు జనసామాన్యం సాధారణంగా చదువుతూవచ్చినవి కథాసరిత్సాగరం, బేతాళవింశతి. కనుకనే 'కాసటబేసటే చదివి' అనే దానికర్థమయిందని శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాశారు. కనుకనే నన్నయ ఆంధ్రభారతంతో శిష్టమైన ఆంధ్ర కావ్యవాఙ్మయం ప్రారంభమయింది.

నారాయణభట్టు :- ఈతడు "వాణస వంశ ధరామరుండు" "వాణస" అనే మాటకుబదులు, అర్థంపొసగక "వాసిగ" అనీ "తానును" అనీ పరిష్కర్తలు మార్చారు. "వాణస వంశం" అనేది ఉన్నట్టు చాలాశాసనాలలోవుంది. సంస్కృతకర్ణాట ప్రాకృతపైశాచి కాంధ్రభాషా సుకవి రాజశేఖరుడు హారితగోత్రుడు కాంచనసోమ యాజి ప్రపౌత్రుడు, అకలంకాశాంకనామాత్యుని (శౌచాంజనేయుడు) పుత్రుడు నారాయణభట్టు. "వాణస" అంటే 'వాజసనేయ'కు వికృతి కావచ్చునని శ్రీ సారంగు లక్ష్మీనరసింహారావుగారు (తణుకు) అన్నారు. అదే అయితే వాణసవారు యాజ్ఞవల్క్యులు అవుతారు.

రాజరాజును "వైరివీరరసవైద్య" అని నన్నయ సంబోధించాడు. అంటే వైరివీరులకు రాజరాజు రసవైద్యుడన్నమాట ? లేదా వైరివీరరసానికి వైద్యుడై వుండాలి. అదీకాకపోతే వైరుల వీరరసం పొంగి పొరలి విజృంభిస్తే దానిని గ్యారంటీగా బాగుచేయకల రాజ వైద్యుడనాలి.

IV భాగం

మత ప్రబోధం

రాజరాజు మహోన్నత మతసందేశం :

రాజరాజు కోరిన మతవిధానమెట్టిది అని లోగడ కొంత చర్చించడమైంది. ఆంధ్రులలో భారతరచనావశ్యకత యెట్టిదో కూడ చూడమైనది. అతను నమ్మిన మతమెట్టిదో, ప్రజకిచ్చిన ప్రబోధమెట్టిదో యిప్పుడు తెలియనగును. నన్నయ స్వంతరచన అనగా అనువాదరూపము కానట్టిది అతని అవతారిక భాగమేకదా. రాజరాజు నన్నయతో ఇలా అన్నాడు.

చ॥ అమలసువర్ణశృంగఖురమై కపిలంబగు గోశతంబు ను
త్తమ బహువేదవిప్రులకు దానముచేసినఁ దత్ఫలంటు త
థ్యమసమకూరు భారత కథా శ్రవణాభిరతిన్.

పై పద్యములో క్రింద గీటుంచిన అరసున్నాదులు ప్రక్షిప్తాలనక తప్పదు. "దానము చేసిన తత్ఫలంబు" అంటే సరియైనఅర్థం పొసగుతుంది. ఇక తర్వాత భాగంలో "భారతబద్ధనిస్పృహులగువారికి నెప్పుడు బహుయాగంబులఫలంబు పరమార్థమగున్" అనీ అంతకుముందు భాగంలో "పార్వతీపతి పదాబ్జధ్యాన పూజామహోత్సవమున్" అని రాజరాజు స్వయంగా అన్నట్టుంది.

ఎంతోమంది వేదవిప్రులకు వందలాది కపిలగోవులను దానంచేస్తే వచ్చేఫలం యావత్తూ భారతకథ విన్నమాత్రాన వినినవారందరికీ వస్తుంది. కాగా భారతబద్ధస్పృహులగువారందరికీ యాగాలుచేయకుండానే ఎట్టిపరిస్థితిలోనైనాసరే బహుయాగలముల ఫలం పరమార్థమవుతుందిసుమా! అని రాజరాజు ప్రబోధించాడు. కనుక భారత శ్రవణం వుంటేచాలు యాగాలు, గోదానాలు అతిశయోక్తి ప్రాయాలవుతాయనే అతని ప్రబోధం. రాజరాజిచ్చిన గోదానములు కాని, చేసిన లేక చేయించిన యాగాలుకానిలేవు. అతడు ప్రబోధించినది.

"ధ్యానం, పూజామహోత్సవం, భక్తి మాత్రమే. అదే పరమార్థము కాగలదు" అని అతని విశ్వాసం, కనుక భారతకథలను వినండి పరమార్థమును తద్వారా సాధించండి అని భక్తిని తద్వారా పరమార్థ ప్రాప్తిని అతడు అన్నివర్ణాలవారికి ప్రబోధించాడు. పాండిత్యంకంటె భక్తి ముఖ్యమన్నాడు.

భారతం పూర్తిగా అనువదించనందున నన్నయ కవి మనకా సందేశాన్ని పూర్తిగా అందించలేకపోయాడు. తుదకు ఆ కీర్తి తిక్కనకు దక్కింది. భగవద్గీతను అనువదించకుండా విడువడంలోకూడ తిక్కన విశిష్టతను గుర్తింపనగును.

ఈ విధంగా బౌద్ధజైనమతాల అహింసాధర్మాన్నీ, గీతాప్రబోధిత పరమార్థప్రాప్తిమార్గాన్నీ సమన్వయించి తన తెలుగుప్రజ కందించిన నరపాలుడు రాజరాజు.

మతం మానవుని జన్మహక్కు. అది యినుప తెరతో బంధింప పడేదికాదు. అది వాడవాడలా గడపగడపకూ నివాళులెత్తుకుంటూ పరుగిడాలి. వర్ణవిచక్షణారహితంగా అందరూ పరమార్థాన్ని సాధించుకోగలగాలి. ప్రజామతం అవసరం అని గుర్తించాడు రాజనరేంద్రుడు. నాడు రామాయణం విన్నట్టుగా నేడు అందరూ భారతకథలు విని పునీతులు కావాలని ఆకాంక్షించాడు. కనుకనే అతడు సమస్త వర్ణాశ్రమ ధర్మపరిరక్షకుడు, లోకరంజకుడు కాగలరాజు.

అంతటితో ఆరాజు పరితృప్తినొందలేదు. పరమాత్మ ప్రాప్తి సాధనకు అక్షరజ్ఞానం కూడా అవసరం లేదుసుమా అని సందేశమిచ్చాడు. "భక్తితో" "విని" "చూచి" "హృదయము నిలిపి" "ధ్యానం, పూజ" అలవరుచుకొంటే పరమాత్మప్రాప్తి లభిస్తుందనే మహోజ్జ్వల సందేశమిచ్చిన విమలమతి, రాజరాజనరేంద్రుడు. అట్టి రాజు ఆంతర్యాన్ని గుర్తింపగల లోకజ్ఞుడు నన్నయకవి.

—/—

ఆంధ్రమహాభారతావతారిక

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

చ॥ తెలుఁగు కవిత్వకన్యకనుదీర్చి దిద్ది యలంకరించి యా
ర్యుల మదికింపునింపఁ జవులూరెడుపల్కులఁ భారతంబునా ।
దొలుబల్కుల్ వచించె దయతో నెతఁడాకవిభారతీశు వి ।
ద్యలనిధి నన్నపార్యుఁగొనియాడెద రాజనరేంద్రవందితున్ ॥

శ్లో॥ భావప్రపంచవైచిత్రీ దర్శనాదర్శరూపిణే
నమోఽతికాన్తవృత్తాంత సాక్షిణే కవి కర్మణే॥

కవితయనునది సహజము, స్వభావమధురము పండిత పామర రంజకంబునగు నొకకలా విశేషము. జగంబున బలువితంబులఁ బర్విన చతుష్షష్టి కలలలోఁ గవిత్వము సంగీతము చిత్రక్రియ యనుమూఁడును బ్రముఖములు. అందును దత్కాలంబున నాపాతమధురమై వీనుల విందై స్వాంతమలరించు సంగీతముకంటెను అప్పటికపుడు దృష్టి నాకర్షించి చిత్తమలంకరించు చిత్రక్రియకన్నను సర్వకాల సర్వావస్థలను శ్రవణహృదయానంద సంధాయకంబై వాగమృతంబగు కవిత్వము త్తమోత్తమమని తత్త్వజ్ఞులెల్లరు నేకగ్రీవముగా నంగీకరింతురు. ఇది తక్కుంగల కలల స్వరూప స్వభావములిట్టివని తెలియఁ బరమ సాధనంబగుటయేకాక జగంబునంతను గరతలామలకంబుఁ గావింప నాధారమగుచున్నది.

ఈ విశ్వవిశ్వంభరామండలంబునకు మండనాయమానులై యెందఱో మహానుభావు లవతరించి చిత్రవిచిత్రంబులు జగదుపకారకంబులు నగు ఘనకార్యంబులెన్నో యొనరించి తమమహిమల విశ్రమించిరని యిపుడు మనము దెలిసికొనుచున్నారముగదా! వారి రూపంబులను మనహృదయఫలకంబులఁ జిత్రించునదేది? వారిచిత్రకథలను మనకు

వినిపించునదేది? పెక్కేల? ఆకడచినకాలమును మన కన్నులకుఁ గట్టునదేది? కవిత్వకలాదేవతయే. ఇదియే లేనిచో వారును భూతలంబునఁ బుట్టిన యనేక పిపీలికాదులకీడై నామరూపములు లేని వారే యైయుందురుగాని వారిపరిగణనమెట్లు వచ్చును? కావునఁ గవిత్వము లోకంబునకు నిత్యప్రకాశంబగు దివ్యనేత్రమని చెప్పవచ్చును.

వేదములకుఁ దరువాత నూతనమగు ఛందస్సు నవతరింపఁజేయ సంకల్పించి యేతాదృశంబగు కవితాసృష్టి నిగావించిన సత్యసంకల్పుఁడు వాల్మీకి మహర్షియనియు నీకవిబ్రహ్మ సృష్టిని బెంచి పోషించిన స్థితిపరాయణుండగు నారాయణుండు బాదనారాయణుఁ డనియుఁ బ్రాచీనుల పొగడ్తలు చాటుచున్నవి. ఇందెవరు ముందెవరు వెనుకయని యిపుడుసంశయింపక వీరు రచించిన రామాయణ మహాభారతములనెడి కవితాకల్పలతాశాఖలే బహువిధగతుల భరత ఖండంబు నలుఁగడల నెగఁబ్రాకి, యధికారి వర్గంబునకుఁగాక యన్యులకు సులభసుగమంబులుగాని వేదప్రాసాదంబుల పొంతఁ బోనలవిగాక యజ్ఞానాతపంబున మలమలమాడు ప్రాకృత లోకంబును జల్లని విద్యాచ్ఛాయ నొసఁగి తాపశాంతిసలిపి త్రివర్గఫలంబులఁదనిపి కాపాడినవగుటం జేసి సకలలోకంబునకుఁ ద్రికాల స్మరణీయులగు వీరిరువురుఁగూడఁ గార్యవశంబున వేఱయి కానవచ్చు నేకాకృతి యయిన దివ్యజ్ఞాన కవిత్వతత్త్వమని భావింతము. వీరి గ్రంథ సంతాన భూరుహంబులకుఁ బిదప వానియంటుఁగొమ్మలును విస్మయాంకుర శక్తిగలవాని బీజంబుల మొలకలునై భాసకాళిదాస భవభూత్యాదిమహాకవుల వాగ్వల్లరు లతివిచిత్ర పత్రపుష్ప ఫలపరిశోభితంబులై విద్వల్లోకంబున కమందానందప్రదములయినవనుట మన కనుభవ సిద్ధంబ. ఇట్లు వెలసి మెఱసి లోకంబున కిహపరముల మార్గముఁజూపి మార్గకవితయని పొగడొందిన సంస్కృత కవితకుఁ బ్రియపుత్రిక యనఁబరఁగి వెనుకఁ బుట్టినదయ్యుఁ దక్కుంగల దేశికవితలలోనెల్ల

దేశియై వాసిగాంచినది యాంధ్రకవిత. ఇది యెపుడో పుట్టియుండు ననుట కేవో కొన్ని కారణములున్నను జీవకళయుట్టిపడ దీని మనో హరాకారమును దొలుత జిత్రించినవాఁడు వాగనుశాసనుండగు నన్నయభట్టారకుఁడేయని ప్రశంసింపఁదగియున్నది. అట్టి సత్కవిత్వ మునకు శ్రీకారమై వివిధ నీతిజ్ఞాన ధర్మంబులకుగనియైన పంచమ వేదమున కాంధ్రమయిన మహాభారతము త్రిలింగదేశమును బవిత్రీక రించినందులకు మూలకారణుఁడు

శ్రీ రాజరాజనరేంద్రుడు :

ఇతడు వేంగీదేశపాలనంబునకు నాంధ్రకవితా సామ్రాజ్య పరి పాలనంబునకు నొక్కమా రభిషిక్తుఁడయిన విమలాదిత్యాంశ సంభూ తుఁడు. సంస్కృతకవితా పోషణంబున నిరుపమానయశస్సు నార్జించిన భోజమహారాజున కీడయినవాడు. ఆతని నాశ్రయించి సంస్కృతభారతి యత్యుచ్చస్థితి నానందించుసమయమున దానిపుత్రికయగు నాంధ్ర సరస్వతి యీతని యనుగ్రహంబువడసి సర్వలక్షణ సంపన్నమగు సత్కవిత్వభాగ్యము గాంచెనో యనునట్లుగా నియ్యిరువురు నేకకాలం బున ననగాఁ గ్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్ది పూర్వభాగములోని వారగుట నెంతయు మఱువరాని యుభయభాషా చరిత్రాంశమగు చున్నది.

ఈ రాజన్యుఁడొక్కనాఁడు కవిపండిత గాయకవైణికమంత్రి సామంతులు పరివేష్టించి కొలువ నిండుకొలువుండి యాంధ్రలోక మజ్ఞానాంధకారమునుండి తొలఁగు సమయమరుదెంచెనో యన, మహా భారతమును సతతము నాదరించువాఁడగుటంజేసి దాని నాంధ్రముఁ గావింపఁ గుతూహలాయత్తచిత్తుఁడై, తన కులబ్రాహ్మణు వేద వేదాంగ నానాపురాణ విదుని లోకజ్ఞు నిత్యసత్యవచను మత్యమ రాధిపాచార్యు నన్నయార్యుఁజూచి,

క. జననుత ! కృష్ణద్వైపా
యనముని వృషభాభిహిత మహాభారత బ
ద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడ
తెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్

అనుచుఁ బ్రార్థించెను. ఏకాలమందైన నేదేశమందైన నేభాష యైన రాజుల యవలంబనంబున వన్నెకెక్కుట నైజముగదా! తప శ్శాలియు వేదవేదాంగవేత్తయునైన యే వైదికోత్తముఁడు ధర్మ బ్రహ్మజిజ్ఞాసలనే తన జీవితము గడపువాఁడయ్యుఁ దన ఱేని కోరికచే నాంధ్రకావ్యరచనకు సంకల్పించి నవనవోన్మేష భాసమాన ప్రతిభా విశేషంబున సురుచిర సుధామయసూక్తుల మృదుమధురశైలిని సలక్ష ణంబుగ సరసంబుగ భారత మాంధ్రీకరింప నారంభించెనో యట్టి విద్వ త్కవి పితామహుఁడగు

నన్నయభట్టారకుడు :

తెనుఁగుభాషను నిలువబెట్టిన మహనీయుడని ప్రశంసనీయు డయ్యెను. ఇతనికి ముందటికవుల వ్రాతలు నిలువకపోయినంత మాత్ర మున నితనికావ్యమే తెలుఁగుకైతకు మొదటిదియని చెప్పనయిత్తి గాదుగాని తన నాఁటికి వర్ధమాన దశలోనున్న భాషను జక్కఁజే భావికవులకుఁ దాను బెట్టినది భిక్షగాఁ బావనంబు శాశ్వతంబు నగు భారతరచన నుపయోగించిన వాడగుటంజేసి యితఁ డాంధ్రమహా కవులకు మొదటివాడనుటకు మాత్రము సంశయముగలుగబోదు. మఱియు "సతికుడ్యేచిత్ర" మన్నట్లుగా దరువాతికవుల కవిత్వచిత్ర కలా నైపుణికెల్ల నీతని కవిత్వభిత్తియే ప్రధానాధార మగుటంబట్టి వారికిని వారి గురువులపూర్వ పూర్వపరంపరకునుగూడ నీకవికుల సార్వభౌముఁడే యాద్యకవితా గురువనుటకును నీతని పర్వత్రయమే ప్రత్యక్షప్రమాణ మగుచున్నది. ఇంతయేల ? పరగుణగ్రహణ పారీ

ఙుఁడు యథార్థవాదియునగు నీకవిబ్రహ్మ రాజనరేంద్రునిసభలో మహాకవులు గలరనియు, సంస్కృతాదివాఙ్మయ ధురంధరుఁడగు నారాయణభట్టు తనకుఁ దోడయ్యెననియు వ్రాయుచు బూర్వకవులను స్మరించు సందర్భమున "గురుపద్య విద్యకు నాద్యునంబురుహ గర్భ నిభు" ననుచు వాల్మీకిని దలంచి "సూరిచేతో రుచిరాబ్జబోధన రతుం డగు దివ్యపరాశరాత్మజాం భోరుహమిత్రు" ననుచు వేదవ్యాసునిఁ గొలిచినవాఁడు తన కవిత్వమునకుఁ ద్రోవఁ జూపునంతటి సరసము లయిన యాంధ్రగ్రంథములే తనకంటబడినచో వానినిగాని తత్కర్త లనుగాని ప్రశంసింపక "మహామనోహర సుచరిత్రపావన పయః పరి పూర్ణములైన సత్సభాంతరసరసీవనంబుల ముదంబొనరంగొనియాడి" యనుచు సమూహవాచకంబుగా విద్వజ్జనస్తవంబొనరించి యుండ డనుట నమ్మఁదగినదగుటచేతను నీతని తరువాతివారిలో నగ్రగణ్యుఁ డగు తిక్కన సోమయాజిగూడఁ బూర్వమహాకవిగా నీతని నొక్కనినే పొగడియుండుటచేతను దిలింగ దేశీయులకెల్ల నాంధ్రమహాభారత సంహిత నుపదేశించిన యీ వేదమూర్తియే యాంధ్ర మహాకవి సభ కగ్రస్థానమలంకరించిన లోకజ్ఞానమూర్తి యయ్యెననుట నిర్వివా దాంశము.

ఈ కవివంశ మూలపురుషుఁడు భారతము దెలిఁగింప రాజ మహేంద్రునిచే ననుజ్ఞాతుఁడై యా పంచమవేదము నొక్కమాఱు స్మరించి "ఆహా నేనెక్కడ విద్వద్రాజమనోరంజకంబుగ నిమ్మహా కార్యము నిర్వహించుట యెక్కడ" అని మనంబున వితర్కించి "బుద్ధిబాహు విక్రమమున దుర్గమార్థజలగౌరవ భారతభారతీ సము ద్రమునుఁ దఱియంగనీఁదను విధాతృనకైనను నేరఁబోలునే?" అనుచు నహంకార నిరసనముఁజూపి "అయినను దేవా! నీయనుమతంబున విద్వ జ్జనుల యనుగ్రహంబునంజేసి నా నేర్చువిధంబున నిక్కావ్యంబు రచి

యించెద” నని రాజుతో నాత్మనిశ్చయంబు చెప్పి భారతాంధ్రీకర ణంబునకుఁ దొడంగె కాని యప్పటి కాంధ్రకవిత్వమునకుఁ పెద్దరాచ బాట లేకున్నమానె నేదొయొకవిధమయిన దారియేర్పడియుండును. గదా! సంస్కృతశ్లోకములను జూచి తెలుఁగుఁ బద్దెములల్లుట కితఁడింత యతిశయోక్తిగా వితర్కింపనేల” యని యడిగినచో నితఁడారంభించిన పని యంత సులువయినదిగాదనియే బదులువచ్చును. లోకములో నేదయిన నొక కష్టసాధ్య కార్యంబు నిర్వహించు నెడఁబడిన మహాక్లే శంబును దెల్పుతఱిని “అబ్బా! యిప్పటికిఁ గృతార్థ్యవస్థ యైన” దని పెద్దలనుట సహజము. ఈ వాడుక మన నన్నయ కవిత్వారంభము నాఁడు పుట్టినదన్న ననవచ్చును. ఏమన? భారతకథయనెడి కల్పలత సంస్కృతమనెడి నందనంబునఁబుట్టి స్వేచ్ఛగాఁ బెద్దపొదవలెఁ బెరిఁగి నది. బహుగాథలనెడి చిన్న చిన్న రెమ్మలెన్నో యల్లిబిల్లిగ నల్లికొని దానిమొదలావరించి యున్నవి. వానినెల్లఁజక్కఁగ విడఁదీసి మొద లేర్పరిచి దానిమొదటికొమ్మ యంటుద్రొక్కుట యొకక్లేశము. దానిం దెచ్చి తెలుఁగుఁబొలముననాటి యుద్యానారంభము చేయవలయునన్న నందులకు ముందుగా మంచి దుక్కి లేక బీడువడియున్న యీ పొల మును మెత్తగదున్ని యద్దమువలె సరిచేసి చుట్టు గట్లువేసి పూల తోటకుఁ దగినట్లుగా బాగుపఱచుట యింకొక క్లేశము. పిదప నయ్యం టునంటియున్న చిన్న రెమ్మల కొఱమాలిన నీరస భాగంబుల సంతం తకు మొదటికి మోపాది రాకుండ గత్తిరించి దానిని వేళ్ళతో మెల్లగఁ బెల్లగించి తెచ్చి యిందుఁ బాఁతి వాడిపోకుండఁ జల్లని తియ్యని నీటి ధారల నామూలాగ్రంబు దడుపుచు జీవింపఁజేయుట మఱియొక క్లేశము. ఏతాదృశ మహాక్లేశ పరంపర నితఁ డనుభవించుటఁగదా యాంధ్ర భారతకల్పలత లోకమున కభీష్టఫలప్రదాయిని యయినది? తరువాత వారి కవితారంభముల కితని కృషి యాధారమైనదిగాని

యితని యభినవకవితోద్యమంబునకు రాజరాజు సంకల్పశుద్ధియు నితని యుత్సాహశక్తియుఁగాక వేరొండుదగిన యాధారమేమున్నదో యరయుఁడు. అట్టియెడ నసాధారణ ప్రతిభైకసాధనంబున నితఁడు తెలుఁగుఁ గైతకు ఘంటాపథమేర్పఱచుట హర్షవిస్మయజనకంబగునుగాని దీనికై పై రీతిని వితర్కించుట యాశ్చర్యకరముగాదు. ఇఁకనో యేదయిన నొక ఘనకార్యమునకు నడుముగట్టికొనిన వాఁడెంతటి బుద్ధిశాలియైనను దగినసహాయుఁడు లేక తానొక్కఁడే దానిని గట్టెక్కింపఁజాలఁడనుటకుఁ దార్కాణముగా నీతని యీకడింది కర్జమునకు.

నారాయణభట్టు :

తోడ్పడుట దైవికముగా సమకూడెనని తెలియుచునేయున్నది. కవిరాజశేఖర కవీభ (పీంద్ర) వజ్రాంకుశాది బిరుదములంది రాజనరేంద్రునివలన నందంపూడి యగ్రహారముగాఁ బడసిన యీ విద్వత్కవి యాంధ్ర భారతరచనకుఁ గావించిన తోడ్పాటెట్టిదో నిరూపింపఁ బ్రమాణమేదియుఁ గానరాదు. దీనింగూర్చి యెందఱెన్ని చెప్పిన నవియెల్ల నూహలేయగునుగాని సిద్ధాంతములు గాఁజాలవు. మన మెఱింగిన జంటకవుల వ్రాఁతలలోఁ గూడ నీ పద్యమితని దాపద్యమతనిదని వివరించుట యసాధ్యమైయుండఁ దొమ్మిదివందల యేండ్లనాఁటి వారు నుభయకవిత్వ సంపదను బ్రతిభావిశేషంబునను సమానులైన నన్నయ నారాయణుల రచనలను విభజించుట నెవ్వరితరము? అట్లగుటఁ గవిత్వపక్కి యభేదముగా నుండుటతోఁ బనిలేదని వీరిరువురును జెఱియొకపద్యమో చెఱుకొక యాశ్వాసమో వ్రాసికొనుచుఁబోయి యుందురని చెప్పవచ్చునుగాని నిజముగ నారాయణుని కవిత్వమే కొంత పర్వత్రయముననున్నచో భారతమియ్యిరువుర పేర నేల వెలసి యుండకపోవునని యొకసందేహము పొడమకపోదు.

కొందఱు పూర్వకవుల కులగోత్రనామాదులంబట్టి వారియెడను వారికవిత్వము నెడను విశేషించి యభిమానమునో యవమానమునో

చూపుట మనము గనుచున్నారము. నిజమరయఁగా వారి నిరర్థకస్తుతి నిందలు తమ హృదయదోషమును బాఠకుల కెఱిఁగింపఁ దోడ్పడు నేమోకాని యా ప్రాచీనకవుల కవిత్వ గుణదోషములను దాఱుమాఱు సేయ నిసుమంతయుఁ బనికిరావు. మనకు జ్ఞానానందముల నొసఁగు చున్నది. పూర్వుల గ్రంథసామాగ్రికాని వారివంశావతారికగాదు. కావున కేవలాసూయతోడి విమర్శనము కలదైనఁ దలంపరాదనుట సత్యము. మనకిపుడు నన్నయ చుట్టమై నారాయణుఁడుగాక పోలేదు. భారత కర్తృత్వమున నతని పేరుగూడ నున్నచో మఱింత సంతసింతుము గాని యట్లు సంభవించునదిగాదేయని విచారము. ఇట్టియెడ "నన్నయ పరోత్కర్షము సహింపజాలని దుస్స్వభావము గలవాడ"ని యొకా నొక రూహించుటకు వారి ధర్మమాయని యేవో నమ్మరాని కట్టు కథలే కారణములయినవిగాని, యతఁడాశ్వాసాంత గద్యములఁ దన పేరుతో నారాయణభట్టు పేరుగూడఁ జేర్పకపోవుటగూడ నొక హేతువు గాలేదని విచారములో సంతోషము. అట్లు గాకపోవుటకు భారతావ తారికలోని యే పద్యము లడ్డుపడునో యవి భారతకర్తృత్వమున నారాయణభట్టుపేరు సేరకపోవుటకు గతంబేమి తెలుపునో పరిశీలింతము. నన్నపార్యుడు తన సహాధ్యాయుఁడు చేసిన సాహాయ్యముం బ్రశంసిం చుచు వ్రాసిన యాపద్యము లివి.

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారత ఘోర రణంబునందునా
రాయణునట్లు వాసిగ ధరామరవంశ విభూషణుండు నా
రాయణ భట్టు వాఙ్మయ ధురంధరుఁడుం దన కిష్టుడున్ సహా
ధ్యాయుఁడునైన వాడభిమతస్థితి దోడయి నిర్వహింపఁగన్॥

ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తిలో
నారసి మేలునా నితరులక్షరరమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థ సూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెనుంగునన్ మహా
భారత సంహితారచన బంధురుడయ్యె జగద్ధితంబుగన్॥

ఇందు మొదటిపద్యమందలి యుపమానము నామసామ్యంబున నుచితమై నారాయణభట్టు నిజముగాఁ జేసిన సాయమును గన్నులకుఁ గట్టునట్టు లక్షరమక్షర మన్వర్థమై యొప్పుచున్నది. అక్కడ భారత రణరంగమున నిలిచినవాఁడు నరుఁడు; ఇక్కడ భారతాంధ్రీకరణ రంగమున నిలిచినవాఁడు నన్నయ. అతనికి సబ్రహ్మచారియు మిత్రుఁడునయిన నారాయణుఁడు సహాయుఁడు; ఇతనికి సహాధ్యాయుఁడు నిష్టుఁడునయిన నారాయణభట్టు సహాయుఁడు. అతనియ ట్లాతఁడు శస్త్రాస్త్ర విద్యాపారీణుఁడు; ఇతనియ ట్లీతఁడు సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయధురంధరుఁడు. కావుననే వారికి వీరికి నుద్దిష్టద్వయుందగుటయు నీ రెండుజ్జులకు నుపమానోపమేయభావము నౌచిత్య పారముం గాంచినది. ఇఁక సహాయ్య విషయము చూతము. తొలిపద్యమందలి పదముల యాంచితినిబట్టి కృష్ణుఁడు గావించిన సాయము కేవలరథ చోదన మాత్రముగాక సర్వాంకషమయినదనెడి భావము తెలియుచున్నట్లే నారాయణకవి చేసినదిగూడఁ గేవల కావ్యరచన ప్రేరణము గాక సమగ్రమయినదనెడి యాశయము తేలుచున్నది. బంధుసముద్ర మథనంబున నరుఁడు సెందినభీతి నతఁడు వాపినట్లే భారత సముద్రతరణంబున నన్నయ పొందిన భయము నితఁడు తొలఁగించియుండును. సంగ్రామవ్యూహంబుల భేదించు సాధమతఁడు బోధించినట్లే వ్యాస ఘట్టంబుల ఛేదించు నుపాయమితఁడు తెల్పియుండును. మొత్తముగా శత్రుబాహుళ్యంబు సంహరించు మార్గము లతఁడుపదేశించినట్లే గ్రంథబాహుళ్యంబును సంగ్రహించు పద్ధతుల నితఁడు చెప్పియుండును. అంతకుంగాక యొకానొక గట్టిపట్టున నతఁడు వీరావేశంబునఁ జక్రము చేతఁబూనినట్లే యితఁడును గవిత్వావేశంబున గంటము చేతఁబట్టి యుండునేమో! కాని యందులకు నరునిమాడ్కి నన్నపార్యుఁడును సమ్మతించి యుండఁడని యూహింపఁదగును కాదేని పైయుపమానము

పరిపూర్ణమై సారస్యపారమేచెందదు. అపుడు నిజముగా శత్రుబలము లను బరిమార్చి సహాయులైన భీమాదులే యుపమానార్హతం జెంది యుందురు. పోనిండు ఉపమానమునకుఁ గొంత కొఱంతవెట్టి సత్యముగా నితఁడు కొంత గ్రంథరచనము గావించియుండునని యూహింతమన్నను, నిత్యసత్యవచనుఁడయిన నన్నయ నారాయణభట్టు తనకుఁ దోడయి నిర్వహించెనని పైనివ్రాసి దానిక్రిందనే "నన్నయభట్టు తెనుఁగునన్ మహాభారతసంహితా రచన బంధురుఁడయ్యె" ననుచుఁ దానొక్కఁడే భారత మాంధ్రీకరించినట్లుగా వ్రాసికొని మిత్ర ద్రోహియై కృతఘ్నుఁడై యసత్యమున కొడిగట్టినవాఁడయ్యెనని చెప్ప వలసివచ్చును. అదియుంగాక, "మనీషాలవ దుర్విదగ్ధుల గర్వ" మణఁచి కవీభవజ్రాంకుశాది బిరుదము లార్జింప నెంతో పాటుపడిన యశః కాముఁడగు నారాయణకవి శాశ్వతమయిన భారతరచన కీర్తికి నీళ్ళు వదలికొనిన నిష్కాముఁడయ్యెననియు, "మనీషివిద్యాశ్రమతత్త్వ విత్త్వమునఁ" బొగడ్తకెక్కిన రాజరాజు తన సంకల్పము నెఱవేర్పఁ దోడ్పడినవాఁడని యెఱిఁగియు నతఁడుకట్టికొనిన యింటిలోఁ గాపురము సేయలేకుండుటఁజూచి సహించిన యధర్మపాలనుడయ్యెననియుఁ దలఁప వలసి వచ్చును. ఇట్లు ముత్తెఱంగులఁ దోచుదానికన్న నసంగతమయిన తలంపు వేఱొండుగల్గునా? అట్లుగాక "దీనికింతయేల? కులగురుండగు టచే నన్నయ పేరొక్కటియే భారతముననుండుటకు రాజనారాయణు లిరువురు నంగీకరించి యుందు"రని భావింతమన్నను లోకమేమయినది? అది సహించునా? పుట్టనిబిడ్డలకుఁ బేర్లుపెట్టెడి పుక్కిటి పురాణము లెన్నియో కాళ్ళులేకయే దేశసంచార మొనరించుచుండ నిజమయిన భారతోదంతము గంటలుగట్టికొని నలుఁగడలఁ బరువులెత్తక మఱుఁగు వడి మఱఁగిపోవునా? లోకము మూయు మూకుడుండునా? కావున నిట్లెంతయుఁ బరిశీలింప నారాయణభట్టు భారతరచనమున నెంతయేని

యుపాయము దెల్పియుండునుగాని పద్యగద్యరచన మాత్రముగావించి యుండఁడని తోఁచుచున్నది. ఈ యూహాయందలి యౌచిత్యమునకు విద్వల్లోకమే ప్రమాణము.

ఇట్లు నిరహంకారుఁడు నిత్య సత్య వచనుఁడునని తెలియుచున్న మనకవిబ్రహ్మయగు విపుల శబ్దశాసనుఁడు దానారంభించిన యుత్తమ గ్రంథము నిర్విఘ్నముగాఁ బరిసమాప్తి నొందుటకై బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర స్మరణ పూర్వకముగా భారతకథా శ్రవణ పఠనతత్పరుల నాశీర్వదించుచు దేవభాష నిట్లు మంగళాచరణ గావించియున్నాఁడు.

శా॥ శ్రీవాణీ గిరిజాశ్చిరాయదధతో పక్షోముఖాంగేషు యే
లోకానాం స్థితిమావహ న్త్యవిహతాం స్త్రీపుంస యోగోద్భవాం
తే వేదత్రయ మూర్తయ స్త్రీ పురుషాస్సంపూజితావస్సురై
ర్భూయాసుః పురుషోత్తమాంబుజ భవ శ్రీకంధరా శ్రేయసే ॥

అశీర్వాదముగాని దేవతా నమస్కారముగాని వస్తునిర్దేశము గాని కావ్యము మొదలనుండవలయు ననెడి లక్షణమున కనుగుణముగా నేదయిన నొకదానిని సంస్కృత కవులందఱు తమకృతుల మొదలఁ జేర్చుట యాచారమేకాని యాశీర్వాద రూపమయిన మంగళాచరణ మును వారయిన రూపకముల మొదలనేకాక యిట్లు శ్రావ్యపాఠ్య కావ్యంబుల యారంభంబునఁ గావించినట్లు గానరాదు. మఱియు దృశ్యకావ్యములయందలి నాంది కవివచనముగా నుండక సూత్ర ధారోక్తిగా నున్నట్లే యిందును బైశ్లోకము కృతినాయక కర్తృకము గాను డుటయు నూతనవిషయమే. కావున దీనింబట్టి నేనొక యంశము నీ క్రిందివిధముగాఁ జమత్కృతికై యూహించుచున్నాను.

"అర్థతశ్శబ్దతశ్చాపి మనాక్కావ్యార్థసూచన" మ్మను లక్ష ణము ననుసరించి రూపకములయందలి నాందీశ్లోకము రచింపఁబోవు కావ్యార్థము నించుక సూచింపవలయునని యున్నది. దీనికిఁ దగినట్లుగా నిమ్మహాభారత నాందియందుఁగూడ నట్టిదియించుక గానవచ్చు

చున్నది. ఇది రాజనరేంద్రుని వచనముగదా ! ఆంధ్రలోకాభ్యుదయము నభిలషించు నమ్మహారాజు, వేదమూర్తులయి బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులనెడి త్రిపురుషులు మీ శ్రేయస్సునకయ్యెదరుగాక యని యాశీర్వదించుటలో "ఓ యాంధ్రదేశీయులారా ! వేదమూర్తులయిన (నన్నయ తిక్కన యెఱ్ఱనార్యులనెడి) త్రిపురుషులు మీకు భారతాంధ్రీకరణరూపమైన శ్రేయంబు నొసంగెదరుగాక" యనెడి యర్థము వైదికముగా సూచింపఁబడినట్లున్నది.

ఇందులకు నాంధ్రసత్కవితా సృష్టికర్తయై వాగనుశాసనుండైన నన్నయార్యునందు బ్రహ్మాంశమును, కవిత్వస్థితిపరాయణుండై వైదికమార్గనిష్ఠుఁడై సోమయాజియైన తిక్కనార్యునందు విష్ణ్వంశమును, భారతసమాప్తికారుఁడై ప్రబంధపరమేశ్వరుఁడైన యఱ్ఱనార్యునందు మహేశ్వరాంశమునుండుట యార్యసమ్మతమేకదా! కావునఁ బై శ్లోకమునం దాంధ్ర భారతరచన విషయకమయిన సూచ్యార్థమిట్లుండుటంబట్టియే కాఁబోలు భారతమును ముగ్వురు తెలిఁగింపవలసి వచ్చినది !

మఱియు నాంద్యనంతమున - అని... స్తుతియించి రాజనరేంద్రుండు... వేఁగీదేశంబునకు నాయకరత్నంబుంబోని రాజమహేంద్రపురంబునందు... విద్వజ్జనంబులుగొలువ... సుఖోపవిష్టుండై యొక్కనాఁడు... నన్నపార్యుఁజూచి,... మహాభారతబద్ధ నిరూపితార్థమేర్పడఁ దెనుఁగున రచియింపుము... అని యానతిచ్చినవిని యక్కవివరుండు మహాభారత సంహితారచన బంధురుఁడయ్యె... తత్కథా ప్రారంభం బెట్టెదనిన అనుచు గ్రంథావతారిక యే బెడదయులేక యత్యంత సహజముగా నుండుటయు నూతన విషయమే. ఇట్లు పూర్వంబు సాజంబు నగు పద్ధతిని గావ్యారంభము గావించిన యమ్మహానుభావు నన్నయార్యుని, త్రిలింగదేశమున నభీష్టార్థ కల్పలత యనఁదగిన యాంధ్రమహాభారత సంహితను నిలిపిన మహాయశస్సు నార్జించిన రాజరాజనరేంద్రుని మనసార ధ్యానించి యీ వ్యాసము ముగించుచున్నాడ.

ఆంధ్ర మహాభారతావతారికా మీమాంస

శ్రీ చింతలపూడి వెంకటేశ్వర్లు.

ఆంధ్ర మహాభారతావతారికను జూడ సహజముగ నొక సందియము వాడమును. అది యవతారికా కర్తృత్వమును గురించినది. నన్నయ తానై యీ యవతారికను రచించెనా ? లేక తరువాతి కాలమున మరొక రెవరేని రచియించిరా ?

నన్నయ స్వీయముగ రచియించి యున్నచో నది ప్రథమ పురుషయందేల యుండవలయును ? అట్లు రచియించుటకు కారణమేమి? పూర్వకవి సంప్రదాయమా ? లేదే !

నన్నయ విరచిత మహాభారత భాగమునకు కృతిపతి రాజరాజ నరేంద్రుడనునది నిర్వివాదము. మరి యవతారికయందు కృతి సమర్పణ ముండి తీరవలయునుకదా! ఎందుచేత నన్నయ్య అట్లు గావింపలేదు ? ఈ విషయమున శ్రీయుతులు జొన్నలగడ్డ మృత్యుంజయ రావుగారి యభిప్రాయ మిది.

"రాజరాజు నన్నయతో 'మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థ మేర్పడఁ దెనుఁగున రచియింపు మధిక ధీయుక్తి మెయిన్' అని మాత్రమే యనెను. కాని 'రచియించి దానిని నా కంకితమిమ్ము' ని యతఁడు నన్నయను అడిగినట్లులేదు. రాజరాజు తేలలేదు కాని యతనిలోఁ కృతిపతిత్వాకాంక్ష యుండి యుండదా ? రాజరాజున కంకిత మిచ్చితినని యెచ్చటను నన్నయయుఁ బైకిఁ దేలలేదు. కాని కృతిపతికిఁ దక్కవలసిన మరియాదలన్నియు నతని కతఁడు గ్రంథమునఁ జెల్లింపనే చెల్లించెను ఆశ్వాసారంభములందును, నాశ్వాసాంతము

లందును, రాజరాజ ప్రశంసాస్పదములగు పద్యములను రచించియే యుండెను. కృతి రచనకుఁ గృతి స్వీకారమునకు నదియే మొదలుగదా! స్పష్టముగాఁ గృతి నిమ్మనుటయు, నిచ్చుటయుఁ దరువాతి కాలమున నేర్పడియుండునుగాని యా కాలమునఁ గృత్యభ్యర్థనా ప్రదానముల స్వరూపము యిటులే యుండెననుకొనవలయును."

మృత్యుంజయరావుగారు తమ యనుమానమునకు తగిన సమాధానము దొరుకనందున నట్లు తేల్చివైచిరిగాని యట్లుకాదు. అవతారికయందలి ప్రథమ పురుషకు వారి యనుమానమునకు సంబంధము కలదు.

ఈ ప్రథమ పురుష ప్రయోగము మున్ను సంస్కృత సాహిత్యమున కాని, తరువాతి తెలుఁగు సాహిత్యమునందుకాని కానము. కవిజనాశ్రయమునందు కలదు. కాని దాని విషయము వేరు. దాని కర్తృత్వమును గూర్చి యనేక వివాదములున్నవి. ఆ విషయమును 'వేములవాడ భీమకవి' పూర్వాశ్రమములో మల్లియరేచనా!" అను నా వ్యాసమున విపులముగ చర్చించితిని. ఇరువురును నొకరేయని నా యభిప్రాయము. మల్లియరేచనకు సమకాలికుఁడైన నన్నెచోడుడు నన్నయ కొంకింత పూర్వుఁడనియు నా యభిప్రాయము. నన్నెచోడుఁడసలు కుమారసంభవమును వ్రాయలేదనియును, అది మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి కల్పనమనియును, ప్రకటించిన డా. కొర్లపాటి శ్రీరామమూర్తిగారి యభిప్రాయముతో నే నేకీభవించను. వారు చూపిన యుపపత్తులన్నింటను అనుమాన ప్రమాణమే ఎక్కుడగుట అందుకు కారణము. అందువలన కృతి రచనకుఁ గృతి స్వీకారమునకు అదియే మొదలుగదాయను మృత్యుంజయరావుగారి సమాధానము స్వీకార యోగ్య మనిపించుటలేదు.

అవతారికను సూక్ష్మముగ పరిశీలించిన యెడల 'శ్రీవాణీ గిరిజాశ్చిరాయ...' అను మంగళశ్లోకానంతరం 'అని సకల భువన రక్షణ ప్రభువులై యాద్యులైన హరిహర హిరణ్యగర్భ పద్మోమా వాణీపతుల స్తుతియించి తత్ప్రసాద సమాసాదిత నిత్య ప్రవర్ధమాన మహామహీ రాజ్యవిభవుండును...' అని కృతికర్తయగు రాజరాజ నరేంద్రుని వర్ణనము నడచును. మంగళ శ్లోకమందలి విషయము వచనమున పునరావృతమైనది. అంతియేగాక త్రిమూర్తుల క్రమము మారినది, ఏ ప్రయోజనము నాశించి యట్లు మారియుండును ?

ఇటీవలి ఆచార్య పెన్మత్స వెంకట్రాజుగారి పరిశోధనమునుబట్టి పై మంగళ శ్లోకమున శ్రీ చక్రార్చనము గలదు. చాళుక్యులు శ్రీ విద్యోపాసకులు. అవసర మనుకొనినచో గుప్తముగానున్న ఆ శ్లోకార్థమును వచనమున స్పష్టము చేయవలయును కాని యట్లు జరుగ లేదు. తిక్కన గావించిన కృతి నిర్మాణ ప్రస్తావనము జూడుడు. 'శ్రీయనగారి నాఁ బరఁగు...' అను ప్రార్థనా పద్యానంతరము 'అని సకల బ్రహ్మప్రార్థనంబు సేసి...' అనుచు వెంటనే ప్రస్తావనా విషయమునకు సాగును.

అవతారికయం దట్లుగాక ప్రారంభమందు నుతింపబడిన హరిహర హిరణ్య గర్భాదులు మరల ముగింపులో హరిహరాజ గజాననాదులందు ప్రార్థింపఁబడిరి. ఆలోచింప నీ రెండు ప్రార్థనా భాగములకు నడుమనున్న భాగమంతయును ప్రక్షిప్తముగనే తోచుచున్నది. రాజరాజును గూర్చి యెడనెడ నన్నయ చెప్పిన కొన్ని పద్యములందు పొదగబడి యుండవచ్చును గాక.

కాళిదాసు, భవభూతి, మాఘుఁడు మున్నగు సంస్కృత కవుల కొక యాచారమున్నది. మంగళశ్లోకానంతరమో, లేక తదర్థానంతరమో నేరుగా కథలోనికి వెళ్ళుదురు. కృతి సమర్పణాదులుండవు.

నన్నయగారి మంగళశ్లోకమును జూచినపుడట్లే యనిపించును. అతడా యవతారికనువ్రాసియుండలేదా ? కాని ఆశ్వాసాది, ఆశ్వాసాంత పద్యములను జూడ తెలుగుకవి నన్నెచోడుడు అనుసరింపబడి యుండ వచ్చు ననిపించును.

నన్నెచోడుని యందొక విశేషముకలదు. కృతిపతి, కథానాయకుల యభేదకత్వమువలన ఆశ్వాసాద్యంతముల యందలి పద్యములు ప్రత్యేకించి వ్రాయఁబడి నట్లుండవు. ప్రతి ఆశ్వాసమునకును మొదలు తుదలందు కథానాయకుడైన పరమశివుని ప్రస్తావనము వచ్చును. కథానాయకుఁడే కృతిపతి. కథానాయకుని వర్ణించునెపమున కృతిపతిని వర్ణించి ఆశ్వాస సంధి పద్యములనేక విభక్తికముఁల గావించి ఒక విలక్షణమైన పద్ధతిని యనుసరించెను. పంపాది కన్నడ కవులీ విషయమున నీతనికి మార్గదర్శకులై యుండవచ్చును. లేదా మతకలహము లందు నశించిన పూర్వాంధ్ర సాహిత్యమున నిది సామాన్యము కావచ్చును

ఏది యెటులున్నను నన్నయ తన గ్రంథమునందు ఆశ్వాసాద్యంతముల కృతి పతిని పొగడి యున్నందున అవతారికను కూడ వ్రాసియే యుండనగును. కాని మన ముందున్న యవతారిక మాత్ర మతఁడు వ్రాసినది కాదు. అట్లనుటకు మరికొన్ని యాధారములను పరిశీలింతము.

ఆశ్వాసాద్యంతములందెక్కడను నన్నయ రాజరాజనరేంద్రుని రాజమహేంద్రవర పాలకునిగ పేర్కొనలేదు. ఆదిపర్వ ప్రథమాశ్వాసాంతమందు 'నిరవద్య నరేశ్వర' అనియు. ఆదిపర్వ పంచమాశ్వాసాంతమందు 'నిరవద్యయువతీ మదన' అనియు, ఆదిపర్వాంతమందు 'నిరవద్య రవిప్రభ' అనియు రాజరాజ నరేంద్రుడు వర్ణింపఁ

బడెను. ఆదిపర్వ ద్వితీయాశ్వాసాంతమందు మాత్రము 'రాజమహేంద్ర కవీంద్ర సమాజ సురక్ష్మాజ' అని కలదు. కాని రాజరాజనరేంద్రుని 'రాజమహేంద్ర' యని సంబోధించుటకలదు. అట్టి సంబోధనము ఆదిపర్వ సప్తమాశ్వాసాంతమునందు కానవగును. కావున పై వర్ణనమును 'రాజమహేంద్ర! కవీంద్ర సమాజ సురక్ష్మాజ'అని చదువవగును. అప్పుడు ఆశ్వాసాద్యంతము లందెచ్చటను రాజరాజనరేంద్రుడు రాజమహేంద్రవర పాలకుడుగా పేర్కొనబడనటులే. అనగా నన్నయ తన ఆంధ్ర మహాభారతమును రచించు సమయమునకు రాజరాజనరేంద్రుడు రాజమహేంద్రవరమును చేరియుండడు. బహుశః అప్పటికే వేంగీ రాజధాని బెజవాడనుండి నిరవద్యపురము (నిడదవోలు)నకు మారియుండును. నాటి చరిత్రమంతయు నేటి చరిత్రకారుల యూహానిర్మితమే. గావున రాజరాజనరేంద్రుడు తన రాజధానిని రాజమహేంద్రవరమునకు మార్చుటకు ముందు కొన్ని సంవత్సరములు నిరవద్యపురమునుండి యుండుననుకొన వచ్చును.

అతడు రాజమహేంద్రవరమును నిర్మించెనని కదా చరిత్రకారుల అంచనా! కాని అది పూర్తిగా అబద్ధమని కొందరు పరిశీలకుల యభిప్రాయము. శ్రీ సారంగు లక్ష్మీనరసింహారావు గారు తమ 'నన్నయ' అను గ్రంథమందు నన్నయ తణుకువాడనియు, నాటి చాళుక్య రాజధానీ నగరము నిరవద్యపురమనియు ధృవీకరించిరి. నిరవద్యపుర విషయమున వారిచ్చిన వివరణమును పరిశీలింపుడు.

"రాజనరేంద్రుని రాజధాని యిప్పుడు నిడదవోలు అనియున్న నిరవద్యపురము. అతని స్థిరనివాసము అక్కడనే. అతనికేగాదు, పూర్వచాళుక్యులలో మొదటి చాళుక్యభీముని నుండి వచ్చిన వారలందరును నిరవద్యపురముననే యుండుచున్నట్లు శాసననిదర్శనములున్నవి. కాని వారికి అధికారిక రాజధాని వేంగియే! అక్కడనే,

చిత్రరథస్వామి సన్నిధినే పూర్వసాంప్రదాయానుసారము వారి పట్టాభిషేకములు జరుగుచుండెను. దక్షిణదేశపువారైన కులోత్తుంగుని కుమారులు తమ రాజధానిని జననాథపురమునకు మార్చువరకు వేంగియే వారి రాజధాని. నివాసము నిరవద్యపురము. జననాథపురమును నిరవద్యపురము దగ్గరనే యున్నది."

అందువలన రాజమహేంద్రవరమును నిర్మించినదెవరో ఖచ్చితముగ చెప్పుటకు వీలులేదు. ఇంతవరకు సరియైన నిర్ణయము జరుగలేదు. కీర్తిశేషులు కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యగారు తమ "నన్నయ భట్టారక చరిత్రము"నందు తొల్లి యాంధ్ర దేశాధీశుఁడగు గౌతమదేవుండు గోదావరీ తీరమందుగల భూమినంతను నాక్రమించెననియు, అతని పుత్రుఁడగు మహేంద్రదేవుఁడు రాజమహేంద్రవరమును కట్టించెననియు యీ దేశమున ప్రతీతికలదు' అని వ్రాసియుండెను. అదియే నిజమైనచో రాజరాజనరేంద్రునకు ఏడెనిమిది వందల సంవత్సరములకు పూర్వమే రాజమహేంద్రవరము నిర్మింపఁబడి యుండవలయును. అంతేగాక కనింగ్‌హామ్‌గారు తమ భారత భాగోళిక చరిత్రయందుదహరించిన 'దంతపురము' రాజమహేంద్రవరమేయని శ్రీ యాతగిరి రామనరసింహారావుగారి యభిప్రాయము మూడవ గోదావరి వంతెనకు దగ్గరలో గోదావరీ తీరమున కనిపించు పెద్ద దిబ్బను త్రవ్విన యీ విషయము బయటపడునని వారి నమ్మకము. అది బుద్ధుని దంతములను భద్రపరచిన బౌద్ధస్తూపమని అనుమానము. త్రవ్వకములు జరిగి పై విషయము తేలిన యెడల రాజమహేంద్రవర చరిత్ర యింకను ఆరేడు వందల సంవత్సరముల వెనుకకు నడచును. కాబట్టి రాజరాజనరేంద్రునకు, రాజమహేంద్రవరమునకు నెట్టి సంబంధమును లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

నిరవద్యపురమును కేంద్రముగ చేసికొని దక్కిన వేంగీ

సామ్రాజ్యమును పరిపాలించుకొను నాటికి రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమున సోమేశ్వరుని రాయబారి నారాయణభట్టు ప్రవేశించి యుండెను. అతడు కావించిన సంధిఫలితముగ పూర్వ చాళుక్య, పశ్చిమ చాళుక్య, చోళరాజ్యములమధ్య యుద్ధములు ముగిసి కొంత శాంతి నెలకొన్నది. అట్టి తరుణమున నన్నయ తణుకులో యజ్ఞము గావించి వైదికధర్మ ప్రబోధనా లక్ష్య లక్షితుడై రాజరాజనరేంద్రుని కోరికను పురస్కరించుకొని, నారాయణభట్టు అండనుంచుకొని ఆంధ్ర మహాభారత నిర్మాణమున కుద్యుక్తుడాయెను. కనుకనే నన్నయ రాజరాజనరేంద్రుని నిరవద్య పురాధీశ్వరుడుగా పేర్కొనెను.

వాస్తవిక మిట్లుండ నవతారికయందు నన్నయ మహాభారత రచనా కాలమునకు రాజరాజనరేంద్రుడు రాజమహేంద్రవరమును పాలించుచుండిన యట్లు స్పష్టముగాకలదు. 'మను మార్గుండగు విష్ణువర్ధనుండు అఖిల జలధి వేలా వలయ వలయిత వసుమతీ వనితా విభూషణంబైన వేంగీదేశంబునకు నాయకరత్నంబునుంబోని రాజమహేంద్ర పురంబునందు మహేంద్ర మహిమతోఁ బరమానందంబున నవరత మహామహీరాజ్య సుఖంబు అనుభవించుచుండె'నని యవతారిక యందున్న విషయము. ఆశ్వాసాద్యంతముల పద్యముల బట్టి మన మూహించిన దానికివి పూర్తి వ్యతిరేకము. ఇందేదియో ఒకటి నన్నయ కృతము కానిదై యుండవలయును. అట్టుకానిది ఆశ్వాసత్రయము కాదు కదా!

దీనిని బట్టి అవతారిక నన్నయ కాలముసగాక ఆ తరువాత ఎప్పుడో వ్రాయబడి యుండవలయును.

"నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి నన్నయభట్టు..." అని తన్ను దాను పొగడుకొనిన నన్నయ తన వంశమును గురించి ప్రస్తావింపక పోవుటయు అతడా యవతారికను వ్రాయలేదనియే తెలియజెప్పు చున్నది. అంతియేగాక—

"ఆదరణీయ సార వివిధార్థ గతి స్ఫురణంబు గల్గియ
ష్టాదశ పర్వనిర్వహణ సంభృతమై పెనుపొందియుండ నం
దాదిఁ దొడంగి మూఁడు కృతు లాంధ్ర కవిత్వ విశారదుండు వి
ద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు
దక్షతన్"

అను తిక్కన సోమయాజి రచనమును బట్టి నన్నయ మూఁడు పర్వములను పూర్తిచేసియే యుండును. ఏదియో అటుల చెప్పినాడని తీసివేయుట యొక సోమయాజి సత్యశీలతను, అవధానమును శంకించి నట్లె కాగలదు. అతని కాలమునకు పూర్తిగ లభించిన నన్నయకృత పర్వత్రయ గ్రంథము ముందు వెనుకలు కారణాంతరమున తదనంతర కాలమున కొంత శిథిలములై యుండవచ్చును. వెనుక భాగమును యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ పూరించిన విషయ మెల్లరకును విదితమే. అందుల కాధారములు స్పష్టములు. కాని ముందుభాగమగు అవతారికా భాగము విషయము అస్పష్టము.

నన్నయ భారత భాగమట్లు శిథిలమగుటకు గల కారణములు కొంత చర్చింపవలసి యున్నది. వెనుక భాగము శిథిలమగుటకు కీటకములు కారణమని కొందరు విమర్శకుల యభిప్రాయము. అట్లు కాదనను కాని యెఱ్ఱన పద్యమందలి ధ్వనిని యాధారముగ జేసికొని యూహించిన పై కారణమున కంటె మిన్నయైన కారణమింకొకటి కలదు. నన్నయ గ్రంథ రచన మాగిపోవుటకును, వ్రాసినది శిథిలమగుటకును గల ముఖ్యకారణ మానాటి మతకలహములై యుండ వచ్చును.

గుణ కర్మలను కాలదన్ని కేవలము పుట్టుకను ఆధారముచేసి కొన్నందువలన నిర్వీర్యమైన వర్ణవ్యవస్థ, దానిపై నిర్మింపబడిన వైదిక సంప్రదాయములు పరిజాదరణమును గోల్పోవు సమయమున

బౌద్ధ మావిర్భవించినది. కాలగమనమున తిరిగి యందేర్పడిన కలహముల కారణమున జైనము విజృంభించినది. దక్షిణ భారతమున కది పరాయిదివలె కన్పించుట వలన యిచ్చటి వైదిక సంప్రదాయములకు వ్యతిరేకముగ శాక్తేయము, వీరశైవములలో తిరుగుబాటు ధోరణులు తలయెత్తినవి ఆంధ్రదేశమెప్పుడు పై మతముల సంఘర్షణములకు రంగభూమియైనది. అట్టి సమయమున వైదిక మార్గానుయాయులైన చాళుక్య ప్రభువుల మిగిలిన మతములను అణచబూనిరి. వైదిక సంప్రదాయ ప్రచారమునకై ఉత్తమ సాహిత్యమును సృష్టింపవలసినదిగ తమ యాస్థాన కవులగు నన్నయాదులను ప్రోత్సహించిరి. ప్రజలను తమకు వ్యతిరేకముగ తయారుచేయుచున్న యితర మతముల ప్రచారకులను, వారి సాహిత్యమును నాశనము చేయించిరి. ఆనాటి పరిస్థితుల కటువంటి తీవ్రచర్యలు తప్పనిసరికానోపు. నూతన రాజ్య నిర్మాణములందును, ఉన్న వాటి నిర్మూలనము నందును మతాధిపతులు ప్రధాన భూమికలను నిర్వహించిన రోజులవి.

చాళుక్య ప్రభువుల పనుపున నన్నయ గావించిన పరమత దమన కాండలో అధికముగ నష్టపోయిన మతము జైనము. అప్పటికే వీరశైవులనుండి తీవ్ర ప్రతిఘటనము నెదుర్కొనుచున్న జైనము నన్నయాదులచేత పూర్తిగ దెబ్బతిన్నది. సామాన్యుల కొఱకు వారు నిర్మించిన తెలుగు సాహిత్యము తుడిచిపెట్టుకు పోయినది. వైదికాచారములను హేతువాద దృష్టితో విమర్శించిన వీరశైవాదులకు సహితము దాదాపు యిట్టి గతియే పట్టినది. అవి మొదట హేతువాద దృష్టితో బయలుదేరినప్పటికి రానురాను వానియందు మూర్ఖత్వము బలసినందున ప్రజలుకూడ ఆ మతములను ద్వేషించిరి. అందువలన నన్నయాదుల ప్రయత్నములు కొంతవరకు ఫలించినవి. ఇది యంతయు చరిత్ర చీకటి పుటలను తడవిన మనకు లభించు అస్పష్ట సమాచారము.

నన్నయ రచనమున కనిపించు బ్రాహ్మణోత్కర్షయే పై విషయము లను మనము నమ్మవలసి వచ్చుటకు గల పెద్ద యాధారము.

ఈ బ్రాహ్మణోత్కర్ష విషయమై రేగిన దుమారమునకు శ్రీయుతులు ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు సమాధాన మిచ్చుచు 'భూనుతకీర్తి! బ్రాహ్మణుడు పుట్టిన తోడనే పుట్టు నుత్తమ జ్ఞానము' అను అమూలకమైన నన్నయ బ్రాహ్మణ ప్రశంసకు అనుశాసనిక పర్వము నుండి ఆధారముచూపి సమర్థించిరి. మూరు మూలలనుండి తనయుద్దేశమున కనువగు విషయముల నేరుకొనిన నన్నయ అదే యనుశాసనిక పర్వమునుండి బ్రాహ్మణుని నిజతత్త్వమును వివరించు.

"స్వభావః కర్మచ శుభం, యత్ర శూద్రేఽపి తిష్ఠతి ।
విశిష్టస్స ద్విజాత్ర్వై విజ్ఞేయ ఇతిమే మతిః ॥
నయోనిర్నాఽపి సంస్కారో నశ్రుతం నచసన్తతిః ।
కారణాని ద్విజత్వస్య వృత్తమేవతు కారణమ్ ॥
సర్వోఽయం బ్రాహ్మణో లోకే, వృత్తేన తు విధీయతే!
వృత్తే స్థితస్తు శూద్రోఽపి బ్రాహ్మణత్వం నియచ్ఛతి ॥
బ్రహ్మః స్వభావః సుశ్రోణి సమః సర్వత్ర మే మతిః ।
నిర్గుణం నిర్మలం బ్రహ్మ యత్ర తిష్ఠతి సద్విజః ॥

మున్నగు వివరణములను యెందులకు స్పృశింపనట్లు ?

నన్నయ జన్మను ఆధారముగ చేసికొనిన వర్ణవ్యవస్థను సమర్థించుచు వ్రాసిన కావ్యములు అందుకు వ్యతిరేకించు యితర మతముల వారికి బాధాకరములైనవి. అంతియగాక వారిపైనను, వారి వారి సాహిత్యము పైనను నన్నయ గావించిన దౌర్జన్యకాండ సహింపలేనిదైనది. అప్పటి జైనులయు, వీరశైవులయు ప్రతాపములందరెరిగినవియే కదా! శాపానుగ్రహ సమర్థులగు కొందరి చేతిలో నన్నయ భట్టు కాయువు చెల్లియుండుననినను ఆశ్చర్యపడ నవసరము లేదు.

అంతియేకాదు. వారు జరిపిన ప్రతిక్రియలో నన్నయాదులు నిర్మించిన సాహిత్యమంతయు నశించి యుండును. రాజరక్షణ ముండుట వలన, ఆంధ్ర మహాభారత భాగమైనను ఒక ప్రతి మిగిలినది. అదియైనను పై ఘర్షణముల ఫలితముగ భద్రముగ నుండుటకు వీలులేదు. శత్రువులచేత గావచ్చును, శత్రువులనుండి రక్షించు ప్రయత్నములందు అతి భద్రముగ దాచుట వలన కొన్ని సంవత్సరముల తరబడి కదపకుండ యుంచినందున పురుగుల ప్రభావము కావచ్చును – మొత్తము మీద ఆద్యంతములు దెబ్బతిన్నవి. రాజాదరణము బ్రాహ్మణ పక్షమందుండుట వలన జీర్ణవైదిక ధర్మరక్షా దీక్షితులగు బ్రాహ్మణులు తమ సాహిత్యము కొంత శిథిలమైనను పునర్నిర్మించుకొన గలిగిరి. నష్ట సాహిత్యులగు యితర మతములవారు కొందఱు కాలగమనమున తెరమరుగైరి. కొలదిమంది ప్రజలమధ్య కొంతకాలము జీవించియున్నప్పటికి చరిత్ర వారిని గమనింపలేదు. క్రమక్రమాభివృద్ధి నందిన బ్రాహ్మణ పక్షపాత ఫలితముగ జీర్ణమైన నన్నయ కృత మహాభారత భాగము పునరుద్ధరింపబడినది. బ్రాహ్మణేతరుల గ్రంథములణగ ద్రొక్కబడినవి. నన్నయ ఆదికవియైనాడు.

చరిత్రమున కందినంతవరకు నన్నయకు ముందున్న కవి నన్నెచోడుడు. కాగా అతడు, ఆతని గ్రంథము కుమారసంభవము మొన్న మొన్నటి వరకును వెలుగు చూడలేక పోయినది అందుకు. కారణము అతడు బ్రాహ్మణేతరుడగుటయే. మల్లియరేచన బ్రాహ్మణావతారమెత్తినందున కొంతవఱకు నిలబడ గలిగినాడు. కుమ్మరి మొల్ల: చామకూర వెంకటకవి మున్నగు బ్రాహ్మణేతరు లెంతటి గడ్డు పరిస్థితుల నెదుర్కొనిరో మనకు తెలిసిన విషయమే.

శ్రీశ్రీకి ముందున్న దంతయు అంధకారమేనని ఒక మహానీయుడు నుడివినట్లు నన్నయకు పూర్వమసలు తెలుగున సాహిత్యమే

లేదని వాక్రుచ్చు ప్రబుద్ధులు కలరు. కాని విజ్ఞులట్లు భావింపరు. ప్రముఖ భాషాశాస్త్రజ్ఞులు, చరిత్రకారులునైన ఎస్. కె. ఛటర్జీగారు యీ విషయమును ప్రస్తావించుచూ సింధులోయ నాగరికతకు సరిసమానమైన తుంగభద్రలోయ నాగరికతను కలిగిన తెలుగుజాతి నిన్న మొన్నటి నన్నయ తెలుగున దేవభాషను మేళవించి కవిత్వము చెప్పు వఱకును తన స్వంత సాహిత్యమును నిర్మించుకొనలేదనుట హాస్యాస్పదమనిరి. తెలుగు సాహిత్య చరిత్రమును రచించిన జి. వి. సీతాపతిగారు సహితము తెలుగుదేశమున నన్నయకు ముందు జైనులు కొన్ని గ్రంథములు రచించిరనియును, వారితోపాటు వారిగ్రంథములు నాశనము చేయబడిన వనియును, వాటి సహాయసంపత్తులు లేనిదే నన్నయ ఒక్కసారిగ అంతటిమహాకవి కాగలిగెడివాడు కాదనియును వ్రాసియుండిరి. ఎఱ్ఱన తన నృసింహపురాణమున నన్నయకుముందున్న సాహిత్యమును సూచనప్రాయముగ తెలియజేసెను. నన్నెచోడుడు తనకు ముందుగల సాహిత్యమును మిక్కిలి దక్షతతో విమర్శించి యుండెను.

కాబట్టి నన్నయను ఆదికవిని చేయుట, బ్రాహ్మణాధిక్యమును కాపాడుట, జీర్ణభాగమును పూరించుట యను నీమూడు ముఖ్య ప్రయోజనముల నాశించియే భారతావతారిక మార్చబడినదని నా యభిప్రాయము.

ఇంతటి వివాదాస్పదమైన ఆంధ్ర మహా భారతావతారికను మార్చి, లేక కల్పించి వ్రాసిన వారెవరై యుందురనునది కూడ పరిశీలింప వలసిన విషయమే. తద్రచనయకా వర్ణించు టెరిగినవాడు కనుక యెఱ్ఱన మొదటిముద్దాయి. అవతారికయందు కాన్పించు నన్నయశైలి యీ యనుమానమునకు బలము నిచ్చుచున్నది. కాని పూరణమునకు వెనుకనున్న యెఱ్ఱాప్రెగ్గడను గుఱించిన వర్ణనము

కూడా పరిభమప్రరుపయందే కలదు. ఇది యొక విధముగ పై విషయ మును బలపరచుచున్నది. నా యుద్దేశమున పూరించినకవి తనను గుఱించి చెప్పకొనుటకు యిష్టపడక మిన్నకుండ వ్రాయసవాడో, లేక యీ విషయ మెఱింగిన తరువాతివారో యెఱ్ఱనను వర్ణించి తద్విషయ మును చెప్పియుండవచ్చును. అతడే అవతారిక విషయమున కూడ కొంత పరిశ్రమించి యుండనగును. కాని, అవతారికయందు విష్ణు పరమేశ్వరులను వర్ణించవలసినయెడల యుపయోగింపఁబడిన 'హరిహర' శబ్దము తిక్కనను జ్ఞప్తికి తెచ్చుచున్నది. ఏదియేమైనను యీ విష యము యిదమిత్థమని తేల్చ వీలుగానిది. అందుకు ప్రత్యేక పరిశోధన మవసరము.

ఇక పోగా యెంతటి మహాకవియైనను, అందులో అతడాదికవి యైనచో తన నూతన ప్రయోగము విషయమున తీవ్ర ప్రతిజ్ఞలు చేయడు. అది వాచాలత్వమగును. కాళిదాసంతటివాడు విజ్ఞులగు పాఠకులు మెచ్చునంతవరకు తన ప్రయోగము సాధువని భావింపనను అభిప్రాయమును వెలిబుచ్చియున్నాడు. అట్టియెడ ఆంధ్ర మహాభార తావతారికను నన్నయ స్వయముగ వ్రాసియుండెనని నమ్మవచ్చునా? అట్లు నమ్మినచో నందలి నన్నయను గుఱించిన విశేషణములు రాజరాజనరేంద్రున కుపయోగింపబడిన విశేషణములతో కలిసిపోవునే!

కృతిభర్త యెడల యవతారిక యందుపయోగింప బడిన విశేష ణము లెంతవరకు సమర్థనీయములో రాజరాజ నరేంద్రుని చరిత్రము జూడ తెలియుచున్నది. అఖిల జలధి వేలా వలయ వలయిత వసుమతీ వనితా విభూషణంబా వేంగీదేశము! నిజభుజ విక్రమ విరాజితారాతి రాజనివహుండా రాజరాజ నరేంద్రుడు! నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి యనునదియు నిట్టిదేనా ? నిత్య సత్య వచను డిట్టి యుద్ధములను వర్ణింప గలడా ?

కాబట్టి మంగళ శ్లోకము, మరికొన్ని నన్నయభట్టు యభిప్రాయములు వ్యక్తములగు కొన్ని పద్యములు మినహాయించి మిగిలిన యవతారిక యంతయును నన్నయకు తరువాయి వ్రాయసగాండ్రో, లేక మరెవరో వ్రాసి యుండవలయును, ఇంకను యీ విషయమై విజ్ఞులగు విమర్శకులు నన్నయ మీద తమకున్న భక్తిని కొంత ప్రక్కకు నెట్టి చారిత్రక, హేతువాద దృష్టులతో పరామర్శింతురుగాక !

చూచిన గ్రంథములు —

1. వ్యాస భారతము నన్నయ పరిష్కారము – డా. జొన్నలగడ్డ మృత్యుంజయరావు
2. నన్నయ – శ్రీ సారంగు లక్ష్మీనరసింహారావు
3 నన్నయ భట్టారక చరిత్రము – శ్రీ కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్య
4. నన్నచోడుని కుమారసంభవము ప్రాచీన కావ్యము – డా. కొర్లపాటి శ్రీరామమూర్తి
5. హిస్టరీ ఆఫ్ తెలుగు లిటరేచర్ – శ్రీ జి. వి. సీతాపతి
6. ద్వితీయ తెలుగు మహాసభల ప్రత్యేక సంచిక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాస తత్త్వము - ఆంధ్రభారత కావ్యోత్పత్తి

శ్రీ కందుకూరి ఈశ్వరదత్తు

ఏ మానవుఁడైనను దన స్వీయ చరిత్రను వ్రాయఁబూనుకొనినచోఁ దన కష్టసుఖముల, కలిమిలేముల, గుణావగుణముల నెట్లు పూసఁ గ్రుచ్చినట్లు వక్కాణించునో, యారీతినే సారస్వతమును ఆయాయుగముల రాజకీయ పరిస్థితుల, మతావలంబనముల, సాంఘికాచారముల, మానవ మనోవృత్తుల నన్నిఁటిని బరిస్ఫుటము గావించును. ఆ యా కాలముల సారస్వతము ఆయా కాలముల స్వీయ చరిత్రమని మా మనవి.

ఒక జాతి వాఙ్మయ స్వరూప పరిణామ తత్త్వనిరూపమునకా దేశజుల రాజకీయమత సాంఘికార్థిక పరిస్థితులను నాగరికాభివృద్ధిని, కావ్యనిర్మాణ సమయములను జక్కఁగా పరిశీలింపవలెను. అట్టి స్థితిగతులెప్పుడొకరీతిగా నుండనేరవు.

కృతికి విచ్ఛేదములేదు

సామ్రాజ్యములు సమసిపోవచ్చును. మత నిర్మూలనము సంస్కర్తలు గావింపవచ్చును. సాంఘిక విప్లవములు సంభవింపవచ్చును. కాని కవి లేఖినికడ్డులేదు. కవియుఁ గృతియుఁ గల్పాంతము వఱకు నివసించువారె. ఈ విషయమై పిన వీరభద్రకవి జైమినీ భారతము ప్రథమాశ్వాసములో మనోహరముగా నిట్లభివర్ణించెను.

ఉ. "ఆదట సప్త సంతతులయందును నొక్కొక కాలమందు వి
చ్ఛేదము గల్గు నాటిఁటికిఁ జెప్ప విపర్యయ మేయుగంబున
న్లేదు కవిత్వసంతతికి నిక్కము తత్కవితా విలాసముల్
జాదులు నిష్టదైవము ప్రసాదము నో హరికీర్తనంబునన్"

ఇంకొక విశేషము : ఒక మానవుని రూపశీలములు తన జాతి కులమతముల ననుసరించియు, విద్యను బట్టియునుగాక, అన్యజాతి మత కుల సంపర్కముల వల్లను, మనము నిర్ణయింపవలసియున్నది.

అట్లే దేశము యొక్క సారస్వతము ఆ దేశ చరిత్ర ననుస రించియేగాక, విషయానంతర దేశ సంపర్కముచేఁ గల్గిన మంచిచెడ్డల నాశ్రయించి యుండును.

పై కారణముల నాదర్శముగ నుంచుకొని ప్రథమకావ్యమైన భారతోత్పత్తికిఁ గారణములైన పరిస్థితులను సమగ్రముగా బరిశీలిం తము. ఆ కాలము నాఁటి రాజకీయ మత సాంఘిక పరిస్థితులేమి ?

కృతికర్త నన్నయ, కృతిభర్త చాళుక్య భూపాలుఁడైన రాజ రాజు. ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మి పూర్వ చాళుక్య రాజేంద్రుల భుజముల నాశ్రయించి యుండెను. క్రీ. శ. 973 సంవత్సర ప్రాంతముల రెండవ అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని త్రోసిరాజని, బాదప మహారాజు వేంగీ రాజ్యము నాక్రమించుకొని, యిరువది రెండేండ్లు పరిపాలించెను. అమ్మరాజ సోదరుఁడైన దానార్ణవుఁడు బాదపుని కడనుండి వేంగీ రాజ్యముఁ గైవసము జేసికొనఁ బ్రయత్నించెను. గాని విఫల మనో రథుఁడయ్యెను. దానార్ణవున కిరువురు నందనులు. అందు ప్రథముఁడు మొదటి శక్తివర్మ, రెండవవాఁడు విమలాదిత్యుఁడు. శక్తివర్మ పశ్చిమ చాళుక్య నృపాలుఁడైన తైలపదేవుని కుమారుఁడగు సత్యాశ్రయుని సహాయముతో నిజదేశముపై క్రీ.శ. 999 సంవత్సర ప్రాంతముల దండు వెడలి, బాదపుని సంహరించి స్వరాజ్యమును దన భుజబలదర్పముచే సంపాదించుకొనెను. కాని శక్తి వర్మ (కు) కష్ట పరంపరకోర్చి సంపాదించుకొనిన పైతృక రాజ్యమును నిలువఁ బెట్టుకొనుటకుఁ దలప్రాణము తోఁకకు వచ్చెను. సామంత నాయకులు రాజ ద్రోహులై చెలరేఁగుటచే శక్తివర్మ తన దండనాయకుఁడైన దాడి

భీముని సహాయముతో విప్లవకారుల నణఁచివైచి దేశ మరాజకము గాకుండఁగ నిలిపెను. శక్తివర్మ పుత్రహీనుఁడై క్రీ. శ. 1011 సంవత్సర ప్రాంతముల స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా నతని సోదరుఁడైన విమలాదిత్యుఁడు రాజ్యారూఢుఁడయ్యెను.

ఈ విమలాదిత్యుఁడె భారత కృతిపతియైన రాజరాజు తండ్రి. ఇతఁడు తన మంత్రి శిఖామణియైన వజ్రిప్రెగ్గడ సహాయముతో రాజ్యమునందు శాంతి నెలకొల్పి దేశమును బదునొకండేండ్లు పరిపాలించెను. ఇతఁడు ముమ్మడి భీమ బిరుదాంకుఁడు. మొదట శైవమతావలంబకుఁడు. తర్వాత జైనమతమును స్వీకరించెను. ఈతని భార్య చామెకాంబ జైనమతస్థురాలు. ఆ కాలమున విశాఖపట్టణములోని రామతీర్థము జైనమత నిలయము. ఇచట విమలాదిత్యుని జైన గురువైన త్రైలోక్య యోగి సిద్ధాంతదేవుఁ డధివసించుచుండెను. ఆ జైన మతమునకు మహారాజు యాత్రగావించి, ఆ మతమునకు భూరిదానముఁ జేసెను. విమలాదిత్యుఁడు రాజరాజచోడుని కుమార్తెయైన కుందమాంబను బెండ్లాడెను. విమలాదిత్యుఁడు క్రీ. శ. 1022 సంవత్సరమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను.

తండ్రి మరణానంతరము రాజరాజు సింహాసనస్థుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు విమలాదిత్యునకు కుందమాంబ యందు జనించిన సుతుఁడు. విమలాదిత్యుని రాజ్యారంభమునకే పూర్వచాళుక్యుల కష్టములు గట్టెక్కెను. చోళులతో సంబంధ బాంధవ్యములు గలసెను. రాజ్యమునందు శాంతి నెలకొల్పఁబడుటచే ప్రజల సౌఖ్యమును గాంచుచుండిరి. రాజరాజు తన మేనమామయగు రాజేంద్రచోడుని కుమార్తెయగు అమ్మంగదేవిని వివాహమాడెను. చోళ చాళుక్య బాంధవ్యము వలన పూర్వ చాళుక్య రాజ్యమునకు దక్షిణదిశ నుండి యే మాత్రము నొత్తిడి లేకపోవుటయేఁగాక చోళమైత్రి పూర్వచాళుక్య రాజ్య

ప్రశాంతికి కారణభూత మగుచుండెను. ఆ కాలముననే తూర్పు గాంగవంశజుఁడగు వజ్రహస్తుఁడు పూర్వచాళుక్య రాజ్యమున కుత్తర మున నున్న కళింగరాజ్యమును బహుసమర్థుఁడై పాలించుచుండెను.

బ్రాహ్మణ మతోద్ధారణము

రాజరాజు పూర్వచాళుక్య నృపశిఖామణి. ఈ పూర్వ చాళుక్యుల మతమేది ? ఆ కాలమున నాంధ్రదేశమునఁ బ్రబలియుండిన మతమేది ? ఆంధ్రదేశము జైన బౌద్ధముల కాలవాలమై, బౌద్ధమతాలయములతోను, జైన మఠములతోను నిండి యుండెను. ఆంధ్రదేశమున అమరావతి, విజయవాటిక, రామతీర్థము, ఈ మతములకు కేంద్ర స్థానములు. పూర్వచాళుక్య నృపాలురు జైన మతావలంబులై, జైన గురువుల నాదరించి, జైన మఠములకు దానముల గావించి జైన మతోద్ధారకులైరి. విమలాదిత్యుని జైనమతాభిమాన మిదివఱకె తెలిపి యుంటిమి. పూర్వ చాళుక్య రాజ్యారంభమున బౌద్ధ జైన మత ప్రాబల్యముచే నార్యమతము క్షీణించి, వైదికమతము ఆంధ్ర భూమండలమున నంతరించిపోవు స్థితికి వచ్చెను. అట్టితఱి కుమారిలభట్టు జైనమత విజృంభణము నణచివేసి వైదికమతోద్ధరణమును గావించెను. రాజరాజు కాలము నాఁటికి తెలుఁగుదేశమున వైదికమతము వ్యాప్తి చెందెను. చాళుక్యులు మొదటి నుండియు బ్రాహ్మణ భక్తులుగ నుండిరి. వీరి శాసనములలో పరమ మహేశ్వరుల మనియు, పరమ భట్టారకుల మనియు, బ్రహ్మణ్యుల మనియు వీరు చెప్పుకొనిరి. ఈ పరమ బ్రహ్మణ్య బిరుదము పూర్వచాళుక్య నృపాలురగు విష్ణువర్ధన విజయాదిత్య శక్తివర్మ విమలాదిత్య రాజరాజులకుఁ గలదు.

— రాజరాజు బ్రాహ్మణ మతాభిమానము —

నన్నయభట్టు రాజరాజునుగూర్చి యొనర్చిన సంబోధనబిరుదావళిలో నీ రాజన్యుని బ్రాహ్మణ మతాభిమానము తెలియఁగనగును.

క. విమలాదిత్య తనూజుఁడు
విమల విచారుఁడుఁ గుమార విద్యాధరుఁడు
త్తమ చాళుక్యుఁడు వివిధా
గమ విహిత శ్రముఁడు తుహినకరుఁ డురుకాంతిన్

సీ. ... ...
బలిమిమీయని భూమివలయ పతుల
నుక్కడఁగించుచు దిక్కుల దనయాజ్ఞ
వెలిగించుచు విప్రకులము నెల్ల
బ్రోచుచు శరణన్న: గాచుచు భీతుల
నగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమున

ఆ. జారు తరాగ్రహారము లిచ్చుచు
దేవభోగముల మహా విభూతిఁ
దనరుఁజేయు చిట్లు మను మార్గుఁడగు విష్ణు
వర్ధనుండు వంశ వర్ధనుఁడు.

మ. "ఇవియేనున్ సతతంబు నాయెడఁ గరం బిష్టంబులై యుండుఁ బా
యవు భూదేవ కులాభితర్పణ మహీయః ప్రీతియున్ భారత
శ్రవణాసక్తియుఁ భారతీపతి పదాబ్జ ధ్యాన పూజా మహో
త్సవమున్ సంతత దానశీలతయు శశ్వత్సాధు సాంగత్యమున్"

క. ఆది క్షత్రచరిత్ర ధ
రా దేవాశీః పరంపరా వర్ధిత ని
త్యోదయ సత్యోదిత విమ
లాదిత్య తనూజ విక్రమాదిత నిభా!

క. శ్రీనాథమూర్తి విబుధ ని
ధాన మహాదాన తర్పిత ద్విజవర వే
గీ నాథ పార్థ నిభ యభి
మాన మహార్ణవ, మహేంద్ర మహిమాతి శయా!

వర్ణాశ్రమోద్ధరణము.

అట్టి బ్రాహ్మణ ప్రియుఁడును, బ్రాహ్మణ మతాభిమానియు, వర్ణాశ్రమోద్ధారణ తత్పరుఁడౌటకు లేశమైనను సందేహము లేదు గదా ? అందువల్లనే రాజరాజిట్లభివర్ణింపఁబడెను.

ఉ. ఆశ్రిత పోషణంబున ననంత విలాసమునన్ మనీషి వి
ద్యాశ్రమ తత్త్వ విత్త్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్త వ
ర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణ మహామహిమన్ మహినొప్పు సర్వలో
కాశ్రయుఁడాది రాజనిభుఁ డత్యకలంక చరిత్ర సంపదన్.

భారత కావ్యోత్పత్తి క్రమము

వైదిక మతోద్ధరణమును, వర్ణాశ్రమ ధర్మపరిరక్షణము కెట్లు ప్రవర్ధమానములగును ? జైనమత ప్రవిష్టులగు ప్రజలకు ప్రబోధ మెట్లుదయించును ? ఆ కాలమున జైనమతాచార్యులు ప్రాకృత భాషలో ప్రజలకు మతమును బోధించుచుండిరి. అన్యమత మన్యభాష యందు బోధించినచో మతవ్యాప్తి కొనసాగుటెట్లు ? ఈ మత ప్రచారము నరికట్టు, ప్రతిఘటించు మార్గము రాజరాజు గ్రహించెను. స్వమతమును స్వభాషయందే బోధింపవలెను. రాజరాజు అభిమతము భారతాంధ్రీకరణ మూలముననే యగును. ఏలనన - భారత ప్రశస్తి నన్నయభట్టు వర్ణించిన విధమును జూడుడు.

“వేదవ్యాసుండు నిజతపోమహత్త్వంబునంజేసి బ్రహ్మచేత ననుజ్ఞాతుండై, యష్టాదశపురాణంబులను, జతుర్వేద వేదాంతాభిప్రాయంబులును, జతుర్వర్గానుబంధ బంధుర కథేతిహాసంబులును, జతుర్వర్గ మహర్షి రాజవంశచరితంబులును,జతుర్వర్ణాశ్రమ ధర్మక్రమంబులును, జతుర్ముఖ ప్రముఖ నిఖిల సుర ముని గణ పూజితుండైన శ్రీకృష్ణుని మహత్త్వంబును, పాండవాది భారతవీరుల మహాగుణంబులును, దన విమలజ్ఞాన మయంబైన వాగ్దర్పణంబునందేర్పడ వెలుఁగుచుండ,

సీ. ధర్మ తత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని
యధ్యాత్మ విదులు వేదాంతమనియు
నీతి విచక్షణుల్ నీతి శాస్త్రంబని
కవి వృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహమని
యైతిహాసికు లితిహాసమనియు
బరమ పౌరాణికుల్ బహుపురాణ సము
చ్చయంబని మహిఁ గొనియాడుచుండ

ఆ. వివిధ వేద తత్త్వవేది, వేద వ్యాసుఁ
డాది ముని, పరాశరాత్మజుండు
విష్ణు సన్నిభుండు విశ్వజనీనమై
పరఁగుచుండఁ జేసె భారతంబు॥

అట్టి భారతాంధ్రీకరణమె రాజరాజు మనోభీష్ట మీడేర్చెను. అదియునుఁగాక భారతశ్రవణాసక్తి విలాసుఁడు మన రాజరాజు.

చ. "విమలమతిం బురాణములు వింటి ననేకము లర్థధర్మశా
స్త్రముల తెఱంగెఱింగితి నుదాత్త రసాన్విత కావ్యనాటక
క్రమముల పెక్కుచూచితి జగత్పరిపూజ్యములైన యీశ్వరా
గమములయందు నిల్పితిఁ బ్రకాశముగా హృదయంబు భక్తితోన్"

వ. అయినను నాకు ననవరతంబును శ్రీ మహాభారతము నందలి యభిప్రాయంబు విన నభిలాష పెద్దయై యుండు.

మ. ఇవియేనున్ సతతంబు నాయెడఁ గరం బిష్టంబులై యుండుఁ, బా
యవు భూదేవ కులాభితర్పణ మహీయః ప్రీతియున్ భారత
శ్రవణాసక్తియుఁ బార్వతీ పదాబ్జధ్యానపూజ మహో
త్సవమున్ సంతత దానశీలతయు శశ్వత్సాధు సాంగత్యమున్.

చ. అమల సువర్ణ శృంగ ఖురమై కపిలంబగు గోశతంబు ను
త్తమ బహువేద విప్రులకు దానముచేసినఁ దత్ఫలంబు త
థ్యమ సమకూరు భారతకథా శ్రవణాభిరతిన్ మదీయ చి
త్తము ననిశంబు భారత కథా శ్రవణ ప్రవణంబు గావునన్.

వంశకర్తల మహిమాతిశయము

రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియగు విమలాదిత్యునకుఁ బూర్వులు వేంగీ మండలమును బాలించిన ప్రాక్చాళుక్య ప్రభువు లెవ్వరును దాము శీతాంశు వంశీయులమని పేర్కొనకున్నను, విమలాదిత్యుని నుండి పూర్వ చాళుక్య నరపతులు తమ శాసనములందు చంద్రవంశ జులమని వ్రాయించుకొనిరి. "మధ్యవైష్టవునకు నామములు పెద్ద"యను నట్లు ఈనూతన సాంప్రదాయమును నిలువఁ బెట్టుకొనఁ దలచిన వీరికి తద్వంశకర్తలును, చంద్రవంశోద్భవులునగు పాండుభూపతుల యుదంతము నెఱిగించు భారతము గౌరవ భాజనమయ్యెను. అందుచేఁ గాబోలుఁ రాజరాజు నన్నయభట్టు నుద్దేశించి యిట్లుపలికెను.

చ. హిమకరుఁదొట్టి పూరు భరతేశ కురుప్రభు పాండుభూపతుల్
క్రమమున వంశకర్తలనఁగా మహినొప్పిన యస్మదీయ వం
శమునఁ బ్రసిద్ధులై విమల సద్గుణ శోభితులైన పాండవో
త్తముల చరిత్ర నాకు సతతంబు వినంగ నభీష్ట మెంతయున్.

అట్టి భారతాంధ్రీకరణము శుభ్రాంశు వంశోద్గత చాళుక్యకుల సంజాతుఁడైన నరపతికి హర్ష దాయకముగదా !

ఆకాలమున భారతపురాణ ప్రశస్తి

శ్వశురగృహాభిమాన మాదిమూర్తులగు త్రిమూర్తులకే యుండె ననఁగా సామాన్యులగు మానవుల కుండె నన్నచో నబ్బురమేల? శంకరుఁడు హిమాలయమున వసించెను. విష్ణుమూర్తి పాలసముద్రమున నిల్లు కట్టుకొనెను. చాళుక్యనరేంద్రులు చోళభూపాలురతో బాంధవ్యమును గల్పుకొన్న తర్వాత చాళుక్యులకు అత్తయింటి వారనిన గౌరవము మెండయ్యెను. విమలాదిత్యుఁడు కుండవాంబను

వివాహమాడి, తన కుమారుఁడును, భారత కృతిపతియునైన రాజ రాజునకు మామగారైన రాజరాజు పేరిడెను. రాజరాజు తన మేన మామయైన రాజేంద్రచోడుని కుమార్తెను పరిణయమై, తన కుమారు నకు మాతామహుఁడైన రాజేంద్రచోడుని నామమిడెను. రాజరాజు నకు మేనమామల సాంప్రదాయమబ్బెను. అతని కాలమున చోళ మండలమున నుండెడి వేదపాఠశాలలో మహాభారతమొక పఠనీయ గ్రంథముగ నుండెడిదట. అదియుఁగాక చాళుక్యాన్వయులె మహా భారత, గ్రంథమునం దధికాదరణము కలవారైనట్లు చరిత్రివల్ల తెలియుచున్నది. తల్లియగు అమ్మంగదేవికి భారతకథా శ్రవణమనిన నిష్టమై యుండనోపు. ఆపై పుట్టినింటివారి రాజ్యమున నభిమానింప బడిన గ్రంథరాజమగుటచే - అరవ సంపర్కమువల్ల రాజరాజు మాతృభాషను మఱచిపోక మాతృదేశోద్ధారకుఁడై, ఆంధ్రి సారస్వతా భ్యుదయమునకుఁ గారణభూతుఁడయ్యెను. మన మెల్లరము ధన్యులము ఎందులకా ? ద్రావిడ సంపర్కముచే వెతనొందుచున్న యిప్పటి తెలుఁగువారికి తెలియదా ?

ప్రజల మనోభీష్టము

సంస్కృత మహాభారతమును జదివి బోధపఱచు కొనలేని సామాన్య జనులకు మాతృభాషయైన యాంధ్రిము నందా మహా కావ్యము నన్నయ తిక్కనలు తెనుఁగుజేసి, ప్రజలను గృతార్థులఁ గావించిరని మడికి సింగన్నయు, నెల్లూరి పెగ్గడయు వ్రాసిరి.

ఉ. భారతవేదవాక్యరసభారము లజ్ఞు లెఱుంగలేక ని
స్సార మనస్కులై తిరుగుచందముఁ జూచి తెనుఁగుబాస బెం
పార రచించి యందఱఁ గృతార్థులఁజేసిన పుణ్యమూర్తులన్
సారమతిన్ భజింతు ననిశంబును నన్నయ తిక్కనాదులన్.

ఉ. భాసుర భారతార్థముల భంగుల నిక్కమెఱుంగ నేరమిన్
గాసట బీసటే చదివి గాథల త్రిప్పు తెనుంగు వారికిన్

వ్యాసముని ప్రణీత పరమార్థము తెల్లఁగ జేసినట్టి యా
శ్శాసన కల్పులన్ దలఁతు నార్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్.

చాళుక్య నృపాలుర కావ్యగీతి ప్రియత్వము

రాజరాజునకుఁ బూర్వము వేంగీదేశమును బాలించిన చాళుక్య మను జాధీశుల తమ శాసనములందు విద్యా కల్పతరులనియు, కవి గాయక కల్పతరులనియు వక్కాణింపఁబడిరి. నన్నయభట్టు రాజనరేంద్రుని విద్యాపోషకత్వమును, వైశద్యమును వివిధరీతుల వర్ణించెను.

క. "శ్రీ వనితా వల్లభ వేఁ
గీ విషయాధీశ కావ్య గీతి ప్రియ నా
నా వని నాథ కిరీట త
టీ విలస ద్రత్న సంఘటిత పద కమలా!"

క. "రాజమహేంద్ర కవీంద్ర స
మాజ సురక్ష్మాజ రాజమార్తాండ ధరి
త్రీ జననుత చారిత్ర వి
రాజిత గుణ రత్న రాజరాజనరేంద్రా!"

అన్య భాషలలో భారతానువాదము

సంస్కృత భారతము ఇది వఱకె కన్నడభాషలో భాషాంతరీకరింపబడెను. రాజనరేంద్రునకుఁ బూర్వము వేంగీమండల నాయకుఁడగు అరికేసరినృపాలుఁడు విక్రమార్జున విజయమనుపేర కన్నడ భారత గ్రంథమును గృతి నందెను. తత్కృతి కర్త యరికేసరి సేనానియగు పంపాక యనువాడు ఈ విషయమెఱింగిన వాఁడగుటచే గాఁబోలు.

క. "బహుభాషల బహువిధముల
బహుజనముల వలన వినుచు భారతబద్ధ
స్పృహులగు వారికి నెప్పుడు
బహు యాగంబుల ఫలంబు పరమార్థ మగున్"

అని రాజరాజు మహాభారతమున వక్కాణించెను.

పైని వివరింపఁబడిన కారణముల ననుసరించి ఆంధ్రమహాజనులకు ప్రథమాంధ్ర కావ్యమైన మహాభారతము లభించెను.

నన్నయ అవతారిక

శ్రీ నండూరి బంగారయ్య

భారతమను దివ్యనదిని ఆంధ్రభూమిని ప్రవహింపజేయుటకు సంకల్పించి తపించిన భగీరథుడు రాజరాజు. దానిని జటాజూటమునందు దాల్చిన కవిధూర్జటి నన్నయ. భారతముఖమున కస్తూరి తిలకమువలెనలరు నతని యవతారిక గంగావతరణమువలె నతి పవిత్రమయినది. మనోహర మయినది. ఎన్ని సారులు చదివినను ఇంకను చదువవలెననియే యుండును. నైసర్గికములయిన గమన భంగిమములతో చదువరుల హృదయములలో నమృతబిందువులుచిందు నన్నయ కవితామతల్లి ప్రథమమూర్తి యిందు ప్రత్యక్షమగుచున్నది.

రాజరాజును గూర్చియు ఇతర సమకాలికకవులను గూర్చియు ఆనాటి సాంస్కృతిక జీవనముగూర్చియు తన్ను గూర్చియు భారతాంధ్రీకరణమున తానుచేసికొన్న ప్రతిజ్ఞనుగూర్చియు నన్నయ రచించిన ధ్వనిప్రధానములగు చిత్రణములీ యవతారికయందున్నవి. పై విషయములన్నియు మనకు మిక్కిలి యభిమానాస్పదములగుటచే వానిని గూర్చి ఎంత తెలిసికొన్నను తనివిదీరని యాసక్తి మనకుండుట సహజము. కాని మనయాసక్తి పూర్ణముగ కృతార్థమగు భాగ్యము చరిత్ర పరిశోధకు లెంతకృషిచేసినను నేటికిగూడ పట్టలేదు. అయితే మన నోరూరింపజాలిన గోరుముద్దలు కొన్ని యిందుండుటచే నవికూడ ఈ యవతారికయందము నినుమడింప జేయుచున్నవి.

నన్నయకవితాకుమారిచే స్వయంవరమున పూలదండ వేయించుకొన్న రాజరాజు ఎంతటి లోకోత్తరపురుషుడో ఈనాడు నిర్ణయించుకొనుట కష్టసాధ్యము; కాని ఒక్కటిమాత్రము స్పష్టముగా

గోచరించుచున్నది. శరీరలావణ్యము భుజవిక్రమము మున్నగు స్థూల గుణములు మాత్రమేగాక ఆత్మనలరింపజాలిన శీలసౌందర్యముకూడ ఆతని నాశ్రయించెననుటకు నిత్యసత్యవచనుడగు నన్నయ వర్ణనము లే ప్రధాన సాక్ష్యములు.

ఆశ్రితపోషణంబున ననంతవిలాసమునన్ మనీషి వి
ద్యాశ్రమ తత్త్వవిత్త్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్త వ
ర్ణాశ్రమధర్మరక్షణ మహామహిమన్ మహినొప్పు సర్వ లో
కాశ్రయు డాదిరాజనిభు డత్యకలంక చరిత్రసంపదన్

మంగళశ్లోకము ముగిసినవెంటనే రాజరాజు గుణవర్ణనమునే ప్రారంభించుటలో తను పోషించుప్రభువు మనస్సు సంతోషపెట్టవలె నను నాశ్రితలక్షణమే ప్రత్యక్షమగుటలేదు. భారత 'పాండవోత్తముల చరిత్ర' గావున దానికి తిలకాయమానముగ వారివంశమునకే చెందిన రాజరాజును వర్ణించుటలో నన్నయ యౌచిత్యమును నిర్వహించుకొను కొన్నాడు. రాజరాజు నిజముగ పాండవ వంశాంకుర మగునా కదా యను ప్రశ్నతో మనకిచ్చటపనిలేదు. అట్టి విశ్వాసము రాజరాజుకు నన్నయకుగూడ నున్నదనుసంతవఱకే ప్రసక్తి.

ఒకవిధముగ జూచినచో నన్నయకంటెను రాజరాజే మనకారాధ్యుడేమో యనిపించును. ఆనాడు రాజరాజునాస్థానమున మహాకవులకు కొదువలేదు. అతనిసభను వర్ణించుచు నవతారికలో "మృదు మధుర రసభావభాసుర నవార్థవచనరచనా విశారదులయిన" మహాకవులుండిరని పేర్కొనుటయేగాక రాజరాజును సంబోధించు పద్యములో నొకదానిలో "రాజమహేంద్రి కవీంద్రసమాజ సురత్సామ్రాజ" యను విశేషణమును నన్నయ యుపయోగించినాడు. ఇట్లే తన గద్యలో "శ్రీ సకల సుకవిజనవినుత" యను విశేషణము నుపయోగించుకొన్నాడు. వీనినన్నిటినిబట్టి ఆనాడు మహాకవులెందరో యుండి

రనుట స్పష్టము. శాసనములనుబట్టికూడ భీమనభట్టు బేతనభట్టు నారాయణభట్టు మున్నగు మహాకవులకు రాజరాజు నాస్థానము రత్నాకరమువలె నలరారుచుండెనని తెలియుచున్నది. ఆనాటి విద్వత్సభలను గూడ నన్నయవర్ణించినాడు. సభలనుకొనియాడు నాచారము తెలుగు కావ్యముల యవతారికలలో నన్నయ అవతారికయందే గానవచ్చుచున్నది

పరమవివేకసౌరభవిభాసిత సద్గుణపుంజ వారిజో
త్కరరుచిరంబులై సకలగమ్యసుతీర్థములై మహామనో
హర సుచరిత్ర పావన పయః పరిపూర్ణములై సత్సభాం
తర శరసీవనంబుల ముదం బొనరం గొనియాడి వేడుకన్.

ఈ సభలలోగూడిన విద్వజ్జనులకు వివేకము ముఖ్యగుణమట. కావ్య ప్రాశస్త్యమును నిర్ణయించుటకు వివేకమెంతటి యమూల్య సాధనమో వేరుగ వివరింపవలసిన పనిలేదు. అయితే వివేకమున్నను అసూయమున్నగు దుర్గుణములున్నచో నావివేకము ప్రయోజనకారి కానేరదు. అందుచే నా సభలు 'సద్గుణపుంజవారిజోత్కరరుచిరము' లని 'మహామనోహర సుచరిత్ర పావనపయః పూరితము'లని నన్నయ వర్ణించుచున్నాడు, ఇంకొక విశేషము. అవి సకలగమ్యములట! ఎవ్వరుపోయినను పోయి అందు పాల్గొనవచ్చునట. సభలింతమంచి స్థితిలో నుండుటకు రాజరాజే ప్రశంసా పాత్రుడు 'యథారాజా తథా ప్రజా' యనిగదా! అతడు 'వివేకచతురాననుఁ' డగుటచే ఉత్తమ విద్వాంసులను ఆహ్వానించి తనయాస్థానమున సుస్థిరముగ నిలుచునట్లు వారిని సవినయముగ నాదరించి యారాధించుచుండు నా డనుట నిర్వివాదము. ఇందఱు మహాకవులాతని యాస్థానము నలంకరించుచుండగ నందఱిలోను నన్నయనే భారతరచనమునకయి ప్రార్థించుట ఆతని వివేక గుణమునకు మరింత నిదర్శనముగ నెన్నదగియున్నది. ఏవ్యక్తిచే

నెట్టిపని చేయించుకొనవలెనో తెలియవలయుటయే పాలకుల ముఖ్య ధర్మము. అట్టిధర్మము పాలకులలో లుప్తమయినచో నెన్ని వైపరీత్యములు తటస్థించునో వేరుగ వివరింపవలెనా? అందుచే నన్నయ ప్రాగల్భ్యమును గ్రహించి ఆతనిచే నొక యత్యుత్తమ రచన చేయించి ఆంధ్రజగత్తునకు ప్రసాదించిన రసజ్ఞ శేఖరుడగు రాజరాజు లేకున్న నన్నయ ఏ మసిపాతలో నడగియుండవలసినదో! నన్నయ భారతము నారంభించినాడు కావున తిక్కనాదులు పూరించినారుగాని లేకున్న వారికి భారతరచనా సంకల్పమే కలిగియుండకపోవునేమో ఎవరు చెప్పగలరు? ఇవన్నియుచూడగ భారత మాంధ్రజాతికి రాజరాజు పెట్టిన భిక్షమే యనిపించును.*

ఈ యవతారికమూలమున తనకాలమునాటి విద్యావిలాసగోష్ఠులును సాహిత్య వ్యాసంగములును సాంస్కృతికజీవనమును నన్నయ ఎంతో చక్కగ చిత్రించినాడు. ఈనాడు మనలో నన్నయ అసూయాగ్రస్తుడని కొన్ని కట్టుకథలు వ్యాపించియున్నవి. నన్నయ యెడ మనము చేయదగిన ఘోరమైన యపచారము ఇంతకంటె మరేముండును? నిజముగ నసూయాగ్రస్తుడే యైనచో నాతడు "సకల సుకవి జన వినుతు" డగుట కవకాశముండునా? తనకు భారతరచనమున దోడ్పడిన తనతోబాటు ఏకరాజాశ్రితుడగు నారాయణభట్టును తన కంటె గొప్పవానిగ కొనియాడినాడే!

పాయకపాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు వాణసధరామరవంశ విభూషణుండు నా

---

* "నన్నయ చిత్రించిన రాజరాజు" అను శీర్షికతో నింకొక వ్యాసము సంకల్పించుటచే నీ యంశము నింతతో విరమించుచున్నాము.

రాయణభట్టు వాఙ్మయదురంధురుడున్ దనకిష్టుడున్ సహా
ధ్యాయుడునైనవా డభిమతంబుగ దోడయినిర్వహింపగన్.

ఇది యసూయాగ్రస్తుడు చేయజాలిన పనియేనా ?

నారాయణభట్టును గూర్చిన ఈ స్తుతి స్థూలదృష్టికి అతిశయోక్తిగ గానిపించును. కాని నందమపూడి శాసనము తిలకించిన వెనుక నిదియెంతటి స్వభావోక్తియో స్పష్టమగును.

యశ్సంస్కృత కర్ణాట ప్రాకృత పైశాచికాంధ్రభాషాసు
కవిరాజశేఖర ఇతి ప్రథితః సుకవిత్వవిభవేన
కవేర్మనీషాలవదుర్విదగ్ధాన్ మనోహరాభిర్నిజసూక్తిభిర్యః
కుర్వన్న గర్వపటుభిర్బిభర్తి కవిభవజ్రాంకుశనామసార్థం
తస్మై సకలజగదభినుతకీర్తిశాలినే సరస్వతీకర్ణావతంసాయా
ష్టాదశావధారణ చక్రవర్తినే ...

శతావధానము లప్పుడున్నవో లేవో కాని అష్టావధానములు దశావధానములు నున్నవట !

ఈ యవతారికయందు నన్నయ యాత్మమూర్తి కొంత గోచరించుచున్నది. భారతమును లెస్సగ బఠించినవారికి వ్యక్తిగతముగ నన్నయ పొడుగువాడా ? పొట్టివాడా ? ఎఱ్ఱగనుండునా ? నల్లగ నుండునా ? ఆతని కన్ను ముక్కు నుదురు ఎట్లుండును ? మున్నగు ప్రశ్నలకు సమాధానము బడయవలెనను కుతూహలము సాంద్రముగ నుండును. ఈయంశములను గూర్చి తెలిసికొనుటకు ఆనాడు ఫొటోలు లేకపోయెను. చిత్రలేఖనమున్నను నన్నయ చిత్రమెవ్వరును వ్రాసి నట్లులేదు. సమకాలికుల వర్ణనలుగూడ లభ్యములగుటలేదు. ఇక నీ యవతారికలో నయినను ఆతని స్థూలవిగ్రహచిత్రణము లేదు. కాని అజరామరమయిన ఆత్మమాత్రము సువర్ణచిత్రిణమునుగాంచినది. దాని పవిత్రస్వరూపమునకు నాటికిని నేటికిని ఆంధ్రులు జోహారు లర్పింపవలసినదే.

తనకులబ్రాహ్మణు ననునరక్తు నవిరళజపహోమ తత్పరు విపులశబ్ద
శాసను సంహితాభ్యాసు బ్రహ్మాండాది నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతుఁ
బాత్రు నాపస్తంబసూత్రు ముద్గలగోత్రజాతు సద్వినుతావదాతచరితు
లోకజ్ఞు నుభయభాషాకావ్య రచనాభిశోభితు సత్కవిత్వభాభియోగ్యు
నిత్యసత్యవచను మత్యమరాధిపాచార్యు సుజను నన్నపార్యు

ఇంత స్వల్పగ్రంథమున నెట్టియుజ్జ్వల చిత్రము లభించు చున్నది ! కొందరు విమర్శకులు దీనిని స్వస్తోత్ర పరాయణతగా లెక్కవేసినారు ! అట్లయినచో ప్రపంచముననున్న మహాకవులలో నింద మమించుగ నెవ్వరును ఈ నిందకు గురిగానివారుండరే ? ప్రత్యక్షముగనో పరోక్షముగనో తినవిశిష్టతను బ్రకటించుకొనిన మహాకవి లేనేలేడే ! ఎవరినిగూర్చి వారు తెలుపుకొనకున్నచో ఇతరుల కాంతరంగికవిశేషములు తెలియుట కవకాశమెట్లుండును ? తన్ను గూర్చితాను చెప్పుకొన్నచో దానిని స్వస్తోత్రపరాయణతగా నిరసింతుమా ? ఏమియు చెప్పుకొనని కవులను బేర్కొని "అయ్యో వీని గూర్చి వీరి గ్రంథములలోనైన ఏమియు తెలియరాకుండ నున్నదే!" అని పరితపింపమా? ఇంతకంటె విపరీత విమర్శన మేమియుండును?

నన్నయవంటి వినయపరులు ఆంధ్రవాఙ్మయమున నరుదుగా గన వచ్చుచున్నారు. ఆతని భారతభాగమే ఇందులకు ప్రబలనిదర్శనము. భారతఫలశ్రుతిని విపులీకరించుచు "వినయార్థులకు మహా వినయ మతియు" అని వినయమును ప్రత్యేకముగ కొనియాడుటయేగాక ఆ వినయగుణమును తనరచనలో నంతర్వ్యాపినిగా జేసికొనియున్నాడు. ఈ యవతారికను ప్రథమపురుషలో వ్రాయుట కూడ ఆతని వినయ గుణమునే నిరూపించుచున్నది. "అమలిన తారకాసముదయంబుల నెన్నను..." అను పద్యముగూడ ఆతని నిరహంభావత్వమునకు

సాక్ష్యము. తనకుతాను సాక్షీభూతుడయి తన విశిష్టతను వక్కాణించుట ఆంధ్రలోకము నెడ ననుగ్రహమునకే నిదర్శనమగుచున్నదిగాని యాత్మస్తోత్రపరాయణతకు గానేరదు.

ఇక నీ విశేషణములలో గొన్నిటిని సవిమర్శనముగ బరిశీలింప వలసియున్నది ఇందు "కులబ్రాహ్మణ" పదమున కర్థనిర్ణయము సుకరముగాదు కొందరు పురోహితుడని చెప్పినారు గాని "మంత్రి పురోహిత సేనాపతి దండనాయక..." అని పురోహితుని వేరుగ బేర్కొనుటచే నది సరిపడకున్నది. అంతమాత్రముచే నాతనికి పద్ధతి నియోగమిప్పింప జూచుటకూడ సాహసమే. వ్యాసంగములను బట్టి చారిత్రమును బట్టి ఆతడు వైదికశిఖామణియనుట స్పష్టము. బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ నిరతుడును సంహితాభ్యాసుడును అవిరళజపహోమ తత్పరుడును అగు ఋషికల్పుని వేరొకవిధమున గ్రహించుట యసంగతము.

ఇది యదనుగా దీసికొని ఆతనికి లోకజ్ఞానము పూజ్యమనియు నాతని కావ్యమున ఛాందసము రసహీనత ప్రబలముగ గనవచ్చుచున్నవనియు కొందరు వాదింపజూతురు. "లోజజ్ఞు" అను విశేషణము ఈ వాదమున కీశ్వరవేరు. కవిగానో కులబ్రాహ్మణుడుగానో రాజసభలలో మెలగిన వాడగుటచే నాతని ప్రాపంచిక జ్ఞానము ఏయితర మహాకవి ప్రాపంచిక జ్ఞానమునకును దీసిపోవుట లేదు సరిగదా అసదృశముగ బ్రకాశించుచున్నది. అదిగాక అంతర్నేత్రము వికసించిన మహాకవికి లోకజ్ఞతలోపించునా ?

ఆంధ్ర వాఙ్మయము పుట్టినది మొదలు నేటివరకు "నే నెన్నడు నబద్ధమాడి యెరుగను" అని గుండెమీద చేయివైచికొని చెప్పగల— చెప్పిన— మహామహుడు ఒక్క నన్నయ్యయే కనవచ్చుచున్నాడు.

పెద్దలు కలియుగమున సత్యవ్రతమునే మహాతపస్సుగా బేర్కొను చున్నారు. అయినచో నన్నయ్య ఎంతటి దుర్భరతపోవిభవాధికుడో!

"సత్ప్రతిభాభి యోగ్య మత్యమరాధిపాచార్య" అను విశేషణములను ప్రత్యేకముగ గమనింపవలసి యున్నది. అగాధమయిన నన్నయమతి విభవమునకు ఆతని భారత భాగమే లక్ష్యము. ఎంతటి ప్రతిభాశాలిగాకున్న విద్యాదయితుండని కవిస్వయంభువు స్తుతించునా?

నన్నయకు సంస్కృత కవులయం దెవరియెడ మిక్కిలి పూజ్యభావమో నిర్ణయించుకొనుటకుగూడ ఈ యవతారిక తోడ్పడుచున్నది. ఆతడు పూరించు పూర్వకవులను బట్టి ఆతని కవితాదర్శములను నిర్ణయించుకొనుట సుకరముగదా! కాళిదాసాదులను ఆతడు లెస్సగ బఠించెననుటకు ఆతని భారతభాగమున నిదర్శనములున్నను వ్యాస వాల్మీకులను మాత్రమే ఇచ్చట నారాధించుచున్నాడు. భారతము నాంధ్రీకరించు సందర్భమున వ్యాసస్తుతికి వింతపడనక్కర లేదు. కాని వాల్మీకినిగూడ స్తుతించుట ప్రత్యేకవిశేషము. ఇటీవలి వరకు సంస్కృతములో వాల్మీకివలెనే తెనుగులో నన్నయకూడ "గురుపద్య విద్యకు" నాద్యుడనుకొనుచుండిరిగాని ఇప్పుడా మతము నిలువజాలదు. ఆద్యతలోని పోలికమాట యెట్లున్నను తత్త్వతః వాల్మీకికి నన్నయకు కొంత సన్నిహిత బాంధవ్యమున్నది. ఆర్షతేజము వాల్మీకి కవితకు వ్యాసుని కవితకు సమానలక్షణమే యనుకొనుడు. అది వారిరువురిలో నున్నంత సాంద్రముగ లేకున్నను నన్నయలో గూడ కొంతవరకు గనవచ్చు చున్నది. అదిగాక మార్దవము మాధుర్యము సారళ్యము అనుగుణములలో నన్నయ వాల్మీకికి మానసిక పుత్రుడగుచున్నాడు. ఈ గుణములలో నాతడు వాల్మీకితో సమానుడని వాదించుట కెవ్వరును సాహసింపరు. కాని నన్నయను పఠించు చున్నపుడు వాల్మీకి జ్ఞప్తికి వచ్చితీరును.

ఇక వ్యాసునిగూర్చి ముచ్చటింప వలసి వచ్చినపుడు కవిత్రయమువారి యుత్సాహమునకు మేరలేదు. అవతారికయందేగాక గ్రంథమున నానాసందర్భములలోఁగూడ నతిమనోజ్ఞములయిన వ్యాసస్తవములు గానవచ్చుచున్నవి. నన్నయాదులు వ్యాసుని ఇష్టదైవముగ నారాధించిరా యనిపించును.

నీలగిరీంద్ర శృంగమున నిర్మలమైన సువర్ణ వల్లరీ
జాలముఁబోని పింగళ విశాలజటాచయ మొప్పఁగా వచ
శ్శ్రీలలితుండు వచ్చినిలిచెన్ హరినీలవినీల విగ్రహో
దాళరుచుల్ వెలుంగఁగ పరాశరసూనుఁడు తల్లి ముందటన్.

ఇట్టినొన్ని పద్యముల నుదాహరింపవచ్చును. ఈ యవతారికయందలి పద్యముకూడ మిక్కిలి మనోహరమైనది,

భారతభారతీశుభగభస్తి చయంబులఁజేసి ఘోరసం
సారవికారసంతమసజాల విజృంభము వాపి సూరిచే
తోరుచిరాబ్జబోధనరతుఁడగు దివ్యపరాశరాత్మజాం
భోరుహమిత్రు గొల్చి మునిపూజితు భూరియశోవిరాజితున్.

ఈ భక్తి కేవలము స్తవములతో నాగక క్రియారూపమును దాల్చుచున్నది. వ్యాసుని గాంభీర్యము పాత్రీకరణము లోకజ్ఞత రుచిరార్థసూక్తిత్వము మున్నగు మహాగుణములు నన్నయలో ప్రతిబింబించుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమున వ్యాసవాల్మీకుల దివ్యాంశములను రెండింటిని సమన్వయించుకొనజాలిన మహాకవి భారతమునకు శ్రీకారము చుట్టుటలో నాంధ్రుల భాగ్యాతిశయము ప్రత్యక్షమగుచున్నది.

ఇక భారతాంధ్రీకరణమున నన్నయ చేసికొన్న ప్రతిజ్ఞకు వత్తము.

సారమతిన్ గవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తిలో
నారసి మేలునా నితరు రక్షరమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెలుంగునన్ మహా
భారతసంహితారచనబంధురు డయ్యె జగద్ధితంబుగన్.

'జగద్ధితంబుగన్' అనుటవలన ఇది నిష్కామకర్మమని తేలుచున్నది. ప్రోత్సహించినవాడు రాజరాజే యైనను కృతియిచ్చుచున్నది రాజరాజునకే యైనను నన్నయ లోకహితమునే దృష్టిలో నుంచుకొన్నాడుగాని మరియొక ప్రయోజనము నాశించినట్లు కనబడదు. ఒక్కొక్క ఘట్టమును జదువుచున్నప్పుడు రాజరాజు దీనికి సమ్మతించియుండునా యనిపింపకమానదు. నన్నయ మిక్కిలి స్వాతంత్ర్యప్రియుడయినట్లుగ భారతములోని కొన్నిఘట్టములు ఘోషించుచున్నవి. "నిండుమనంబు నవ్యనవనీతసమానము" ఇత్యాది పద్యములలో రాజులను నన్నయ నిర్భయముగ నిరసించినాడు. రాజాశ్రయ మాతని స్వాతంత్ర్యము నెక్కడను అరికట్టుచున్నట్లు కానరాదు. ఇది మనస్సులో నుంచుకొనియే ఎఱ్ఱాప్రెగడ నన్నయ "నిరంకుశోక్తిగతి"ని ప్రశంసించినాడు. నిరంకుశోక్తిగతి యనుటలో నవ్యాహతమైన ధారమాత్రమేగాక భావస్వాతంత్ర్యముకూడ నూహించుకొనవలసియున్నది భారతమును సంహితయని పేర్కొనుటచే తాను నిర్వహింపవలసిన యుద్యమమెంత బాధ్యతాయుతమైనదియు నాతడు గుర్తించినాడనుట స్పష్టము.

ఇక విశిష్టములుగా జెప్పుకొన్న కవితాగుణములగూర్చి కొంత విపులీకరింపవలసియున్నది. 'రుచిరార్థసూక్తినిధి' యను విశేషణము వలన మానవస్వభావ మథనమునదేలిన యపూర్వ రహస్యములను ప్రకటించుచు వినినంతనే హృదయమున బట్టుకొను నీతిపద్యము లుద్దిష్టములయిన వనుకొననచ్చును.

ఎఱుకగలవారి చరితలు
గఱచుచు సజ్జనులగోష్ఠి గదలక ధర్మం
బెఱుగుచు నెఱిగిన దానిని
మఱవ కనుష్ఠించునది సమంజసబుద్ధిన్.

ఇట్టి పద్యములకు నన్నయ నిధి. వాని సర్వజనసుబోధకత్వము జాతీయత అర్థపుష్టి మున్నగు గుణములు "విదురనీతి" మున్నగు ఘట్టములలో తిక్కనకుగూడ నుపాస్యము లయినట్లు కనబడుచున్నది.

'అక్షర రమ్యత' యనగా శబ్దస్వారస్యమనియే చెప్పకొనవలెను. దీనికిని ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తికిని వ్యత్యాసముచెప్పి ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తిని సారవత్తులైన కవీంద్రులుగాని ఆస్వాదింపజాలరనియు దీనినెవ్వరయినను ఆస్వాదించుట కధికారులనియు నుండుటబట్టి అట్లర్థముచెప్పకొనుట సమంజసమని తోచుచున్నది. తెనుగు సహజముగ మధురమైనభాష. దీనికితోడు తెనుగుకవులలో నెవ్వరో యొకరిద్దరుతప్ప తక్కినవారందరు నాపాతమాధుర్యమునే దృష్టిలో నుంచుకొని కవిత్వము చెప్పచు వచ్చిరి. అయినను ఎవ్వరును ఈ గుణమున నన్నయతో సరిపోల్చదగినవారు నాటికిని నేటికిని గానరారు. నన్నయ అక్షరరమ్యతలోనున్న రహస్యములను విశదీకరించుచు వేరుగ చర్చించు కొనవలసి యున్నది. ప్రకృత మొకటి రెండు సూచనలుమాత్రె మావశ్యకము.

జలధివిలోలవీచి విలసత్కలకాంచి సమంచితావ,
తలవహనక్షమంబయిన దక్షిణహస్తమునన్ దదున్నమ
ద్గళ దురుఘర్మ వారికణక్రమక రాబ్జము వట్టి నూతిలో
వెలువడ కోమలిన్ దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్

ఈ పద్యమున 'ల' యను నక్షరమువలన సిద్ధించినరమ్యతను గూడ గుర్తించునది. ఇట్లే,

క్వణదణు కింకిణీ కలిత కాంచన కాంచికలాపమున్ రణ
న్మణికలనూపురంబులు సమధ్వని నొప్పఁగ భక్తి బాదచా
రిణియయి కన్యకాపరీత సుభద్ర తదద్రి పూజన
ప్రణతులుసేసె...

అనుపద్యమున 'ణ' వలన సిద్ధించిన రమ్యతయు గ్రాహ్యము.

రాజకులైక భూషణుడు రాజమనోహరు డన్య రాజతే
జోజయశాలి శౌర్యుడు విశుద్ధయశశ్శర దిందు చంద్రికా
రాజితసర్వలోకు డపరాజిత భూరిభుజాకృపాణధా
రాజలశాంత శాత్రవ పరాగుడు రాజమహేంద్రు డున్నతిన్.

అనుపద్యములో రాజశబ్దము పునఃపునఃప్రయోగించి ఎంత మాధుర్యమును సంపాదించుకొనుచున్నాడో చూచుకొనవచ్చును. ప్రాకృతకవుల అక్షర రమ్యతవలె నిది కేవలము చెవుపండువుగ నుండుటయేగాక భావానుగుణ్యముగను సన్నివేశానుగుణ్యముగను కూడ ఉండుట నిది హృదయము నలరింపజాలిన ఉత్తమసిద్ధిగ గణింప దగియున్నది. అక్షరానుప్రాసము లుపయోగింపకుండ కూడ నన్నయ దీనిని సాధించుట గాననగును. ఆమూలాగ్రముగ దీని మర్మము లభ్యసించిన ఆ మహాకవిత్వములో శారదాదేవి నృత్యముచేయు నప్పటి కింకణీధ్వనులు శ్రుతిగోచరమగుచున్నవి.

ఇక "ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి" అనగానేమి ? ఇది కవీం ద్రులేగాని ఆ కవీంద్రు లయినను సారమతినుపయోగించిగాని మెచ్చు కొనలేనంతటి మహాగుణముగ నన్నయ పేర్కొనుచున్నాడు. ఇక్కడ "నర్థ" శబ్దమునకు "శబ్దార్థము" లను నప్పటి యర్థము చెప్పుకొనుట పొసగదు. నన్నయ తిక్కనలయెడ నపారభక్తిగలిగిన ఎఱ్ఱన.

భాసుర భారతార్థముల భంగుల నిక్కమెఱుంగ నేరమిన్
గాసట బీసటే చదివి గాథల ద్రవ్వు తెనుంగువారికిన్

వ్యాసముని ప్రణీతపరమార్థము తెల్లము జేసినట్టి య
జ్ఞాసనకల్పులన్ దలతు నాద్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్.

అనుటలో భారతము నందలి పరమార్థమును బ్రకటించుట లోనే నన్నయతిక్కనల ప్రత్యేక వైశిష్ట్యమున్నదని ఘోషించుచున్నాడు. ప్రకృతము విచారించు "నర్థ" శబ్దమునకు పరమార్థమనియే అర్థము చెప్పకొనవలసియున్నది.

సంస్కృతము సుహృత్సమ్మితము. దానిలో హృద్యమయిన కథాభాగ మెంత యున్నదో పరమార్థమును ప్రత్యక్షముగ బోధించు శాస్త్రభాగము కూడ అంతయున్నది. అంతకంటె నెక్కుడుగ నున్నదనినను అనవచ్చును. సనత్సుజాతీయము భగవద్గీత ఉత్తరగీత మున్నగు పరమ ప్రామాణికములయిన శాస్త్రములు మూలమున భారతమునిండ విచ్చలవిడిగ పెచ్చు పెరిగిపోయినవి. ఇవి ప్రక్షిప్తములుగ గణింతమన్నను కవిత్రయమువారి కాలమునకు పూర్వమే ప్రక్షిప్తములయినవిగాని తరువాత నయినవిగావు. నవీనులవలె దీనిని ప్రక్షిప్తముగ గణించి కవిత్రయము నిరాకరించియుండదు. కాని వారు "కవిత్వతత్త్వ నిరతిశయానుభావానంద భరితాంతః కరణు" లగుటచే కావ్యప్రపంచమున నొక యద్భుతమును దలపెట్టిరి. మూలములో తీర్థమునకు తీర్థము ప్రసాదమునకు ప్రసాదముగ నున్నకథను పరమార్థమును సమన్వయించి కథలోనే పరమార్థము నిబిడీకరించి తెనుగు భారతమున కొంత సమ్మితత్త్వమును సంస్కృత భారతము నందుకంటె వేయిరెట్లధికముగ ప్రతిపాదించిరి. ఇది వారి స్వతంత్రప్రతిభకు తార్కాణము. ఈ ప్రతిభకు ప్రథమాచార్యుడు నన్నయ మహాకవియే. తిక్కనాదు లాతడుచూపిన మార్గమునే యనుసరించిరి.

నన్నయ యవతారికను సూక్ష్మముగ బరిశీలించినచో పై యంశము స్పష్ట మగుచున్నది. రాజరాజు నన్నయను కోరినదేమి అనినపుడు

"నా హృదయంబున ననవరతంబును శ్రీ మహాభారతమునందలి
యభిప్రాయంబు విన నభిలాష పెద్దయైయుండు" ననుటలోను
జననుతకృష్ణ ద్వైపాయనమునివృషభాభిహిత మహాభారత బ
ద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడఁ దెనుఁగునరచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్

అనుటలోను భారత తాత్పర్యము (అదే భారతము నందలి రసధ్వని) ప్రత్యక్ష మగునట్లుగ ననగా భారతమునందలి పరమార్థము ప్రకటమగునట్లుగ వ్రాయవలసినదని కోరినాడనుట సువిదితము. ఇక నన్నయ దీనికి సమాధానము చెప్పుటలోగూడ

అమలినతారరా సముదయంబులలెన్నను సర్వవేద శా
స్త్రముల యశేషపారము ముదంబునబొందను బుద్ధిబాహు వి
క్రమమున దుర్గమార్థజల గౌరవ భారతభారతీ సము
ద్రము దరియంగనీదను విధాతృనకైనను నేరబోలునే

అని అర్థశబ్దమును వాడిన సందర్భమునుబట్టి 'ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి' లోని అర్థశబ్దమునకు పరమార్థమని చెప్పుకొనుటయే సమంజసముగ గనవచ్చుచున్నది. "నేను కథను పరమార్థమును భిన్నముచేసి ప్రతిపాదింపక రెంటింటికి "యుక్తి" అనగా పొత్తుకుదిర్చి వ్రాయుదును. ఇది సారమతితో పరీక్షించి కవీంద్రులు మెచ్చుకొందురుగాక" యని నన్నయ ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాడు. ఇది యిక్కడి కథాకలితార్థయుక్తి కర్థము.

సన్నివేశమును శైలిలో ప్రతిబింబింపజేయుట నన్నయ కాచారము. ఇందులకొక్క యుదాహృతి.

ఒకే యుపఖ్యానములోని

అతతపక్షమారుతరయప్రవికంపిత ఘూర్ణితాచల
వ్రాతమహార్ణవుండు బలవన్నిజదేహ సముజ్జ్వలత్ప్రభా
ధూతపతంగతేజు డుదితుండయి తార్క్ష్యుడు తల్లికిన్ మనః
ప్రీతియొనర్చుచున్ నెగసె భీమజవంబున నభ్రవీధికిన్

అను నప్పటిశైలికిని

కద్రువ కొడుకులకడకేగి యేను మిమ్మందర వేడెద నన్నలార
నాపంపుసేయుండు నన్ను రక్షింపుడు కామచారులకు దుష్క-
రముగలదె
యుల్లతెల్లనితురగోత్తము వాలంబు నల్లసేసితిరేని నాకు దాసి
యగు మన వినత మీరట్లుసేయనినాడు దానికి మఱి యేను
దాసినగుదు.

అనునప్పటి శైలికిని భేదము జూచికొననగును. రెండవ పద్య భాగమున వినత బ్రతిమాలు కొనుచున్నది. ఈ బ్రతిమాలుకొనుట అర్థమును బట్టియేగాక తదనుగుణమైన శయ్యనుబట్టికూడ నిరూపిత మగుచున్నది. వాక్యములు కుఱుచగా నుండుట శబ్దములు సుబోధక ముగను సరళముగను నుండుట దీనిలక్షణము. ఇక మొదటిపద్యములో గరుత్మంతుని యుదయము వర్ణితమగుచున్నది. ఆ సన్నివేశ గౌరవము నకు తగినట్లుగనే సమాసకల్పనము మున్నగు శయ్యాప్రక్రియలున్నవి. ఇట్టి ప్రక్రియనే ఆతడు ప్రసన్న కథకత్వముగ పేర్కొనుచున్నాడు. నిర్మలమైన నదీతోయములలో నడుగున నేమున్నదియు ప్రత్యక్షమగు నట్లు శయ్యలో సన్నివేశము ప్రతిబింబించునట్లు కథ చెప్పుట ప్రసన్న కథకత్వ మగుచున్నది. అట్టికథకును పరమార్థమునకును సంయోగము సాధించుట "ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి" యగుచున్నది.

నన్నయ్యను వ్యాకరణాచార్యునిగనే భావించుట ఇటీవల నొక యాచారమయినది. అతడు శబ్దశాస్త్రమునం దపార ప్రజ్ఞాధురీణు

డనుటకు సందేహము లేదు. కాని ఆతని కవితావిభూతిని కళాగాంభీర్యమును ద్వితీయపక్షముచేసి ఇతర గుణముల నెంతకొనియాడినను అది యాతని పట్ల ఘోరమైన యపరాధమె యగుచున్నది. ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి పాత్రీకరణప్రాగల్భ్యము సన్నివేశానుగుణమయిన శయ్య మున్నగు సద్భుతగుణములలో నాతని భారతభాగము కవి బ్రహ్మకు సైతము వరవడియైనదనుటకు జంకవలసిన పనిలేదు.

కావ్యశిల్పదృష్టిమై జూచినచో ఆంధ్రమహాభారతము మూలము కంటెను మహోజ్జ్వలముగ ప్రకాశించుచున్నదని కొందరు రసజ్ఞశేఖరుల మతము. ఇదియెంతవరకు సత్యసమ్మతమో నిర్ణయించుటకు ఇప్పటి వరకు జరిగినకృషి చాలదు. కథాఘట్టములు వేదాంతసత్యములు పాత్రీకరణ రహస్యములు మున్నగు నమూల్యనిధులను స్వీకరించుట వలననేగాక అలంకారము శైలి మున్నగు స్థూలగుణములలోగూఢ మహోపకృతినందుటచే కవిత్రయమువారు మూలమునకగాధముగా ఋణగ్రస్తులగుచున్నారు. ఆర్షతేజము మూలములో నున్నంత సాంద్రముగ తెనుగులో నున్నట్లు కనబడదు.

కావ్యవిమర్శనమున నభిమానములకు తావులేదుకాని ఎంత నిష్పాక్షికముగ జూచినను స్వతంత్రచైతన్యముతో నలరారుచుండుటచే కవిత్రయ కృతిభారతమును స్వతంత్రకావ్యముగనే గణుతింప వలసియుండును. అదిగాక ఔచిత్యపోషణమునను స్వరూపసౌష్ఠవమునను పాత్రీకరణగాంభీర్యమునను కవిత్రయమువారు మూలమునకు చేసినసేవ యపారము. ఇట్టి యనవద్యసుందరమందిర నిర్మాణమునకు పునాదివైచుటతో నాగక కొంతవరకు సాగించిన దివ్యశిల్పి నన్నయ మహాకవియే.

జక్కన రచించిన యీ క్రింది పద్యము ఇతర మహాకవులను న్యూనతపరుపకుండ నన్నయ యాధిక్యమును ప్రకటించుచుండుటయే గాక నన్నయ వ్యాకరణ పాండిత్యముకంటె కవితా సౌందర్యమే ప్రధానస్థానము నాక్రమింపదగియున్నదని ధ్వనింపజేయుచున్నది.

వేయివిధంబులందు పదివేవురు పెద్దలు సుప్రబంధముల్
పాయక చెప్పిరట్లు రసబంధుర భావభవాభిరామ భా
రేయులు శబ్దశాసన వరేణ్యులు నాగ ప్రశస్తికెక్కరే
యేయెడ నన్నపార్యుగతి నిద్ధర నట్టిమహాత్ము గొల్చెదన్ ?

నన్నయ కవితాకళకు స్వాగతమిచ్చిన సహృదయులలో నగ్రేసరుడు తిక్కనయే. ఉభయ కవిత్వ తత్త్వవిభవోజ్జ్వలుడగు నీతడు ఎంతో ప్రస్తుతముగ నన్నయను ఆంధ్రకవిత్వవిశారదు డనుట యొక విశేషము. ఇటీవలి వారు నన్నయకు తెలుగుకవిత్వ సంప్రదాయములు తెలియవని వాదించుట సత్యమున కెంతదూరమో ఈ విశేషమును బట్టి నిర్ణయింపనగును. 'మహితాత్ము' డనుటలో నిత్య సత్యవచనుడు సంతతస్వాధ్యాయపరుడు అవిరళ జపహోమతత్పరుడు ననుట ధ్వని ప్రధానముగ జిత్రితము. "విద్యాదయితు" డనినప్పుడు విద్యాశబ్దము నకు సరస్వతియని యర్థము చెప్పకొనవలెను. వ్యాసవాల్మీకులను బ్రహ్మశబ్దముచే నన్నయ పూజించినట్టే నన్నయను విద్యాదయితుం డని తిక్కన కొనియాడుచున్నాడు. తానేగాక తన కాశ్రితులును శిష్యులును అయిన కేతన మారనాదులచే నన్నయ యశోగానమును ఆతడు చేయించినాడు. మారనరచించిన ఈ క్రిందిపద్యము "విద్యా రమణీయు" ననుటలో తిక్కన ననుసరించుటయేగాక "సారకథా సుధారస" మనుటలో నన్నయ ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తికి ప్రాముఖ్య మిచ్చుచున్నది. అన్నిటికంటెను ముఖ్యమయినది "ఆంధ్ర కవితాగురు'' డని నన్నయకు సార్థకమయిన శాశ్వతబిరుద మిందు ప్రతిపాదితమైనది.

సారకథాసుధారస మజస్రము నాగళపూరితంబుగా
నారగ గ్రోలుచున్ జనులు హర్ష రసాంబుధిఁ దేలునట్లుగా
భారతసంహితన్ మును ద్రిపర్వము లెవ్వఁడొనర్చె నట్టి వి
ద్యారమణీయు నంధ్ర కవితాగురు నన్నయభట్టు గొల్చెదన్.

నన్నయ అవతారిక

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని.

పూర్వాలాక్షణికు లాశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశోవాపి తన్ముఖమ్మని కావ్యారంభమున నాశీర్వాదముకాని నమస్కారముకాని వస్తునిర్దేశముకాని యుండవలెనని శాసించియుండిరి. సంస్కృత కావ్యములలోఁ బెక్కింట నీ మూఁడింటిలో నేదోయొక ప్రక్రియ కానవచ్చుచునే యుండును. కొందఱు కవులు పైయాశీరాదులలో నొకదానిని సూచించుటతో మాత్ర మూరకుండక కావ్యరచనా ప్రేరకములైన సందర్భములను, దద్రచనమునఁ దమకుఁగల యర్హతానర్హతలనుకూడ కావ్యారంభములం దించుక సూచించుచుందురు. కాళిదాసుని రఘువంశ మహాకావ్యమునఁగల యారంభశ్లోకము లిందు కుదాహరణము. సంస్కృత కావ్యకర్తలకుఁ బూర్వులైన వ్యాస వాల్మీకులు రచించిన భారత రామాయణములలోఁ గూడ నారంభములం దిట్టి యవతారిక లున్నవి. ఈ సంస్కృత మహాకవుల నొజ్జబంతులుగ గైకొని నన్నయ భారతేతిహాసము నాంధ్రీకరింపఁబూని తదారంభమున నొక యవతారిక రచించినాఁడు. నన్నయను గుఱించికాని యాతఁడు భారతమును రచింపఁబూనిన పరిస్థితులను గుఱించికాని యత్కించిత్తయిన నెఱుంగుట కీ యవతారికయే ప్రధానమైన యాధారము.

నన్నయకు పూర్వ మాంధ్రదేశమునఁ గవిత్వమున్నను ఆతని కాదర్శము కాదగిన కావ్యమేదియు లేకుండెను. అందుచే నాతనికి సంస్కృత కావ్య నాటకాదులును బ్రతివేశ దేశమునం దంతకుముందే రచింపఁబడిన కన్నడ కావ్యములును గొంతవఱకు మేలు బంతులయ్యెను. సంస్కృత నాటకముల యారంభములందు నాందీ ప్రస్తావనలను ప్రక్రియలు కానవచ్చును. అందు నాంది పూర్వరంగము నందలి

భాగము. ఇది యాశీర్వాదముతోడనో, నమస్కారముతోడనో కూడి యుండి శబ్దముచేతనో యర్థముచేతనో కావ్యవస్తువులను సూచించుచుం జంద్ర నామాంకితమై యుండవలెనను నియమమున్నది. అందలి పదముల సంఖ్యను గూర్చి కూడ లాక్షణికులు కొంత నియమము నేర్పరచిరి. కాని సంస్కృత నాటకములందే యది పెక్కుచోట్ల పాటింపబడి యుండలేదు. నాంద్యంతమున సూత్రధారుడు ప్రవేశించి నటీవిదూషక పారిపార్శ్వకులతో నొక్కరితోం జిత్రమైన సంభాషణ గావించును. దీనికిం బ్రస్తావన యనిపేరు. ఇందుం గవి గోత్ర నామాది కథనము, ప్రరోచన మనంబడు నున్ముఖీకరణము, ఋతువర్ణనము, కావ్యార్థ సూచనము, పాత్రప్రవేశ సూచనము అనంబడు నైదంగములుండును. ఈ ప్రస్తావన పరివర్తింపంజేసి సూత్రధారుడు నిష్క్రమించిన పిమ్మట నాటక మారంభింపంబడును.

భారతారంభమున నన్నయ రచించిన యవతారిక యొక విధముగా సంస్కృత నాటకముల మొదలనుండు నాందీ ప్రస్తావనలను బోలియున్నది. ఇందలి యారంభ మంగళ శ్లోకము సరిగా నాందీ శ్లోకమును దలపించుచున్నది. పురుషోత్తమాంబుజభవ శ్రీకంధరులు మీకు శ్రేయోదాయకులగుదురుగాక యను నాశీర్వాద మిందున్నది. దీనినిం గావించిన వాడు భారతాంధ్రీకరణ నాటక సూత్రధారుం డనందగు రాజరాజనరేంద్రుండు. ఇందుం గావ్యార్థ సూచనాదులైన యితర నాందీలక్షణములేవియు లేవు గాని ఋషితుల్యుండైన నన్నయ నోట నాంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచమునకుం ద్రిమూర్తులనందగు ముగ్గురు కవిపుంగవులీ భారతాంధ్రీకరణమును పూర్తిచేయుదురను సూచన యప్రయత్నముగా వెలవడి యుండెనని చెప్పుదురు. నన్నయ శబ్దము నారాయణ శబ్ద భవ మనుటకు వీలుండుటయుం, తిక్కన ఎఱ్ఱాప్రెగడ లకుం గవిబ్రహ్మ యనియు, శంభుదాసుడనియు బిరుదములుండు

టయు నీ యూహాకవకాశ మొసంగుచున్నవి. ప్రకృతి స్వరూపిణులగు శ్రీ వాణీ గిరిజలను వక్షో ముఖాంగములందు ధరించి పురుషోత్తమాంబుజ భవ శ్రీకంధరులు స్త్రీ పుంసయోగోద్భవమైన లోకముల స్థితి నావహించునట్లు త్రిమూర్తి స్వరూపులగు నారాయణ (నన్నయ) కవిబ్రహ్మ శంభుదాసు లాంధ్ర భారతమను ప్రపంచముయొక్క స్థితిని నిర్వహింతురను భావము నారంభ మంగళశ్లోకము నుండి తీయ వచ్చును. నన్నయ యిందు సాధారణముగా లోకమున వాడుకలో నున్న బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులను క్రమమును జెప్పక పురుషోత్తమాంబుజ భవ శ్రీకంధరులను క్రమమును సూచించెను. దీనికి నన్నయ నారాయణ శబ్దమునకుఁగల సన్నిహిత సంబంధమే కారణమై యుండ వచ్చును. తొలుత భారతాంధ్రీకరణమను సృష్టి కారంభించినవాఁడు నన్నయ యగుటచే నాతనియందు మహిమన్ వాగనుశాసనుండు అను పద్యమున భట్టుమూర్తివలె బ్రహ్మత్వమునుగూడ నారోపింపవచ్చును గాని అప్పుడు తిక్కనయందు విష్ణుత్వ కల్పనమునకుఁ గొంత దూరాన్వయమైన పద్ధతి నవలంబింపవలసి వచ్చును. అందుచేతనే నన్నయ నోట లోకవ్యవహారమున కించుక విరుద్ధమే యైనను బురుషోత్తమాంబుజ భవ శ్రీకంధరులను క్రమమే వెల్వడి యుండును.

కాలమును బట్టి నన్నయ మొదటివాఁడు; తిక్కన ద్వితీయుఁడు; ఎఱ్ఱన తృతీయుఁడు. పై సమాసమునందలి వరుసగూడ దీని కనుగుణముగనే యున్నది. కవిత్రయమువారు నివసించిన కాలమును బట్టియు నీ క్రమ ముచితముగానే యున్నది. కాని భారత గ్రంథభాగముల యానుపూర్విని బట్టి చూచినచో నది యించుక విరుద్ధముగాఁ గానిపించును. ఏలయిన నాది సభాపర్వములను నారణ్య పూర్వభాగము నైన పిమ్మట ద్వితీయుఁడైన తిక్కన రచించిన భాగముకాక తృతీయుఁడైన యెఱ్ఱన రచించిన యారణ్యపర్వ శేష మున్నది. ఈ గ్రంథ

భాగక్రమమునుబట్టి చూచినచో ముందు నన్నయను దరువాత నెఱ్ఱనను బిమ్మటఁ దిక్కనను జెప్పవలసి యుండును. ఈలోపమును బరిహరించుటకే మంగళశ్లోకమునకు వెంటనే వ్రాయఁబడిన వచనమున నన్నయ పై శ్లోకము నందలి క్రమమును విడిచి "అని సకల భువన రక్షణ ప్రభువులై యాద్యులైన హరిహర హిరణ్యగర్భ పద్మోమా వాణీ పతుల స్తుతియించి" యనుచోట హరిహర హిరణ్యగర్భులను క్రమమునఁ జెప్పినాఁడనియు లేనిచో నాతఁడు వెనువెంటనే యా త్రిమూర్తుల క్రమమును మార్చి చెప్పవలసిన యక్కఱలేదనియు శ్రీమాన్ వేదాల తిరువెంగళాచార్యుల వారొక యుపన్యాసమున వక్కాణించియున్నారు. కాలరచనాక్రమములను బట్టి చూచినచో మొదటిదియు గ్రంథభాగక్రమమునుబట్టి చూచినచో రెండవదియు సమంజసములుగా నుండును. అందుచే రెండు విధములుగాఁ జెప్పి నన్నయ క్రమవైరుధ్యమును బరిహరించుటకు యత్నించినాఁడు.

పై శ్లోకమున నన్నయ యయత్నముగనైన భారతాంధ్రీకరణమును ముప్వురు కవులు పూర్తిచేయుదురని సూచించుట యథార్థమా లేక యది విమర్శకుల బుద్ధి చాతుర్యమా యను సందేహ ముదయింపవచ్చును. కాని పై శ్లోకము నందలి క్రమమును పై యూహకుఁ దావీయక పోవుటలేదు. అదియుఁగాక మహాకవియు నవిరళ జపహోమ తత్పరుఁడును ఋషికల్పుఁడునగు నన్నయనోట నట్టి సూచన వచ్చుటయు నసహజము కానేరదు.

కావ్యాదిమైన శ్లోకమునో పద్యమునో శ్రీకారముతో నారంభించుట మంగళ సూచకము. ఈ యాదిమ పద్యమున శబ్దార్థములం దెచ్చటను నమంగళస్ఫూర్తి కలుగకుండఁ జూచుట మంచిది. అట్టి యెడ నన్నయ శిశువునకు మాంగళ్య సూచకములైన నామములనేకములుండగా విషము కంఠమునఁ గలవాఁడను శ్రీకంధర శబ్దము,

నేల వాడవలయునని శంక కలుగ వచ్చును. విషము భయంకర మును విధ్వంసకరమునైన వస్తువేయైనను శివుఁడు శ్రీకంఠరుఁడైన పరిస్థితి మాత్రము జగద్ధిత ప్రయోజనమైనట్టిదే. అమృత మథన సమయమున హాలాహల ముదయించి సర్వజగదుపద్రవము కలిగింపఁ బోగా రుద్రుఁడు దానిని మ్రింగి కంఠమున నిల్పి దివిజ మనుజ లోకములకెట్టి యిక్కట్టును గలుగకుండఁ గాపాడెను. దీనిని బట్టి శివుని శ్రీకంధరత్వమతని లోకరక్షణ పరాయణతకు ఫలిత మైనదేకాని యమంగళ స్ఫోరకమైనదికాదు. అందుచేతనే నన్నయ నిశ్శంకముగా మొదటిశ్లోకమున నా శబ్దమును వాడియుండును.

తనకుల బ్రాహ్మణు నిత్యాది పద్యము నన్నయ కులగోత్ర సూత్రాదికమును, విద్యా విజ్ఞాన విశేషములను, ఆచార స్వభావము లను సూచించుచున్నది. నన్నయ విషయమును గొంచెముగనో గొప్పదిగనో మనకుఁ దెల్పు నాధార మీ పద్యమొక్కటే. ఇందు గానవచ్చు విశేషణములను పరికరములనే యొండొంటితోఁ గూర్చి మనము నన్నయ జీవితచరిత్ర యను సౌధమును నిర్మించుకొనవల యును. అతఁడు రాజరాజు కుల బ్రాహ్మణుఁడు. అతని కనురక్తుఁడు. నిరంతర జపహోమ పరాయణుఁడు. విపుల శబ్దశాసనుఁడు. వేదసంహి తల నభ్యసించినవాఁడు. బ్రహ్మాండపురాణము మున్నుగాఁగల వివిధ పురాణములఁ బఠించి యందలి విజ్ఞానమును జూఱగొన్నవాఁడు, పాత్రుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు, ముద్గలగోత్రుఁడు, సజ్జన స్తోత్ర పాత్రమును స్వచ్ఛమునైన చరిత్ర సంపద కలవాఁడు, లోకజ్ఞుఁడు, సంస్కృతాంధ్ర భాషలు రెండింటఁ గావ్యరచన చేయఁగలవాఁడు. సత్ప్రతిభాభి యోగ్యుఁడు. సత్యవచనుఁడు. సుజనుఁడు, బుద్ధి బృహ స్పతి, ఇందుఁ గులబ్రాహ్మణుఁడు, అనురక్తుఁడు అనునవి రాజరాజు నకును నన్నయకునుగల సంబంధమును దెలుపు విశేషణములు. ఆపస్తంబ

సూతుఁడు, ముద్గల గోత్రుఁడు అనునది నన్నయ సూత్రమును గోత్రమును సూచించుచున్నవి. సద్బ్రాహ్మణావదాత చరితుఁడు, పాత్రుఁడు, నిత్యసత్య వచనుఁడు, సుజనుఁడు అను విశేషణము లాతని స్వభావమును బ్రవృత్తిని సూచించుచున్నవి. సంహితాభ్యాసుఁడనునది యతని వైదిక విద్యా నిష్ణాతృత్వమునకు, అవిరళ జపహోమ తత్పరుఁడనునది యతని నైష్ఠికతకును సూచకములుగా నున్నవి. మిగిలిన విశేషణము లాతని పాండిత్య ప్రతిభలను, కవితా కళా దక్షతను వెల్లడించుచున్నవి.

పై విశేషణములను బట్టి చూడ నన్నయ పరస్పర విరుద్ధ గుణ స్వభావములొక్కచోఁ గలసిన సమగ్రమూర్తివోలెఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. వైదికులకు ఛాందసులను పేరున్నది. బ్రహ్మదేవుని వేదాభ్యాస జడుఁడని కొందరు కవు లాక్షేపించియున్నారు. అల్లసాని పెద్దన "బుద్ధి జాడ్య జనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్" అని శ్రోత్రియత్వమునకు బుద్ధిజాడ్యమును సహచారి గుణముగాఁ బేర్కొనుట ఎల్లరెఱింగినదే. నన్నయ వైదికుఁడయ్యును బుద్ధి జాడ్యముతోఁ గూడినవాఁడు కాఁడు. లోకజ్ఞుఁడు, మత్యమరాధిపాచార్యుఁడు, కవితా కళా పారగులైనవారు కర్మఠులైయుండుట యరుదు. తిరుపతి వెంకట కవులు శ్రవణానందములోఁ గవిత్వమును సంధ్యావందనమునకు బావ గారని వర్ణించియున్నారు. కాని ఈ విషయమున కపవాదమ్ములైన వారు కొందఱు లేకపోలేదు. నన్నయ తిక్కనలందుఁ బ్రథమగణ్యులు. నన్నయ యవిరళ జపహోమ తత్పరుఁడు; తిక్కన వైదికమార్గ నిష్ఠమగు వర్తనమును నిర్వహించి సోమయాజియైనవాఁడు. నన్నయకూడఁ దనుకునకుఁ దూర్పున నొక్కచో యజ్ఞ మొనరించెనని తెల్పు పద్య మొక్కటున్నది. కాని యది యెంతవరకు యథార్థమో తెలియరాదు. లోకమున కవితా కర్మిష్ఠతలకును శ్రోత్రియతాసుధీ సంపదలకును

వైరుధ్యము చెప్పఁబడుచున్నను, గవి కన్నియు నుండవలెనని లాక్షణికులు చెప్పుచున్నారు.

అప్పకవి యప్పకవీయ ప్రథమాశ్వాసమున సత్కవి లక్షణములను జెప్పుచు;

"ఇమ్మహిని మునులచే వెల
సెమ్మను కావ్యములు వాన్నృషిః కురుతే కా
వ్యమ్మను వచనార్థంబె
సమ్మతి గలివేళ సుకవి జనులే మౌనుల్" -43-

"ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు
గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వర వాక్ప్రయోగ దక్షుఁడు
గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరగున్" -44-

"శృతి శాస్త్రాంగ పురాణ
ప్రతతియు నితిహాస కావ్య భారతాగమముల్
స్మృతి సంగీత రతికళా
గతుల నలంకృతుల నెఱుఁగఁగాఁదగుఁ గవికిన్" -45-

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈతఁడు చెప్పిన లక్షణములన్నిఁటికి గుదురైన కవులు నన్నయ వంటివారే యొక్క రిద్దరో తప్ప నెందఱో యుండరు.

"కుల పవిత్రః పురోహితః" అని వాచస్పత్యమునందలి నిర్వచనము నూతఁగాని, విప్ర బ్రాహ్మణ శబ్దములు రెండును బర్యాయపదములగుటచేఁగు బ్రాహ్మణుఁడనఁగాఁ బురోహితుఁడనియు, నందుచే నన్నయ రాజరాజునకుఁ బురోహితుఁడుగా నుండెననియు, బురోహితులు సాధారణముగా వైదిక బ్రాహ్మణులే యగుటచే నన్నయకూడ

వైదిక బ్రాహ్మణ శాఖకే చెందియుండుననియుఁ జెప్పువారు పలుపు రున్నారు. కాని యీ యభిప్రాయము భ్రాంతి మూలకము. కుల బ్రాహ్మణుఁడవఁగాఁ బురోహితుఁడు కాదనుటకు కొన్ని నిదర్శనము లున్నవి. చాళుక్య రాజ్యాంగమున మంత్రి పురోహిత సేనాపతి యువ రాజుల పంచప్రధాను లనఁబడుచుండిరి. ఈ పంచ ప్రధానులలో రెండవవాఁడు పురోహితుఁడు. కావున బురోహితత్వముకూడ నప్పుడు న్యూనతావహమైనది కాదు. అవతారికయందలి 8వ వచనమున రాజరాజు మంత్రి పురోహిత సేనాపతి దండనాయక దౌవారిక మహా ప్రధాన సామంత విలాసినీ పరివృతుండై యుండెనని వర్ణింపఁబడి యున్నది. వెనువెంటనే నన్నయను వర్ణించు సీసపద్యమున గుల బ్రాహ్మణ శబ్దము వాడఁబడినది. రెండు శబ్దములు నొకే స్థలమున వేఱువేఱుగా బ్రయోగింపఁబడి యుండుటచే వీని యర్థమునఁగూడ సార్థక్యమున్నదని యూహించుట కవకాశమున్నది. "కుల బ్రాహ్మణ పదమునకుఁ బురోహిత పదము పర్యాయముగాఁ జాళుక్య శాసనము లలోఁగాని, కర్ణాటరాజ శాసనములలోఁగాని ఎచ్చటను వ్యవహరింపఁ బడి యుండలేదనియుఁ బంచప్రధానులను జెప్పుచోటఁ జాళుక్యశాసన ములలోఁ బురోహితశబ్దమే వినవచ్చును గాని కులబ్రాహ్మణశబ్దము వినరాదనియు" సాహిత్య పత్రికలో కీ. శే. బుర్రా శేషగిరిరావుగారు వ్రాసియున్నారు. అదిగాక నన్నయయే వ్రాసిన నందమపూడి శాసనములోను తత్పూర్వ శాసనములందును జాళుక్యులకు మూల పురుషుడైన విజయాదిత్యుడు జిగీషచే దక్షిణాపథమున కరుదెంచి త్రిలోచన పల్లవునితోడి యుద్ధమున దివంగతుడైన పిమ్మట నాతని మహాదేవి, యంతర్వత్నియైనది. పురోహితునితోఁగూడ (పురోహితేన నార్థం) ముడివేము నామకమైన అగ్రహారమున కరిగి తద్వాస్తవ్యు డైన విష్ణుభట్ట సోమయాజిచే దుహితృ నిర్విశేషముగా నభిరక్షింపబడి విష్ణువర్ధనుని ప్రసవించెనని చెప్పబడి యున్నది. ఈ సందర్భమున గుల

బ్రాహ్మణేనసహ యనక నన్నయాదులు పురోహితేన సార్థమని వ్రాయుట గమనింపదగి యున్నది. దీనినిబట్టి నన్నయ యుద్దేశమున బురోహిత కులబ్రాహ్మణ పదములు పర్యాయరూపములు కావనినట్లు తోచును. కాని కులబ్రాహ్మణుడును బురోహితుడును గూడ నాకాలమున నతి గౌరవార్హులయిన రాజోద్యోగులే యనుటలో సందేహము లేదు. ఇప్పటి పురోహితులకు సంఘమునందున్న గౌరవమునుబట్టి యప్పటి పురోహితులుకూడా నిట్టివారే యైయుందురని యనుకొనుట పొరపాటు.

రాజరాజనరేంద్రుని తాతయైన రెండవ అమ్మరాజు రాజమహేంద్రుని శాసనమున నొక్కచో "......ర్మణః పుత్రాయ, కౌండిన్య గోత్రాయ,.....ర్మాభిధానాయ మత్కుల బ్రాహ్మణాయ" యను భాగము కానవచ్చుచున్నది ఈ శాసనము చాలవరకు శిథిలమై పోయినది. కాని యర్థసందర్భమునుబట్టి యెవ్వరోయొక శర్మ కుమారుడు, కౌండిన్యగోత్రుడు మరియొక శర్మ యీ మహారాజునకుగల బ్రాహ్మణుడై యుండినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈ శాసనము శిథిలము కాకుండ నుండినచో బంచప్రధానుల పేర్కొనుచోట బురోహిత శబ్దమును గనబఱచి నన్నయ వర్ణనమును దృఢపఱచి యుండుననియు, బురోహిత కులబ్రాహ్మణ శబ్దముల రెండింటిని జూపిన భారతవచనమీ శాసనము ననుసరించి వ్రాయబడి యుండుననియు శ్రీ శేషగిరిరావు పంతులుగారు చెప్పియున్నారు. (రా. సంచిక. పుట 92)

రాజరాజనరేంద్రుని కాలమున నన్నయ శాసన కావ్యకర్తగా నుండెననుటకు నందమపూడి మండ తామ్రశాసనములు తార్కాణములు. సాధారణముగా శాసన లేఖాధికారములు, సంధివిగ్రహాలు రహస్యకులు, మహామంత్రులు అనువారి కొసంగబడుచుండెను. కుల బ్రాహ్మణులుకూడ వీరితో సమాన ప్రతిపత్తి కలవారై యుందురు.

ఇంతవఱకు లభ్యమైన శాసనములలో బురోహితుడను నుద్యోగి వ్రాసిన శాసన మొక్కటియు గానరాదు. సంధివిగ్రహులు లోక్కొక్కప్పుడు తమకు సన్నిహితులైనవారిచే శాసనములు వ్రాయించు నాచార ముండెను. క్రీ. శ. 1084వ సంవత్సరమున రాజరాజు జ్ఞాతి యగు పాశ్చాత్య త్రిభువనమల్ల దేవుని యాజ్ఞాపత్రము నాతని సంధి విగ్రహ యల్లుడు వ్రాసినట్లు తెలియుచున్నది. కాని పురోహిత రచన మైన శాసన మెచ్చటను గానవచ్చుటలేదు. ఇదికూడ బురోహిత కులబ్రాహ్మణులను నుద్యోగులు భిన్నభిన్న ధర్మనిర్వాహకులుగా నుండిరని యూహించుటకు తోడ్పడుచున్నది.

కులబ్రాహ్మణులనగా క్షత్త్రోపేత బ్రాహ్మణులనియు వారు రాజాస్థానములందు బలుకుబడి కల్గి తమవారి కుపాధులు కల్పించిరనుట కనేక దృష్టాంతము లున్నవనియు శ్రీ శేషగిరిరావు పంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. (పుట. 92) కులపుత్రికలవలె కులబ్రాహ్మణులు కూడ రాజాంతఃపురములలో యుందురని వారూహించి యుండిరి. రాజరాజనరేంద్రుడను గ్రంథము నందలి సప్తమ ప్రకరణమున (పుట 144) శ్రీ భావరాజు వేంకట కృష్ణారావు పంతులుగారు "రాజ రాజచాళుక్య కులమున నరపాలురకు కులబ్రాహ్మణులుండుట చాళుక్య వంశాచారము. ఇమ్మడి అమ్మరాజ విజయాదిత్యునికి తాడిపట్లు వాస్తవ్యుడును, అపస్తంబ సూత్రుడును, కౌండిన్యగోత్రుడునగు కుల బ్రాహ్మణుడొకడుండెను. వంశమవిచ్ఛిన్నముగ వర్ధిల్లుటకు క్షత్రధర్మ మొకటి భారతకాలమునాటినుండి ఆచరణలోనుండెను. అన్వయాభి వృద్ధికి భూసురోత్తములు రాజపుత్రికలందు ధర్మనిధి సంతతి నిలుపు చుండిరి. అట్టి భూసురోత్తములు... కులబ్రాహ్మణుల నియమించి వారికి ఆడుబిడ్డలనిచ్చి వివాహముచేయు నాచారము కాకతీయ యుగాంతము వఱకు ఆంధ్రదేశమున వర్ధిల్లెను. కులబ్రాహ్మణులు

క్షత్రియ పత్నులతోపాటు స్వకులాంగనలనుగూడ పెండ్లియాడిరి. కులబ్రాహ్మణులు సాధారణముగా నున్నత రాజకీయ పదవులందుండిరి. అట్టి కులబ్రాహ్మణులు వైదికులు కారు. లోకజ్ఞులు, కవులు. అప్పు డప్పుడు కార్యఖడ్గముల నడిపిన దక్షులు." అని కులబ్రాహ్మణులను గూర్చి వివరించియున్నారు. పరశురాముడు సర్వక్షత్రి సంహారము కావించిన పిమ్మటను, జితాంగద విచిత్రవీర్యుల మరణానంతరమును భారతమున బ్రాహ్మణులు క్షత్రియకాంతలందు సంతానమును బడసిన వృత్తాంతములు చెప్పబడినమాట సత్యమే. అట్టిది సాధారణముగా సంతాన రాహిత్యముచే వంశవిచ్ఛేదము చేకూరు నుపద్రవము కలిగి నప్పుడే జరుగుచుండెను. చాళుక్యవంశమున నిట్టి యుపద్రవ మెప్పు డైన సంభవించినట్లుగాని, కులబ్రాహ్మణులు దయతలచి యావంశము నవిచ్ఛిన్న మొనరించినట్లు కాని తెల్పు సందర్భమొక్కటియు గాన రావు. కావున పై చారిత్రకులు రాజులు కులబ్రాహ్మణు నుంచుకొను టకు చెప్పిన ప్రయోజనము సందేహాస్పదమై యున్నది. వారు రాజులకడ నుద్యోగులుగ నుండి శాసనలేఖనాద్యన్య కార్యముల నొనరించుచుండిరనుటలో నాక్షేపము లేదు.

భారత సభాపర్వమున నారదుడు ధర్మజ్ఞునికడ కరుదెంచి యాతని రాజ్యపరిపాలన పరిస్థితులను గురించి యనేక ప్రశ్నలు వేసి యుండెను. అందులో;

> "కచ్చిదాత్మ సమాబుద్ధ్యా శుచయో జీవితక్షమాః
> కులీనాశ్చానురక్తాశ్చ కృతాస్తే వీర మంత్రిణః"
>
> (సభా. 2-5-16 : **Bhandarkar oriental reserch Institute Edition)**

అనునదొకటి "కులీనాశ్చాను రక్తాశ్చ" అనుపదములకు తన కులబ్రాహ్మణు ననురక్త ననుపదములు సరియైన యనువాదములని

(శ్రీ) శేషగిరిరావు పంతులుగా రభిప్రాయపడి యుండిరి. "దీనినిఁబట్టి నన్నయనుగూర్చిన కుల బ్రాహ్మణ ప్రయోగము వీరమంత్రికిఁ దగి యున్నదనియు, బురోహితుని గూర్చినది కాదనియు నూహింప" వలెనని వారు సిద్ధాంతీకరించి యుండిరి, పై శ్లోకమునందలి కులీన శబ్ద మునకును గులబ్రాహ్మణ శబ్దమునకును సంబంధమున్నట్లు గోచరిం పదు. పైఁగా నందలి "వీర" శబ్దము ధర్మజునికి సంబోధనము. పంతులు గారు దానిని మంత్రికి విశేషణముగాఁజేసి వీరమంత్రియని వ్రాసి యుండిరి. అందుచే నా శ్లోకమునకును నన్నయను వర్ణించు పద్యము నందలి పదములకును ముడిపెట్టుట యంతసమంజసముగాదు. అనురక్త పదమున్నది గదా యని పంతులుగారు కులబ్రాహ్మణ శబ్దమును కులీన శబ్దమునఁ బర్యాయముగా గ్రహించి యుందురు. కులీన తత్వా నురక్తత్వము లొక్క కులబ్రాహ్మణులకే కాక రాజోద్యోగు లంద ఱికిని నుండవలసిన లక్షణములు. నారదుఁడు సేనాపతిని గూర్చి యడుగు సందర్భమునఁగూడ "కులీనాశ్చానురక్తశ్చ దక్షస్సేనా పతిస్తవ" యనుట యిందుకు దృష్టాంతము. సాధారణముగా నారోజు లలో విప్రులే మంత్రిత్వాదులకు నున్నతోద్యోగములందు నియమింప బడుచుండిరి. ఆముక్తమాల్యదలో రాయలు చెప్పిన రాజనీతిని బఠించి నచో నిది వ్యక్తమగును. పై సభాపర్వమునందలి శ్లోకము ననువ దించుచు నన్నయ,

"అనఘుల శాస్త్రవిధిజ్ఞుల
ననురక్తులఁ బితృ పితామహ క్రమమున వ
చ్చిన విప్రుల మంత్రులఁగా
నొనరించితె కార్యసంప్రయోగము పొంటెన్" (సభా. 1-26)

అని వ్రాసియుండెను. ఇందు ననురక్త పదము తప్ప మిగిలిన వన్నియు నన్నయ కల్పించినవే. "పితృపితామహాన్" అని మఱి

యెక్కడ నెచ్చటనో యున్న విశేషణమును దీసికొనివచ్చి యాత్డ డిక్కడ నిమిడించెను. దీనినిఁబట్టి నన్నయ యుద్దేశమున మంత్రాంకు ననురక్తతతోపాటు అనఘత్వము, శాస్త్రవిధిజ్ఞత్వము, పితృపితామహక్రమమున రాక యను లక్షణములుకూడ నుండవలెనన్నట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. కులబ్రాహ్మణుఁడనగా బితృపితామహ క్రమమున వచ్చిన విప్రుడైన మంత్రియని యర్థము చెప్పవచ్చును. రాజు తండ్రి తాతలు రాజ్యము పాలించుచుండగా, మంత్రి తండ్రి తాతలు మంత్రి పదవి నధిష్టించి యుండవలయును. అట్టి మంత్రులు రాజున కితర మంత్రులకంటె సన్నిహితులు ననురక్తులునై కులబ్రాహ్మణులనఁ బడుచుండిరని నిశ్చయింపవచ్చును. నన్నయ తండ్రి తాతలెవ్వరో మనకు తెలియదు కావున నీ విషయమును దృష్టాంత పూర్వకముగా నిరూపించుటకు వీలులేకున్నది. ఆంధ్రకవి తరంగిణీకారులు వేతన భీమన భట్టులను నన్నయ తండ్రి తాతలుగా నిర్ధారణ చేసియున్నారు. ఇది సత్యమేయైనచోఁ బై యభిప్రాయము మఱింత బలవంతమగు చున్నది. ఏలయన వేతన భీమన భట్టులు రాజరాజ విమలాదిత్యుల యాస్థానముల నుండి సంధివిగ్రహులై శాసనములను రచించియుండిరి. (కోరుమిల్లి రణస్థిపూండి)

కులబ్రాహ్మణుఁడనఁగాఁ బురోహితుఁడను నర్థము నిరస్తమగు చున్నది. కావున దీనినిబట్టి నన్నయ వైదికశాఖకుఁ జెందిన బ్రాహ్మణుఁడే యనుటకూడ నిరస్తమై పోవుచున్నది. ఆ కాలమున బ్రాహ్మణ వర్ణమున నియోగి వైదిక శాఖలు విస్పష్టముగా నేర్పడెనని చెప్పుట కాధారములు లేవు. అందుచేత నన్నయ వేదవేదాంగ విదుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడనియే తప్ప నాతని బ్రాహ్మణత్వమును గూర్చిన యితర వివరములను దెలుపుట యశక్యము.

శాతవాహనుల కాలమున నాంధ్రదేశమున బౌద్ధమతము

మూఁడుపూవు లాఱుకాయలుగా విరాజిల్లెను. తరువాత దానితోపాటు జైన వైదిక మతములుకూడ నించుక తలయెత్తసాగెను. పూర్వాచార్యుల కాలమున వైదికమతమున కధిక ప్రాపు చేకూరెను. కుమారిల భట్టు బౌద్ధ జైన మత సిద్ధాంతములను తీవ్రముగా ఖండించి పూర్వమీమాంసా పద్ధతిని బ్రతిష్ఠాపించెను వేదాభ్యాసమును, వైదిక కర్మాచరణమును ఆ పద్ధతికి జీవాతువులు, ఆ మతము నవలంబించి యాదరించెడివారి సమగ్రస్వరూపము మనకు నన్నయలోఁ బ్రత్యక్షమగు చుండును. అతని సంహితాభ్యాసతయు, నవిరళ జపహోమ తత్పరత్వమును నిందుకుఁ దార్కాణములు.

సంస్కృతమున నష్టాదశపురాణము లున్నవి. వానిలో బ్రహ్మాండ పురాణ మొకటి. పురాణము నందుండవలసిన పంచలక్షణము లన్ని పురాణములందు గోచరించుమాట నిజమేయైనను బ్రహ్మాండ పురాణమున నవి మఱింత విపులముగా నుండును. సర్గ ప్రతిసర్గ మన్వంతరముల వృత్తాంతము నెఱుంగుటకది చాలఁ దోడ్పడును. మఱియుఁ బురాణముల పౌర్వాపర్యము నిర్ణయించుట కష్టమే యయ్యుఁ బెద్దలు బ్రహ్మాండపురాణమునకుఁ బ్రాచీనత చెప్పుచుందురు. అందుచే బురాణములలో దానికొక విశిష్టత యున్నది. నన్నయ "బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ విజ్ఞాన నిరతుఁ" డని బ్రహ్మాండమనే పేరుపెట్టి పేర్కొనుట యీ కారణముచేతనే. శ్రీనాథుఁడు కూడ కాశీఖండమున బ్రహ్మదత్త వరప్రసాదుఁడ నిత్యాది పద్యమందభ్యర్హిత బ్రహ్మాండాది పురాణచయ తాత్పర్యార్థ నిర్ధారిత బ్రహ్మజ్ఞాన కళానిధానమవని యా పురాణమునే బ్రథమముగాఁ బేర్కొనుటకూడ నిదియే కారణమైయుండును.

కళింగదేశమందలి భారత ప్రతులలో నొండు రెండుచోట్లఁ బొటమ్రినను మాటకుఁ బ్రాత్రు (తృ) అను పాఠాంతముండిన కారణ

మున నదియే సరియైన పాఠమై యుండుననియుఁ, దిక్కనను మనుమ సిద్ధి మామా యని పిలుచుచుండినట్లే రాజరాజు నన్నయను అన్నా (భ్రాత) యని పిల్చి యట్లే భావించుచుండ వచ్చుననియుఁ, గ్రారవడి వట్రుసుడుఁకు వేయఁబడిన ప్రాసయతిని సాధించుటకు భారతమునసే ప్రయోగమున్న దనియుఁ బై సాహిత్య పత్రికలోనే శేషగిరిరావు పంతులుగారు వ్రాసియుండిరి. భ్రాతృ శబ్దమునకు దెనుఁగున ద్వితీయైకవచనాంతము భ్రాతనుఅనియేయుండునుగాని భ్రాతుక(భ్రాతృన్) అని యుండదు. ఈ రూపము వ్యాకరణసాధ్యముకాదు. అందుచేఁ బై కళింగదేశ భారత ప్రతులందలి పాఠము లేఖక ప్రమాద జనితమైనదే కాని సరియైనదికాదు. ఒకవేళ పాత్రి శబ్దమే సరియైనదగుచో నది నాయకత్వము (Leader Ship) ను సూచించుననివారే అభిప్రాయపడి యయాతి చరిత్రము: బ్రజలు యదుని వర్ణించు సందర్భముఁ బ్రజలు యదుని వర్ణించు సందర్భము నందలి పద్యమును * దానికి నిదర్శనముగాఁ జూపిరి. నిఘంటువులలోఁ బాత్రి శబ్దమునకు యోగ్యుఁడు దాన గ్రహణార్హుఁడు అను నర్థములున్నవి. కాని నాయకుఁడను నర్థము లేదు. ఆ యోగ్యత సందర్భమును బట్టి పలువిధముల వ్యక్తము కావచ్చును. యదుని వర్ణించు సందర్భమున దానికి నాయకత్వ స్ఫూర్తి కలుగుట కవకాశమున్నది. కాని నన్నయ విషయమున నట్టి యవకాశము లేదు దానికిచ్చట గుణపాండిత్యాభి జాత్య బుద్ధి వైభవములచే సర్వథా యోగ్యుఁడనునదే యర్థము కాఁదగియున్నది.

---

* "అవిచారంబని పల్కనోడెదము ధర్మాభిజ్ఞ నీ యగ్రి సం
భవుఁడత్యున్నత శక్తియుక్తుఁడు మహీభార ప్రగల్భుండు భా
రవ దౌహిత్రుఁడు పాత్రుఁడు లోకఖ్యాతుఁ డుండంగ నీ
... ..."

(ఆది. 3-196)

ఈ పద్యమున నన్నయ యుభయ భాషాకావ్య రచనాభిశోభితుఁడని వర్ణింపఁబడి యున్నాఁడు. ఉభయభాషలనఁగా సంస్కృతాంధ్రములు. ఆ రెండింట నన్నయ కపారమైన పాండిత్యముతోఁ పాటు కావ్యరచనా దక్షతయు నున్నట్లీ విశేషణము సూచించుచున్నది. నన్నయ యాంధ్రమున భారతము కాక మఱి యే కృతులైన రచించినేమో చెప్పుటకు బలమైన యాధారములు లేవు. భారతమొక్కటే చాలు నాతని యాంధ్ర భాషా కావ్యరచనాభి శోభితత్వమును చాటుటకు. సంస్కృతమున నాతఁడు రచించిన కావ్యము లేవియు లభ్యములు కాలేదు. కాని భారతాదినిగల మంగళశ్లోకమును నందంపూడి శాసనము నందలి శ్లోకములును సంస్కృత భాషయం దాతనికిఁగల కావ్య రచనా పాటవమును వేయినోళ్ళ వక్కాణించుచున్నవి.

ఈ విధముగా సీసపద్యమేకమేయయ్యు నిష్ఠాగరిష్ఠుఁడును పాండిత్య పాథోధియు గుణరత్నాకరుఁడును గవితా కళానిధియు ధీరధిషణావధీరిత దివిజాచార్యుఁడు నగు నన్నయను గూర్చి యెన్నో విషయములను వ్యక్తము చేయుచు నాతని పవిత్రమూర్తిని మనకనుల యెదుట సాక్షాత్కరింప జేయుచున్నది. ఇందలి విషయము లాక్షణికులు ప్రస్తావనలోఁ నుండవలెనని చెప్పు కవిగోత్ర నామాది కథనమను నంగమును స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది.

కావ్యార్థ సూచనము ప్రస్తావనయందలి మరియొక యంగము అదియు నీ యవతారికలోఁ సూచ్య మాత్రముగఁ గానవచ్చుచున్నది. రాజరాజు నన్నయతోఁ "నే ననేక పురాణములు వింటిని, అర్థ ధర్మ శాస్త్రముల క్రమమెఱింగితిని. ఉదాత్త రసాన్విత కావ్య నాటక క్రమములు పెక్కు చూచితిని. జగత్పరిపూజ్యములైన యీశ్వరాగమములందు భక్తితోఁ హృదయము నిల్పితి" నని చెప్పిన పిమ్మట "అయినను నాకు ననవరతంబును (శ్రీ) మహాభారతము నందలి యభిప్రాయంబువిన నభిలాష పెద్దయై యుండు"నని ఆ మహాభారతోదంత

మును వచించెను. తరువాతఁదనకు మిక్కిలి యిష్టములై యుండు నైదు విషయములలో మహాభారత శ్రవణాసక్తి యొక్కటని స్పష్ట పఱిచెను. అనంతరము చంద్రుఁడాదిపూరు భారత దేశ కురుప్రభు పాండు భూపతులు క్రమముగా వంశకర్తలై యొప్పిన తన వంశమునఁ బ్రసిద్ధులై విమల సద్గుణ శోభితులైన పాండవోత్తముల చరిత్రవినుట తనకెంతో యభీష్టమని వ్యక్తీకరించెను. భారతేతిహాసము నందలి ప్రధాన వస్తువు పాండవోత్తముల చరిత్రయేకదా! అందుచే నీపై విషయములు సూక్ష్మముగనైనను జక్కఁగాఁ గథాంశ సూచనము నొనరించుచున్నవి.

దశరూపకాదులు రత్నావళి నాటకమునందలి "శ్రీ హర్షో నిపుణః కవిః" ఇత్యాది శ్లోక మున్ముఖీకరణమను ప్రస్తావనాంగమునకు నుదాహరణముగా సూచించియున్నవి. ఇందుఁ గవికావ్య వస్తు నట సభ్యాదుల గుణ విశేషములు వర్ణితములైనవి. ఇట్టి సూచన సభ్యులను నాటక దర్శనమున నత్యంతోన్ముఖముగా నొనరించుట సహజమే. ఇట్లే నన్నయయు నీ యవతారికలో భారత మహత్త్వము నించుక ప్రశంసించినాఁడు. అది జననుతుఁడైన కృష్ణద్వైపాయన మునివృషభుఁడు సంస్కృతమున రచించినట్టిది. భారతకథా శ్రవణాభిరతిచే నుత్తమములును సువర్ణ శృంగ ఖురములును నగు కపిలగోవులనూఱింటిని సర్వథా పాత్రులైన యుత్తమ వేదవిప్రులకు దాన మొనరించిన మహాఫలము చేకూరును. మఱియు భారతమును బహుభాషలలో బహువిధములుగా బహుజనులవలన వినుచు దానియెడ బద్ధశ్రద్ధాళులై యుండువారికి బహుయాగముల ఫలము లభించును. బహువిధములనఁగా శ్రవ్యకావ్యముఁగాని, దృశ్యకావ్యముఁగాని యని యర్థము. సంస్కృతము ఆంధ్ర కర్ణాట తమిళములు మున్నగునవి బహుభాషలు. బహుజనములను శబ్దము వ్యాఖ్యాసముతులను, గావ్యముగాఁజెప్పు కవులను, బురాణముగా నుడువు పౌరాణికులను పండితులను దృశ్య

కావ్యములుగా నభినయించు నటకులను గేయముగా బాడు గాయకులను సూచించుచున్నది. ఈ పై పద్యము లోకవిధమైన ఫలశ్రుతి పద్యములుగా గోచరించినను గవి చెప్పఁబోవు భారత మహాకావ్యము యొక్క మహనీయతను బ్రకటించుచుఁ బలితలను దచ్ఛ్రవణ పఠనాదులందున్ముఖులనుగా నొనరించుచున్నవి.

ఈ యవతారికలో బ్రత్యక్షమైన ఋతువర్ణన మేదియు లేదను మాట సత్యమే. కాని "ఘన దురితానుబంధేత్యాది పద్యమున వసంతర్తు వర్ణనము సూచ్యమాన మగుచున్నది. వసంతము తుషార సంహతిని దవ్వుగఁ జోపి పుష్పపల్లవ విభూతితో విరాజిల్లును. అప్పుడు మన్మథుఁడు "ధర్మ" నిబద్ధ బుద్ధియై విజృంభించును. ఈ పద్యమునఁ గవి యలంకార మిషచే ఋతువర్ణనమను నంగమును గూడఁ జొనిపినట్లు కానఁబడు చున్నది.

ఇంకఁ బ్రస్తావనలోఁ జివరనుండు నంగము పాత్ర ప్రవేశ సూచన. భారతాంధ్రీకరణము నొక నాటకముతోఁ బోల్చినచో దానికి సూత్రధారుఁడు రాజరాజు. నన్నయ యందలి ప్రధాన పాత్ర. నారాయణ భట్టాతనికి సహాయుఁడు. అవతారికయందలి తుది రెండు పద్యములలోఁ బ్రధానపాత్ర సూచింపఁబడుచున్నది. "నన్నయ భట్టు తెనుంగునన్ మహాభారత సంహితారచన బంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్" అను వాక్యములో నా సూచన స్పష్టముగా గోచరించుచునే యున్నది. ఈ విధమునా నీ యవతారిక లక్షణ సామ్యముచే సంస్కృతము నందలి నాందీ ప్రస్తావనల దృష్టియం దిడుకొని రచింపఁ బడిన దేమోయను నభిప్రాయమునకు దోహదము చేకూర్చుచున్నది.

నన్నయకుం పూర్వము పద్యములు కలవా?

శ్రీ కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు నన్నయంగూర్చి యొక యుపన్యాసము వ్రాసి యందు నన్నయయే యాదికవి యగుచో నంతకు పూర్వము తెనుగున సుబంత తిజంతాదులు లేవాయని ప్రశ్నించిరి. నన్నయ భట్టోపాధ్యాయుం డాంధ్ర కవితాజనకుడన నాంధ్ర భాష యందలి శబ్దముల బుట్టించినవాడని యర్థము కాగలదా? కవిత్వమన శబ్దముల బుట్టించుట యగునా? కవిలోకమునందు వాడుకలో నున్న శబ్దముల దీసికొని వానితో గవిత్వమల్లును. అంతియే కాని శబ్దముల నాతడు పుట్టింపడు. ఆదికవి యగుచో వానిని సంస్కరించి వాడుకొనును. భాష యదివరకే సంస్కరింపబడి యున్న యెడల సంస్కరింపబడిన భాషను వాడును.

శాసన విమర్శనము

కవితా చరిత్రాదుల దెల్పునది సారస్వతము. దానిని పరిశీలింపగ నన్నయయే ఆదికవియని తేలుచున్నది. మన సారస్వత మాతడు త్రిలింగ భాషా కవితాజనకుడని కంఠోక్తిగా నొక్కి వక్కాణించుచున్నది. అయినను మన శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు దాని నింతయు పాటింపక యంతకు పూర్వపు కవిత్వమునుగూర్చి తెలిసికొనుటకై శిలాశాసనముల బరిశీలింప మొదలిడిరి. శిలాశాసనము లనునవి సారస్వత ప్రక్రియ దెల్పునవి కావు. కేవల లోకవ్యవహారబోధకై బుట్టినవి. కాన కవితా చరిత్రముం దెలుపుటకు నయ్యవి సారస్వతమును మించిన ప్రమాణములు కానేరవు. శాసనములంగూర్చి శ్రీ లక్ష్మణరావుగారే తమ యధ్యక్షోపన్యాసములోనే యిట్లు వ్రాసిరి.

"పూర్వకాలము నందును శాసనములను, సనదులను జాగ్రత్త చేసియుండిరి. కాని వారి యుద్దేశము వేరు. తమ తమ హక్కులను, ఈనాములను, అగ్రహారములను కాపాడుట వారి యుద్దేశము."

పూర్వులయుద్దేశ మటుండుటకుం గారణము శాసనాదులు హక్కులు మున్నగువానిని స్థిరపచుటకే పుట్టియుండుట.

అయినను సారస్వత బోధితమైన విషయమును ద్రోసివేయుటకుఁ దగినంత ప్రమాణ శాసనము వలన లభించుచో నద్దానిని మహాభాగ్యముగ మనము దీసికొనవలసి యుండుననుటకు సందియ మావంతయు లేదు. కాని ఈ శిలాశాసన ప్రమాణముల నిచ్చుటలో గూడ మన శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు మున్నగువారు దమ వాదములను నిలువఁ బెట్టుకొనఁ బ్రయత్నించుచున్నారు.

మన శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు ప్రప్రథమమున బ్రమాణముగఁ దీసికొనివచ్చినది శ్రీ రామయ్యపంతులవారిచేఁ బ్రచురింపబడిన యుద్ధమల్లశాసన నామక శిలాశాసన రాజము. న్యాయముచే సత్యరతులెవరును నీ శాసనమును బ్రమాణముగఁ దీసికొన వలసినది కాదు. ఏమన,

యుద్ధమల్ల శాసన ప్రశంస

ఈ శాసనము వ్రాయబడిన సంవత్సరాదిక మిందు నీఁబడియుండ లేదు. అది యసంపూర్ణము. ఈ శాసనకర్త యెవ్వరో నిశ్శంకముగ దెలియవచ్చుటలేదు. శాసనములో నుండు "రాజసల్కి" భూవల్లభుం డనునది రాజుపేరనియు, యుద్ధమల్లుడనది విశేషణమనియు శ్రీనడింపల్లి జగనాథరావుగారు మున్నగువారు చెప్పాచున్నారు. ఇది ప్రతివాదులకు లాభించు వాదముకాదు. మన లక్ష్మణరావుగారు మున్నగువారు, 'యుద్ధమల్లు' డనునది రాజుపేరనియు, రాజసల్కి భూవల్లభుండనునది విశేషమనియు నుడువుచున్నారు. కాని ఈ వాద మంగీకరించినను నీ యుద్ధమల్లు డెవరో తెలియవచ్చుటలేదు. ఏమన

యుద్ధమల్లుడు — మల్లపరాజు

ఇందు గుడికట్టించినరాజు వేఱనియు, మొగమాడువు కట్టించిన రాజు వేఱనియుఁ గొందఱి తలంపు. శ్రీ రామయ్యపంతుల వారి తలంపువారే. వీరు గుడికట్టించినవారు రాజనరేంద్రుని పూర్వులలోని మొదటి యుద్ధమల్లుఁడేమో యనియుఁ బ్రథమున నూహించి మొదటి యుద్ధమల్లుఁడు రాజ్యముచేసినట్లు కాన్పించుటలేదు గావునను శాసనస్థ రాజు రాజ్యము చేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నదిగాఁ బట్టియును మొదటియూహ సరిపడకుండిన రెండవ యుద్ధమల్లుఁడే గుడి కట్టించిన వాఁడనియును వాని మనుమఁడగు మఱియొక యుద్ధమల్లుడు మొగమాడువు కట్టించినవాడేమో యనియు శ్రీ రామయ్య పంతులువారు వ్రాసిరి. అన్నియును వారి యిష్టానుసారమగు నూహల మీఁదనే యాధారపడి యుండినవి. శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులవారు గుడి కట్టించినవాడును మొగమాడువు కట్టించినవాడును నొక్కఁడే యనియు నాతఁడు రెండవ యుద్ధమల్లుఁడనియు నూహించుచున్నారు. వాదము నిమిత్తము వీనిని గట్టించిన వాఁడొక్కఁ యుద్ధమల్లుఁడేయని తలంతము. అయినను నిది సరిపడుటలేదు. ఏమన శాసన యుద్ధమల్లుడు మల్లపరాజు మనుమఁడని తెల్పఁబడియున్నది. కాని యుద్ధమల్లునికి మనుమఁడని తెల్పబడి యుండలేదు. రాజరాజనరేంద్రుని పూర్వులలో మల్లపరాజుమనుమడగు యుద్ధమల్లుడెవ్వఁడును కానరాఁడు. ప్రథమ యుద్ధమల్లుని తాత విజయాదిత్యుఁడు. రెండవయుద్ధమల్లుని తాత యుద్ధమల్లుఁడు. అంతియే కాని మల్లపరాజు కాఁడు. ఈ ప్రథమయుద్ధ మల్లునకే మల్లపరాజను మాఱుపేరు గలదేమోయని యూహింతుమని శ్రీ రామయ్యపంతుల వారు సెలవిచ్చిరి. ఇట్లన్నియును మన యిష్టానుసార మూహింపవచ్చునా? ప్రథమ యుద్ధమల్లునకు మల్లపరాజను మాఱుపేరు గలదనుటకు దగిన యాధార ముండవలదా? తప్పక యుండవలెను. నామైకదేశే నామగ్రహణ మను న్యాయముచే యుద్ధమల్లునే మొదట

మల్లయ్య యని అయ్య, అప్ప అనునవి సమానార్థకములుగాన మల్లయ్యను మల్లప్ప యని యూపైన కులక్రమముగబట్టి రాజను శబ్దమును చేర్చి మల్లపరాజందుమని శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు సెలవిచ్చిరి. సమానార్థమిచ్చు పదములు లోకములో రెండుండినను వానిని మన యిచ్చవచ్చినట్లంతటను వాడరాదు. ఆహవ మనినను యుద్ధమనినను నొక్కటియె యర్థము. అందు మూలముచే యుద్ధమల్లునే యాహవమల్లుడనవచ్చునా? శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు భీమసల్కి యన చాళుక్య భీముడనిరి. అట్లయిన నత్తిలి తామ్ర శాసనము వేయించిన ప్రథమ చాళుక్య భీముని భీమసల్కి యనవచ్చునా? అత్తిలి తామ్రశాసనములో భీమసల్కి వేరుగను చాళుక్య భీముడు వేరుగను దెల్పబడిరి. మరి యెచటనుగూడ నీ చాళుక్య భీమసల్కి యనుపేరు వాడుట కానము. ఏ శాసనము చెప్పినను గాంగుల పక్షువానికే భీమసల్కి నామము కాన్పించుచున్నది. వ్యవహారములో రెండు పేళ్ళుండు నెడల రెండును స్పష్టముగా పేర్కొనబడును. మల్లప్పయని మల్లయ్య యని పత్రములు మున్నగువానిలో వ్రాయుదురు యెందులకు? ముందు సందేహము కలుగకుండుటకు వీరేశలింగము పంతులవారు నామాది సామ్యముంబట్టి చేయు నూహల సందేహములో బెట్టిరి కనుడు—

"అయినను కాల సామ్యమును, నామ సామ్యమును బట్టి చూడగా నా త్రిభువన బల్లిచోడమహారాజును నీ త్రిభువన మల్లచోడ మహారాజును నొక్కరే యై యుండవచ్చు నేమోయని సందేహము కలుగుచున్నది."

వీరేశలింగము గారిట్లు సందేహించుచుండగా మన శ్రీ లక్ష్మణరావుగారిట్టి దుర్బలాధారములతోనే విషయ నిర్ధారణము చేయబోవుచున్నారు. మరియును వీరేశలింగముగారు "ఒక్క యక్షరమైనను హెచ్చుతగ్గులేక మూడుశాసనములలోను బిరుదాళి యొక్కటిగానే యున్నది." గాన నట్లు సందేహించుటయైన నౌనత్తుమనగా మన

లక్ష్మణరావు గారుభయుల బిరుదావళులలోను నొక్క యక్కరమైన సరిపోకయుండినను నాతడే యాతడని సిద్ధాంతీకరింతుమనిరి.

ఈ శాసన ప్రభు వంశము

ఈ శాసన ప్రభు వంశమైన సరిగ దెలియవచ్చినదేమోయన నదియు సందిగ్ధమే యైనది. చాళుక్య వంశజులు వ్రాయించిన శాసనములందెల్ల దరచుగ వాడఁబడుచు వచ్చిన చాళుక్యకుల (చాళుక్యాన్వయ) పదమిందు గానరాదు. వంశ విషయమై మే మనేకాంశముల చర్చించి యాతడు పూర్వ చాళుక్యరాజు కాడని తెల్పియున్నాము. మేము చేసిన ప్రధాన శంకలకు వేనికిని సమాధానమీయక యొక యల్పాంశమగు సల్కి శబ్దవిచారము మాత్రము బహ్వాడంబరముతో గావించి దానితో మావాద మంతయు నెగిరిపోయినట్లుగ శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు విజయధ్వజమెత్తిరి. సల్కిశబ్దము చాళుక్య శబ్దమగుట యసంభవమని నేను వ్రాసియుండలేదు. అయినఁ గావచ్చునని యే వ్రాసితిని. కావున గొన్ని తావుల నెచ్చటనో సల్కిశబ్దము చాళుక్య వంశజులతో సంబంధించియుండినను మన శాసనమునందలి సల్కియను నక్షరములు చాళుక్య వంశముల దెల్పునని తలచుట కవకాశము కాన్పించుట లేదని నేను వ్రాసితిని. ఏలయన మన శాసనమున కులప్రశంసార్థకమై సల్కి శబ్దము వాడఁబడి యుండలేదు. రాజసల్కి భూవల్లభుండను సమస్తపదములో సల్కియను నక్కరములు కాన్పించుచున్నవి. ఈ సల్కి పదము ప్రతివాదులు చెప్పునట్లుగా చాళుక్యపద వికారమేయై యాసమస్త పదము చాళుక్య రాజను నర్థమిచ్చుటకై వాడఁబడిన దగుచో రాజసల్కి భూవల్లభుండని యెన్నడును వ్రాయబడి యుండలేదు. సమానార్థకములగు రాజశబ్ద భూవల్లభ శబ్దములను దెచ్చి వాని నడుమ సల్కి శబ్దమును బిగించి యొక సమస్తపదమే కవియును జేయడు. రాజసల్కి యని

ఇట్లు మనుమార్గుఁడగు విష్ణువర్ధనుండు వంశవర్ధనుండు. (ఆది-1-7)
దీనినిబట్టి ఈయనకు పెక్కురు సామంత రాజులు కప్పము గట్టెడివారని తెలియుచున్నది. '...ఘోరాజి ముఖోపలబ్ధ విజయ ప్రమదాశ్రిత బాహుదండ-' విక్రమాదిత్యనిభా! మొదలగు మాటలుగూడ నీతని విక్రమ ద్యోతకములే, కాని వీనిని విన్న చరిత్రకారులు ముఖము చిట్లించుచున్నారు.

కారణమేమన రాజరాజనరేంద్రుడు శత్రుజేతయని కాని, చక్రవర్తియనికాని వీరంగీకరింపరు. అట్లాడంబడందగిన ఆధారములు లేవనివారి వక్కాణ. నన్నపార్యులవాక్కు వారి దృష్టిలో ముఖస్తుతి, వీరి విషయ మటుండనిత్తము.

అన్నిటికన్న ఈ రాజు మహా శివభక్తుఁడు. వేదపోషకుడు. బ్రాహ్మణులను, విద్యావంతులను, ఆదరించి పోషించెడివాడు. అష్టాదశ పురాణములు, ఉదాత్త రసాన్విత కావ్యనాటక క్రమములు, తెలిసినవాడు. అంతియేకాక రాజులకు వలసిన అర్థ, ధర్మ, రాజనీతి, శాస్త్రములన్నియు నీయన యెఱుగును. ఈశ్వరాగమము లెన్నియో యెఱుగును. అయినను 'అనవరతంబును శ్రీ మహాభారతంబునందున యభిప్రాయంబు పెద్దయైయుండు.

నన్నయభట్టుతో రాజరాజనరేంద్రుఁడు స్వయముగాఁ బల్కిన మాటలివి.

'ఇవి యేనున్ సతతంబు నాయెడఁగరం బిష్టంబులై యుండుఁ బా
యువుభూదేవ కులాభి తర్పణ మహీయః ప్రీతియున్ భారత
శ్రవణాసక్తియుఁ బార్వతీ పతి పదాబ్జధ్యాన పూజా మహో
త్సవమున్ సంతత దానశీలతయు శశ్వత్సాధు సాంగత్యమున్-
మహేశ్వరభక్తి- బ్రాహ్మణ భక్తి- భారతాసక్తి- సాధుజనయుక్తి-
దానరక్తి- ఇవియైదును రాజరాజ నరేంద్రుని కిష్టవిషయములు. వీనినే

పాయము లేదు వారికి. ద్రౌపదీ స్వయంవర సందర్భమున నా కాలపు బ్రాహ్మణుల యుద్ధాభినివేశము స్వాతంత్ర్యభావము గోచరించును. రాజు లందరు కోపగించి బ్రాహ్మణున కేమి? రాజకన్య నిచ్చుటేమి? ద్రుపదుడు వృథావమానంబు గల్పించెనని నాతని జంప నుద్యుక్తులు కాగా "శరణాగతుండయిన ద్రుపదు నోడకుండుమని బ్రాహ్మణులు దమ తమ దండాజినము లెత్తికొని ప్రతిబలంబులపై వీచి" రట. ఆ కాలమున బ్రాహ్మణ వీరులు క్షత్రియ వీరులకు వెనుదీసెడివారుగారని దీన మనకు దెలియును.

స్త్రీలకు సమాన హక్కులు :

స్త్రీలు, వారి స్వాతంత్ర్యము ;- కురుపాండవులనాడు సంఘములో స్త్రీల కెక్కువ ప్రాముఖ్యతయు వ్యక్తిత్వము నుండెను. వారలించుమించు పురుషులకు గల హక్కులను గల్గియుండిరి. స్త్రీల పునర్వివాహ ప్రశంస నాటివారికి వింతగా గన్పించుటలేదు. అది యప్పటికింకను ఆచరణలోనున్న విషయమే. స్త్రీ లెప్పుడును పతి కన్న న్యూనలై యాతని పంపు సేయుటయే ఆదర్శముగా గలవారు కారు. సంతానవృద్ధి ఆ కాలములో నొక గొప్ప యాదర్శముగ నుండెను. సంతానార్థమై వారు అన్యపతుల గొనుటగలదు. ధృతరాష్ట్ర పాండురాజుల జననము, పాండవుల జన్మము దీనికి దృష్టాంతములు. నన్నయ నాటికి సంఘమునందు స్త్రీల యెడగల భావము లెట్లుమారెనో గమనించదగినది. మూలములో స్త్రీల ప్రశంస వచ్చిన చోట నన్నయ ఊరకుండును. పాండురాజు మరణానంతరము పాండవులు హస్తినాపురమునకు వచ్చిన సందర్భమున కవి యిట్లు వర్ణించినాడు:

"స్త్రీ సంఘాః క్షత్రసంఘా శ్చ యానసంఘసమాస్థితాః
బ్రాహ్మణైస్సహ నిర్జగ్ముర్బ్రాహ్మణానాం చ యోషితః."

నిస్సారమును నైన వివాదము జరుగుచుండ నన్నయ ఈ ఘట్టమును ఎట్లు సొంపుగ జేసినాడో చూడుడు.

"పఱవనోపక యున్న మైమఱచి పెంటి
బెనఁగియున్నను బ్రసవింప మొనసియున్నఁ
దెవులుకొనియున్న మృగముల దివిరి యేయ
రెఱిఁది యాహారముగ మను నెఱుకులయిన"

ఇట్లు తన దయార్ద్రతను చూపినాడు.

రాజసూయవర్ణన సందర్భమున మూలమునందు రసవంతమైన కవిత్వము బొత్తిగా లేదు. కవి ఎంతసేపును రాజసూయమును జూడ వచ్చిన రాజులు, వారు తెచ్చిన కానుకలయొక్కయు జాబితాలనిచ్చుటతో తృప్తిబొందెను. నన్నయ ఈ జాబితా లన్నిటిని ఓరకుపెట్టి ఏడెనిమిది రసము చిప్పిలు పద్యములతో అదే విషయమును పూర్తి చేసి తన కవిత్వ మహిమను జూపినాడు.

ఉ॥ సాగరసారవారిరుహశౌక్తిక మౌక్తిక విద్రుమద్రుమై
లాగురుచందనంబులు ప్రియంబున నిచ్చిరి తెచ్చి యున్నత
శ్రీగుణయుక్తిమై బరగు సింహళ కేరళచోళపాండ్య దే
శాగతరాజపుత్రులు మహాగుణశాలి కజాతవైరికిన్.

ఉ॥ మందితసూర్యరశ్మిరుచిమన్మణిహార చయంబుతో గట
స్యందిసుగంధిదానజలసంపద నొప్పెడువాని దేవకీ
నందను డిచ్చెఁ బ్రీతి బదునాలుగువేలు గజంబులన్ జనా
నందనకీర్తియైన యమనాథతనూజున కిష్టమిత్రుఁడై."

ఔచిత్యపోషణము :

ఔచిత్యము ననుసరించి ఆయా పాత్రంచేత మాట్లాడించుటలో నన్నయ తన నేర్పు నెట్లు చూపెనో గనుడు. హిడింబి భీముని పై

అని వ్రాసెను. దుర్యోధనుని చిత్తవృత్తిని గూర్చి మూలములో ఏమియు చెప్పబడకున్నను నన్నయ ఇట్లు వ్రాసినాడు.

'క॥ మతిఁ బాండుకుమారుల పం
చత విని దుర్యోధనుండు సంతసపడియెన్
హితుఁడైన పురోచనుపం
చత కెంతయు జాతదుఃఖచంచలుఁ డయ్యెన్.'

ద్యూతఘట్టమునందు ధృతరాష్ట్రుని మాయాశీలత్వ మింకను కనబడును. ద్యూతమువలన మహానష్టము గల్గునని యెరిగియు విదురునితో నిట్లనుచున్నాడు.

"దైవమేవం పరం మన్యే యే నై తదుపపద్యతే."

ఏది రాగలదో అది రాకమానదు. ఎందుచేతనంటే దైవమే బలవత్తరము. కాన నాయాజ్ఞ కొనసాగించి ధర్మజుని జూదమునకై తీసికొనిరమ్ము.

నన్నయ తన భారతములో ధృతరాష్ట్రుడు రానున్న ముప్పును పూర్తిగా నెఱుగనట్లు వర్ణించెను.

'ఉ॥ పుత్త్రుల కేల భేదమగు భూనుత యేనును నీవు జాహ్నవీ
పుత్త్రుఁడు నుండగా నహితమున్ భయమున్ దొరకొన్నె?'

జూదము జరుగుచుండగా విదురుడు ధృతరాష్ట్రునితో నిట్లనుచున్నాడు.

'దుర్యోధనో గ్లహతే పాండవేన
ప్రియాయసే త్వం జయతీతి తం చ'

జూదమున దుర్యోధనుడు పాండవుల ధన మపహరింపగోరుచున్నాడు. నీవును దానికి సంతసించుచున్నావు.

నన్నయ ధృతరాష్ట్రునికి విరుద్ధమైనట్టి ఇట్టి శ్లోకముల విడిచిపెట్టెను. మఱియు మూలములో

ఇందులో తొత్రభావములు లేవు.

దుర్యోధనుడు కూడ యుధిష్ఠిరునివలె వేదశాస్త్రవిహితక్రమము నైనను నన్నయ పాండవుల యుపనయనాదుల గురించియు వేదాభ్యాసముం గూర్చియు పలుమారు చెప్పియు దుర్యోధనుని గూర్చి చెప్పడు.

ధృతరాష్ట్రుడిట్లనుచున్నాడు.
"అధీతవాన్ కృతీ శాస్త్రే."

నన్నయ పాండవపక్షపాతి యగుటచే కౌరవుల దోషమును తగ్గించు ఘట్టముల వర్ణించడు. వికర్ణుడు ధార్తరాష్ట్రీయుడట. అట్లే సోమదత్త బాహ్లీక వికర్ణులు పునర్ద్యూతము వలదని వారించిరట. గాంధారి దుష్టుడైన దుర్యోధనుని త్యజింపుమని చెప్పినదట.

శకుని పాత్ర

సంస్కృత భారతములో శకునికూడ దుర్యోధనుని కపటద్యూత విముఖుని గావింప ప్రయత్నించునట్లు గలదు. కాని నన్నయ దానిని మార్చివేసెను. శకునియే దుర్యోధనుని ద్యూతముద్వారా ధర్మరాజు సంపత్తిని కొల్లగొన ప్రేరేపించునట్లు వ్రాసి శకునిని సకల దుర్గుణములకు గనిగా చిత్రించెను. ఎట్టి దుర్మార్గులలోకూడ కొన్ని సద్గుణములుండవచ్చునని చెప్పిన సంస్కృతభారత కృతికర్త పద్ధతికి నన్నయ మెరుగు పెట్టెనో లేదో సహృదయులు నిర్ణయింతురుగాక !

—(*)—

నన్నయభట్టు—ఆంధ్ర భారత రచన

రాజరాజు ఆనతికి నన్నయ రంగమును సిద్ధము చేసిన వైనము

శ్రీ కే. యస్. కోదండరామయ్య

తొమ్మిది శతాబ్దాలకు బూర్వము అనగా ఆ యారంభ దినములలో నన్నయ ఆంధ్రభాష కొనరించిన సేవ యింతింత యనరానిదని, ఆచార్య (శ్రీ) దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు చెప్పియుంచునది అక్షరశః సత్యము.

నన్నయసారమతి. విపుల శబ్దశాసనుడు. సంహితాభ్యాసుడు. బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ విజ్ఞాననిరతుడు. ఉభయభాషా కావ్య రచనాభిశోభితుడు. లోకజ్ఞుడు. ఇట్టి సర్వతోముఖమైన పాండిత్యముండినవాడై నందుననే రాజరాజు తెనుగులో భారత రచనా కార్యము నతనికే యొప్పగించెను. ఆ మహాకార్యమున కతడన్ని విధముల సమర్థుడు.

ఆ కాలమున తెలుగు భాషలో నెవ్వరును మహాభారతమును వ్రాసియుండలేదు. అందువలన సంస్కృతభాష తెలియని తెనుగు వారికి భారతకథ సమగ్రముగా దెలిసియుండలేదు. అంతా గాసట బీసట చదువులే. ఆ గ్రంథము తెలుగులో కావలయునను ఆశ సర్వత్ర ప్రజలలో గాఢముగా నుండెను. ఈ విషయము నన్నయకు బాగుగా దెలియును. రాజరాజునకీ విషయము దెలియు నట్లాతడు జేసెను. ఈ యిరువురి అభిప్రాయముయొక్క ఫలితమే తెనుగులో భారతము.

ఇంతేకాక, అప్పటికే భారతకథ అరవములోను, కన్నడము లోను వ్రాయబడి ఆయా దేశములలో మంచి ప్రచారమందుండెను. అరవభాషలో భారతమున్నదనుట నన్నయకు దెలియును. కాని, ఆ

నున్నవి. మరియు నాతని భారతములో గాఢమైన జనముద్ర యున్నది.
ఇది నన్నయకు సరిపడలేదు. అతడు వ్యాస భారతమున కనుగుణముగ
దెనుగున భారతమును వ్రాయదలచెను. ఈ విషయమును గురించి
శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారిట్లు చెప్పియున్నారు. "పంపడు
ప్రచారము చేసినది జనధర్మం. వ్యాసభారతముపై పంపడు వేసిన
జినముద్ర భట్టారకుని మనస్సునకు శూలమై బాధించినది...
(చూ. కిన్నెర. 1953 పు. 395)

నన్నయగారికి తెలుగుభాషమీద మక్కువ యెక్కువ. తెలుగులో భారతమును వ్రాసి, ఆ పుణ్యకథను తెనుగు ప్రజలకు దెలియజేయవలయునను సంకల్పము యాతనికి గాఢముగా నుండెను. సంకల్పము మాత్రమే కాదు. అందుల కవసరమైన పాండిత్యము,ఆవేశము మరియు పట్టుదల కూడ నాతనికుండెను. కావున భారత రచనకు పంప మహాకవి రాజానుమతిని బొందినట్లే తెనుగులో వ్రాయుటకు తాను కూడ రాజానుమతిని బొందవలయునను కోరిక నన్నయగారి కుండెను. అందువల్లనే అట్టి మంచి అవకాశమునకై ఓపికతో వేచియుండెను.

ఆ కాలమున గ్రంథరచనకు రాజాశ్రయము, రాజానుమతి మిక్కిలి ఆవశ్యకముగ నుండెను. రాజానుమతి లేక వ్రాయబడిన గ్రంథములకంత గుర్తింపు, ప్రాశస్త్యము మరియు ప్రచారము గలుగకుండెను. రాజపోషణమే కదా అనాడు సకల కళాభివృద్ధికి మూలకారణముగ నుండెను. అందువల్లనే ఆనాటి కవులు రాజాశ్రయమును చేరుచుండిరి. అదృష్టవశమున నన్నయ వేంగి చాళుక్య రాజులకు కులబ్రాహ్మణుడు కాగల మంచి అవకాశము లభించెను. అ కాలమున కర్ణాటాంధ్ర దేశములమధ్య నికట సంబంధ ముండెను. పెక్కు వృత్తుల వారు, కవులు, పండితులు, కళాకారులు, పీఠలు మొదలగువారు కర్ణాటక దేశమునుండి ఆంధ్రదేశమునకు వచ్చుచుండిరి. ఇట్లు శ్రీరంగ

మందే యుండెను. గృహములో భార్య తమిళ స్త్రీ. అందువలన నతడు తన మాతృభాషమీద అంతగ శ్రద్ధ గనబరచలేదు. నిలకడగ రాజ్య భారము చేయలేదు. అందువలన నన్నయ, విమలాదిత్యునకు కుల బ్రాహ్మణుడేయయ్యును, భారతమును వ్రాయవలయునను తీవ్రమైన ఆకాంక్ష గలవాడై యుండినను పైన చెప్పియుండు అననుకూల పరిస్థితు లలో తన సంకల్పమును నెరవేర్చుకొనలేకపోయెను. అందును, విమ లాదిత్యుడు జైన మతము నవలంబించి, విరక్తుడై జైనగురువుల ప్రభావమునకు లోనైనందున, తన హృదయములో భారత రచనా సంకల్పము పరవళ్ళు ద్రొక్కుచుండినను. కాల మనుకూలించనందున తన కోరికను మనస్సులోనే యణచుకొని, మరికొంతకాలము మిన్న కుండవలసి వచ్చెను తండ్రి రాజ్యమేలుచుండినపుడు పసివాడైనను రాజరాజు యువరాజుగ నుండెను. తండ్రియైన విమలాదిత్యుడు జైన మత మవలంబించినను తల్లి కుందవాంబ జైన మతమును చేరక, తన పుట్టింటివారి మతమైన స్మార్తశైవమందే యుండెను. ఇది రాజరాజు జైనమతము నవలంబించుటకు అవకాశము లేక చేసెను. ఈ పరిస్థితి నన్నయ భట్టారకునకెంతో మేలు చేసెను.

క్రీ. శ. 1018-19వ సంవత్సరమున రాజరాజు చాళుక్య రాజ్యా ధికారమును జేపట్టెను. మధ్య మధ్య యెన్ని రాజకీయములగు ఆటంక ములు వచ్చినను తుదకాతడు క్రీ. శ. 1050వ సంవత్సరమునుండి స్థిర ముగా రాజ్యమును పాలించసాగెను. ఆనాటినుండి నన్నయగారి చిరకాల సంకల్పము కార్యరూపమునకు రాదొడగెను. పెక్కేండ్ల నుండి మోడుపడియున్న అతని ఆశాలత సరిగా పెరుగజొచ్చెను. ఆంధ్ర భారత రచనకు మంచి యవకాశము లభించెను.

భారత రచనకు నన్నయ రెండు విధములగు రంగములను సిద్ధ పరచుకొనవలసి వచ్చెను.

"నేను, నేను" అని ఉత్తమపురుషగా ఆత్మవర్ణనము చేసికొనక, ప్రథమ పురుషగా నెవ్వడో త్రోవలో బోవువానిని గురించి చెప్పునట్లు వ్రాసి యున్నాడు..."

(చూ. పట్టాభిషేక సంచిక. పుట. 214)

ఎంత వినయముగ, యెంత అడరువగ దన్నుగురించి జెప్పుకొని యున్నాడు.

అట్లుకాక, నన్నయ తన్నుగురించి డంబముగ జెప్పుకొని యుండిన యెడల, పండితుల కాతనియెడ అసూయ గలిగియుండును. అసూయ క్రోధమునకు దారితీయును. దానినుండి కష్టములు గలిగి యుండును. వారు కుతంత్రములు పన్ని రాజు ఆనతి కాకుండునట్లు గూడ జేసియుందు రేమో ? అందువలన రాజు విద్వత్సభలో కవిపండితుల అనుగ్రహము కూడ అవసరమైయుండెను. అందువల్లనే మానవ స్వభావము నెఱిగియుండిన నన్నయ భట్టారకుడు యెట్టి అననుకూల పరిస్థితుల కెడమీయక "దేవా ! నీ యనుమతంబున విద్వజ్జనుల యను గ్రహంబునం జేసి నానేర్చు విధంబున నికావ్యంబు రచియించెద" నని చెప్పి ఒకవైపు రాజును మఱియొకవైపు పండిత బృందమును దృప్తి పరచెను.

తన వంశమున ప్రసిద్ధులై, విమల సద్గుణ శోభితులైన పాండవోత్తముల చరిత్రను, తెలుగున వినవలయునను అభీష్టము రాజు రాజునకు మిక్కుటముగ నుండెను. తానేకాక, తన ప్రజలు సయితమా భారతకథను స్వయముగ జదువుకొనవలయునను ఆకాంక్ష గూడ యాతనికుండెను. తెనుగులో వ్రాసిన తన ప్రజలెల్లరు సంతోషింతురు. ప్రజల తృప్తి, మరియు సంతోషము పాలకులకు మంచి వరమువంటివి. అట్టి భారతమును మహా విద్వాంసుడు, తనయందపార మైన అనురక్తి గలవాడు, అభిమానము గలవాడు, మరియు దన

ప్రబల్మైన కారణము లేకపోలేదు. ఆతని మాతామహుడు, మేన మామ మరియు తక్కిన తల్లివైపు బంధువు లందరూ శైవులు. తాత యైన మొదటి రాజరాజు పరమశివ భక్తుడే కాక తన రాజధాని నగర మగు తంజాపురములో బ్రహ్మాండమైన శివాలయమును గట్టించెను. ఆ దేవాలయమా రాజ్యములో ముఖ్యమగు శివభక్తిని ప్రజలలో రేకెత్తించెను.

"రాజరాజా హాడ్ సిన్సియర్ అండ్ డీప్ రూటెడ్ డీవియేషన్ ఇన్ శైవా ఫైత్. ది గ్రేటెస్ట్ మూవ్‌మెంట్ ఆఫ్ హిజ్ రీన్ వాజ్ ది బ్యూటిఫుల్ టెంపుల్ ఆఫ్ రాజరాజేశ్వర; హి కాస్ట్ టు బ్యుల్ట్ అట్ టాంజూర్. దిస్ గ్రాండ్ అండర్ టేకింగ్ మస్ట్ హావ్ క్రియే టెడ్ యాన్ అడ్మిరేషన్ ఫార్ హిమ్ ఇన్ ది మైండ్స్ ఆఫ్ హిజ్ సబ్జెక్ట్స్..."

(వైడ్ మైసూర్ గెజటియర్, వాల్యూం 2. పి.వి. 1971.)

చోళ చక్రవర్తుల ప్రభావ మెక్కువగ నుండినందుననే; రాజ రాజునకు బాల్యమునుండియే శివభక్తి యలవడినదని చెప్పవచ్చును. దీనిని తల్లి శైవమతాభిమానము ధృవపరచినది. రాజరాజు యీ శైవమతాభిమానమునే నన్నయ "జగత్పరి పూజ్యములైన ఈశ్వరా గమములయందు నిల్పితి ప్రకాశముగా హృదయంబు భక్తితోన్" అని చెప్పెను. ఈ శైవము వీరశైవము కాదు. వైదికశైవము. రాజనరేంద్రుని యీ వైదిక శైవ మనస్తత్వము నన్నయగారి కెంతో తోడ్పడెను.

రాజరాజ నరేంద్రునకు భారత శ్రవణాసక్తి భారతమును తెనుగులో వ్రాయించవలయునను గాఢమైన యభిలాష, మనుమార్గ ప్రవర్తనము మొదలగు గుణములెట్లు గలిగెనో, యెవరాతని హృద యమున నీ బీజములువైచి, పెంచి, పరిపక్వ దశకు దెచ్చిరో తెలిసి

[వైడ్ ది ఈస్టర్న్ చాళుక్యాస్ ఆఫ్ వేంగి.పు. 216]

ఒకవైపు తండ్రి యీ అనాసక్తి స్వభావ మిట్లుండ మరియొక వైపు దాయాదులు రాజ్యదాహముతో అలజడులు గలిగించుచుండిరి. కావున యువకుడైన రాజరాజు, రాజకీయ వ్యవహారములలో గూడ దగినంత జోక్యము కలిగించుకొనుచుండెనని తెలియుచున్నది. ఆ పిదప కొన్ని సంవత్సరములలోనే మేనమామ కుమార్తెతో వివాహ మాయెను. తల్లి తమిళాంగన. భార్య అంతకంటె తమిళాంగన. ఆమె వెంట వచ్చియుండిన పరివారమంతా తమిళులే. రాణివాసమున చోళ రాజ్యకన్యకలదే ప్రాముఖ్యము. మరియు ప్రాబల్యము. విమలాదిత్యుని కాలమునుండి, రాజాంతఃపురమంతా తమిళమయమగుచున్నది.

ఇట్టి పరిస్థితిలో యౌవనమందు విషయాసక్తుడుగ, రాజకార్య మగ్నుడుగనుండిన రాజరాజెప్పుడు తెలుగును అభ్యసించుట, సంస్కృతమును నేర్చుకొనుట, సంస్కృతములో నుండిన పురాణములను, ఆగమాదులను జదువుట. ఆ కాలములో తెలుగులో భారతము లేనందున, సంస్కృతములో రచించిన భారతమునే చదువవలసియుండెను. బాల్యమంతయు తమిళదేశమందే గడచిపోయెను తమిళమునే నేర్చెను. ఆ భాషాగ్రంథములనే చదివెను. దానికి తోడుగ ఆ తమిళ చక్రవర్తుల అంతఃపురములో సుఖభోగాలమధ్య అల్లారుముద్దుగ బెరిగి పెద్దవాడాయెను. కావున, రాజరాజుకు మాతృభాషమీద అంతగా అభిమాన మేర్పడియుండదు. భారతమును తెనుగులో వ్రాయించ వలయునను అభిలాష ఆతనికి గలిగియుండదు ఉదాహరణమునకు రాజరాజు కుమారుడైన మొదటి కులోత్తుంగుని విషయమును జెప్ప వచ్చును.

కులోత్తుంగుడు మాతామహుని యింట (తంజాపురములో) బుట్టెను. అచ్చటనే బెరిగెను. పెద్దవాడాయెను. తమిళభాషనే యభ్య

మేనమామల పలుకుబడి యాతనిపై చెలాయించెను. అతడు తెలుగు వారినుండి వేఱయి తమిళుడయ్యెను. చోళవంశము నుద్ధరించువాడని పేరు వచ్చు కులోత్తుంగచోళ బిరుదమును వహించెను...... కులోత్తుంగచోళుడు తమిళభాష నాదరించి, తమిళ కవులను పోషించి యుండెను..." [చూ. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక పుట.20] శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారిట్లు చెప్పియున్నారు. "రాజరాజ నరేంద్రుడు చోళుల యల్లుడు. అతని యంతఃపురము అరవ సంప్రదాయము..." [భారతి 1949 నవంబరు.]

ఈ విషయమును గురించి కీ.శే. శ్రీ నేలటూరు వేంకటరమణయ్య గారిట్లు వ్రాసియున్నారు. "...రాజరాజనరేంద్రుని నిర్యాణాంతర వేంగిరాజ్యము చోళరాజ్యమున లయమై ప్రత్యేకతను గోల్పోయినది. రాజరాజనరేంద్రుని పుత్రుడైన కులోత్తుంగ చోళదేవుడు ఉభయ రాజ్యములకధిపతియైనను నతడరవలలో గలసిపోయెను.ఆతని అవ్వయు, తల్లియుఁ జోళుల యింటి యాడబడుచులు, చాళుక్యరక్తముకంటె చోళరక్తమే యాతని దేహమున నెక్కువగ బ్రవహించుచుండినది. అతడు పెరిగి పెద్దవాడై విద్యాబుద్ధులు గఱచినది చోళచక్రవర్తి యాస్థానముననే పెండ్లాడినది మేనమామయగు చోళచక్రవర్తి ఇమ్మడి రాజేంద్రదేవుని పుత్రికయగు మధురాంతకదేవినే. కావున నతడు చాళుక్యవంశమునకును, రాజేంద్రదేవుడను జన్మనామమునకును స్వస్తి చెప్పి యరవల గలిసి కులోత్తుంగు డను నామమును ధరించుట సహజమే. ఇతని వంశీయులు సంపూర్ణ ద్రావిడులగుటలో వింతలేదు..."
[చూ. పల్లవులు, చాళుక్యులు. పుట 30]

ఈ విషయమునే కీ.శే. శ్రీ కె. నీలకంఠశాస్త్రిగారిట్లు చెప్పియున్నారు. "యాజ్ ఎ రిజల్టాఫ్ సెవరల్ ఇంటర్ మేరేజస్, ఫర్ సమ్ టైమ్ ది మెంబర్స్ ఆఫ్ ది ఈస్టరన్ చాళుక్యా డైనాస్టీ హాజ్

నానమ్మకము. ఈ విషయమును ఊహించుటకు నన్నయభారతమున చెప్పియుండు అవతారిక, ఆశ్వాసాది, ఆశ్వాసాంత పద్య గద్యములను పరిశీలించవలసియున్నది. రాజరాజు విద్యావిషయమును గురించి నన్నయ, ఆతడు కుమారవిద్యాధరుడనియు, వివిధాగమ విహిత కర్ముడనియు, విద్యాశ్రీమతత్త్వవిదుడనియు, కావ్యగీతప్రియుడనియు, విద్యావిలాస పార్థివుడనియు సరస్వతీ విలసన్ముఖాంభోజుడనియు వర్ణించియున్నాడు. ఇక యతని వైదికమతాసక్తిని గురించి, యతడు దేవాశీః పరంపరావర్ధితుడనియు, మనుమార్గప్రవర్తకుడనియు, వర్ణాశ్రమధర్మ రక్షకుడనియు వర్ణించియున్నాడు. రాజరాజుకు భారతము పట్ల నుండిన శ్రద్ధను, గౌరవమును, శ్రవణాసక్తిని పలుమార్లు వర్ణించి యున్నాడు. రాజరాజు సద్గుణ గణముల నెన్నిసార్లు వర్ణించినను నన్నయకు దృప్తియుండదు.

రాజరాజు తన విద్యావిషయమును గురించి యిట్లు చెప్పుకొని యున్నాడు.

చం॥ విమల మతింబురాణముల-వింటి ననేకము లర్థ ధర్మ శా
స్త్రముల తెఱంగెఱింగితి ను-దాత్త రసాన్విత కావ్య నాటక
క్రమములు పెక్కు సూచితి జ-గత్పరి పూజ్యములైన యీశ్వరా
గమములయందు నిల్పితి బ్రి-కాశముగా హృదయంబు భక్తితోన్

[చూ. ఆంధ్ర మహాభారతము. ఆ.1. ప.10]

రాజరాజు పురాణములు వినెను. అర్థ ధర్మశాస్త్రముల తెఱంగెఱింగెను. ఉదాత్త రసాన్విత కావ్యనాటకములు పెక్కు చదివెను. ఈశ్వరాగమములయందు భక్తి గలిగియుండెను.

ఈ ప్రసిద్ధ విద్యావిధానము, గుణములు, ఆదర్శపాలకుడు,

గావించెనని వెనుకటి పుటలలో జెప్పియున్నాను. ఇది యదార్థమనుటకీ క్రింది శాసనస్థ విషయము తోడ్పడుచున్నది. ఇది రాజరాజు వేయించిన కలిదిండి తామ్రశాసనము. ఈ శాసనము క్రీ.శ. 1045వ సంవత్సరమున వేయబడినదని చరిత్ర పరిశోధకులు నిశ్చయించియున్నారు.

తండ్రియైన విమలాదిత్యుడు క్రీ.శ. 1011వ సంవత్సరమున వేంగి సింహాసనము నధిష్టించెను. బాలుడుగ నుండిన రాజరాజు వెనువెంటనే తల్లితో రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చెను. ఆనాటినుండి క్రీ శ.1018వ సంవత్సరమున దండ్రి మరణించువరకు యువరాజుగ గూడ నుండెను. తండ్రి మరణానంతరము క్రీ.శ. 1018-19లో నాతడు రాజ్యపాలనమును జేపట్టెను. కాని పట్టాభిషేకము చేసికొనలేకపోయెను. కొంతకాలము మాత్రమే పాలించెను. కాని, బలవంతుడైన ఆతని పినతండ్రి విజయాదిత్యుడు ఆతనిని వెడలగొట్టి రాజ్యము నాక్రమించెను. పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తి విజయాదిత్యునకు దోడ్పాటుగా నుండెనని దెలియుచున్నది. వీరు చోళులకు పరమ శత్రువులు. నిజరాజ్యము చేజారిపోయినందున మార్గాంతరములేక రాజరాజు తనకు సహాయము చేయుమని తన మేనమామయైన రాజేంద్రచోళునకు వర్తమానమంపెను. ఆతడును వెంటనే తన సేనాధిపతులైన చోటియవరను మొదలగువారిని సైన్యయుక్తముగా ఆంధ్రదేశమున కంపినట్లు శాసన పరిశోధకులు నిర్ణయించినారు. చోళసైన్యముల సహాయముతో, రాజరాజు విజయాదిత్యుని, మరియు నతనికి సహాయము చేయటకై యేతెంచియుండిన శత్రురాజులను నిర్జించి జయము గాంచెననియు తెలియుచున్నది. విజయాదిత్యుడు ప్రాణభయముతో రణరంగమునుండి పాఱిపోయెనని కూడ తెలియుచున్నది. ఇట్లని శాసనాధారములనుండి తెలియుచున్నది. "అనెదర్ అన్‌డేటెడ్ ఇన్స్క్రిప్షన్ రికార్డ్స్ ది ఫ్లైట్ ఆఫ్ ది వేంగి కింగ్, వెన్ హి హెర్డ్ ది అడ్వాన్స్ అఫ్ దిస్ జనరల్ ఆర్డర్డ్

శిక్షించుటకై ఉత్తరమువైపు దండయాత్రి సాగించి, ... వరకు బోయి, ఆ నదీజలములతో వెనుదిరిగి గోదావరీ... ఈ సమయమునకే చోళచక్రవర్తి తన రాజధానినుండి ... గోదావరీతీరమును జేరి. తన దండనాయకుని గలిసికొనెను.

పశ్చిమ చాళుక్యులు చోళులకు ప్రబల శత్రువులు. ... వశమొనర్చుకొనుటకై నిరంతరము ప్రయత్నించుచుండిరి. ... రాజు పట్టాభిషేకమింకను జరుగకుండిన యప్పుడు, ... డాలస్యమొనర్చక తన మేనల్లునకు పట్టాభిషేక ... చోళా, ఆఫ్టర్ హి మెట్ హిస్ విక్టోరియస్ ... ఫ్రమ్ ది గేమ్స్ ఎనేబుల్డ్ హిస్ నెఫ్యూ ... ఫర్ ఫార్మ్ హిస్ లాంగ్ డిలేయ్డ్ కారొనేషన్ ... 1022 అండ్ పర్ హాప్స్ ఆల్సో గేవ్ హిమ్ హిస్ డాటర్ ... ఇన్ మేరేజ్ అట్ ది సేమ్ టైమ్..."

[హిస్ట. ది ...]

రాజరాజు పట్టాభిషేకము క్రీ.శ. 1022వ సంవత్సరము ... నెల 16వ తేదీ గురువారమునాడు జరిగినదని కలిదిండి ... తెలియుచున్నది. అప్పటికతడు యుక్తవయస్కుడు. ... షేకము జరిగిన వెనుక రాజేంద్రచోళుడు ... గొన్ని దినములుండెనట. అపుడు తన మేనల్లుని ... కీర్తిని విని, సంతసించి, తన కుమార్తెఅయిన ... పెండ్లి గావించెనని తెలియుచున్నది. ఈ విషయమును ... టూరి వేంకటరమణయ్యగారిట్లు చెప్పియున్నారు. ... ద్రుని సుగుణసంపత్తిని విని, సంతసించి రా... రిక నిచ్చి యాతని కుద్వాహము ... యున్నది. [చూ. భారతి. 1943. ...

శిక్షించుటకై ఉత్తరమువైపు దండయాత్ర సాగించి, గంగాతీరము వరకు బోయి, ఆ నదీజలములతో వెనుదిరిగి గోదావరిగట్టు చేరెనట. ఈ సమయముననే చోళచక్రవర్తి తన రాజధానినుండి బయలుదేఱి గోదావరీతీరమును జేరి. తన దండనాయకుని గలిసికొనెను.

పశ్చిమ చాళుక్యులు చోళులకు ప్రబల శత్రువులు. వారు వేంగిని వశమొనర్చుకొనుటకై నిరంతరము ప్రయత్నించుచుండినందున, రాజ రాజు పట్టాభిషేకమింకను జరుగకుండిన దువల్లను, రాజేంద్రచోళు డాలస్యమొనర్చక తన మేనల్లునకు పట్టాభిషేక మొనర్చెను. "రాజేంద్ర చోళా, ఆఫ్టర్ హి మెట్ హిస్ విక్టరీస్ జెనరల్ అన్ హిస్ రిటర్న్ ఫ్రమ్ ది గేన్జ్ ఎనేబుల్డ్ హిజ్ నెఫ్యూ రాజరాజనరేంద్ర టు ఫర్ ఫార్మ్ హిస్ లాంగ్ డిలేయ్డ్ కారొనేషన్ ఆన్ సిక్స్టీన్త్ ఆగస్టు 1022 అండ్ పర్హాప్స్ ఆల్సో గేవ్ హిమ్ హిస్ డాటర్ అమ్మంగా ఇన్ మేరేజ్ అట్ ది సేమ్ టైమ్..."

[వైడ్. ది చోళాస్. పుట. 210]

రాజరాజు పట్టాభిషేకము క్రీ.శ. 1022వ సంవత్సరము ఆగస్టు నెల 16వ తేదీ గురువారమునాడు జరిగినదని కలిదిండి శాసనమునుండి తెలియుచున్నది. అప్పటికతడు యుక్తవయస్సులో నుండెను. పట్టాభి షేకము జరిగిన వెనుక రాజేంద్రచోళుడు రాజమహేంద్రవరములో గొన్ని దినములుండెనట. అపుడు తన మేనల్లుని సద్గుణ గణములను కీర్తిని విని, సంతసించి, తన కుమార్తెయయిన అమ్మంగదేవిని యొసంగి పెండ్లి గావించెనని తెలియుచున్నది. ఈ విషయమును కీ. శే. (శ్రీ) నేల టూరి వేంకటరమణయ్యగారిట్లు చెప్పియున్నారు. "రాజరాజ నరేం ద్రుని సుగుణసంపత్తిని విని, సంతసించి రాజేంద్రచోళుడు తన కుమా రిక నిచ్చి యాతని కుద్వాహము జేసినట్లే శాసనమున చెప్పబడి యున్నది. [భా. భారతి. 1943. మే. పుట. 431]

అంతగా వర్ణించియున్నాడనియు, ఆ రాజన్యునకు లేని గుణములను నన్నయ చెప్పలేదనియు తలంచవలసియున్నది.

ఇచ్చట ముఖ్యముగ గమనింపవలసినదియు, ప్రస్తుత కథనమున కుపకరించునదియునగు నొక విషయమున్నది. అది కలిదిండి శాసనము లోని పైన పేర్కొనబడిన "నశ్రుత్వా" అనగా 'విని' అను పదము, అనగా రాజేంద్రుడు రాజరాజనరేంద్రుని గుణములను విని తృప్తి జెంది తన కుమార్తె నతని కొసగి పెండ్లి గావించెనని యర్థము. ఇట్లాతడు విన్నది రాజరాజుకు పట్టాభిషేకమయిన పిదప అనగా క్రీ.శ. 1022 ఆగస్టు 16వ తేదీకి పిదపనే యనియు, అంతకుముందా రాజరాజు గుణసంపత్తి యతనికి దెలియదనియు విశదమగుచున్నది. తల్లి అక్క గారైన కుందవాంబకు మగపిల్లవాడు జన్మించినను యాతనికి దెలియును. ఆతడు తంజాపురమందే జన్మించెను. ఆ బాలుడు సుమారైదారేండ్లు వయస్సుగలవాడుగ నుండినపుడే చోళదేశమును వదలి రాజమహేంద్ర వరము జేరెను. ఆవల నాతని విషయమును గురించి రాజేంద్రచోళునకు దెలియలేదు. అందువల్లనే పట్టాభిషేకమును గురించి రాజమహేంద్ర వరములో గొన్ని దినములుండినపుడా చోళరాజా రాకుమారుని సుగుణ సంపత్తిని వినెను. బేతనభట్టు, నన్నయభట్టు మొదలగువారు యువకుని గురించి చెప్పియుంటారు. ఇంతేకాక కుందవాంబ పాత చుట్టరికమును వదలవద్దని చెప్పియుంటుంది. రాజరాజును గురించి యితరులనుండి వినుటయేకాక, రాజేంద్రుడు స్వయముగ నవయౌవన విలసితుడు, సుగుణాభిరాముడు నగు తన మేనల్లుని కనులార గాంచెను. కావున, తన కుమార్తె నొసంగి వివాహ మొనర్చెను. రాజేంద్రుడీ వివాహ మును నిశ్చయించుటకు మరియొక ప్రబలమైన కారణముగూడ గలదు. ఈ విషయమును కీ. శే. శ్రీ నేలటూరి వేంకట రమణయ్యగారిట్లు విశదపరచియున్నారు. అన్నిటికంటెను ముఖ్యమైన కారణము రాజేంద్ర

ది ఫిఫ్త్ ఇయర్ ఏ. డి. 1017-18... ఇది సిక్స్త్ ఇయర్ ఏ.డి. 1018, రాజేంద్ర సీజ్డ్ ది హేర్‌లూమ్ ఆఫ్ ది కేరళా మానార్క్.

[వైడ్. ది చోళాస్. పి.పి. 199, 200]

ఇట్లు రాజేంద్రచోళుడు సింహాసనమునకు వచ్చినప్పటినుండి 1018-19 వరకు యుద్ధములు చేయుటయందే గడిపెను. క్రీ.శ. 1920లో రాజరాజు రాజ్యమును పోగొట్టుకొని తన్ను సహాయము వేడగా, తన దండనాథుడైన చోడయవఱసును వేంగిరాజ్యమునకు బంపెను. పిదప క్రీ.శ. 1022వ సంవత్సరమున రాజరాజు స్వయముగా రాజమహేంద్ర వరమునకు వచ్చి అల్లునకు పట్టాభిషేకము చేయుటయేకాక పిల్లనిచ్చి పెండ్లిచేసెను. ఇట్లు రాజేంద్రుడు యీ పెద్దకాలము తన యల్లుని చూడలేదని తెలియుచున్నది.

కావున రాజరాజనరేంద్రుడు క్రీ.శ. 1011వ సంసత్సరమునుండి 1022 వరకు తన తెలుగు రాజధానియందే యుండి, నన్నయగారి పర్య వేక్షణక్రింద విద్యాబుద్ధులు నేర్చెనని దృఢముగా జెప్పవచ్చును, మరియు నమ్మవచ్చును.

రాజరాజు పట్టాభిషేకము శ 944 సింహ భాద్రపద 2 గురు వారము (క్రీ.శ. 16-8-1022) నాడు రాజమహేంద్రవరములో చోళ సామ్రాజ్య చక్రవర్తి సమక్షమున నెంతో వైభవముగ జరిగెను. రాజరాజు పట్టాభిషేకము సంప్రదాయానుసారముగ జరుగవలసిన వైదిక క్రియలన్నింటిని బేతనభట్టు సహాయముతో నన్నయభట్టార కుడు కులబ్రాహ్మణుడు గావున శాస్త్రోక్తముగాను, జక్కగాను వైభ వముగాను జరిపించెనని చెప్పవచ్చును. చోళ దండనాథుడు దెచ్చి యుండిన పవిత్ర గంగాసలిలముతోను, గోదావరి తెలుగు జలముల తోను నన్నయ రాజరాజును అభిషేకించి, రత్నాభరణభూషితుని జేసి ప్రాజ్య వేంగీ చాళుక్య భవ్య సింహాసనముపై గూర్చుండబెట్టి చోళ

గలిగియున్నారు. వీరిట్లు చెప్పియున్నారు. "విమలాదిత్యుని మరణానంతరము రాజరాజనరేంద్రుని వశ్యమైన సింహాసనము నధిష్ఠింపనీయక నడ్డుపడిన ప్రతిపక్షి యెవ్వడో రాజ్యము నాక్రమించుకొన్నది నిశ్చయము. చోళసైన్యములు వచ్చి వాని నోడించి తఱుమువరకు రాజరాజనరేంద్రునకు రాజ్యము స్వాధీనము గాదాయెను...చోఱియ వరసు దేశమును వశపరచుకొనిన పిమ్మట రాజేంద్రచోళ చక్రవర్తి స్వయముగ రాజమహేంద్రవరము ననుసరించి శ. 944. సింహ. బ. 2 గురువారమునాడు రాజరాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవమును గావించెను. రాజరాజు సుగుణసంపత్తిని విని, సంతసించి రాజేంద్రచోళుడు, తన కుమారిత నిచ్చి, యాతని కుద్వాహము జేసెను... [చూ. పల్లవులు-చాళుక్యులు. పు. 381.]

ఇంత వ్రాసి, శ్రీ రమణయ్యగారు తమ పైయభిప్రాయమును మరల నిట్లు చెప్పియున్నారు. "తమ మేనల్లుడగు రాజరాజనరేంద్రుని వేంగీ రాజ్యమున బునఃప్రతిష్ఠ సేయుటకు రాజేంద్రచోళుడు 943 లో నొక సైన్యమును చోఱియవరసుని యాధిపత్యముక్రింద పంపియుండుట చేతను, రాజరాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేకము రాజేంద్రచోళుని గోదావర్యాగమన కాలమున నడచియుండుటచేతను, రాజేంద్రచోళుడు రాజరాజును వేంగీరాజ్యమున కభిషిక్తునిగ జేయుటకే గోదావరీతీరమునకు, అనగా రాజమహేంద్రపురమునకు బయనము జేసెననుట యొప్పును..."

[చూ. పైగ్రంథము-అథోజ్ఞప్తిక]

కాని, శ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారీ విషయము భిన్నాభిప్రాయమును గలిగియున్నారు. వారు రెండు అభిప్రాయములను వ్యక్తపరచియున్నారు. 1) రాజరాజు శత్రువులను తానొక్కడే జయించెననియు బిమ్మట పట్టాభిషేకము జేసికొనెననియు, రాజేంద్రచోళుడు వచ్చి పట్టాభిషేకము చేయలేదనియు 2) పట్టాభిషేకము

కొంత బరిశీలించవలసియున్నది. ముందు మొదటి యభిప్రాయమును బరిశీలింతము. రాజరాజును సింహాసనమునుండి వెడలుగొట్టి దాని నాక్రమించు కొన్నవాడాతని దాయాదియైన విజయాదిత్యుడు. ఇతనికి బశ్చిమ చాళుక్యులు, ఉత్కల మరియు కళింగదేశపు రాజులు దమ దమ సైన్యములతో దోడ్పడిరి. అంతటి గొప్ప శత్రుసైన్యములను యువకుడైన రాజరాజొక్కడే యెదిరించి ఓడించె ననుట యెంత మాత్రము విశ్వాసార్హమైనది కాదు. అంతటి బలపరాక్రమములే రాజరాజున కుండినయెడల నాతడు చోళుల సహాయమును కోరవలసిన అవసర మేర్పడియుండదు.

కావున, చోళసైన్యముల సహాయముతోనే యాతడు శత్రువులను నిర్జించెననుటను అంగీకరింపక తప్పదు. తమ కెంత యిష్టము లేకున్నను. శ్రీ భావరాజుగారే తుదకు "రాజేంద్రచోళుడు రాజరాజు సహాయముకొఱకు సేనలనంపినట్లు చోళశాసనములందు ధ్వని గూడ లేదు. కాని, సేనాసహాయము జేసియుండె ననుటను సంశయింప బనిలేదు" అని చెప్పియున్నారు. కావున బ్రహ్మాండమైన చోళసైన్యముల సహాయముతో రాజరాజు శత్రువులను జయించినది నిజమనుట ఋజువగుచున్నది.

ఈ విషయమును గురించి కీ. శే. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారిట్లు వ్రాసియున్నారు. "రాజరాజు పట్టాభిషేకమునకు బూర్వము పెక్కు వైరులతో యుద్ధములు జేసినట్లును, ఆ యుద్ధములందు రాజరాజే జయ మొందినట్లు భారతము నధ్యయనము జేసిన గాననగును.

ఏలయన నన్నయభట్టు బ్రయోగించిన సంబోధనముల వలన దెలియగలదు. వీనినిబట్టి రాజరాజునకు విరోధులైన భూనాథులు పెక్కుమంది యుండిరనియు, వారినెల్లర నీతడు జయించెననియు దేటపడగలదు కాని, ఇందులకు శాసన ప్రమాణము గానరాదు."

[మూ. పట్టాభిషేక సంచిక. పుట. 21]

రాజేంద్రచోళ చక్రవర్తిని సందర్శించి, రాజరాజు పట్టాభిషేకమును గురించియు, అతని సద్గుణగణములను గురించియు జెప్పియుంటాడు. అతడు చెప్పగా 'విని' ఆ చోళచక్రవర్తి సంతసించి, రాజరాజునకు కుమార్తె నిచ్చుటకు నిశ్చయించుకొనియుంటాడు. అది యిట్లు జరిగి యుండుటయే సమంజసముగ నున్నది. అట్లుకాక, రాజేంద్రచోళుడు స్వయముగా రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి రాజరాజునకు బట్టాభిషేకము జేసియుండిన పక్షమున, రాజరాజును గురించి చోళియవరసు చెప్పవలసిన యవసర ముండియుండదు. సమస్తమును నాతడు స్వయముగా గాంచి తెలిసికొని యుంటాడు. ఇట్లయియుండిన యెడల కలిదిండి శాసన రచయిత "సత్యాశ్రయ"యని చెప్పియుండడు. చెప్పియుండినను నది యర్థరహితమై, చారిత్రక సంభవమునకు విరుద్ధముగా నుండును. కాని, ఆ పండితుడు రాజరాజు పట్టాభిషేకమును, ఆనాటి పరిస్థితులను స్వయముగా జూచినవాడు గావున, యున్నదున్నట్లు జెప్పియున్నాడు. దీనినుండి రాజరాజుయొక్క ముఖ్య జీవిత ఘట్టమును దెలిసికొనుటకు వీలైనది. ఇట్లు యదార్థ విషయమును జెప్పి చేతనభట్టు మనకు మహోపకార మొనర్చినాడు.

చోళియవరసు రాజమహేంద్రవరము నుండి తంజాపురమును జేరుటకు, చోళ చక్రవర్తి పెండ్లిని నిశ్చయించుకొనుటకు, తన కుటుంబముతోనూ, పరివారముతోనూ, తగిన వస్తు వాహనములతోనూ తన రాజధాని నుండి బయలుదేరి రాజమహేంద్రవరమును జేరుటకు రాజేంద్రునకు గొన్ని నెలలు పట్టియుంటుంది. (శ్రీ) భావరాజుగారు అమ్మంగదేవి వివాహము శ. 944వ సంవత్సరము మాఘ ఫాల్గుణము లందు (క్రీ. శ. 1023, ఫిబ్రవరి యందు) జరిగియుండునని చెప్పియున్నారు. క్రీ.శ. 1022 ఆగస్టు 16వ తేదీ రాజరాజు పట్టాభిషేకము జరిగినది. ఆవల యించుమించుగ ఆరునెలలకు అమ్మంగదేవి వివాహము జరిగినది. ఇట్లు జరిగియుండుట సమంజసముగానే యున్నది.

సీజింగ్ ఇన్ హిస్ ఎఫర్ట్స్ టు బ్రింగ్ అబౌట్ హిజ్ డౌన్ ఫాల్ విల్ ది ఎయిడ్ ఆఫ్ ది వెస్టర్న్ చాళుక్యాస్...

(వైడ్. ది చోళాస్, పుట 210)

రాజరాజిట్టి దుర్భర పరిస్థితులలో నుండినందున, నన్నయభట్టు మరికొంత కాలము మిన్నకుండవలసి వచ్చెను. దేనికిని కాలము కలసి రావలయును గదా!

తుదకు రాజరాజు చోళులతోడి రాజకీయ సంబంధమును వీడి పశ్చిమ చాళుక్యుల నాశ్రయించి, వారికి సామంతుడుగ నేర్పడెను. ఆ చక్రవర్తుల కొన్ని బిరుదములను గూడ తానుంచుకొనెను. ఆ సమయమున చాళుక్యులు చోళులకంటెను బలశాలురగను, ప్రతాపవంతులుగను నుండిరని ఆనాటి శాసనముల నుండి తెలియుచున్నది. ఈ విషయము చోళుల చరిత్రము నుండి కూడ తెలియుచున్నవి.

"...ఇన్ ఫ్యాక్ట్ ఇట్ వుడ్ సీమ్ దెట్ వెరిసూన్ రాజరాజ హాడ్ టు గివ్ అప్ హిజ్ డిపెండెన్స్ ఆన్ చోళా సపోర్ట్ అండ్ రీచ్ యాన్ అండర్‌స్టాండింగ్ విత్ సోమేశ్వర..."

(వైడ్. ఇబిడ్.)

ఈ విషయమును శ్రీమాన్ ఎన్. వేంకటరమణయ్యగారిట్లు విశదపరచియున్నారు. "ది రిపీటెడ్ ఫైల్యూర్స్ ఆఫ్ ది చోళా ఎంపరర్ టు ఫ్రీ వేంగీ ఫ్రమ్ ది వెస్టరన్ చాళుక్యన్ యోక్స్ సీమ్స్ టు హావ్ దిస్ ఇల్యూజన్డ్ రాజరాజ, హిజ్ ఓన్ హెల్ప్‌లెస్ నెస్ అండ్ ది ఇన్ ఎబిలిటీ ఆఫ్ ది చోళా ఎంపరర్ టు ఓవర్ త్రో హిస్ ఎనిమీస్ సీమ్ టు హావ్ బ్రాట్ అబౌట్ ఎ చేంజ్ ఇన్‌హిజ్ ఆటిట్యూడ్. హి సా క్లియర్లి దెడ్ అండర్ ది సర్కమ్‌స్టెన్సస్ ఇట్ వాజ్ ఫ్యూటైల్ టు పెర్సిస్ట్ ఇన్ హిస్ అపోజిషన్ టు ది వేస్టర్న్ చాళుక్యాస్. హి మైట్ బై హిస్ పెర్సిస్టెంట్ హాస్టిలిటీ లూస్

ఈ కారణమువలన ఆనాటినుండి రాజరాజు జీవితము తేజోవంతము కాజొచ్చెను. నన్నయగారికి కాలము కలిసి రాసాగెను. ఆంధ్ర-కర్నాటకముల పరస్పర సంబంధము బలపడ సాగెను. తెలుగు సాహిత్య నందనోద్యానవనమున మధుమాసము ఆసన్నము కాజొచ్చెను. తెనుగులో భారతమును వ్రాయవలసియుండు యవసరమును, ఆవశ్యకతను నన్నయ రాజరాజునకు చక్కగా విశదపఱచియుండెను. ఆతడును నా విషయమును గ్రహించియుండెను. భారతకథ ఆతని వంశకర్తలైన పాండుభూపతులది. దానిని వినుటయన్న యాతనికెంతో యాశక్తి. ఆకథను, జదివినను విన్నను బుణ్యము గలుగును. అప్పటికే అది యరవభాషలోనూ, కన్నడమందును వ్రాయబడి ఆయా దేశములందు వ్యాప్తి జెందియుండెను. కాని, ఆ మహాగ్రంథము తన మాతృభాష, మరియు తనదేశభాషయగు దెనుగున వ్రాయబడియుండలేదు. భారత కథ విశదముగ దెనుగు బ్రజలకు దెలియదు. అంతా గాసట, బీసటగా గల్గిన విషయ పరిచయమే. తన ప్రజలకు భారతకథ దెలియవలయును. అది వేదవ్యాస మునీంద్రుడు రచించియుండిన భారతమున కనుగుణముగ నుండవలయును.

ఇంతేగాక, ఇమ్మడి యరికేసరి బంప మహాకవిచేత కన్నడమున భారతమును రచింపజేసియుండెను. అందువలననతనికి మంచి కీర్తి ప్రతిష్టలు గలిగియుండెను. అరికేసరి వేములవాడ చాళుక్య వంశమునకు జెందినవాడు, రాజరాజువలెనే ఆతడును చాళుక్యుడే. కాన యా వంశమునకు జెందిన తాను గూడ భారతమును తెనుగున వ్రాయించి, ఆ రాజుకంటె ఎక్కువ కీర్తిని గడించవలయునను యాకాంక్ష యాతనికుండెను. అందుల కవసరమైన పట్టుదల గూడ రాజరాజు మనస్సున స్థిరముగా నెలకొనియుండెను.

ఈ విషయమును గురించి (శ్రీ) పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యుల వారిట్లు చెప్పియున్నారు. రాజరాజనరేంద్రుడు శైవుడు. భారత శ్రవ

రనియు, ఒకనాటి నిండుసభలో రాజరాజు నన్నయగారికిచ్చిన యను మతి యాతని తుది యనుమతి యని జెప్పవచ్చును.

(ఇట్ వాజ్ ది ఫైనల్ పర్మిషన్ గివెన్ ఇన్ ది ఓపన్ లిటరరీ కోర్ట్) అని అర్థము.

వీరిరువురు అసాధ్యులే. గురువును మించిన శిష్యుడు శిష్యుని మించిన గురువు.

నన్నయ రాజరాజునకు తన యంగీకారమును చెప్పుచు "విద్వజ్జనంబుల యనుగ్రహంబున" అని కూడ చెప్పినాడు. అనగా రాజానుమతితోను, విద్వజ్జనుల దయతోను నేను వ్రాసెదనని చెప్పెను. "విద్వజ్జనుల యనుగ్రహమున" అనుమాట ఆ సాహిత్య సభలోని పండితులను సంతోషపెట్టుటకు చెప్పిన మాటే కాని, వేరొకటి కాదు. తన కులబ్రాహ్మణుడు, గురువు. ఉభయభాషా కావ్యరచనాభి శోభితుడగు నన్నయకు చాళుక్య కులాభరణుండు సరస్వతీ విలసన్ముఖాంభోజుడునగు రాజు భారతమున దెనుగున వ్రాయుమని ఆజ్ఞ యిచ్చుచుండగా, సభలోని పండితులెట్లు యాక్షేపింపగలుగుదురు. రాజాజ్ఞను గాదనునంతటి ధైర్యము రాజాశ్రితులైన యా పండితుల కెట్లుండును. ఆసమయమున నారాయణభట్టింకను రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి యుండలేదు.

ఇట్లు నన్నయ తుట్టతుదకు భారతరచనకు రాజానుమతిని సంపాదించెను. ఆతడు సిద్ధపరచియుండవలసిన రెండు రంగములలో ముఖ్యమైన మొదటి రంగము చక్కగా కుదిరినది.

ఇచ్చట నొక విషయమును చెప్పవలసియున్నది. భారతమును తెనుగున వ్రాసెదనని నన్నయ అంగీకరించిన సమయమున ఆ సభ యందుండిన బండితులు కొందఱాతనిని తీవ్రముగా నాక్షేపించియుందురనియు, నాసమయమున నారాయణభట్టు నన్నయ తోడ్పడి వారిని

గింపుడని చెప్పియుండిన మాటలుగా గ్రహించుట సమంజసముగా నుండునని నాకు దోచుచున్నది. అప్పుడిట్లుండును. ఓ మహనీయమూర్తీ! మీ దయవలన బురాణములు వింటిని. అర్థ ధర్మశాస్త్రముల తెఱంగెఱింగితిని... నాకు భారతమునందలి అభిప్రాయము విన అభిలాషయున్నది. కాన భారతమును దెనుగున రచియింపుడని చెప్పియుండునని వినయముతో చెప్పిన మాటలని దలంచుట సమంజసముగా నుండునని జెప్పవచ్చును గదా! ఇట్లు రాజరాజు వాక్యములను కృతజ్ఞతా సూచకములని దలంచకపోతే సమంజసముకాని యొక విషయము స్ఫురించును. నన్నయగారికా నిందుకొలువు నాటివరకు రాజరాజు యొక్క పైగుణము లొక్కటియు దెలియవనియు, ఆనాడే రాజు చెప్పగా వినెననియు దెలియుచున్నది. ఇది నిజమని నమ్మినయెడల నన్నపార్యుడా రాజు కులబ్రాహ్మణుడనియు మరియు ననురక్తుడనియు చెప్ప మాటల కర్థము లేకపోవును. అనురక్తుడైన కులబ్రాహ్మణునకు రాజరాజు గుణగణాలు, ఆతని విద్యాభ్యాసము, ఆతని సాహిత్యాభిరుచి మొదలగు విషయములు తెలియకపోవునా! తెలిసియుండిన పక్షమున రాజరాజాతనికి దన్నుగూర్చి యంత గొప్పగా చెప్పవలసినది యేల? పొగడకొనవలసినది యేల? కాన, రాజరాజు తన్నుగూర్చి చెప్పిన వాక్యములన్నియు నతడు నన్నయకు దెలియజేసిన కృతజ్ఞతా సూచకములే కాని, వేరుగావని చెప్పవలసియున్నది. ఇంతేకాక నన్నయగారి విద్యావిషయములు, ఆతని ఉన్నత గుణములు, ఉభయ భాషా కావ్యరచనాశక్తి మొదలగునవి రాజరాజునకు దెలిసియుండెనని భారతమునుండి తెలియుచున్నది. నన్నయను గురించి యిన్ని విషయములు రాజరాజునకు దెలిసియున్నపుడు రాజరాజు విద్యావివేకాది గుణములు నన్నయభట్టునకు దెలియకుండునా? కావున రాజరాజు తన్నుగురించి చెప్పిన గుణములను, కృతజ్ఞతను తెలియజేయునవిగా గ్రహించుట లెస్స. భారత రచనావిధానమును గురించి నన్న

రంజకములై యుండినందుననే, యాతని తెనుగుకవితా సామర్థ్యమును గ్రహించియుండును. అందువల్లనే ఆతడు తెనుగున భారతమును వ్రాయుటకు నన్నయ తగినవాడని నిశ్చయించుకొని యుండెనని చెప్ప వచ్చును. ఈ కారణమునుబట్టియే రాజరాజు విద్వత్సభలో నన్నయ గారికి తన కృతజ్ఞతను చెప్పుచు తెనుగున భారతమును వ్రాయుడని ప్రార్థించెను.

సాహితీసమరాంగణ సార్వభౌముడైన కృష్ణరాయలుగూడ,

కం॥ భువన విజయాఖ్య సంస
ద్భవన స్థితసింహ పీఠిబ్రాజ్జుల గోష్ఠిన్,
గవితా మధురిమ డెందము
దవులన్ గొలువుండి సదయతన్ ననుబల్కెన్.

హితుడవు, చతుర వచోనిధివి, అతుల పురాణాగమేతిహాస కథార్థ స్మృతియుతుడవు. కావున భవచ్చతుర రచన కనుకూలంబుగ స్వారోచి షమను సంభవమరయ సమంచితముగ వినిపింపుమని చెప్పెను. సంస్కృత మార్కండేయ పురాణములోని కథను యథాతథముగ తెనుగున వ్రాయుమని రాయలు పెద్దనకు చెప్పలేదు. స్వారోచిషమను సంభవకథ వినుట కింపుగా నుండును. సరసమగు నీకావ్యరచన కను కూలముగ నుండును. కావున నట్టి రసవంతమైన కథను రచియింపుమని ఆంధ్ర కవితాపితామహుడు అల్లసాని పెద్దనకు, కవితాస్త్రీలోలుడైన ఆ రాయ లానతిచ్చెను. ఆ కవియు శిరీష కుసుమ పేశల సుధామయోక్తు లతో మనుచరిత్రమును రచించెను. ఇచ్చటగూడ మనుచరిత్రము వ్రాయవలసిన విధానమును గురించి వారిరువురు అంతకుముందే చర్చించి నిశ్చయించుకొని యుండిరనియు, తుది యనుమతిని రాయలు భువనవిజయ సభాభవనమున పండితుల సమక్షమున పెద్దన కొనసాగె ననియు దెలియుచున్నది,

బాల్యమునందు విద్యాభ్యాస కాలమునందే తెనుగున భారతమును వ్రాయవలయునను సంకల్పము నన్నయగారికి తోచినది. అది క్రమముగా వృద్ధిగాంచి తుదకు స్థిరరూపమును గాంచెను. వ్రాయవలయునను కుతూహలము క్రమక్రమముగా వృద్ధిగాంచుతూ వచ్చెను. ఎంత గాఢమైన యభిలాష యున్నను, కాలము కలిసిరావలయును గదా? కలిసిరానందున నతడు ఓపికతో తగిన సమయమునకై వేచియుండి పట్టుదలతో కృషిచేసి, ఆ రోజుననే తన సంకల్పమును కనుకూలునిగా దిద్దితీర్చియుంచుకొని కార్యసిద్ధి గాంచెను. తెనుగులో భారత రచన యాతని ఏకైక లక్ష్యము. ఆ లక్ష్యము నాతడు సాగించుకొనెను. నన్నయభట్టు రాజరాజును తెనుగురాజుగా రూపొందించి, ప్రాచీనమైన, భవ్యమైన, వేంగీ చాళుక్య రాజ్యమునకు క్రొత్త ఊపిరి పోసి, అది మరల సుమారేబది యేళ్ళపాటు స్వతంత్ర తెలుగు రాజ్యముగా మనగలుగునట్లు చేసెను. మరియు ఖిలమైపోవుచుండిన తెలుగు భాషకు గట్టి పునాదులు వైచి తిక్కనాది మహాకవులకు మార్గదర్శకుడాయెను.

నన్నయగారి వ్యక్తిత్వము అద్భుతము. నిరుపమానము. ఆతడాంధ్రభాష కొనర్చిన మహత్తరమైన యుపకారమును గురించి, కీ. శే. శతఘంటము వేంకటరంగ శాస్త్రిగారిట్లు చెప్పియున్నారు. "నన్నయభట్టు లాక్షణికమై, రసవంతమై, భావానుగమమై, యర్థగంభీరమై, శ్రవణధుర్యమై, సమస్త విద్వాదాదరణీయమై యొప్పు గవిత్వంబు రచియించి, యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారమును గావించెను. ఆతడెంతటి పొగడ్తకైన యర్హుడే. అట్టి యనర్గళ కవిత్వరచన యాతనికే చెల్లు."

[చూ. ఉగాది సంచిక. 1911 - పుట. 39]

కీ. శే. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారిట్లు చెప్పి యున్నారు. నన్నయగారి ప్రతిభ యసాధారణము. దానివంటి మూర్తిని సృష్టింప

విపత్తు నటికట్టిన దిట్ట నన్నయ భట్టారకుడు. ఆంధ్రుల జాతీయ సౌభాగ్యమును నిలువరించుటకు ఆదియందు సువర్ణపు ఖజానాను గట్టిన అక్షర రమ్యశిల్పి నన్నయ భట్టారకుడు. సూక్ష్మముగా బరిశీలించిన ఈ ప్రసన్న ధారాజీవమే ఆంధ్ర కవుల రచనలయందెల్ల ద్యోతకమగును." (చూ. భారతి, 1934. సంపుటి-11. సంచిక-2)

కీ॥ శే॥ శ్రీ హయతదన రావుగారిట్లు చెప్పియున్నారు.

"నన్నయభట్టు రెస్క్యూడ్ అండ్ రిస్ట్రెక్టెడ్ ది ఏన్షియంట్ తెలుగు లాంగ్వేజ్ అండ్ లిటరేచర్ ఫ్రమ్ ది డెప్త్స్ ఆఫ్ ఒబిలివియన్ అండ్ గేవ్ ఇట్ ఎలాస్టింగ్ అండ్ కలర్ ఫుల్ లైఫ్."

మహాకవి తిక్కననుండి చిన్నయసూరి వరకు, ఆ పిదప ఆంధ్ర సాహిత్యరంగములో మహా కీర్తిప్రతిష్టలు గడించిన మహాకవులు మరియు పండితులు అందరు నన్నయగారి రమణీయమైన కవితాశక్తిని హృదయపూర్వకముగా తనివితీరక స్తుతించి యున్నారు. పూజ్యులు డా॥ దివాకర్ల వారొక్క మాటలో "ఆయా శుభదినములలో నన్నయ ఆంధ్రభాష కొనరించిన సేవ యింతింతనరానిది. అని యెంతో సముచితముగా జెప్పి యున్నారు."

నన్నయగారిని గురించిన కొందఱు పండితుల విడ్డూరపు వ్రాతలు :

నన్నపార్యుడు తెనుగుభాషకు చేసిన మహోపకారమును స్మరించి, సంతసించి, తమ కృతజ్ఞతలను స్తుతులద్వారా, ప్రశంసల ద్వారా యెందరో మహాకవులు, పండితులు, తరతరాలనుండి తెలియజేసియుండగా నొకరిద్దరా మహాకవిపట్ల పరమ కాఠిన్యమును వహించి, ద్వేషించి దూషించియుండుట యాతడు తెలుగువాడు కాడని హేళన చేసియుండుట, ఆతని కవిత్వమును హీనపరచి చెప్పియుండుట శోచనీయమేకాక దురదృష్టకరము.

అని యెంతో చక్కగా పొగడియున్నారు. ఈ మహాకవులకు నన్నయ భారతములో మంచి గుణములు గనబడెనే తప్ప దుర్గుణములు గనబడ లేదు. ఈ యిరువురు కవులే కాక కేతన, శ్రీనాథుడు, పోతన, పెద్దన, సూరన మొదలగు కవులందరు నన్నయను తమ కృతులందు స్తుతించియేయున్నారు. వీరందరు తెలివితేటలు, విద్యావివేకములు, భాషా పాండిత్యము లేనివారని చెప్పనగునా? కాని, ఉమాకాంతముగారి అభిప్రాయములు విజయమని నమ్మినయెడల పై కవులందరు తెలివి లేనివారని, విద్యాపరిణితి లేనివారని చెప్పవలసివచ్చును. ఈ పండితుడు తుదకు తిక్కనను శ్రీనాథకవిని, కృష్ణరాయలను కూడ వదల లేదు. వారినికూడ నిర్దయగ విమర్శించియున్నారు. వీరు నన్నయ గారిని గురించి చెప్పియుండు విషయములకు పరిశీలించి చూతము.

1) నన్నయ అరవవాడై తంజాపూరియందో లేక కాంచీపుర మందో యుండిన పక్షమున ఆతనికి నన్నయ యను పేరు గలుగుటకు వీలులేదు. ఈ పేరు గలవారా యరవదేశమున యీ కాలమందుండ లేదు. ఈ కాలమందు కూడ అరవవారు తమ పిల్లలకా పేరు పెట్టరు. నన్నయ యనునది కర్ణాటక దేశమునకు సంబంధించినది. కాన, విద్యాశేఖరుల పై యభిప్రాయము సరిగాదని తెలియుచున్నది.

2. నన్నయ అరవవాడై కాంచీపురమందుండిన యెడల నారాయణభట్టు ఆతనికి సహాధ్యాయుడు మరియు నిష్టుడునగుటకు సాధ్యము గాదు. అట్లు కావలసిన పక్షమున నారాయణభట్టును గూడ అరవ వాడని చెప్పవలసి వచ్చును. కర్ణాటక దేశమందు కూడ అక్కడక్కడ వేదపాఠశాలలు, పెద్ద పెద్ద ఘటికాస్థానము లుండినవి. నారాయణభట్టు విద్యాభ్యాసమున కంతదూరము పోవలసిన యవసరముండలేదు. కావున నతడు అరవవాడు కాడు.

3) నారాయణభట్టు అరవవాడు కాడని తేలినందున యీతడు

చోళ రాజాంతఃపురమునుండి అమ్మంగదేవితో రాజమహేంద్రవరమునకు అరణపు కవిగా వచ్చెననియు వ్రాసినట్లు తెలియుచున్నది. ఇది వేలు చూపిన హస్తము మ్రింగెనను సామెతవలె నున్నది. ఉమాకాంతముగారు నన్నయ అరవవాడుగ నుండునని మాత్రమే చెప్పగా, పై పండితుడు మరియొక మెట్టు పై కెక్కి అతడు అరవ యరణపు కవి యనుచు నుడివెను

నన్నయ పేరే యాతడరవవాడు కాడని సూచించుచుండగా, నతనిని యరవవాడని గట్టిగా జెప్పుటయు, నతనిని చోళరాజుల యాస్థానకవి యనుటయును, ఆతనిని అరణపు కవిగా రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చెననుటయు వింత. విద్యాశేఖరులు చెప్పినది మొదటి వింతయగుచుండగా, నీ రెండవవారు చెప్పియుండునది రెండవ వింత యగును.

ఇంతేకాక, తంజావూరునుండి వచ్చిన కవిని, తెలుగు సరిగా రాని కవిని, రాజరాజు తెనుగున భారతమును వ్రాయుమని యెట్లు చెప్పును. మరియు ఆ నన్నయ రాజరాజు కులబ్రాహ్మణు డెట్లగును? తాను ఉభయభాషా కావ్యరచనాభి శోభితుడని యెట్లు జెప్పుకొనును? అట్లయిన, ఆ యరవకవి వ్రాసిన తెనుగు గ్రంథము లేవేవి? ఒకవేళ ఆ కవి తాను అంతటి గొప్పవాడని ప్రగల్భములు చెప్పుకొనియున్నను, తాను తెనుగున భారతము రచించెదనని రాజుతో చెప్పియున్నను, ఆ యాస్థానములోని కవులు, పండితులు సమ్మతించియుందురా? ఆక్షేపించియే యుందురు.

నన్నయ తెనుగు కవిత్వము దెలిసిన అరవకవియై యుండిన పక్షమున రెండు పర్వములను, అరణ్యపర్వములో కొంత భాగమును మాత్రమే వ్రాసి యంతటితో నాపివేయవలసిన బనియేమి? రాజరాజు మరణించిన బిదపగూడ అరవ భాషాభిమానియైన కులోత్తుంగుని

రాజ్యమును యాక్రమించిరి. ఈ రాజులలో గొందరు కొంతకాలము కాంచీపురమునుండి పాలించిరి. వారికి ప్రధాన నగరము తంజాపురము. ఈ కాలమున కాంచీపురములో వేదపాఠశాలలు పల్లవుల కాలములో వలెనే ప్రసిద్ధి గాంచియుండెనేమో తెలియదు.

ఆ కాలమున సుదూర ప్రాంతమందు శ్రీరంగ పట్టణ రాజ్యములోనుండిన నంజనగుడి ప్రాంతమువాడైన నన్నయ స్వస్థలమును వీడి కాంచీపురమున కేగి, ఆ యరవసీమలో విద్యాభ్యాసము చేసెననుటను విశ్వసించుటకు సాధ్యముకాదు. అ కాలమున నంజనగుడియందే యొక వేద పాఠశాల యుండెను. మరియు నా సమీపమందుండిన నగర్ల యను గ్రామమందు గూడ నొక వేద పాఠశాల యుండెను. ఆ పాఠశాలలో నన్నయ మరియు నారాయణభట్టు సహాధ్యాయులుగ జదువుకొనియుంటారు. ఇది సహజమే కూడ.

కాని కీ.శే. శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారు నన్నయ మరియు నారాయణభట్టు బాల్యమందు కాంచీపురములో జదివియుండిరని తమ "నారాయణభట్టు" అను గ్రంథమున మరల మరల జెప్పియున్నారు. వారే అదే గ్రంథమందు నారాయణభట్టు కర్ణాటక దేశీయుడని కూడ చెప్పియున్నారు. ఆతడు కర్ణాటక దేశీయుడైన పక్షమున నతని సహాధ్యాయుడైన నన్నయకూడ ఆ దేశమునకు జెందినవాడేయనుట సూచితమగుచున్నది కదా ? ఇట్లు వీరిరువురు కర్ణాటక దేశమునుండి, అంత దూరమందున్న కాంచీపురమున కెందులకు బోయిరో తెలియదు. దీనినిబట్టికూడ వారిరువు రొక ప్రాంతపువారని తెలియుచున్నది గదా?

శ్రీ శాస్త్రిగారేకాక పూజ్యులు, "సరస్వతీపుత్ర" బిరుదాంకితులగు శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారుకూడ నన్నయ భట్టారకుని విద్యాభ్యాసము కాంచీనగరమందే జరిగియుండునను అభిప్రాయము గల్గియున్నట్లు తెలియుచున్నది. శ్రీ ఆచార్యులవారికా యభి

తెలుగు పెద్దలకొక మనవి. ప్రాచీన కాలమున శాతవాహనాంధ్ర సార్వభౌములు మిక్కిలి సమర్థతతో దక్షిణాపథము నంతటను శతాబ్దాలకొలది పాలించినారు. ఆ రాజులు మగధ సామ్రాజ్యమును కూడ జయించి కొంతకాలము పాలించినారు. తమ యధికారము నంతటితో పరిమిత మొనర్చక నేపాళము వరకు కూడ వ్యాపింపజేసి పాలించినారు. శాతవాహన వంశమునకు జెందిన యొకరాజు పంజాబులో కూడ పరిపాలనము సాగించెనని యా దేశచరిత్రమునుండి దెలియుచున్నది. ఆంధ్ర రాజులు, "దక్షిణాపథమును" పెద్ద కాలము పాలించినందున నది "ఆంధ్రాపథ" మాయెను. ఆ కాలమునుండి, ఆంధ్రదేశము నుండీ ఈ కవులు, పండితులు, గణకారులు పలుప్రాంతాలకుబోయి తమ యాంధ్రత్వమును నిలుపుకొని వస్తున్నారు. కాన, ఆంధ్రములో గ్రంథములు వ్రాసిన వారక్కడక్కడ నుండిరి. ప్రస్తుతమును యున్నారు. కవులు మరియు పండితులు నేటి సంకుచితమైన ఆంధ్రదేశమునకే పరిమితమై యుండవలయునని తలంచరాదు. ఎప్పుడో యొకప్పుడు ఆంధ్రదేశమునుండి వలసపోయి, కర్ణాటక రాజ్యములో స్థిరముగ నెలకొన్న తెలుగు కుటుంబాలానాడేకాదు, నేడు కూడ లక్షలకొలదిగ నున్నవి. వీరిలో నన్ని జాతులవారు కూడ నున్నారు. అట్లా ప్రాంతాలకుపోయి స్థిరపడిన వైదిక బ్రాహ్మణ కుటుంబమునకు జెందినవారిలో నన్నయ భట్టారకుడొకడు. భాషా ద్వేషాలు ప్రబలి, భాషల నుద్ధరించకున్నను, విరోధములు పెంచుకొనుచుండు నేటివలె కాక ఆ కాలమున వేదాధ్యయనము చేసిన, పెక్కు శాస్త్రములు దెలిసిన తెనుగువారు మిక్కిలి గౌరవింపబడుచుండిరి. ఉదాహరణమునకు క్రీ. శ. 1600 నుండి 1950 వరకు మైసూరు దేశమును కీర్తి ప్రతిష్టలతో పాలించిన "అరసుల"ను రాజకుటుంబమువారి పురోహితులు, వైదికమత కార్యములను నిర్వహించుచుండినవారు ఆంధ్ర వైదిక బ్రాహ్మణులే. కావున, "మత్యమరాధిపాచార్యుడు" అని

7) భారతి - పాత సంచికలు.

8) పల్లవులు-చాళుక్యులు-డా॥ ఎన్. వేంకటరమణయ్యగారు.

9) అంధ్రుల చరిత్రము - కీ. శే. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు.

10) ది హిస్టరీ ఆఫ్ ఈస్టర్న్ చాళుక్యాస్—ఎస్. వెంకట రమణయ్యగారు.

11) మైసూరు గెజిటీర్స్-వాల్యూం-2 పార్ట్-2 ఎన్. హయవదనరావు

12) పల్నాటి వీరచరిత్ర - పారనిర్ణేత - కీ. శే. శ్రీ ఉమాకాంత విద్యాశేఖరులు.

13) కిన్నెర - (మాసపత్రిక) 19

14) ది చోళాస్ - కే. ఏ. నీలకంఠశాస్త్రి.

15) రాజరాజు కలిదిండి తామ్రశాసనము, ఇంకను మరికొన్ని గ్రంథములు, పత్రికలు.

—0—

సంతృప్తిజెంది భోజరాజువలె కావ్యగీత ప్రియుడై సుఖతరంబుగ కాలమును గడుపుటచే భోజరాజుకంటె నదృష్టవంతుడని చెప్పవలయును. కాన నీ కాలపరిస్థితులు మతప్రచారమునకును సారస్వతాభివృద్ధికి ననుకూలముగా నుండెను.

మఱియు రాజనరేంద్రుడు సంస్కృత కర్ణాట పైశాచికాంధ్ర భాషాకవిరాజశేఖరుడైన నారాయణభట్టునకు నందమపూడి గ్రామమును, గణితశాస్త్రమును రచించిన మహాకవియగు పావులూరి మల్లనామాత్యునకు నవఖండవాడ యను గ్రామమును దానముచేసి భారద్వాజ గోత్రుడగు చీదమార్యుడను బ్రాహ్మణునకు కోరుమల్లి నామ గ్రామము చంద్రగ్రహణ పుణ్యకాలమున నొసంగెను. ఇట్టి కవులను పండితుల నాదరించి యగ్రహారములిచ్చి భాషాపోషణము చేసినవా డగుటచే రాజును నన్నయభట్టు భారతమున నిట్లు స్తుతించెను.

"అగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమునఁ
ఆ॥ జారుతరమహాగ్రహారంబు లిచ్చుచు
దేవభోగముల మహావిభూతిఁ
దనరఁజేయుచిట్లు మనుమార్గుఁడగు విష్ణు
వర్ధనుండు వంశవర్ధనుండు.

మతపరిస్థితులు :—

అమరావతి, జగ్గయ్యపేట, భట్టిప్రోలు మొదలగు ప్రదేశములందు బయలుదేరిన శాతవాహనులనాఁటి స్థూపములు శాసనములపట్టి యాకాలమం దాంధ్రదేశము బౌద్ధమతాక్రాంతమై యుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఆ కాలపువారు గాఢమగు బౌద్ధమతాభిమానులు.

బౌద్ధమత సిద్ధాంతములు :—

దీనికి కర్త బుద్ధుఁడు. వేదములు పౌరుషేయములనియు, కాన ప్రమాణములు కావనియు, సంసారమంతయు దుఃఖమయమనియు,

క్యులు రాజ్యమునకు వచ్చినతర్వాత బౌద్ధమతమునకు ప్రాబల్యమును గలిగెను.

కన్నడ దేశమున పశ్చిమ చాళుక్యులు జైనమతము నాదరించుటచే కన్నడభాషలో నెక్కువ జైనవాఙ్మయము బయలుదేరినది. దక్షిణ మహారాష్ట్ర దేశములలో గూడ జైనమతము వ్యాప్తిలో గలదు. కాని బ్రాహ్మణ మతమునకు ప్రోత్సాహము గలుగగానే తత్ప్రతిపాదక నిబంధన గ్రంథములు బయలుదేరినవి. ఈ కాలమున భాగవతము రామాయణముకంటె తమిళమున ముందుగా భాషాంతరీకరింపబడెను.

పరిసరదేశములం దిట్లుండ, నాంధ్రదేశమున చాళుక్యులు రాజ్యమునకు వచ్చిన స్వల్పకాలమునకే, యనగా 7వ శతాబ్దమునందే మహాపండితుడైన కుమారిలభట్టు జైమిని సూత్రములలోని పూర్వమీమాంస పరముగ కర్మప్రధానమైన వైదికమతమును బోధించి పాషండ మతముల నడుగంట ద్రొక్కివైచెను. ఇతనికి భట్టుపాదుడను నామాంతరము గలదు. జైమినిసూత్రముల కీతడు భాష్యము వ్రాసెను. దీనిని భాట్టమత మందురు. ఇత డాంధ్రుడు. తైత్తిరీయ శాఖవాడు. తండ్రి యజ్ఞేశ్వరభట్టు. తల్లి చంద్రగుణ. ప్రస్తుతము గంజాము జిల్లాలోని జయమందిరమను గ్రామమందు జన్మించెనని జినవిజయమునందు వ్రాయబడినది. ఈతడు జైనవేషము ధరించి రహస్యములైన జైనమతగ్రంథముల జైనగురువులయొద్ద నభ్యసించి, తర్వాత జైనమత ఖండనము చేసెను.

కుమారిలభట్టునకు చాళుక్యులు పూర్ణమైన యాతనిచ్చుటచే జైనమతనాశనమును వైదిక మతమునకు గట్టి పునాదియు నాతడు వేయగల్గినాడు. ఈతని తర్వాత నొక శతాబ్దమునకు శంకరాచార్యులవా రుద్భవించి యుపనిషద్భగవద్గీతా బ్రాహ్మణసూత్రములకు భాష్య

నన్నయభట్టు
రాజనరేంద్ర స్థాపనాచార్యుడు

శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి

నన్నయ భట్టారకుని గుఱించియు, నాతని భారతాంధ్రీకరణమును గూర్చియు నాంధ్రదేశమునందు పెక్కుకథలు పారంపర్యముగా వచ్చుచున్నవి.

ఈతడు భారతము నాంధ్రీకరించుచుండఁగా అథర్వణాచార్యుఁడను పండితుఁడొకడు భారతమెల్ల నాంధ్రీకరించి రాజనరేంద్రునికడకు తెచ్చెననియు, నన్నయభట్టు మాత్సర్యముచేత నాగ్రంథమును తగుల బెట్టించెననియు ప్రతీతి. అట్లే కవిజీవితకారులు భారతాంధ్రీకరణము అసంపూర్తిగా నిలిచిపోవుట కాక కారణముగా మఱియొక కథను వ్రాసియున్నారు. "నన్నయ భట్టారకుఁడు భారతమును దెనిఁగించుచు అరణ్యపర్వమున దుండఁగా వేములవాడ భీమకవి కోపంబున 'నన్నయ భట్టింకను నరణ్యంబుననే రోదనంబు చేయుచున్నాఁడా? ఇతఁడెపుడును నట్లే యుండుఁగాక' అని శాపమిచ్చెననియు, దానిచే నాతని కప్పటి నుండియు మతిభ్రమణము కల్గెననియు నందురు" అని వ్రాసి యిట్లు విమర్శించినారు. "కారణము లేకయే భీమన యాతనికి శాపంబిచ్చె ననుట సహేతుకంబుగ నున్నదిగాదు. గ్రంథములు మఱికొన్నిటింబట్టి చూడఁ వీరలకు విరోధమున్నట్లుగఁ గానరాదుగాని స్నేహితమున్నట్లుగ మాత్రము గానవచ్చుచున్నది." అని ఈ కథను త్రోసిపుచ్చిరి. (కవి. జీవి. పు. ౫౮)

పై రెండు కథలును విశ్వాసార్హములు కాకపోవుటయే కాక నన్నయ మూడవ పర్వమును అసంపూర్ణముగా వదలెననుట సయి

నంది నిరంతరము వారి సాయమును పొందుచుండిరి. ఇందుల కారణము నాఁటి రాజకీయ కల్లోలములే, వాని నిచ్చట పరికించుట యుక్తము.

క్రీ. శ ౯౮౫ వఱకును చోళరాజ్యమును పరాంతకుఁడను రాజు పరిపాలించుచుండెను. ఈతని కాలమున చోళుల బలము కొంత సన్నగిల్లి యుండినది కర్ణాకదేశమును పరిపాలించుచుండిన రాష్ట్రకూట చక్రవర్తులలో ప్రసిద్ధుఁడైన ముమ్మడి కృష్ణరాజు చోళులమీఁదికి దండెత్తివచ్చి తొండై మండలమును సమగ్రముగా తన పరిపాలన లోనికి తెచ్చుకొనెను. అనఁగా నతని రాజ్యము నేఁటి మదరాసు చెంగల్పట్టు జిల్లావఱకు వ్యాపించి యుండెను. (Altekar Rashtrakutas). పరాంతక చోళుని కాలమున ఈ భాగమును చోళులు మరల స్వాధీనము చేసికొనలేక పోయిరి. కర్నాటకదేశమునందు ముమ్మడి కృష్ణుని యనంతరము క్రీ. శ. ౯౬౭ ప్రాంతమున కొట్టిగుఁడును, వాని వెనుక క్రీ. శ. ౯౭౨లో కక్కలుఁడును చక్రవర్తులైనను వారు చాల బలహీనులైనందున తొంటి పశ్చిమ చాళుక్య వంశీయుఁడైన ఇమ్మడి తైలపుఁడు క్రీ. శ. ౯౭౩లో యుద్ధమున కక్కలుని జయించి కర్నాటక చక్రవర్తి యాయెను.

సరిగా నీ కాలమునకు ఆంధ్రదేశమున విప్లవ మొకటి సంభవించెను. జటాచోడ భీముఁడను తెనుఁగు చోడుఁడు వేంగిప్రభువైన దానార్ణవుని యుద్ధ రంగమున వధించి వేంగీ సామ్రాజ్యమును క్రీ. శ. ౯౭౩ సం. లోనే ఆక్రమించెను, దానార్ణవుని కుమారులు శక్తివర్మ విమలాదిత్యులు దేశమును త్యజించి పాఱిపోయిరి. ('Jatachoda Bhima' by Dr. N. Venkata Ramanayya Indian History Congress, 1939. p. 603)

తత్క్షణమే ఈ యాంధ్రరాజ సోదరులకు శరణమేమి లభించెనో తెలియరాదు. క్రీ. శ. ౯౮౫ నాఁటికి రాజరాజ చోడుఁడు ద్రవిడా

కడుపూరు జిల్లాలు) రాజ్యమును జయించుటకు రాజరాజు దండెత్తెను. (cholas, 1 p. 207)

క్రీ. శ. ౯౯౨ సం కు కొంతముందు అనంతపురము జిల్లాలోని నల్లగొండ తాలూకాకు చేరిన రొద్దమను గ్రామముకడ జరిగిన మహా సంగ్రామమున చాళుక్య తైలపుడు రాజరాజును ఓడించి నూట యేబది యేనుగులను యుద్ధక్షేత్రమునుండి హరించెను. (S. I. I IX 1-77) ఇందు వలన ఆచోట చోళుల పురోగమనము భంగ మొంది నను నొలంబపాడిలోని దక్షిణభాగము మాత్రము వారి స్వాధీనమందే నిలిచెను. ఇందుచే వారికి వేంగి మీద దాడియెత్తుట కనుకూలములు కలిగినట్లున్నది. ఏలయన కర్నాటకులు వేంగి వారికి సాయపడవలయు నని వారు బళ్ళారి మార్గముగా వచ్చి కృష్ణ కుత్తరముగా దాటి కొండవీటి సీమ మార్గమున పోవలయును. ఇప్పుడు ఆ మధ్యభాగము చోళుల స్వాధీన మాయెను.

ఈ విధముగా సమకూర్చుకొని చోళులును, శక్తివర్మ విమలా దిత్యులును జటాచోడ భీముని ఎదుర్కొని క్రీ. శ. ౯౯౯-౧౦౦౦ ప్రాంతమున కంచికి సమీపమున జరిగిన యొక యుద్ధమందు అతనిని చంపిరి. అనంతరము చోళబలముతో శక్తివర్మ వేంగీ సామ్రాజ్యము నకు పట్టాభిషిక్తుడాయెను. (cholas I. p. 217, 218, 219) బహుశః ఈ కాలమందే విమలాదిత్యుడు చోళాధిపుడైన రాజరాజు కుమార్తె కుందాదేవిని వివాహ మాడియుండును.

ఏదిఏట్లున్నను ఆంధ్ర రాజకుటుంబమునకు అరవపోత్తు తప్ప దాయెను. ఇందువలన దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరములు ఆంధ్రభూమి ద్రావిడ కర్నాట సైన్యముల సంకుల సమరములకు రంగభూమి యాయెను. ఆంధ్ర భర్త పలుమారు తన స్థానమును వదలి దేశాంతర గతుడు కావలసివచ్చెను. కాని తుదకు ఆంధ్ర ద్రావిడములు రెండును

౧౦౧౫ లో రాజేంద్రచోళుఁడు వేంగి మీఁదుగా కర్ణాటక ముపై దండెత్తివచ్చి జయసింహుని జయించి మరల వేంగి యందు విమలాదిత్యుని ప్రతిష్ఠించెను.

విమలాదిత్యుఁడు ౧౦౧౮ వఱకును వేంగిని పాలించి చని పోయెను.

రాజరాజనరేంద్రుని యవస్థలు :

క్రీ. శ. ౧౦౧౮ తర్వాత, మరల వేంగీరాజ్యమున కలతలు ప్రారంభమైనవి. విమలాదిత్యుని మరణానంతరము తక్షణమే రాజరాజ నరేంద్రుడు రాజ్యమునకు రాలేదు. ఆతని (సవతి) తమ్ముఁడైన విష్ణు వర్ధన విజయాదిత్యుఁడు పశ్చిమచాళుక్యుల సాయమున అన్నను తఱిమి వైచి వేంగీ సామ్రాజ్యమును నపహరించెను. రాజరాజ నరేంద్రుఁడు చేయునదిలేక చోళదేశమునకు మామ కడకు పాఱిపోయెను. (భారతి. స్వభాను వైశాఖ. పు. ౪౩౭). చోళదేశమున రాజరాజు గతించి అతని కుమారుఁడు రాజేంద్రచోళుఁడు చక్రవర్తి యాయెను. ఈతఁడును తండ్రివలెనే పరాక్రమశాలి. క్రీ. శ. ౧౦౨౧ ప్రాంతమున రెండు సైన్యములను- ఒకటి కర్ణాటకమునకును, మఱియొకటి వేంగికిని పంపి చాళుక్య జయసింహుని ఓడించి వేంగిని మరల గ్రహించి, తాను కొంత కాలము వేంగియందుండి, స్వయముగా రాజరాజనరేంద్రునికి పట్టాభిషేకమొనరించి ద్రవిడదేశమునకు మరలిపోయెను. (రాజేంద్ర చోళ చక్రవర్తి—వేంగి భారతి. స్వభాను. ఆశ్వయుజ) రాజరాజనరేంద్రుఁడు క్రీ. శ. ౧౦౩౦ వఱకును నిరాఘాటముగా రాజ్యమును పరిపాలించుచుండెను.

మరల చిక్కులు ప్రారంభమైనవి. క్రీ. శ. ౧౦౩౧లో విజయాదిత్యుఁడు పశ్చిమ చాళుక్యుల సాయమునంది కాబోలు, మరల అన్నను పాఱద్రోలి వేంగీ సామ్రాజ్యమునకు మహావైభవమున

దన్నాడ కలదుగాని ఇది అది కాదనుటకు, ఎప్పుడు చోళ చాళుక్య యుద్ధమేర్పడినను ఇరువురకును ధాన్యవాటికడ పోరు పొసగుటయే నిదర్శనము. ఈ యుద్ధమునందు చాళుక్యుల దండనాయకులు గండపయ్య గంగాధరులను వారు రంగమున మడిసిరి. విక్కి, విజయాదిత్యుడు, సంగమయ్య అనువారు పాఱిపోయిరి. ఈ విక్కి యనువాఁడు సోమేశ్వరుఁడు రెండవ కుమారుఁడైన విక్రమాదిత్యుఁడని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. విజయాదిత్యుఁడు రాజనరేంద్రుని సోదరుఁడు విష్ణువర్ధన విజయాదిత్యుఁడేగాని యన్యుఁడు కానేరఁడు. సంగమయ్య చాళుక్య దండనాయకులలో ప్రసిద్ధుఁడు. ఆ వెనుక చోళుల సైన్యములు చాళుక్యులను వెన్నాడి కొల్లిపాక నగరము వఱకు వచ్చి దానిని తగులఁబెట్టిరని చోళశాసనములు నుడువుచున్నవి. (S.I.I.IV. 329)

కాని ఈ యుద్ధమునందు చోళుల కెంతమాత్రమును విజయము కలుగలేదనుటకు ప్రబల నిదర్శనము 'వేంగి' వారి స్వాధీనము కాకపోవుటయే. ఏలయన, దన్నాడ కడనుండి వారు కృష్ణనుదాఁటి వేంగీ నగరమునకు పోలేక పశ్చిమమునకు దారితీసిరి. బహుశః వారి యుద్దేశము కొల్లిపాక కడనుండి అటు కృష్ణకు ఉత్తరతీరము మీఁదుగా నడచి వేంగిని ప్రవేశింపవలయునని కావలయు. కాని కొల్లిపాకకడ సైతము వీరిని పైకి పోనీయక చాళుక్య దండనాయకుఁ డొకఁడు అడ్డుపడి ఆ నగరమును కాపాడి వారి పురోగమనమును నిరోధించెను. సింగణ దేవర సునునతఁడు, బహుశః సింధువంశజుఁడు, 'కొల్లిపాకయె కావం, దక్షిణదిశాకవాటం' అను బిరుదులను ౧౦౬౫ క్రీ. శ. లో వహించి యుండుటచే నీ విషయము తెలియుచున్నది. (E. C. VII. S. K 3-8)

ఈ దండయాత్ర యీ విధముగా నిష్ఫలమై నంతట క్రీ. శ. ౧౦౬౭ ప్రాంతమున మరల చోళులు దండెత్తి వచ్చిరి. మరల మును

సంస్కృతమున వ్యవహరించుచుండిరని ఆరవ చాళుక్య విక్రమాదిత్యుని ౧౨-వ సంవత్సరపు (ప్రభవ) శాసనముచే తెలియుచున్నది. ఒకానొక మహా మండలేశ్వరుఁడు హల్లకరసు అను నాతఁడు పుందూరులో భీమసముద్రమను చెఱువుక్రింద ఒక జైన బసదికి భూదానముచేయుచు ఆయూరిని పుండూరనియు, పుండ్రపురమనియు పేర్కొని యున్నాఁడు. (తెలింగానా శాసనములు చాళుక్య. ౨౮) మన్నెం దిబ్బ యను నది మాన్యఖేట నగరము గాక మరి యేదైనను సమీప ప్రదేశము కావలయును.

కాని చోళు లేమి చెప్పుకొన్నను వేంగి కర్నాటకుల స్వాధీనము తప్పలేదు; చోళుల స్వాధీనము కాలేదు. పైఁగా పశ్చిమచాళుక్యుల పట్టు గట్టిపడు చుండెను. చోళులను జయించనందుచేతనో, లేక వేంగిని శత్రువులకు లోఁచిక్కనీయక కాపాడినందు చేతనో తెలియదుగాని చాళుక్య సోమేశ్వరుని పెద్దకుమారుఁడు రెండవ సోమేశ్వరుఁడు ఈ కాలమునకు సరిగా వేంగీపుర వరేశ్వరుఁడని శాసనములలో వ్యవహరింపఁబడి యున్నాఁడు (B.I-I 84. క్రీ.శ. ౧౦౬౮) వేంగిని మరల సంపాదించి రాజనరేంద్రుని పునస్థాపితునింజేయుటకు చోళులు చేసిన ఈ మూఁడవ ప్రయత్నము ఈ విధముగా భంగమైనది. పైగా చోళుల బలము క్రమముగా తగ్గుట కారంభమైనది. చాళుక్య చక్రవర్తి సోమేశ్వరుని కుమారులును, సామంతులును, మంత్రులును,దండనాయకులును మహా బలవంతులుండిరి. సోమేశ్వరుఁడు అటువైపు కొంకణ మాళవ దాహళములను జయించి, ఇటువైపు వేంగీ రాజ్యము మీఁద పట్టు వదలక యుండెను. రాజరాజ నరేంద్రునకును, అతని అనుయాయులకును చోళ దేశమునందలి తిరువయ్యారు నగరమే గతిగా నుండెను. క్రీ.శ. ౧౦౫౦లో నీతఁడు తిరువయ్యారులోని శివాలయమునకు మూఁడువందల రాజరాజ మాడలను దానమిచ్చి శాసనము వ్రాయించి యున్నాఁడు. (S.I.I.V.520) ఆహా! ఆంధ్రభాషకు తొలి

ఇట్టి విషమపరిస్థితులలో రాజునకు "కుల బ్రాహ్మణుఁడైన నన్నయ భట్టే సాయము గావించినట్లు దెలియుచున్నది.

—నన్నయ నీతి—

నన్నయ భట్టారకుఁడు రాజరాజనరేంద్రునకు కులబ్రాహ్మణుఁడు, అనురక్తుఁడు; కాని 'అవిరళజపహోమ తత్పరుడ' గుటచే రాజకీయముల యందాతనికి ప్రసక్తి లేదని తలంపరాదు: ఏలయన 'లోకజ్ఞుడ' నని చెప్పకొనుచున్నాఁడు. 'సత్ప్రతిభాభి యోగ్యుఁడును నిత్యసత్యవచనుఁడు,' నగుటచే మరల తన రాజునకు రాజ్యము చేకూర్చు పనికి పూనుకొనెను. నాఁటి కింకను మహాకవి' భారత సంహితా రచన బంధురుఁడు' కాలేదు. రాజేనిలకడలేక దేశత్యాగిగా తిరుగుచుండ కవికి- అందును 'అనురక్త'నికి గ్రంథము వ్రాయునంతటి ఓపికయు, వ్యవధియునెట్లు కలుగును.

ఆ కాలమున కర్నాటక దేశము నందువాణసవంశస్థులైనని యోగి బ్రాహ్మణులు గొప్ప పదవుల యందుండిరి. వాణస వంశస్థుఁడైన మధు సూదనయ్య "కుంతల రాజ్యలక్ష్మీలతా వసంతుఁడు, దుర్మంత్రి మంత్ర నిరతరిపు నృపాల లక్ష్మీ సమాకర్షణైక మంత్రము, సకలరాజ్య కంట కోత్పాటన ప్రచండ దోర్దండుఁడు,........చాళుక్య రాజ్యభార ధౌరేయుఁడు, సార్వభౌమరాజనియోగ రాజాధ్యక్షుఁడు, చాళుక్య చక్రేశ్వర ప్రసాదాసాదిత యువరాజ పదవీ విరాజితుఁడు" ఇతని వంగడము వారెల్ల గొప్ప పదవులలో నుండిరి. కర్నాటక చక్రవర్తి యొక్క రాజ్యంతంత్రమెల్ల వీరిచేతనే యుండెను. నన్నయభట్టు యొక్క సుకృతమో, లేక రాజనరేంద్రుని సుకృతమో ఈ వంశము నకు చేరిన నారాయణభట్టు నన్నయ్యకు సహాధ్యాయి. ఏ విశ్వవిద్యా లయ మందుండగానో ఈ యిరువురకును సహాధ్యాయ సౌఖ్య మేర్పడి యుండవలెను. ఆ స్వాతంత్ర్యముచే నన్నయ నారాయణ భట్టును

తుఁడు కాఁడు. ఈ విషయము దాక్షారామమున నారాయణ భట్టు కూతురు కుప్పమ్మ ౧౦౫౫ లో చేయించిన దానశాసనముచే తెలియు చున్నది. [S.I I.IV.1010] త్రైలోక్య మల్ల దేవర ప్రధాని యనఁగా చాళుక్య చక్రవర్తి త్రైలోక్య మల్లాహవమల్ల సోమేశ్వరుఁజ పంపిన రెసిడెంట్ ఆఫీసరు. ఇందుచే మఱియొక విషయము తెలియుచున్నది. రాజరాజనరేంద్రుఁడు కర్ణాట సోమేశ్వరునికి వశుఁడై అతని ప్రధాని నొకనిని తనకడ నుంచుకొనెను అనునది.

ఇదెల్ల క్రీ.శ. ౧౦౫౧ నాఁటికి జరిగియుండవలయును. ఆ సంవత్సరము జరిగిన యుద్ధమున చోళులు పరాజయమందఁగానే రాజరాజ నరేంద్రుఁడు నన్నయ మూలముగా సంధిప్రయత్నములు గావించి ఆ సంవత్సరమే మరల తన సింహాసనమును సంపాదించుకొని నారాయణభట్టు తనకడ నుండుట కంగీకరించెను. ఏలయన క్రీ.శ. ౧౦౫౦లో తిరువయ్యూరులో నుండిన రాజరాజనరేంద్రుఁడు ౧౦౫౧ లో నారాయణభట్టునకు రెండేరుల నడిమి విషయమున నందంపూడి యను గ్రామమును దానముగా నొసంగుచు దానిలో సంస్కృతాంధ్ర ప్రాకృత పైశాచీ కర్ణాటాది భాషలలో మహాపండితునిగా వర్ణించెను. ఈ శాసనమునకు దాత రాజరాజనరేంద్రుఁడు; ప్రతిగ్రహీత నారాయణభట్టు; రచయిత నన్నయభట్టు. (ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక 1. పు. ౭౫; E. I. IV. P. 300) ఈ దానమునకు కారణము పాండిత్యము మాత్రమే కాదనియు 'త్రైలోక్యమల్లదేవర ప్రధాని' యను వాక్యముచే స్పష్టము. కావున నారాయణభట్టుయొక్క పాండిత్యము మాత్రమేగాక అధికారము అతనికీ గౌరవములను సంపాదించిన దని తలంపవలయును.

ఆంధ్ర మహాభారత రచనాకాలము

తన 'కులబ్రాహ్మణుఁడు ప్రయోగించిన ఈ నీతిచే రాజరాజ

"రాజ కులైక భూషణుఁడు............
............రాజమహేంద్రుఁ డున్నతిన్" (భారత. ఆది. 3)

అటనే ముందు వచనమున 'రాజరాజనరేంద్రుండు' అనియు కలదు.

ఇట్లు శాంతి యేర్పడిన యనంతరము తనతో పాటు కష్టము ననుభవించిన 'యనురక్తునకు' తన కాతఁడొనర్చిన సాయమునకును అతనియందు కృతజ్ఞత చూపువాఁడై భారతాంధ్రీకరణమునకు అనుజ్ఞ నిచ్చియుండును. నన్నయ నారాయణభట్టు రాజరాజనరేంద్రులు మువ్వురును సుఖంబుండిన ౧౦౫౧-౧౦౫౫ సంవత్సరముల నడిమి కాలమున 'విద్యావిలాసగోష్ఠి సుఖోపవిష్టుండయి యిష్టకథావినోదంబుల నుండి యొక్కనాఁడు' 'నన్నపార్యుఁ జూచి' 'వరచళుక్యాన్వయాభరణుఁడు' 'కృష్ణద్వైపాయన మునివృషభాభిహిత మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థ మేర్పడఁ దెనుఁగున రచియింపు' మని ఆనతిచ్చియుండును. కష్టములన్నియుఁ గడచిపోయినవి గావుననే "వేంగీదేశంబునకు నాయక రత్నంబునుం బోని రాజమహేంద్రపురంబునందు మహిమతోఁ బరమానందంబున నవవరతమహామహీ రాజ్యసుఖంబు లనుభవించు"చుండెను. ౧౦౫౫ సం. తర్వాత నారాయణభట్టుండెనో లేఁడో చెప్పుట కాధారములు లేవు ౧౦౫౧ లోనో, లేక కొంత తర్వాతనో ప్రారంభించి భారతమునందలి తొలి మూడు పర్వముల నాంధ్రీకరించి నన్నయభట్టస్తమించియుండును. లేనిచో ౧౦౬౧ లోపల గ్రంథమును పూర్తి చేసియుండలేఁడా? లేక లోకజ్ఞుఁడు గావున రాచకార్యముల నడుమ ఆమాత్రమే అవకాశము దొరికినది గావలయు. పైగా నీతఁడు నారాయణభట్టు నంతటివాని సాయమును ఎంతవఱకు పొందెనో తెలియదు గాని తనకు 'సహాధ్యాయియు', 'ఇష్టుఁడు'ను సాటిపండితుఁడు నైనట్టి వాఁడు చెంతనుండి, 'అభిమతంబుగ తోడయి నిర్వహింపఁగా' మీఁదు

నారాయణభట్టు

శ్రీ కొల్లూరు సూర్యనారాయణ

తెనుగు కవిత్వము గుణగ విజయాదిత్యుని కాలమునకే ప్రౌఢసూపియున్నను, నన్నయ కవి మహాభారత రచనాబంధురుడగు వరకు జగద్విదితము కాలేదని భావించుట అనౌచిత్యముకాదు. విధాతృనకైన శక్యము కాని దుర్గమార్గజల గౌరవ భారత భారతీ సముద్రాన్ని దఱచి నీదుటలో నిమ్మహా మహునికి తోడ్పడిన వాఙ్మయ ధురంధరుడు నారాయణభట్టు. భారతావతారికయందే[1] యీ విషయము పేర్కొనుచు నన్నయ—

"పాయక పాక శాసనికి భారత ఘోర రణంబునందు నా
రాయణునట్లు వాసిగ ధరామర వంశ విభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయ ధురంధరుఁడుం దన కిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడునైన వాఁడభిమతస్థితిఁదోడయి నిర్వహింపఁగాన్."

అని పేర్కొనియున్నాడు. ఇది తప్ప భారతమున నారాయణభట్టును గూర్చి మఱెచ్చటను ప్రస్తావింపబడలేదు. దీనినిబట్టి యీతని బ్రాహ్మణుఁడు, వాఙ్మయ ధురంధరుడు, నన్నయకు ప్రియస్నేహితుడు, సహాధ్యాయుడునని తెలియుచున్నది. తోడయి నిర్వహించెననుట తప్ప నారాయణభట్టు తనకెట్టి సహాయము చేసెనో స్పష్టముగా చెప్పియుండని హేతువున తత్సహాయమునుగూర్చి పెక్కు అభిప్రాయ భేదము లేర్పడినవి. అవి ప్రస్తుత మిట యసంగతము. ఆ తోడ్పాటు బహుభంగుల నొప్పియుండవచ్చును.[2] భారతావతారినుబట్టి మనకు పరిచితుడైన నారాయణభట్టు వివరము లింతవరకే.

నారాయణభట్టును గూర్చి మనకు తెల్పుతున్న మరియొక చారిత్రకాధారం నందమపూడి తామ్రశాసనం.[3] ఈ శాసన, కావ్య కర్త నన్నయభట్టు. ఇది రాజరాజ నరేంద్రుడు నందమపూడి యగ్ర

వంశమును మూడుతరముల ముందునుండి చెప్పుట సంప్రదాయము. హారీతగోత్ర సంభవుడు, ఆపస్తంబసూత్రుడు, విద్వాంసుడు, ద్విజ శ్రేష్ఠుడునైన కంచెన సోమయాజి యీతని ముత్తాత. శత్రువులకు కాలయముడై, కవీంద్రులకు కామధేనువై వాసికెక్కిన కంచనార్యు డీతని పితామహుడు. మహాత్ముడు, శౌచాంజనేయుడు, ప్రజ్ఞాజిత వాచస్పతియైన యకలంక శంకనామాత్యు డీతని తండ్రి. ఈ శంకనా మాత్యునకు గుణశాలినయైన సామెకాంబవలన కల్గిన పుత్రుడే యీ దానగ్రహీత నారాయణభట్టు. ఈ శాసనమందలి వర్ణనలనుబట్టి 'జగ దుపకరణుడ'ని చెప్పబడిన యీ నారాయణభట్టు సంస్కృత, ప్రాకృత, కర్ణాట, పైశాచికాంధ్ర భాషలందు కవిత్వము చెప్పగల కవిరాజ శేఖరుడనియు, సుకవిత్వ విభవముతో సామాన్య కవుల గర్వము నణచెడి కవిభ వజ్రాంకుశుడనియు, సరస్వతీ కర్ణావతంసుడనియు, అష్టా దశావధారణ చక్రవర్తియనియు తెలుస్తోంది. గోదావరి పాయలైన వాశిష్ఠ, వైనతేయల మధ్యనున్న 'రెండేరుల నడిమి విషయమున' నందమపూడి యగ్రహారము సర్వకరపరియారువుగా నొక చంద్ర గ్రహణ సమయమున నీతనికి ధారాపూర్వకముగా నొసగబడినది.

నారాయణభట్టును గూర్చి ప్రస్తావించిన మరియొక శాసనం దాక్షారామమునందలి కుపమ శాసనము.[5] ఇది శకవరుషంబులు 977వ సంవత్సరమున త్రైలోక్యమల్లదేవర 'ప్రధాని'గా చెప్పబడిన నారాయణభట్టు కుమార్తెయైన 'కుపమ' దాక్షారామ భీమేశ్వరదేవరకు అఖండదీప మొసగినట్లు తెల్పెడి శాసనము.

"...శకవర్ష 977 గునేంట భీమే
శ్వర దేవరకుం జక్రవర్తి త్రైలోక్యమల్లదేవర ప్రధాని నా
రాయణభట్టు కుంతుఃు కుపమపెట్టిన అఖణ్డవర్తి లోహాపు దివి
య... ... ..."

శేఖరుడైన నారాయణభట్టొక రుండినట్లు నందమపూడి శాసనము చాటుచుండ యీ పద్యమును కల్పితమని భ్రమించుటకన్న వాస్తవముగా గ్రహించుటయే యుక్తము. ఈ యిర్వురి నారాయణభట్టుల వర్ణనలును సరిపోయినవి కనుక, యిరువురును నన్నయకు సన్నిహితులే కనుక, యీ భారతావతారికయందలి నారాయణభట్టును, నందమపూడి దానగ్రహీత నారాయణభట్టును ఒక్కరేయని గుర్తించుట కెట్టి యభ్యంతరమును లేదు.

ఇక 'కుపమ' శాసనమున చెప్పబడిన నాగాయభట్టీతడగునో కాదో విచారించవలసియున్నది. ఈ శాసనమునందలి నారాయణభట్టు త్రైలోక్యమల్లుని మంత్రియని శాసనమున స్పష్టముగా యున్నది. త్రైలోక్యమల్ల, అహవమల్ల బిరుదాంకితుడైన యీ పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తి కల్యాణి నగరము రాజధానిగా తత్కాలమున పాలించుచున్న సోమేశ్వరుడు. అతని మంత్రికుమారుడైన 'కుపమ' వేంగీ దేశాంతర్గతమైన దాక్షారామమున భీమేశ్వరుని సేవించుటకై క్రీ॥శ॥ 1055లో వచ్చినట్లు తెలుస్తోంది. ఇదితప్ప నారాయణభట్టు వంశగోత్రాదులుగాని, పూర్వుల ప్రశంసలుగాని ప్రస్తావింపబడలేదు. ఈతడు పై నారాయణభట్టగునో కాదో గమనింపవలసియున్నది.

ఒకే కాలమున, ఒకే ప్రాంతమున ఆదే నామముతో కన్పడుచున్నప్పుడు యీ యిర్వురు నారాయణభట్లును ఒకరుగ గుర్తించుటలో పొరపాటులేదు. కాని అనుమానించుటకు కారణములు బలముగ నుండవలెను. కేవల నామ సాదృశ్యము చాలదు.

కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారీ విషయము చర్చించుచు [9] అంతటి చక్రవర్తి ప్రధానియైన నారాయణభట్టు వేంగీశుని యాశ్రయమున కెట్లు వచ్చి నందమపూడివంటి కుగ్రామము నెందుకు దానము పట్టవలసివచ్చినదో పరిశీలించుచు, నీతడు ముందుగా పశ్చిమ చాళుక్య

వీరి యభిప్రాయములనుబట్టి నారాయణభట్టు తన చిన్ననాటి నన్నయకు సహాధ్యాయుడై మెలగి విద్యానంతరము తన తాత తండ్రులు నిర్వహించుచున్న పశ్చిమ చాళుక్యమంత్రి పదవీ బాధ్యతలను చేబూని కాలక్రమమున-

(అ) తనకు మారిన పరిస్థితులలో కల్యాణి నగరము విడిచిపెట్టి రాజరాజు కొలువుచేరి నందమపూడి యగ్రహారము గైకొని, తన సహాధ్యాయుడైన నన్నయకు భారతరచనలో సహాయపడి యుండుననిగాని,

(ఆ) రాజరాజనరేంద్రుడు రాజకీయముగా నిలద్రొక్కు-కొనుటకు పశ్చిమ చాళుక్యులతో సంధి చేసుకొన్నప్పుడు ఆ షరతులలో నొక భాగముగా సోమేశ్వరుడు తన మంత్రియైన నారాయణ భట్టును వేంగీశునియొద్ద తన 'స్థానాపతి'గా రాజమహేంద్రవరమున నుంచి యుండుననిగాని-

చెప్పుకొనవలసియుండును. అట్లైన, నారాయణభట్టు కల్యాణి పాలకులతో సరిపడక పదవి పరిత్యజించిగాని, కల్యాణి పాలకుని యాజ్ఞనొదల దాల్చి వేంగీశుని చర్యలు కనిపెట్టుటకుగాని, వేంగి నేలకు తరలివచ్చి యుండును. ఈ రెండంశములలో నేది సరిపడినను నన్నయ స్నేహితుడైన నందమపూడిగ్రహీత నారాయణభట్టును, కుపమ తండ్రియు పశ్చిమ చాళుక్య ప్రధానియునైన నారాయణభట్టును యొక్క-రేయని భావించవలసి యుండును. ఈ విషయములు వివరముగా పరిశీలింతము.

భారతావతారికయందలి నారాయణభట్టు తన కిష్టుడని పండితుడని నన్నయ పేర్కొ-న్నాడు. అదే నన్నయ వ్రాసిన నందమపూడి శాసనమున నారాయణభట్టు పాండిత్య విభవాన్ని మరింత చక్క-గా, విపులంగా ప్రశంసించాడు. కనుక యీ నారాయణభట్లిరువురు నొక్క-రే యని నిస్సందేహంగా గుర్తించటం జరిగింది. కాని కుపమ తండ్రిగా

ముందట ఇరివిబెదంగ సత్యాశ్రయుడు కల్యాణిని, రాజకేసరి, వర్మ మొదటి రాజరాజు కాంచిని పాలించునపుడు మొదలైన పోరాటములు తద్వ్యాహరచన'యందు చోళుల ఎత్తుగడయే- వేంగీ రాజ్యముతో సంబంధ బాంధవ్యములు పెంచుకొని, వంశ తత్త్వము బలపడకుండ కల్యాణీ చాళుక్యులనుండి వేంగి ప్రభువులను విడగొట్టి తమ కనుసన్నల యందుంచుకొనుట.[14] వేంగీ చాళుక్య - చోళుల సంఘటిత శక్తి యేర్పడనిదే పశ్చిమ చాళుక్యులను నిలువరించి నిలద్రొక్కుకొనలేని పరిస్థితి చోళ సామ్రాట్టులది; చోళ సహాయము లేనిదే చెలరేగుచున్న అంతఃకలహములను, కళింగగాంగ,పశ్చిమ చాళుక్యులను తట్టుకొనలేని పరిస్థితి వేంగీశ్వరులది. అందువలన పరస్పర ప్రయోజనములు వారి ఐక్యతకు దారి కల్పించినవి. పట్టాభిషేకమైనది మొదలు రాజరాజున కిక్కట్లు సంభవించు నపుడెల్ల ఆదుకొనుటయన్నది చోళరాజులకొక బాధ్యతగ పరిణమించిన దనుట పొరపాటుకాదు. క్రీ॥శ॥ 1031 సం॥న రాజ్యభ్రష్టుడైనపుడు యీ చోళ బంధువుల సహాయ మింతింతని చెప్ప లేము. ఈ ఆదుకొనుటలో చోళులకు వేంగి రాజుపై నభిమాన మెంత కలదో, తమ రాజకీయ ప్రయోజనముకూడ నంతేయున్నది. ఇటువంటి సహాయములలో గణనీయమైనది కలిదిండి యుద్ధము. "కర్ణాటక బలారణ్యం దగ్ధు కామము శేషతః, దణ్డనాథ త్రయం దృష్టముగ్నిత్రయమివో జ్వాలమ్"[15] అని వర్ణింపబడినది. వేంగి వారికి సాయము చేయవల్సిన యీ అవసరమున చోళులు తమ ప్రముఖ సేనానులైన రాజరాజ బ్రహ్మమహారాజు, ఉత్తమ చోడ చోడకాన్, ఉత్తమ చోడ మిలాన్ లను-పశ్చిమ చాళుక్య వీరులకు బలిపెట్టవలసి వచ్చినది.

క్రీ॥శ॥ 1042లో పశ్చిమ చాళుక్య, రాజైన రెండవ జయ సింహుడు దివంగతుడగుటతో త్రైలోక్యమల్ల, ఆహవమల్ల బిరుదాంకితుడైన సోమేశ్వరుడు కల్యాణి చాళుక్య సింహాసనమును, క్రీ॥శ॥

ట్టులు కన్నడనాట ఉజ్జ్వల చరిత్ర సృష్టించుకొన్న జైనమును సహిం చలేక పోయిరి. కొప్పం యుద్ధమున యీ విషయమున వెలికివచ్చినది. నిండొక్కుకొనుచున్న ఆహవమల్లుని మరల దెబ్బతీయుటకై తన సోదరుడైన రాజేంద్ర దేవుని నాయకత్వమున చోళ రాజైన రాజాధి రాజు కృష్ణానదీ తీరమున నున్న కొప్పం యొద్ద జరిపిన సమరమే కొప్పం యుద్ధము. చోళ పరాక్రమాగ్నికి తాళక ఆహవమల్లుడు యుద్ధ భూమినుండి పారిపోగా రాజేంద్రదేవుడు విజయ సూచకముగా నచట జయ స్తంభము నాటి ఆహవమల్లుని కొల్లాపురము వరకు వెంట తరిమెను. ఆ సమయముననే చోళసేన పెక్కు జైనాలయములను కాల్చివైచి యీ ప్రాంతములను పాడుచేసినట్లు శాసనముల మూలం గా తెలుస్తోంది. వీని యన్నింటికి ప్రతిగా పశ్చిమ చాళుక్యుల నుండి ప్రతిఘటనలు సాగక పోలేదు గాని అవియంత బలమైనవి కావు. ఇన్ని యుద్ధములు జరిగినను స్వల్ప ప్రయోజనములే తప్ప చోళులకు తిరుగు లేని అధికారము చేజిక్కలేదు. వేంగిపై పూర్తి ఆధిపత్యము ఎవరికిని దక్కలేదు. ఆహవమల్ల సోమేశ్వరుని సామంతుడైన సింగణ దేవరుసు కొల్లిపాకను కాపాడినట్లు శాసనమున పేర్కొనెను. ఇవి అన్నియు క్రీ॥శ॥ 1052 ప్రాంతమున జరుగుచున్న రాజకీయ విశేషములు. వీనిని బట్టి ఒక్కటి మాత్రము స్పష్టము. ఈ సమయమునకు పశ్చిమ చాళుక్యులు తాత్కాలిక నిస్తేజమునందిరి. అపజయ పరంపరలో తీవ్ర పరాభవమునద్రుగ్గి యదనుకై ఎదురు చూచుచుండిరి.

రెండవ కొప్పం యుద్ధము యీ పరిస్థితులను మార్చివైచినది. మరుసటి సంవత్సరమునకు బలము, పుంజుకొని కల్యాణి వీరులు విజృం భించిరి. మగటిమి నిల్పుకొని ఆహవమల్లుడు ఏ రంగమున తాను తీవ్రముగా భంగపడెనో ఆ కొప్పం రంగముననే చోళసేనా వాహినిపై చావుదెబ్బ తీసెను. జయంగొండ చోళుని వంటి యోధులు యుద్ధ

ప్రాంతిమున యగ్రహారమునకై చేయి సాచెననుట సమంజసముకాదు. ఇట్లుకాక రాజకీయముల నేవగించుకొని, పదవి పరిత్యజించి ప్రశాంతతకై నన్నయ సాన్నిహిత్యమునకు నందమపూడి చేరెననుటకును వీలు లేదు. కుప్పం యుద్ధానంతరము నారాయణభట్టు కర్ణాటకమున నుండ నిచ్ఛగించక రాజరాజు వెంట ఆంధ్ర దేశమునకు వచ్చియుండుననియు; నన్నయ ప్రేరణ కూడ దీనికి కారణము కావచ్చునని భావరాజు వేంకట కృష్ణారావుగారు పేర్కొన్నారు.[20] కాని యిట్లనుటకు ఆధారములు లేవు. పదవి పరిత్యజించి అయిష్టతతో వచ్చిననాడు మరి రెండు సంవత్సరముల కీయబడిన శాసనమున 'పశ్చిమ చాళుక్య ప్రధాని'గా చెప్పబడడు. నారాయణభట్టును పతడు పశ్చిమ చాళుక్య ప్రధానియని క్రీ॥ శ॥ 1055 నాటి కుపమ శాసనం నొక్కి చెప్తోంది. కనుక సుస్పష్టముగా నందమపూడి దానగ్రహీతయైన నారాయణభట్టు, పశ్చిమ చాళుక్య ప్రధానిగా చెప్పబడిన నారాయణభట్టు ఒక్కరు కారని, వేర్వేరు వ్యక్తులని తెలుస్తోంది. ఇట్లుకాక కొప్పం యుద్ధము నకు ముందునుండియే నారాయణభట్టు పశ్చిమ చాళుక్య ప్రతినిధిగా వేంగి యందు నిల్పబడి యుండెననుట కూడ పొసగదు. సహాయమడు గుటకో, లేక సహాయముచేయుటకో, రాజరాజు క్రీ॥ శ॥ 1050 ప్రాంతమున చోళ దేశమున సంచరించుచున్నాడు.[21] శత్రు వర్గపు ప్రతినిధి (బహుశః కొంత సైన్యముతో నని కూడ వేదము వేంకట రాయశాస్త్రిగారి అభిప్రాయము.)[22] తన రాజధానియందుండి తన నడవడికలను వేయికన్నుల కనిపెట్టుచుండ రాజరాజిట్లు చేయగల్గుట అసంభవము. కనుక యీ పరిస్థితులకు ముందే నారాయణభట్టు వేంగి నాటయుండెననుట కుదురదు.

నామసాదృశ్య భ్రమలచే యీ యిరువురి నొక్కరుగా భావించుట జరిగినది గాని యిది వాస్తవము కాదని పై చారిత్రక విశేష

చేయుటకే యని పండితాభిప్రాయము.[23] కవియై నన్నయకు తోడ్ప డిన నారాయణభట్టే పశ్చిమ చాళుక్య ప్రధానియైనచో నిట్లు కించ పరచు రచనల కవకాశముండదు కదా!

నన్నయ మిత్రుడైన కవి నారాయణభట్టు కర్ణాట భాషలో భారతము వ్రాసినట్లును, అందలి పద్యములకును నన్నయ భారతము నందలి పద్యములకును పలుతావుల పోలికయున్నదని కొందరి అభి ప్రాయం.[24] కాని యింతవరకు లభ్యమైన గ్రంథాల్లో ఆంధ్రమున గాని, కన్నడమునగాని యీతని రచనలేవియు లభ్యము కాలేదు. పద్యములు పోలిక కన్నది కన్నడమున పంప భారతమునుండియే నారా యణభట్టు భారతము నుండి కాకపోవచ్చు. వేణీ సంహార కర్త యైన భట్టనారాయణుడీ నారాయణభట్టే యగునని కొందరి అభిప్రాయం.[25] అయ్యల భాస్కర కవి రచించిన రెట్టమత శాస్త్రమున "నుదిత కీర్త్యా ఖ్యచే నొనరు నారాయణభట్టు మతంబును" పొగడ్తనందిన నారా యణభట్టీతడే యగునేమో! ఏమైనను రచనల విషయమై యింకనూ పూర్తి పరిశీలన జరుగవలసి యున్నది.

అధోజ్ఞాపికలు

1. "శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము," ఆదిపర్వము, 25వ పద్యము.

2. "ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభ దశ" — (నన్నయ భారతము) శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు, P. 698

3. CP.no. 50, ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, వాల్యూం IV; ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక; వాల్యూం I (1912) p. 45.

4. "ఆంధ్ర కవితరంగిణి", వాల్యూం I.

5. ఎ. ఆర్. ఇ. 185 ఆఫ్ 1893; యస్. ఐ. ఐ. వాల్యూం VI నెం. 1010; "యర్లీ తెలుగు ఇన్‌స్క్రిప్షన్స్" బై బి. రాధాకృష్ణ, నెం. 127.

పంపయుగం మీద నన్నయ తిరుగుబాటు

ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం

నన్నయకు ముందు కవిత్వం ఉన్నదేమోకాని కవితోద్యమం ఉన్నట్లు లేదు. మరి నన్నయది యుగయుగాలను ప్రభావితం చేసిన కవితోద్యమం. కవిత్వం వ్రాయటంలో చూపే ఉత్సాహంమాత్రమే కాదు ఉద్యమం. కవిత్వానికి ఒక కళాస్థాయి నందించి ప్రయోగంగా సాగించటం ఉద్యమం.

నన్నయకు ముందు చెప్పుకోతగిన సాహిత్యయుగం తెలుగులో లేదు. కాని, కన్నడ సాహిత్యంలో క్రీ.శ. 940 నాటికి మొదలైన పంపయుగం స్వర్ణకాంతులతో ప్రకాశిస్తున్నది. నన్నయ కలంపట్టే నాటికి– అంటే దాదాపు క్రీ.శ. 1050 నాటికి– పంపయుగం బాగా పండబారింది. రత్నత్రయ రచనలు కన్నడసాహిత్యాన్ని పాలిస్తున్నాయి. వారి ప్రయోగాలకూ, ప్రక్రియలకూ ఎనలేని ప్రామాణికత్వం ఏర్పడింది. వారి బాణీలు యుగంమీద బాగా నీడలు పరచుకొన్నాయి. రత్నత్రయ రచనలతోపాటు చాముండరాయ పురాణం, నాగవర్మ కాదంబరి చంపువు, దుర్గసింహుని పంచతంత్రం, రెండవ నాగవర్మ వర్ధమాన పురాణం, మొదలైన కావ్యాలు ప్రశస్తికెక్కి ఉన్నాయి. అంటే– పంపయుగ పూర్వార్ధంలో ప్రవర్తిల్లిన సాహితోద్యమాలు నన్నయకు పూర్వరంగాన్ని సూచిస్తున్నాయన్నమాట.

పంపయుగాన్ని నన్నయ పట్టించుకోలేదని భావించటం చారిత్రక వాస్తవాన్ని విస్మరించటం. తెలుగులో నన్నయ కవితోద్యమాన్ని రూపొందించటానికి ఆయన ముందున్న పంపయుగ కవితోద్యమంలోని చైతన్యానికి ఆయన స్పందించిన వైఖరి కాని, తిరుగుబాటు

చేసిన వైఖరికాని ప్రాతిపదిక కాకతప్పదు. దాన్ని గమనించే ముందు పంపయుగంలో కానవచ్చే సాహిత్యవృత్తిని సమీక్షించాలి.

1. మతదృష్టితో సాహిత్యాన్ని నిర్మించటం.
2. మతప్రచారం కోసం ప్రవక్తల చరిత్రలను పురాణాలుగా విసర్జించటం.
3. మతదృష్టితో రామాయణ భారతాది కథలను మార్చి ప్రబంధ లక్షణాలతో కావ్యాలను రచించటం.
4. కృతిపతికి, కావ్యనాయకునికీ అభేదాన్ని పాటించి, తదను గుణంగా కావ్యవస్తువును మెలికలు తిప్పి వస్తువుకు క్లిష్టత నాపాదించటం.
5. ప్రతి కవి ఒక ధార్మిక కావ్యాన్నీ, ఒక లౌకిక కావ్యాన్నీ తప్పక వ్రాయాలన్న మర్యాద ఒకటి ఏర్పడటం.
6. ధార్మిక కావ్యమైన పురాణంలో కావ్య కళాశిల్పాన్నీ, లౌకికకావ్యంలో ప్రబంధ లక్షణాలనూ సంప్రదించటం నియతంగా ఉండటం. ప్రయోగాలలో మార్గ దేశి సంప్ర దాయాల మేలికలయిక గోచరించటం.

పంపయుగంలాంటి మహోజ్జ్వల సాహిత్యయుగంలో నివసిస్తున్న నన్నయ తెలుగులో ఆ యుగచైతన్యాన్ని అవతరింపచేయటానికి ఎంతో అవకాశమున్నది. పంపాదులు జైనమత భినివేశం ప్రదర్శిస్తే నన్నయ వైదికమతావేశాన్ని ప్రకటించవలసింది. రత్నత్రయంలోని మతలక్షణాలను ముద్రించుకొన్న ఒక పురాణాన్నీ ఒక కావ్యాన్నీ (ధార్మిక లౌకిక కావ్యాలను) నన్నయ నిర్మించి ఉండవలసింది. అది కాలప్రభావం. కాని, నన్నయ ఆ పని చేయలేదు. ఆ కాలానికి ఎదు రీదాడు. మతప్రధానంగా సాహిత్యాన్ని సృష్టించే ప్రవృత్తిని వ్యతి రేకించాడు.

నిజానికి పంపకవియుగ మతావేశలక్షణాన్ని తెలుగులోకి మోసుకొని వచ్చినవారు నన్నయ తరువాతి శివకవులు. నన్నిచోడుడు కన్నడ లౌకిక కావ్యసంప్రదాయాన్ని కుమారసంభవ కావ్యరచనద్వారా తెలుగులోకి తెచ్చాడు. పాల్కురికి సోమనాథుడు బసవపురాణాన్నీ, పండితారాధ్య చరిత్రనూ రచించి ధార్మికపురాణ కావ్యసంప్రదాయాలను తెలుగులోకి దింపాడు. నన్నయ మతకవితోద్యమానికి వ్యతిరేకి, కావ్యకళాదృష్టి ప్రధానమైన సాహిత్య ప్రక్రియా నిర్మాణోద్యమానికి అనుకూలుడు.

అంటే నన్నయ పంపయుగ సంప్రదాయాల ననుసరించి తెలుగులో కవితోద్యమాన్ని ప్రారంభించలేదన్న మాట! మతానికి సాహిత్యాన్ని వాహికగా భావించి ప్రక్రియలను రూపొందించే రత్నత్రయ ధోరణిని వ్యతిరేకించాడన్న మాట! మతాచార్య జీవితచరిత్రగా మలచిన పురాణాన్ని ధార్మిక కావ్యంగా మన్నించే పద్ధతిని కాదన్నాడన్నమాట! భారతకథను మతదృష్టితో అన్యథాకరించటానికి అంగీకరించలేదన్న మాట! అన్నివిధాలా నన్నయ మతంతో ముడిపడిన పంపయుగ ప్రక్రియలను వ్యతిరేకించాడు. పంపయుగ ప్రవృత్తిమీద తిరుగుబాటు ప్రకటించాడు పరోక్షంగా. తెలుగులో దానికి ప్రతిగా మరో సాహిత్యోద్యమానికి శ్రీకారం చుట్టాడు.

నన్నయ కావ్యేతిహాస ప్రక్రియను చేపట్టటంలో ఈ తిరుగు లక్షణం స్పష్టమౌతుంది. పంపయుగం మన్నించిన ప్రక్రియలు, పురాణం, కావ్యం, కథా కావ్యం మొదలైనవి. అవి మతదృక్పథంతో ముడిపడి ఉండడంచేత, మతప్రయోజనంకోసం ఉపయోగింపబడటంచేత, అది నన్నయకు అంగీకారం కాకపోవటంచేత, వాటిని నన్నయ విడిచి ఆ రెండింటికంటె భిన్నమైనది. ఆ రెండింటికివలెనే బలమైనదీ అయిన

నన్నయకూడా గర్హించి ఉంటాడు. క్లిష్టతరంచేసి చెప్పే జైనకావ్య కథా పద్ధతిని వదలి ప్రసన్న కథా కలితమైన కవితాపద్ధతిని నన్నయ చేపట్టి ఉంటాడు. ఇది ప్రక్రియాపరంగా, వస్తుపరంగా, కథకథన శిల్పపరంగా నన్నయ సంపయుగం మీద తెలివిగా సాగించిన తిరుగుబాటు.

మత ప్రచారంకోసం పూర్వప్రసిద్ధ ప్రక్రియనూ, వస్తువునూ ఇష్టం వచ్చినట్లు మార్చి వాడుకొనే విధానాన్ని గర్హించినా, స్వీయ కవితా వ్యక్తిత్వం కొట్టవచ్చేటట్లు కావ్యశైలిని పద్యరుచిని నిర్మించే వైఖరిని రత్నత్రయం నుండి నన్నయ గ్రహించాడు. తన శైలిని తాను నిర్మించుకొన్నాడు. తన కవితారుచిని తాను వ్యక్తీకరించుకొన్నాడు.

నన్నయ ప్రధానంగా గుణవాది. శబ్ద గుణసంయోజన శిల్పం తో కవితలో సౌందర్యాన్ని, ఆస్వాదనీయతనూ కల్పించటంలో ఆయన సిద్ధహస్తుడు. అతని కవితలోని రుచి సర్వస్వమూ కవితా సామగ్రిని గుణపోషకంగా సంవదించుకోవటంలో నిక్షిప్తమై ఉన్నది. నన్నయ వాగ్వ్యుత్పత్తికి ప్రసాదగుణం ప్రాణభూతం. ప్రసాదగుణం సత్వగుణసంయోజనానికి సమర్థవంతమైనది. ఓజోగుణయుక్తమైన శిథిలబంధం శబ్దగుణమైన ప్రసాదలక్షణం, నన్నయ వాక్యానికి ఇటువంటి ప్రవృత్తి సహజం. ప్రసాదగుణం చేత వైదర్భీరీతి రూపు కట్టుతుంది.

"అస్పృష్టా దోషమాత్రాభిః
సమగ్ర గుణగుంఫితా
విపంచీ స్వర సౌభాగ్యా
వైదర్భీరీతి రిష్యతే"

దాస్యం చేయించలేదు. ఏ ప్రక్రియను చేపట్టినా దానికి కావ్య గుణాన్ని కల్పించే స్వభావాన్ని విస్మరించలేదు. కన్నడంలోని అమిత దృష్టి తెలుగులో మితహితదృష్టిగా మారింది కన్నడ లౌకికకావ్యం లోని ప్రబంధకళ తెలుగులో కావ్యకవితా స్ఫూర్తిగా జాలువారింది. పంపయుగం మీద తెచ్చిన తిరుగుబాటే నన్నయ సాహిత్య దృక్పథం పంపయుగం మీద నన్నయ ఇచ్చిన తీర్పే కావ్యేతిహాసరచనం; పంపయుగ మార్గం నుండి తెచ్చిన మార్పే నన్నయగారి కవితలోని ప్రసాదగుణరుచి.

పరదుర్గములుకూలె
పరరాజ్యములువీలె
తెలుఁగువారలధాటి వెలుగొందునపుడు

అల్లన నెలుగెత్తి కవికోకిలములు రాజ రసాలాశ్రయమునంది ముకుపుహారువులునించు భరతగీతములను బాడఁదొడంగెను.

వేఁగినాటి కానాఁడు రాజమహేంద్రవరము కడుగూర్చు రాజధాని; చివురులుతీవలు ననలు తొడిగెను. మొగ్గతొడిగిన మోహన వల్లి కలువిరిముత్తములను వెదచిమ్ముచుండెను. రాజమహేంద్రవరము నందనవనమయ్యెను. రాజమహేంద్రవర త్యాగసింహాసనము భారతికి బ్రిణవపీఠమయ్యెను. తెలుఁగునాట మానవ్యసగోత్రులైన బూర్వ చాళుక్యుల పరిపాలనము నిరాఘాటముగ సాగుచుండెను. రాజమహేంద్రుఁడు రాజరాజు; వేఁగిదేశమునకు పట్టభద్రుఁడు. రాజరాజవిద్యా మండపముననిరంతరము భారతదేవిప్రశంసయే. నిస్తేజిత వైరివీరకుల దీపకుఁడాతఁడు. ఘోర సంగ్రామములను జయించి విజయలక్ష్మిని జేపట్టెను. మహత్తర వైభవమున నోలలాడెను. కాని యాతనికిఁ దృప్తికలుగలేదు. సామంత రాజచంద్రుల రత్నకిరీట రోచులు ఆతని పదికమలములపై బ్రసరించెను. కాని యాతని మనస్సునకు స్థిమితము లేదు. పరగండభైరవుఁ డయ్యెను. బిరుదాంకభీముఁడయ్యెను. కాని యాతని హృదయమునకు శాంతి చేకూరలేదు. కానైతే ఆతఁడు సర్వ లోకాశ్రయుఁడే! సత్యాశ్రయుఁడే! ఏమికార్యము? ఇన్నియుండియు నాతనికి సౌఖ్యము నొడగూర్పఁజాలక పోయెను. ఆతని దృష్టియంతయు ఆంధ్రభారతిపైఁ దిరిగెను. "సర్వమును భాషతోనున్నది. జాతి జీవించి యున్నదనుటకు భాష తార్కాణము. రాజ్యములను స్థాపింపవచ్చును. రాజ్యములను గూల్పవచ్చును కాని యవియన్నియు నశాశ్వతములు. భాషయే శాశ్వతమైనది. అక్షరమక్షరమే. జాతీయజీవనము భాషలో

ఎల్లరును రాజరాజేమి వచియించునో యని కడునాత్రముతో నుండిరి. యువతీ మన్మథుడైన యా రాజరాజు మధురస్వరము అంతలో వినవచ్చెను.

క॥ జననుతకృష్ణద్వైపా
యనముని వృషభాభిహితమ ♦ హాభారతబ
ద్ధనిగూపితార్థ మేర్పడఁ
దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్

తెనుఁగు నుడికారము రాజరాజును సమ్మోహితునిం జేసెను. తెనుఁగుబాస కాలంబము దొరకెనని విద్యాదయితుండు సంతసమందెను. తెనుఁగునాఁటికి మంచిదినములు సంప్రాప్తమైనవని విద్వజ్జనంబులు ప్రహృష్టాంతరంగులైరి. "తల్లివంకవారి తమిళభాష రాజచిత్తము గరఁగింపఁదయ్యె; నిది యెక్కువమాట" అని దేశీయులు సంతృప్తి వహించిరి.

తెలుగు నిలిపినయట్టి మహానుభావుఁడు మన చళుక్యాన్వయాభరణుఁడైన రాజరాజనరేంద్రుఁడు. సంస్కృతమున కేగాని గౌరవము లేని యా దినములలోఁ దెలుఁగునకు సరియైన లక్షణమైనఁ గుదురు కొనని యా దినములలో బ్రాహ్మణ మతోద్ధారకులలో నొక్కఁడైన రాజరాజనరేంద్రుఁడు అప్పటికింకను దల్లిచాటుపిల్లవలె నుండిన తెలుఁగుకన్నెను దరికిఁదీసి యాదరించి దానికి దీర్పుతీరువలం దిద్ది తీరుతీయములు గలదానిగఁ జేసెను. అట్టివాఁడు రాజరాజు సామాన్యుఁడా యాతఁడు ?

పూర్వచాళుక్యులలోని యా రాజరాజును చరిత్రలో మొదటి రాజరాజందురు. ఈతఁడు విమలాదిత్యునకు కుందవాదేవికిని జనించినవాఁడు. కుందవ చోళరాజరాజు కూఁతురు. చాళుక్యులకును జోళులకును

హారములలో మార్పులు గలిగినట్లే భాషలోను మార్పులు గలిగెను. తమిళపదము లెన్నియో తెలుఁగులోనికి వచ్చి తెలుఁగువేషము వేసికొనినవి. కులోత్తుంగచోడుఁడు తమిళభాష నాదరించి దమిళ కవులను బోషించియుండెను. అందువలన చాళుక్యరాజరాజు కాలమున బ్రారంభమైన యాంధ్రభాషాభివృద్ధికి మఱల దెలుఁగుచోడులలోని వాఁడైన తిక్కన కుమారుఁడగు మనుమసిద్ధికాలము వఱకుఁ గొంత యభ్యంతరము కలిగెను. దానం జేసియైయుండనోపు నన్నయభట్టు తరువాత రెండువందల సంవత్సరములవఱకు మన కాంధ్రగ్రంథము లంతగఁ గానరావు. ఈ నడిమి కాలము చాళుక్యచోళులకాలము. చాళుక్యచోళ రాజులు కులోత్తుంగుని నాటినుండియు, జోళసింహాసనమునే యధిష్ఠించుచు, బితృపితామహ దేశమైన చాళుక్యరాజ్యమును గొంత యపేక్షతోఁ జూచుచు వచ్చిరి. తెలుఁగువారికిని, దెలుఁగుబాసకును బ్రప్రథమమున నాశ్రయమిచ్చిన మహారాజు గావున నామహనీయుఁడు తెలుగువారి కంటికిఁ జాల గొప్పవాఁడు. చాల గొప్పవాఁడైన కులోత్తుంగచోళుని కంటెను గొప్పవాఁడు.

ఈ చాళుక్య రాజరాజుకాలము అత్యంత ప్రాముఖ్యమైనది. ఒక్క మన దేశమునకే గాదు. హిందూదేశమునకంతకుఁ బ్రాముఖ్యమైన కాలము. అందు దక్షిణాపథమునకు మఱియుఁ బ్రాముఖ్యమైనది.

ఆకాలముననే యుత్తరహిందూస్థానముపై బ్రతిసంవత్సరము దండయాత్రలు సలుపుచుండిన మహమ్మదు గజనీవిద్యామండపమున పారసీకభాషావల్లిక పువ్వులు పూసెను. ఆ కాలముననే ధారానగరమును రాజధానిగ మాళవదేశము నేలుచుండిన విద్యానిధియైన భోజమహారాజుండెను. ఆతని యాస్థానమునందలి నవరత్నములవలె నుండిన కవిపుంగవులు భారతీయులకు శ్రుతపూర్వులే. ఆ కాలముననే పశ్చిమ చాళుక్యులలో సుప్రసిద్ధులైన జయసింహ ఆహవమల్ల సోమేశ్వరు

ణము కానరాదు. కాని యీ చాళుక్యరాజరాజు పెదతండ్రి నాఁటి వఱకుఁ జాళుక్యకుటుంబమున సంతతికలహములుండినట్లును పినతండ్రి, పెదతండ్రిబిడ్డలొండొరులతోఁ గలహించుకొనుచు, నొక్కొక్క రొక్కొక్క కాలమున రాజ్యాధికారమును వహించుచు వచ్చినట్లును దెలిసికొనుటకు శాసనాధారములు కలవు. పెదతండ్రిబిడ్డలకుఁ బెద్ద వంశము వారనియుఁ, బినతండ్రి బిడ్డలకుఁ జిన్నవంశము వారనియు మన మంకితము సేయవచ్చును. రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రులును, తాతలును, పెద్దవంశమువారు. ఈతని పెదతండ్రియైన శక్తివర్మ చిన్న వంశమువారైన బాదప, తాలపులను జయించి రాజ్యమునకు వచ్చి నట్లు శాసనాధారమునఁ దెలియుచున్నది. అటుతరువాత చిన్నవంశము వారిని గుఱించి యేవియు శాసనాధారములు కానరావు. కాని బాదప, తాలపులసంతతివా రెవ్వరో కొంతయుండియుందురనియు, వారుకూడ దమ పితృపితామహులవలెనే రాజ్య మాక్రమించుకొన బ్రయత్నించి యుందురనియు, యట్టివారిని రాజరాజు జయించియుండుననియు నన్నయభట్టు ప్రయోగించిన సంబోధనా పదములవలనఁ దెలిసికొన నగును. రాజరాజును గుఱించిన విశేషాంశములను దెలిసికొనుటకు నన్నయభట్టు రచియించిన భారతమే యాధారముగ నున్నది. అదియే యీ వ్యాసరచనకుఁ బ్రథానాధారము.

నన్నయభట్టు రాజరాజును వర్ణించిన విధమును జూఁడఁగా రాజరాజుత్తమోత్తముఁడైన రాజశ్రేష్ఠుఁడైన యట్లు కానవచ్చు చున్నయది. ఆతఁడు తల్లిదండ్రులయందు భక్తినిలిపి వారి ననవరతము పూజింపుచుండెను. వ్యసనములం దగులొ్కనక తన వంశగౌరవమును నిల్పుకొనుచు ధర్మమతియై, శిష్టపరిపాలనాసక్తుఁడును నిత్యధర్మ ప్రారంభుఁడునునై ధరాదేవాశీఃపరంపరలచే వృద్ధిఁబొందుచుఁ వచ్చెను. ఆ మహనీయుని గుణములెన్నని వర్ణింపవచ్చును? ఆతఁడు పురారాతి,

నదిమి కప్పంబులముదముతోఁ గొనుచును
బలిమినీయని భూమివలయపతుల
నుక్కడఁగించుచు దిక్కులఁదనయాజ్ఞ
వెలిగించుచును విప్రకులమునెల్ల
బ్రోచుచు శరణన్నఁ గాచుచు భీతుల
నగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమునఁ"

"ఆ॥ చారుతరమహాగ్ర హారంబులిచ్చుచు
దేవభోగముల మహావిభూతిఁ
దనరఁజేయుచిట్లు మనుమారుఁడగు విష్ణు
వర్ధనుండు వంశవర్ధనుండు."

"ఉ॥ రాజకులైకభూషణుఁడు రాజమనోహరుఁ డన్యరాజ తే।
జోజయశాలి శౌర్యుఁడు విశుద్ధయశశ్శరదిందుచంద్రికా ।
రాజిత సర్వలోకుఁ డపరాజితభూరిభుజా కృపాణధా ।
రాజల శాంతశాత్రవపరాగుఁడు రాజమహేంద్రుఁ డున్నతిన్."

"చ॥ ఘనదురితానుబంధ కలికాలజదోషతుషా రసంహతిం ।
దన యుదయప్రభావమున దవ్వఁగఁజోపి జగజ్జనానురం ।
జనమగు రాజ్యసంతతన సంతనితాంతవిభూతి నెంతయుఁ ।
దనరుఁజళుక్య మన్మథుఁడు..."

"ఉ॥ ఆశ్రితపోషణంబున ననంతవిలాసమునన్ మనీషివి ।
ద్యాశ్రమతత్త్వవిత్త్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్తవ ।
ర్ణాశ్రమధర్మ రక్షణమహామహిమన్ మహినొప్పు సర్వలో ।
కాశ్రయుఁ డాదిరాజనిభుఁడత్య కలంకచరిత్ర సంపదన్."

రాజరాజు పరిపాలనా కాలము ఆంధ్రభాషకు వసంత కాలమని నుడువవచ్చును. ఆతని కాలముతఁ బెక్కురు కవిపుంగవులుండిరి. 'కావ్య

గీతిప్రియుఁడైన యామహారాజు నాస్థానమున భీమనభట్టు, నన్నయభట్టు, నారాయణభట్టు ననువారలు ప్రముఖులుగ నుండిరి. వీరు బహుభాషలలోఁ బాండిత్యమును సంపాదించి సంస్కృతాంధ్రములందుఁ జక్కని కవిత్వము జెప్పఁగలిగియుండిరి. అందువలననే నన్నపార్యుఁడు మహాభారతమున "నుభయభాషా కావ్యరచనాభిశోభితుఁ"డని పేర్కొనంబడియెను నారాయణభట్టు "వాఙ్మయధురంధరుఁ"డని కీర్తింపఁబడియెను. రాజరాజు కవిపుంగవుల కగ్రహారములను దానము సేయుచుఁ జిఱుతకూకటినాఁటి యాంధ్రకవితాకన్యకకు ముప్వాలందెలంబెట్టి, ముద్దుమురుపులు చూచినవాఁడు. ఆ మహారాజు నారాయణభట్టునకు నందమపూఁడి యను నగ్రహారమును దానము చేసెను. ఏతద్దానశాసనమున "వాఙ్మయధురంధరుఁడు." ఇట్లభివర్ణింపబడియున్నాడు.

"తస్యాత్మజోమహాత్మాసమజని శౌచాంజనేయ ఇదివిదితః।
ప్రజ్ఞాజిత వాచస్పతిరకలంకా శంకనామాత్యః ॥

"తస్యచ సుధర్మపత్న్యాగుణశాలిన్యాశ్చ సామెకాంబాయాః।
అభవదనుష్ఠిత జగదుపకరణో నారాయణ స్తనయః ॥

"యః సంస్కృతకర్ణాట ప్రాకృతపైశాచి కాంధ్రభాషాసు।
కవిరాజశేఖర ఇతి ప్రథితః సుకవిత్వవిభవేన ॥"

"కవీన్మనీషాలవ దుర్విదగ్ధాన్
మనోహరాభిర్నిజ సూక్తిభిర్యః
కుర్వన్నగర్వాన్ పటుభిర్బిభర్తి
కవీభ వజ్రాంకుశనామ సార్థమ్ ॥"

"తస్మై సకలజగదభినుత గుణశాలినే సరస్వ। తీకర్ణావతంసాయాష్టాదశావధారణ చక్రవర్తినే నన్ని నారాయణణాయ..."

యత్యంతసహజముగా నుండుటయు నూతన విషయమే. ఇట్లు పూర్వంబు సాజంబునగు పద్ధతిని గావ్యారంభము గావించిన యమ్మహానుభావు నన్నయార్యుని, త్రిలింగదేశమున నభీష్టార్థ కల్పలత యనఁదగిన యాంధ్రమహాభారత సంహితను నిలిపిన మహాయశస్సు నార్జించిన రాజరాజనరేంద్రుని మనసార ధ్యానించి యీ వ్యాసము ముగించుచున్నాఁడ.

—0—

సమాదరణీయమై వారి ప్రోత్సాహమున దేశభాషలలోని కనువదింప బడి, దేశభాషలకు గుణ గౌరవములు సంపాదించి వాటియందును నేటికి "సర్వజనీన" మగుచున్నది.

ఇట్టి కావ్యరాజము నాంధ్రములోనికి దెచ్చినవారిలో నగ్ర గణ్యుడు రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగా వేంగీదేశము నేలిన రాజరాజనరేంద్రుడను ప్రాక్ చాళుక్య వంశ్యుడగు ప్రభువు. చాళు క్యుల కుటుంబమున మహాభారత గ్రంథమం దాదరణమును, పాండిత్య మును, వాతాపినగరమున వారు రాజ్యాధికార మేర్పరచుకొనినప్పటి నుండియు ననుశ్రుతముగ వచ్చుచుండెను. (I A VII) రాజరాజ నరేంద్రుని కాలమున నాతని తల్లివంక వారగు చోళరాజులు భారత గ్రంథమును తా మేర్పరచిన వేదపాఠశాలలలో బఠనీయముగ జేసిరి. (M Ep R 19:9) రాజరాజునకు పూర్వము వేంగీమండలేశ్వరుడగు నరికేసరి విక్రమార్జున విజయమను పేర మహాభారతమును కన్నడ కావ్యముగ తన సేనానియగు పంపకవి రచింప గృతినొందెను. ఇట్లు తన కుటుంబమందలి పాండిత్యవిశేషములచే వికసిత స్వాంతుడగుట చేతనే తన తండ్రివంక వారికిని తల్లివంక వారికిని సమాదరణీయమై "విశ్వజనీన"మైన భారతమందే బద్ధస్పృహుడై" రాజరాజనరేంద్రుడు భారతాంధ్రీకరణ ప్రయత్నుడై,

బహుభాషల బహువిధముల
బహుజనములవలన వినుచు భారతబద్ధ
స్పృహులగువారికి నెప్పుడు
బహుయాగంబుల ఫలంబు పరమార్థమగున్.

అని శ్రీమహాభారతకావ్య "విశ్వజనీన" త్వమును స్థిరపరచెను.

ఈతడు క్రీ. శ. 1022 సం॥న పట్టాభిషిక్తుడైనటుల నాపట్టాభి షేకానంతరము కొలది దినములలో రచింపబడిన కోరుమిల్లి శాసనము

సంబుద్ధ్యంతములందు విశేషాంశములు తెలియుచున్నవి. వీనిలో రాజరాజనరేంద్రుడు క్షత్రియుడని సమర్థించుటకు 8 బిరుదములును పాశ్చాత్య చాళుక్యులతో సంబంధము చూపుటకు 5 బిరుదములును, నీతనికి పూర్వము రాజ్యాధిపత్యము జేసినరాజుతో నీతని సంబంధము జూపుబిరుదములు 2 ను, భారతవీరులతో నీతనికి సంబంధముచూపు బిరుద "మొక్కటి" యు గలవు. చాళుక్యవంశజుల శాసనములలో మానవ్యసగోత్రులనియు చాళుక్యవంశాభరణులనియు రాజుల ప్రశంసలు గలవు. ఇవి పూర్వపాశ్చాత్య వంశ్యులకు సామాన్యములు. పులకేశి సత్యాశ్రయుని నాటినుండి పూర్వపాశ్చాత్య చాళుక్యవంశములకు భేదమేర్పడి రాజ్యములు విభక్తములైనను "సత్యాశ్రయకులశేఖరు" లమని చెప్పుకొనుటలో పౌరస్త్య చాళుక్యరాజులు పాశ్చాత్య చాళుక్యులతోగల సంబంధమును తెలుపుదురు. ఆ బిరుదములనే కుల వర్ణనమునుగూర్చిన వాక్యములలో నన్నయ యధికముగ జెప్పుట తన ప్రభువునకు రాజ్యాధికారమందుగల హక్కుల యెడల విద్యాధికులకు ప్రమాణబుద్ధికల్పించుటకై యుండవచ్చును. రాజరాజనరేంద్రుని విమలాదిత్యుని యగ్రతనూజునిగా నన్నయ విశేషించివర్ణించి రాజ్యాధికారమందాతనికిగల వారసత్వమును స్థిరపరుచుచున్నాడు. రాజరాజనరేంద్రుడే యగ్రతనూజుడో విజయాదిత్యుడే యగ్రతనూజుడో చెప్పుటకష్టము. వీరిద్దరును విమలాదిత్యునకు వేరు వేరు భార్యలయందు కలిగినవారు. రాజరాజు నవసానదశయం దీవిజయాదిత్యుడు రాజ్యము నాక్రమించుకొని తన కుమారుని యౌవరాజ్యాధిపత్యమున ప్రతిష్ఠించెను. (M EP, REP. 1914) రాజరాజునకు రాజ్యమందు సుప్రతిష్ట చేకూర్చుటకే నన్నయ యిట్టి బిరుదవాక్యములు రచించియుండవలెను. "శీతాంశువంశ ప్రకాశీ" యను సంభోధనముతక్క రాజరాజనరేంద్రుడు చంద్రవంశపు రాజైనట్లే యంకితాంక పద్యములందు వేరొక సంభోధనము కానరాదు. దీనికి సూచన క్రీ॥ శ॥ 692 సం॥ రాజ్యము

మును స్థిరపరచుటయేగాక "జగత్పరిపూజ్యములయిన యీశ్వరాగమములయందు నిల్పితి ప్రకాశముగా హృదయంబు భక్తితోన్" అను రాజరాజనరేంద్ర వాక్యమును దృఢపరచుచున్నవి. రాజరాజనరేంద్రుని తాతయగు రెండవ యమ్మరాజ రాజమహేంద్రుని కాలమున కాలాముఖ మతానుచరులగు శైవాచార్యులకు విజయవాడలో చాళుక్యరాజ్యమందు వసతులేర్పడియుండెను (Ep Rp. 1915) అయినను రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియగు విమలాదిత్యుడు చాళుక్య వేంగీ, రాజ్యాధిపతుల యాచారమునకు విరుద్ధముగా కళింగమందలి శ్రీరామతీర్థక్షేత్రమున దేశికగణానుచరుడగు త్రికాలయోగి సిద్ధాంతదేవర యను జైనగురువును నిలిపి యాతనికి వసతి యేర్పరచినట్లు కన్నడ భాషను శిలాశాసనము వ్రాయించెను.)Ep. Rp 18) ఇట్లు తూర్పు చళుక్యులరాజ్యమందప్పట క్రీ.శ. అయిదవ శతాబ్దమునుండి పదునొకండవ శతాబ్దమువరకు జైనమతస్థులకు సమాదరణము కలుగుచు వచ్చినను మొత్తముపైని తూర్పుచళుక్యవంశపు రాజులు సాధారణముగ వేదమతప్రతిష్ఠాపనమునందును శైవాచారపరాయణత్వమునందును కృతదీక్షులై యుండిరి. కనుక సర్వమతసమత్వము గలవాడైనను, వేదమత ప్రతిష్ఠాపనమున మదినిల్పినవాడగుచే రాజరాజనరేంద్రుని శైవాచారపరత్వము పునఃప్రకటితము కావలసివచ్చెను. విశేషించి చెట్టనభట్ట విరచితమగు కోరుమిల్లి శాసనమున "ససర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర పరమభట్టారక పరమబ్రహ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాతః త్యాగసింహాసనాసీనః చండికాప్రసాదపరిలబ్ధ సాంబ్రాజ్యచిహ్నః" అని రాజరాజనరేంద్రుని శైవధర్మము కీర్తింపబడినది. రాజాధిరాజపరమేశ్వర, పరమభట్టాకర, పరమమాహేశ్వర పరమబ్రహ్మణ్యః యను బిరుదులు రాజరాజనరేంద్రుని పెదతండ్రియగు శక్తివర్మ చక్రవర్తియై దాల్చినవి. వీటిలో పరమమాహేశ్వర యనుదానికి బదులుగా నంతకన్న నెక్కుడు

(స 2.219). "వైరిభయంకరశౌర్య" (ఆ 8.322). "నృపపూజిత పాదాంభోజ" (ఆ 7.288) అను బిరుదములు. కాని కొన్ని కులక్రమాగతముగ వచ్చిన బిరుదములును గలవు. సమస్తభువనాశ్రయ(ఆ4 273 అ 2.355) యనునది చాళుక్యవంశపురాజుల శాసనములలో వంశ పారంపర్యముగ వచ్చుచున్న "సర్వలోకాశ్రయ" బిరుదము, విష్ణువర్ధన, పరమభట్టారకర బిరుదము లీచళుక్యుల మూలపురుషుడగు విష్ణుభట్టసోమయాజిచే నర్జితులగుటవలన కులక్రమాగతమయినవి. పరాక్రమరాఘవ (స 1.292) యనునది మొదటి విజయాదిత్యుడు దాల్చిన "విక్రమరామ" యను బిరుదమే. నిరవద్య (ఆ 5.261 ఆ 1.163) యనునది క్రీ.శ. 699 సం॥న అయిదవ విజయాదిత్యుడు దాల్చిన బిరుదము, "విలసచ్చాళుక్యాన్వయ పయోధి సంపూర్ణశశీ (ఆ 4.1) యనునది శక్తివర్మ దాల్చినది "చళుక్యచంద్ర" యను బిరుదము. "రాజనారాయణ", నారాయణాఖ్య (ఆ 2.239; ఆ 6.309 స 1.204) యనునవి రెండవ యమ్మరాజు దాల్చిన "రాజనారాయణ" పర్యాయములు "రాజసర్వజ్ఞ" (ఆ 6.308) యనునది పాశ్చాత్య చళుక్యులలో నారవ విక్రమాదిత్యుడు దాల్చిన "రాయసర్వజ్ఞ బిరుదముకాని సామ్రాజ్యాధిపత్యము సంపాదించుటను సూచించు "నృపపూజిత పాదాంభోజ" యను బిరుదమునకు పర్యాయముగ "నానావనినాథ కిరీట మణివిరాజిత పాదాంభోజ" (అర 6.1) యనియు "ప్రణమదఖిలధాత్రీ పాలకాలోల చూడామణి గణకిరణశ్రీమండితాంఘ్రి" (ఆ 6.309) యనియు "పరనృపమణిమకుట ఘటితపద" (అర 1.399) యనియు "నమన్నృప కిరీటచుంబి చరణద్వయా" (అర 2.356) యనియు రాజరాజనరేంద్రునదేవనిగ "లోకజ్ఞు"డగు నన్నయ స్తుతించుట చూడగా నీభారత కావ్యరచనాప్రసక్తి కలుగునాటికి రాజరాజనరేంద్రుని కీదాయాద సామంతులతో గల్గిన పోరాటములందు సర్వతోముఖమగు విజయమును కలిగియుండవలెనని తోచుచున్నది. ఇవి నిరర్థకములగు శుష్కస్తుతులు

మదకుంభకుంభివిదారణ దారుణకృపాణదక్షిణహస్తా" యను నారణ్య పర్వమందలి ద్వితీయాశ్వాసారంభమున గానవచ్చుట చూడగా నన్నయ నందమపూడి శాసనము రచించుటయు, మహాభారతారణ్య పర్వమందలి ద్వితీయాశ్వాసము రచించుటయు నించుమించుగా సమకాలికములని పొడగట్టుచున్నది.

ప్రతాపము ప్రశంసనీయమే కావచ్చును. అది ధర్మనిరతత్వముతోను, సత్యపాలనముతోను, విమలవర్తనముతోను, కూడియుండి సౌమ్యగుణములకు స్థాయినొసంగుచో రాణించునుగాని లేకున్న లోకమున కహితము కల్పించును. రాజరాజనరేంద్రునియందు ప్రతాప కారుణికత్వములు రెండును, నన్నయకవిత్వమున సంస్కృతాంధ్రములట్లు యథోచితముగ పని వినుచుండినట్లే ప్రశంసాపద్యములందు జాడలు గలవు. కావున "దాయాదుల నిర్జించి యహితుల నడంచి వినమ్రదాజన్య మకుటుండగు రణదర్పితుడేడ, భారతాంధ్రీకరణ ప్రయత్నమేది? ఇది నన్నయ తన ప్రభుభక్తియు తన గ్రంథప్రాశస్త్యమును సూచించుటకు చేసిన విశేషకల్పన కానోపు" నను సంశయమున కవకాశములేదు.

రణదర్పితుడైనను రాజరాజు భూరిగుణరత్నభూషణ (స 1.292) గుణధామ (ఆ 1.163) విరాజతగుణరత్న (ఆ 2.235) సుగుణాధార (ఆ 3.226) కలియుగపవిత్ర (ఆ 3.226) విమలధీరమణీయా (ఆ4.272) వ్యసనవివర్జిత (ఆ 5.259) విమలమతీ (ఆ 6.309) రాజసూరి సభాంతర భ్రాజితసద్గుణ (స 1.293) యనియు నిత్యనిరంతరధర్మమతీ (ఆ 1.163) నిత్యధర్మ ప్రారంభ (ఆ 2.236) ధర్మనిరత (ఆ 3.1) ధర్మధురంధర (ఆ 1.273) ధర్మవిశారద (స 2.1) ధర్మమిత్ర (ఆర 1.400) ధర్మనిత్య ప్రారంభ (ఆ 21) ధర్మవిచారోద్దామ (ఆర 31) ధర్మవ్యాపారవిభాసి (ఆర 3.398) యనియు నిత్యసత్య (ఆ 8.323) కరుణావతార (స2.320)

విద్యావిలాస ఆ 7.282 సరస్వతీసలసన్ముఖాంభోజ ఆ 2.323 యనియు రాజరాజనరేంద్రుని నన్నయ కవిగా పొగడెను. వీటికనుగుణముగా రాజమహేంద్రి కవీంద్రి సమాజ సురత్నాంబుజ, ఆ 2.238 బాంధవాంభోపజనద్యుమణీ స 1.295 మిత్రవిద్వదంభోజవన ప్రియోజమిత్ర స 2.323 ఆర 1.400 అనియు సంబోధనలు కలవు. ఇట్లు మిత్రులను, బాంధవులను విద్వాంసులను పోషించుటకును వారి రాజరాజనరేంద్రుని యనుగ్రహమున పెద్దల గనుటకును నవకాశములు సమరవిజయానంతరమున కలిగియుండవలెనుగదా ! ఇట్టి విజయములు కలుగునాటికి నన్నయయాదిపర్వము మొదలారణ్యపర్వమందలి రెండాశ్వాసముల వరకు రచించియుండును. ఆదిపర్వరచన పూర్తి యగువరకు శత్రునిర్మూలమై యుండవలయును. తదనందరము బాంధవులయెడ రాజరాజనరేంద్రుడు ప్రసన్నుడై యుండును. "విద్యావిలాస"గోష్టికి కొంత యవకాశము కలిగియుండును. కావుననే మహాభారతాంధ్రీకరణము కవియగు రాజరాజనరేంద్రు నుద్దేశ సంకల్పముల కనుగుణముగ వేంగిరాజ్యమందాతనికి విమలాదిత్యునివలన కలిగిన యధికారము సమరరంగములందు సమర్థింపబడిన విజయోత్సవ సందర్భముననను, పాండవేయులవలె ఖడ్గవాదమున దాయాదుల యుక్కడంచి దాజ్యప్రతిష్టితుడగు ప్రభువునకు గల ధర్మనిరతతయందును, సౌమ్యత్వమునందును, విద్యాసమాదరణమునందును, మిత్రబాంధవ పోషకత్వమునందును ప్రజలకు దృష్టి విశ్వాసము కలిగించుటకును, అరికేసరి విమలాదిత్యాది చాళుక్యప్రభు సమాదరణముచే రేకెత్తి "సర్వజనీనము"గు కావ్యరత్నమును వీరగాథగా మార్చి కావ్యసామాన్యముగ జేసిన జైనమత ప్రోత్సాహము గల పండితుల మనస్సుల నా కావ్యరాజము నాంధ్రీకరించు ప్రయత్నముచే నందలి సంహితాత్వగౌరవమును గ్రహించునట్లుజేసి లోకసంగ్రహమునకై వినియోగపరచుటకును ప్రారంభింపబడె ననవలయును గాని యొక వాగనుశాసన శక్తికి లక్ష్యముగనో, పవిత్రచరితుడును

రాజరాజే భారతాంధ్రీకరణము ప్రోత్సహించెను

శ్రీ పి. వి. పరబ్రహ్మశాస్త్రి

శ్రీ ఏరూరు సీతారామశర్మ యం. ఏ. బి. ఇడి. గారు (రాఘవేంద్రస్వామి మఠం. బర్కత్ పురా, హైదరాబాదు – 27) ఒక గ్రంథమును రచించిరి. ఈ వ్యాసము దానిని గూర్చిన సంగ్రహ సమీక్ష. గ్రంథము పేరు. నన్నయ భారత రచన – రాజరాజు ప్రోత్సాహము!

నన్నయ భారతాన్ని గూర్చి శ్రీ శర్మగారు ఆ గ్రంథమున రెండు ప్రధానాంశములను చర్చించిరి. మొదటిది భారత రచనలో నన్నయను రాజరాజు ప్రోత్సహించలేదు; అట్లు ప్రోత్సాహమిచ్చిన వారు పశ్చిమ చాళుక్య (కళ్యాణి) చక్రవర్తియైన మొదటి సోమేశ్వరుడును, అతనికి సామంతుడుగ వేంగీరాజ్యము నేలుచున్న రాజరాజు సోదరుడైన విజయాదిత్యుడును దీనిని గూర్చిన చర్చ 140 పుటలున్న గ్రంథ భాగము.

రెండవ అంశము నన్నయ నారాయణభట్టునకు సహాధ్యాయుడు గనుక నారాయణభట్టువలె కర్ణాటకుడు అయియుండును. లేదా మహారాష్ట్రుడు కాదగును. ఇది 118 పుటలున్న గ్రంథ ద్వితీయభాగము. తుదిలో కొన్ని శాసనములు అనుబంధించబడెను. శర్మగారి గ్రంథమునంతను సంగ్రహముగానైన చర్చించుటకు ఇచ్చట తావుచాలదు. తెలుగు వాఙ్మయ చరిత్రలో ముఖ్యమైన విషయము గనుక దీనినొక వ్యాసరూపమున వ్రాయుచుంటిని. శ్రీ శర్మగారి గ్రంథములోని కొన్ని అంశములను శ్రీ పాటిబండ మాధవశర్మగారు, శ్రీ దేవరపల్లి

వీరావతార సుకవిస్తుత నిత్యధర్మ
ప్రారంభ శిష్టపరిపాలాసక్త రాజా
నారాయణాఖ్య కరుణా రసపూర్ణ వీర
శ్రీరమ్య రాజకుల శేఖర విష్ణుమూర్తీ

గ్రంథ కర్త యైన శర్మగారు ప్రయోగించిన గొప్ప బ్రహ్మాస్త్రం ఇది అంటూ నారాయణాచార్యులుగారు చక్కగా సమాధానం వ్రాశారు. ఈ వసంత తిలక వృత్తంలో రెండవపాదం తుదిలో గురువే వుండవలెనని శర్మగారు సాగదీసి నారట. పద్యంలో అట్లాగే ఉన్నది కదా. అందువల్ల 'రాజనారాయణాఖ్య' అని రాజరాజనరేంద్రునకు వర్తింపజేయు నట్టి బిరుదు కాదు గనుక 'రాజా' అని ఒక సంబోధన. 'నారాయణాఖ్య' అని మరియొక సంబోధన అయితీరునని గ్రంథకర్త వాదము. దీనితో వారికి ఒకానొక రాజును, ఒకానొక నారాయణుడను పేరుగల వ్యక్తిని చొప్పించి అన్వయం కుదర్చటానికి అవకాశం దొరికింది. దాని మీద శ్రీ నారాయణాచార్యులుగారు పాదాంతములో నుండు లఘువుకూడ ఒక్కొక్కసారి గురువే అవుతుంది. కనుక అక్కడ 'రాజా' అని దీర్ఘాంతంగానే ఉండవలసిన అవసరం లేదన్నారు అంటే దాన్ని 'నారాయణాఖ్య' అని చదివినప్పటికి వచ్చే ఛందో భంగ దోషం 'ఉండదన్నారు. ఇంకా 'నారాయణాఖ్య' అనేది బిరుదు కాజాలదు. వ్యక్తిగత నామమే యగును. అనే శర్మగారి వాదాన్ని కూడ సోదాహరణముగా నారాయణాచార్యులుగారు త్రోసిపుచ్చిరి. కనుక 'నారాయణాఖ్య' అనేది రాజరాజనరేంద్రుడికి బిరుదుగా చెప్పుకొనుటలో ఆక్షేపణ లేదని సిద్ధాంతీకరించిరి.

ఈ సందర్భమున గ్రంథకర్త చాళుక్యుల చరిత్ర, రాజరాజ నరేంద్రుని అసమర్థత అతడు పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తి యయిన మొదటి సోమేశ్వరునికి సామంతుడగుట ఇత్యాది విశేషములనేకము

9. తస్యే॥ (4 *)

....

....

13. తద్వంశే విజయాదిత్య
14. ఇతిఖ్యాతో నృపో భవత్ । మానవస్య సుగోత్రీయో
15. విజయశ్రీ నికేతనః । (6 *) తస్మాజ్జా తశ్చ రాజేన్ద్రో
రాజరాజ
16. ఇతి స్తృతః । మంత్రీ వీర నృసింహస్య వాచస్పతి మ
17. హామతిః ॥ (7 *) తస్యసూను స్సురాధీశ తుళితోద్దామ
విక్రమః ॥
18. జానాతి విదుషాం మోత్థన్ గుణై రత్నాకరోపమః (8 *)
19. స్వస్తిశ్రీ శకవషేన్ శరనిధిశశి భూసమ్మితే క్కేన్
తులాస్థే రుద్రా
20. హే సౌమ్యవారే సితయుజ మహాతః కూమ్మన్ నాథస్య
నిత్యం । ప్రా
21. ద్దాద్దిపాయ పంచోత్తర దశయుగగాః వాఞ్ఛా తాత్థన్
స్య సిద్ధ్యైసో
22. యం చాళుక్య వంశాంబుధి శశి విజయాదిత్య చక్రవర్తీన్
(సచ్చక్రవర్తీన్) (9 *)

....

....

ఈ శాసనాన్ని శ్రీ సీతారామ శర్మగారు చూచినట్లులేదు. వారి గ్రంథములో అనవసరమైన కొన్ని శాసనభాగము లీయబడి యున్నవి. కాని అవసరమైన ఈ శాసన భాగము ఈయబడలేదు. కనుక వారు దీనిని చూడలేదని తలంచి యీ ముఖ్య శాసనాన్ని పరిశోధకుల దృష్టికి తీసుకొని వచ్చుచుంటిని.

లోని విజయాదిత్యులు క్రీ. శ. 1200–1275 ప్రాంతమున కళింగములో నున్నవారు)

శాసనముయొక్క మొదటి భాగములో పేర్కొన బడినవారు.
1. విమలాదిత్యుడు అతని కొడుకు రాజరాజు క్రీ. శ. 1012 – 1061 వరకు వేంగి సింహాసన మధిష్ఠించిన వారిలోని రాజులు. ఈ రాజరాజే రాజమహేంద్ర పట్టణమున విద్వాంసులతో గూడి సమస్త స్మృతిసార భూతమైన భరత వంశ వృత్తమును ఆంధ్రీకరించెను. ఇచట 'ఆంధ్రీ చకార' అని యున్న క్రియాపదమునకు విద్వాంసులచేత ఆంధ్రీకరింప చేసెను. అని అర్థము చెప్పదగును. కాని యిచట 'సూరిభిస్సహ' అని విద్వాంసులతో గూడిన తనకే ఆంధ్రీకరణ కర్తృత్వము చెప్ప బడెను. దీనిని మరియొక సమస్యగా తీసికొనక ప్రస్తుతానికి విద్వాంసుల సహాయమున ఆంధ్రీకరణ మనెడి ప్రణాళికను నిర్వహించుట యందే రాజరాజు యొక్క కర్తృత్వము చెప్పకొనుట యుక్తము. అట్టి నిర్వహణాధిపతి మాత్రముగానే యుండుటనుబట్టి రాజరాజు గ్రంథమునకు తన కర్తృత్వమునుగాని, కృతిపతిత్వము గాని కోరి యుండలేదు. ఒకవేళ ప్రభువు గాబట్టి ఆ నన్నయాది విద్వాంసుల కృతిపతిత్వమును స్వీకరించుమని అభ్యర్థించినను రాజరాజు ఏమాత్రము అంగీకరించి యుండలేదని చెప్పకోవలెను. అయినప్పటికి ఆశ్వాసాద్యంతములలో ఆ రాజును కీర్తించుచు నన్నయ తృప్తినొందెను. అదియే అంకితమిచ్చినంతటి ప్రయోజనకారి యయ్యెను. విమర్శనల యందు ఆరితేరిన పరిశోధకులను విడిస్తే సామాన్య పాఠకుల హృదయాల్లో రాజరాజు ఆంధ్ర మహాభారతములోని నన్నయ భాగానికి కృతిభర్త గానే గోచరిస్తూ ఉంటాడు. రాజరాజుకుగాని, నన్నయగాని కావల సింది అదియే కదా. ఇంక విమర్శకులంటారు వారివారి ప్రజ్ఞావిశేషాన్ని ప్రదర్శిస్తూ రకరకాలుగా అనేక వాదాలు చేసుకొంటారు. ఆ గ్రంథమును జదివి భారతకథను తెలుసుకొనే సామాన్యుడు వానిలో

కరించింది. ఆ యిద్దరు రాజరాజు, సప్తమ విజయాదిత్యుడు రాజరాజు చేతకాని వాడైన కారణమున భారతాంధ్రీకరణము వంటి బృహత్కార్య నిర్వహణము చేసియుండడు అని సిద్ధాంతీకరించుటకై శర్మగారు 140 పుటల గ్రంథభాగము రచించి, సప్తమ విజయాదిత్యుడే శ్రేష్ఠుడై, తానాశ్రయించిన పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తి మొదటి సోమేశ్వరుడి సిఫార్సుమీద నన్నయ, నారాయణభట్టులను రావించి భారతాంధ్రీకరణ కార్యక్రమమును ప్రోత్సహించెను. అని నిశ్చితార్థమును ప్రకటించుటకై బహువిధముల పాటుపడిరి. శర్మగారి తలంపులో కర్ణాటక చక్రవర్తి సోమేశ్వరుడే ప్రధాన ప్రోత్సాహకుడు. దానికై 'రాజానారాయణాఖ్య' అనే సంబోధనను పుట్టపర్తివారు చెప్పినట్లు సాగదీశారు. ఇక్కడ ఆవాదమంతా చర్చించ దలచలేదు. అంతకంటే ముఖ్యమైన శ్రీ కూర్మనాథాలయంలోని శాసనం విమలాదిత్య తనూజుడైన రాజరాజ భారతాంధ్రీకరణము చేసెనని స్పష్టంగా రాజరాజునే ప్రోత్సాహకుడుగా చెపుతుంటే యితర విషయాలతో ఈ సమీక్షను పొడిగించటం అనవసరము. శర్మగారి 140 పుటల మొదటి భాగము ఈ శాసన ప్రమాణంతో పరాస్తమగుచున్నది.

శర్మగారు ఇంకో వాదం లేవదీయవచ్చును. ఈ శాసన కాలం శకాబ్దము 1195 కదా. అనగా క్రీ. శ. 1273 అగును. అప్పటికి నన్నయ భారతము రచించుట సుమారు రెండువందల ఏండ్లకు పూర్వము జరిగెను. ఈ వ్యవధిలోనే సప్తమ విజయాదిత్యుడికి చెందవలసినఘనత రాజరాజుకునకు అంటగట్టటం అనే ఘోరమైన అన్యాయం జరిగి యుండ కూడదా? మన విమర్శ ఆ అన్యాయాన్ని బయటపెట్టకూడదా? ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానం. (శ్రీ) కూర్మశాసనం వేయించినవాడు చాళుక్య వంశానికి చెందిన యెలమంచిలి, లేక కూర్మచాళుక్యులనబడే శాఖకు చెందిన ఒకానొక విజయాదిత్యుడనే సామంతరాజు. ఈ చాళు

ముతో అతనిని అధికారమునుండి తొలగించుటకై యత్నించువాడు. విజయాదిత్యుడికి కళింగములో తగినంత పలుకుబడి గలదు. అట్టి పరిస్థితిలో భారతాంధ్రీకరణములో విజయాదిత్యుడే నిజముగా ప్రోత్సాహకుడై యున్నచో కళింగ చాళుక్యులు ఆతనిని పొగడడం మాని కళింగులతో కొంతయైన వ్యతిరేక రాజకీయ సంబంధమున్న రాజరాజ నరేంద్రుని ప్రశంసించుటకు పూనుకొనరుకదా. అట్టి పొగడ్తకూడ లేని ఘనతను అంటగట్టుచు చెప్పుట జరుగునా? తమ వంశము వాడైన రాజరాజ నరేంద్రుడే నిజముగా ఆ ఘనకార్యం చేయించెను గనుక నిజమును కప్పిపుచ్చకుండ రెండువందలేండ్లు గడచినా ప్రశంసించుకొన్నారు. ఇదేనిజము. అప్పటికే విజయాదిత్యుడికి చెందకుండ ఆఘనతను అన్యాయంగా రాజరాజ నరేంద్రుడికి అంటగట్టి యుందురను అపవాదును శ్రీ శర్మగారు లేవనెత్తరని విశ్వసించెద.

రాజరాజే భారతాంధ్రీకరణము, ప్రోత్సహించెను. శ్రీ శర్మగారు ఈ సత్యమును శ్రీ కూర్మ శాసనము నుండియైన గ్రహించి పేలవమైన తమ యితరవాదములను సహృదయులుగా ఉపసంహరించుకొందురని ఆశించెదను. 'రాజా నారాయణాఖ్య' ఇత్యాది ప్రతిబంధకములు బలవత్తరమైనవి కాజాలవని విద్వాంసులు పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు వంటివారు ముందే చెప్పియున్నారు. అంతేగాక శ్రీ శర్మగారు చుట్టు ప్రాణాయామంచేస్తూ వాడుకలో లేనట్టి బిరుదును ఒక రాజుకు ఒక నారాయణుడనే శక్తికి సమన్వయంచేస్తూ వ్యాఖ్యానించటం అంగీకారయోగ్యంగా లేదు. వారి సమన్వయం ఏదో ఒక అభిమానాన్ని పురస్కరించుకొని చేసిన ప్రయత్నంగా కనిపిస్తుంది. ఉదాహరణకు 'నాగాయిఘటికయే ఆనాడు అందరికి విద్యాస్థానం కావచ్చు' భట్టుశబ్దం మహారాష్ట్రులలోను, కర్ణాటకులలోనే వాడుకలో నుండెను; ఇత్యాది ఊహాలు సిద్ధాంతాలు కాజాలవు. అప్పుడు కుమా

ప్రాంతపు రాజధానిగ చెప్పబడిన సువర్ణగిరి కాదగునని పలువురు పరిశోధకులు తలంచుచున్నారు. ఆ కాలములో అంధకులుగ పేర్కొనబడిన జాతివారు ఇప్పటి కర్నాటకములోగూడ నుండెడువారు. కర్నాటకులను ప్రత్యేకించి చెప్పలేదు. కనుక అప్పుడు ఉభయదేశములు పృథక్కరించబడిలేవు. అంధక రట్టమని ఒకటిగానే యుండెనని చెప్పవలెను. ఆ తరువాత చరిత్రలో కుంతల రాష్ట్రము విడిగా పేర్కొనబడుచున్నను, కర్నూలు-బళ్ళారి మండలములు విశేషించి కర్ణాటమని పేర్కొనబడెడిది. 'కర్ణి' పదాంత నామములుగల శాతకర్ణి రాజుల పాలనలలో జేరియుండుటనుబట్టి తొలిరోజులలో ఆ మండలమునకా పేరు వచ్చియుండునని నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు వ్రాసిరి. కర్నూలు జిల్లాలోని నందికొట్కూరు, నంద్యాల, ఆత్మకూరు తాలూకాలు ఇంచుమించు శ్రీశైలమువరకుగల ప్రాంతము 15వ శతాబ్దము వరకు కర్నాడు, కర్నాటకము అని శాసనములందు పేర్కొనబడుచున్నది. ఈ ప్రాంతములో సాతానికోట లేక సాతవాహనకోట యను ప్రాచీన సాతవాహనులనాటి ఒక దుర్గమున్నట్లు గుర్తించబడెను; కర్నూలు నగరముగుండా ప్రవహించు హంద్రినది 'ఆంధ్ర' పదముతో పేర్కొనబడెనని కూడ నేలటూరివారు చెప్పియున్నారు. ఆదోని లేక ఆదవాని అను నగరనామము 'అంధ్ర' పదజన్యమై యుండునని కూడ కొందరు తలంచెదరు. ఇట్టి స్థితికో ఆంధ్ర-కర్నాటకములమధ్య ప్రాంతముల యొక్కగాని ప్రజలయొక్క గాని భేదము చిరకాలము లేకుండెనని స్పష్టముగ తెలియుచున్నది. ఉభయ ప్రాంతములవారు ఒకే విధమగు అక్షరములు, ఒకే విధముగా చాంద్రమానము వాడుట మనకు తెలిసిన విషయమే.

రాష్ట్రకూటుల పాలనలో 8-10 శతాబ్దులలో వారి జైనమతాదరణము వలన అనేక జైన విద్వాంసులు వారి రాజ్యమందంతట స్థిరవాసము లేర్పరచుకొనిరి. అట్టివారిలో ఉత్తరదేశమునుండి వచ్చిన

లేదు. అంటే 'రాజనారాయణాఖ్య' అనే ప్రయోగాన్ని గాని, భట్టు పదాన్నిగాని సాగదీసి నాగాయిఘుటికలో ముడిపెట్టి యిట్లాంటి గ్రంథాలు అల్లటం మన సంకుచితభావాన్ని వ్యక్తంచేయునుగాని 'వసుధైవ కుటుంబకం' అను సూక్తికి ఆదర్శ పురుషులనదగిన ఆ మహానుభావుల విశాల దృక్పథాన్ని ప్రాంతీయావధులతో సంకుచిత పరచలేవు.

నన్నయవంటి విద్వాంసునకు అసమర్థుడు, చేతకానివాడైన రాజరాజ నరేంద్రుని ఆశ్రయించుట గొడ్డుటావునకు పాలకొరకై బంధము వేయుట వంటిదేనని అట్టి నిష్ప్రయోజనకరమైన పనిని చేయునట్టి తెలివిమాలినవాడు కాదు నన్నయ అనికూడ ఒకచోట శర్మగారు రాజరాజును గూర్చిన తమ యేవగింపును వెళ్ళకక్కుకొనిరి. దీనినిబట్టి చాళుక్య సోమేశ్వర చక్రవర్తి పైన తమకెంతటి యభిమానమో స్పష్టమగుచున్నది. అతనికి భారతాంధ్రీకరణ ప్రోత్సాహ రూపమైన కీర్తిని, తద్వారా ఆంధ్రవాఙ్మయమున కతడొనర్చిన మహాసేవను వెలువరించవలెనని వారి గ్రంథ రచనలో ముఖ్యోద్దేశమని తోచుచున్నది. అందుకై డొంక తిరుగుడు త్రోవలు త్రొక్కిరి. ఒక్కొక్క సందర్భములో అట్టి విమర్శకులకు సమాధానములు వెతుకుటకూడ కష్టమగును. అంతమాత్రాన వారి వాదాలే సిద్ధాంతాలని భావించరాదు. రామాయణాది ఆర్ష గ్రంథాల్లో యెన్ని అపాణినీయ ప్రయోగాలు మనం చూడటంలేదు. ఆ తావులలో భావరమ్యత, పద రమ్యత, యిత్యాది గుణములనే గ్రహించవలె కాని అట్టి ప్రయోగాలకు విపరీతార్థములు చెప్పి 'వినాయకం ప్రకుర్వాణో రచయామాస వానరం' అనే సామెతకు విమర్శకులు లక్ష్యం కాకూడదని మనవి చేయుచుంటిని.

—0—

సితోఁ దగవుతప్పదు. ఇదియొక యవమానముగా నొకఁడు పట్టించుకొనఁడు. ఒకఁడు పట్టించుకొనును. పట్టించుకొన్న వాఁడుఆత్మగౌరవము కలవాఁడుగా విజ్ఞలోకమున నభినందితుఁడగు చున్నాఁడు. మొదటి వాఁడు అమాయికుఁడేని, యోగియేని కావలయును.

లోకజ్ఞుఁడు సద్వినుతావదాత చరిత్రుఁడునైన నన్నయ రాజరాజుకొలువులో నేశ్రేణికిఁ జెందిన పీఠమున సమాసీనుఁ డాయెనో! యన్నది యొక వివిదిష. ఆ రాజరాజానురక్తుఁ డెచ్చటఁ గూర్చుండుఁ గాక! పురస్కారమున కేమికొదవ? ఇంతకు భట్టారకపీఠము అభివర్ణిత శ్రేణులకు భిన్నమైన యొక ప్రత్యేకస్థానమున నుండవలయును. ఆ స్థానము రాజమనోహరుని యంతరంగముకంటె నన్యముకాదు.

ఈ శ్రేణీ కల్పనమువలన మనము గుఱుతింపవలసినది భట్టారకుల హృదయము. ఆయనకుఁ బ్రథమాభిమానశాస్త్రము శాబ్దము. తరువాత, మహాకవిత్వము. పదపడి, పక్కనవి. ఈక్రమములోఁ బూర్వాపూర్వ మాయనకు గాఢాభిమాన విషయములు. తాను విపుల శబ్దశాసనుఁడు. "ప్రథమే హి విద్వాంసో వైయాకరణాః" కనుక. సభలో వైయాకరణశ్రేణిని ముందుంచుట జరిగినది. నన్నయ తాను బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ విజ్ఞాన నిరతుఁడు. రెండవ శ్రేణిలోఁ బౌరాణికులను గూర్చుండఁజేసినది యీవిజ్ఞాననిరతి. నన్నయ తానుకవి, మృదుమధుర రసభావభాసుర నవార్థ వచనరచనా విశారదుడైన మహాకవి యగునుగదా! ఈకవిత్వమునకు స్థానమును మూఁడవదిగా నేల చేసికొనెను! అహంకార నిరాసార్థమా! ఆయన దృష్టిలో దాని కదియే స్థానము కావలయునా ?

'ధర్మతత్త్వజ్ఞులుధర్మశాస్త్రంబనియధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు' ఇత్యాదిగానున్న పద్యములో నీక్రమము మఱియు స్పష్టపఱచి భట్టార

శబ్దార్థమునకు సరియగు తెనుఁగు అని యన్నది. అథ వర్ణద్వయాత్మకమైనది. "అని" యు నట్టిదే. అందును ఇందును అకారమే ముందున్నది. "అథ" లోని థకారము తెనుఁగులో "ని" వర్ణముగా దిగినది. ఈ తద్భవతలో మనము సంతోషపడవలసినది తవర్గును దాఁటకుండ జరుగుటయే. ఒకానొక ముచ్చటకుఁగాని యిందు మనకుఁ దద్భవతా ప్రసక్తి యక్కఱలేదు. అథ ఆనంతర్యార్థకము. "అని" యన్నదియు నట్టిదే. ఈ సంస్కృతాంధ్రావ్యయములు రెంటికీ ఇంత బలిష్ఠమైన బాంధవమున్నది.

నన్నయభట్టారకుల దేశభాషాకృతి రచనము దేవభాషాశాస్త్ర సంప్రదాయానుగతమైనది. ఆంధ్రమహాభారతము "అని సకలభువన రక్షణ ప్రభువులై యాద్యులైన హరిహర హిరణ్యగర్భ పద్మామా వాణీపతుల స్తుతియించి తత్ప్రసాద సమాసాదిత నిత్యప్రవర్ధమాన మహామహీరాజ్య విభవుండును నిజభుజ విక్రమ విజితారాతిరాజ నివహుండును నఖిల జగజ్జేగీయమాన నానాగుణ రత్నరత్నాకరుండునై పరగుచున్న రాజరాజనరేంద్రుండు."

అను వచనముతో నుపక్రమింపఁబడుట చూడఁగాఁ బూర్వోత్తర మీమాంసాది శాస్త్రములవలె అథ శబ్దసహోదరమైన "అని" ముమ్మొదటఁ బ్రయుక్తమయ్యెనని విజ్ఞులు తెలిసికొనియుందురు. ఆంధ్రమహాభారత మిటులు భట్టారకుల యుపక్రమణ సంప్రదాయముతో శాస్త్రమై కవివృషభులకు మహాకావ్యమగుచున్నది. మహాకావ్యమైనపుడు కావ్యప్రయోజనము ఆదియందు సూచింపఁబడవలయునుగదా! ఆశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశములలో నేయొకటియేని యుండవలెను. ఒకటికాదు, మూఁడింటికి ముడియగు గద్యమే ఆద్యప్రయుక్తమైన దన్నచో నన్నయగారి హృదయము నారాధించుట యగును.

శ్రీవాణీ గిరిజాశ్చిరాయ దధతో వక్షోముఖాంగేషు యే
లోకానాం స్థితి మావహంత్యవిహితాం స్త్రీ పుంస యోగోద్భవామ్
తే వేదత్రయ మూర్తయ స్త్రి పురుషా స్సంపూజితానస్సురై
ర్భూయాసుః పురుషోత్తమాంబుజ భవ శ్రీకంధరాశ్శ్రేయసే।

మూర్తిత్రయ స్తవాత్మకమైన యీ శ్లోకము మాట యేమైనది. ఇది యాంధ్రము కాలేదు. అంతరంగకృతమైన కవిప్రార్థనము శిష్య శిక్షకు గ్రంథాది నుంచుట యాచారము కదా! తెనుఁగు భారతము అచ్చముగా ఎచ్చటనుండి యుపక్రాంత మయిన దనఁగా నాయొద్ద నుండియే యని చెప్పవచ్చినట్లు గ్రంథారంభ సర్వస్వము దాచార గుంఫితమైన తొలి వచనమే చెప్పుచున్నది. పంచమవేదము నాంధ్రీక రించునపుడు ఛందః పురస్కారము విధిగా జరుగవలసి యుండఁగా గద్యారంభము శాస్త్రసంప్రదాయ సుందరమైన భట్టారకుల హృదయ మును పట్టి చూపుచున్నది. ఆయన గద్యపద్యములకు తుల్య ప్రతిపత్తి నిచ్చిన మహాకవి. ఏనాటికిని ఛంధః ప్రసన్నమయిన తెనుఁగు పద్య గద్యములకు నన్నయగారిదే ఆధ్యస్థానము – తెలుఁగు భారత సరస్వతి గద్య పద్య స్వరూపిణి.

యా వర్ణపద వాక్యార్థ గద్యపద్య స్వరూపిణీ
వాచి నర్తయతుక్షిప్రం మేధా దేవీ సరస్వతీ !

భాషాస్వరూపమైన శబ్దబ్రహ్మమును వృషభంగా చెప్పటాన్ని గమనించవచ్చు. భారతంలోనే బ్రహ్మము శబ్దబ్రహ్మమనీ పరబ్రహ్మమనీ చెబుతూ శబ్దబ్రహ్మ భజననరుడు, పరబ్రహ్మ మహిత పదమును పొందునని చెప్పబడివుంది. (శాంతి. 5–71,332). కవివృషభులు అంటే శబ్దబ్రహ్మోపాసకులు అని చెప్పవచ్చు. శబ్దబ్రహ్మమును ఎందు కుపాసించాలి కవులు ? వాళ్ళ పనిముట్లు శబ్దార్థాలు గనుక–అన్ని వేళలా అన్ని పనులకూ సాధనలుగా పనికిరావు. తామాసించిన ప్రయోజనాల నీడేర్చడానికిగాను పనికి వచ్చే శబ్దార్థాలే కవుల (కుండాలి) కావాలి. ఆ విధంగా కావలసిన శబ్దార్థాలు. ఉపాసకులయిన కవులకు ఎప్పుడు సన్నిధిలో వుంటాయి. శబ్దబ్రహ్మ అంటే భాష యొక్క బృహద్రూపం. అలాంటి భాషాప్రపంచానికి కవులు సన్నిహితులుగా ఉండాలి. ఉపాసన అంటే అదే. నిరంతరాను సంధానమన్న మాట. దీనినే ప్రత్యభిజ్ఞానమని కూడా అంటారు. ఏమిటి విశేష మంటే – భాషారూపాలయిన శబ్దార్థాలు అందరికీ ఎంతో, కవులకూ అంతే. అయితే కవులు శబ్దార్థాలను ఉత్పత్తి చేసేవాళ్ళుకాదు, మామూలు ప్రజల్లాగ, వాళ్ళుత్పత్తిచేసిన శబ్దార్థాలను తామాశించిన ప్రయోజన సాధనాలు కావటానికి వీలుగా వాటిని అనుసంధించి వాక్య రచన చేస్తారు. ప్రజలలో కవులు చేరుతారుగనుక తమకు సాధారణంగాను సామాన్యంగాను తెలిసిన భాషను కవులు విశేషించి తెలుసుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తారు. సామాన్య జనానికిలేని భాషావిషయమైన విశేషప్రయత్నంచేసి భాషాతత్త్వాన్ని సాక్షాత్కరింప జేసుకొంటారు. అలా చేసుకోవటానికి ప్రత్యభిజ్ఞానమనిపేరు. ఈ ప్రత్యభిజ్ఞాన విశేష సామర్థ్యంచేతనే కవులు మహాకవిత్వసిద్ధిని పొందుతున్నారు. వాచ్య వాచకరచనా సామర్థ్యం లోకసామాన్య వ్యవహార విషయం. అందువల్ల కవిత్వసిద్ధి కలిగితే ఒకవేళ కలుగవచ్చు. వ్యంగ్య వ్యంజకరచనా సామర్థ్య రూపకమైన మహాకవిత్వసిద్ధి మాత్రం కలుగదు. కనుక

ధ్వన్యాలోకం వ్రాశాడు. అందులో ఆయన మహాకవులూ - మహా కావ్యములూ అంటూచేసిన చర్చలను గమనిస్తే మనకు మహాకవి - మహాకావ్య శబ్దార్థములు - తల్లక్షణములు - కొంత తెలిసే అవకాశం ఉంది.

వాచ్యార్థంకంటె భిన్నంగా దాంతోపాటే ప్రతీయమానార్థాన్ని అంటే ధ్వన్యర్థాన్ని ఎవరు తమ కావ్యాల్లో నిక్షిప్తం చేయగలరో వాళ్ళే మహాకవులని, అలాంటి వాళ్ళు కాళిదాస ప్రభృతులు ఎంతో మంది ఉండరనీ అందువల్ల మొత్తంమీద అయిదారుగురుకంటె మహా కవులుండరన్నట్లు తేల్చాడు ఆనంద వర్ధనుడు. మహాకవి శబ్దానికి అర్థంగా చూపించదగిన మొదటికవి కాళిదాసు. అయితే మరి వ్యాస, వాల్మీకుల సంగతి యేమిటి? వాళ్ళు మహాకవులు కాదా! అట్లా అనటానికి వీలులేదు. వ్యాస వాల్మీకుల భారత రామాయణాల మీద గల ప్రమాణబుద్ధితోనే గదా అనందవర్ధనుడు ధ్వని కావ్యాత్మ అని ప్రతిపాదించింది ? అయితే వ్యాసుణ్ణి మహర్షి అనీ కవి వేధసుడనీ అంటాడు. వాల్మీకిని ఆదికవి అంటాడు. ఇద్దర్నీ కవీశ్వరులనీ, కవి ముఖ్యులనీ కూడా అంటాడు. అంటే ఆ యిద్దర్నీ మహాకవులనీ అన లేదు, వాళ్ళ కృతులను మహాకావ్యాలనీ అనలేదు, ఆనందవర్ధనుడు. చిత్రమేమిటంటే ఆయన తన అర్జునచరితమనే కావ్యాన్ని మహా కావ్యంగా చెప్పుకొన్నాడు.

మహాకావ్యం అంటే శ్రవ్యకావ్యం మాత్రమేనని కూడా ఆనందవర్ధను డనుకొంటున్నట్టనిపిస్తుంది.

కావ్య మహాకావ్య ప్రబంధశబ్దాల నన్నింటినీ కూడా పర్యాయ పదాలుగానే వాడుకొన్నాడాయన. మహాకావ్యానికి ప్రబంధశబ్దాన్ని విశేషణంగా కూడా చేసి చెప్పాడు.

తెలుఁగున గద్యకవితను ప్రవేశపెట్టుటలో

నన్నయ నిర్వహించిన భూమిక

శ్రీ ఖమిడిపాటి విశ్వనాథ్

తెలుగు సాహిత్యంలో పద్యం, శతకం, దండకం, మొదలుగా గల ప్రక్రియ లన్నిటితోపాటు వచనానికి అంటే గద్యానికి కూడ శ్రీకారం చుట్టి ఆది పురుషుఁడయ్యాడు నన్నయ. ఆంధ్ర సాహిత్యం లో ఈతని గద్యశైలి ప్రకల్పిత స్థానం, వుంది. ప్రస్తుతం ఈవ్యాసంలో తెనుఁగు గద్య కవితకు ప్రారంభదశలోనే నన్నయ రూపొందించిన స్థానం అతని విశిష్టత, విశ్లేషించబడుతుంది.

సంస్కృతంలో ముఖ్యంగా వైదిక వాఙ్మయంలో గద్యకు ప్రముఖమైన స్థానం ఉంది. "గద్యం కవీనాం నికషం వదంతి" అనెడి ఉక్తికూడా ప్రసిద్ధమైనదే. తెనుగు సాహిత్యంలో గద్యకు కావ్యత్వ స్థానం కల్పించడంలో నన్నయ్య నిర్వహించిన భూమిక మరువలేనిది. ఆదికవి తన భారత కావ్యంలో పద్యంతోపాటు గద్యానికి కూడా సమాన ప్రతిపత్తిని కల్పించాడు. తెలుగులో గద్య రచనలు విశేష స్థానాన్ని సంపాదించటానికి మూలహేతువులు పరిశీలిస్తే నన్నయ గద్య రచనా ఆరంభము, వైవిధ్యములే కాక, గుణము పరిమాణము లలో అతడు చూపిన నైపుణ్యమే ముఖ్య కారణముగా నిర్ణయింప వచ్చు. నన్నయ గద్యం విస్తృతితోపాటు పుష్కలత్వంకూడా గలిగి ఉంది. తెలుఁగు గద్య వికాసానికి నన్నయ ఆరంభదశలోనే వేసిన పునాదులు ఎన్నో. ఆపై వచ్చినకట్టడాలన్నీ ఆపునాదులపై నిలిచినవే

వచన మన్నది మృదు మధురంగా ఉండి, తన భావములకు ఆకరమై, కవితకు, కథకు పరిపుష్టిని చేకూర్చాలని నన్నయ ఆశయం.

గణ్వామహాముని పాలికిం బుత్తెంచెదనని... దుష్యంతుండు నిజపురం బునకు జనియె."

ఇచ్చట నన్నయ శకుంతలా దుష్యంతుల సంగమసన్నివేశాన్ని క్లుప్తీకరించి, ఎక్కువ వర్ణించకూడని ఆ సందర్భాల్ని, అలతి అలతి పదములతో, గద్యంలో రచించాడు. సంభాషణనిసైతం నన్నయ ఈ వచనంలో చొప్పించాడు.

ఉదంకో పాఖ్యానంలో ఉదంకుఁడు పౌష్యుడు శాపప్రతిశాపాలు ఇచ్చుకునే కథని అతి క్లుప్తంగా వచనంలో నన్నయ వర్ణించాడు. "ఉదంకుడు అట్లు చేయుదునని యద్దేవి వీడ్కొని పౌష్యుపాలికిం బోయిన నతండయ్యా! వీవతిథివి...అన్నంబు కేశదుష్టంబైన రోసి కరంబలిగి...అంధుడవగుమని శాపంబిచ్చిన నల్గి ఉదంకుఁడు నేనన పత్యుండుగా నోప దీనిగ్రమ్మరింపుమనిన." ఈ వచనం తరువాత "నిండు మనంబు నవ్యనీత సమానము" అనే పద్యాన్ని రచించాడు. పద్యముల నధికముగా రచించి పాఠకులకు విసువు జనించకుండ పద్యముల నడుమ గద్యమును రచించుట నన్నయకు పరిపాటి.

కేవలం కథా కథనానికే కాదు, సంవాదరూపమునకు, విషయ ప్రతిపాదమునమునకు, వైదిక వర్ణాశ్రమ ధర్మముల నుగ్గడించుటకు, నన్నయ వచనం ప్రసిద్ధమైంది. నన్నయ తన సమకాలీన వచన రచనా విశారదులను మెప్పించిన మేటి వచన రచనా విశారదుడు. రాజరాజ నరేంద్రుడు సభను వర్ణించే ఈక్రింది వచనంలో అతఁడీ విషయాన్ని స్పష్టం చేసాడు.

"అఖిల జలధి వేలా వలయిత వసుమతీ వనితా భూషణంబయిన వేంగి దేశంబునకు మంత్రి పురోహిత సేనాపతి దండనాయక దౌవారిక మహా ప్రధాన సామంత విలాసినీ పరివృతుఁడయి అపార శబ్దశాస్త్రి పారగు లైన వైయాకరణులును...మృదు మధుర రసభావ భాసుర నవార్థ

నన్నయ అక్షర రమ్యత

శ్రీ వి. వి. ఎల్. నరసింహారావు

—: నన్నయ కవితాగుణములు :—

సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలి తార్థయుక్తిలో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షర రమ్యత నాదరింప
నానా రుచిరార్థసూక్తి నిధినన్నయభట్టు దెనుంగునన్
మహాభారతసంహితా రచన బంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్.

ఈ పద్య ఆంధ్రమహాభారతములో భారత కథా ప్రస్తావనకు ముందు అవతారికాభాగములో నన్నయ్యగారు రచించినది. ఇందు తన కవితా గుణములను గూర్చి యాయన కొన్ని సూచనలనుచేసి నాడు. వానిలో మొదటిది ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి. ఇది సారమతిలో, కోనారసి కవీంద్రులు మాత్రమే మేలని మెచ్చుకో దగినది. రెండవది అక్షర రమ్యత. ఇది ఇంద్రులకంటె ఇతరు లాదరించు గుణము. మూడవది యాయన కవితకు జీవలక్షణ మనదగును "నానారుచిరార్థసూక్తి నిధిత్వము". ఆ గ్రంథము మహాభారత సంహిత. తత్సంహితారచన బంధురుడు నన్నయ. ఆ రచన జగద్ధితంగా సాగిన కల్యాణమయమైన రచన.

చళుక్య రాజమహేంద్రుడు ఆజ్ఞారూపముగ ననయ్యను అర్థించిన రీతి ఇది.

జననుత కృష్ణద్వైపాయనముని వృషభాభిహిత మహాభారత బద్ధని.
రూపితార్థ మేర్పడఁ దెనుగున రచియింపు మధికధీయుక్తిమెయిన్ ॥

మహానుభావుడగు వ్యాసుడు జననుతుఁడు. ఆయన రచించిన సంస్కృత భారతమందు నిరూపితమైన అర్థము స్పష్టమగునట్లుగా అధిక

పిమ్మట ఆసక్తికలిగినచో పరామర్శ చేయుదుము. ఈ పరామర్శ ప్రత్యేకమగు మఱియొక శాస్త్రము.

నిర్వచనము : అక్షరములు ధ్వనులకు సంకేతములు. వివిధ ధ్వనులుగల అక్షరములచే శబ్దము లేర్పడుచున్నవి. ధ్వని మాటాడిన పిమ్మట నశించిపోవును. అక్షరమట్లుగాదు. ఎన్నడు నశింపని పరమేశ్వరు డక్షరపద వాచ్యుడు. అక్షరమగు రమ్యతగల కవిత లోకోత్తర మైనది.

ఈ అక్షర రమ్యత నన్నయ కవితలో సంగీత సాహిత్యముల సాహచర్యముచే సంయోజితమైనది. సంగీతములో అచ్చుల ప్రాముఖ్య మెక్కువ. సాహిత్యములో హల్లుల ప్రాముఖ్య మెక్కువ. కాని అచ్చుల సాహాయ్యము లేనిచో శబ్దమునకు వ్యక్తిత్వము లేదు. సంగీత ములో స్వరంయోజనకు హల్లుల సహాయ్యము లేకున్నను ప్రమాదము లేదు. నిజమరసిన అఖండనాద వ్యక్తికి మహాప్రాణ సంయుక్తాక్షర ములు కొంత ప్రతిబంధకములే! అంత మాత్రమున హల్లులు సహాయ్య ము లేకుండ స్వరముండుటయు కష్టమే. ఒక అచ్చునుండి మఱియొక అచ్చునకు దూకవలెననిన హల్లు ఊతగానుండవలసినదే ! వీనినిబట్టి చూడ హల్లునకు అచ్చుసహాయ్య మెంత అవసరమో అచ్చునకు హల్లు సహాయ్యము కూడ అంతే అవసరము. అట్లే సాహిత్యసంగీత ములును. 'అక్షర రమ్యత' యను నీ కవితాగుణము ఈ సంగీత సాహిత్యములు సముచిత సాహచర్యము నాశ్రయించి యుండును. అంతేకాదు. సంగీత ప్రభావము సాహిత్యమునకు రమ్యత నాపాదించు నప్పుడు డుదయించు కవితాగుణములలో అక్షరరమ్యత అతి ప్రధాన మైనది. ఈ అభిప్రాయమునే శ్రీరాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారిట్లు వివరించిరి.

"సంగీత సాహిత్యములో సంగీతము సాహిత్యమునకు పై

రచనలో - ఈ అక్షర సంయోజనము హృదయాహ్లాద జనకముగా శ్రవణేంద్రియ తర్పణముగా సాగినది. ఆ లక్షణము తన కవితలో నిండారి యున్నదని గుర్తించిన జ్ఞాని నన్నయ. నా కవితయందలి 'అక్షర రమ్యత' పరమాదరణీయమని యాయన విశ్వసించెను.

4. నాదము, రసము, రాగము

సంగీతము శ్రవణేంద్రియానందము కలిగించి ఆంతరతృప్తినొదవించు మనోహరమైన యొక కళ. వివిధస్వర సంయోజనచే వివిధరాగము లుత్పన్నమగును. వివిధ చ్ఛందస్సులెట్లుత్పన్నమైనవో వివిధరాగము లట్లే యుత్పన్నము లైనవి. మలయమారుత రాగము హృదయముపై మలయ మారుతమును ప్రసరింప జేసియానందము కలిగించును. అట్లే బృందావన సారంగాది రాగములును. కదనకుతూహల రాగము కదన కుతూహలము జనింప జేయును. మహాకావ్యములలో కనిపించు భిన్న చ్ఛందస్సులు, ఆయాఛందస్సులలో లయాన్వితముగా కుదురుకొని భిన్న భిన్నములైన అక్షరముల ధ్వనులు రసోచితమైన అఖండనాదమూ నుత్పన్నము చేయును. ఈ నాదవ్యక్తి ఎచ్చట ప్రాధాన్యము వహించునో అచ్చట సాహిత్యముపై సంగీతముపై చేయిగా కదలును. నన్నయ రచనలో ఈగుణ ముండుటచే ఆయన కవిత అక్షర రమ్య మగుచున్నది. దీనికాయన కవిత నుండి యెన్నియో యుదాహరణ ములు చూప వచ్చును.

ఆ యుదంకుడు గురుహితకార్యధురంధరుడు. గురుపత్ని నియోగమున క్షాత్రమ్య మహాదేవి కుండలములు గైకొని సంతోషముతో తిరిగి వచ్చుచున్నాడు. ఒక్క జలాశయము దగ్గఱ ఆచమనార్థమాగి కుండలములు అచ్చట పెట్టగా నగ్నవేషధరుడైన తక్షకుడు ఆకుండల ములను తీసికొని పాఱిపోయెను. ఉదంకుడు వాని వెంటబడి పట్టు

శ్లోకములలో సాగినది. ఇందనేక నాగమంత్ర రహస్యములు గలవట. అందు ఐరావత సర్పములకే ప్రాముఖ్యము. కుండలాపహర్త యగు తక్షకుని స్తుతించుటయు జరిగినది. మఱికొందఱు నాగపతుల స్తుతియు గలదు.

"య ఐరావతరాజాన స్సర్పా స్స మితి శోభనాః
క్షరంత ఇవ జీమూతా స్సవిద్యు త్పవ నేరితాః"

అను శ్లోకము మొదలుగా......

"అవసద్యో మహాదుమ్ని ప్రార్థయన్నాగ ముఖ్యతామ్
కరవాణి సదాచాహం నమస్త స్మై మహాత్మనే"

అను శ్లోకముతో నాగస్తుతి ముగియుచున్నది. మూలముతో పోల్చి చూడగా నన్నయగారు సంఘటించిన "బహువనపాది......సమాస ఘటన స్వాతంత్ర్యతా రమణీయ మనక తప్పదు. ప్రథమ పాదములో చాలవరకు ఓష్ఠ్యములైన వర్గాక్షరములతో పదములు ప్రారంభమగు ను. ద్వితీయ పాదము ఊష్మాక్షరములతో మొదలగును. ఆ ఉదంకుని స్తుతితో పాములు పడగలు విప్పి ఫూత్కృతి చేసి ఊష్మలత వెలి గ్రక్కినట్లు అక్షరసంయోజన చేయబడినది. అజస్ర-సహస్రఫణాళి దాల్చిన ఫణిపతిమూర్తి కన్నులు గట్టినట్టు అక్షరములు కూర్చ బడినవి. ఆ అనంతుఁడు దుష్కృతాంతకుడు. జలధిశాయికి పాయక శయ్యయైనవాడు. 'పాయక' అను పదము లేకయు అర్థము సరిపోవు చున్న సందర్భమున జలధి శాయికి, పాయక' అనుటలో అనంతత్వ లక్షణ స్ఫూర్తి, అనుప్రాసమహత్వము - అక్షర రమ్యత నాపాదించు చున్నవి. ఇట్టి అక్షర సంయోజనవలన కలుగు నాదవ్యక్తి విశేషము తెలిసిన మనీషి నన్నయ.

మహర్షి వ్యాసుడు ఉదంకునిచే నాగస్తోత్ర్యాంతమున మాత్రమే 'నమస్త స్మై మహాత్మనే' అని అనిపించి యూరకోనగా నన్నయ,

నన్నయగారు రసౌచిత్యమునకు, భావౌచిత్యమునకు మాత్రము భిన్న వృత్తములను ప్రయోగించు చుండును.

ప్రమద్వర మేనకా విశ్వావసులకు పుట్టినది. మహాసౌందర్యవతి. రురుడామెను మోహించినాడు. ఆ ప్రమద్వర తోడి కన్నియలతో నాడుచుండ ఆమె కాలిక్రింద బడిన సామొకటి యామెను గఱచెను. ఆమె నేలపై కొరిగెను. ఒక దేవదూత యాదేశమున రురుడు తన యాయుష్యమునం దర్ధభాగ మిచ్చి ప్రమద్వరను బ్రదికించుకొనెను తన సతి కపకారము చేసిన పాములపై అతనికి విపరీతమగు పగ. పుట్టలు పొదలు తిరుగాడుచు దీర్ఘదండధరుడై పాముల నెల్లపోరి యించు చుండెను. డుండుభ మనునొక పామెదురుపడి భయప్రకంపితమై అతని నిట్లు ప్రార్థించెను

మత్తకోకిల :—

"ఏమికారణమయ్య పాములకేల యల్గితి నీవు తే
జోమయుండవు బ్రాహ్మణుండవు సువ్రతుండవు" నావుడున్
"భామ లెగ్గొనరించె మత్ప్రియభామ కేనురురుండను
ద్దామ సత్త్వుడ నిన్ను నిప్పుడ దండతాడితు జేసెదన్"

ఇందలి భావమంతయు మూలవిధేయమే.

"నాపరాధ్యామి తే కించి దహామద్య తపోధన
సంరభాచ్చ కిమర్థం మామభిహంసి రుషాన్వితమ్"

రురు రువాచ :—

"మమ ప్రాణసమాభార్యా దష్టాసీ ద్భుజగేన హ
తత్ర తమే సమయో ఘోర ఆత్మనోరగ వైకృతః
భుజంగవై సదాహన్యాం యం యంపశ్యేయ మిత్యుత
తతోఽహం త్వాం జిఘంసామి జీవితే నాద్య మోక్ష్యసే"

కనులార గాంచి పులకితుడై నాడు. ఈ పులకాంకురములకు కారణమైన సుందర ప్రకృతిని సాధారణ వృత్తగీతులలో కాక విలక్షణవృత్త ఛందస్సులో వెలయించినాడు.

"ఏచి తనర్చిన కోవుల నిమ్మగు తావుల జొంపములన్......"
పూచిన మంచియశోకములన్ సురపొన్నలఁ బొన్నలఁగేదగులన్..."

ఇది మానినీ వృత్తము : మానినీవృత్తపాదము యొక్క ప్రథమాక్షర మైన గురువును విరిచి రెండు లఘువులుగా చేసిన కవిరాజవిరాజిత' మగును. కాన నీ సౌందర్యపరవశుడైన దుష్యంతుడు ముందు మంద మందముగా నడచి, పిమ్మట వేగవేగముగా అడుగులిడుటగూడ సూచించినాడు నన్నయ.

కవిరాజవిరాజితము :

చని చని ముందట నాజ్య హవిర్ధృత సౌరభ ధూమ లతాతతులన్
బెనగిన మ్రాఁకులకొమ్మలమీఁద నపేత లతాంతములైనను బా
యని మధుపప్రకరంబులఁ జూచి జనాధిపుడంత నెఱింగెఁ దపో
వనమిది యల్లదె దివ్యమునీంద్ర నివాసము దానగునంచు నెదన్॥

దుష్యంతుడు వేగముగా నడచుటకు కారణము; అచ్చటి ప్రకృతి చిత్రముగా నున్నది. ఆ తుమ్మెదలు పూవులులేని శాఖలనే ఆశ్రయించి యున్నవి. అందుచే అది నిర్వ్యాజమైన మున్యాశ్రమమైయుండునని తెలిసికొనెను. నిజమునకిది నన్నయ అమూలకముగా సృష్టించిన మనోహర భావమే.

వ్యా సు డు :

"రువంతి రావా న్మధురాన్ షట్పదా మధులిప్సవః
తత్ర ప్రదేశాంశ్చ బహూన్ కుసుమోత్కరమండితాన్."

పూవులున్నచోట తుమ్మెదలుండుటలో విశేషము లేదు. పూవులు లేకయు తుమ్మెదలుండుట తపోవనప్రభావము. ఇది దుష్యంతునకు

మ. హృదయాహ్లాదముతోడ పాయక సదానేకప్రకారంబులన్
మదనాసక్తిఁ బెనంగుచున్న విలసన్మత్తేభ విక్రీడితం
బది దాక్షాయణి చూచి కౌతుక రక్తై కాలీన భిలా భావా
షదృగంతోజ్జ్వల దీధితుల్ పఱలె నీశానాన నాబ్జంబుపై॥

కుమా. సం.

6. కావ్యగుణములు—అక్షరరమ్యత

అక్షర చ్ఛందోనియతియే కాక కేవల అక్షర సంయోజనమును గూర్చి పరామర్శించినపుడు అలంకారికులు ప్రవచించిన కావ్యగుణముల ప్రసక్తియు వచ్చును. కావ్యేందిరకు శబ్దార్థములు తనువై, అలంక్రియా వితానములు సొమ్ములై, కైశికి మొదలైన వృత్తులు సొత్తులై మాధుర్యాదిగుణములు గుణము లగుచున్నవి. భరత, భామహ, వామన, భోజరాజ, విద్యానాథాదుల మతముల ననుసరించి ఈ గుణముల సంఖ్య ఎంత యను ప్రశ్న మట్లుంచి మాధుర్యాది గుణములు అక్షరముల కూర్పుచే కలుగు భిన్నముభిన్నములైన కావ్యగుణములన్న విషయము మరవరాదు. విశిష్టవర్ణవిన్యాసరూపమైన శ్రుత్యనుప్రాసము రసావహమనినారు. సరసమైన వాక్యము మధురము. కనుక నీమాధుర్యగుణము అక్షరసంయోజనకు సంబంధించినదే. ఇందు వర్ణావృత్తి ప్రధానము. సౌకుమార్య మన్నది పదలాలిత్యసంపదోపలాలితమై కావ్యమున ప్రకాశించును. పరుషవర్ణఘటితమైనచో సౌకుమార్యవిపర్యమైన దీప్తత యొదవి సుకుమారత కొఱవడును. ఇక సమతయున్న గుణము పరుషకోమల వర్ణ మిశ్రమ మనోహర రచనామూలకమై మృదుబంధ, స్ఫుటబంధ మిశ్రబంధములై కావ్యముల నొప్పారును. ఆయా యీ కావ్యగుణములలో గల అక్షర సంయోజన రహస్యములెఱిగిన ప్రోఢ నన్నయ.

(50)

భోగరస లాలస, ప్రకృతి చిత్రణమున నన్నయగారు వ్యక్తీకరించెడి అర్థప్రసన్నత ఇందు లేదు. అందే కాదు అర్వాచీనులగు పలువురిలో నీప్రసన్నత లేదన్నచో తప్పులేదు. నన్నయగారి అక్షర రమ్యతలో మందమంద మందాకినీ తరంగములపయి రాయంచ తూగి యాడెడి తీరుగలదు. అర్వాచీనుల శబ్దాలంకారములలో నిమ్నోన్నత ప్రదేశములలో దూకిపడెడి కొండవాగులో కొట్టుకొనిపోవు కలువపూ మొగ్గల వడిదుడుకు గలదు.

7. పూర్వమీమాంసమతము—అక్షరరమ్యత

నన్నయగారి అక్షరరమ్యత కేవల శబ్దసంయోజనకు సంబంధించినది మాత్రమే కాదు. అక్షరపదవాచ్యుడైన పరమాత్మ రమ్యతకు సంబంధించినది కూడ. "ఇతరు లక్షరరమ్యత నాదరింతురనగా" ఆ యితరులు ఈ పరమాత్మ రమ్యతకు మురియువారే 'సహస్రశీర్షమైన దైవము; విశ్వాక్షము, విశ్వశంభువము, విశ్వమయము, నారాయణము నైన దైవము. అది అక్షరమైనది. పరమపదమైనది. అట్టి అక్షరమై పరమపదమైన తత్త్వముయొక్క రమ్యత అక్షరరమ్యతయే. ఈ అక్షర రమ్యతకు ధర్మతత్త్వజ్ఞులు, అధ్యాత్మవిదులు, నీతివిచక్షణులు, మొదలుగా నితరులెందరో ముగ్ధులగుదురు. ఆ రమ్యత నాదరింతురు. నన్నయ భావించిన యితరులనగా వీరేకాని సామాన్యులని యర్థము గాదు. నన్నయ కవితలో అక్షరసంయోజన చేయుటయందు మంత్రశాస్త్ర ప్రసిద్ధములైన రహస్యము లనేకములున్నవి. అందు కొన్ని మూలవిధేయకములు, కొన్ని అమూలకములు. ఉదంకుని నాగస్తవములో వ్యాసుడు 'నమస్తస్మై మహాత్మనే' యని అష్టాక్షరితో ముగించినాడు. నన్నయ "మాకు ప్రసన్నులయ్యెడు" మని అష్టాక్షరీ మకుటమునే నాల్గువృత్తములందును అనుసంధించెను. ఇట్టి మంత్రశాస్త్ర రహస్యము లాకవితలో నెన్నియో అక్షర సంయోజితములై

నన్నయ్య 'అపూర్వ సభా రచనలు'

శ్రీ ముదిగొండ వీరభద్రశాస్త్రి

మయుడు ధర్మరాజునకు నిర్మించి యిచ్చిన సభను గూర్చి తండ్రికి చెబుతూ దుర్యోధనుడు 'ధారుణి నట్టి యపూర్వసభారచనలు వినగ జూడ బడ వెవ్వరిచేన్' అని తన తుదితీర్పు వినిపించాడు. నన్నయ గడుసువాడు కాకపోలేదు! తాను తన పథకంలో మహాభారత సభాపర్వాన్ని తీర్చిదిద్దిన తీరుతెన్నుల గూర్చి సంతృప్తిని కూడా ఇందులో ధ్వనించలేదని అనుకోవచ్చునా?

సంస్కృత భారతాన్ని ఆంధ్ర మహాభారతాన్ని పోల్చిచూస్తూ నిర్ణయాలకు రావడానికి ఒక అభ్యంతరం ఉన్నది. ఆనాడు కవిత్రయం వారికి లభించిన మూలపాఠం ఏదో మనకు తెలియదు గనుక. అయినా, కవిత్రయంవారు ఇతిహాసరూపంలోఉన్న మూలభారతాన్ని తెలుగులో కావ్యేతిహాసంగా మలచటంలో మూలపాఠంలోని కొన్ని అంశాలను పూర్తిగా వదలివేయడం, కొన్నింటిని సంక్షిప్తం చేయడం జరిగిందని స్థూలంగా గ్రహించడానికి అది అడ్డురాదు.

ఇక్కడ ప్రసక్తమౌతున్నది నన్నయ రచనారీతికి అందునా సభాపర్వానికి పరిమితంగా కొన్ని అంశాలు మాత్రమే. విడిచిపెట్టేది విడిచిపెడుతూ. సంక్షిప్తం చేసేది చేస్తూ నన్నయ్య ప్రధానాంశాలను ప్రస్ఫుటీకరించిన విధానం గమనిస్తే, విపులమైన మూలభారతానికి ఆసక్తికరమైన ఒక సంగ్రహప్రతిని ఆయన 'పరిష్కరించి' దాన్ని తన మూలంగా గ్రహించినట్లు కనబడుతుంది. వ్యాసభారత పాఠాలకు, తెలుగునాట బహుశః భారతదేశమంతటా నేమో, తొలి 'పరిష్కర్త' నన్నయ్య అనే మాట ధ్రువపడుతుంది.

ఖాండవ వనదహనం తరవాత పాండవులతో కలిసిఉన్న

తెలుగు భారతంలో రాజసూయయాగ వైభవం తెలియజేయటం అధిక రసస్ఫూర్తిని సంతరించుకొన్నది.

ఇటువంటి విశేషాలు చాలా ఉన్నాయి. అయితే వీటికంటె ముఖ్యమైనది ఒక పాత్రను గూర్చిగాని, ఒక సన్నివేశాన్ని గూర్చి గాని నిష్కర్ష చేయడానికి అనువుగా మూలంలో సాధారణ ధోరణిలో ఉన్నదానిని వెలికితీసి పదును పెట్టడం.

శిశుపాలుడు కృష్ణునికి అగ్రపూజ ఇవ్వడాన్ని ఆక్షేపిస్తూ పరుషంగా మాట్లాడాడు; సభాస్థలి విడిచి పోవడానికి ఉద్యుక్తుడైనాడు.

"ఇత్యుక్త్వా శిశుపాల స్తానుత్థాయ పరమాసనాత్
నిర్యయౌ సదస స్తస్మాత్ సహితో రాజ భి స్తదా"

ధర్మరాజు మధురంగా, సాంత్వన పూర్వకంగా 'నేదం యుక్తం' అని అంటూ 'పారుష్యంచ నిరర్థకమ్' అని బోధించాడు. అదే తెలుగున ధర్మరాజు మూర్తిని, మూర్తిమత్త్వాన్ని ప్రస్ఫుటీకరించే విధంగాను, నన్నయ రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వం భాసించే విధంగాను రూపుదిద్దుకున్నది.

"భూరి గుణోన్నతు లనదగు
వారికి, ధీరులకు, ధరణి వల్లభులకు వా
క్పారుష్యము చన్నె ? మహా
దారుణ మది విషము కంటె దహనము కంటెన్."

ధర్మరాజు, భీష్ముడు కలిసి శిశుపాలునివంటి ఒక అల్పుని సాంత్వన పరచడం చిన్నవాడు సహదేవునికి నచ్చలేదు. ఉవ్వెత్తుగా లేచి విరుచుకుపడ్డాడు. 'ఎడపక అర్ఘ్యమచ్యుతన । కిచ్చితిమి. ఇచ్చిన దీని । కిం దోడం బడమని దుర్జనత్వమున బక్కడు వీరుల మస్తకంబుపై నిడీయెద' అని నోటిమాటగా అంటూ ఇడ దలుచుకున్న చరణాన్ని

తెలుగు వారికి సహజమైన పలుకుబడులు, చెబుతున్న అంశా నికి తగినట్లు మాటల సమాసాల దీర్ఘత, హ్రస్వత; సంభాషణలో ఆవేశాన్ని ఉద్వేగాన్నిబట్టి పలికే కాకువులు-ఈ గుణాలు నన్నయ తీర్చిన నాటకీయతలో ఉపకరణాలు.

ఈ సభాపర్వంలోని శిశుపాల వధ ఘట్టాన్ని ఎంత చమత్కార యుక్తంగా తీర్చిదిద్దాడో నన్నయ! మూల భారతంలో ఈ సంఘర్ష ణలో, వాగ్యుద్ధంలో పాల్గొన్న శిశుపాలుడుగాని, భీష్ముడుగాని, కృష్ణుడుగాని చేసినంత సుదీర్ఘ వాదోపవాదాలు తెలుగులో లేవు. వారివారి భావావేశాలను రూపుకట్టించగలపాటి ప్రసంగాలకే తెలుగు భారత కథనం పరిమితమైంది,

భీష్ముని వచనానుసారంగా ధర్మజుడు సహదేవోపనీతమైన అర్ఘ్యాన్ని వాసుదేవునికి శాస్త్ర దృష్ట విధానాన ఇచ్చిన తరువాత గాని శిశుపాలుడు ఆక్షేపణకు దిగలేదు. స్నాతకుడు, ఋత్విజుడు, సద్గురుడు, ఇష్టుడు, భూతలేశుడు, సంయుజుడు- ఈ ఆరుగురూ పూజనీ యులే. ఇట్లా లభించే వారిలో సద్గుణములకు పెద్దమైన మహాత్ముని పూజించాలి అని ముందు భీష్ముడు చెప్పాడు; అట్టివాడెవ్వడో చెప్ప వలసిందని ధర్మరాజు కోరగా కృష్ణుడుకాక మరెవరు అని నిర్దేశించాడు. సభలో శిశుపాలుడుగాని, మరెవ్వరుగాని కాదనలేదు-అప్పటికి.

తన తొలి ప్రసంగంలో శిశుపాలుడు-కృష్ణుడు కష్టచరితుడు, వార్ష్ణేయుడు, దాశార్హుడు, పూజార్హుడు కాడు అనీ, సభలో ఇంకా అంతకంటే అర్హులైన వారున్నారనీ అన్నాడు. భీష్ముడు మతిచలించి చేసిన ఉపదేశాన్ని శిరసావహించి, ధర్మరాజంటే మంచీ మర్యాద తెలిసిన 'పురుష విశేష విత్తముడు' అనుకొని వచ్చిన వారందరకూ అవజ్ఞ చేశావుగదా అన్నాడు. మీరంతా కలిసి ఇస్తామంటే మాత్రం గోవిందుడికి తగుదునా లేదా అనే బుద్ధి ఉండవద్దా అన్నాడు.

కథావిష్కరణ సందర్భంగా చెప్పకోదగినవి మరో రెండు మూడు అంశాలు ఉన్నాయి. శిశుపాలుని వృత్తాంతం చెబుతూ అశరీర వాణి ఏమన్నదో భీష్ముడు ఇట్లా చెప్పినట్లు నన్నయ వ్రాశాడు.

'వీని నొరులు చంపగా నోప రెవ్వరు
నెవ్వ రేని వీని నెత్తికొనుడు
మిగిలియున్న బాహు యుగళంబు గన్నను
నడగు వీని కతడ యంతకుడు"

సంస్కృతంలో అశరీరవాక్కు 'ఏష తే నృపతే పుత్రః శ్రీమాం జాతో బలాధికః' అన్నట్లు ఉన్నది. అది నిజమైతే కావచ్చు గాని ఒక దుర్మార్గుని కథలో ఆ మాట పనిగట్టుకుని చెప్పించక పోవడమే బాగుంది.

తెలుగు భారతంలో కృష్ణుడు అనకుండా విడిచిపెట్టిన మాటలు సంస్కృతంలో ఉన్నాయి. 'రుక్మిణ్యామస్య మూఢస్య ప్రార్థనాఽఽసీన్ముమూర్షతః, వచతాన్ ప్రాప్తవాన్ మూఢః శూద్రో వేదశ్రుతీమివ.' అక్కడ కృష్ణుడు అట్లా అంటే, 'మత్పూర్వాం రుక్మిణీం కృష్ణ సంసత్సు పరికీర్తయన్, విశేషతః పార్థివేషు వ్రీడాం న కురుషే కథం' అని శిశుపాలుడు ఆక్షేపించాడు. తెలుగులో రుక్మిణి ఉదంతానికి సంబంధించిన సూచన శిశుపాలుని నోటి వెంట చేయించటం అదే శిశుపాలుని మృతికి దారితీయటం ఎంత పదిలంగా ఆలోచించి నన్నయ కథనం చేశాడో తెలుపుతుంది.

ఇక శిశుపాలుని సంహారం దగ్గర కూడా కృష్ణుడు సంస్కృత భారతంలో

"శ్రుణ్వంతు మే మహీపాలా యే నైతత్ క్షమితం మయా
అపరాధ శతం క్షామ్యం మాతురస్యైవ యాచనే

మూలంలోకూడా "నాయ మర్హతి వార్ష్ణేయ స్థ్సిత స్త్విహ మహాత్మసు మహీపతిషు" అని ఉన్నా కష్టచరితుడు వార్ష్ణేయుడు అని గుదిగుచ్చడంవల్ల తెలుగులో ఈ విశేషం గమనించడానికి వీలవుతున్నది.

'శిశుపాలుం డుపాలంభన పరుండయి యధోక్షజు నాక్షేపించుచు ధర్మరాజున కిట్లనియె' అని నన్నయ ప్రారంభించాడు. అధోక్షజుడు అంటే ఇంద్రియనిగ్రహం కలవారికి మాత్రమే ప్రత్యక్షమయ్యేవాడని అర్థం. అట్టివానిని ఆక్షేపించేవాడెట్టివాడు? నన్నయ కృష్ణునికి వాడిన పర్యాయపదం శిశుపాలునిగూర్చి కూడా వ్యాఖ్యానిస్తున్నది.

ఆ శిశుపాలుడు ఎట్టివాడో నన్నయ భీష్మునిచేత స్పష్టంగా చెప్పించాడు.

'పాలిత దుర్నయుండు శిశుపాలుడు బాలుడు; వీని నేల భూ
పాలక నీకు బట్టు వలుపన్? మఱి ధర్మ వెఱుంగ వీనికిం
బోలునె రాగకోప పరిభూత మనస్కున కల్పరాజ్యల
క్ష్మీ లలనాంధ బుద్ధి కనిమిత్త మహత్పరివాద శీలికిన్'

ఇంకా ఏమి దుర్లక్షణాలు ఉండాలి కనుక? పరపదాసహిష్ణువైన శైలిలో నన్నయ చేసిన ఈ వర్ణనంతా మౌలికమే, మూలంలో లేదు- 'నాప్యస్మై దేయో హ్యనునయో నాయ మర్హతి సాంత్వన' అని తప్ప.

'ఎందుకూ కొరగాని కృష్ణుని చేష్టలను మహిమల కింద తెగ వర్ణిస్తున్నావు'. 'కథం భీష్మన తే జిహ్వా శతధేయం విదీర్యతే' అన్నాడు శిశుపాలుడు.

ఈ మాటలకు నన్నయ ఇంకా పురిపెట్టాడు. 'కృష్ణు బీరమ్ములు పొగడుచునున్న నీ నాలుక యొక్కడయ్యు వ్రయ్యవలయు నూఱు

ప్రియ్యలు గాగ; నల్లియినగాని చాల వతని బొగడ; నెల్లదాని నేన యెఱుగుదు; నెందు వాడర్ఘ్యదాన యోగ్యుడయ్యె జెపుమ!' అని పించాడు శిశుపాలునితో.

"బలసంపదతో ఉపేంద్రు డవని పాలురను గెలిచాడన్నావే! 'నా యెఱుగని యదియె జనార్దను బలంబు నత్యున్నతియున్?'" అని ప్రశ్నించాడు శిశుపాలుడు. జనార్ధనుడు అంటే జనులు అనే రాక్షసులను గెలిచినవాడు! ఎక్కడివారు ఈ జనులు? ఎక్కడో సముద్రమధ్యం లోనివారు. ఎవరు చూసిన పరాక్రమ మది నమ్మడానికి? ఎరిగిన దేదో ఎదటే ఉన్నది కదా? ఏమిటిది?

'సకల క్షత్ర భయంకరునకు బార్హద్రథికి నని మొనన్ మార్కొన నోపక వలియం బాఱడె యీ ముకుందుడు భయాతి రేకమున బది మాఱుల్?'

పైగా జాలిపడి శిశుపాలుడు భీష్ముడికి ఒక మంచి ఉపదేశం చేశాడు. 'పొగడంగ వలయునేని సుగుణవంతులైన కర్ణశల్యాదిగా గల వీరుల బొగడుచుండరాదె ప్రొద్దుపోవ!' 'కర్ణ శల్యులను' పొగడ మని! నన్నయ హాస్య ప్రియత్వం దరహాస సీమితం. మూల భారతంలో శిశుపాలుడు పొగడ దగిన వారి పట్టిక చాలా పెద్దది ఇచ్చాడు.

కృష్ణుడెత్తుకోగానే తన కుమారుని వికృత రూపం పోవడం చూచిన సాత్వతి 'శిశుపాలస్యాపరాధాన్ క్షమేథా స్త్వం మహాబల' అని కృష్ణుని కోరింది. అయితే అంతకు ముందే కృష్ణుడు ఆమెకు 'శక్యం, వా యది వాశక్యం కరిష్యామి వచ స్తవ' అని మాట ఇచ్చాడు. కాని అపరాధాలు క్షమించమన్న తరువాత 'అపరాధ శతం క్షామ్యం మయాహ్యస్య' అని వరమిచ్చాడు. ఈ ఘట్టాన్ని నన్నయ ఇంకో రకంగా తీర్చాడు. సాత్వతి 'మురవైరి' వలన తన పుత్రునికి మరణం

కలుగుతుందని తెలుసుకున్నది. తన కొడుకు ఎట్టివాడు కాబోతున్నాడో ఆమెకు అర్థమైంది.

'కు పథ ప్రవృత్తుడయి వీ
డప నయమున నీ కనిష్టు డయినను గరుణా
నిపుణుడవై నీ మఱదికి
నపరాధ శతంబు సైపుమయ్యా యుపేంద్రా!'

అని ప్రార్థించి వరం పొందింది. తల్లి మనసు! ఎంత దుర్మార్గుడైనా, వంద తప్పులు చేయడానికి సుదీర్ఘ జీవితకాలం పట్టక పోతుందా అనుకున్నట్లుంది!

శిశుపాల వధ జరిగింది. సత్కారపూర్వకంగా అతని శరీరానికి సంస్కారం చేయించవలసిందిగా ధర్మరాజు తన సోదరులకు తెలిపాడని మూలభారతం పేర్కొన్నది. తెలుగులో నన్నయ కొంచెం మార్చి 'అంత ననంత శయనుండు శిశుపాలు సంస్కరింపం బంచి'నట్లు చెప్పాడు. మృతకళేబరాన్ని తీసుకొనిపోయే వాహకాన్ని 'అనంత శయనం' అనడం ఒక సంప్రదాయం కనుక ఈ పని అనంత శయనునిచేత చేయించినట్లున్నాడు. 'జగన్నాథ' రక్షితంబయి' రాజసూయ మహాధ్వరం సమాప్త సంప్రయోగమైనదని నన్నయ ముగించాడు.

మరొక్క విశేషం చెప్పుకొని, స్థాలీపులాకంగా పరామర్శించిన నన్నయ 'అపూర్వ సభారచన'కు అంజలి ఘటిద్దాము.

అటు శిశుపాలాదులు, ఇటు యాదవ సైన్యం 'దారుణ క్షయ కాల సాగరములట్లు' కలగటంచూసి ధర్మరాజు కలవరపడ్డాడు; ససంభ్రముడైనాడు. ఊగి తూగి నడిచే తరలంలో ధర్మజుని ఆతురతను నన్నయ చక్కగా పలికించాడు.

వాడు నారాయణుడు. నీవు చెప్పిన ఆ సంక్షుబ్ధ క్షయకాల సాగరాల జలాలపై మఱ్ఱియాకున సుఖంగా పవ్వళించే దివ్యబాలకుడు ఈ నారాయణుడే. వటపత్రశాయి. ఆయన లీలాప్రకటనానికి కావలసిన అనువైన వాతావరణమే సుమా! నీవు ఇంతగా భయపడే దారుణ క్షయకాల సాగరాల విజృంభణ అని భీష్ముడు ఆశ్వాసించాడు. మూలంలో హరిని సింహంగాను, ఆ సింహం విజృంభించక నిదానంగా ఉన్నంతకాలమే మొరిగే కుక్కలతో శిశుపాలాదులను వర్ణించటం మాత్రమే ఉన్నది.

కావలెనని నన్నయ క్షయకాలం అన్నమాట చేర్చికొని దానికి సమాధానాన్ని నారాయణ శబ్దంలో లోకోత్తరంగా ధ్వనింపజేశాడు. ధ్వనికి నిధానం నన్నయ్య.

—[♦]—

లాక్షణికులు సర్వలక్ష్యసంగ్రహమని
యైతిహాసికు లితిహాసమనియుఁ
బరమపౌరాణికుల్ బహుపురాణసముచ్చ
యంబని మహిఁ గొనియాడుచుండ

వివిధవేదతత్త్వవేది వేదవ్యాసుఁ
డాదిముని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్నిభుండు విశ్వజనీనమై
పరగుచుండఁ జేసె భారతంబు.

ఇట్టిదాని నాంధ్రీకరింప గడంగిన నన్నయభట్టారకుఁడును మూలగౌరవమును సర్వవిధముల నిలుపుచునే మూలాతిశాయి యగు కావ్యసౌందర్యమును తన గ్రంథమున నిక్షేపించెను. సందర్భానుసారముగ వివిధ వర్ణనములఁ గావించి, తన కృతికి మహాకావ్యత్వ గౌరవమును సిద్ధింపఁజేసి, విశిష్టమగు కావ్యమార్గమును నిర్దేశించి, "మార్గదర్శి మహర్షిః" అను మన్ననకు పాత్రుఁడాయెను.

వర్ణనల నొనరించుటలో నన్నయకు గల ప్రజ్ఞ అద్వితీయము. ఇక్కవీంద్రుని భావనాపటిమకు ప్రబలనదర్శనములు వర్ణనలు. నన్నయ హస్తమునఁబడిన వర్ణ్యము – ప్రకృతి సిద్ధము గానిండు, సాంప్రదాయకమైనదిగానిండు – ఒక వైచిత్ర్యమును గల్గియుండి, అత్యంతాకర్షణీయమై యొప్పును. ఈ వ్యాసము నన్నయ యొనర్చిన వర్ణన లన్నింటి యొక్క సమగ్రపరిశీలనము గాదు. కేవలము ఋతువర్ణనలకు మాత్రమే ప్రస్తుతమిది పరిమితము.

నన్నయకృత భారతమందలి ఋతువర్ణనముల పరిశీలనమునకు బూనుకొనుటకు ముందుగా. ఋతువులనుగూర్చియు దల్లక్షణములను గూర్చియుఁ దెలిసికొనుట ఆవశ్యకము.

1. వసంత వర్ణనము –

అంకుర పల్లవ పత్రస
మాంకిత ముకుళ ప్రసూన హారి ఫలములన్
బొంకములగు వనములు ని
శ్శంకముగ నుతింపఁబడు వసంతమునందున్.

స్మరబాణంబులు వాఁడులయ్యె, గుణవిస్ఫారంబు ఘోరంబుగా
నెరసెం, గీరము లంగజాతబిరుదానీకంబు గీర్తించె, మిం
చె రసాలాగ్నులు, పల్లవార్చులు దలిర్చెన్, విశ్వనాథావనీ
వహుతో నల్గుట చెల్లునే యనతయై వామాక్షి కీ పట్టునన్.

2. గ్రీష్మవర్ణము –

ధారాగృహముల నవ ఘన
సారాదుల, గంధసార సరసపటీ రో
శీర వ్యజనాదుల నిం
పారగ వర్ణింపఁదగు నిదాఘాగమమున్.

4. ప్రావృడ్వర్ణనము –

తటిదటన మేఘపటలీ
ఘటితాంబరశక్రచాపకరకావ్రాత
స్ఫుటధారాసారాది వి
కటత నుతింపగవలయు ఘనకాలమునన్.

4. శరద్వర్ణనము –

వెన్నెలసొంపును, జుక్కల
చెన్నును, దెలుపారుదెసల చెలువంబులు, వి
చ్ఛిన్నములగు జలదంబుల
సన్నుతిసేయంగవలయు శారదవేళన్.

ఋతువర్ణనావిషయమగు నొక చమత్కారమును ప్రదర్శించి తన కావ్యావతారిక కొక వైశిష్ట్యమును గల్పించెను.

ఘనదురితానుబంధకలికాలజదోషతుషారసంహతిం
దన యుదయప్రభావమున దవ్వుగఁ ద్రోపి జగజ్జనానురం
జనమగు రాజ్య సంతత వసంత నితాంత విభూతి నెంతయుం
దనరుఁ జళుక్యమన్మథుఁడు, ధర్మనిబద్ధదయార్ద్రబుద్ధియై.
– భారతము. ఆ. ప. అవతారిక.

ఇందు "వసంతర్తువర్ణనము సూచ్యమానమగుచున్నది. వసంతము తుషారసంహతిని దవ్వుగఁ ద్రోపి, పుష్ప పల్లవ విభూతితో విరాజిల్లును. అప్పుడు మన్మథుఁడు "ధర్మ" నిబద్ధబుద్ధియై విజృంభించును. ఈ పద్యమునఁగవి యాలంకారమిషచే ఋతువర్ణనమును నంగముగూడ జొనిపినట్లు కానఁబడుచున్నది." (ఆంధ్రవాఙ్మయారంభదశ. ద్వి. సం. నన్నయభారతము – అవతారిక. పుట 681. దివాకర్ల వేంకటావధాని గారు.)

"సంతత వసంత నితాంత విభూతి" అని యిందు వసంత శబ్దము ప్రయుక్తమగుటయే కాదు — వసంతర్తుస్వభావమును లెస్సగా వెలార్పఁబడి యున్నది. నన్నపార్యుని అసాధారణ ప్రతిభావిశేషమున కిది యొక మచ్చుతునక.

మూలమునకు నన్నయ క్రొత్తగా చేర్చిన అద్భుత కల్పనలును, అపూర్వ భావరత్నములును ఆంధ్రభారతమున పెక్కులు గలవు. అందొక్కొక్కటి కవిప్రతిభ కొక్కొక్క విజయపతాక. ఇందులకు దృష్టాంతము: పాండురాజు మరణమున కొక్కింతముందొనర్పఁబడిన వసంతర్తువర్ణనము. వర్ణనకొరకనినట్లుగాక ప్రధాన కథలోని కిది చొచ్చుకొని పోయినది. ఇది నన్నయ విశిష్టత. ఉదా:

భూవరుఁడు, తన మరణమును తానే కోరి తెచ్చుకొనినాఁడు. పాండు భూపతి మరణమునకు కారణభూతమైన ఈ వసంతవిలాసమును నన్నయ పద్యద్వయములో వర్ణించుటయందు స్వారస్యమున్నది.

వసంతుని విజృంభణమును కన్నులకుఁ గట్టినట్లు వర్ణించుటకై నన్నయ లయగ్రాహివృత్తము నుపయోగించుకొనెను.

పద్యమునకు చక్కని గతిస్ఫురణమును కల్పించుటకై వానిని శ్రుతిపేయములగు అనుప్రాసముల మలచెను. ఈ పద్యములయందలి రచన ధారాశుద్ధి గల్గినదై, నిరర్గళమైన గమనవేగమున నొప్పారినది. ఈ నిరర్గళ ధారాధోరణిని గాంచియే కాబోలు ఎఱ్ఱన,

ఉన్నతగోత్రసంభవము నూర్జితసత్త్వము భద్రజాతిసం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరిభావమదోత్కటమున్ నరేంద్రపూ
జోన్నయనోచితంబునయి యొప్పెడు నన్నయభట్టకుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తిగతి నెంతయుఁ గాలుటఁ బ్రస్తుతించెదన్.

అని నన్నయను ప్రశంసించియున్నాఁడు.

"లతాంతములకున్ + మొనసి" అనునప్పుడు "ద్రుతమునకు సరళ స్థిరములు పరంబు లగునపుడు లోప సంశ్లేషంబులు విభాషనగు" అను సూరి సూత్రము ప్రవర్తింప వలసియున్నది, కాని అట్లు జరుగ లేదు. "బిందుం ప్రవదంతితం క్వచిత్ కేచిత్" అను చింతామణి సూత్రానుసారముగా నిందలి నకారమున కనుస్వారమ్ము రాగా, "కమ్మని లతాంతములకుం + మొనసి" అను రూప మేర్పడినది. మకార పరత్వమున నిట్టి బిందులేఖనము నేఁడు గానరాదు. ఇట్టి రూపమును వ్రాయు నభ్యాసమును లేదు. నేఁడు "కమ్మని లతాంతములకు మొనసి" అనియే వ్రాయుచున్నారు. ఇట్టి ప్రాసవిధానమును సంరక్షింప ఒవ్వ్యలగు వ్యాకర్తలు "ప్రాసంబున మకారంబు పరం

వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టి ఘర్మదివసంబులు సహింపనోపక అర్జునుఁడు కృష్ణునితో "రమ్యగిరిసాను వనంబుల వేటలాడుచు నీ నిదాఘదివసంబులను గడపుద" మని చెప్పి, యాతనితో వనములకేగి "యథారుచి ప్రదేశంబుల విహరించుచు నొక్కనాఁడు ఖాండవవనసమీపంబున నొక్క చందనలతాభవన చంద్రకాంతవేదికయందు మంద శీతల సురభి మారుతం బనుభవించుచు నిష్టకథావినోదంబుల నుండునంత," అసితపథుఁడు విప్రవేషధారియై వచ్చి, ఇంద్రరక్షితంబగు ఖాండవమును తనకు నాహారముగా నొసంగఁ బ్రార్థించును. అంత పార్థుఁడును, పార్థసారథియు, "ఖాండవగృహము నఖండాఖండలధారలకుఁ దూఱఁగాకుండఁ" జేసి, ఖాండవదహనమునకు దోడ్పడి, అగ్నిదేవునికోర్కె నీడేర్చిరి. ఇట్లు ఖాండవ దహనమునకు హేతుభూతులైన కృష్ణార్జునులను తద్వనసమీపమున కేగునట్లు చేసిన, గ్రీష్మాతపమును నన్నయ వర్ణించుట యెంతయు సముచితమై యున్నది.

ఈ గ్రీష్మవర్ణన మత్యంతక్లుప్తమయ్యు, సందరోచితమును, సహృదయ హృదయంగమము నై యున్నది.

అమరావతికిఁ బోయిన అర్జునుఁ డెంతకు రాకుండుటచే సంశయాకులిత హృదయులైన పాండవులు పాంచాలీ సహితులై, బ్రాహ్మణ పరివృతులై, గంధమాదన పర్వతమును సమీపింతురు. అత్తరిని, ఆకస్మికముగాఁ గురిసిన ప్రచండ వృష్టిని నన్నయ ఈ క్రింది విధముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

వారలు గంధమాదన మహార్యబలాఢ్యులు సొచ్చుచో మహా
మారుతమప్డు వీచె నహిమద్యుతిమార్గము దిఙ్ముఖంబులన్
భూరుహపత్రమిశ్రమయి భూరిపరాగము గప్పెఁగా ధరి
త్రీరుహశాఖలన్ విఱిగి త్రెళ్ళఁగ గుల్మలతాళి సాల్పడన్.

ముండిరి. అంత నొక్కనాఁడు భీమసేనుఁడు మృగయార్థ మడవి కేగి, యట నొక్క మహాసర్పమువాతఁ బడఁగా, ధర్మజుఁ డాతనిని వెదకి కొనుచు వచ్చి, సర్పాకృతి నున్న నహుషుని ప్రశ్నలకు సదుత్తర ముల నొసఁగి, ఆతనికి శాపవిముక్తిఁ గలిగించి, యనుజు విడిపించుకొని నిజాశ్రమమునకు మరలెను. అట్టి తరిని వర్షర్తువు ప్రవేశించినది.

అద్దాని వర్ణనము :—

ఖరకిరణతాపమున నురు
తరదవదాహమున శోషితములైన వనాం
తరతరుతతి కాప్యాయన
కరమై వర్షాగమంబు గడు బెడఁగయ్యెన్.

నాలుగు వలకుల నవఘన
జాలంబులు వ్రాలి కురిసె ఝంఝానిలవే
గాలోలములై బహుల
స్థూలపయోధార లోలిఁ దుములంబులుగాన్.

ఘనతరనైశతమంబో కా
యనఁగ ఘనాగమతమిస్ర మవికలమై క
ప్పిన జనులకు వస్తువిభా
వన మొక్కొకయెడల గలిన వైద్యుతరుచులన్.

ఈ పద్యము పూర్తిగా నమూలకమును, (కవి) స్వకపోల కల్పితము నైనది.

అరుదగు తత్పయోదసమయంబున నొక్కట విస్తరిల్లె నం
బరమున నంబుదధ్వనియుఁ బల్వలభూములు భూరిదర్దురో
త్కరరవముల్ మహీరుహశిఖాంతములందు శిఖండితాండవాం
తరమదమంజులస్వనము దా నతిరమ్యములై వనంబునన్.

వర్షర్తుపుసమాప్తము కాగానే, శరత్కాలశోభ లవతరించినవి. ఏతద్వర్ణనము :

భూసతికిం దివంబునకుఁ బొల్పెసగంగ శరత్సమాగమం
బా సకలప్రమోదకరమై విలసిల్లె, మహార్షిమండలో
పాసిత రాజహంసగతి భాసి ప్రసన్న సరస్వతీక మ
బ్జాసనశోభితం బగుచు నబ్జజుయానముతో సమానమై.
శారదరాత్రు లుజ్జ్వల లసత్తర తారకహార పంక్తులం
జారుతరంబు లయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీర సౌరభము దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణక
ర్పూరపరాగపాండు రుచిపూరములం బరిపూరితంబులై.

—భారతము. అర. ప. ఆశ్వా. 4. వ 141, 142

ఎంతటి స్వభావోక్తిమధురమైన వర్ణనము! ఇవి నన్నయ భారతములోని చిట్టచివరిపద్యములు. ఇయ్యది నన్నయ కవితాశక్తి పరాకాష్ఠను ముట్టిన సన్నివేశము. సంస్కృతభారతమునుండి లేశమైన సూచన గైకొనకుండ, నన్నపార్యుఁడు స్వకీయములకు జ్యోతిర్విజ్ఞాన ప్రతిభా విశేషములు మెరయ సర్వతంత్రస్వతంత్రముఁగా రచించిన పద్యరత్నము లివి. నన్నయభట్టారకుని సంహితాభ్యాసమహిమను, ఉపనిషద్విజ్ఞానమును, బ్రహ్మాండాది నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతిని, మహాద్భుతజ్యోతిశ్శాస్త్రవైదుష్యమును ఈ పద్యరాజము లతిరమ్యముగా ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నవి.

"సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తిలో నారసి మేలునా, నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింప" కవిత్వము రచింతునని నన్నయ స్వయముగా చెప్పుకొనియున్నాడు. ఆ విధముగనే నూటికి నూరుపాళ్ళును చేసియున్నాఁ డనుటకు శరద్వర్ణనావసరమున చెప్పఁబడిన ఈపద్యములే సాక్ష్యములు. "లోనారసి మేలు" నాఁదగిన పద్య

ఇందు భూమ్యాకాశదాంపత్యవిషయప్రశంసయే లేదు. శరత్కాలమందలి ద్యావాపృథివీమిథునముయొక్క శోభా విశేషముల ప్రశంసయు స్పృశింపఁబడలేదు. వాణీహిరణ్యగర్భుల దాంపత్యప్రశంసయును లేదు. వారి వాహనమగు రాయంచ సంగతియును లేదు. రాజహంసపై నుపవిష్టులైన వాణిహిరణ్యగర్భుల విహారమునుగూర్చి కించిన్మాత్రముగనైనను నుడువఁబడలేదు. శరచ్చంద్రుని శోభతో రాజహంసకు ఉపమానము నిట గానరాదు. ఈ సమస్తభావములును, నన్నయ విరచితమగు పద్యమున ప్రతీయమానము లగుచున్నవి. ఆయన ఈ విశిష్టభావముల నన్నింటిని పలుతావులనుండి పరిగ్రహించి తన పద్యమున నిక్షేపించి యున్నాఁడు.

భూనభములను ద్యావాపృథివీదంపతులని ప్రశంసిండెడి మంత్రములు ఋగ్వేదమున మిక్కుటముగాఁగలవు. ఉపనిషత్తులయందును ఈ ద్యావాపృథివీసంబంధము వర్ణితమై యున్నది నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతుఁడగు నన్నయ తైత్తిరీయోపనిషత్తు నెరింగియుండు ననుటలో సందియ ముండదు. ఉపనిషద్విజ్ఞానముతో ఋగ్వేదపరిజ్ఞానమును మేళవించి, "భూసతికిం దివంబునకుఁ బొల్పెసగంగ సమాగమం బయ్యో" నని నన్నయ్య కడులెస్సయగు వర్ణనము నొనరించి యున్నాఁడు.

సకలప్రమోదకరముగా విలసిల్లిన ఈ సమాగమము, శరత్సమాగమము, వర్షర్తువు తరువాత వచ్చునది శరత్తు. శరత్కాలపు వెన్నెలలను తిలకించి ముగ్ధముకాని మనోమధుపము లుండవు. అద్దానిని వర్ణింపని కవిపుంగవుఁడు నుండడు. కాళిదాసంతటి మహాకవీంద్రుఁడు, గేదెపెరుగును వర్ణించుటకై ''మాహిషం చ శరచ్చంద్ర చంద్రికా ధవళం దధి'' అని, చిక్కని తెల్లని శరత్కాలపు వెన్నెలల నుపమానముగాఁ గొనితెచ్చుకొనినఁగాని సంతుష్టాంతరంగుఁడు కాలేదు. శరజ్జ్యోత్స్నకుగల వింతచెలువము ప్రకృతిసౌందర్య విశేషములలో

లను, ఉపనిషత్తులను దోర్చి, దివ్యాంశములు పరిగ్రహించి, స్వీయ జ్యోతిర్విజ్ఞానముతో మేళవించి, స్వతంత్రముగా నీపద్యమును రచించి తెలుగుప్రజల కిచ్చి శాశ్వతయశోదేహముతో మెరయుచున్నాడు. కోహినూర్, కులినాన్ వజ్రములకంటె ఈపద్యరత్నమే ప్రశస్తమైనది. అంతకంటె యెక్కువవిలువ గలదని నా యభిప్రాయము." అని శ్రీ గొబ్బూరి వేంకటానందరాఘవరావుగారు వాకృచ్చియున్నారు.

"ఈ పద్యమునందలి విశేషణములు శ్లేషమహిమచే నుపమా నోపమేయములు రెండింటితో నన్వయమును గల్గియున్నవి." అని డాక్టర్ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు వక్కాణించియున్నారు.

ఇట్లు శరద్వర్ణనమునకై వ్రాసిన యీ పద్యములలో నన్నయ తన నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతిని, జ్యోతిశ్శాస్త్రపాండిత్యప్రకర్షను లెస్సగా వెలార్చి నిజవ్యక్తిత్వవైశిష్ట్యములను ప్రదర్శించుచు, ఋతువర్ణనాపర ములగు తన పద్యములకును నొక విశిష్టతను సంతరించిపెట్టెను.

ఈ పద్యమందు నన్నయ ప్రదర్శించిన యుభయభాషా ప్రయోగపునైపుణిసరణి మెచ్చదగినది. ఇట్టి పద్యములను గాంచియే కాబోలు శ్రీనాథమహాకవీంద్రుడు 'భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గం బున నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమారు' అని సగర్వముగా వాకొనియున్నాడు.

శరద్వర్ణనాపరమగు రెండవ పద్యముతో నన్నయ గంట మాగి పోయినది. మహాభారతపురికి అడ్డకట్టబడినది.

శరద్రాత్రులయందు నక్షత్రహారపంక్తులు అతిశయించిన తేజ ముతో మహోజ్జ్వలముగా ప్రకాశించుచు మనోజ్ఞతమములై నయ నాభిరామము లగుచున్నవట. చంద్రోదయమును గాంచి సమ్మోద మునంది సువికసితమ్ములైన తెల్లకలువల సువాసనలను ఎల్లకడలకు

ఖ్యమును దాని కొసంగియుండెను. ఆయన ఋతువర్ణనమునకై వ్రాసిన పద్యములందీ వర్ణనాశైలియే పరిస్ఫుటితమగును. వసంత గ్రీష్మ వర్షా శరద్వర్ణనాది పద్యములన్నియు వర్ణనాశైలి పరిచురములుగనే నడచిన వనుట నిజము. ఈ వసంత వర్షాది ఋతువర్ణనలు ఇంచుమించుగా నన్నియు నతిసంక్షేపముగా కేవల మొకటి రెండు పద్యములకు పరిమితములుగా నుండియుండుట గమనింపదగిన విశేషము. అతిక్లుప్తము లయ్యును ఈ వర్ణనము లాయా ఋతువులయందలి ప్రకృతిశోభను యథాతథముగా వెల్వరించుటలో నద్వితీయములై మహోదాత్తములై యలరారుచున్నవి. ఇవి అలంకారిక రచనతో గూడియుండి తరువాతి కవుల ప్రబంధములలోని వర్ణనములకును మార్గదర్శకములై నెగడినవి. కావుననే, నన్నయ పెట్టినాడుకదా తిక్కనాది కవుల కాదిభిక్ష'' అని నుడివిరి విజ్ఞులైన విమర్శకులొకరు.

—0—

నాంధ్రుల పుణ్య విశేషమేనని చెప్పనొప్పను. తత్తద్భావకళా విశేషములచే నాయా భాగములలో ఆంధ్ర మహా భారతము సుసంపన్నమై యున్నది గనుక :

ఇట్టి నన్నయభట్టారకుని సంబోధించి, శ్రీ రాజరాజనరేంద్రుం డొక్కనాఁడు 'కవి వృషభులు మహాకావ్య' మని సంభావించు 'జననుత కృష్ణద్వైపాయన ముని వృషభాభిహిత' మగు మహాభారతమున నిబద్ధమై నిరూపితమైన యర్థమును అధిక ధీయుక్తి మెయిన్ తెనుఁగున రచియింపు' మని యాదేశింపఁగా, మన కవివరుఁడు' మొదటఁగొ చెము జంకియు, 'నీయనుమతంబున విద్వజ్జనంబుల యనుగ్రహంబునం జేసి నా నేర్చు విధంబున నిక్కావ్యంబు రచియించెద' నని యందుల కుఁబూనుకొని, 'ఆదరణీయ సార వివిధార్థ గతిస్ఫురణంబుగల్గి యష్టాదశ పర్వ నిర్వహణ సంభృతమై పెనుపొంది యుండ. నం దాదిఁదొడంగి మూఁడు కృతులు (పర్వములు)' మాత్రమే రచింపఁగల్గెను.

సంస్కృతమున మహాభారతము 'సత్యవాక్ప్రబంధ' (ఆది.తృతీ ఆద్యా.9) రూపమగు నితిహాసము ; మఱియు 'భారత సంహితారచన' యనుచోట వేద 'సంహితా' రూపమై, దాని 'పంచమ వేద' త్వము తెలియఁబడుచున్నవి. మహా భారతమునకు 'వేదత్వము' సంస్కృతమున నిబద్ధమైనను. తెనుఁగున దానిని 'కావ్యము'గా నిబంధించిన ట్లాయన మాటలలోనే వ్యక్తమైనదిగదా ! కావున నాంధ్రభారత విమర్శకు లెల్లరును దానిని 'కావ్య' దృష్టితో విమర్శించి సంభావించుట యభిలషణీయమని యేర్పడుచున్నది.

మఱియు శ్రీరాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నయభట్టారకుని బలుకరించుచు ప్రభుసమ్మితములగు 'అర్థధర్మశాస్త్రముల తెఱంగెఱింగితి'– (మిత్రసమ్మితములగు) 'విమలమతిం బురాణములు వింటినేకములు'– (కాంతాసమ్మితములగు) 'నుదాత్తరసాన్విత కావ్యనాటకక్రమములు

భను, 'విద్యాదయితుండు' అను పదముచే నాతని బహువ్యుత్పత్తిని, 'ఒనర్చెదతక్షతన్' అను పదములచే నాతని రచనాభ్యాసకౌశలమును, వ్యక్తీకరించెను: ఇట్టి నన్నయ భట్టారకుని 'కవితారీతి'ని గూర్చి - అల్పజ్ఞుఁడనైనను - రెండుమాటలు వ్రాయ సాహసించుచున్నందులకు విద్వల్లోకము నన్ను మన్నించుగాక.

"సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి లో
నారసి మేలునా; నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింప; నా
నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెనుంగునన్ మహా
భారతసంహితారచనబంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్."

(ఆం. భా. మొదటి ఆశ్వా.)

ఆనఁగా శ్రేష్ఠముగా (అత్యుత్తమముగా) మననము (విమర్శనము) చేయఁగల్గు మనస్సుతోఁగవీంద్రులైనవారు 'ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి'ని దన కావ్యము లోపలఁ బ్రయత్నపూర్వకముగా గుర్తించి గ్రహించి 'మేలు ! మే !' లని శ్లాఘించునట్లును, తదితరులు అందలి 'అక్షర రమ్యత' చే నావర్జితులయి తన కావ్యమునఁ బ్రవృత్తులగునట్లును. జక్కని 'రచన బంధురత' కావ్యశైలీ గుణమయి శోభిల్లునట్లును, నన్నయభట్టు భారత సంహిత (వేదము) ను జగద్ధితార్థమై తెనుఁగు చేసెనని భావము.

పయి విచారమునుబట్టి నన్నయభట్టారకుఁడు భారతమును 'సంహిత' గాఁగాని, పురాణముగాఁగాని తెనిఁగింపలేదనియు, కేవలము 'కావ్యము' గానే యాంధ్రీకరించెననియుఁ దెలియఁగలము. కావుననే కవీంద్రులు తన కావ్యమునందలి 'ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి' కిఁదలలూపి 'మేలు, మే ! లనఁగల!' రనితన దృఢ విశ్వాసమును మృదూక్తితో వెలార్చెను! సంస్కృత భారతమే 'సత్యవాక్ప్రబంధ' రూపమై

(అ) ప్రసన్న కథ

సాధారణముగా దీనిని మొత్తముగా 'ప్రసన్న కథాకలితార్థ యుక్తి' యని గ్రహించుట పరిపాటి. కాని యిందు రెండంశములు — ప్రసన్నకథ. అర్థయుక్తి యనునవి- ప్రస్ఫుటముగా గోచరించుచునే, అర్థయుక్తి ప్రసన్న కథాకలితమై యున్నట్లు తెలియుచున్నది. కావున గ్రహణ సౌకార్యార్థము రెండింటిని విడఁదీయుట యుక్తమని భావించి యట్లు చేసితిని. కావ్యరీతికిఁ- గవితారీతికిఁ బ్రసన్న కథ ముఖ్యమని నన్నయభట్టారకుని యభిప్రాయము. 'ఇతివృత్తం హి నాట్యస్య (కావ్యస్య) శరీరం పరికీర్తిత' మ్మని భరతుఁడు: కథ కావ్యశరీరము గనుక, నది ప్రసన్నమై, నిర్మలమై,నిర్దుష్టమై యుండఁదగునవి నన్నయ భట్టారకుడు.

జగద్ధితార్థమై కావ్యము ప్రవర్తించునప్పుడు. అట్టి విశ్వ శ్రేయస్సునకు భంగము గూర్చునదెల్ల దోషమే యగునుగదా! శ్రేయస్సును గూర్చి వివరించుచు నది 'ఐహికాముష్మిక శ్రేయః ప్రాప్తి' (ఆది-3 ఆ. 11ప.) యని నిర్దేశించెను. అట్టి శ్రేయః ప్రాప్తి 'ఇతిహాస వస్తుసముదాయంబై'న (ఆది. 3 అ. 11 ప.) కథచేఁ గల్గునని ఆయన భావము. అట్టికథ 'ప్రసన్నమై' (అనఁగా నిర్దుష్టమై, విశ్వ శ్రేయోభంగకారి కానిదై) యుండఁదగునని యుపపన్నమగును. మఱియు నాలంకారిక సంప్రదాయమునుబట్టి 'ప్రసన్నకథ' యనిన ప్పుడు, 'ప్రసాద గుణభరితమైన కథ' యని యర్థము చెప్పవచ్చును గనుక ప్రత్యేక రసోచితములగు నోజోమాధుర్యము లటనట సన్ని వేశ సుందరములయి యున్నను, మొత్తముమీఁద సర్వరస స్ఫోరక ప్రసాద గుణసంపన్నమగు కథ యని యేర్పడును. అప్పుడా కావ్యము సర్వరస భరితమనియు, సందలి యితివృత్తము తదుచిత సన్నివేశ సంభృతమనియుఁ జెప్పనగును. అట్టి ప్రసన్నకథ యందుఁ గూర్పఁబడి

సమాస నిబద్ధము గావించి యున్నాఁడనవచ్చును. శకుంతలోపాఖ్యానాదు లిందులకుఁ జక్కని యుదాహరణము లెన్నియేని నన్నయ భారతమునఁ గలవు.

(ఇ) అక్షర రమ్యత

'ఇతరు లక్షర రమ్యత నాదరింతు' రని నన్నయభట్టారకుఁడు విశ్వసించుటలోఁ దన కవితారీతి 'కక్షర రమ్యత' యు స్వరూప ప్రదానము చేయుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

'అక్షర రమ్యత' యనఁగా, నక్షరముల 'రమ్యత – రామణీయకము–సౌందర్యము' అని భావము. ఇచ్చట 'అక్షరము' లనఁగాఁ, కేవల మక్షరములనియే గ్రహించినయెడల, 'సముచిత వర్ణవిన్యాస సౌందర్య' మాపాత మధురమై యాహ్లాద కారియగుట యతని కవితా రీతియని యేర్పడును. నన్నయభట్టారకుని కవితయందీ లక్షణము పుష్కలముగా నున్నట్టు లాంధ్రభారత పాఠకులకుఁ దెలియనిదికాదు; 'అక్షరరమ్యత' యందలి 'అక్షర' పదమును 'పద – పాద – వాక్య – వాక్యాంశములకు' గూడ నుపలక్షణముగా గ్రహించినయెడల, నాయక్షరసౌందర్య పరిధి విస్తృతమయి, నన్నయ కవితారీతికిఁ జక్కని రేఖ దిద్దినట్లుగూడఁ గాఁగలదు; 'అక్షర' రమ్యతను వర్ణవిన్యాస దృష్టితోఁ జెప్పినయెడల, ననుప్రాస–యమకాది శబ్దాలంకార జాత మందు గతార్థము కాఁగలదు; పద–వాక్యాదులను గూడఁజేర్చి గ్రహించిన యెడల, సమాస – వాక్య – వాక్యాంశ వినివేశన సౌందర్యము గోచరించుటయేగాక, పుష్పాపకీర్ణ రీతితోనుండు వాచక లక్షక వ్యంజక పదరమ్యత, ఆలంకారికు లంగీకరించిన వృత్తి పాకరమ్యత, గూడఁ బ్రకాశితమై హృదయావర్జకము గాఁగలదని చెప్పవచ్చును.

నన్నయభట్టారకుని సమాసరచన యసమాన సౌందర్యధుర్యమని విమర్శకులెల్లను నంగీకరించినట్టిదే! అక్షరరమ్యతయందే చేరఁ

3. మొదటి మూఁడుపాదముల నొకవిధముగా విఱిచివ్రాసి, నాల్గవపాదమును గథావేగములోఁ గలుపుకొని నడపించి యింపుపుట్టించును! ఇట్లు —

సీ. "ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని
 యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు
నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని
 కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్యసంగ్రహమని
 యైతిహాసికు లితిహాసమనియుఁ
బరమపౌరాణికుల్ బహుపురాణ
 సముచ్చయంబని మహిఁ గొనియాడుచుండ —

ఇట్టి ప్రక్రియతో సాగిపోవుచుండును :

4. యతి-ప్రాసయతి నియమబద్ధమై శ్రుతిరమ్యతను సంతరించుకొనిపోవు సీసపద్యములకు మహాభారతము పుట్టినిల్లనఁదగును. విస్తర భీతిచే నుదాహరణము లీఁజాలనైతిని.

ఇట్టి పరిశీలనతో నక్షరరమ్యత యను నాతని కవితారీతి యక్షరమై విరాజిల్లు ననవచ్చును।

(ఈ) రచనాబంధురత

నన్నయభట్టారకుని వర్ణపదాది విన్యాసపుఁ జక్కఁదనము తర్వాత దాని చిక్కఁదనము కొఱకు 'రచనాబంధురత' తత్కవితా రీతిగాఁ బరిగణింపఁ దగియున్నది. కాని 'తెనుంగునన్ మహాభారత సంహితా రచన బంధురుఁ డయ్యె' ననునది 'నన్నయభట్టు' నకు విశేషణమే యైనను, దాని నట్లే గ్రహించినందువల్లఁ గల్గు సారస్యముకంటె, దానినుండి యాయన యీ శైలీలక్షణమును సంపాదించుటచేఁ

మైన యలంతి మార్పులు ప్రవేశపెట్టుకొని నిర్వహించియుఁ దదనుయా యిత్వమును ప్రదర్శించియున్నారు. ఈ 'రచనాబంధురత'యే రసా చిత్యాదిసాహిత్యిక ప్రయోజనవంతముగా నిర్వహింపఁబడుచో, 'అక్షుర రమ్యత' క్రిందికిఁ జేరును; అట్లుగాక సాధారణముగాఁ గథానిర్వా హకదృష్టితో బోధింపఁబడుచో, స్వస్వరూపముతో నిర్దేశింపఁబడును!

ఇట్లు విభాగదృష్టితో నన్నయభటారకుని కావ్యమున గోచ రించు 'కవితారీతులు' నాల్గు-ప్రసన్నకథ; తత్కలితమైన యర్థయుక్తి అక్షురరమ్యత; రచనా బంధురత యని- కాని యివి యన్నియుఁ గలి సియే యఖండాకారమై కావ్యరూపమును ధరించి, సహృదయులకు రసానంద విజ్ఞానానందప్రద మగుచున్నవని చెప్పవచ్చును.

—0—

ముగా తెలిపి, 'ఎఱ్ఱన గ్రంథచోరు'డను వాదము నిరాధారమని నేను నిరూపించాను. (1958-ఆగస్టు 24-ఆంధ్రపత్రిక; 1959 జూలై-భారతి)

అందుపై నాచార్యులుగా రుగ్రులై, నన్ను అతిమాత్రముగా నిందించుచు, వికట వాదములతో "నన్నయ ఎఱ్ఱన కవితారీతులు" అనుపేర, అతిదీర్ఘమైన 'ప్రతివిమర్శ' వ్యాసమొకటి (25-12-1960) 'ఆంధ్రభూమి'లో ప్రచురించినారు. అందువారు, విమర్శ మరాద్యకు వెలియైన వెలితి ప్రసంగములను చేయుటయేగాక, ఈ క్రిందివిధముగా సవాల్ కూడా చేసినారు.

"శాస్త్రవేత్తలకు మాత్రమే ప్రవేశింప వీలైన యీ తెనుగు మహాభారతం వంటి విషయంలోకి భాషాసేవకులు రాబోవడం అనధికారకృత్యం అని ఇంకొకసారి జ్ఞాపకం చేస్తున్నాం.... నావంటివాడి మీదకు ఇట్లా కాలుదువ్వడం మహాప్రమాదం అని కనువిప్పు కల్గిస్తున్నాం- ఉదాహరణాలు అనుచితాలని సిద్ధాంతపరిచాం- నావాదంకాని నా సిద్ధాంతంకానీ, నా 'ఆంతరంగ సాక్ష్యం' కానీ వారిబోంట్ల కెవరికి గూడా అప్రదిష్ఠయే (?) ననీ, తేరిచూడడానికి శక్యమైంది కాదనీ స్పష్టంగా చెప్తున్నాం- గుండెల్లో ధైర్యంవుంటే మీవూళ్ళో సభ చేయించి నాకు కబురుచేయండి నేను వస్తాను. లేదా వస్తానంటే నేను సభ యేర్పాటుచేస్తాను. రండి ధైర్యంవుంటే. లేకపోతే "నో చేద్దుష్కృత మాత్మనా కృత మివ స్వాన్తా ద్వృహి ర్మా కృధాః(?)" అని పండితరా జన్నట్లు చేయండి. ఇకనెప్పుడు ఇట్టి అప్రసంగం చేయకండి."

ఇదీ వారి సవాలువ్రాత. ఇట్టి వ్రాతలు సహింపదగినవేనా? నిజమైన పండితునకైనను అంత దురుద్ధతి యుండదగునా? వాదములో సార ముండవలెగాని, వట్టి సవాళ్ళతో ప్రయోజనమేమి? అసలు సారస్వత చర్చలలో సవాళ్లు పనికివచ్చునా? కొమ్ములు తిరిగిన శాస్త్ర పండితుడైనను సత్యమునకు తలవంపక తప్పదుగదా! సర్వజ్ఞు డెవడు?

నేను, వాక్యమధ్య సంబోధనలు గల నన్నయ పద్యములను పదింటి నుదహరించి, శ్రీవారి తీర్మానమెుప్ప దన్నాను. వారు, ఆ పదింటిలో కొన్నిటి నాక్షేపించి, వాటిలో సంబోధనలు వాక్యమధ్యమున నున్నట్లు నేను భావించుట అర్థజ్ఞానములేక నన్నారు. ఆపద్యములను, నేను భావించిన అర్థములను, వారి ఆక్షేపములను వరుసగా తెలుపుతున్నాను.

కం॥ "గురులకు శిష్యులు పుత్రులు
పరమార్థము లోకధర్మపథమిది దీనిం
బరికింపక యీపలుకులు
తరుణీ! గురుపుత్రి! నీకుఁదగునే పలుకన్."

(ఆది. 3.131)

"ఇది లోకధర్మపథము; దీనిన్ పరికింపక– ఈపలుకులు పలకన్– తరుణీ! గురుపుత్రి! నీకు తగునే" అని యన్వయ మనియు, పద్యమున సంబోధనలు వాక్యమధ్యమున నున్నదనియు నా వాదము.

ఆచార్యులుగారి

ఇది వాక్యము మధ్యలో సంబోధన అన్నారు శాస్త్రిగారు. ఇక్కడి అర్థమిది. ధర్మమార్గాన్ని పరిశీలింపక ఈ మాటలా తరణీ! "గురుపుత్రీ నాకు గురుని కూతురవై నీవిట్లు మాటలాడదగునా అని" ఇప్పుడు సంబోధన లెక్కడున్నాయో బోధపరచుకోండి శాస్త్రిగారూ. "పలుకులు పలుకన్" అని మీ అర్థము చేయదగదు. ఏమంటే "నీకు దగునే పలుకన్" అనే ఒక వాక్యంతోనే పని తీరిపోతుంది. కాగా వెనుకటి వాక్యం "ఈ పలుకుల తరుణీ!" అనేది వ్యర్థమవుతుంది. మాట స్వరూపంలో స్పష్టత లేనపుడు 'పలుకులు పలుకన్' అని పునరుక్తి. వామనాచార్యుడు చెప్పినట్లు 'ఏకార్థం' అనే దోషంలో వస్తుంది. 'మాటలు తగునే' అంటే 'పలుకన్' అనేది అన్వయంలేక

ఇంకొకమారుగూడా అట్లే ప్రయోగించి యున్నాడు. "కొలఁది యెఱుంగ కిట్టిపలుకుల్ పలుకందగుఁ గాదునాక" (ఆది 5-203)

వామను డావిధముగా చెప్పియుంటే నన్నయ "ఈ పలుకులు పలుకన్" అనియు, "ఇట్టి పలుకులు పలుకన్" అనియు ఒకటికి రెండు మార్లు వాడియుండునా ? నన్నయకు పిమ్మట కవులును అట్లు ప్రయోగించియున్నారు. ఈ క్రిందిది జక్కన ప్రయోగము.

"లలి దొక్కుఁ బల్కులు పలుక నేర్చిననాఁడె" (విక్ర. 1-49)

విస్తర మెందుకు ఆచార్యులుగారు వామనుని వాక్యమును, నన్నయ ప్రయోగమును సరిగా అర్థము చేసికొనక తప్పుదారిన పడ్డారు చూడండి ! వామనుడు చెప్పిన దేమని ? "మాట స్వరూపంలో విశిష్టత లేకపోతే, ఏకార్థమను దోషం వస్తుంది" అనిగదా ! "ఈ పలుకుల్" అనుటలో పలుకులకు విశిష్టత లేదా ? లేకపోతే "ఈ" అనుట యెందుకు ? ఈ పలుకు లనగా "ధర్మసమర్థములైన పలుకు"లని భావము. "ఈ" విశేషణము పలుకుల విశిష్టతను తెల్పునదే. కనుక ఈ పలుకుల్ పలుకన్ అనుటలో పునరుక్తి లేదు. ఏకార్థమను దోషమూ లేదు. ఉన్నదనుట అజ్ఞానము.

అది యట్లుండనిండు. ఇంకొక విశేషము. అదియేమనగా పలుకులకు విశిష్టతయు లేకపోయినను అనగ, ఊరక, 'పలుకులు పలుకన్' అనినపుడు పునరుక్తి కాదు.

"దోఁచినట్లు 'పలుకు పలుక'నైన చందమయ్యె" (విరాట. 1-191) అని తిక్కన ప్రయోగము ఏమండీ ! ఈ ప్రయోగమునకును పునరుక్తి, ఏకార్థదోషమును పట్టునేమో. ఆచార్యసార్వభౌములు వామనాచార్యునడిగి తెలుసుకొని మావంటి కేవల భాషాసేవకులకు తెల్పుదురుగాక.

కం॥ "ఏను గచుం డనువాఁడ మ
హా నియమ సమన్వితుఁడ బృహస్పతి సుతుఁడన్
మానుగ వచ్చితి నీకును
భానునిభా ! శిష్యవృత్తిఁ బనిసేయంగన్"
(ఆది. 3-108)

ఈ పద్యమున 'భానునిభా' యను సంబోధన వాక్యమధ్యమున నున్నదన్నాను- నేను

ఆచార్యులుగా రిట్లాక్షేపించినారు-

"ఇక్కడ 'నీకు శిష్యవృత్తితో పనిచేయడానికి ఓ శుక్రాచార్యా ! నేను వచ్చాను' అని అర్థం అనుకొని, వాక్యమధ్యలో సంబోధన అన్నారు శాస్త్రిగారు. ఒక భ్రమ మరొక భ్రమను కల్పించినది. ఇక్కడ పద్యం సరిగా అర్థంకాక తప్పుత్రోవన పడ్డారు. వారను కొన్న అర్థం తప్పు. ఏమంటే 'మానుగ'; 'నీకును'; 'పని' ఈ మూడు మాటలు కూడా వ్యర్థాలవుతవి ఇక్కడి తాత్పర్యం ఇది. నేను బృహస్పతి కొడుకును. నీవు బృహస్పతి నారాధించేవాడవు కనుక, నీకు-మానుగ-ఆదరింపదగునట్లుగా-వచ్చితిని. "భానునిభా-అనగా ! ప్రాతఃకాల పూజ్యపాదుడా! నాకిక్కడ చేయుటకుపని శిష్యవృత్తి. నేనిక్కడ కర్తవ్యము శిష్యవృత్తిగా నేర్పరచుకొని వచ్చితిని – అన్నాడు. అంతేగాని శిష్య వృత్తితో పనిచేయుటకు వచ్చినాను అనే అర్థంరాదు. ప్రథమాంతార్థం ప్రధానం కదా! అందువల్ల శిష్యవృత్తి 'పని' అనియే తెలుస్తుంది. 'భానునిభా' ప్రాతః పూజ్య పాదుడనే అర్థాన్ని అజహల్లక్షణతో అర్థాంతర సంక్రమితవాచ్యధనియై వ్యంగ్యం చేస్తుంది. ఇక్కడ మూలం ఇలా ఉంది." అనుమన్యస్వమాంబ్రహ్మన్" ఇక్కడి అనుమన్యస్వ అనేదే 'మానుగ' అయింది. సరి ఇక్కడ సంభోధన చిక్కు తీరిందా శాస్త్రిగారూ! వాక్యమధ్యంలో లేదు కదా ఇది.

(3) "మానుగ" అంటే' ఆదరింపబడగినట్లుగా' అని అర్థమట ! 'అనుమన్యస్వ' అను సంస్కృత క్రియయే "మానుగ" అయిందట !

వారు 'శిరోమణి' గావున ఎట్లన్నను అనవచ్చును. కాని, 'మానుగ' అను పదానికి, పద్యంలో ఒక ప్రత్యేకమైన అర్థములేదు. కవులు ఆ పదమును వాక్యాలంకారముగా ప్రయోగించుదురు. భాషా కావ్యముల ముక్కు - మొగ మెరుగని వారికి, ఈ సంప్రదాయము తెలియదు. 'అనుమన్యస్వ' యే 'మానుగ' అయినదనుట కాధార మేమో అచార్యులు గారే సెలవీయవలె.

(4) 'భానునిభా' - "అంటే ప్రాతః పూజ్యపాదుడా!" అని యర్థమట! అనుగుక. ఆసంబోధన వాక్యమధ్యముననున్నదో, అంతము నను్నదో తేల్చి చెప్పవలసినచోట అర్థము చెప్పుట యెందుకు! అనవ సరముకాదా !

(5) 'భానుసభా అను సంభోధనలో, ఏదో ధ్వని, ఏదో వ్యంగ్యార్థం వున్నదంటూ - శాస్త్రప్రసంగము చేసినారు. ఎందుకు ? అజహల్లక్షణ. ధ్వని, వ్యంగ్యం అను మాటలు తమకువచ్చునని ప్రకటించుకోవడమేగాని, ఆ ప్రసంగముతో ప్రకృత వాదమునకు సంబంధ మేమి ?

ఇక్లెంతని విమర్శింపను! వారి అన్వయము, అర్థము-వక్రములు. "నీకు శిష్యవృత్తితో పని చేయడానికి ఒ శుక్రాచార్యా ! నేను వచ్చాను" అన్నదే సరియైన అర్థము పూర్వోక్తటీకాకర్త లిద్దరును అట్లే చెప్పినారు.

అర్థము-"బహస్పతి సుతుడన్. భానునిభా-సూర్యునితో సమానుడా ! శుక్రుని సంబోధనము. నీకును. శిష్యవృత్తిన్-శిష్యధర్మముచేత, పనిచేయంగన్, మానుగన్, వచ్చితిన్"

3. యయాతి దేవయానికి- 'రాజైనభర్త' అన్నది పద్యంలో గల మంచి సారస్యమట! ఈ సారస్యము శాస్త్ర పండితులైన ఆచార్యుల వారికే గాని-మావంటి భాషామాత్రసేవకులకు తెలియరాదట !

నిజమే. ఇట్టిసారస్యములు వారి వంటి శాస్త్ర పండితులకేగాని; మావంటి భాషాసేవకులకు తెలియరావు. మావంటివారికే కాదు; భాషాతత్త్వము నెరిగినవారి కెవ్వరికినీ పొడకట్టవు. టీకాకర్తలు, "నన్ను -ఏలినదేవయానికిన్ నరేశ్వర-రాజా! భర్తవు అని అర్థము చెప్పి "రాజా నీవు నాకు నేలికయైన దేవయానికి భర్తవుకావున నాకును నీవే భర్తవు" అనియే తాత్పర్యమునను చెప్పినారు. ఆచార్యులు గారికి తెలసిన సారస్యము వారికిని తెలియరాలేదు. పద్యములో నున్న గదా తెలియవచ్చుట !

"నరేశ్వరభర్తవు" అని పదచ్ఛేదముచేయుట తప్పు, 'నరేశ్వరా!' అని సంబోధనగా చెప్పుటయే ఒప్పు, ఆ సంబోధన మూలమున ననుసరించి వచ్చినదే.-

> "దేవయాన్యాభుజిష్యాస్మి వశ్యాచ తవ భార్గవీ!!
> సా చాహం చ త్వయా రాజన్ భజనీయే భజస్వ మామ్"
> (ఆది. 82. 83.)

అని మూలము. వ్యాసుడు "రాజన్" అంటే, నన్నయ "నరేశ్వర" అన్నాడు. అంతేగాని "నరేశ్వరభర్తవు" అనలేదు ఆచార్యులు గారి వ్రాత ముమ్మాటికిని తప్పు. సంబోధన వాక్యమధ్యమున లేదనుట పిడివాదము.

> ."ఇట్టి లోకవిరుద్ధంపు వరము వడయ నమరవరద ! యొల్లు,"
> (ఆది. 7. 262)

మరియు వారు "ఒల్లన్-అనుదానికి 'వరముపడయుట' కర్మ గామి స్పష్టము" అని వ్రాసి, అందుకీక్రింది ప్రయోగము చూపినారు.

నీయొద్ద నుండ నొల్ల" (2 157)

'నేను నీయొద్ద ఉండను'-'నేనొల్లను అని యర్థము.

"వానిం జూచికాని కుడువ నొల్లవు అని వారి యర్థము.

ఈ యర్థములు సమంజసములే. నేనూ పండితులు విచారింప వలెను.

రెండవ అర్థము :

"ఇట్టి లోకవిరుద్ధంపువరము. వడయవమరన్-పొందుటకు తగి యుండను ఇది యొక వాక్యమట! "వరద! ఒల్లన్" ఇది మరియొక వాక్యమట!

వారు 'అమర వరద'లోని 'అమర'ను క్రియాపదము చేసినారు. 'అమరు' అను క్రియయునున్న 'నేను పడయ నమరుదును' - 'నేను అమరను'-'వాడు పొంద నమరుచున్నాడు' వంటి వ్యవహారము లేదు. కవుల ప్రయోగములును నాకు కనబడలేదు. విమర్శ విస్తర మెందుకు? ఆచార్యులుగారివలె అర్థములు చెప్పినవా రిప్పటికి లేరు. అది పెడ త్రోవ. అది యొక పిడివాదము.

అమరవరద- దేవతలకు వరము లిచ్చువాఁడా! రుద్రుని సంబోధనము. అట్టి లోకవిరుద్ధపు వరము, పడయన్ - పొందుటకు, ఒల్లన్ - ఇష్టపడను" అని టీకాకర్తల అర్థము.

ఈ యర్థము సరియైనదో, శ్రీవారి యర్థములు సరియైనవో ప్రాజ్ఞులు విచారించి పరిష్కరించవలె.

క॥ "నా వచనంబునసీక
య్యేవురు పతులందు ధర్మ వెడపక యుండుం

2. “నాథ, నసఘ! వాహనంబవై మహాధ్వజమువై
యుండుమనిన” (,, – ,,)

3. “మీయన్వయరా, జ్యాయత్త మహీభారం
బాయతభుజ! నీవు దాల్చి తభిషిక్తుడవై” (,,-2-202)

4. “దివిజకన్యలతో నెనయైనవారు నీ
కున్నతిఁ బ్రీతిసేయఁగ నృపోత్తమ! వాసవుబోలి
లీలతో, నిన్నరలోకభోగము లనేకము లందుము”
(,,-3-161)

5. “శుక్రుఁడు పంచిన, నలఘుభుజా!
నను వివాహమగుదే యనినన్” (,,-3-163)

6. “మీ, వచ్చు టెఱింగిరేని జనవల్లభ!
వారును వత్తు రింతకున్” (,,-4-27)

ఈక్రిందివి తిక్కన పద్యములు :

1. “కొడుకులు బహువిధులని యె
ప్పుడు విందును వారి తెఱఁగు పురుషవరా! యే
ర్పడఁ జెప్పవలయు నా కని
యడిగిన” (అను. 2-242)

2. “సద్వ్రతము మానితవృత్తిఁ జరించువాఁడనై
జనవర! వచ్చినాఁడ” (,,-2-295)

3. “రేపకడ నీరుద్రావక
మేపుగొనక మున్న గోవు మిక్కిలి భక్తిన్
భూపాల! యిచ్చునది” (,,-3-18)

4. “దైవిక కృత్యంబులకును
భూవర! భూసురుల సూక్ష్మముగ శోధింపం
గా వలదు” (,,-3-171)

నన్నయ కవితా శిల్పము

శ్రీ నండూరి రామకృష్ణమాచార్యులు.

ఆంధ్ర వాఙ్మయ ప్రపంచంలో ఆదికవిగా, ఆంధ్రకవితాలోకములో త్రిమూర్తులుగా విలసిల్లిన కవిత్రయములో ప్రథముడుగా వెలసినకవి నన్నయకవి "మూర్తిని" భావుకలోకము చిరకాలము మనః ఫలకములో చిత్రించుకొని సాక్షాత్కరింప జేసుకొనుచున్నది. నేడు రసజ్ఞుడైన చిత్రకారుడు ఈ మహాకవిమూర్తికి రూపకల్పన జేయుటకు ప్రయత్నింప వచ్చును. చిత్రలేఖనములోని వర్ణసమ్మేళనము వలన, వెలుగు నీడల వలన, రేఖావిన్యాసమువలన నన్నయ కవి భౌతిక రూపమును చిత్రించి దిఙ్మాత్రముగా ప్రదర్శింపవచ్చును. కాని నన్నయకవి ఆత్మీయతను, అంతరాత్మను చిత్రించి చూపు శక్తి ఏ చిత్రకారుని కుంచెకులేదు.

కవి అంతరాత్మ కావ్యములో ప్రతిఫలించును. కవి ఆత్మకు, కావ్యమునకు బింబ ప్రతిబింబ భావము గలదు. అనిన లౌకిక ప్రపంచములోని కవి భౌతిక స్వరూపముగాని, వాస్తవిక జగత్తులోని కవి ఆత్మీయతగాని కావ్యమున ద్యోతకముగాదు. కావ్యములో గన్పించునది కవి అంతరాత్మ. అతని దివ్యస్వరూపము. నన్నయ కవి 'దివ్యమూర్తి'ని సాక్షాత్కరింప జేసికొనదలచు భావుకుడు ఆ మూర్తిని నన్నయ భారతములోనే దర్శింపగలడు.

నన్నయ విపుల శబ్దశాసనుడు. నన్నయ భారతము ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఆదికావ్యము. ఆనాడు దేశీయములైన శబ్దములను, సంస్కృత శబ్దములను ఏర్చి కూర్చి నుడికారపు సొంపులు తీర్చిదిద్దిన శబ్దశాసనుడు, నన్నయకు పూర్వము తెలుగులో శిలాశాసనములు కానవచ్చుచున్నవి. ఆంధ్రభాషలో సాహితీవ్యవసాయము నన్నయకు

కచదేవయాని ఘట్టములో నన్నయ కవితాహృదయమును చీల్చుకొని స్వయం వ్యక్తమగు చున్నది కచుడు శుక్రుడు ఉదరమును చీల్చుకొని వచ్చినాడు. ఆ సందర్భమున —

"విగత జీవుడై పడియున్న వేదమూర్తి
అతని చేత సంజీవితుడై వెలింగె
దనుజమంత్రి యుచ్చారణ దక్షుచేత
అభిహితంబగు శబ్దంబు నట్లపోలె"

మృతుడైన వేదమూర్తి శుక్రుడు ఉచ్చారణ దక్షుచేత అభిహితమైన శబ్దమువలె తిరిగి సంజీవితుడైనాడు. భంగ్యంతరమున జెప్పవలసి వచ్చిన ఉచ్చారణ దక్షుడు కానివాడు ఉచ్చరించు శబ్దము మృతప్రాయము. ఉచ్చారణ దక్షుడు వేరు; సంగీత విద్వాంసుడు వేరు. సంస్కృత మహాభారతములో లేని ఈ ఉపమానము నన్నయ కవితాహృదయము నుండి వెల్లివిరిసినది.

నన్నయ కవితా శిల్పములో అక్షరరమ్యతకు తోడుపడినది. "ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తి" నానారుచిరార్థ సూక్తి నిధి నన్నయ కవి కావ్యములో నీ అక్షర రమ్యతయు, ప్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తియు నల్లిబిల్లిగ పడుగు పేకవలె నల్లుకొని యున్నవి. పూర్వోక్తములైన సూత్రములకు నన్నయ మహాభారతమంతయు నిదర్శన ప్రాయమే. అర్థప్రపంచార్థమై కొన్ని పద్యములను ఉదాహరింపవచ్చును.

"వాడిమయూఖముల్ గలుగువాడ పరాంబుధి గ్రుంకె ధేనువుల్
నేడిటవచ్చె నేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్ని హోత్రముల్..."

ఇవి దేవయాని కచునిరాకకు నిరీక్షించుచు తండ్రితో పల్కిన పల్కులు. ఈ పద్యములో 'సూర్యుడు' అను అర్థములో "వాడిమయూఖముల్ గలుగువాడు" అన్ని నన్నయ ప్రయోగించినాడు.

శ్రీకృష్ణుడు ధర్మరాజునకు పదునాలుగువేల మత్తేభములను రాజసూయ యాగమున బహుమానగా నిచ్చెను.

"మందిత సూర్యరశ్మిరుచి మన్మణిహార చయంబుతో గట
స్యంది సుగంధి దాన జలసంపద నొప్పెడువాని దేవకీ
నందను డిచ్చె బ్రీతి పదునాలుగువేల గజంబులన్"

పదునాలుగువేల మత్తేభములు, కనుచూపుమేరకు అందకుండ కదలివచ్చుచున్నవి. ఆమత్తేభములు సాలంకృతములు, మణిహారము లలో ప్రతిఫలించు సూర్యరశ్మి సూర్యకాంతిని తిరస్కరించుచున్నది. ఈ రమణీయార్థములను శబ్దములచే ప్రతిపాదించినాడు.

"మందిత సూర్యరశ్మి రుచి న్మణిహారచయంబుతో, గటస్యంది సుగంధి దానజల సంపద నొప్పెడువాని దేవకీనందనుడిచ్చె..." ఈ దీర్ఘసమాసములు, ఏతదుచ్చారణ వలన పుట్టునాదము, ప్రాసమైన 'ంద' కారముల పౌనఃపున్యము మత్తేభయూథముల గంభీర మంద గమనమును స్ఫురింపజేయుచున్నవి.

విశ్వసాహిత్య ప్రపంచములో శబ్దార్థములకు, ఛందస్సునకు భిన్నమైన నాదముచే కవితాశిల్పమును నిర్మించిన మహాకవులను వ్రేళ్ళపై లెక్కింపవచ్చును. ఈ మహాకవులలో నన్నయ మేరుపూస.

దుశ్శాసనుడు ద్రౌపది వలువలొలిచినప్పుడు భీముని ప్రతిజ్ఞను చెప్పు పద్యము;

"కురువృద్ధుల్ కురువృద్ధ బాంధవులనేకుల్ చూచుచుండన్ మదో
ద్ధురుడై ద్రౌపదినిట్లు జేసినఖలున్ దుశ్శాసనున్ లోకభీ
కరలీలన్ వధియించి తద్విపుల వక్షశ్శైల రక్తౌఘ ని
ర్ఝర ముర్వీపతి చూచుచుండ నని నాస్వాదింతు నుగ్రాకృతిన్"

వర్ణించుచున్నారు. కవి అతీంద్రియములైన సత్యమును, సౌందర్యమును దివ్యచక్షువుచే దర్శించి కావ్యమున ప్రదర్శించును. వ్యవహారములోని శబ్దమునకీ శక్తి లేదనుట 'వర్ణనాతీతమనుటలో గతార్థము'.

నన్నయ కవితాశిల్పమును సమీక్షించినచో "రమణీయార్థ ప్రతిపాదకశబ్దః కావ్యమ్" అన్న శ్రీ జగన్నాథ పండితరాయలు కావ్య నిర్వచనమెంత అతివ్యాప్తిదోషమునకు పాల్పడుచున్నదా యనిపించును. కావ్యము రసాత్మకమనుట, రసానందము సద్యఃపర నిర్వృతి అనుట ఋషికల్పులైన భారతీయాలంకారికుల ప్రాచీన సిద్ధాంతము.

—0—

ఈ దృష్టితో పరిశీలించి చూడగా, కావ్యమునకు ఉదాత్తత నాపాదించెడి లక్షణములు – విశిష్టమైనవి – ఏవియో కల వనియూ, వానిని బట్టియే కావ్యమున కౌన్నత్య మేర్పడుచున్నదనియూ నిర్ణయమగుచున్నది. ఈ లక్షణములను పాశ్చాత్యులు Epic Poetry లక్షణముగా పరిగణించినారు. Epic Poetry లక్షణములను నిర్ణయించుటలో చాలవరకు ఇతివృత్తమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్య మేర్పడినది. ఇతివృత్తముయొక్క విస్తృతినీ, వైశిష్ట్యమునూ, అది నిర్వహించబడిన విధానమునూ బట్టి, – ఈ యుదాత్తత – సిద్ధించునని విమర్శకుల అభిప్రాయము. మానవుని బాహ్యాంతర జీవితములకు ప్రతిబింబమగుచుండుటయే కాక ధ్వని ప్రధానమైన వాఖ్యానమగుచూ, సంఘజీవిత సర్వస్వమునకునూ ప్రతికృతియగుచూ, మానవుని జీవిత ప్రవృత్తికి మార్గదర్శక మగుచూ, భావి మానవజాతి కుపాదేయమైన సంస్కృతిగా నిలిచి, విశ్వశ్రేయమును పరమధ్యేయముగా నిడికొన్న రచన ఉదాత్తకావ్య మని చెప్పవచ్చును. ఈ లక్షణము లన్నియు మన భారత రామాయణములకు సమగ్రముగ వర్తించుచున్నవి.

ఇట్టి ఉదాత్త కావ్యసృష్టి జరుగుటకు కవిజీవితము కూడ ఉదాత్తమై యుండుట వసరము. సామాన్యమైన జీవితావధులను దాటని వ్యక్తికి ఇట్టి కావ్యరచన సాధ్యముకాదు. మానవజీవిత మందలి బాహ్య సంఘటనలను మాత్రమే చూడగలిగిన కవి అలంకార శోభితమైన, హృద్యమైన, ఇంద్రియోత్తేజకమైన వర్ణనలను, సన్నివేశములను చిత్రింప సమర్థుడు కావచ్చును. పఠితలకు నొక విధమగు చిత్తవికాసమును కలిగింపవచ్చును, కాని, ఆ సంఘటనలకును హేతుభూతములై నిగూఢములై యున్న, బాహ్యేంద్రియముల కగోచరములై యున్న ప్రకృతితత్త్వములను గ్రహింపనివాడు, మానవ జీవిత తత్త్వమును చిత్రింపనూ లేడు, వ్యాఖ్యానింపనూ లేడు. కావున, ప్రకృతికి బాహ్య

అమితాఖ్యానక శాఖలతో, వేదార్థామలచ్ఛాయతో నొప్పుచు, సుమహోవర్గచతుష్క పుష్పవితతితో శోభిల్లుచు, కృష్ణార్జునోత్తమ నానాగుణ కీర్తనార్థ ఫలమగుచు, ధాత్రీసురప్రార్థ్యమగుచు, భారత పారిజాతము ద్వైపాయనోద్యానజాతమై యొప్పినది. వివిధాఖ్యానములు, వేదార్థములు కలవు గనుకనే తద్గ్రంథము ధాత్రీసుర ప్రార్థ్యమై విలసిల్లినది. ఐన, ధాత్రీసురప్రార్థ్యమెద్ది?

త్రిలోక రక్షకులైనవారు సురులు. మానవలోక కల్యాణము నుద్దేశించువారు ధాత్రీసురులు. 'గో బ్రాహ్మణేభ్య శ్శుభమస్తు నిత్యమ్, లోకాస్సమస్తా స్సుఖినోభవన్తు'– అనునది వీరి ధ్యేయము. ఇందు, "గో" శబ్దమునకును "బ్రాహ్మణ" శబ్దమునకును అర్థము సరియగు విధమున వివరించుకొన వలసియున్నది. మానవుని ప్రాపంచిక జీవయాత్రకు ఆధారభూతమయిన భౌతికసంపదయంతయు గోశబ్దముచేతను, ఆధ్యాత్మిక జీవిత సర్వస్వమును 'బ్రాహ్మణ' శబ్దముచేతను ఇందువ్యక్తము చేయబడియున్నవి. గోశబ్దమునకు భూమియనియు, బ్రహ్మ శబ్దమునకు పరతత్త్వమనియు నర్థములు. భౌతిక జీవితమున కంతకును ఆధారమైన భూమియు, పారమార్థిక జీవితమునకు ఆధారమైన బ్రాహ్మణతత్త్వములు రక్షితము లయినచో, సర్వప్రజా శ్రేయస్సు సిద్ధించునని ఈ వాక్యద్వయముయొక్క భావమైయున్నది. మానవజీవితము లోకకల్యాణ ప్రదమై ఫలించుటకు భౌతిక సంపదయు, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానమును కూడ నవసరములు. అదియే జీవితము తరించుట. ఈ భావమునే "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా, విద్యయా అమృత మశ్నుతే" అనియు వివరించినారు. అట్టి సమగ్రమైన జ్ఞానమునకు, విజ్ఞానమునకు ఆకరమై యుండుటచే భారతమున కంతటి గౌరవము కల్గినది. వ్యాసునియొక్కయు, తదనుయాయుల యొక్కయు హస్తములలో ఉదాత్తేతిహాసముగ విజ్ఞానభాండారముగ సిద్ధించిన

నాడు. ఈ భావమునే తిక్కన 'భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాంధ్రావలి మోదముం బొరయునట్లుగ' తాను భారతము రచింతు నన్నాడు. భారత విషయమున నన్నయ తిక్కన లిరువురకును ఇట్లు భావైక్యము కలదు. భారతమును వర్ణించుచు వీరు వాడిన యమృతశబ్దము గుర్తింపదగినది. అమృతశబ్దముచే బోధ్యమైనది ఆత్మ సాక్షాత్కారమునకు సాధనమైన విద్య. ఉపనిషత్తుల యందును, ఉత్తర మీమాంసయందును బోధింపబడిన ఈ విశిష్ట విద్యయే అమృతత్వము నొసంగునది. అట్టి విద్యను బోధించునది గనుకనే భారతము అమృతమని పేర్కొనబడినది. అట్టి భారతార్థమును లోకులు ఆసక్తితో కర్ణపుటంబుల నారఁగ్రోలి యానందమును బొందుదు రనుటలో ఆంధ్ర భారత రచన లోకులనాకర్షించునట్టి కమనీయ విధమున నడచినదని స్ఫురించుచున్నది.

ఇట్టి కావ్యరచనా విధానమున కవిత్రయమునకు ఒరవడి యయిన వాడు వాల్మీకి. భారత రామాయణములు రెండును ఇతిహాసములు, మహాకావ్యములు అయినను, రచనా విధానమున నీ రెంటికిని భేద మెంతయో కలదు. వశ్యవాక్కగు వ్యాసుని రచన ప్రకృతి సిద్ధముగా స్వేచ్ఛగా, అర్థభావములను అనుసరించి సిద్ధించినది. కావున స్వేచ్ఛగా ప్రకృతియందు పెరిగి అనేక ముఖముల వ్యాపించి గంభీర స్వరూపమును గైకొన్న మహారణ్యమువలె భారత రచన గోచరించుచున్నది. ఇందలి గాంభీర్యము, గౌరవము నిసర్గమగు ప్రకృతి సౌందర్యము భగవత్సృష్టివలె అద్భుతావహమైనది. కావుననే, "బుద్ధి బాహు విక్రమమున దుర్గమార్థ జలగౌరవ భారత భారతీ సముద్రము దరి యంగఁ నీదను విధాత్రునకైనను నేరబోలునే"- అని నన్నయ చెప్పి యున్నాడు. వాల్మీకి రామాయణ రచనా విధానము వేరు. వ్యాసుని రచన ప్రకృతియందలి మహారణ్యమును పోలుచుండ, వాల్మీకి రచన తీర్చిదిద్దిన మహోద్యానము వంటిదిగా గనబడుచున్నది. శబ్దముల

మరియు ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి. అక్షరరమ్యత, నానా రుచిరార్థసూక్తి మున్నగు కావ్యరచనా విశిష్టలక్షణములను నన్నయ పేర్కొని యుండుట కూడ ఈ యభిప్రాయమును బలపరచుచున్నది. కావున నన్నయ నాటికే పద్య విద్య తెనుగున బాగుగ నభివృద్ధిగాంచి యుండినదని యంగీకరింపక తప్పదు. అట్టి పద్య విద్యకు భారత రచనచే స్థిరత్వము కల్పించి, దాని నొక కళగా తీర్చిదిద్ది ఆదికవి యను గౌరవ మును పొందినాడు. భారత రచన నన్నయ యొక్క మొదటి కావ్య మని కూడ నంగీకరింప వీలులేదు - చూడుడు.

విపరీత ప్రతి భాష లేమిటికి నుర్వీనాథ యీ పుత్రగా
త్రపరిష్వంగ సుఖంబు సేకొనుము ముక్తాహార కర్పూర సాం
ద్రపరాగ ప్రసరంబు చందనము చంద్రజ్యోత్స్నయున్ పుత్రగా
త్ర పరిష్వంగమునట్లు జీవులకు హృద్యంబే కడున్ శీతమే!

అని మాధుర్య ప్రసాదములుగా శయ్యా సౌభాగ్యముచే నొప్పుచు, రమణీయార్థమును లలితములగు పలుకులచే ప్రతిపాదించుచు నై సర్గికములు నర్థపోషకములు నగు నలంకారములచే శోభిల్లుచు నుం డెడి యిట్టి పద్యరచన నన్నయ ప్రథమ ప్రయత్నమని తలంచుట యెట్లు? ప్రాక్తనజన్మవిద్య యంతయు నన్నయ కీ జన్మమున సిద్ధించి యుండవచ్చును. అయినను అభ్యాసము లేనిదే యెట్టి విద్యయు పరి ణతస్థితిని అందుకొనదనుటలో విప్రతిపత్తి యుండదు. భారత రచనా రంభమునకు పూర్వమే నన్నయ పద్య విద్యను సాధించిన వాడనియు, మహాకావ్యములు కాకున్నను ఏవో కొన్ని కావ్యములనైన రచియించి యుండుననియు నా నమ్మకము.

"మానిషాద ప్రతిష్ఠాంత్వమగమ శ్శాశ్వతీ స్సమాః"

అను విధముగ వాల్మీకి నోటినుండి వెలువడిన సరస్వతివలెనే నన్నయ

స్పృశించుటకు మాత్రమే కాక అనువదించుటకు పూనుకొనవలసిన వ్యక్తి యెట్టి యోగ్యతలు కలవాడై యుండవలెనో యిందు వ్యక్తము చేయుచున్నాడు. అవిరళజపహోమతత్పరుడు కనుక ప్రాపంచిక విషయములయందును ధనకనకపదవీ వ్యామోహములందును ఆసక్తి యేర్పడలేదనుట గమ్యమాన మగుచున్నది. అట్టి ప్రాపంచిక విషయాతీతుడయి నప్పుడే భారత ప్రోక్తములగు వేదాంతార్థాదులను ధర్మసూక్ష్మములను తాను దర్శించి యితరులకు బోధింపగలడు. అట్లే తద్వ్యక్తి యొక్క జీవితచరిత్రయు నిష్కళంకము, లోకహితమును కాంక్షించునదియు కూడ నయియుండవలెను. లేనినాడు వ్యాసు డుద్దేశించిన విశ్వశ్రేయమును తన రచన వలన సిద్ధింపజేయలేడు. అందుననే సద్వినుతావదాతచరితుడని తన జీవితచరిత్ర యెట్టిదో, భారత రచనకు గల యర్హత యెట్టిదో సూచించినాడు. అట్లే తాను నిత్య సత్యవచనుడనియు చెప్పుకొనవలసిది. భారతామ్నాయముపై లోకమునకుఅందును పండితులకు నా డుండిన గౌరవమట్టిది. అట్టి పంచమవేధమును అనువదింప బూనుకొన్న వ్యక్తి విషయమున పెదవి విరుపులు, సందేహములు పండితులలో కలుగకపోవు. కావుననే నన్నయ తన యర్హతలను కొంతకు కొంత ముందుగా నివేదించుకొనవలసి వచ్చినది.

ఈ విధముగా ప్రతిభా వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములకు అకళంకము, నుదాత్తము నగు జీవితము తోడగుచుండ భారత రచనచే విశ్వశ్రేయమునకు పూనుకొన్నవాడు నన్నయ, భారతము నాంధ్రీకరించుటలో నన్నయ యవలంబించిన విధానమును స్వతంత్రమైనదే. వ్యాసుని కథా ప్రణాళికకు ఏ మాత్రమును భంగము కలుగనీయక తత్తత్కథాంగములను కావ్యోచిత మగు రీతిగా చిత్రించుచు, కథార్థమును పాఠకునకు ప్రసన్న మగునట్లు చేయుట నన్నయ యవలంబించిన పద్ధతి. మూలమున విస్తృతముగ తనకు తోచిన భాగములను కథా సౌష్టవమునకు అనుకూలించునట్లుగా కుదించుట మూలమున వర్ణనీయమైన సన్ని

తప్పించుకొను స్త్రీప్రయత్నమందు వ్యక్తమయియున్నది. సత్యవతికి గల ఆత్మవిశ్వాసముకూడ ప్రకటితమే. కాని, మహర్షి తన తపః ప్రభావముచే సకలదృష్టిరోధకమైన నీహారతిమిరమును తత్క్షణమే కల్పింపజేసినాడు. తద్ప్రభావదర్శనముచే సత్యవతి విస్మితురాలైనది.

"విస్మితా సా భవత్ కన్యా వ్రీడితా చ తపస్వినీ"

సిగ్గును, విస్మయమును ఆమెను లోగొన్నవి. పాపము. అయినను ఆత్మప్రత్యయమును గోల్పోక-

"విద్ధి మామ్ భగవన్ కన్యామ్ సదా పితృవశానుగామ్
త్వత్సంయోగాచ్చ దుష్యేత కన్యాభావో మమానఘ
కన్యాత్వే దూషితేవాపి కథమ్ శక్ష్యే ద్విజోత్తమ
గృహమ్ గన్తుమ్ ఋషే చాహమ్ధీమన్ నస్థాతుముత్సహే
ఏతత్సంచిన్త్య భగవన్ విధత్స్వయదనన్తరమ్"

అని పలికినది. తాను కన్య, తండ్రి యధీనమునం దుండునది, తన కన్యాత్వము దూషితము కాగలదు. అట్లగుచో తా నెట్లు నిలువగలదు - అను విషయముల నేకరువుపెట్టి, ఇవన్నియు బాగుగ యోచింపుము ద్విజోత్తమా అని హెచ్చరించినది. ఈ పలుకులచే మహర్షికి ప్రీతి జనింప, తన సంగమముచే నామెకు కన్యాత్వము దూషితము కాదని చెప్పి, యోజనగంధిత్వాది వరము లిచ్చి, ఆమె జన్మవృత్తాంతమును తెలిపి, తన తపశ్శక్తిచే నామె యెదురాడకుండునట్లు చేసినాడు ఋషి. అట్లు లబ్ధవరయు, ప్రీతయు, స్త్రీభావ గుణభూషితయు అయిన యామె మహాద్భుత కర్మలను ప్రదర్శించిన ఋషి సంసర్గమును పొందినది. ఇది మూలమందలి కథన విధానము.

పరాశరుని గూర్చిన వర్ణన యేమాత్రమును మూలమునందు లేదు. కాని నన్నయ-

తరల॥ "తనువు మీనొవ్వెలవల్చు జాలరిదాన నట్లును గాక యే
నసఘ కన్యకఁ గన్యకావ్రత మంతరించిన నెట్లు మ
జ్జనకు నింటికిఁ బోవనేర్తుఁ బ్రసాదబుద్ధి యొనర్పు స
న్మునిగణోత్తమ నాకు దోషవిముక్తి యెట్లగు నట్లుగాన్."

అని పలికినది చేపవాసనతోడి తనువుగలదాన ననియు, జాలరిదాన ననియు వర్ణనలు నన్నయవి. వీనిచే పరాశరునకు జుగుప్స కలిగించి అతనిని విషయ విముఖునిగ నొనరించుట సత్యవతి ప్రయత్నము. అతడు ద్విజోత్తముడు, తాను జాలరిది- అనియు పేర్కొన్నది. పరాశరుని కాలమున వర్ణవిషయకమగు నిర్బంధములు తక్కువ కావున వ్యాసు డాప్రసక్తిని తేలేదు. నన్నయనా డది ప్రధానమయిన విషయము. కావున తాను జాలరిదాన నని చెప్పియు సత్యవతి అతనిని మరల్ప జూచినది. అయినను సత్యవతి కన్యాత్వము దూషితము కాదనియు ఆమె వసురాజ సంతతి యనియు నచ్చజెప్పి యోజన గంధిత్వమును సిద్ధింపజేసి ఋషి యామె నొడంబడునట్లు చేయజూచినాడు. అప్పటికిని వెనుదీయుచున్న సత్యవతి-

"ఎల్లవారును జూడంగ నిట్టి బయుల నెట్లగు సమాగమం" బని మరియొక యడ్డు చెప్పినది. మూలమునందువలెనే యిందును స్త్రీస్వభావోచితమగు ప్రవృత్తియు వయోనురూపమగు ముగ్ధత్వమును చక్కగ ప్రదర్శితములయి యున్నవి. పైన చెప్పిన విధమున పరాశర మహాముని వర్ణనను చేర్చుటచే ప్రకరణమున కౌచిత్యము సిద్ధించినది. సత్యవతికి సిద్ధించిన యోజనగంధిత్వమును గూర్చి పెంపుడుతండ్రి యగు దాశరాజు ప్రశ్నించినట్లును, పరాశరముని దయవలన కలిగిన దని యామె బదులుచెప్ప నెల్లవారును హర్షించినట్లును మూలమున గలదు. తండ్రి కూతుల మధ్య జరిగిన ఈ సంఘటన- కావ్యదృష్ట్యా అనుచితమని కాబోలు నన్నయ విసర్జించినాడు. ఇది నన్నయ పాటిం

లోకాతీతులగు మహర్షుల విషయమున నన్వయింపదు. కామప్రవృత్తికి లోనుగానివాడు పరాశరమహర్షి. అట్టి అనుభవశూన్యుడైనవాని యింద్రియవికారము, ప్రవృత్తియు, క్షణికమును, బాహ్యేంద్రియ ప్రచోదితము, మానసిక ప్రవృత్తిరహితము నయియుండునే కాని యిందు వర్ణితమైనట్లు కాముకభావనా ప్రాబల్యమునకు లోనైనది కాదు. కీచకుని ప్రవృత్తిని వర్ణించుపట్ల తిక్కనయు నిట్టి జుగుప్సావహములగు వర్ణనలు గావింపలేదు. కవిత్రయమువారు పాటించిన ఔచిత్యము, సంయమనము నట్టివి. కావున ఈ పద్యము తర్వాతికాలమున మహానుభావు లెవ్వరో చేర్చియుందురని నమ్ముచున్నాను. భాషావిషయమున నీ పద్యమును పరిశీలించినను నా యూహయే బలపడునట్లున్నది. మరియు దేశమందున్న వ్రాతప్రతులలో కొన్నింట నీ పద్యము కానరాకుండుటయు గమనింతురని నా ఆశ.

మరియొక సందర్భమును గమనింపుడు. పాండురాజునకు ముని శాపము కలుగ, కుంతి భర్తృప్రాణ రక్షణార్థమై నిరంతరమును జాగరూకత వహించి యుండినది. కాని విధి బలీయమైనది. వసంతబుతు విజృంభణసమయము, కుంతి బ్రాహ్మణభోజనమున నిమగ్నయై మాద్రీరక్షణంబునం దేమరియున్నది. యువతి, లావణ్యవతి, యగు మాద్రితో పాండురాజు వనమున క్రుమ్మరుచుండి, మనసిజరాగ మత్తుడై, శాపభయమునుకూడ విస్మరించి, మాద్రి వారించుచున్నను మానక- అనర్థమునకు గురియైనాడు. కావ్యదృష్ట్యా గమనించుచో ప్రధానములైన యంశములు- మాద్రీదేవి తారుణ్య లావణ్య సంపద, రాగోద్దీపక మగు వసంతవిజృంభణము, మాద్రీ పాండురాజుల యేకాంతమునకు నవకాశము. ఇందులో మూడవది మూలమునను, ననువాదమునకూడ సమానమే. మాద్రి సౌందర్యము మూలమున వర్ణితమైన విధము-

పలాశై స్తిలకై శ్చూతై శ్చంపకైః పారిభద్రకైః
అన్యైశ్చ బహుభిర్వృక్షైః ఫలపుష్పసమృద్ధిభిః
జలస్థానైశ్చవివిధైః పద్మినీభిశ్చ శోభితమ్
పాండోర్వనం తత్ సంప్రేక్ష్య ప్రజజ్ఞే హృది మన్మథః

ఈ వస్తువునే నన్నయ చిత్రించిన విధము—

"కమ్మని లతాంతములకు మ్రొనసివచ్చు మధు-
పమ్ముల సుగీతనినదమ్ము లెసఁగెం జూ
తమ్ముల లసత్కిసలయమ్ముల సుగంధిముకు
ళమ్ములను నానుచు ముద మ్మొనర వాచా
లమ్ము లగు కోకిలకులమ్ముల రవమ్ము మధు
ర మ్మగుచు విన్చె ననిశమ్ము సుమనోభా
రమ్ముల నశోకనికరమ్ములును జంపకచ
యమ్ములును గింశుక వనమ్ములును నొప్పెన్."
"చందన తమాల తరులందు నగరుద్రుమము
లందుఁ గదళీవనము లందు లవలీమా
కందతరుషండములయందు ననిమిలదర
వింద సరసీవనములందు వనరాజీ
కందళిత పుష్పమకరంద రసముం దగులు
చుం దనువు సౌరభము నొంది జనచిత్తా
నందముగఁ బ్రోషితుల డెందములలందురఁగ
మందమలయానిల మ మందగతి వీచెన్."

వస్తుభావములు రెండింటను సమానమే కాని, మూలమందలి రచన భావగర్భితము, మితపదపరిమితము, గంభీరము. అనువాదమందలి రచన భావోద్దీపకము మధురశబ్దవిన్యాసపోషితము, రమణీయార్థస్ఫోరకమునై రసికచిత్తస్పందకమై యున్నది. కావుననే రచనకు కావ్యత్వమబ్బినది.

కలిగి యొప్పునది వైదర్భరీతి. దీనిని మాత్రమే వామను డంగీకరించి- యిదియే కావ్యమునకు 'ఆత్మ'- యని నిర్ణయించినాడు.

"రీతి రాత్మా కావ్యస్య"

ఇట్లు కావ్యత్వసిద్ధి కత్యావశ్యకమైన గుణమునందే రసమున కును వామను డవకాశమును, ఉన్నత స్థానమును కల్పించి, "దీప్త రసత్వం కాంతిః" అని వివరించినాడు. వివిధములగు గుణములతో కూడిన శబ్దార్థముల సంయోగము 'రీతి'- యను భావమును,- Grace అను ఆంగ్లపద భావముతో సరిపోల్చవచ్చును, ఈ 'Grace' లేక 'రీతి'- యనునది చిత్తవికాస హేతువైన దనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. ఈ రీతియే నన్నయ రచనయందు ప్రధానముగ భాసించునది.

రీతికి ప్రాధాన్య మేర్పడినంతనే- శబ్దార్థముల పొందిక, నాద విన్యాసము, నడక, శయ్య- అనునవి తప్పనిసరి యగుచున్నవి. వీనిలో నేది లోపించినను 'రీతి' సిద్ధింపదు. ఒక పంక్తిలో Grace ఉన్న దనినంతనే- అంగాంగ భావసౌష్ఠవ సామరస్యములు, లావణ్య తారళ్య ములు, కాంతివిలాసములు, చిత్తహేతువగు భావమాధుర్యము-ఉండక తప్పవు. కవిత్వమునకు నట్లే రీతికినీ, తద్ధేతువు లగు పై జెప్పిన గుణము లకును సమవాయ సంబంధము కలదు. ఆ రీతియే నన్నయ సాధించి నాడు. మచ్చున కొకటి రెండు పద్యముల నుదహరించి విరమింతును.

1. వివిధోత్తుంగ తరంగ ఘట్టనచల ద్వేలావనై లావలీ
లవలీలుంగ లవంగ సంగతలతాలాస్యంబు లీక్షించుచున్
ధవళాక్షుల్ సని కాంచి రంత నెదురం దత్తీర దేశంబునం
దవదాతంబుజ ఫేనపుంజనిభు నయ్యాశ్వోత్తమున్ దవ్వులన్,

మాధుర్యము.

2. నిండుమనంబు నవ్యనవనీత సమానము పల్కు- దారుణా
ఖండల శస్త్రతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు నిక్క- మా

నన్నయగారి కావ్యదృష్టి- ప్రకృతి వర్ణనలు

శ్రీ గంగిశెట్టి లక్ష్మీనారాయణ

9-12 శతాబ్దుల నడిమికాలాన్ని స్థూలంగా కావ్యలక్షణశాస్త్ర వికాసయుగంగా గుర్తించవచ్చు. భారతదేశం మొత్తంమీద కావ్య లాక్షణికతకు సంబంధించి ఆ నడిమికాలంలో పరిశోధనా, పరిశ్రమా మిన్నుముట్టాయి. కావ్యంపట్ల ఒక విస్పష్టమైన లాక్షణిక అవగాహన ఏర్పడింది. ప్రకృష్టమైన కావ్యబంధానికి సంబంధించిన శిల్పరీతి సంపూర్ణంగా వికసించింది. ఇతిహాస-పురాణ-శాస్త్ర గ్రంథాలకంటే కావ్యబంధం ఎలా విలక్షణమైంది అన్న అంశం గురించీ, తదాత్మమైన కాంతాసమ్మిత ప్రబోధ సౌందర్యం గురించీ, తద్రూప విలాసకారకమైన నిర్మాణ రామణీయకాన్ని గురించీ, సర్వలక్షణ సంపన్నత గురించీ సమగ్రమైన చర్చ జరిగింది.

ఈ యుగం తొలి గుమ్మంవద్ద నిల్చిన వేంగిపంపడు భారతాన్ని దేశభాష అయిన కన్నడంలోకి తెస్తూ, 'విక్రమార్జున విజయ' అనే పదునాలుగు ఆశ్వాసాల రమణీయ కావ్యబంధంగా అవతరింపచేశాడు. సమకాలీన చైతన్యస్ఫూర్తి అయిన కావ్యప్రజ్ఞను నిరూపించినాడు. అయితే అదే యుగం మలిగుమ్మానికి ఒకడుగు ముందు నిల్చిన వేంగి నన్నయ కావ్యరీతిని ఎంతవరకు సమాదరించినాడు ? అనేది ప్రశ్న.

"ధర్మ తత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని, అధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు... కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు... విశ్వజనీనమై పరగుచుండ" మహాభారతాన్ని వేదవ్యాసుడు నిర్మించాడని నన్నయ్యగారు పేర్కొన్నారు. ఇది మహాభారతంపట్ల నన్నయ్యగారు చేసిన వ్యాఖ్యానం. ఆయన దృష్టిలో భారతం ఒక బృహదర్థ గ్రంథం. 'విశ్వజనీనత-బృహత్తత' అనేవి భారత రచనలోని మూలసూత్రాలు.

కావ్యతా కారకలక్షణాలలో వర్ణనలు ఒక ముఖ్య విభాగమనీ, ఉత్తమ కావ్యం అష్టాదశవర్ణనా భరితమైందని లాక్షణికులు భావించి, ఆ వర్ణనలను లెక్కగట్టడానికి ప్రయత్నించారు. అష్టాదశసంఖ్య కొంత మంది చేతుల్లో ఇంకో మూడో భాగం కలుపుకున్నదికూడాను. ఆ సంఖ్యల వివరాలు ఎలాగున్నా. లాక్షణికులు కావ్యంలో ఉండతగ్గ వర్ణనలంటూ సూచించిన వాటిల్లో నన్నయ భారతానువాదంలోపల ఈ క్రింది వర్ణనలు మనకు కనిపిస్తాయి. అవి సముద్ర, సంధ్యా, వన, తపో, యుద్ధ, పుత్రోదయ, ఋతు, పుర, సరోవర, ఉద్వాహ, గిరి, శృంగ, పుష్పాపచయ, జలకేళీ, సూర్యోదయ, సూర్యాస్తమయ, చంద్రోదయ, రత, క్షితి, మధు, విరహ, దూత్య, మంత్రగతులు. వీటిలో ప్రకృతికి సంబంధించిన వర్ణనలను మాత్రము ఆశ్రయించి, నన్నయగారి కావ్యదృష్టిని అవగాహన చేసికొనడానికొక పాక్షిక ప్రయత్నం ఈ వ్యాసంలో జరుగుతుంది.

నన్నయ చాలా మితంగా మాత్రమే ప్రకృతి వర్ణనలను చేసినారు. సందర్భానికి శోభను తెస్తాయన్న సందర్భంలోనే చాలా సంక్షేపంగా మాత్రం చేసి ఊరుకొన్నాడు. కావ్యరమణీయతను సంతరించే కొన్ని సన్నివేశాల్లో ప్రకృతి వర్ణనలకు చక్కటి అవకాశ మున్నప్పటికీ చేయలేదు. శిల్పజ్ఞత కలిగిన మరి ఏ ఇతర సామాన్యకవి అయినా చేసిఉండేవాడేమో అన్న అనుమానంకూడా వస్తుంది. చేసిన సందర్భాల్లోకూడా, కేవలం దృశ్యమాన ప్రకృతినే రమ్యమైన శబ్దాలంకారాలతో వర్ణించినాడు. కవిలోని భావుకతకూ, ఊహాచమత్కారానికి ఎక్కువ అవకాశమిచ్చే భావ్యప్రకృతి వర్ణన చాలా తక్కువ మనోహరమైన ఉపమలుకానీ, రూపకాలుకానీ ప్రదర్శించినపట్లు, మొత్తంమీద లెక్కగట్టి చూస్తే చాలా తక్కువగా కనిపిస్తాయి. అయితే ఆ రెండు మూడు పట్ల తర్వాతి ప్రబంధరీతికి మేలు బంతుల్లాగా భాసిస్తాయి.

వున్న నన్నయ్యేనా ఈ వర్ణనలు చేసింది? లేక ఏ ప్రబంధ పరమేశ్వరుని యుగంలోనో ఇవి ప్రక్షిప్తాలయ్యాయా? అని అనుమానం రావడం కూడా కద్దు. ఆదికవి వాల్మీకిని తలపించే ఎత్తుగడలతో అక్కడక్కడ ప్రకృతి వర్ణనలు నడవడాన్ని మనం స్పష్టంగా గుర్తించగలము. ప్రకృతి వర్ణనల పరిధిలో నిలిచి ఒక విషయాన్ని తేల్చి చెప్పాలంటే, అరణ్యపర్వ రచనకు వచ్చేవరకు నన్నయ్యాలో కావ్యదృష్టి, శిల్పదృష్టి ఇనుమడించాయని పేర్కొనవలసివుంది. మొదట్లో కావ్యదృష్టి ఆయన ఆశించిన బృహత్ప్రయోజకాలలో ఒక భాగం మాత్రమే. కాని ఇక్కడ అది ఒక వీసము పై ఎత్తుకు చేరింది. ఇది రానురాను వచ్చిన సహజపరిణామమా? లేక అరణ్యపర్వ మనేటప్పటికి ప్రకృతి వర్ణనలకు అధిక అవకాశం ఉన్నది కనుక అంతదూరం ఆలోచించవలసిన అవసరం లేదని భావించడమా? అనేది కొంత ఆలోచించవలసిన ప్రశ్న. మొదటిది తార్కిక సహజము కనుక, కొంత ఆమోదయోగ్యమైనదే కాని, అంతకంటె మించి నన్నయ్యగారే పునరాలోచించి కావ్యదృష్టిని సమధికపరచి వుండవచ్చు- అనడం మరి కొంత సబబుగా వుంటుందేమో. రెండవది తర్కరీత్యా తలెత్తినప్పటికీ, మొదటి రెండు పర్వాలలోని కొన్ని విశేషాలను వికాసదృక్పథంతో సజావుగా గమనిస్తే ఈ రెండవ కారణం తేలిపోకతప్పదు. క్రమంగా మొదటినుండి ఆయన చేసిన ప్రకృతి వర్ణనలను గమనిద్దాము.

ఆదిపర్వం ప్రథమాశ్వాసంలో ప్రకృతివర్ణనలకు ఎక్కడా ఎడమీయక పోయినప్పటికీ, ప్రకృత్యేతర వస్తువర్ణనలో సాదృశ్యార్థము ప్రకృతిని ఉపయోగించినప్పటికీ దానినికూడా ప్రకృతి వర్ణనల క్రింద పరిశీలించవచ్చునంటూ ఈ వర్ణనల పరిధిని కొంత విస్తృతపరిస్తే మహాభారతములోని సర్వపర్వవిశేషాలను ఆదిలో సంక్షేపంగా సమీక్షించి, తత్ప్రశస్త్యాన్ని ప్రశంసించే సందర్భంలో సాదృశ్యప్రాయంగా ప్రకృతిని వాడుకొన్న సందర్భం వుంది.” తారకా సముదాయముల

అతని వర్ణనల్లో అధికంగా దర్శన మిస్తుందని తలపోయడంకూడా అలాక్షణికం కాదు.

పై సన్నివేశం మించి ప్రథమాశ్వాసంలో ప్రకృతి ప్రశంస మరెక్కడా కనిపించదు. చేయడానికి అనువైన చోటులుకూడా లేవు. కాదంటే కావ్యరమ్యత కలిగిన ఉదంకోపాఖ్యానములో పుర, జలాశయ, ఉదధివంటి వర్ణనలు, ప్రమద్వరారురు గాథలో శృంగార రస దోహదములైన ఒకటి రెండు ప్రకృతి వర్ణనలు చేయుటకు చేయ వచ్చును కానీ, అది కేవల కావ్యశిల్పమగ్నులైన కవులకు సరిపోయిన సరిపోవచ్చును గానీ, పౌరాణిక దృష్టితో బృహదర్థ సంభావితంగా భారతాన్ని నడిపిస్తున్న నన్నయ్యకు సరిపోవు. కథను నిలిపి నడిపే అలాటి వర్ణనలు నన్నయ్యకు అభిమాన విషయాలు కావు.

ప్రకృతి వర్ణనగా విస్పష్టంగా పటిచ్చే మొదటి వర్ణన మనకు ద్వితీయాశ్వాసంలో ప్రప్రథమంగా కనిపిస్తుంది. అది సముద్రవర్ణ. కద్రువ వినతలు కడలి తీరానికి వినోదార్థంగా విహరింపవచ్చి, ఒక అశ్వాన్ని చూస్తారు. ఇక్కడ కడలి వర్ణనకు ఎంతో అనుకూలమైన సందర్భము. దాన్ని మూలంకంటె మించిన మెరుగుల్తోనన్నయ్య వర్ణించాడు కూడా. మెరుగులు చూపినంత మాత్రాన,తన ప్రధాన లక్షణమైన సంక్షిప్తతను పోనాడలేదు. ఈ వర్ణనకు మరొక విధంగాకూడా గొప్ప ప్రత్యేకత వుంది. ముందు వర్ణనను పరికిద్దాము.

“అట్టియెడ గద్రువయు వినతయు వినోదార్థంబు విహరించు వారు కరిమకర నికరాఘాత జాత వాతోద్ధూత తుంగ తరంగాగ్ర సముచ్ఛలజ్జల కణాసారచ్ఛటాచ్ఛాదిత గగనతలంబైన దాని నుద్యానవనంబునుం బోలె బహువిద్రుమలతాలంకృతంబైన దాని, నాటక ప్రయోగంబునుం బోలె ఘన రస పాత్ర శోభిత రంగ రమ్యంబైన దాని దివంబునుం బోలె నహిమకర భరితంబైన దాని మఱియు [2-27]

విద్రుమ, లతాలంకృతమంటే పక్షులతో, చెట్లతో, తీగలతో ఒప్పి యుండుట అనే సమంజసమైన అర్థము సముపలభ్యమౌతున్నది. ఆ తర్వాత మాటకూడా అంతే. నాటకానికీ సముద్రానికీకూడా సరిగ్గా సమన్వయిస్తాయి. ఇక్కడ నాటకమనే మాటలు చూసేసరికి, మధ్యలో ఈ మాటలు ఎలా అనుసంధించ గలిగాడు? అనే ప్రశ్న తలెత్తుంది. ఎందుకంటె ఎంత విస్తృతంగా సాదృశ్యాలను తెచ్చేభావుకుడై నప్పటికి, ఒక్కొక్కదానికి ఒక్కొక్కరీతి సాదృశ్యాలనే తెస్తుంటాడు. ఇది ప్రాచీన కవుల్లో కనిపించే నియత లక్షణము. అందుకే లాక్షణికులు సాధారణీకరణ సూత్రాన్ని అనుసరిస్తూ, కవి సమయాల పేరిట ఆ నియతరీతులన్నిటినీ కట్టగట్టడం జరిగింది. అది తర్వాతి వారికి అనుశాసనంగా అగుపించిందేమోగాని, పూర్వులకు సరిపాటి విషయంగా మాత్రమే స్వీకృతమైంది. అందుకు విలక్షణంగా ప్రయోగాలు జరగడం సామాన్య విషయమే. అయితే ఇక్కడ 'నాటక ప్రయోగంబునుం బోలె' అనే మాటలు చాలా విలక్షణమైన అసామాన్య విషయమే. దానికి కారణం సందర్భాన్ని బట్టి సద్యఃస్ఫోరకంగా నన్నయ నోట ఆది వెలువడ్డమే. ఆ తర్వాత గుర్రం తోక విషయంలో జరిగిన ప్రయోగమంతా నాటక ప్రయోగమే కదా! అలాగే ఉద్యానవనంబును బోలే అన్నదికూడా అసాధారణమైన సాదృశ్యం. అయితే ఆ సమయంలో వారిలో తలెత్తిన క్రీడా చాపల్యానికి గుర్తుగా ఈ పోలికను తెచ్చాడని భావించాలి. అందుకే సందర్భస్ఫూర్తితో, సముచితంగా, సూచనాప్రాయంగా ఆ సాదృశ్యాన్ని తెచ్చాడు నన్నయ. శ్లేషతో ఉభయార్థ శోభను సాధించాడు. నన్నయ చేసిన ప్రకృతి వర్ణనలన్నిటా శ్లేషప్రసక్తిని తెచ్చి రమణీయతరం చేసిన సన్నివేశం ఇదొక్కటే. ఇదొక ప్రత్యేకత. తర్వాతి పద్యంలోకూడా తన సాధారణ సూత్రానికి విలక్షణంగా చక్కని ఊహను చూప్పించాడు. ఆ సముద్రకాంతి, నాగలోకమందలి మణులతో సమకూరుచున్నదట.

అంటుంది అయినా తండ్రికి అన్యదా ఏమనిపిస్తుందో అన్న భయం కొద్దీ ఏ "మృగరాక్షస పన్నగ బాధ నొందెనో" అంటూ మురిస్తుంది. శిష్యుల యోగక్షేమములు కులపతి బాధ్యత కదా! కనుక దాన్ని గుర్తుచేయడం వరకే కులపతి కుమార్తెగా తన బాధ్యత అంటూ తలపింపజేస్తుంది. ఈ సందర్భంలోని ఈ క్రింది పద్యం తెలుగు సాహిత్యంలోనే సుప్రసిద్ధమైంది.

ఉ. వాడి మయూఖముల్ గలుగు వాడ పరాంబుధి గ్రుంకె ధేనువుల్
నేడిట వచ్చె నేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్
పోడిగ వేల్వగా బడియె బ్రొద్దున్ బోయె గచుండు నేనియున్
రాడు వనంబులోన మృగ రాక్షస పన్నగ బాధ నొందెనో
(3-112)

దీన్ని ప్రాయికంగా సంధ్యావర్ణన క్రిందనే భావించవచ్చు. కథా సందర్భంతో ముడిపడి, కేవలం కథాకథనంలో భాగంగా మాత్రమే సాగిన సంధ్యావర్ణన ఇంకొకటిలాంటిది కనిపించదు. ఆ సందర్భంలో చుట్టుతిరిగి చెప్పవచ్చిన దేవయాని మనస్తత్వాన్నంతటినీ పద్యపు నడక ప్రతీకప్రాయమై సూచిస్తున్నది. నన్నయ కతిప్రియములైన స్వాభావికత, సంక్షిప్తత గుణాలను చక్కగా విశదపరుస్తున్నది. ఇది ప్రాయికంగా మూలానుసారిగా సాగినదే అయినా నన్నయ్య మూలానికి మెరుగులు దిద్దుతూ ఈ పద్యాన్ని ఇంత అందంగా తయారు చేశాడన్నది మరువరాదు.

ఈ ఆశ్వాసములోనే దేవయాని శర్మిష్ఠాది సఖులతో వనకేళికి పోయినపుడు 'విమల జల ప్రవాహ విలసితంబైన యొక్క సెలయేటి కెలన నవ వికచ కుసుమ సుకుమార కోరక నికర భరిత సహకార కురవక వకుళాశోక తమాల సాలచ్ఛాయా శీతల సికతా తలంబులోన' (3-155) అంటూ ఒక దీర్ఘ సమాసాన్ని హృద్యమైన దానిని నడిపి

రోజుల్లో భట్టుమూర్తి చేతిలోబడి మనోహర కావ్యమై నిల్చిన వసు చరిత్ర వృత్తాంతము ప్రకృతి వర్ణనలకు ఒక క్రొత్త రూపాన్నే సంత రించిన శుక్తిమతీ గాథ. ఇందులోనే వస్తాయి. దీన్నంతా అతిసాధార ణంగా, పౌరాణిక దృక్పథంతోనే ఒక వచనంలో చెప్పి ముగిస్తాడు కాని, నవనవోన్మేషశీలమైన ప్రతిభకు, చక్కటి ప్రతిమా వ్యాపారా నికి అవకాశం వున్న ఈ సన్నివేశంలో ఎలాటి చమత్కారాన్ని అంద మైన వర్ణనా నైపుణ్యాన్ని కవి ప్రదర్శించడు. ఇందు మంచి సన్ని వేశాన్ని అలా అతిసామాన్యంగా వదలడం, ఎంత కథా కథన వేశనిమ గ్నుడైనా, కావ్య శిల్ప మర్మ విదునకు న్యాయమైన విషయం కాదు.

మృగయా వర్ణనను చతుర్థాశ్వాసంలో దుష్యంతుని కథలో ఆ రాజ్యం మృగయా విహారాన్ని వర్ణిస్తూ మూడు నాలుగు పద్యా లలో చేశాడు. ఛాయచిత్రదృశ వర్ణనే కాని, మనోజ్ఞమైనది కాదు. పోతూ పోతూ దుష్యంతుడు తపోవనంలో ప్రవేశిస్తాడు. ద్వితీయాశ్వా సంలో సముద్ర వర్ణన తర్వాత అంతకంటె భిన్నంగా ఆగి ఇది ప్రకృతి వర్ణన సుమా అంటూ ప్రత్యేక దృష్టితో చేసిన వర్ణన ఇది. దుష్యం తుని చూసి వనలతాంగనలు మందపవన సహాయంతో కుసుమాక్షు తలు వర్షించినాడు. శారీరక శ్రమను తీరగా నదీ పవనాలు వీచినాయి. తర్వాత

మానిని. ఏచి తనర్చి తలిర్చిన క్రోవులనిమ్మగు తావుల జొంపములం
బూచిన మంచి యశోకములన్ సురసొన్నులఁబొన్నల గేదగులం
గాచి బెడంగుగ బండినయా సహకారములం గదళీ తతులం
జూచుచు వీనుల కింపెసగన్ వినుచున్ శుకకోకిల సుస్వరముల్
(4—20)

సుతి మెత్తని పదాలతో, మొదటి మారుగా మితరీతిని ప్రక్కకుపెట్టి కించిత్ప్రపంచన ప్రాయంగా చేస్తున్న వన వర్ణనలో ఇది నాలుగవ

వాటిని నామమాత్రంగా తడిమి విడుస్తాడు. సాల్వుడు భీష్మునితో యుద్ధముచేసే సన్నివేశాన్ని రెండు మూడు పద్యాలలో చెప్పినా మూలానుసారిగా సంక్షిప్తతను సాగిస్తూ 'శత సంఖ్యయు, శత సహస్ర సంఖ్యయును, శతాయుత సంఖ్యయుగా... ఏసె వాడి శరంబుల్" అని లెక్కలు చెప్తాడుగానీ రసవంతమగు యుద్ధ వర్ణనగా దీర్చడు. ఇదంతా పౌరాణిక దృష్టి పెద్ద చేయి అయినప్పటి వాటము.

అ ధ సూ చి క లు :

1. ఉదాహరణలకు వావిళ్ళవారి 1925 ప్రతిని అనుసరించడం జరుగుతున్నది.

2. డా॥ ఎస్. ఎల్. భైరప్పగారి **'Truth and Beauty'** అనే సిద్ధాంత వ్యాసంలో 'సాదృశ్య'ను గురించి చాలా ఆసక్తికరమైన చర్చ ఉంది.

3. వ్యాస భారతము : నన్నయ పరిష్కారము (1979) పుట 672.

మఱియొక పెట్టెకు మధ్యను గొలుసుతో అతుకుండును. రెండింటికి మధ్య కొంత ఖాళీయుండును. అయినను కొంత దూరమునుండి చూచి నప్పుడు పెట్టెకు—పెట్టెకు మధ్యగల అతుకుగాని, కాన్పించక పదిపెట్టెలూ ఒకే పెట్టెవలె ఒకరైలు రూపంలో భాసిస్తవి. అట్లే పదానికి, పదానికి మధ్య కవి సంధిచేసినను మొత్తముపై చదివినపుడీ సంఘలు కాన్పించక అంతరించిపోయి యేక పదముగా భాసించవలెను. పద్య మెత్తుకొనగనే మధ్యన కుంటువడుట లేకుండ చర చరా సాగి, అంతు చేరుకొనవలెను. ఇట్టిది శ్లేషయనిపించుకొనును. కవులందరు పద్యములో పదములను సంధులతో నతుకుదురు; బహు పదములను సమాసముగా కూర్తురు. అయినను నీయతుకులు అతుకులుగా గన్పించి, పదములు విడిపదములుగనే గోచరించి పోవును. ఆదినుండి యంతమువరకు పద్యము సాఫీగా సాగిపోవదు. నన్నయలో విశేషమేమన ఈ అతుకులు - కూర్పులు అరుంధతి నక్షత్రంవలె స్థూల దృష్టికి గాన్పించవు. ప్రయత్న దృష్టములైనపుడే యవి గోచరించును. శ్లేష అనగా శ్లిష్టత-అన్యోన్యత. పదములకీ యన్యోన్యత నన్నయ కవితలో బాగుగ కుదురు కొనును. నన్నయకు అక్షరమైత్రి, పదబంధము తెలిసినట్లింకెవ్వరికిని తెలియదనిపించును. ఈ విషయమున నన్నయ సరిహద్దులకు రాదగినవాడు పెద్దన మాత్రమే. ఎ అక్షరమునకే యక్షరముతో మైత్రియుండునో, ఏ అక్షరమునుండి – ఏ అక్షరమునకు గతి సంక్రమణము సుఖమగునో నన్నయ బాగుగ నెఱుంగును. ఎ సంధులెచట పాటించిన పదములు చక్కగా నతుకుకొనునో, సమాసములందే పదమునకు పిమ్మట నే పదము పడిన—సఖ్యము కుదురునో అయ్యది నన్నయకు సువిదితము. అట్లని నన్నయ ప్రతియక్షరమును, పదమును బాగుగా పర్యాలోచించి వేయుచుండునని కాదు. అట్లయిన ధార కుంటుపడవచ్చును. చిరసాధన వలన, సత్ప్రతిభవలన-ఆ అక్షర మైత్రి నన్నయకు సిద్ధించినది. అప్రయత్నముగనే అమిత్రాక్షరములు

ద్రుతము నుండి భకారమునకు గతి సంక్రమణము సుఖముగా లేదు. నన్నయ గణపూరణకై వ్యర్థ పదముల వేయువాడుకాదు. నన్నయ యిచట శ్లిష్టతకై 'తద్' శబ్దము నొక దానిని వేసెను. ద్రుతాత్వ రముకావున 'త' సరళమయి 'ద' అయినది. ఇప్పుడు దంత్యమగు దకారముతో ఓష్ఠ్య భకారమును కలిపినాడు, దంతములకు-ఓష్ఠ్యము లకు సన్నిహితత్వమున్నది. భకారము దకార సంయుక్తిలో కొంచెము పారుష్యమును త్యజించినది. ఇప్పుడు మొత్తముపై నుచ్చారణ, పదగతి సుఖముగా సాగిపోయినది

మ॥ "వివిధోత్తుంగ తరంగ ఘట్టన చలద్వేలా వనైలావలీ
లవలీలుంగలవంగ సంగత లతాలాస్యంబు వీక్షించుచున్
ధవలాక్షుల్ సనికాంచిరంత నెదురన్ దత్తీర దేశంబునం
దవదాతాంబుజ ఫేనపుంజ నిభునయ్యశ్వోత్తముందవ్వలన్"

ఈ పద్యము శ్లిష్టమై ధారావాహిగ సాగిపోయినది. అయితే 'వివిధోత్తుంగ'తో ప్రారంభమయి 'లాస్యంబులు' వరకొకే సమాసము కదా! సమాసమువలన, నేక పదత్వమిట వచ్చినదని యనవచ్చును. కాని అటుపైనను పది పదముల వరకున్నవి. అవియు మొదటి సమాస మునకు తీసిపోవుటకీ పదంవలె భాసించిపోయినవి. దీర్ఘ సమాసములు లేని క్రింది పద్యమునారయుడు.

చ॥ అతిరుచిరాగతుండయిన యాతనికిన్ హృదయ ప్రమోదమా
తతముగ నవ్వనంబున, లతాలలనల్ మృదులానిలాపవ
ర్జిత కుసుమాక్షతావళులు సేసలు వెట్టిన యట్టిరెరి సం
పతదళినీ నినాద మృదుభాషల దీవన లొప్పనిచ్చుచున్॥

పదునాల్గు పదముల వరకీ పద్య మందున్నవి. చిన్న సమాస ములు రెండుతప్ప దీర్ఘ సమాసములు లేవు, అయినను పద్యము మృదు భాషలతో నేక ధారగా నడచిపోయినది.

క్రింది పద్యమును చూడుడు.

మ॥ "నరచాప ప్రవిముక్త దారుణ బృహన్నారాచధారల్ భయం
కరదైతేయ నికాయకాయములపైఁ గప్పెన్ దిశల్ నిండ ఒం
ధుర ధాత్రీధర తుంగశృంగతట సందోహంబుపై గప్పెదు
ర్ధరధారాధర ముక్తసంతత పయోధారావళింబోలుచున్॥"

ఇట నన్నయ పదముల కూర్పు కూడ సుశ్లిష్టమై సంతత పయోధారావళింబోలి, బృహన్నారాచధారల్ బోలియు వర్ణించినది. ధారలు వేరైనను సంతతముగా గన్పించునట్లే నన్నయ పదములున్నా వేరైనను నిరంతరములే. పద్యమును నడకలో కూడ నన్నయ మూడవ పాదమున పర్వత శృంగముల కెక్కించి, నాల్గవ పాదమున పయోధర మండలమున కెత్తినారు.

డుమంతములుగా ప్రథమైకవచన విభక్తితో విస్పష్టముగా నంతమగు శబ్దములు కూడ నన్నయ వాడుకలో పక్క పదములతో చక్కగా నతుకుకొని అవిశ్లిష్టబంధముతో నేక పదావభాసను గల్గించుచుండును. క్రింది పద్యముల నారయుడు.

ఉ॥ "రాజకులైక భూషణుడు రాజమనోహరుడన్య రాజతే
జోజయశాలి శౌర్యుడు విశుద్ధయశశ్శరదిందు చంద్రికా
రాజిత సర్వలోకుడ పరాజిత భూరిభుజా కృపాణధా
రాజల శాంత శాత్రవ పరాగుడు రాజమహేంద్రుడున్నతిన్॥"

ఇచట పద్యమంతయు నొకే సమాసమా అన్నంత శ్లిష్టముగా విచ్ఛేదము లేక సాగిపోయినది.

మ॥ "మతి లోకోత్తరుడైన యంగిరసుమన్మండా శ్రితుండా బృహ
స్పతికింబుత్రుడు మీకు శిష్యుడు సురూప బ్రహ్మచర్యాశ్రమ
వ్రత సంపన్నుడ కారణంబ దనుజ వ్యాపాదితుండైన య
చ్యుత ధర్మజ్ఞ! మహాత్మ! యక్కచున కేశోకింప కెట్లుండుదున్॥"

కుంతి దుఃఖముతో గల్గిన గద్గదముతో, పలవించుమాటలు ధారావాహిగ గాక, కుంటుచు నడచుటలోనే యౌచిత్యమున్నది.

మత్త-"ఏమి కారణమయ్యా! పాములకేల యల్గితివీవు తే
జోమయుండవు, బ్రాహ్మణుండవు, సువ్రతండవు నావుడుం
బాము లెగ్గొనరించె మత్ప్రియభామ కేను రురుండను
ద్దామ సత్త్వుడ నిన్ను నివ్వడ దండతాడితు జేసెదన్॥"

ఇచట డుండుభనాగము భయపడి వణకుచు రురునితో బల్కుచున్నది. రురుడు సమాధాన మిచ్చుచున్నాడు. డుండుభము భయ సంభ్రమముతోఁ బల్కుట చేతను, ఇద్దరి సంవాదముండుట చేతను నీ పద్యము శిథిల బంధముతో సాగుటయే యుచితము.

ఇట్లుతా, గావలెనని శ్లిష్టతను తగ్గించిన పట్టులు మినహాయించిన నన్నయ శైలియంతయు నించుమించుగ శ్లేషగుణమునకు లక్ష్యమే యనదగియున్నది. కందములు, తేటగీతులు మున్నగు చిన్న దేశీయ ఛందస్సులలో గూడ నీ శ్లేషను సాధించినాడు నన్నయ.

క॥ కనకావదాత కోమల
తనులతదను మధ్య గమలదళ నేత్రను యో
జనగంధి నవనినాథుడు
గనియెను సురకన్యవోని కన్నియనంతన్॥

క॥ ఈ వల్కలాజినములకు
నీ వన్యఫలాశనములకీ విటప కుటీ
రావాసములకుచితమె
నీ విలసిత రూపకాంతి నిర్మలగుణముల్॥

అ॥ పడిన యామిషంబు పక్షు లపేక్షించు
నట్లు పురుషహీనయయిన యువతి

కావ్యగుణములఁ జేర్కొనుచుఁ శ్లేషః ప్రసాదః సమతా' యనుచు దీనికి ప్రాధాన్య మొసంగినారు. నన్నయ కవితా లక్ష్మికి రామణీయ కమును ప్రసాదించిన సాధనలలో నాకుం జూడగ, శ్లేషగుణము ప్రముఖ మని తోఁచును. శ్లేష రచనకు మధురతను గూర్చును. కవితకు చక్కని శయ్యనమర్చును. శయ్యాసౌభాగ్య మమరిన పద్యము చదువుటకు, వినుటకును హాయి గొల్పును. నన్నయ కవితలోని సుఖశయ్యకు బాధ్యమీ శ్లేషగుణము. నన్నయ పద్యములెంత చదివినను మరల చదువవలెననిపించును. అవి సులభముగా కంఠస్థములగును. నన్నయ పంక్తులు జ్వాలల స్తుత్తర తారకహార పంక్తులు. సద్యోను తావదాతమైన దాతని శైలి. అదియొక పావనగంగాఝురి. నన్నయ శ్లేషప్రయుక్త మైన శైలీ–ఆధిక్యముచే కవితాధిక్యత నధిరోహించినాడు.

—0—

మేదియు ప్రత్యేకముగా లేదు. తానవతరింప జేయుచున్న మహాభారత మునకు సమకూర్చిన అవతారికలో ఇముడునట్లుగా సాహిత్య విమర్శకు సంబంధించి ప్రతిపాదించిన అంశములు నన్నయగారి 'సాహిత్య సూత్రములు', ఆ సూత్రముల వృత్తి-అనగా, పరివృత్తి వ్యాఖ్యానించు కొనవలసియున్నది.

నన్నయగారి సాహిత్య సూత్రములలో మొట్టమొదటిది 'ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి'. దాని నంటికొని యున్నవి 'అక్షర రమ్యత', 'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' ఆ తరువాతివి కథాస్వరూపము. కావ్య ప్రయోజనమునకు సంబంధించినవి. సుసంక్షిప్తములు, సంశ్లిష్టములు నైన ఈ సాహిత్య సూత్రములను – వాటి ప్రవృత్తిని విశదముగా వ్యాఖ్యానించుకొన్నప్పుడే నన్నయగారు వెలయించిన సాహిత్య విమర్శలోని మౌలికత, ఆధునికత సువ్యక్తము కాగలవు. మరియు భారతీయ సాహిత్య విమర్శ సంప్రదాయమునకు తెలుగువారి సంప్రదానము స్పష్టముకాగలదు.

ఇక్కడ గమనించవలసిన ప్రధానాంశ మొకటి ఉన్నది. నన్నయగారు ప్రతిపాదించిన యంశములను కేవలముగా ఆయన రచనకు మాత్రమే అనువర్తించునవిగా భావించుట సామాన్యమయిపోయినది. ఆ విధముగా అనువర్తింపజేయుట. అట్లుండగా మొత్తము సాహిత్యమునకును అనువర్తించుటకు సమర్థములన్న తాత్పర్యముతో ఆ యంశములను విశ్లేషించుకొనవలయుట అవసరము. కానిచో, నన్నయగారి సాహిత్య వివేచనను సంకుచితపరచినట్లే కాగలదు.

సూత్రము – 1

ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి.

'సారమతిం గవీంద్రులు...లో నారసి మేలునా' దగిన 'ప్రసన్న

అనుశీలించుట వలన నిష్పన్నములైనవి కావు. నిజమునకు సూత్ర మందలి యే పదముకూడ విడువరానిది. ఆద్యంతముగా సమన్వితము కావలసినది.

నన్నయగారిని విశిష్టముగా అనుశీలించినది విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు. సూత్రమునందలి పదములన్నింటిని సమాకలనము చేసికొని —

ప్రసన్నమైన కథతో గూడికొనియున్న యర్థముల యోజన [3]

అని అర్థమును చెప్పినవారాయన. నాటినుండి పలువురీయర్థము నంగీకరించి ముందుకు సాగినారు [4] సత్యనారాయణగారు తాము చెప్పిన ఈ యర్థమునే మరికొంతగా నిట్లు వివరించినారు :

> అచటనున్న యర్థములను చక్కగా పరిశీలించినచో కథ పాఠకునకు ప్రసన్న మగును. అచటనున్న యర్థములను సరిగా యోజించవలయును. [5]

స్థూలముగా చూచినచో చెప్పిన అర్థమునకును, చేసిన వివరణమునకును కొంత వ్యత్యాసమున్నట్లు కన్పించును. ప్రసన్నమైన కథ యున్నది. దానితోగూడి కొన్ని యర్థములున్నవి ఆ యర్థములను యోజించుట- అనగా, పొసగించుట అనిగదా సూత్రార్థము! ఈ యర్థము ననుసరించి- 'అచటనున్న యర్థములను పరిశీలించుట వలన కథ ప్రసన్నమగు' నన్న తాత్పర్యము నిష్పన్నమగుట క్లిష్టము. అర్థముల పరిశీలనము కథ ప్రసన్నమగుటలో హేతువుగా వివరణలో చెప్పబడినది. కాని మొదటనే కథ ప్రసన్నమై ఉండునట్లు సూత్రమునకు అర్థము చెప్పబడినది. మరియు 'ప్రసన్నకథ' యనగా 'కథా ప్రసన్నత' అని సత్యనారాయణగారి తాత్పర్యము. 'కథా ప్రసన్నత' నాయన ఇట్లు వ్యాఖ్యానించినారు :

'ప్రసన్న' పదమును 'కథ'తో అన్వయించుటవలన, నిజము నకు, సమన్వితకౌరవడుచున్నది. కాగా, 'ప్రసన్న' పదమును 'కథ' తో గాక 'కథాకలితార్థయుక్తి'తో సమన్వయించవలయును. అప్పుడా సూత్రమున కర్థము సమన్వితమగును. ఆ సమన్వితి ఇట్లు : కథయందు కలితమైన. అనగా నిబద్ధమైన అర్థము(ల) యొక్క యుక్తి. అనగా అమరిక ప్రసన్నమగుట- ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి. కథతోగూడి యున్న, లేదా కథయందు నిక్షిప్తమ్మైన అర్థములు- వాటి పొసగు దల ప్రసన్నమగుట యన్నది కావ్యమునందు కథాకథన శిల్పములో ప్రాణభూతమైన యంశము. తదర్థ ప్రసన్నతా విరహితముగ కథ చెప్పుటలో ప్రయోజనము లేదు. కాగా, కథాకథనమందు 'కథాకలితార్థయుక్తి' ప్రసన్నము కావలయునని నన్నయగారు మున్ముందటగా ప్రతిపాదించినారు. 'నన్నయ కవిత్వము'ను గూర్చి వ్రాయుచు భూపతి లక్ష్మీనారాయణగారు :

> వ్యాసుని కథాప్రణాళిక కేమాత్రము భంగము కలుగనీయక, తత్తత్కథాంగములను కావ్యోచితమగురీతిలో వివరించుచు కథార్థమును పాఠకునకు ప్రసన్న మగునట్లు చేయుట నన్నయ యవలంభించిన పద్ధతి.[7]

అన్నారు. ప్రధానీకృతాంశము కథార్థముయొక్క ప్రసన్నత. డా. ఘూళిపాళ శ్రీరామమూర్తిగారు కూడా—

> కథాంతర్గతమై బహ్వర్థ సంయోజన ముండును. నన్నయభట్టు కథాకథనమున కడువేగరి. దాని వేగమును నిలువరించుకొని పరీక్షించవలయును. అప్పుడాతని (పాఠకుని) కి కథాంతర్నిగూఢ ములైన యర్థములు భాసించును. ఆయన యర్థ సంయోజనా చాతుర్యమట్టిది. ఈ యర్థములను గ్రహించుటకులోనారయ వలయును[8]

వివరించి ఆ తరువాత దానిని నన్నయగారు 'ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తి' అని సూత్రీకరించి సర్వకావ్యానువర్తిగా ప్రస్తుతీకరించినా రన్పించును. ఇట్లు, ఆ సూత్రము కథా కలితార్థముల అమరికను ప్రసన్నము చేయవలయునని ప్రతిపాదించుచున్న దనుట నిర్వివాదాంశము.

నిజమునకీ అర్థయుక్తి యొక్క ప్రసన్నతయే 'కథాప్రసన్నత'గా వ్యవహరింపబడుచున్న దనవలయును. కథ ప్రసన్నమగుట యనగా, కథాకలితార్థములు, వాటి పొసగుదల ప్రసన్నమగుటయే. అర్థప్రసన్నతకు భిన్నముగా కథాప్రసన్నతకు ఉనికిలేదు. చెప్పబడిన కథ తెలియుచునే యుండునుగాని, నిజమునకా తెలియుట 'తెలియుట'కాదు. కథాకలితమైన అర్థయుక్తి ప్రసన్నమగుటయే నిజమైన తెలియుట వివరించుటలో, విచారించుటలో ఈ రెండు—అర్థప్రసన్నత, కథాప్రసన్నత- భిన్నాంశము లన్నట్లుగా చెప్పబడుచున్నవి. మరియు కథాప్రసన్నతలో అర్థప్రసన్నత హేతువుగా భాసింపజేయ బడుచున్నది. కాని, పరమార్థతః రెండు నొక్కటియే. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు భారతములోని కొన్ని ఉపాఖ్యానములను, ప్రధాన కథాభాగములను వ్యాఖ్యానించినరీతి ఈ యంశమునే స్పష్టపరచును. ఆయా కథలయందా యా అర్థములు ప్రసన్నమగుటకు నన్నయగారి విశిష్ట పదప్రయోగము, దానివలన కలుగు ప్రసన్నతను ఆయన 'కథా ప్రసన్నత'గా నిరూపించినారు.

> మహాకవియొక్క కావ్యగతములైన కొన్ని శబ్దములు కథా మర్మమును భేదించునవి యగును [9]

అన్నారాయన. (ప్రసన్నత'ను గూర్చిన ఆయన వివరణయు దీనినే సూచించును) కథామర్మము భేదింపబడుటయనగా కథార్థము ప్రసన్నమగుటయే. కథార్థము ప్రసన్నమగుటయే కథయు ప్రసన్నమగుట. ఋష్యశృంగుని కథను వ్యాఖ్యానించి, చివరకు :

భారత కథను కవిత నల్లుటలో అందలి విషయములన్నింటిని
రసవ_త్తముగా - ఏయే చోటుల నేయేరస ముచితమో అది
చక్కగా వెంటనే వ్యక్తమై రంజిల్లునట్లు చేయు రచన[13]

అన్నారు. ఈ వివరణలోని 'రస' విషయము పై అర్థము ననుసరించి నదికాదు. 'ప్రసన్న' మనగా ప్రసాదగుణ సహితమని, ప్రసాదగుణము సర్వరస సమర్పక మగుటను బట్టి, ఇక్కడ రసప్రస్తావన కవకాశము కల్పించబడినది. డా. వేంకటావధానిగారును 'ప్రసన్నకథ' లనగా, ప్రసాదగుణము 'సర్వరస సమర్పక' మగుటచేత 'నానారసమయము లైన కథ'లని భావించినారు.[14] కాని 'ప్రసన్న' పదముచే స్ఫురించు చున్న దనుకొనబడుచున్న 'ప్రసాద' గుణము సర్వరస సమర్పకమైన రచనాసంబంధి. 'శబ్దార్థముల యకాలుష్యము' నకు సంబంధించినది[15] గాని, కథకు సంబంధించినది కాదు. కథ ప్రసాదగుణ సమేతమగుట నెవ్వరును చెప్పియుండలేదు. ప్రసన్నత నొకవేళ కథకన్వయించినచో డా. అవధానిగారే చెప్పినట్లు - 'ఏవైన కథలను రచించునపుడు ప్రధానకథతో వానికిగల సంబంధమును, అందు వానికిగల స్థానమును వివరించుచు...విన్నంత మాత్రమున నందలి తత్త్వమును స్ఫురింప జేయుట[16] కావచ్చును. అయితే, ఈచెప్పినదియు 'అర్థయుక్తి'యొక్క ప్రసన్నత'కే అనుగుణముగా ఉన్నది. కాగా 'ప్రసన్న' పదము నాశ్రయించి రసప్రస్తావన సుదూరమైన క్లిష్టకల్పన. నన్నయగారి అక్లిష్ట రచనారీతికి అననుగుణము.

ఇదిట్లుండగా ఈ రెండవ పాఠమునుబట్టి, నన్నయగారు 'కథా కవిత' యను నొక కవితా భేదమును ప్రతిపాదించినట్లు దీని ననుసరించి నన్నెచోడుడు అనంతర కాలమున 'కథాకవిత'నే 'వస్తుకవిత'గా ప్రస్తుతీకరించినట్లు వేదాలవారు, డా. పాటిబండ మాధవశర్మగారును నిర్ణయించినారుకాని, దానికి భూమిక కన్పించదు. నిజమునకు చోడుడు

రకముల విశేషములను జోడించుట వస్తుపదముననే వీలగునుగాని కథాపదమున వీలులేదు. కనుక వస్తుకవితయని వాడినాడు." [21]

నన్నయగారు "కథాకవిత"ను ప్రతిపాదించినారా లేదా అను విషయమట్లుండగా, వస్తుపదమునకు కథాపరమైన ప్రయోగము పాక్షికము. ఇదియు నట్లుండగా; చోడుడు తన కావ్యావతారికయందు 'కథ' యని చెప్పవలసివచ్చిన ఏ సందర్భమందును కథాపరముగా వస్తుపదమును ప్రయోగించలేదు. "దివ్య కథాసూత్రం బెట్టిదనిన" (1-67) ఇత్యాదిగా సర్వత్ర కథాపదమునే ప్రయోగించినాడు. మరి, కావ్య విమర్శ మార్గమున వస్తుపదమునకు సందర్భమునుబట్టి కథాపరముగా ప్రయోగమున్నను, వస్తునిర్దేశము, వస్తుధ్వని మొదలగుచోట్ల తద్భిన్నరీతిలో ప్రయోగములున్నవి. కావ్యాదియందు ఆశీర్నమస్క్రియావస్తు నిర్దేశములలో నేదోయొకటి యుండవలెననుట ప్రసిద్ధము. ఇక్కడ వస్తునిర్దేశమనగానేమి? మేఘసందేశ కావ్యాదియందుయక్షుని గిరినివాస రూపవస్తువు నిర్దేశింపబడినదని మల్లినాథ సూరి వ్యాఖ్య. 'నివసించుట' యనునదే వస్తువని తాత్పర్యము. అది కథ కాదు. నిజమునకు మేఘసందేశమున కథ యేమున్నది? మరి, వస్తుధ్వని యనుచో "విధి నిషేధా ద్యనేక ప్రకారము వస్తుశబ్దముచే చెప్పబడుచున్నది" అని అభినవగుప్తోక్తి. [22] విధి, నిషేధాదులే వస్తువులిక్కడ. అనగా, ఏదైన నొక యంశము, విషయము, పదార్థము మొదలగునవి వస్తువాచ్యము లగుచున్నవి. కాగా, వస్తు ప్రయోగములోని ఈవిస్తృతిని, చోడుడా పదమును వేర్వేరు కవులు ప్రయోగించిన రీతిని- పూర్వాపరములు ననుసరించి చోడుని "వస్తుకవితా" స్వరూపము నిర్ణయించవలయును.

చోడుడు తన కావ్యావతారికయందు పూర్వ కవిస్తుతిలో ఆర్గురు సంస్కృత కవులను స్మరించినాడు. వారిలో వాల్మీకి, భారవి

కార ప్రస్తావన సంగతపడదు కాగా, ఒక కావ్యము వస్తుమయమగు టకు ఉద్భటుడాధారముగా అలంకారము. భారవి ఆధారముగా వర్ణన హేతువులను చోడుడు చెప్పుచున్నాడు. అయితే, ఈ రెండు మాత్రమే వస్తుపదబోధ్యములా? కాదు మరియు నున్నవి. మరికొంత ముందుకు సాగి చోడుడు 'వస్తుకావ్య' స్వరూపమును సమగ్రముగా ఇట్లు నిరూపించినాడు.

మృదురీతి సూక్తులింపొదవింప మేలిల్లు
భావము లెలమి ప్రీత్యావహముగ
మెఱుఁగులఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు వోవంగఁ
గాంతి సుధాస్ఫూర్తి కాంతి కెనయ
వర్ణన లెల్లచో వర్ణన కెక్కంగ
రసములు దళుకొత్తి రాలువార
దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా న
లంకారములు దా నలంకరింప

నాదరించి, విని, సదర్థాతిశయమున
బుధులు నెమ్మనమున నిధులు నిలుప
వలవదే సమస్తవస్తు కవీశ్వర
రచిత రుచిర కావ్య రత్నవీధి' (1-36)

ఇక్కడ "వస్తుకవీశ్వర రచిత రుచిర కావ్య"మనగా, అది వస్తుకావ్యము కావ్యమొక రత్నవీధి. ఆ వీధియందుండు వస్తువులు రత్నములు. వీధిస్థానీయ కావ్యమందు రత్నస్థానీయమైన వస్తువులు "మృదురీతి-సూక్తులు..." మొదలైనవి. ఈ మొదలైన వాటిలో 'కథ' పేర్కొనబడలేదు. "వస్తుకావ్య"మునకైన "వస్తువుల"లో కథ చేరదని తాత్పర్యము. ఈ పద్యమున చెప్పబడిన వివిధాంశములనుబట్టి "వస్తుకావ్య' పదబంధమందలి 'వస్తు'పదము ఏకవస్తుద్యోతకము కాదు.

> ప్రసన్న+కథా+ప్రసన్నకవితా+అర్థయుక్తి అని పదవిభాగ ముచేసి ప్రసన్నమైన కథ యొక్కయు, ప్రసన్నమైన కవిత యొక్కయు ప్రయోజనముతో కూడియుండుట అని యర్థము చెప్పవచ్చును.[24]

అన్నారు. ఇక్కడ ప్రసన్న పదమును కథకు, కవితకును విడివిడిగా అన్వయించుట, అర్థపదమునకు ప్రయోజనమని అర్థము చెప్పుట గమనింపదగినది. అయితే, మొదట గుర్తించవలసిన యంశము 'అర్థ' పదము ఇక్కడ 'ప్రయోజనా' ర్థకము కాదని. '... నిరూపితార్థము ...', 'అమితాఖ్యానక శాఖలం బొలిచి వేదార్థామలచ్ఛాయమై' (ఆది.1-) మొదలగు నన్నయగారి ప్రయోగములు, 'వ్యాసమునీంద్రు సార కరుణాతిశయంబున భారతార్థముద్భాసితమైన యట్టి నుత భాగ్యవనకున్ -' (స్వర్గా. 1-92) వంటి తిక్కనగారి ప్రయోగములు, 'వ్యాసముని ప్రణీత పరమార్థము' (నృసిం-పీఠిక) వంటి ఎఱ్ఱనగారి ప్రయోగము లీయంశమున ప్రమాణములు. కాగా, 'అర్థము' విషయపరమేగాని ప్రయోజనపరముకాదు. ఇక - 'భారత కథలు గహనమైనవి. వానిలోని అనవసరములైన వివరములును, పునరుక్తులును పాఠకులకు విసుగువేసటలు కల్పించును. దానిని పాఠకుని అభిముఖ్యమునకై ప్రసన్నములు చేయవలెను. భారత కవితయందును పైలక్షణములున్నవి. అనౌచిత్యములున్నవి. వానినన్నింటిని తొలగించి స్ఫుటమైన కవితను సాక్షాత్కరింప జేయవలెను. అదియే ప్రసన్న కథ; అదియే ప్రసన్నకవిత'[25] అని ఇంద్రగంటి వారి వివరణ. ఈ వివరణ వ్యాస భారతముపై అధిక్షేపణములనే తప్ప, నన్నయగారి తాత్పర్యమును తెల్పదు. ఈ వివరణబట్టి చూచినచో, వ్యాస భారతమున అక్షర రమ్యతయు, నానారుచిరార్థ సూక్తినిధిత్వము కూడ లేవని చెప్పవలయును. ఇట్లు చెప్పుట నన్నయగారిపై మన అభిమానమునే

అను నిర్ణయమునకు వచ్చినారు. ఈ పాఠమునందలి ఈ అన్వయము లోని సుగమతను, ఔచిత్యమును బట్టియే చిన్నయసూరి, గిడుగు రామమూర్తి మొదలగువారు 'కలిత' పదయుక్తమగు మొదటి పాఠ మునే ప్రమాణీకరించినారు.[27]

నిజమునకు, నన్నయగారి సాహిత్య వివేచనలోని మౌలికత పాఠమువలననే వ్యక్తమగుచున్నది. నాటికే కాదు, ఈనాటికిని 'కావ్య మున కథయెట్లు చెప్పబడవలయు' నన్నది యెవరును విచారించి యుండలేదు. విచారించి చెప్పినది నన్నయగారొక్కరే కథ చెప్పు టలో - అది పూర్వకథయే యైనచో, ఆ కథ యందలి అర్థములు; స్వీయమైనచో, ఆ కథయందు నిక్షిప్తములైన అర్థములు, వాటి పొసగుదల ప్రసన్నము కావలయునన్నది భారతీయ సాహిత్యవిమర్శ సంప్రదాయమునకు తెలుగువారి సంప్రదానము. కథాకథన శిల్ప మన్నది దీనినుండి ఉదయించి విస్తరించినది. నన్నయగారు భారత కథ చెప్పిన రోమహర్షణిని 'కథాకథన దక్షుడు' (ఆది. 1-29) అన్నారు. ఈకథనదక్షత కథాగత వివిధవస్తు ధ్వనులను ప్రసన్నమొనరించును.[28] కాగా. 'ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి' అన్న నన్నయగారి సాహిత్య వివేచనా నిష్పన్నమైన సూత్రము కావ్యసంధి కథాపరమైన మౌలిక తను వ్యక్తపరచుచున్నది.

సూత్రము - 2
అ క్ష ర ర మ్య త

కథావిషయమును ప్రతిపాదించిన సూత్రమును అనుసరించి యున్నది రెండవది 'అక్షర రమ్యత'. కథా ప్రధానములుకాని కావ్య ములకును అనువర్తించుట కనువుగా, ఈ యంశము విడిగా సూత్రీక రింపబడినది. అక్షరములయొక్క రమ్యత, అక్షరమైన రమ్యత అని

అని డా. అవధానిగారి నిర్ధారణ. విద్యానాథుడు శ్రుతిసుభగతా విష యము చెప్పలేదు. అయినను పదముల అన్యోన్య పరమమైత్రి యనుట వలన ఈ సుభగత్వము కలుగనే కలుగును. అయితే, ఇవి మాత్రమే కాక —

> పదసంఘటనా రూపమైనరీతి, వర్ణ సంఘటనా రూపమయిన వృత్తి, పదముల అన్యోన్య మైత్రీ రూపమైన శయ్య, పద పరి వృత్త్యసహిష్ణుతారూపమైన పాకము- ఈ సర్వమును నన్నయ అక్షర రమ్యత [34]

అని డా. పాటిబండ మాధవశర్మగారు వివరించినారు.

క్రమముగా పర్యాలోచించినచో, అక్షర రమ్యత యనగా - అక్షరముల గ్రథనమందలి కౌశల్యముచేత నిష్పన్నమగు రమ్యత. సర్వవాక్సమాజ మక్షరమయము. అక్షరములు క్రమముగా పదములై వాక్యములై, మహావాక్య / కావ్యములై సాహిత్య ప్రపంచమును అనుభవమునకు తెచ్చుచున్నవి. కావున అక్షరగతమైన రమ్యత కావ్య మునందు విశ్వరూపము నొందును. 'ఏశబ్దమును వాడిన శ్రుతిసుభగ ముగానుండు 'నన్నది శబ్దములనుండిగాక, అవి యేర్పడుటకు మూల మైన అక్షరముల నుండి గమనింపదగినది. 'శ్రుతి శుభగత్వ' మన్నది సంకుచితము. 'రమ్యత' యన్నది విస్తృతము. స్థూలముగా చూచి నచో ఏకార్థకములన్నట్లు కన్పించు పదము లనేకములున్నను ఏవిధ మైన అక్షరముల కూర్పుతో రూపొందిన పదము రమ్యతను సంపా దించు నన్నది ప్రయోక్త గమనింపదగినది. అక్షరముల కూర్పు అర్థ సంపాదకము. అర్థప్రసన్నత రసవ్యక్తికి మూలము. కాగా, పరమా ర్థతః అక్షర రమ్యత రసాభివ్యక్తియందు పర్యవసించుచున్నది. రసాను గుణత్వము ననుసరించి అక్షరములకూర్పును లక్షించుచు పూర్వులు కొంత వివేచన సాగించినారు. అదిస్థూలము. ఆవిధమైన వివేచన

సూత్రము – 3

నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి.

'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' యన్నది, సత్యనారాయణ గారన్నట్లు— నన్నయగారు తనకది యొక బిరుదముగా చెప్పికొన్నట్లు[37] భాసించును. కాని, అది కావ్య సిద్ధాంత ప్రతిపాదకమైన ప్రధాన సూత్రము. నన్నయగారు "నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి" యగుట ఆయన కావ్యము వలన స్పష్టమగును. కారణము కావ్యము "నానా... నిధి" యగుటయే కావున కావ్యము నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి కావలయును. మొదటి సూత్రముల ద్వారా ప్రతి పాదించిన యంశములను నన్నయగారీ సూత్రమున సమీకరించినారు.

'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' యనగా-అనేక విధములైన రుచిరములగు అర్థములను సూక్తులకు కావ్యము నిధికావలయునని అర్థము. మరి, సూక్తులనగా నేమి ? దైనందిన జీవితములో వివిధ సందర్భములందు ఉదాహరించు కొనుటకు యోగ్యములైన "సుభాషితము"లని సామాన్యముగా అర్థము చెప్పబడుచున్నది. "నన్నయగారి సూక్తులు జగత్ప్రసిద్ధము"[38] లని సత్యనారాయణగా రనుటలోని తాత్పర్యమిదే. ఈ ధోరణిలోనే—

> సూక్తులనగా సుభాషితములనియేగాక, సామెతలు, నానుడులు జాతీయములు (పదగతములు, వాక్యగతములు) నీతిబోధక వాక్యములు మున్నగునవియని గూడ విశాలమైన యర్థమును గ్రహించవచ్చును.[39]

అని డా. అవధానిగారనగా, భారతము "లోకాగమన్యాయైకాంత గృహము" అని నన్నయగారన్నారు కావున అట్టి న్యాయ ప్రతిపాదక వాక్యములు "సూక్తు" లని, వాటినాయన 'రుచిరార్థవంతములుగా

> రుచిరార్థమనగా రమణీయార్థమని యర్థము గదా ! ప్రతిపాద కత్వమన్న శబ్దార్థములకుగల సంబంధము. రుచిరార్థసూక్తి యనగా రమణీయార్థ ప్రతిపాదక సుశబ్దము [42]

'రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దఃకావ్యమ్'అను తన కావ్య నిర్వచనమున జగన్నాథుడు "శబ్ద"పదము నుపయోగించినాడు. నన్నయగారి నిర్వచనములో "సూక్తి"పదమున్నది. సు+ఉక్తి, ఉక్తి మరియు శబ్దము అనునవి స్థూలముగా సమానార్థకములన్పించినను, ఈషద్ భేదమున్నది. 'ఉక్తి' అనగా చెప్పబడినది అనియర్థము. చెప్పెడివా డుద్దేశించిన యర్థముగూడ ఉన్నదన్న స్ఫూర్తి ఉక్తిపదమువలన కలుగును. ఇందు వలననే కావచ్చును, డా. శ్రీరామమూర్తిగారు "ఉక్తి యనగా శబ్దార్థముల సమాహారమని యర్థము చేసికోవలెనన్నారు. కాని, ఇట్లర్థము చేసికొన్నచో "రుచిరోక్తి" అనుటయే చాలును. 'అర్థ' పద మనవసరము. కాని, సూత్రమున 'అర్థ' పదముకూడ ఉన్నది. కావున "ఉక్తి"యనగా కేవలము "శబ్ద'మనియే చెప్పవలయును. జగన్నాథుడు గూడ ఈ యంశమునే బలపరచినాడు. అయితే కేవలముగా "ఉక్తి" అనక, సు × ఉక్తి = సూక్తియనుట నన్నయగారి విశేషము. అర్థము రుచిరము కావలయునట్లు ఉక్తి సూక్తి కావలయునని ఆయన నిర్ణయము. అర్థమునందు రుచిరత్వ ముండుటయేకాక, తదర్థ ప్రతిపాదకమైన ఉక్తియందును సుష్ఠుత్వము ఉండవలయును. కాగా రుచిరమైన యర్థమును ప్రతిపాదించు రుచిరమైన ఉక్తి (సూక్తి) యే కావ్యము "ఉక్తి" విశేషము కావ్యమన్న రాజశేఖరోక్తి [43] నన్నయగారి నిర్వచనమునకు కొంతగా ప్రేరకమన్పించును.

ఈ 'రుచిరార్థ సూక్తి"కి ఆదియందు "నానా" యని, అంతమందు "నిధి" యని నన్నయగారు చేర్చుట మరొక విశేషము. ఉక్తి లేదా శబ్దము-ఇవి ఏకత్వబోధకములు. అయితే ఉక్తి లేదా శబ్దము

ఈ మార్గమునే నాల్గువందల యేండ్ల తరువాత జగన్నాథ పండితరాయలు తన రసగంగాధరమునందు ప్రపంచించినాడు. అటు కాశ్మీర, మిటు వేంగీదేశము అలంకార శాస్త్రమునకు రెండు సూర్యోదయ పర్వతములనలెనున్నవి. అభినవ గుప్తుడు కాశ్మీర దేశ విద్వన్మార్గమును ప్రపంచింపగా, జగన్నాథ పండితుడు వేంగీదేశ విద్వత్పరిషన్మార్గమును ప్రపంచించినాడు. 'రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దః కావ్యమ్' అన్న జగన్నాథుని సూత్రము జగన్నాథుని కల్పనకాదు; వేంగీ పరిషత్తుల నిశ్చితాభిప్రాయము[44]

ఈ అభిప్రాయమునకు తన మౌలికవివేచన ద్వారా రూపకల్పనచేసి సమగ్రతను సంపాదించినది నన్నయగారు.

కథా స్వరూప వివేచన

భారత కథాప్రస్తావనలో ఇమిడిపోవునట్లుగా నన్నయగారుచేసిన కథాస్వరూప నిరూపణము 'ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి' యన్న మొదటి సూత్రమునకు అనుబంధ వృత్తిగా గమనింపవలసినయంశము. 'నావలన నెక్కథ వినవలతురు' (ఆది. 1–29) అని రోమహర్షణి శౌనకాదిమునుల నడిగినప్పుడు వారు వెలువరించిన యభిప్రాయముగా నన్నయగారీ పద్యము (1–30) రచించినారు.

ఏయది హృద్య, మపూర్వం
బేయది, యెద్దాని వినిన నెఱుక సమగ్రం
బై యుండు, నఘ నిబర్హణ
మేయది– యక్కథయ వినఁగ నిష్టము మాకున్.

ఇక్కడ శౌనకాది మునులు సహృదయులగు శ్రోతల / పాఠకుల స్థానములో నుండుట గమనింపదగినది. సహృదయుల నైపునుండి వివేచన సాగుచున్నదని తాత్పర్యము. తమకు విన 'నిష్ట' మైన కథకు వారు

దాసాదులు 'అపూర్వ కథా' రచనా దక్షులు కారనియే చెప్పవలసి యుండును. వారు తమ కావ్యములందు నిర్వహించిన కథలన్నియు ఇదివరకటివే. దండి మాటలలో చెప్పినచో అవన్నియును 'ఇతిహాస కథోద్భూతము'లే. ప్రసిద్ధములు. కాగా అవి అపూర్వములుకావు. మరి, వారి కావ్యములందు అపూర్వత్వము లేదా? ఉన్నది. అయితే, అది కాలికమైనది కాదు. మరొకవిధమైనది.

పూర్వము ఉన్నదేయైనను కవియొక్క ప్రతిభావిశేషముచేత, కథసరీతి ననుసరించి,నిర్వహణరీతిని పురస్కరించుకొని, భంగీవైచిత్రిని బట్టి, లోకజ్ఞతలోని లోతుననుసరించి— ఇంక ననేక విధములుగా కథ యందు 'అపూర్వము' సంకలితమగును. ఒక భావము పూర్వము వ్యక్తీకరింపబడినదేయైనను, మరల వ్యక్తీకరించుటలో క్రొత్తదనము కలుగుననుచు ఆనందవర్ధనుడు —

> కృతే వర కథాలాపే, కుమార్యః పులకోద్గమైః
> సూచయన్తి స్పృహామన్త, ర్లజ్జయాఽ వనతాననాః [46]

అను శ్లోకమంతకు ముందే యున్నను, అందలి భావమునే –

> ఏవం వాదిని దేవర్షౌ, పార్శ్వే పితురధోముఖీ
> లీలా కమల పత్రాణి, గణయామాస పార్వతీ [47]

అని కాళిదాసు వ్యంజించినరీతి 'అర్థశక్త్యుద్భవానురణనరూప వ్యంగ్యమునకు కవి ప్రౌఢోక్తి నిర్మిత శరీరత్వముచేత నవత్వము కలిగినది' అని వివరించినాడు [48] ఇక్కడ లజ్జాభావ వ్యక్తీకరణమునందు నవత్వము సిద్ధించినది. ఇట్లే కథయందును. కాగా, కాలికమైన అపూర్వత్వముకన్న ఈవిధమైన అపూర్వత్వము స్థిరాంశము. రోమహర్షణి 'కథాకథన దక్షుడు' అని నన్నయగారనుట ఈ సందర్భమున గుర్తింప దగినది. అపూర్వత్వమునకు ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తిత్వముతో బాటుది కథాకథనము. ఇట్లు నన్నయగారు ప్రధానముగా రెండవ

నుగా లక్షించినారు. ఎఱుక సమగ్రమగుట శాంతరసమునకు అచ్ఛముగా సరిపోవు లక్షణము. అభినవగుప్తుడు శాంతమునకు తత్త్వ/ఆత్మజ్ఞానము స్థాయి భావముగా చెప్పినాడు.[53] నన్నయగారీ యంశము నీవిధముగా సూచించినారు. రాజరాజ నరేంద్రునిచే మొదట ఉదాత్త రస ప్రస్తావన చేయించుటయు, ఇక్కడ కథావిషయికముగా మునులచే ఎఱుకయొక్క సమగ్రతను చెప్పించుటయు ఈ సూచనను స్పష్టపరచును. కాగా, ఇక్కడ కథకు శాంతరసాన్వితత్వము లక్షింపబడుచున్నది.

'ఉదాత్తరసాన్విత కావ్యనాటక క్రమము' లన్నప్పుడు ఆ సమాసమందలి రసపదమునకు ఏకవచన, బహువచనత్వములు రెండును లక్షింపదగినవి. ఉదాత్త రసము/రసములచే నన్వితమైన కావ్యములు నాటకముల క్రమములు. కాగా, శృంగారాది నాల్గురసములతోడి అన్వితత్వము సంభావింపదగినది. నిజమునకు విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారన్నట్లు:

> భారతము నందొక రసముండి మరియొక రసము లేదనుటకు వీలులేదు. కాని, శాంతరసము ప్రధానమైనదని చెప్పవలెను.[54]

అనగా, భారతము ప్రవృత్తిపరమైన శృంగారాద్యష్ట రసములకును విహార భూమియే కాని, ఇవన్నియు నివృత్తిపరమైన శాంతరసాభిముఖీనములగుటచే భారతము శాంతరస ప్రధానమని తాత్పర్యము. శృంగారాదులను శాంతమునందు పర్యవసించు విధముగా నిర్వహించుటవలన ఎఱుకకు సమగ్రత్వము సంపాదింపబడును. ఈవిధముగా నన్నయగారు కథకు శాంతరసాన్వితత్వమును ప్రతిపాదించినట్లు భాసించును.

భారతము దృష్టితో నిది సరికావచ్చునుగాని, ప్రతి కావ్యకథయు శాంతరసాన్వితము కావలయుననియే నన్నయగారు భావించియుందురా? మరొకవిధముగా విచారించినచో, ఆయన 'శాంతి'మని

1. కథ ఋజువుగా సాగిపోవలయును.
2. కథయందు చిత్రోదాత్తాద్భుతార్థత్వము ఉండవలయును.
3. కథాంశములు పరస్పరోపకారకములుగా సంధింపబడవలయును.
4. వ్యర్థ విశేషణములను వదుల వలయును.
5. స్థాన (సందర్భ) మును బట్టి వర్ణనలు చేయవలయును.
6. వస్తువు గంభీరమేయైనను శబ్దానాకులత్వముతో- ఉక్తి క్రమబలముతో సువ్యక్తము కావలయును.
7. భూత భవిషదర్థములు ప్రత్యక్షములువలె దర్శితము లగునట్లు చిత్రింప బడవలెను.
8. ప్రబంధములందు కథయంతయు కవ్యభిప్రాయపరమై సాగవలయును.

రెండవది, చివరిది తప్ప మిగిలినవన్నియు కథా నిర్వహణామునకు సంబంధించినవి.[57] కథను కవి తన యభిప్రాయమునకు అనుకూలముగా మలచుకొనవలయు నన్నది చివరి యంశము. అచ్చముగా రెండవది మాత్రమే కథా స్వరూపమునకు సంబంధించినది. కథయందు ఉత్సుకత్వమును కలిగించుటకు ఈ లక్షణము తోడ్పడును కాగా, నన్నయగారు కథాస్వరూపమును గూర్చి చేసిన విచారమును నిరూపించిన లక్షణములను భామహుడు, దండి చెప్పిన యంశములతో పోల్చి పరిశీలించుకొన్నచో నన్నయగారి మౌలికత స్పష్టమగును. కీలకములు ప్రాణభూతములైన యంశముల నాయన పట్టుకొని ప్రస్తుతీకరించిన రీతి గమ్యమానమగును.[58]

కావ్య ప్రయోజనము జగద్ధితము.

నన్నయగారు సాగించిన కావ్య విచారములో చివరిది కావ్య ప్రయోజనము. అది "జగద్ధితము". తాను 'జగద్ధితంబుగన్, మహా

త్రిమూర్త్యంశాత్మకుడుగా కూడ గౌరవించబడును.[59] ఆయనయొక్క వైశ్విక లక్షణము నిది సూచించును. కాగా, కవిగా వ్యాసుడు విష్ణువు ఆయన కావ్యము లోకానుగ్రహ ప్రవృత్తి పరమైనది. నన్నయగారా యంశమును ప్రధానీకరించినారు.

'ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి' ఆరంభమునందు కావ్యప్రయోజనము "విశ్వశ్రేయస్సు" అని నన్నయగారు నిర్ధారించినారు. భారత రచన నారంభించుచు మరల అదే అంశమును ప్రతిపాదించినారు. "వేద త్రయ మూర్తులు మీ శ్రేయస్సుకొరకు కగుదురు"- అని భారతాది పద్యము– 'శ్రీవాణీ గిరిజాశ్చిరాయ...' యందాయన వ్యక్తీకరించిన ఆకాంక్ష. ఆ వేదత్రయ మూర్తులు పురుషోత్తమాంబుజభవ శ్రీకంఠ రులు, శ్రీవాణీ గిరిజలతో అవినాభావులు. లోకములోని స్త్రీపుంస యోగోద్భవమగు అవిహతమైన స్థితిని సమగ్రముగా వహించువారు– రక్షించువారు. లోకగతమగు సమాజము స్త్రీపుం మయమైనది. వారి యోగలక్షణము చేతనే స్థితిని– ఉనికిని పొందుచున్నదివారు. వారి యౌగిక ప్రవృత్తి లేనిచో సమాజములేదు. కాగా వారి ప్రవృత్తి యొక్క ఉదాత్తత్వము మీద శ్రేయస్సు ఆధారపడియున్నది. ఆ శ్రేయస్సు వ్యష్టిసమష్టిగతము. అనగా, ఏకదేశగతమని కాదు – మొత్తము విశ్వమునకు అభివ్యాపించునది. అందువలన అది 'విశ్వ శ్రేయస్సు', 'జగద్ధిత' మన్నది విశ్వశ్రేయస్సుకు పర్యాయపదము.

స్వధర్మము శ్రేయస్సు అని భగవద్గీతోక్తి.[60] అనగా స్వధర్మా చరణము శ్రేయస్కరమని తాత్పర్యము. వ్యక్తులయొక్క సమాజము యొక్క అభ్యుదయము పరస్పరమాధారాధేయభావము కలది. వైయ క్తిక సంబంధములు, సామాజిక సంబంధములు, వ్యక్తి – సమాజపార స్పరిక సంబంధము లన్నియు సర్వముయొక్క అభ్యుదయమునకు అనుగుణములు కావలసి యుండును. ఈ తాత్పర్యముతో వివిధ

శబ్దమునకు సహితము అలంకృత మనియు నర్థములు చెప్పవలయును. "వాగర్థ" పదబంధము మహాకవియైన విమర్శకుడు మాత్రమే అన గలిగినది. స్వీకరించ గలిగినది. మరి, ఆ దోషత్వము, అలంకృతత్వ మన్నవి దండి ప్రభావమునకు సంబంధించినవి. 'అలంకృతము, అసం క్షిప్తము. రసభావ నిరంతరము' కావ్యమన్నాడు దండి. రస విషయము భరతుని నుండి ప్రసిద్ధమై, ఆనందవర్ధన, అభినవగుప్త కుంతకాదులచే సుపరిష్కృత సిద్ధాంతమైనది. 'నిరంతరము రసోద్గార గర్భసందర్భ నిర్భరములైన కవుల వాక్కులు జీవించును' అన్నాడు కుంతకుడు.[62] నన్నయగారి 'సావాగ్యారసవృత్తిః' అన్నది ఈ యన్నింటి ఫలము. ఇక్కడి 'వృత్తి' పదము లాక్షణికముగా కూడ గమనింప దగినది. అయితే, ఆ యంశములను నన్నయగారు మరల చెప్పవలసిన యవస రములేదు. ఆ యంశముల నన్నింటిని అంగీకరించి, స్వీకరించి, వారు విచారించని ఇతర ప్రధానాంశములను గూర్చి నన్నయగారు మౌలిక ముగా సాగించిన విచారములో నిష్పన్నములైన యంశములు భారతా వతారిక యందు, సూత్రప్రాయములుగా, సందర్భమున కొదుగు నట్లుగా వ్యక్తీకరింప బడినవి. దీనినిబట్టి చింతామణి నాటినుండి భారత రచన నాటికి నన్నయగారి విచారములోని ఎదుగుదల గమనింపదగినది. మౌలికత లక్షింపదగినది.

గమనింపవలసిన మరొక యంశమేమనగా, నన్నయగారు ఆ నాడు సాగించిన విచారములోని యంశములు వందలేండ్ల తరువాత - జగన్నాథ పండిత రాయలను వదిలినచో - మరల ఆధునిక కాలమున తెలుగు సాహిత్య విమర్శ మార్గములో వివేచింపబడుట. కథనుగూర్చి కథా పరమార్థమును గూర్చి, తద్భాసనమును గూర్చి, కట్టమంచి, రాయప్రోలు, విశ్వనాథ వంటి సృజనాత్మక విమర్శకులు వివేచన సాగించినారు. ఆ సంప్రదాయ మింకను సాగుచున్నది. కాగా, నన్నయ గారు 'పరమ వివేక సౌరభ విభాసిత' ముగా వెలయించిన సాహిత్య

12. వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు;కుమారసంభవ తత్త్వము- పు.19
13. పై. పు 17
14. నన్నయ భారతము- పు 77
15. వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు; 'ఆంధ్ర ధ్వన్యాలోకము'- పు. 204
16. నన్నయ భారతము; పు. 706
17. 'అత ఏవచ భరతే' 'ప్రఖ్యాత వస్తువిషయత్వం... ఉపన్యస్తమ్' ధ్వన్యాలోకము. పు 334
18. 'వస్తునేతా రసస్తేషాం భేదకో వస్తుచద్విధా'— దశరూపకము. 1-11
19. 'కుమార సంభవ తత్త్వము. పు. 45
20. సాహిత్య అకాడెమీవారి భారతారణ్యపర్వ పీఠిక. పు 12
21. కుమారసంభవ తత్త్వము- పు 20
22. '...సచ విధి నిషేధాద్యనేక ప్రకారో వస్తుశబ్దేనోచ్యతే'— ధ్వన్యాలోక లోచనము. పు 50
23. 'గూఢవస్తు' అని పాఠాంతరమున్నది కాని "గూఢవస్తు"(అలంకారము గూడన్ + వస్తు...) అనునదే సరియైన పాఠమని బహుధా చర్చించి వేదాలవారు నిర్ణయించినారు. (కు. సం. త; పు. 17) రాళ్ళపల్లివారి పాఠము గూడ ఇదే. (చూ. సాహిత్య అకాడమీవారి కుమారసంభవ పీఠిక.)
24. ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి, 'సారమతి నన్నయ,' పు. 50
25. పై.
26. నన్నయ భారతము. పు. 704
27. ఆంధ్ర మహాభారతము- ఉస్మానియా సంశోధిత ప్రతి. పు. 8 అధోజ్ఞాపిక.

45. ధ్వన్యాలోకమ్, పు. 93
46. వరుని గూర్చి సంభాషణ సాగుచుండగా, లోనిసిగ్గుతో మోములు వంచిన అమ్మాయిలు తమ కోరికలను పులకరింతలతో సూచించుచున్నారు.
47. దేవర్షి (నారదుడు) ఇట్లు మాట్లాడుచుండగా తండ్రి ప్రక్కనున్న పార్వతి మొగము వంచుకొన్నదై (చేతిలోని) లీలా కమల పత్రములను లెక్కపెట్ట సాగెను.
48. ధ్వన్యా. పు. 528
49. నన్నయగారి పరోక్ష శిష్యుడనదగిన పింగళి సూరన ఈ రెండు విధముల అపూర్వత్వమునకు లక్ష్యములుగా కళాపూర్ణోదయ, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములను రచించినాడు.
50. ఈ యంశమునకు సంబంధించిన విస్తృత విచారమునకు నా 'ఆధునిక తెలుగు సాహిత్య విమర్శ: సాంప్రదాయిక రీతి' గ్రంథము ఏడవ అధ్యాయము చూడవలెను.
51 ధ్వన్యాలోకము, ఉద్యో, 4 పు. 530, 1
52. 'రామాయణ మహాభారతయోశ్చ శాంతాంగిత్వం పూర్వసూరిభిరేవ నిరూపితమ్'- కుంతకుని వక్రోక్తి జీవితమ్, ఉన్మేషము 4, పు. 441
53. అభినవ గుప్తుడు, అభినవ భారతి నాట్యశాస్త్ర వ్యాఖ్య. పు. 336, 337
54. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, కావ్యానందము, పు. 251
55. చూ. భామహుని కావ్యాలంకారమున 3-53, 54; దండి కావ్యదర్శమున 2-364, 5, 6
56. వీటిని గూర్చిన విస్తృత విచారమునకు నా 'ఆధునిక తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సాంప్రదాయిక రీతి' అను గ్రంథము (పు. 70–73) పర్యవేక్షించ వలయును.

నన్నయ నాటకీయత

శ్రీ ఎస్వీ. భుజంగరాయశర్మ.

"సాలప్రాంశు, నిజోజ్జ్వలత్కవచు, శశ్వత్కుండల లోద్యాసితున్
బాలార్క ప్రతిమున్, శరాసన ధరున్, బద్ధోగ్ర నిస్త్రింశు, శౌ
ర్యాలంకారు, సువర్ణ వర్ణు ఘను, కర్ణాఖ్యున్ జగత్కర్ణ పూ
ర్ణాలోల ధ్వనుఁ జూచి చూపఱు ప్రభూతాశ్చర్యులై రచ్చటన్"

అచ్చటన్ – అంటే ఎచ్చట?

రంగం – హస్తినాపురపు పొలిమేరల్లో ప్రత్యేకంగా నిర్మింప బడిన ఓ బ్రహ్మాండమైన ప్రేక్షాగారం – అంటే 'స్టేడియం.'

సమయం – ద్వాపర యుగంలో ఓ సాయంకాలం.

గుండ్రని ఆకారంలో నిర్మింపబడి తాడిచెట్టంత ఎత్తైన శిలా సోపాన శ్రేణులమీద జనం క్రిక్కిరిసి కూర్చున్నారు. విదురుడు పంపిన ఆహ్వానాలను పురస్కరించుకుని దేశదేశాల రాజులందరూ వచ్చి తమతమ ఆసనాల నలంకరించి వున్నారు. కౌరవ స్త్రీలకు ప్రత్యేకమైన ఏర్పాట్లున్నాయి. వ్యాసాదులూ, భీష్మద్రోణాదులూ, ధృతరాష్ట్రా దులూ తమకు ప్రత్యేకింపబడ్డ స్థానాల్లో కూర్చుని కుతూహలంగా చూస్తున్నారు. గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులకు- రంగమధ్యంలో జరుగు తున్నదంతా విదురుడు చెబుతున్నాడు.

కురు కుమారుల అస్త్రవిద్యా ప్రదర్శనం కొన్ని గడియల నుంచి జరుగుతోంది.

దృఢహస్తులూ, బద్ధగోధాంగుళి త్రాణులూ, మార్గణ పూర్ణ తూణులూ, మహాధన్వులూ, అయిన కౌరవ పాండవ కుమారులు-

చూస్తున్న కళ్ళకు ఆయువ వీరుడు ఎలా కనబడ్డాడో, కొట్టుకుంటున్న గుండెలకు అతని విలక్షణత ఎలా తోచిందో వర్ణించిన పద్యం "సాలప్రాంశు" అనేది, నన్నయగారిది !

ఆ యువ వీరుని సమున్నత విగ్రహం వారిని చకితుల్ని చేసింది ముందు! అంత యెత్తైనవాడు ఇంతవరకూ శస్త్రాస్త్ర విద్యా ప్రదర్శనం చేసిన వీరుల్లో ఒక్కడూ లేడు. వారిలోనే కాదు. కూర్చుని చూస్తున్న ప్రేక్షకుల్లో మాత్రం అంత ఎత్తైన మనిషి ఉంటాడా అని ఆశ్చర్యపడదగినంత పొడుగ్గా దృఢంగా వున్నాడతడు. 'అమ్మో యితడు సాల వృక్షమంత ఎత్తు! అనుకున్నారు, ఆశ్చర్యపోయారు, వారు !

వారతని వంకే చూస్తున్నారు. కాని వారి చూపులు అతని మీద సరిగా నిలవలేక పోతున్నాయి. అలా నిలవనీయక చెదరగొడుతోంది. అతని కవచపు ధగ ధగ. అది మెరిసిపోతోంది. కళ్ళు మిరుమిట్లు గొలుపుతోంది. కురుకుమారుల్లో అంతటి ఉజ్జ్వల కవచం ఎవరికీ లేదు. 'ఓహో, ఇతడు నిజోజ్జ్వలత్కవచుడు' అనుకుని మరీ ఆశ్చర్య పోయారువారు.

వారతని వంకే చూస్తున్నారు. చూపులు గుచ్చి చూస్తున్నారు. అతని కుండలాలు కాంతులు చిమ్మి కొడుతున్నాయి. అతడి కుండలాలు కదలి నప్పుడల్లా కళ్ళు చీకట్లు కమ్ముతున్నాయి. అప్పళిస్తున్న కళ్ళతో 'అహో! ఇతడు శశ్వత్కుండలోద్భాసితుడు!' అనుకున్నారు. మరింతగా ఆశ్చర్యపోయారు.

వారతనివంకే చూస్తున్నారు, చూడలేక చూస్తున్నారు. చూస్తూ చూడలేక పోతున్నారు. చూపులు పక్కకి తిప్పిచూస్తున్నారు. చూడాలని బుద్ధి పుట్టినకొద్దీ చూడలేక పోతున్నారు. చూడలేక పోతున్న కొద్దీ చూడాలని మరీ బుద్ధిపుట్టి చూస్తున్నారు. సాయంకాల సూర్యుని కాంతులు అతడిమీదపడి మరీ దుర్నిరీక్ష్యుడుగా కనబడుతున్నాడు.

కలిగింది. వారికళ్ళు – అతని శరీరమంతా ప్రాకాయి. దాదాపు శరీర మంతా ఆవృతమయ్యే వుంది. మిగిలిన భాగాలు మేలిబంగారంలా మిల మిల్లాడుతూ కనబడ్డాయి. 'ఓహో యితడు సువర్ణకర్ణుడు కూడా!' అని చివరికి అతని మేని చాయ కూడా మెచ్చుకుంటూ విస్తుపోయారు.

ఇంతలో ఆ మహావీరుణ్ని ఎరిగినవారు, ప్రేక్షకుల్లో కొందరు, అతడెంత గొప్పవాడో ప్రక్కవారికి వర్ణించి చెప్పటం మొదలెట్టారు. అది విన్నవారు కొత్తవారికీ, ఆ కొత్తవారు ఇరుగుపొరుగులకూ చెప్పు కుంటూ పోయిపోయి అందరూ అతణ్ని 'ఘను' డని ఆకాశానికెత్తి మురిసిపోయారు.

ఇంతకూ ఆ వీరుని పేరేమిటి? ఇంత వరకూ ఆ ప్రశ్న తట్టనే లేదు, వారికి! ఎంత చిత్రం!... తెలిసినవారెవరో 'కర్ణు' డన్నారు.

ఆ మాట ఆ నోటా, ఆ నోటా పడి క్షణంలో ప్రేక్షాగారమంతా కర్ణుడనే పేరుతో తరంగితమై పోయింది. 'ఓహో, యితడు కర్ణాఖ్యుడు! అనుకుని, అనుకున్నది అని, ఆ పేరుకూ అతని మహానుభావానికీ ముడి పెట్టుకొని, ఊహకు రెక్కలుకట్టి, అతని శౌర్యాన్ని పొగడి, గుణ గణాన్ని కథలు కథలుగా చెప్పుకొని, కర్ణుణ్ని జగత్కర్ణ పూర్ణాలోల ద్గుణుణ్ణి చేస్తూ, చేస్తున్నంతసేపూ అతణ్ణే చూస్తూ, అంతులేని ఆశ్చ ర్యంతో ఉక్కిరి బిక్కిరై పోయారు వారు.

ఇది – కర్ణుని ఆకార వర్ణనమో లేక చూపరుల మనోభావ చిత్రణమో వేర్పరచి చూడగానంతటి అద్భుతమైన నాటకీయ రచన.

నాటకంలో – అంటే దృశ్యకావ్యంలో – కవి మాట్లాడడు. పాత్రలే మాట్లాడతాయి. శ్రవ్యకావ్యంలో – కవే యెక్కువ మాట్లా డతాడు. అక్కడక్కడా పాత్రలూ మాట్లాడతాయి.

దృశ్యకావ్యంలో సాధారణంగా వర్ణన లుండవు, ఉండరాదు. ఉన్నా, అవి పాత్రలు పలికేవి కాబట్టి వాటిలో పాత్రల మనోభా

ప్రేక్షాగారం మళ్ళీ స్తంభించిపోయింది. కర్ణుడు- ద్రోణ కృపాచార్యులవైపు నడిచి వారికి నమస్కరించాడు. దిమ్మెరపోయిన అర్జునుడు ఇంతసేపూ రంగ మధ్యంలో అలాగే నిలబడి వున్నాడు. కర్ణుడతణ్ని చూచాడు. బలంగా అడుగులువేస్తూ అతని ఎదటికి వచ్చాడు. అతడి కళ్ళల్లోకి చూస్తూ అతణ్ని ఆక్షేపించాడు.

ఎలా ఆక్షేపించాడో నన్నయ చెప్పలేదు. తిరస్కారంగా నవ్వి వుండవచ్చు; చులకనచేస్తూ హుంకరించి వుండవచ్చు. కాని ఆక్షేపించటం మాత్రం జనమంతా చూశారు. అప్పుడు కర్ణుడు అర్జునునితో కొన్ని మాటలన్నాడు.

జనం ఇంతవరకూ అతని గొంతు వినలేదు. ఇదే మొదటిసారి వినటం. నీళ్ళతో నిండిన కారుమబ్బు ఉరిమినంత హుందాగా వుంది, కర్ణుని గొంతు! జనం మళ్ళీ ఆశ్చర్యపోయారు.

ప్రతిభావంతుడైన నటుడు మౌనంగా రంగస్థలంమీద చేసే అభినయ కార్యాన్ని వివరంగా సూచించే మాటలు నాటకంలోవుండవు. కాని ఆ నటుని అభినయాన్ని చూస్తున్న ప్రేక్షకులకు నాటకశాలలో ఎలాంటి అనుభూతి కలుగుతుందో అలాంటి అనుభూతిని కలిగించటానికి శ్రవ్య కావ్యకర్త తన కావ్యంలో పాత్రల కదలికల రేఖా చిత్రాలు గీచి, ఆ రేఖాచిత్రాన్ని వర్ణ చిత్రాలుగా మార్చుకునేపని భావుకతకు వదలి సహృదయులైన పాఠకుల కళ్ళముందు నిలుపుతాడు. ఇలా అభినయాన్ని బొమ్మకట్టే శిల్పం శ్రవ్యకావ్యంలో నాటకీయత అభివ్యక్తమయ్యే రెండోతీరు. రంగమధ్యానికి వచ్చినిలబడిన కర్ణుడు—చుట్టూ కలయజూచాడని నన్నయ చిత్రించటం ఆ ఘట్టానికి నాటకీయమైన ప్రాణస్పందన కలిగించటం కోసమే!

కర్ణుడు అర్జునునితో—

"నీవ కడు నేర్పు కాఁడవు
కావల వదు; దీనిఁ గొన్ని గఱచితి మేమున్

అయితే, ఈ నాటకీయత సంస్కృత భారతంలో లేదా అని ప్రశ్న. సంస్కృత భారతంలోనూ – ఉంది. ఫోకస్ తప్పిన ఫోటోగ్రాఫ్‌లా, బూజర బూజరగా! నన్నయ్యగారి కున్నంతటి స్పష్టమైన నాటకీయ దర్శనం వ్యాసునిలో కనబడదు.

ఎన్ని శిల్పాలకో ఒరవడి పెట్టినట్లు నాటకీయ శిల్పానికి కూడా తెలుగులో ఒరవడి పెట్టింది నన్నయగారే అనుకుంటాను.

కుమారాస్త్రవిద్యా ప్రదర్శన ఘట్టం చదువుతోంటే కర్ణుడు రంగమధ్యాన్ని ప్రవేశించినట్లు కనబడదునాకు. నాటకీయ శిల్పం ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో అడుగుపెట్టినట్లు తోస్తుంది.

—♦—

మును వినుతించినాడు. దీర్ఘతముని వృత్తాంతము, వసిష్ఠుని [illegible]
ఉదాహరణములు. వసిష్ఠుని చరిత్రమునుండి

"దాని యుదరంబున నుండి
షడంగా లంకృత వేదధ్వని
కరంబు మధురంబయి
వీతెంచిన విని విస్మృతుండయి

తే॥ శక్తి చదువునుబోలె సువ్యక్తమగుచు
వీనులకు నిది యమృతోప మానమయ్యె
వేదనాదంబు........"

అను భాగము నిచ్చట పునరుద్ధరించుట యప్రస్తుతము గా[illegible].

వేదార్థము తెలియకపోయినను స్వరమాధుర్య[illegible] హృదయము నున్నత భూములకు గొనిపో, జాలియున్నది. అర్థము[illegible] విశేషమేమియు పొడకట్టని మంత్రములు కొన్ని స్వరము[illegible] నాదమువలన నుజ్జీవించుచున్నవి. అర్థము తెలియకుండ [illegible] పాఠ మొనర్చుట కంగీకరింతురుగాని స్వరభంగ మొనర్చు[illegible] నంగీకరింపరు. దీనిలోని రహస్యమేమి? స్వరభంగమైన[illegible] మగుననియు అందుచే స్వరమునకట్టి ప్రాధాన్యమనియు వ్యా[illegible] సమర్థించిరి. కాని స్వరమును గూర్చిన ఈ పట్టుదలలో నింకను [illegible] రహస్య మేమయిన నున్నదేమో పరిశీలింపవలసి యున్నది.

నాదమును గూర్చి ముచ్చటించు విద్యలు కొన్ని [illegible] నున్నవి. అందు యోగవిద్య ముఖ్యము. పరిణత చిత్తులకు [illegible] లకు పరమాత్మ సన్నిహితమైనపుడు ఒకానొక నాదము [illegible] ననియు ఇది యమృత మయగుటచే నత్యంత సుఖమును చేకూర్చు[illegible] డుననియు ఈ విద్య సిద్ధాంతీకరించుచున్నది. ఈ నాదమును అనాహత మందురు. ప్రణవనాదమని కూడ వ్యవహరింతురు. చిత్తమును [illegible]

సమాధిలో గోచరము గావలసినదే గాని స్థూలమైన కర్ణేంద్రియమునకు గోచరముగాదు. ఇక సంగీతము సాహిత్యము దానినుండి భూలోకము నకు దిగు రెండు పాయలవంటివి. ఇవి అత్యుచ్ఛదశలో అనాహతో దయమునకు దోడ్పడవచ్చును. కాని వీని నిమ్నగమనమున అనాహ తము పూర్ణముగ ప్రత్యక్షముగాదు. దాని యంశము కొంతయుం డును. ఈ యంశమే సుఖసంపాదకము. ఈ యంశమునకు సంగీతమున రాగము తాళము ఆలంబనము లయినట్లే సాహిత్యమున శబ్దసారము తాళము ఆలంబనమగుచున్నది. ఎట్లాలంబన మగునదియు ఇంచుక వివరింపవలసి యున్నది.

సాధారణముగా కవులు ఏదో యొక ఛందస్సు వాడుట గాన నగును. కొందరు ప్రాచీన పద్ధతిని వృత్తములు జాతులు ఉపజాతులు వాడుచున్నారు. వానిలో నున్న స్వేచ్ఛ చాలక కొందరు ఆధునాత నులు క్రొత్త ఛందస్సులను గల్పించుకొను చున్నారు. మొత్తము మీద ఛందస్సులను గల్పించు కొనుచున్నారు. మొత్తము మీద ఛందస్సు లన్నియు లయబద్ధములే యనుట నిర్వివాదము. ఇంకొక విశేష మేమనగ ప్రవీణులగు వచన రచయితలు గూడ తమ వచన మున సూక్ష్మమగు లయ ప్రవేశపెట్టెదరు. విదగ్ధులయిన మహా కవులు ఛందస్సువలన సిద్ధించు లయతో తృప్తినందక అక్షరముల పొందికవలన లయ నభివృద్ధి చేసికొందురు.

శబ్దసారమును విమర్శించునపుడు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించిన ఈ క్రింది పద్యము మిక్కిలి సాహాయ్యకారి. ఇది నృసింహ పురాణ పీఠిక లోనిది.

మించిన వేడ్క వీనులకు మిక్కుటమై మధువృష్టి గ్రమ్మ రా
యంచలు గూయ గ్రౌంచమునునావలఁ గూయగడంగు
భంగి ప్రౌ

అనుటలో "మధురాక్షరమ్" అనుటవలన శయ్యా మాధుర్యము లేక నాదమాధుర్యము ఉద్దిష్టము. నన్నయ 'అక్షర రమ్యత'కును దీనికిని ఎంత సన్నిహిత బాంధవ్యమున్నదో గమనింపుడు. తక్కిన కావ్యగుణములన్నిటిని అటుంచగా ఒక్క నాదానుసంధానమునకయి వాల్మీకి పదే పదే చదువుకొనవచ్చును. ఇది చెవులపండువు చేయుటమాత్రమే గాదు. తన రెక్కలమీద గూర్చుండబెట్టుకొని ఆత్మ నెక్కడికో దీసికొనిపోవును. మనస్సును సుప్రసన్నముగా జేయుటలో దీనికున్న మహిమ అనిర్వాచ్యము. చక్కని కావ్యార్థమునకు ఉచితమయిన మాధుర్య పూర్ణమగు కావ్యశయ్య బోధించినపుడు గోక్షీరమున పంచదార కలిపినట్లుండును. అందుచే కావ్యార్థమును చదువరుల హృదయములలో హత్తించుటకయి మహాకవులు నాదమును ఉపాంగముగ జేసికొందురు. అర్థము తెలియకపోయినను వాల్మీకి శ్లోకము విన్నంతనే హృదయము పొంగుటకు ఈ నాదమే కారణము. అతనిలో శబ్దాడంబరము మృగ్యము. కాని నాదమాధుర్యము సుపుష్కలము.

ఈ గుణమునందుకూడ నన్నయ వాల్మీకికి మానసికపుత్రుడే. వేదముల నాదమును వీణాస్వనముతో బోల్చినచో వాల్మీకి నాదమును వేణురవముతో బోల్పవచ్చును. మరల నన్నయది కొన్ని మెట్లు దిగుచున్నది. దీనిని కింకిణీనిక్వణనముతో బోల్పవచ్చునేమో. వాల్మీకికి నన్నయకు నంతర మెంతో గనవచ్చుచున్నను బాంధవ్యము మాత్రము నిర్దిష్టము.

నాదసౌష్టవమును ఒక మహాగుణముగ నెంచి బుద్ధిపూర్వకముగ యత్నించినవారిలో నాంధ్రమున కవిత్రయము అగ్రవీథిని సంచరించుచున్నది. ఇతరు లెవ్వరయిన దీనిని సాధించుటకు యత్నించిరేమో యత్నించిన ఎంతవరకు కృతార్థులైరో విమర్శనీయము. శబ్దాలంకార మున్నచోటనెల్ల నాదము సిద్ధించుచున్నదని పొరపడరాదు.

నన్నయ రచనమున కీ నాదమాధుర్యము ప్రాణమని చెప్ప వచ్చును. ఇది లేని పద్యము లేనేలేదని కూడ చెప్పవచ్చును. అర్థ మునుబట్టి భావమునుబట్టి సామాన్యముగ గనవచ్చు పద్యములుకూడ నాదమాధుర్యమునుబట్టి పదేపదే చదువ బుద్ధిపుట్టును. ఇంద్రప్రస్థ పురమును వర్ణించుచు

సరళ తమాల తాలహరి చందన చంపక నారికేళ కే
సర కదళీలవంగ పనసక్రముకార్జున కేతకీలతా
గరు ఘనసారసాలసహకార మహీరుహరాజ రాజనుం
దర నవనందనావళుల దత్పుర బాహ్యము లొప్పుజూడగన్.

అని చెప్పిన పద్యమును గైకొందము. ఇందు ఉద్యాన వృక్షముల జాపితా యిచ్చినాడు. ఇదియే నిఘంటువు నుండియైనను సంగ్రహించు కొనవచ్చును. ప్రకృతిని పరిశీలించియే రచింపవలెనను పట్టుదలలేదు. గతానుగతికమన్నను ఒప్పుకొనవలసి వచ్చును. అయినను నాద మాధుర్యము దీనికొక వైశిష్ట్యమును చేకూర్చుచున్నది. ఇట్లే

బహువన పాదపాబ్ధికుల పర్వత పూర్ణ సరస్సరస్వతీ
సహిత మహామహీభర మజస్ర సహస్ర ఫణాళిదాల్చి దు
స్సహతర మూర్తికిన్ జలధిశాయికి పాయకశయ్యయైన య
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుడనంతుడు మాకు బ్రసన్ను
డయ్యెడున్.

ఇత్యాది యుదంకుని నాగ స్తుతి పద్యములు కూడ.

స్థూలదృష్టికి పెక్కు సంబోధనలతోడను వ్యర్థములుగ గన వచ్చు పదములతోడను వదులుగ గనవచ్చు పద్యములు కూడ నాద మును బట్టిచూచినచో బిగువుతో రమణీయములుగ నుండును.

నీల గళోపమాన కమనీయ గుణోన్నతి జెప్పజూచు న
న్నేలిన దేవయానికి నరేశ్వర భర్తవుగాన నాకు నుం

మున్నగు మహాపురుషులను వర్ణించుటలో గూడ ప్రాయికముగ నీ సాధనమే యవలంబనీయ మగుచున్నది.

పరమ బ్రహ్మనిధిన్ బరాశరసుతున్ బ్రహ్మర్షి ముఖ్యున్ దయా
పరు గౌరవ్యపితామహున్ జనహిత ప్రారంభు గృష్ణాజినాం
బరు నీలాంబుద వర్ణ దేహు ననురూపప్రాంశు నుద్యద్దివా
కరరుక్పింగ జటాకలాపు గతి రాగద్వేషు నిర్మత్సరున్.

ఇట్టి పద్యములననుసరించియే తిక్కనాదులు

ప్రాంశుపయోదనీలతను భాసితు నుజ్జ్వలదండధారు బిం
గాంశు జటాచ్ఛటాభరణు నాగమ పుంజపదార్థ తత్త్వని
స్సంశయకారుఁ గృష్ణ మృగచర్మ కృతాంబర కృత్యు భారతీ
వంశవివర్ధనున్ ద్రిదశవందితు సాత్యవతేయు గొల్చెదన్.

మొదలయిన పద్యములు రచించిరి.

సాధారణముగా శబ్దవిజృంభణము అర్థగౌరవము నరికట్టుట గాననగును. నన్నయ గాఢప్రతిభకు ప్రబల నిదర్శనలేమనగా శబ్దము వలన నాదమును నాదమువలన భావమును పోషించుకొనుచుండును. ఇది మహాకవులకు గూడ దుస్సాధ్యమైన కళారహస్యము.

జలధి విలోలవీచి విలసత్కల కాంచి సమంచితావనీ
తలవహనక్షమంబయిన దక్షిణహస్తమునన్ దదున్న మ
ద్గళదురుఘర్మవారి కణ క్రమకరాబ్జమువట్టి నూతిలో
నిలువడ గోమలిన్ దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్.

అను పద్యమును గైకొందము. దేవయానిని నూతిలోనుండి చేయూతనిచ్చి ఈవలకు లాగెను అని మాత్రమే దీని యర్థము. ఇందలి యనుప్రాసము కొంత గడబిడచేయుచు అర్థమును వెనుకకు ద్రోయు చున్నట్లుకూడ అనిపించును. దీని తరువాత భాగమనవచ్చు

లమ్ములగు కోకిల కులమ్ముల రవమ్ము
మధురమ్మగుచు విన్చె వనిశమ్ము సుమనోభా
రమ్ముల నశోక నికరమ్ములును జంపక
చయమ్ములును గింశుకవనమ్ములును నొప్పెన్.

కిరాతార్జునీయము నందలి ఈ క్రింది పద్యమును బరికించిన నన్నయకు భావపోషణమున నాదమెంత పరమ ప్రయోజనకారియగు చున్నదియు సుగమమగును.

హరుశరమును నరుశరమును
సరి నిరుపక్కియలుదాకి జవమతిశరసం
భవమున దిరిగె వరాహము
శరనిధి మధనమున దిరుగు శైలముపోలెన్.

వరాహ మెట్లు తిరుగుచున్నదియు నాదములోనే ప్రత్యక్ష మగుచున్నది.

ఈ నాదానుసంధానమున అనేక రకములయిన హాయి యేర్పడు చున్నది. ఒకప్పుడు చందనచర్చ చేసినట్లు మరియొకప్పుడు మలయ మారుతమువచ్చి ఆశ్లేషించినట్లు వేరొకప్పుడు పన్నీరు వర్షించినట్లు సహృదయుని రసమయ తనువు సుఖపడుచున్నది. ఈ క్రింది పద్యముల లోని నాదము ఎట్టిహాయిని గూర్చుచున్నదియు సహృదయులే నిర్ణ యించుకొందురుగాక!

అలఘుతపస్సమాధి నియతాత్ములకున్ బహుపుణ్యలోక కాం
క్షులకు విశుద్ధమానసులకున్ సతతంబును నాశ్రయంబనై
లలితనిలింపదంపతి విలాస విహార మహోత్సవంబులున్
గలిగి వెలుంగు రత్నమయ కందర సుందరమంద రాచలా!

య్యుదయాస్తాచల సేతుశీత నగమధ్యోర్వీతుల్ సంతతా
భ్యుదయున్ ధర్మజు దత్సభాస్థితు జగత్పూర్ణ ప్రతాపోదయున్.

వంటిపద్యములును లేకపోలేదు. కాని బాహుళ్యమున పై విమర్శనము నిలుచును.

ఒక్కొక పద్యములోనే నాదమాధుర్యమును చిప్పిలజేయు పద్యము లసంఖ్యాకములుగ నున్నపుడు ఆయాపద్యములకు ప్రతినిధులుగ ఒక్క పద్యమును నిర్ణయించుట రుచిభేదములకు వివాదములకు ఆస్పదము గాకుండనేరదు. కాని సాహిత్యరంగమున రుచిభేదములు కూడ ఆనందదాయకములే గావున నీ క్రింది పద్యములు నాదమునకు ప్రతినిధిపద్యములుగ నిర్ణీతములగుచున్నవి.

క్వణదణు కింకిణీ కలిత కాంచన కాంచికలాపమున్ రణ
న్మణి కలనూపురంబులు సమధ్వని నొప్పగఁ భక్తిఁబాదచా
రిణియయి కన్యకాజన పరీత సుభద్ర తద ద్రిపూజన
ప్రణతులుసేసె నింద్రసుతుఁ బార్థుని జేశ్వరుగా దలంచుచున్.
ఆది. ఆ 8. ప 173.

నీ కరుణాంకురంబు రమణీయతరంబయి సర్వవిఘ్న దూ
రీకృతమై సమాప్తి నొనరెన్ ధరణీధర యిమ్మఖంబు భూ
లోకములోన నేను నృపలోక నమస్కృతిఁ గీర్తిఁబర్వితిన్
నాకులమున్ వెలింగె సుగుణంబుల కాస్పదమై పవిత్రమై.
సభా. ఆ 2. ప 81.

శారద రాత్రు లుజ్జ్వల లసత్తర తారకహారపంక్తులన్
జ రుతలంబులయ్యె వికసన్న వకైరవ గంధబంధురో
దారసమీర సౌరభము దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ క
ర్పూర పరాగ పాండు రుచి పూరము లంబర పూరితంబులై.
అర. ఆ 4. ప 142.

న్నియు నన్నయకడ నున్నవనుట నిర్వివాదము. ఆతనికున్న శబ్దశాసన బిరుదమునకు ఇంతవరకు వ్యాకరణపదముగానే అర్థముతీయుచున్నాము నాదమాధుర్యమును సాధించుటలో నాతని నిరంకుశ ప్రజ్ఞనుబట్టికూడ ఈ బిరుద మన్వర్థమగుచున్నది. ఈ మతములకు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ మహా కవి కొంత చేయూత నొసగుచున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది.

ఉన్నతగోత్ర సంభవము నూర్జితసత్వము భద్రజాతి సం
పన్నము నుద్ధతార్య పరి భావి మదోత్కటమున్న రేంద్రపూ
జోన్నయ నోచితంబునయి యొప్పెడు నన్నయభట్ట కుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తి గతి నెందును గ్రాలుట బ్రస్తుతించెదన్.

అ థ సూ చి క

*వీణానాద ప్రతిమ నిగమావిర్భవిత్స్వర పుణ్యశ్రేణీ సంపాదిత!
(స్త్రీ పర్వము. ఆ. 2 ప. 184.)

—0—

కవితలోని 'అక్షరరమ్యత' ని గ్రహించ గలరనీ అర్థం. కాగా అటు సారమతులైన కవీంద్రులుగాని ఇటు ఇతరులుగాని గ్రహించలేని మరో కావ్యలక్షణం తనలో గలదనీ అదే 'నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వం' అనీ పేర్కొన్నాడు నన్నయ. ఈ విషయం స్వతహాగా తానే చెప్పవలసి వచ్చినదన్నమాట. కారణం తన సమకాలికులు సైతం తన ప్రసన్న కలి (వి) తార్థయుక్తిని, అక్షరరమ్యతనీ గుర్తించారు. కానీ తనలోని 'నానారుచితార్థ సూక్తి నిధిత్వాన్ని గమనించినట్లు లేదు. కనుకనే స్వయంగా చెప్పవలసిన అవసరంఏర్పడింది.

1.1. దీన్ని పరిశీలించేముందు నన్నయ తన విశిష్టగుణాలలో పేర్కొన్న 'తన కుల బ్రాహ్మణు' అనే పద్యంలోని ప్రధాన లక్షణాలు 'విపుల శబ్దశాసనత', 'లోకజ్ఞత', 'మత్సమరాధిపాచార్యత్వం', బుద్ధిని బృహస్పతి, వీటిని మించి 'సత్ఫలితా యోగ్యత' అనేవి గమనించడం ముఖ్యం. వీటి మూలంగానే నన్నయ మహాకవి, ఆదికవి అయ్యాడు. తిరుగులేని అత్యద్భుతమైన ఆదిమ రచనకు ఆద్యుడయ్యాడు. తరువాతి తెలుగు కవులందరికీ ఆదర్శప్రాయుడయ్యాడు కనుకనే మనమీనాడు ప్రస్తుతిస్తూ ఉన్నాము. స్మరిస్తూ ఉన్నాము.

1, 2, నన్నయ కవితాశయాల్లో మొదటిదైన 'నన్నయ ప్రసన్నకథా కలి (వి) తార్థముక్తి'ని గూర్చి కవి సామ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు బహుముఖాల దర్శించి, లోనారసి అనుభవించి మిక్కిలి చక్కగా వివరించారు. నన్నయ 'అక్షరరమ్యత'ను అనేక విధాల విపులంగా 'నన్నయ అక్షర రమ్యత' అనే తమ సిద్ధాంత గ్రంథంలో మిత్రులు డా॥ సి. వి. యల్. నరసింహారావుగారు చక్కగా నిగ్గుదేల్చారు. 'నన్నయ రుచిరార్థసూక్తి నిధిత్వాన్ని' గూర్చిన పరిశ్రమ ఇంతవరకు పరిపూర్ణంగా జరగనేలేదు. దీన్ని గూర్చి మొట్టమొదట క్లుప్తంగానే అయినా– వ్యాసరూపంలో వివరించ యత్నించిన ఆచార్య

"మహారాష్ట్రి దేశమాశ్రయముగా గల భాషను ప్రశస్త ప్రాకృతముగా విజ్ఞులు తలతురు. సూక్తి రత్నములకు [illegible] సముద్రము వంటి సేతు బంధాది కావ్యములిందే వెలసినవి. ఆది [illegible] సప్తశతి వంటి ఇతర కావ్యములని వ్యాఖ్యాతలు వివరించినారు. ప్రాకృత కావ్యములకును, దేశికావ్యములకును సూక్తి సంపద ప్రత్యేక ధర్మముగా చెప్పినట్లయినది. నన్నయ భట్టారకుడీ భావమే గలవాడు [illegible] తోచును." సూక్తియనగా రుచిరమై చమత్కార యుక్తమైన [illegible] అని గ్రహింతము... పదమునందు చమత్కృతి అనగా ఆ పదము [illegible] వాచ్యార్థమును వీడి మనోహరమైన అన్యార్థమున దు [illegible]. రూపలక్షణమును దానికి సంక్రమింప జేయుట దాని లక్ష్యార్థ [illegible] వచ్చును" [నన్నయ నానారుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వము [illegible] వ్యాసావళి- పు. 1–5]

2.0. పై విషయాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని నన్నయ నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వాన్ని గురించి నివేదించిన కవ్యభిప్రాయం వ్యక్తమవుతుంది. నన్నయ నానారుచి రార్థాలతో కూడిన సూక్తులు పలు విధాల దర్శన మిస్తాయి. పదాలలో పదబంధాలలో, సమాసాల్లో విభక్తుల్లో, క్రియల్లో, ఎడనెడ సంధిలో, చివరికి వాక్యాల్లో ఈ నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వం స్పష్టమవుతుంది. అంటే వీటన్నింటిలో ఏదో ఒక వ్యంగ్యభావ స్ఫోరకమైన అభిప్రాయాన్ని ఉద్దేశించే కవి అలా ప్రయోగించి ఉంటాడని గమనించవచ్చు. అలా గుర్తించగలిగినప్పుడే నన్నయ గొప్పదనం, సూక్తి నిధిత్వం, అర్థవత్తమానమై ఆనందాతిశాయి కాగలదు. వీటిని క్రమంగా పరిశీలిద్దాం.

పదాలు :

పదగతమైన సూక్ష్మాలు బహు చమత్కారంగా సన్నిహితంగా చెప్పడం నన్నయ నానారుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వంలోని మొదటిమెట్టు.

వివర్ధనుండు :

'పాండు వంశ వివర్ధనుండు' (1-1-83)

జనమేజయునకిది విశేషణం. అంటే పాండు వంశాన్ని విశేషంగా వర్ధిల్ల జేసిన వాడని అర్థం. ఇదే అర్థంలోనే లక్ష్మీరంజనంగారు 'వివర్ధించు' 'విశేషంగా వర్ధిల్ల జేయుట' (1-5-9) అని వివరించారు.

ఏ న :

అలయక యేన దేవ యజనాధ్యయన వ్రతపుణ్యకర్మముల్
సలుపుదునేని నేన గురుసద్ద్విజ భక్తుడనేని నేనయ
త్యలఘుతపస్వినేని దివిజాధిప భూసురులార మన్మనో
నిలయకు నీ ప్రమద్వరకు నిర్విషమయ్యెడునేడ మీదయన్
(1-1-149)

ప్రమద్వర సర్పదష్టయై మరణించగా ఆమె ప్రియుడు రురుడు దేవతల్ని ప్రార్థించిన సందర్భంలోని పద్యం. ఇందులో 'ఏను' అని మూడుసార్లు ప్రయుక్తం కావడంలో రురుని ఉత్తమ గుణ గరిష్టతని వ్యంజింప జేయడం ఇందులోని విశిష్ట విషయం. సామాన్యంగా పునరుక్తి కావ్యదోషం లాక్షణికుల ప్రకారం. కానీ ఇక్కడ విశిష్టార్థంలో పునరుక్తి కావడం రురుని గుణ గరిష్ఠతా నిరూపణార్థమే.

కర్కోటకుడు :

'అందుశాపానుభవ భీత చిత్తుండై' (1-2-37)

కద్రువ నూరుమంది పుత్రులతో ఈ 'కర్కోటకు' డనేవాడు ఉచ్చైశ్శ్రవం తోకకు అతుకుకొనియుండి అంతా తెల్లనైనదానిలో మచ్చను కలిగించి, కద్రువకు దాస్యం కల్పించిన దుర్మార్గుడు. నన్నయ ప్రయోగించిన నాటి నుంచి తెలుగుదేశంలో ఏ దుర్మార్గుణ్ని చూసినా, విన్నా 'వాడు కర్కోటకుడు' అనడం సామాన్యమై

గంలో ఉన్న రీతిలో 'వినంగనభీష్ట'మని వాడినట్లు తెలుస్తుంది. ఇలాంటిదే 'వినంగడువేడ్క' (1-1-128)

తథ్యమ సమకూరు :

'అమల సువర్ణ శృంగ ఖురమై కపిలంబగు గోశతంబు ను
త్తమ బహువేద విప్రులకు దానము సేసిన తత్ఫలంబు త
థ్యమ సమకూరు భారత కథా శ్రవణాభిరతిన్...

'తథ్యమ సమకూరు'-తప్పక కలుగుతుంది. అనే అర్థం ఎంతో చక్కగా నన్నయ ఈ పదబంధాల్ని ప్రయోగించడంలో కవి విశిష్టత విశదమవుతుంది.

నేరఁబోలునే :

'అమలిన తారకా సముదయంబులనెన్నను సర్వవేద శా
స్త్రములయశేషసారము ముదంబునఁ బొందమ బుద్ధి బాహువి
క్రమమున దుర్గమార్థజలగౌరవ భారత భారతీ సము
ద్రముఁదఱియంగ నీఁదను విధాతృనకైనను నేరఁబోలునే

విధాతకు సైతం సాధ్యమవుతుందా ? అనే అర్థంలో సహజ సుందరంగా ప్రయోగించాడు.

ఏయది :

ఏయది హృద్యమపూర్వం
బేయది యెద్దాని వినిన నెఱుక సమగ్రం
బై యుండు నఘనిబర్హ్మా
ణమేయది యక్కథయ వినంగ నిష్టము మాకున్'

'ఏయది' పునరుక్తం కావడం వల్లనే ఆ మునులు వినగోరి కథావైశిష్ట్యం స్పష్టమవుతుంది. పూర్వోక్తమయినట్లు పునరుక్తి ఒక దోషమే అయినా ఇక్కడే పదబంధంవల్ల దాని తీవ్రతవక్తమవుతుంది.

ఇదియేటి తపము :

'అనఘ యిది యేటి తపమే
మనుపమ దుష్కృతుల మగుట నాధారములే
దని సంతానోచ్ఛేదం
బున వ్రేలెద మధమలోకమున తెరువుచనన్ (1-2-143)

అని తన పితామహులు జరత్కారునితో చెప్పిన సందర్భంలోని ఇది యేటితపము' ఇది ఒక తపమేనా ! అనే అర్థంలో ప్రయుక్తం కావడం నన్నయ లోకజ్ఞతకు నిదర్శనం. ఆనాటి ప్రయోగం ఈనాడు ప్రయోగంలో ఉండడమే ఇందులోని గొప్పదనం. ఇలాగే 'ఇదియేటిదని (1 3-198) గూడా ప్రయుక్తం.

కొండుకయది, దాని తోడిదేమి.

'కావున బుద్ధిగల వారికిఁ గ్రోధంబు గొనియాడంగదు. శర్మిష్ఠ రాచకూతురు గొండుక యది దాని తోడి దేమి రమ్మనిన దేవయాని యిట్లనియె' (1-3-148)

శుక్రుడు దేవయానితో చెప్పి బుజ్జగించడం ఇందులోని విషయం కోప పూర్ణ ఆయన దేవయాని సహించదు మొదట. రాచకూతురని అభికాత్యాన్ని, అధికారాన్ని చెప్పి 'కొండొకయది' చిన్నది, బుద్ధి లేనిది 'దానితోడిదేమి' రమ్మన్నాడు. ఈ ప్రయోగాలు సహజ సుంద రమైన తన ముద్దులకూతురును సముదాయిస్తున్నట్లే స్పష్టంగా ఉంది.

ఎట్టి కుమతులైన :

'తగిలి జరయు రుజయు దైవవశంబున
నయ్యెనేని వాని ననుభవింత్రు
గాక యెఱిఁగి యెఱిఁగి కడఁగి యూరేటిఁ జే
కొందురయ్య యెట్టి కుమతులైన (1-3-193)

జ్జనకుఁ బరీక్షితున్ భుజగజాల్మ్యుఁడసహ్య విషోగ్ర ధూమకే
తన హాతిఁ జేసిచేసె నతి దాంతుఁ గృతాంత నికేతనాతిథిన్"
(1-1-124)

ఇక్కడ 'భారతాన్వయాభివర్ధనుడు", ధనంజయ సన్నిభుఁడు" అయిన పరీక్షిత్తును "భుజగ జాల్మ్యుడైన"తక్షకుడు ప్రాణంగొన్నాడన డానికి "కృతాంత నికేతనాతిథిన్"-యమ సదనానికి అతిథిగా జేశాడని ఈ సమాసంలో చక్కగా వ్యంజింప చేశాడు. నన్నయ.

"మదీయైక పర్ణ శకల చ్ఛేదంబు"

ఇంద్రుడు గరుడునిపై వజ్రాయిధం ప్రయోగించగా చూచిగరు డండునగి నీచేయు వేదన నన్నుందాక నోపదు. నీవుమహాముని సంభవం బగుటను, దేవేంద్రుని నాయుధంబవగుటను, నిన్నుసవమానింపం గాదు. గావున మదీయైక పర్ణశకలచ్ఛేదంబు సేయుము" (1-2-109) అని అంటాడు. ఎంతో అర్థవంతమై నన్నయ సూక్తి నిధిత్వం నిండారి ఒప్పుతుంది. ఇందులో వజ్రాయుధం గొప్పదనం తెలిపి ,నిన్నవమానిం చరాదనే ఉద్దేశంతో "మదీయైక పర్ణశకలచ్ఛేదంబు" అంటే "నా వెంట్రుక ముక్కను తుంచివేసే" దంటాడు. ఇదే సంస్కృతంలో ఉంటే అంతబాగావుంది. కానీ తెలుగు చేసేసరికి తెలుగువాడి వాడిన మాటలాఉంది. ఇది అందులోని విశేషం.

మనోజ రాజ్యలక్ష్మి :

"దానిం గన్యకఁగా నెఱిఁగి మనోజ రాజ్యలక్ష్మియుంబోనిదాని
(1-4-28)

తరుణ శశిరేఖ :

"అమ్మాలినీ పులిన తలంబున శకుంత రక్షిత యన్నకూతు నత్యంత కాంతిమతి నవనీ తలంబున కవతరించిన తరుణ శశిరేఖయు

నా యెడ (1–1–12) నా యందు అధికధీయుక్తి మెయిఁన్ (1–1–16) తోడన్, తోన్; ఇదేరీతిగా ఇంకా "మెయిన్" నావిగా ప్రయోగించాడు. నన్నయ ఇలాగేచేసి, వలన ప్రయోగం చాలాసార్లు చేయడం జరిగింది." అయినను దేవానీయనుమతంబున విద్వజ్జనంబుల యనుగ్రహంబునం జేసి నా నేర్చు విధంబున" (1-1-20) "భారత భారతీ శుభ గభస్తి చయంబులఁజేసి" (1–1–22) క్రమంబునఁ జతుర్వేద సూత్రంబులఁ జేయించి వేదవ్యాసుండై నిజతపో మహత్త్వంబునం జేసి" (1–1–31) ఇంక "చేత" తక్షకుచేతఁ గుండలంబులుగొని (1-1-114); వలన : నాకుం గరుణింపఁడని (1–2–87) నన్ను గరుణింపుడని; నాయందు నీ శక్తియింతియు (1–2–109) నాపై; నాయం దధిక ధనంబు గొనిపొమ్ము (1–2–193) నా యొద్ద, నా వలన నాకుఁగొనుట (1–2–187) నేను పొందుట; నూతిలో వెలువడు (1–3–144) నూతి నుంచి; సకల వేదంబులు సదివె వశిష్ఠుతో (1–4–169) వద్ద; వివాహంబు చేయు పొంటె (1–4–191) కొరకు.

2–5. సంధి :

సంధిలో ముఖ్యంగా త్రికసంధిలో నన్నయ ఈ విశిష్టతను సాధించినట్లు స్పష్టమవుతుంది. ఏదో గణం కోసమనికాక, విశిష్టార్థ స్ఫురణార్థమే నన్నయ ఈ ప్రయోగాలు చేసినట్లు గమనించగలం.

అద్దివ్య. అత్తురంగంబు, అయ్యుదంకుండు, అకుండలంబులు (1–1–16), అద్దేవయాని (1–3–107); అక్కొ–చునకు (1–3–118); ఇన్నూ్నత (1–3–143); అవ్విప్రకన్యక (1–?–143); అవ్వనంబున (1–3–155); ఇన్నాతి (1–3–159); అక్కన్యం జూచి (1–4–26); ఇత్తన్వి (1–3–108); ఇలాగా ఎన్నో ఉదాహరణలు.

2–6. క్రియలు.

క్రియలు ఏ భాషకైనా జీవనాడులు అనడంలో అత్యుక్తి లేదు.

"అమలిన తారకా సముదయంబుల నెన్నను సర్వవేద శా
స్త్రముల యశేషసారము ముదంబున బొందను బుద్ధి బాహు వి
క్రమమున దుర్గ మార్గ జలగౌరవ భారత భారతీ సము
ద్రముఁ దఱియంగ నీఁదను విధాతృనకైనను నేరఁబోలునే"
(1-1-19)

ఎన్నను- ఎన్నుటకును అంటే లెక్కించడానికి, పొందను- పొందుటకును, ఈదను-ఈదుటకును- అనే విశిష్టార్థాల్లో ఈ పదాలు పై పద్యంలో ప్రయోగించి తన రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వాన్ని నిరూపించుకొన్నాడు నన్నయ.

నన్నయ కొన్ని క్రియల్ని క్త్వార్థంలో పునరుక్తి చేసి, తన్మూలంగ విశేషార్థ స్ఫురణకు అవకాశం కల్పించడం ఈ సూక్తి నిధిత్వంలో మరో విశేషం. అలాంటివి కొన్ని :

పర్వం బర్వన్ :

"అప్పులోముండు నిది నాకుఁ దొల్లి వరియింపఁబడిన భార్య పదంపడి భృగుండు పెండ్లియయ్యెనని వరాహరూపంబున నా సాధ్వి నతిసాధ్వ సచిత్త నెత్తికొని పర్వం బర్వన్" (1-1-131)

ఇక్కడ 'పర్వం బర్వన్' పరుగెత్తి పరుగెత్తి అనడంవల్ల ఎంత వేగంగా, ఎంత దూరంగా పరుగెత్తాడో స్పష్టమవుతుంది. పునరుక్తివల్ల కవి సాధించిన ప్రయోజనం ఇది. ఇలాగే

రోసి రోసి, వచ్చి వచ్చి :

"తిరుగుచుఁ బుట్టలం బొదలఁ ద్రిమ్మరు పాములరోసి రోసిని
ష్ఠుర వర దీర్ఘదండమున డొల్లఁగ వేయుచు వచ్చి వచ్చి య
య్యెడ నొక డుండుభంబను నహింగని వేయఁగ దండమెత్తుడున్
హరి హరి యంచు డుండుభ మహాహి భయంపడి పల్కె భార్గవున్
(1-1-153)

తలచి తలచి :

పలుకుల ముద్దును గలికి క్రొల్గన్నుల
    తెలుపుమ వలుఁద చన్నుల బెడంగు
నలఘు కాంచీ పదస్థలముల యొప్పును
    లలితాననేందు మండలము రుచియు
నళి నీల కుటిల కుంతలముల కాంతియు
    నెల జవ్వనంబున్ విలసనమును
నలస భావంబునఁ బొలుపును మెలపును
    గలుగు నగ్గిరికన్య తలచి తలచి 1-3-27)

ఉపరిచర వసువు గిరికా సౌందర్యాన్ని మరల మరల స్మరించి అనడంవల్ల ఆమెపై అతనికి గల వ్యామోహం వ్యక్తమవుతుంది.

చని చని :

పరాశరుడు 'సత్యవతిని జూచి యా మునివరుడు దానియందు మదన పరవశుండై దాని జన్మంబు దన దివ్య జ్ఞానంబున నెఱింగి యయ్యేడ యెక్కి దానితో నొక్కటఁ జనిజని' (1-3-37)

ఇందులో ఆ ముని సత్యవతితో 'చని చని' అనడంవల్ల ఎంతో దూరం వ్యామోహంతో వెళ్ళాడని స్పష్టమవుతుంది, ఇలాగే

'చని చని' దుష్యంతుడు వేటకై అరిగిన తీరులో ప్రయుక్తం

'చని చని ముందట నాజ్య హావిర్ధూత సౌరభ
    ధూమలతా తతులం (1-4-21)

ఇలాగా క్రియల్ని ద్విరుక్తంచేసి తద్వారా సూక్తి నిధిత్వాన్ని నన్నయ ప్రకటించడమే గాక ముమ్మారు ప్రయోగించి మరింత మనోజ్ఞం చేసిన పట్టు ఒకటుంది.

"తక్షకుఁడతి భీతుండై
యాక్షణమున నరిగె సురగణాధిప నన్నున్

పనుపు జేసి ముదిమిగొని జవ్వనం బిచ్చి
బూఁకొండను సుతుండు భూరియశుఁడు (1-3-95)

ఇక్కడ 'తలలు వాంచియున్న' ఇష్టంలేనప్పుడు వ్యక్తులు ఎలా ప్రవర్తిస్తారో అలాగే నన్నయ ప్రయోగించడం విశేషం. ఇలాగా ఎన్నైనా ప్రయోగాల్ని ఉదాహరించవచ్చు.

2. 7. వాక్యాలు :

క్రియల్లాగానే వాక్యాలుసైతం ప్రతీ భాషకీ ప్రాముఖ్యం. అందులో నిర్మాణం వల్లనే ఏ భాషైనా మరో భాషనుంచి వేరవుతుం దని స్పష్టమవుతుంది. వాక్యాలు కవి కృతులు సందర్భోచితంగా కావచ్చు. ఆనాడు ప్రజల వ్యవహారంలో ఉండవచ్చు. అలంకారిక భూషితమై ఉండవచ్చు. లేదా లోకన్యాయాన్ననుసరించి ఉండవచ్చు. ఇంకా సమయోచితంగా సూక్తుల్లాంటి వాక్యాలూ ఉండవచ్చు. ఇన్ని విధాల ఉన్న వాక్య ప్రయోగాల్ని నన్నయ ఎలా ప్రయోగించి తన రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వాన్ని అభివ్యక్తీకరించడాన్ని పరిశీలిద్దాం ఇతః పూర్వం వాక్య గతమైన ఇతర అంశాల్ని పరిశీలించాం. ఇక్కడ వాక్యాల్ని గమనిద్దాం.

2. 7. 1. కవి కల్పిత సూక్తులు :

విన నభిలాష పెద్దయై యుండు (1-1-11) (వినాలన్న కోరిక అధికంగా ఉంది అనడానికి)

"తగునిది తగదని మెదలో
వగవక సాధులకుఁ బేదవారల కెగ్గుల్
మొగిఁ జేయు దుర్వినీతుల
కగు ననిమిత్తాగ మంబులైన భయంబుల్ (1-1-88)

సరమ కుమారుడు సారమేయుడు అనేవాణ్ణి జనమేజయుని తమ్ముళ్ళు నిష్కారణంగా కొట్టారని జనమేజయునితో సరమ ఫిర్యాదు

'నా యొద్దన పలుకనీకు నానయులేదే'

'మా యయ్యకుఁబాయకపని,
సేయుచు దీవించి ప్రియము సేయుచు నుండున్
మీాయయ్య యేటి మహిమలు
నాయొద్దనె పలుక నీకు నానయులేదే' (1-3-137)

నాయొద్ద పలుకడానికి సిగ్గులేదా అంటుంది. దేవయానితో శర్మిష్ఠ. ఇవి ఈనాడు ప్రయోగంలో ఉండడం విశేషం.

'ఎందు బోయి రొక్కోవారు' (1-4-2?)

గౌరవార్థం దుష్యంతుడు కణ్వుని గూర్చి శకుంతలతో నన్న మాటలు. 'వారు వచ్చు నంతకు నొక్క ముహూర్తం బుండునది'

(1-4-23)

శకుంతల దుష్యంతునితో అన్నమాటలు ఒక్క క్షణం ఆగి వెళ్ళండి అనడం ఈనాడు ఉంది.

'ఇంతకు నింతయు నెఱుగరె జనులు' (1-5-28)

కన్య అయిన కుంతి వాపోయినతీరు

'గత కాలము మేలు వచ్చు కాలము కంటెన్' (1-5-159)

నన్నయ కృతం. ఇది అత్యుత్తమ సూక్తిలా మిగిలిపోయింది. కవి ప్రతిభకిది నిదర్శనం, పాండురాజు మృతిలో దుఃఖితులైనవారి నోదారుస్తూ వ్యాసుడు చెప్పిన మాటలు,

'వీరెవ్వరయ్య ద్రుపద మ
హారాజులె యిట్లు కృపణులయి పట్టువడన్
వీరికి వలసెనె యహహా మ
హారాజ్య మదాంధకార మది వాసె నొక్కో' (1-6-90)

ఇందులో ప్రతిపదం, ప్రతివాక్యం, అర్థయుక్తితో కూడి ఎంతో

5. శుక్రుడు కూతురు దేవయానికి చెప్పిన హితం
'అలిగిన నలుగక యెగ్గులు
పలికిన మఱి వినని యట్లు ప్రతివచనంబుల్
పలుకక బన్నము వడి యెదఁ
దలపక యున్నతఁడు చూవె ధర్మజ్ఞుఁడిలన్ (1–3–147)

6. శర్మిష్ఠ యయాతికిఁ జెప్పిన మాటలు–
"చను బొంకఁగ బ్రాణాత్యయ
మున సర్వ ధనాపహరణమున వధగా వ
చ్చిన విప్రార్థమున వధూ
జన సంగమమున వివాహసమయములందున్" (1–3–178)

7. యదు తుర్వ సుద్రుహ్యానులు యయాతికిచ్చిన సమాధానం–
'నరులు గల కాలమునైనను
దరుణులు రోయుదురు డాయ ధనపతి యయ్యుం
బురుషుఁడు దుర్వార జరా
పరిభూతి నభీష్ట భోగ బాహ్యుఁడు కాఁడే' (1–3–194)

8. కణ్వుఁడు శకుంతలకు నచ్చచెప్పడం–
'ఎట్టి సాధ్వులకును బుట్టిన యిండ్లను
బెద్దకాలమునికి తద్ద తగదు
పతుల కడన యునికి సతులకు ధర్మవు
సతుల కేడుగడయుఁ బతుల సూవె' (1–4–66)

2.7.3. సామెతలు :
శకుంతల తన పూర్వ కృతాన్ని గూర్చి చెప్పడం–
'నుడువులు వేయు నింకేల యిప్పాటి నోములు
నోల్లి కడకి నోచితిని గాక' (1–4–103)
శంతనుని సంతోషం ఇందు వ్యక్తమవుతుంది.
(76)

'ఉగ్రగతం బమ్మినయట్టి కోపపరుపాలికి భామలు వోవనోడరే
(1–4–38)

శకుంతల దుష్యంతుని గూర్చి పల్కిన పల్కులు
'ముద్ధులధిపులు మఱవరె బహుకార్యభారమగ్నులు కారే'
(1–4–69)

'మఱి యెఱిఁగి యెఱుగ నొల్లని
కఱటిం దెలుపంగఁ గమల గర్భుని వశమే' (1–4–72)

భార్యల యందు కామలీలావినోదుడైన విచిత్రవీర్యుని గూర్చి పల్కిన మాటలు.

'కామిని నయంబున నొండు దలంపఁబోలునే' (1–4–215)

3. 0. ఇలాగా నన్నయలోని రుచిరార్థభరితాలైన అనేక సూక్తులు నానారీతుల పరిశీలించేవారికి గోచరమై ఆతని కవితాత్మ స్పష్టమవుతుంది. ఇలాంటి మార్గదర్శకుడు కావడం వల్లనే నన్నయ ఆదికవి. దాగనుశాసనుడు అయ్యాడనడం సత్యం. ఈనా పరిశీలన ఆదిపర్వం ఐదు ఆశ్వాసాలకు మాత్రమే పరిమితం. ఇలాగే పరివ్యాప్తంగా పరిశీలంచాలంటే ఒక సిద్ధాంతవ్యాసమే అవుతుంది.

ఇంకా నన్నయ పద్యశిల్పంలో, కథాకథన శిల్పంలో సన్నివేశాల్లో, సంఘటనల్లో వివిధ ముఖాలా పరివ్యాప్తమై గోచరించి సహృదయ హృదయాలను అలరిస్తాయి. మరి సాహిత్య ఆలోచనామృతం కదా!

అను పద్యములోని మూడు లక్షణములును దండ్యాదుల వస్తురీతి అలంకారములకు ప్రతీకలుగా తీసికొనవచ్చును. రసప్రధాన్యమును నన్నయ యెఱుగనివాడు కాదు. సముద్ర వర్ణనమునందు (ఆది-2-27) 'నాటక ప్రయోగంబునుంబోలె ఘనరసపాత్ర శోభితరంగరమ్యంబైన దాని' అని శ్లేషించి నాటకమునందు రసస్థానమును సూచించినాడు.

నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి-అనగానేమో యోచింతము. నానా-అనేకములైన, విస్తారమైన అనియర్థము చెప్పవచ్చును. బహు విధములైన, లేక బహుభంగులైన అనియు చెప్పవచ్చును. రుచిరార్థ-రుచిరములైన యర్థములుగల, సూక్తి = సూక్తులయందు, నిధి = గనివంటి వాడు. రుచికలది. రుచి హేతువైనది రుచిరము అని చెప్పవచ్చును. 'మధు' శబ్దమునకు మత్వర్థమున మధురము అని రూపమగును. తియ్యనైనది. రుచిరశబ్దమునుగూడ నట్లే నిష్పన్నము చేసుకొనవలెను. రుచిమంతమైనది రుచిరము. ఇచ్చట రుచియనగా సహృదయాహ్లాదకరమైనది. దీనినే దండ్యాచార్యుడు ఇష్టార్థము అని వ్యవహరించును. 'శరీరం తావదిష్టార్థ వ్యవచ్ఛిన్నా పదావళీ' అని యాతని కావ్య లక్షణము. నన్నయ రుచిరార్థము దండ్యాచార్యుని ఇష్టార్థమును అభిన్నములనియే చెప్పవచ్చును. దీనినే ఉత్తరకాలికుడగు జగన్నాథుడు 'రమణీయార్థము' అని పేర్కొనును. దండి, నన్నయ, జగన్నాథుడు ఒక కోవకు చెందినవారు. అర్వాచీనుడగు జగన్నాథుడు ధ్వనిప్రస్థానముచే ప్రభావితుడయినవాడు. ప్రాచీనకాలంకారికుడగు భామహుడు కావ్యముయొక్క శరీరమునుగూర్చి కాని, ఆత్మనుగూర్చి కాని అభినివేశమును చూపలేదు. కావ్యనిర్మాణమునకు కావలసిన సామగ్రిని సూచించి తృప్తిపడెను.

"శబ్ద శ్ఛందోభిధానార్థా ఇతిహాసాశ్రయాః కథాః। లోకోయుక్తిః కలాశ్చేతి మంతవ్యా కావ్యగైర్హ్యమీ" అన్నాడు భామ

లకే అగ్రతాంబూలముగా దండిమతము. సేతుబంధ కావ్యమును గూర్చిన యాతని ప్రశంసా వాక్యములు గమనింపదగినవి.

'మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః।
సాగరః సూక్తిరత్నానాం సేతుబంధాదియన్మయమ్॥

'మహారాష్ట్ర దేశమాశ్రయముగా గల భాషను ప్రశస్తమైన ప్రాకృతముగా విజ్ఞులు తలతురు. సూక్తిరత్నములకు నిలయమైన సముద్రమువంటి సేతుబంధాది కావ్యములిందే వెలిసినవి.' ఆదిశబ్దముచే సప్తశతివంటి ఇతర కావ్యములని వ్యాఖ్యాతలు వివరించినారు. ప్రాకృత కావ్యములకును దేశికావ్యములకును సూక్తి సంపద ప్రత్యేక ధర్మముగా చెప్పినట్లైనది. నన్నయ భట్టారకుడీ భావమే కలవాడుగా తోచును.

నన్నయభట్టేకాదు ప్రాచీనులైన ఆంధ్ర కవులుకూడ ఈ భావమేకలవారుగా కనబడుచున్నారు. నన్నయకు మిక్కిలి సమీపస్థుడైన నన్నెచోడ మహాకవిగూడ కావ్యమునందు సూక్తుల స్థానమును మిక్కుటముగా తలిచినాడు.

''సరళముగాఁగ భావములు జానుఁదెనుంగున నింపుపెంపుతోఁ
బిరిగొనవర్ణనల్ ఫణితిపేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁబ్రాణముల్ మధు మృధుత్వ రసంబునఁ గందళింపన
క్షరములు సూక్తులార్యులకుఁ గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలఁగాన్ ॥

కుమా. 1—35

నన్నయ అక్షరరమ్యతను పేర్కొనెను. నన్నెచోడుడును అక్షరములను తలచినాడు. ఈయక్షరములు కేవల వర్ణమాల కాదనుట తథ్యము. దీనిచే ఈ యుభయకవులును శబ్దాలంకారములను గాని రీతులనుగాని సూచించు చున్నారని తలంపవలసి యున్నది.

అట్లే కుమారసంభవము 1-36 పద్యమునందును సూక్తులను స్మరించినాడు.

సూక్తియనగా రుచిరమై చమత్కార యుక్తమైన కూర్పు అని గ్రహింతము. ఈ చమత్కారము ఒక్కొక్క పదమునందు, పదబంధమునందు, సమాసమునందు, కారకమునందు, వాక్యమునందు బహుభంగుల చూడవచ్చును. నన్నయ పేర్కొన్న నానారుచిరార్థ సూక్తులు ఇంత వైవిధ్యముగలవి. పదమునందు చమత్కృతి యనగా ఆ పదము తన వాచ్యార్థమును వీడి మనోహరమైన అన్యార్థము నందు వాడబడుట. రూపకలక్షణమును దానికి సంక్రమింపజేయుట. దీనిని లక్ష్యార్థమనవచ్చును. ఆంగ్లమునందు Metaphorical Sense అనుచున్నారు. పదబంధము, ఒకటికన్న యెక్కువ పదములు గుత్తిగా నేర్పడి వాచ్యార్థమును వీడి మరొక రుచిరార్థమునకు ప్రతీకగా నేర్పడుట. ఇట్టి సందర్భములలో జహల్లక్షణ - అజహల్లక్షణ - ధర్మములను గూడ అన్వేషింపవచ్చును. ఒక్కొక్క సమాసమునందొక చమత్కార పోషణ యుండును. కారకము నందును వాచ్యార్థభిన్నమైన చమత్కారమున్నచో దానిని కారక గతసూక్తి యనవచ్చును. ఒక సంపూర్ణ వాక్యమునందు చమత్కారార్థము నిబద్ధమైయున్నచో దానిని వాక్యగతసూక్తి యనవచ్చును. సాధారణముగా సూక్తి యనగా సంపూర్ణ వాక్యగతమైనదానినే గ్రహించుచున్నారు. ఈ సూక్తులు కొన్ని కవిప్రతిభా కల్పితములు. కొన్ని లోకవ్యవహారము నుండి గ్రహింపబడినవి. కవికల్పితములలో తిరిగి రెండు భేదములు గుర్తింప వచ్చును. కవి స్వయముగా చెప్పినవి. కవి కల్పితమైన పాత్ర ముఖమున చెప్పింప బడినవి. వీనిని కవి ప్రౌఢోక్తి సిద్ధములు, కవినిబద్ధ వక్తృ ప్రౌఢోక్తి సిద్ధములు అని వ్యవహరింప వచ్చును. ఇట్టి వానినన్నిటిని కలిపి తెలుగులో సామెతలు అని పేర్కొనుచున్నాము. నానుడి, పలుకుబడి, మున్నగునవి అసంపూర్ణ వాక్య గత సూక్తులుగా గ్రహింప వచ్చును.

వివర్ధించు —

విశేషముగా వర్ధిల్ల జేయుట. 1-5-9 ఈ కులము వివర్ధింపగ నా కభిమతము. వర్ధిల్లు అకర్మకధాతువు. దీనిని సకర్మకము చేయుట చమత్కారము. ఇప్పటి వాడుకనుబట్టి వర్ధిల్లునట్లు చేయుట అని వివరణాత్మకముగా చెప్పవలెను. ఒక్క ఉపసర్గనుచేర్చి నన్నయ దీనిని సకర్మకముగాచేసి చమత్కారము చూపినాడు.

ఎందు —

ఎక్కడ అనునర్థమున 1-5-16. ఇక్కుమారున కెందు వివాహంబు సేయుదమని, ఒక కన్యక భవిష్యత్తునుగూర్చి మాటలాడుచు లోకమున ఇట్లందురు "ఇది యెక్కడ పడుతుందో, ఏయింట్లో పడుతుందో."

వేఁడు —

కోరు 1-5-21. ఇమ్మంత్రంబుపదేశించిన దాని శక్తి నెఱుంగ వేఁడి. ఎఱుగఁగోరి ఇప్పుడు మనము దీనిని ప్రార్థించు అను నర్థమున వాడుచున్నాము. ఈ యర్థము కూడ నన్నయకు పరిచితమే. "వేఁడు కొంతయుఁ గష్టమైనను వేఱులేని సుహృజ్జనున్! వేఁడికోలుచితంబ" 1-5-218.

నిలువుండ —

నిలిచిపోవుడు, ఆగిపోవుడు, అనునర్థమున వాడబడుచున్నది. 1-5-68 'ఇటచను, దేరకనిలువుండయి వియదేవపథంబుల్' కూర్చుండుటకు వ్యతిరేకము నిలుచుట, ఇట్టి సంకుచితార్థమునందుగాక పెంపొందిన యర్థమున ఈ క్రియనువాడుట చమత్కారము. నిలువుడు, నిలువుండు, నిలువుండి, నిలువుండ ఇట్టి రూపములు వేంగిమండల ప్రయోగములు. ఈ సందర్భమున తెలంగాణమునందలి ప్రయోగము ఇంకను చమత్కారముగా నున్నది. 'నిలువుండ్రి, చేయుఁడ్రి, నడువుండ్రి'

నున్నది. 'మెచ్చనంటా వీవు నీవిక! మెచ్చకుంటే మించి పాయెనే' 'కవిత చెప్పి యుభయ కవిమిత్రు మెప్పింప నరిది బ్రహ్మకైన' కేతన.

ఇందుండి నవయక —

ఇక్కడ ఉండి కష్టపడక - 1-5-61. 'మీరందుండి నవయక హస్తిపురంబునకుంజని'. ఎందుండి, ఇందుండి మున్నగు ప్రయోగములు నన్నయ కిష్టములు- 'ఎందుండి వచ్చితిందుల కిందుండఁగ నీకు నిష్టము' 1-5-213 ద్రోణునితో భీష్ముని మాటలు. పదబంధగతమైనవి పెక్కులు వచ్చుచుండును. సుఖావసరంబున నున్న 1-5-57; ఋణము తీఱుట 1-5-70; అంతియ సంతసిల్లు 1-5-128; ఆడుపుట్టువున 1-5-129 నేఁబోరచి యాడు పుట్టువున- మాద్రిపలుకులు; కమ్మని లతాంతముఁలు 1-5-138; ఇల్లడయిడి 1-5-148 కొడుకుల నిందఱ నిల్లడయిడి; ఎడసేయక - ఆలస్యముచేయక, వేరు చేయక 1-5-148 ఒండొరుల గడవంగ వచ్చి- 1-5-150. వీపులొలియ 1-5-165. వీపులొలియ నందఱ నీడ్చెన్. మేఁయాడక నిద్రవోవు - 1-5-170 భీముడు మేయాడక నిద్రపోయెను; చదువనొల్లక 1-5-185. వేదముల్ చదువనొల్లక-వలచు ధాతువు వ్యతిరేకరూపము. తెలంగాణమున బాగుగా వాడుకలో నున్నది. నేనొల్లను కం; ధనమెల్ల 1-5-200. ఉన్న ధనమంతయు అని నేటి వ్యవహారము కొలఁదియెఱుంగక 1.5-203. కొలఁది యెఱుంగ కిట్టిపలుకులే వలుకందగుఁ గాదు నాక. అంతరము తారతమ్యము అని నేటి వ్యవహారము. ఎద్దియు చేయునదీ నేరక 1-5-206. ఒండొరుల మొగంబు చూచి 1-5-210. నాలుగేన్ పాడి కుఱ్ఱులు. 1-5-218. నాలుగు ఆవు గొడ్లు అన్నట్లు. నాలుగేన్ పొగసినకూరలున్ అని ఆముక్తమాల్యద. నాకంటెను మీకంటెను 1-3-240 ఏకలవ్యుని గూర్చి యర్జునునివాక్యములు. వగ్లె యని 1-5-248. 'స గేయఁని' ఇప్పటి వ్యవహారము. ధర్మజుం బడరి 1-5-251. నీళ్ళ నాడుచు

పై ప్రయోగములనుబట్టి 'ఒకానొక విభక్తికి కొండొక విభక్తి కానంబడియెడి' అని చిన్నయసూరి చెప్పినది వాస్తవమేయనిపించును. విభక్తి ప్రత్యయములుగా వాడుచుండిన శబ్దములును కాలాంతరమున మారుచూవచ్చినవి. వాని విభక్తి సంబంధమును నియతముగాలేదు. కారక ప్రపంచము ద్రవస్థితిలో నున్నది.

వాక్యగతములు

సూక్తులు సామాన్యముగా వాక్యగతములుగానే యుండును. సంపూర్ణ వాక్యమే సూక్తియొక్క సహజస్థితి యనుట యుక్తము. అసంపూర్ణ వాక్యగతములు పదబంధముల కోటిలోనికి రాదగును. ఈ సూక్తులలో కొన్ని విభాగములను మనము గుర్తింపవచ్చును. (1)లోక వ్యవహార జన్యములు. వీటిని నానుడులు, పలుకుబళ్ళు, జాతీయములు, భాషీయములు ఇత్యాదిగా వ్యవహరింపవచ్చును. (2) అలంకారాశ్రయములు. దీనిలోనే అర్థాంతరన్యాసాదులు వచ్చును. (3) కవికల్పిత సూక్తులు ఇవి కవి యొక్క లోకజ్ఞతపైనను, వక్తృప్రతిభపైనను ఆధారపడి లోకమునందు సువ్యాప్తినంది సామెతలా యను భ్రమను కల్పించునంతగా ప్రాకిపోవును. ఉదాహరణకు నన్నయ ప్రయోగించిన ఒక సూక్తిని, ఒక సామెతను గైకొందము. 'గత కాలము మేలు వచ్చు కాలముకంటెన్' 1-5-159. కృష్ణ ద్వైపాయనుడు సత్యవతీ దేవితో అన్నమాటలు. "రోయు తీగ కాళ్ళంబెనగెందాననుచుం బొంగిభీష్ముఁడు." 1-5-220. మనుమలకొరకు సమర్థుడైన గురువును వెదకుచుండగా ద్రోణాచార్యులు కౌరవులకడకు వచ్చెను. భీష్ముడు సంతసించెను. రోయుతీగ కాళ్ళం బెనగెను, అను సామెతను ఈనాటికిని మనము వాడుచున్నాము. 'వెదుకబోయిన తీగ కాళ్ళకుదగిలినట్లు' అని దీని నేటిస్వరూపము-గతకాలము మేలు వచ్చుకాలముకంటెన్ అను నన్నయగారు కల్పించిన ప్రౌఢసూక్తికూడ అతిశయ వ్యాప్తిని

ఈనాటికిని పెద్దలీ సంప్రదాయముననుసరింతురు. ఎందుండి వచ్చితిం దుల కెందుండఁగ నీకునిష్టము 1–5–213 ద్రోణునితో భీష్ముని పలుకులు. తనయుం డెడ్చెను పాలునాకుఁ బోయుండనుచున్ 1–5–216. అశ్వత్థామ బాల్యమును గూర్చి ద్రోణాచార్యునిమాటలు. ఇచ్చట యేడ్చుట అనగా మారాముచేయుట, తెలంగాణపు పలుకుబడిలో జిద్దు చేయుట. ఇదెదేహం బిదెయర్థంబిదెనా పరిజనము – 1–5–242. ఏకలవ్యుని మాటలు.

2. అలంకారాశ్రయములు

ఇంతులెప్పుడు నపరాధయుతలు 1–5–22 సూర్యునితో కుంతి విన్నపము 'మున్గట్టిన కర్మఫలంబులు । నెట్టిన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్' 1–5–58. పాండురాజు పశ్చాత్తాపము. పాపమో, పుణ్యమో మూటగట్టుట అను వ్యవహారము నేటికిని గలదు. జీవించిన మృతిఁ బొందిన నిర్విశేషము 1-5-74. పాండురాజు నిర్వేదము. బ్రతికినా చచ్చినా ఒక్కటే అని నేటి వాడుక. సంసారమతి చంచల మెండమావులట్టుల, సంపత్ప్రతతు లతిక్షణికంబులు - 1–5–59. దుర్యోధనాదుల దుశ్చేష్టలను చూడకుండ సంసార నివృత్తొలుకండని వ్యాసుడు సత్యవతీదేవికి బోధించుట ప్రసంగము సూక్తులు కొన్ని నీతిబోధకములు, వేదాంత ప్రతిపాదకములు, కర్తవ్యపు బోధకములుగ నుండును. 'కర్మబంధములు గ్రక్కునఁ బాయుదుఁ బుణ్యగతికినేగు పురుషునట్లు - 1-5–173. కృతఘ్నునకుం జేసిన లగ్గులునుంబోలె 1–5–180. దుర్యోధనుడు చేసిన యెగ్గులు విఫలమైనవను ప్రసంగము. విద్యలెల్ల నభ్యాసమునఁ బడయ భారములేదని 1-5–228. చీకటిలో అన్నము తిననేర్చిన యర్జునుని యనుభవము.

3. కవి కల్పిత సూక్తులు

గత కాలము మేలువచ్చు కాలముకంటెన్ 1-5 – పాపవ్యవసాయుల చెయ్వు లర్థవంతములగునే 1–5–176. పాటుఁడు సంగడి కాడె

నన్నయ - 'ప్రసన్నకథా వివిధార్థయుక్తి'

శ్రీ పరిమి సాంబయ్య,

మహాభారతము వివిధార్థ ప్రతిపాదక గ్రంథరాజమని అందరకు తెలిసిన విషయమే. ధర్మతత్త్వజ్ఞులకు ధర్మశాస్త్రముగను, అధ్యాత్మ విదులకు వేదాంతముగను, నీతి విచక్షణులకు నీతిశాస్త్రముగను, కవి వృషభులకు మహాకావ్యముగను, ఐతిహాసికులకు ఇతిహాసముగను, పౌరాణికులకు బహుపురాణ సముచ్చయముగను, మహాభారతము విశ్వజనీన మైనది.

ఇట్టి 'నానా వేదవేదాంత విద్యాయుక్త' మయిన మహాభారతమును, జిజ్ఞాసువులై సారమతులైన వారు ఏదో ఒకదృష్టితో పరిశీలించిన; వారికి మహాభారతముయొక్క సమగ్ర స్వరూపము తెలియదు. సర్వ శాస్త్ర కోవిదులు, బహుముఖ ప్రజ్ఞగలవారు, నగు కవులు 'సహస్రాక్షులై (వేయికళ్ళతో) మహాభారతమును 'లో నారసి' సారమును గ్రహించి మేలనవలె నని నన్నయ భావన. 'వేయికళ్ళతో భారతమును పరిశీలింపవలె నన్న భావము 'కవీంద్ర' లోని 'ఇంద్ర' శబ్దముచే గ్రాహ్యము. 'ఇంద్ర' శబ్దము శ్రేష్ఠార్థద్యోతకమే అయినచో కవిశ్రేష్ఠత్వము సిద్ధించి 'కవివృషభ' త్వమునకు తుల్య మగునే కాని సహస్రాక్ష పరిశీలకత్వము సిద్ధింపదు.

ఆంధ్రమహా భారతావతారిక యందున్న 'సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకవి (లి) తార్థయుక్తిలో(తో) నారసి మేలునాన్' అను పద్యపాదమునకు వి-లి, లో-తో, లకు గల లిపిసామ్యమువలన, లేఖక ప్రమాదము వలన, ఎటులైన నేమి? అనేక పాఠాంతరము లేర్పడినవి. పాఠపరిశీలనకు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమువారు

ఈ "ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తిలో నారసి" అను పాదము మొట్ట మొదటి సారిగ 1922 సం॥న ప్రచురింపబడిన "రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక"లోఁ గైకొనబడినది. ఇంతకు పూర్వము 1909 సం॥న ముద్రితమైన నన్నయ భట్టారక చారిత్రము (శ్రీ కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్య) నందును, 1907 న వెలసిన (శ్రీమదాంధ్ర మహాభారత మునందును (తంజనగరం తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యంగారు), 1913 సం॥న శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారి 'మహాభారతాంధ్రీకరణ విమర్శనము' నందును, 1920 సం॥న శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారి "ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము" నందును, ప్రసన్నకథా క'వి' తార్థయుక్తి 'తో' నారసి అనియే కలదు.

2. ప్రసన్నకథా క"లి" తార్థయుక్తి 'తో' నారసి: ఈ పాఠమును శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారొక్కరే గ్రహించిరి. కాని వారు దీనిని వివరింపలేదు. (ఆంధ్ర కవితరంగిణి. ప్రథమ భాగము. 1947)

శ్రీ చాగంటి వారు ఈ పాఠమును చాలయుక్తితో గ్రహించి నట్లనిపించుచున్నది. 1922 సం॥న 'ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తి 'లో' నారసి, ప్రచురింపబడగ, 1925 సం॥న వావిళ్ళవారి భారత ప్రతి యందు "ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తిలో నారసి" ప్రధాన పాఠమై, పాఠాంతరముగ 'కవితా' 'యుక్తితో' నిలచినది. ఈ ప్రతిని చూచిన చాగంటివారు ప్రధాన పాఠమునుండి, 'ప్రసన్నకథా కలితార్థ'ను పాఠాంతరమునుండి "యుక్తితో"ను గ్రహించి ఈ పాఠమును గైకొన్నట్లు భావింపనగును.

3. ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తిలో నారసి

శ్రీ విశ్వనాథ :— ప్రసన్నకథ యొక్కయు, కవితార్థము యొక్కయు, యుక్తి అనగా కవితార్థములో ప్రసన్నమైన కథ యుండుట. కథ ప్రసన్నమగుట.[5]

4. ప్రసన్న కథా కవితార్థ యుక్తితో నారసి :

(శ్రీ) వంగూరి సుబ్బారావు. 'ప్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తితో నన నేమి ? ప్రసన్నమైన కథ, కవిత, అర్థయుక్తి యివి యున్నవా లేవా అని యోచించుట గదా ! అనగా సంస్కృత భారతమునకు సరియైన భాషాంతరము, సరసమైన శైలి, కవితలోని సౌభాగ్యము సరియైన యర్థము ఇవి ఉన్నవా? లేవా? అని యోచించిరి. ఉండుటచేతనే మే లనిరి. అని మరల వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరనుకొందము' 10

[ఇంకెవ్వరును ఈ పాఠమునకు వివరణము నియ్యలేదు. అంతే కాదు. మిగిలిన అయిదు పాఠాంతరములను గూర్చి కూడ ఎవ్వరూ పరిశీలింప లేదు]

పాఠ వివరణము :

ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తిలో నారసి :

ఈ పాఠమునకు పాఠ భేదములు: కలిత/కవిత/కథిత/వివిధ/ మొదలైన వానిచే కలుగుచున్నవి.

ధనము సమయమునకు లేనివానికి దానియొక్క అవసరము బాగుగా తెలియును. అట్లే సమాసములోని శబ్దముయొక్క సార్థకతను తెలిసికొనవలెనన్న ఆ శబ్దమును సమాసమునుండి తొలగించి (Elimination) చూడవలెను. ఇట్లు శబ్దమును సమాసమునుండి తొలగించిన ఆ సమాసము యొక్క అర్థమునందు మార్పులేనిచో తొలగింపబడిన శబ్దము సార్థకము కాదని, పూర్వార్థము సంధిల్లనిచో, ఆ శబ్దము సార్థకమైన దని, తెలిసికొన వచ్చును.

ఈ పద్ధతి ప్రకారము కలిత కవిత వివిధ కథిత లను సమాసము నుండి తొలగించిన –

ప్రసన్న కథా 'కలిత' అర్థయుక్తి ప్రసన్న కథార్థయుక్తి–అగును.

పై అర్థములను దృష్టియందుంచుకొని 'ప్రసన్నమైన కథలచే ఎఱుగబడిన అర్థముల (భారతార్థముల) కూడిక' అని 'ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి'కి అర్థము చెప్పవచ్చును. అయినను, ఈ అర్థమును ప్రసన్నకథార్థయుక్తి నుండియు పొందవచ్చును.

పై పరిశీలనము వలన తేలిన విషయము, I, VII, పాఠముల కన్న వేరు పాఠము గ్రహింపదగు నని.

'ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి' అసాధువని కాదు. ఒకదృష్టితో చూచిన సాధుపాదము. దీని నాలంబనముగా చేసికొని వెలసిన నన్నయ కవితారీతుల వివరణ లన్నియు ఏకకోణ పరిశీలనమునకు పరిమితమైనట్టివే. (శ్రీ) గొబ్బూరి వేంకటానంద రాఘవరావుగారి "నన్నయ భట్టు—విజ్ఞాననిరతి," (శ్రీ) డా॥ కె. వేంకటేశ్వర్లుగారి 'Political philosophy of Bharatha,' (శ్రీ) డా॥ పి. వేంకటరాజుగారి "మహాభారతము—ఉపాఖ్యాన తత్త్వము." (శ్రీ) డా॥ వి. వి. ఎల్. నరసింహారావుగారి 'నన్నయ కవిత్వము – అక్షర రమ్యత' మొదలైనవి భిన్న భిన్న దృక్కోణ పరిశీలనములు. ఇట్లే, పంప-నన్నయ తులనాత్మక పరిశీలనము, ఆంధ్ర మహాభారతము – ఆధ్యాత్మిక తత్త్వము, నన్నయ-పురాణ కథాకథన దక్షత, నన్నయ భారతము– నీతిశాస్త్రము, మొదలగు వివిధ విషయములపై పరిశోధనము జరిగినఁగాని నన్నయయొక్క-బహుముఖ ప్రజ్ఞ తెలియదు.

ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తిలో నారసి :

సంశోధిత ప్రతిలోని ఈ ప్రధాన పాఠమునకు వావిళ్ళవారి ప్రతిలోని పాఠము ఆధార మని సంపాదకులు తెల్పినారు. కాని ఏయే తాళపత్ర ప్రతులు ఆధారములో తెలుపలేదు. సంశోధిత ప్రతియందు-

ప్రసన్నకథా 1 కవితార్థ 2 యుక్తిలో 3 నారసి.

'కథితార్థ యుక్తి' అను పాఠాంతరమునిచ్చు తావున (Foot Note) "కథాకథితార్థయుక్తి" అని ముద్రితము [12], పాఠాంతరమును యథాతథముగ గైకొన్నచో ఛందోదోష మేర్పడును.

"కథిత" మనగా చెప్పబడినది "ప్రసన్నముగా చెప్పబడిన కథయందలి అర్థముల కూర్పు" అని సమాసార్థము.

సూతుడు శౌనకాది మునులకు వినయావనతుండై నమస్కరించి తాను 'పురాణపుణ్య కథాకథన దక్షుం' డని చెప్పెను. 'సూతునకు కథాకథన దక్షత' అను విశేషణము సంస్కృత భారతమున లేదు— 'లోమహర్షణపుత్ర ఉగ్రశ్రవాః సూతః పౌరాణికో నైమిశారణ్యే శౌనకస్య కులపతే ర్ద్వాదశవార్షికే సత్రే ఋషీనభ్యాగతానుపతస్థే' (1–4–1 శ్లోక) తెనుగు భారతమునందే కలదు. ఈ 'కథాకథన దక్షత' నన్నయ దని భావింపనగును. అట్టిచో 'కథాకథితార్థ యుక్తిని' మరల చెప్పుట వలన ప్రయోజనములేదు. అంతేకాదు. ఈ పాఠమునకుంగల అర్థము 'ప్రసన్న కథార్థయుక్తి' అను సమాసార్థమునకు సమానమగుటచే 'కథిత' శబ్దము వ్యర్థమగు చున్నది.

'ప్రసన్న కథాకవితార్థ తత్త్వమున్నారసి; / మొప్పారసి'

ఈ పాఠములకు ప్రసన్నమైన కథల యందలి కవితార్థ తత్త్వమును విచారించి కవితార్థ తత్త్వముయొక్క గొప్పదనమును విచారించి అను అర్థములు చెప్పదగును. ఇందు కవితార్థ తత్త్వమొప్పారసి అనునది 'కవితార్థయుక్తిలో నారయు'టకు సమానము.

'లోనారయు' 'ఆరయు'ట కన్న అధికార్థబోధకము. కావున III వ పాఠము VIII వ పాఠముకన్న మెరుగు V వ పాఠమునందు "లో తారసి" అని కలదు. "లో తారసి" "లో నారసి" ఇంచుమించుగ సమానములు.

ప్రసన్నకథా వివిధార్థ యుక్తిలో నారసి :

మహాభారతములోని ఇతిహాస వస్తు సముదాయము నన్నయ రచనలో ప్రసన్న కథగా పరిణమిల్లినది. 'నానా వేదవేదాంత విద్యాయుక్తంబగు' విషయము, 'వివిధార్థ యుక్తి'లో తెలుగున వెలిగినది. ఈ పద్యములోని ఇతిహాస వస్తుసముదాయము 'నానా వేద వేదాంత విద్యాయుక్తంబగు దాని' భావముల సంక్షిప్తీకరించిన ప్రసన్నకథా వివిధార్థయుక్తి అగుచున్నది.

భారతము ఆదరణీయసార వివిధార్థ గతిస్ఫురణంబుగల్గి యష్టాదశపర్వ నిర్వహణ సంభృతమై, పెనుపొంది' యుండెనని తిక్కన చెప్పినాడు.[13] ఈ పద్యములోని 'వివిధార్థగతికి' సంశోధిత ప్రతిలో 'కవితార్థగతి' అను పాఠాంతరము గలదు. ఈ పద్యములోని 'సార వివిధార్థగతి' 'ప్రసన్నకథా వివిధార్థ యుక్తి'ని తలపించుచున్నది. అంతేకాదు. 'వివిధం సంహితాజ్ఞానం దీపయంతి మనీషిణః' (1-1-51) అను భారత శ్లోకార్థము 'వివిధార్థ గతిస్ఫురణమే' 'వివిధార్థయుక్తికి' మూలముగా నున్నది.

వ్యాసముని ప్రణీత పరమార్థమును తెల్లము చేయుశక్తి ప్రసన్నకథా వివిధార్థ యుక్తికే కలదు. కవితార్థయుక్తి, తత్త్వార్థ యుక్తి, కథితార్థయుక్తి వ్యాస హృదయమును తెలుపవు. ఈమూడిటి కన్న 'కలితార్థయుక్తి' అర్థవంతమైనది.

'కూ' ధాతు నిష్పన్నమైన 'కవి'కి, వర్ణించువాడు అనిఅర్థము. అంతేకాక దాగియున్న దానిని ప్రకాశవంతము చేయువాడు. సర్వము ను వ్యక్తము చేయువాడు 'కవి' అని యాస్కాచార్యులు నిర్వచించిరి.

విశ్వా రూపాణి ప్రతి ముంచతే కవిః
ప్రాసావీ ద్భద్రం ద్విపదే చతుష్పదే
వినాక ముఖ్యత్ సవితావ రేణ్యోఽను
ప్రయాణ ముషసో విరాజతి.

అథస్సూచికలు :

1. నన్నయగారి ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి. పుట 19
2. ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభదశ (నన్నయ భారతము) పుట 704
3. వ్యాసభారతము - నన్నయ పరిష్కారము. పుట 475
4. ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్ర సంగ్రహము. పుట 15
5. నన్నయగారి ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి. పుట 18
6. ఆంధ్రవాఙ్మయారంభదశ. పుట 703
7. వ్యా. భా - న. ప. పుట 477
8. అరణ్యపర్వ పీఠిక. పుట 13 (ఆం. ప్ర. సా. అ. ప్రచురణ)
9. సారమతి నన్నయ. పుట 50
10. ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము (1920) పుట 197
11. వ్యా. భా-న.ప. పుట 478
12. ఆంధ్రభారతము (ఆది సభాపర్వములు సంశోధిత ప్రతి :- ప్రథమాశ్వాసము 26వ పద్యమునకుగల పాఠాంతరము)
13. విరాటపర్వము (సంశోధిత ప్రతి) ప్ర. 6 పద్యము.
14. **Nirukta of Yaska. page : 1116, 2117 Bombay Sansksit & prakrit Series. No. Lxxxv.**

Note : ఈ వ్యాసమున సంస్కృత భారతశ్లోకములసంఖ్య భండార్కర్ ప్రతినుండి ఇయ్యబడినది.

చేయబడింది! మొదట దుష్యంతుని గుణగణాలను వర్ణిస్తూ ఆతని బాల్య చేష్టలను కవి యిట్లు తెలిపెను :-

'బాలహరిణములఁ బట్టెడు, లీలను విషమాటలీ చలిత కేసరి శా
ర్దూలేభ శరభములఁ దన, బాలత్వమునంద యెగిచుపట్టుచు
మరియున్'

ఇది అమూలకము.

పిమ్మట ఈ ఉపాఖ్యానంలోనే 'కణ్వ నిర్వర్తిత జాత కర్మాది క్రియాకలాపుఁడై'న శాకుంతలుని నానాశైశవ క్రీడలను కవి యిట్లు ప్రస్తావించెను :-

'అమితోగ్రాటవిలోనఁ గ్రుమ్మరువరాహవ్యాళ శార్దూల ఖ
డ్గమదేభాదులఁ బట్టి తెచ్చి ఘనుఁడై కణ్వాశ్రమోపాంత భూ
జములందోలిన కట్టుచుం బలిమిమై శాకుంతలుం డొప్పవ
న్యమదేభంబుల నెక్కుచుం దగిలి నానాశైశవ క్రీడలన్॥

దీనికి మూల మిది :-

షడ్వర్ష ఏవ బాలః సః కణ్వాశ్రమపదం ప్రతి
వ్యాఘ్రాన్ సింహాన్ వరాహాంశ్చ గజాం శ్చ మహిషాం స్తథా
బద్ధ్వావృక్షేషు బలవాన్ ఆశ్రమస్య సమన్తతః
ఆరోహన్ దమయం శ్చైవ క్రీడంశ్చ పరిధావతిఁ

... ...ఇత్యాది

ఇచటి శైశవ చేష్టనుబట్టి మహాసత్త్వ విషయంలో భరతుఁడు తండ్రియైన దుష్యంతుని పోలికను పుణికి పుచ్చుకొనెనని తెలుస్తోంది! భరతుఁడు తండ్రికి తగిన కుమారుఁడని తెలుపుటకును, దేశనామము తన పేరిట వెలయునట్లుగా పరిపాలించుట కర్తవ్యమైన లక్షణములు కుమారుఁడైన భరతునకు తండ్రి యొద్దనుండి సంక్రమించెనని వివరిం

కణ్వాశ్రమగత శాంతరసస్ఫూర్తి గల్గిన 'శ్రవణ సుఖంబుగా సామ గానంబులు చదివెడి శుకములఁ జదువు తగిలి...' అను పద్యమును పాఠకులకు జ్ఞప్తికి తెచ్చెను. ఇట్లు జ్ఞప్తికి తెచ్చుటలో ఒక ప్రయోజనము గలదు; ఆ ప్రయోజనమిది :- అంతటి శాంతరసమునకు స్థానమైన కణ్వాశ్రమమునుగూడ తన శైశవ క్రీడలచే మృగములను బాధించు రూపములో నచటి వాతావరణ పరిస్థితినే భరతుడు మార్చగల్గె నను విషయము తెలుపుట; మరియు భరతుని వీరోచితమైన శైశవ క్రీడాధిక్య మెట్టిదో అభివ్యక్త మగుటయు కథాగతి ప్రయోజనమే! కావుననే అచటి మునులు భరతుని చేష్టలను గమనించి సర్వదమనుఁడను పేరును వాని కేర్పఱచిరి; ఈ విషయము మూలానువాద గ్రంథముల రెంటను చెప్పఁబడెను. ఇట్టి కథా గత ప్రయోజనములతో, భావానుకూలచ్ఛందః ప్రయోగ వైశిష్ట్యముతో ఈ భరతుని శైశవ చేష్టా ప్రస్తావన విశిష్టమై శారద రాత్రివంటి నన్నయ కవితకే అక్షర రమ్యతను సంతరించినది.

ఇక తరువాతి శైశవ చేష్టా ప్రస్తావన కురుపాండు కుమారుల బాలక్రీడా ఘట్టమున సుమారు మూడు నాలుగు పద్యములలోఁ గావింపబడెను. ఇందెక్కువగా భీమసేనుని పరాక్రమౌద్ధత్యమునకు చెందిన క్రీడా విశేషములే.

'గెలుపునెడ, నేయు నెడ వడిఁ
బఱచు నెడం బెనఁగు నెడ నపారబలంబుల్
మెఱయు నెడ భీమునకు నం
దొఱుఁ గీడ్పడఁ దొడఁగి యుద్ధతులు రాజసుతుల్'

...ఇత్యాదిగా వర్ణితములయ్యెను. మూలమునంగూడ

'జవే లక్ష్యాభిహరణే భోజ్యే పాంశు వికర్షణే
ధార్త రాష్ట్రాన్ భీమసేనః సర్వాన్ స పరిమర్దతి'

వడిఁ గదల్చుఁ బండ్లు దడబడు వారల
తోన ధరణి మీఁదఁ దొరఁగుచుండ
నిట్టి పాట గాడ్పు పట్టిచే దుశ్శాస
నాదులెల్ల బాధితాత్ములైరి॥

ఇట్టి కవితా విశేషములు నన్నయ ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తిలో భాగములే యగును.

ఇక చివరి శైశవ చేష్టా ప్రస్తావన ఆదిపర్వంలోనే బకాసుర వధకు ముందు, బ్రాహ్మణ వేషములతో పాండవులుంటున్న ఇంటి వారికి తాము బకాసురున కాహారము కావలసిన వంతు రాగా, వారు దుఃఖించుచు "నేను వెళ్లెదనన్న నేను వెళ్లెద" ననుకొనుచుండగా, వారి పిల్ల వానిని గూర్చి కవి పల్కిన విషయమున ఇట్లు గలదు—

"...కూతుం గౌగిలించుకొని యేడ్చుచున్న వారల కన్నీళ్ళు తుడుచుచు

"బాలకుండొక కొండొక కోలచేతఁ
బట్టికొని యేనరక్కసుఁ గిట్టిచంప
చులుక వత్తు మీరేడ్వగా వలదనుచుఁ
గలయ నూరార్చెఁ దన తొక్కుపలుకులొప్ప"

వాని యవ్యక్త వచనంబులు విని యందఱు నేడ్పుడిగిన నయ్యవసరంబున... దీనికి మూలమిట్లు గలదు —

తతః ప్రరుదితాన్ సర్వాన్ నిశమ్యాథసుతస్తయోః
ఉత్ఫుల్ల నయనో బాలః కల మవ్యక్త మబ్రవీత్॥
మారోదీ స్తాత! మా మాతర్మాస్వ స స్త్వమితి బ్రువన్
ప్రహసన్నివ సర్వాంస్తా నేకైకం సోపసర్పతి॥
తతఃస తృణమాదాయ ప్రహృష్టఃపున రబ్రవీత్
అనేన తంహనిష్యామి రాక్షసంపురుషాదికమ్॥

ఏవకారపూర్వకముగా (అవధారణాత్మకముగా) అనగా "నేనే సంహరించెదను. ఇతరు లవసరములే"దను అర్థము వచ్చునట్లుగా కవి ఉపయోగించుటను బట్టి ఆ బాలకుని అమాయికత్వంతో కూడుకొన్న శౌర్యం ద్యోతక మౌతుంది. ఇట్టి సర్వసహృదయ హృదయావర్జకమైన శైశవచేష్ట యావదాంధ్ర సాహిత్యప్రపంచంలో మరి న భూతో న భవిష్యతి! అక్షరముల రమ్యతతో అక్షరమైన రమ్యతనందుకున్న నన్నయ భారతంలోని ఇలాంటి శైశవ చేష్టాఘట్టాలు గోదావరి గలగలా పాటేంత వరకూ పాఠకుల హృదయ కుహరాల్లో మనోహరాలై చిరంజీవాలై నిల్చియుంటాయి.

———

(ii) తెలుఁగు భారతమునందలి యష్టకుఁడు సుగతి దుర్గతి స్వరూపములను గూర్చి యయాతి నడుగ. దానికి యయాతి యతని కిచ్చిన సమాధానము.

ఆ. 'వేద విహితవిధుల నాదరించుట యూర్ధ్వ
గతికిఁ దెరువు; విధులఁ గడచి యెందు
నాఁగఁబడిన వాని లోఁగక చేయుట
యధమగతికి మార్గ మనిరి మునులు' (ఆది. తృ. 220)

దీనికి సరియగు మూలము గానరాము, ఇది నన్నయ వైదిక ధర్మప్రీతికి నిదర్శనము.

(iii) ప్రద్వేషిణి జాత్యంధుఁడు, నతివృద్ధుఁడు నగు తన భర్తను దీర్ఘతముఁ డనువాని నెటయేనియుం గొనిపొండని తన కొడుకులం బంచి నవా రతని బంధనములతో బంధించి గంగలో విడిచిరి.

దీర్ఘతముఁ డట్లయ్యుఁధనబంధనంబున నుండియు నుదాత్తాను దాత్త స్వరిత ప్రచయ స్వరభేదంబు లేర్పడ సలక్షణంబుగా వేదం బులం జదువుచుండె నని తెలుఁగునఁ జెప్పఁబడినది.

మూలమున నతఁ డట్లు వేదములను జదువుచుండెనని చెప్పఁ బడలేదు.

సోఽనుస్రోత స్తదా రాజన్ ప్లవమానో ముని స్తదా।
జగామ సుబహూన్ దేశాన్ అన్ధ స్తే నోడుపేన హ॥
ఆది. 99–36

ఆతని యీ వేద పఠనమును నన్నయ సముచితముగాఁ గల్పించెను.

ఈ కల్పనము దీర్ఘతముని వేదానురక్తి నేగాక, నన్నయ వేద ప్రీతిని సైతముఁ బ్రకటించును.

ఉ. పుణ్యతపోమయుండు, ముని పూజ్యుఁడు, బ్రహ్మ సమప్రభుండు, బ్ర
హ్మణ్యుఁడు ప్రావృషేణ్య జల దాసిత వర్ణుఁ డశేష కిల్బిషా
రణ్య దవానలుం డగు పరాశరనందనుఁ డేగుదెంచె ద
త్పుణ్య మయ స్వరూపమును బోలెఁగరంబు మనోముదంబుగన్.

ఆది. ష. 228

అతఁడు పాండవుల పుణ్యచయ స్వరూపమాయన వచ్చెననుట యమూఁకము, అతి రమ్యము.

ఇది యాదిమభట్టారకులయెడ నపర భట్టారకులకుఁగల భక్తి పారమ్యమునకు నిదర్శనము.

ఇట్లు నన్నయ తాను రచించిన తెలుఁగు భారత భాగమున వేదముల ప్రాధాన్యమును స్థాపించి భారతము పంచమవేద మను దానిని సార్థకము చేసెను.

— * —

పెంచితి ధర్మమార్గమునఁ బ్రీతి యొనర్చుచు ధారుణీప్రజన్
మించి తనేకయాగముల మానుగ దక్షిణ లిచ్చి విప్రులన్
నించితి సజ్జనస్తుతుల నిర్మలమైన యశంబు దిక్కులన్
సంచితపుణ్య సర్వగుణసంపద నెవ్వరు నీ సమానులే?
కాదన కిట్టిపాటి యపకారము తక్షకుఁ డేక విప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నీవు ననేకభూసురా
పాదిత సర్పయాగమున భస్మముసేయుము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిన్ హుతవహోగ్రసమగ్ర శిఖాచయంబులన్.

(జన :– కోపోద్దీపితుఁడై, సర్పయాగంబుఁ సేయ సమకట్టి పురోహితులను ఋత్విజులను బిలువఁబంచి)

చ. తనవిషవహ్ని మజ్జనకుఁ దక్షకుఁ డెట్లు దహించె నట్ల యే
నును సహమిత్రబాంధవజనుం డగు తక్షకు నుగ్రహవ్యవా
హనశిఖలన్ దహించి దివిజాధిపలోకనివాసుఁడైన మ
జ్జనకున కీయుదంకునకు సాధుమతంబుగఁ బ్రీతిఁ జేసెదన్.

వ. సర్పయాగం బిట్టిదని శాస్త్రవిధానంబు గలదేని చెప్పుఁడు.

ఋత్వి :– మ॥ నీకిది దగ్గమకాఁగ దేవవినిర్మితం బిది; యన్యు
లుర్వీతలేశ్వర దీనిఁ జేయరు; వింటి మేము పురాణ
విఖ్యాత మాద్యము"...

జనమేజయునిచే సర్పయాగము చేయించి పాముల వంశనాశము చేయుట యుదంకు నుద్దేశము. ఉదంకుని వచనములందు ప్రమాణబుద్ధి యున్నను వాని సత్యాసత్యము లరయనిది ఈ జనమేజయునివంటి చక్రవర్తి కార్యమునకు దిగుట పాడిగాదుగదా! ఈ యుదంతము తానెఱుఁగడు. తనవా రెఱుఁగుదురుగాఁబోలు. వారివచనములను స్థిరపఱచినచో ధర్మపరిపాలకుఁడు గనుక తాను విచారణపైని తేలిన సత్యమునకు తగినట్లు నడచుకొన వచ్చును. జనమేజయుఁడు మంత్రుల

"ఇట్లు కృతనిశ్చయుండై జనమేజయుండు కాశీ రాజపుత్రియైన వపుష్టయను మహాదేవి ధర్మపత్నిగా సర్వయాగదీక్షితుండై శాస్త్రోపదిష్ట ప్రమాణలక్షణనిపుణ శిల్పాచార్య వినిర్మితంబును యజ్ఞోపకరణానేకద్రవ్య సంభారసంభృతంబును ప్రభూత ధనధాన్య సంపూర్ణంబును స్వస్వనియుక్త క్రియారంభ సంభ్రమ పరిభ్రమద్బ్రాహ్మణనివహంబునునైన యజ్ఞాయతనంబున నున్న"

[ఇచట కవి నన్నయ వేదఘోష ననుకరించు పవిత్రరవ ప్రాధాన్యముగ పదబంధములను కూర్చి యుండుట పాత్ర్యానుకూల్య తుల్యమై యున్నది.]

ఈ వర్ణనమువలన ప్రయోజన ప్రచోదనము మొదలు ప్రయోజనాసన్నత వఱకును గల కథాగమన మెంతత్వరలో నెఱవేఱినదో స్పష్టము.

పరమ భాగవతోత్తములు పూర్వము మిత్రత్వ శత్రుత్వముల వలన పరమేశ్వరునిలో నెట్లు లీనమైపోయిరో అట్లే వాక్యోపవాక్యములును అనుకూల ప్రతికూల మార్గములఁ గథాగమనమున లీనము గావలెను. మాటల రూపమున కథ నడచిపోవలెను. ఇంతవఱ కీవాక్యోపవాక్యములలో ననుకూల మార్గమే కలదు.

అటు యజ్ఞదీక్షితుండగు రాజు నొద్దకు వారి విద్యానిపుణుండగు పౌరాణికుండు (వచ్చి) —

క. అనఘా యీ యజ్ఞము విధి
సనాథ ఋత్విక్ప్రయోగ సంపూర్ణం బ
య్యెను గడచన నేరదు నడు
మన మడుగును, భూసురోత్తమ నిమిత్తమునన్.

అనెను. ఈ వాక్యమున ప్రయోజనమునకు ప్రాతికూల్యము గలదు. ఈ పౌరాణికుడు ప్రయోజన సాధనమునకు రంగ ప్రాతి

న్నతు లేక త్రిక పంచ సప్త నవ నానామస్తకుల్ పల్వుర
ద్ధత నాగేంద్రులు బ్రహ్మదండ హతి నార్తి ధ్వానులై
వహ్నిలోన్.

"ఆర్తధ్వానులై" అని యున్నది. కర్ణగ్రాహ్యము కలిగిన దంత యును నేత్రగ్రాహ్యము.

తడఁబడ బడియెడు రవమును
బడికాలెడు రవము గాలి పలు తెఱఁగుల ద్ర
ప్పెడు రవమును దిగ్వలయముఁ
గడుకొని మ్రోయించె నురగకాయోత్థితమై.

ఇది యంతయు కర్ణగ్రాహ్యము. ఇంకను కర్ణనేత్ర గ్రాహ్యత్వము నుదాహరించెను.

తక్షకు డతిభీతుండై
యాక్షణముని నరిగె సురగణాధిప నన్నున్
రక్షింపుము రక్షింపుము
రక్షింపుమ యనుచు నప్పురందరు కడకున్.

ప్రయోజనము కథాగమనత్వరీకరణ మార్గమున సాఫల్యము జేరనున్నది. ఇది ఆఱవమెట్టు. రూపకములు ముఖ్యముగా కర్ణ నేత్రగ్రాహ్యములు. అవి కర్ణనేత్ర పేయములైనచో హృదయము నరికట్టును. ఈ వర్ణనములం దిట్టి గుణము మాత్రమే గాక కార్య గమనముయొక్క త్వరితమును (Rush of action) సూచింపబడుచున్నది. నభోంతరాళమున —

అతులోర్వీసుర ముఖ్యమంత్రహుత మాహాత్మ్యంబునన్ వాసవ
చ్యుతుడై ముందర తక్షకుం డురు విషార్చుల్ దూల వాత్యారయో
ద్ధతి మద్ధాత వివర్ధితాయుత బృహద్దావాగ్ని వోలెన్ విచే
ష్టితుఁడై మేఘ పథంబునన్ దిరుగుచుండెన్ విస్మితుల్ గా జనుల్

మనోజ్వరంబు పరతంబుగ నాకుఁ బ్రియంబుగా మహోర్వీనుత! సర్పయాగ ముడిపింపుము కావుము సర్పసంపతిన్.

సదస్యులు :— .... ఇట్టి విశిష్ట విప్రముఖ్యునకు మహాతపోధనునకుం దగు పాత్రున కిద్ది యిచ్చినన్ ఘనమగు నక్షయంబు నగు గావున నీ ద్విజనాథుకోర్కెఁ బెంపున వృథ సేయఁగాఁదగదు భూవలయేశ్వర యిమ్ము నెమ్మితోన్.

తదనంతర ముదంకుని ప్రచోదనమున "సర్వజనానుమతంబుగా" సర్పయాగ మారంభించిన జనమేజయుఁడు ఆస్తీకుని "ప్రార్థనంజేసి" "సర్వ జనానుమతంబుగా" దాని నుడిగించెను. ప్రయోజనము కడతేరెను. కథాగమనము పూర్తియాయెను. భువినుండి యాస్తీకుఁడు "ఓహో తక్షక! క్రమ్మఱుము" అని "యత్యుగ్రానలపాతోన్ముఖుఁడైన" యా తక్షకుని గ్రమ్మఱించెను.

రూపక ప్రయోగమువలెఁ బఠితల మానసముల రూపుకట్టునట్లు నన్నయ రచించెను.

మహాభారతమున సభాపర్వమున కొక విశిష్టస్థానము కలదు. పాండవ కౌరవ సభలలో ప్రజ్వరిల్లిన పరస్పర ద్వేషానలము భావిభారత మహారణముగాఁ బర్యవసించినది. అందు మయసభ పాండవ వైభవమున కెత్తిన పతాక యగుటయే కాక సుయోధనావమానాగ్నిని రగిల్చిన యింధనమై భావి రణమునకు నాంది నాలపించినది. కౌరవ ద్యూత సభ పాండవలక్ష్మికి పరమశాపమై, దుర్యోధనాదుల దౌష్ట్యమునకు పతాకస్థానమై, పాండవావమానాగ్నికి నింధనమై భావిరణమునకు ప్రస్తావన నిర్వహించినది. ఇట్లు భావిభారత కథకు బీజప్రాయముగా నావహిల్లిన ఈ పర్వమునఁ బాండవ కౌరవ ద్వేషమునకు ప్రాతిపదికను గల్పించినది శిశుపాల వధ. ధర్మజుని రాజసూయము ప్రశాంతముగా ముగిసినచో నీ ఘట్టమున కథ లేదు. భావికథకు జిగి లేదు.

నన్నయ యీ ఘట్టము నుదాత్తముగాఁ జిత్రించెను. కథాస్వభావమును గాఢముగా భావించి, యందు సహజముగ భాసించు సార్థక శిల్పములను బరిపోషించుచుఁ గావ్యమును నిర్మించుట సమర్థుఁడైన కవిచేయుపని. శిశుపాలవధ కథాఘట్టమున దశరూపకములలో నొకటియైన 'వ్యాయోగము' యొక్క లక్షణము లధికముగా భాసించుచున్నవి. యుద్ధప్రాయ మగు వ్యాయోగమునఁ బురుషులు వర్తింతురు కావున దాని కా పేరు వచ్చెను, దాని లక్షణము[1] లీ కథాఘట్టమునకు సమన్వయపడుచున్నవి. ఇందు వస్తువు ప్రఖ్యాతమే. నాయకుఁడు ప్రసిద్ధుఁడే. స్త్రీపాత్రయా లేనే లేదు. ఇందు వీరరస మంగి; రౌద్ర మంగము. శిశుపాలాదుల పరుషవాక్యములతోనైన రణ విజృంభణము, భీష్మ కృతధిక్కారవచనములు, భీమ సహదేవుల రౌద్రోద్రేకము, శ్రీకృష్ణ పౌరుషపరాక్రమ ప్రదర్శనము, ధర్మజుని

పద్ధతి. కావ్యపాత్రల నామముల నిర్దేశించి ముద్రాలంకారముగానాందీ పద్యమును రచించుట మఱియొక పద్ధతి. నన్నయ రెండవ దానిని పాటించెను. ఈ కథాఘట్టమున వచ్చు నాయకపక్షవర్తులగు పాత్రలు ప్రధానముగా నేడుగురు. అందు శ్రీకృష్ణునకు పూజనీయ మగు స్థానమున్నది. కావున నాతఁడు ప్రథమగణ్యుఁడు. తరువాత ధర్మజాదులగు పాండవులు. ఆపై వారికి ధర్మనిర్దేశము చేసిన కురుపితామహుఁడు. వీరిని చెప్పినచోఁ గథార్థములు సూచితములై నట్లగును. నన్నయ నాందీ పద్యరచనా సంప్రదాయము నందలి యీవిధానము నిందనుసరించెను.

శ్రీరమణీప్రియుఁ డనఁగా రమావల్లభుఁ డైన శ్రీమహావిష్ణువు. ఇచ్చట తదవతార మూర్తియైన కృష్ణుఁడు. ధర్మవిశారదుఁ డన ధర్మచరణకోవిదుఁడైన ధర్మరాజు. వీరావతారుఁ డన భీముఁడు ధర్మతేజమైన ధర్మజున కాతఁడు కార్యసాధనమునఁ బురుషకారసాధకుఁడు, ఉత్సాహమూర్తి, సౌజన్యగుణాధారుఁ డను సమాసమునందలి 'గుణాధార' శబ్దార్థశక్తిచే వ్యంగ్యమగు గాండీవమును, దానిని ధరించు పార్థుఁడును సూచింపఁబడుచున్నారు. భువనైకసుందరుఁ డని గ్రహింప వీలగును. స్వర్గారోహణ పర్వమున నకులున కున్న సౌందర్యగర్వాతిశయమే యతని పతనమునకుఁ గారణ మైనట్లు మనకు స్పష్టమగును. 'వీరశ్రీరమ్య' యను విశేషణ మీ కథాఘట్టమున సహదేవుని కన్వర్థమగుచున్నది. శిశుపాల విజృంభణముచే సంకులమైన సభను దన వీరోక్తులతో ననుశాసించి దేవతల మెప్పును వడసిన యా చిన్నవాఁడు పరాక్రమసంపదచేత నందమైనవాఁ డనుట సార్థకము. అందములో నకులునితో దీటైనవాఁ డయ్యును రణరంగములో నాతని కంటె రెండాకు లెక్కువ చదివినవాఁడు సహదేవుఁడు. ఇఁక 'బుధవివేకనిధానా !' యను సంబుద్ధి భీష్ముని వ్యంజించుచున్నది. బుధుఁ డనఁగా

తుఁడు. అతని ధర్మ నిత్యతను నారదుఁడు మొదట స్తుతించె నని చెప్పుటచే కథానాయకప్రశస్తిని, అంగిరస సూచనమును నన్నయ చేసెనని గ్రహింపఁదగును. ఆపై నవతారపురుషుఁడైన శ్రీకృష్ణుని మహత్త్వము కీర్తింపఁబడినది. అతనికిఁ బ్రత్యర్థులై యున్న రాజలోకమును. భక్తులై యున్న పార్థసమూహమును బేర్కొనఁబడినవి. కలహాభోజనుఁడైన నారదుని దృష్టి సహజవిరోధ వర్గములు బలసియున్న సభపైఁ బడిన దన్నచో నచ్చట చిచ్చుపుట్టినట్లే మనము భావింపవచ్చును. ఈ కథాఘట్టమునకు సంబంధించినంతవఱకు శిశుపాలునితో నగు సంఘర్షణము ముఖ్యము. కాని, మహాభారతకథాదృష్టికి కురుక్షేత్ర సంగ్రామము ముఖ్యము. ఆమహాఫలము నందుకొనుటకు కేర్పడిన కథాసోపానములలో నీ ఘట్ట మొకటి మాత్రమే. ఇట్లగుటచే ప్రస్తుత సంఘర్షణమును వ్యంగ్యముగను, భారత రణమును వాచ్యముగను నన్నయ నారదుని తలంపులో సూచ్యమగు నట్లు నిబంధించెను. ప్రస్తావ నాంగతుల్యమైన యీయంశమును నన్నయ కథాకథనముగాఁ జెప్పెను. గాని నారదుఁడు తలంచిన వాక్యముల నొక సంభాషణశిల్పమున నింధింపలేదు. పూర్వాంగ ప్రక్రియకును, రూపక ప్రయోగప్రక్రియకును భేదమును సూచింప నెంచి నన్నయ యట్లు వహించె నని భావింపవచ్చును.

నన్నయ యీఘట్టమున కథాకథనమును సంగ్రహముగను, సంభాషణముల నధికముగను రచించి నాటకీయత నచ్చుపడునట్లు చేసెను. ఇందు వాక్క్రియారూప సంఘర్షణములలో వాగ్రూపమైనది అధికము. శ్రీకృష్ణుఁడు శిశుపాలుని వధించినక్రియ నన్నయ యొక పద్యమున జెప్పెను. మిగిలినదంతయు ధర్మజ భీష్మ శ్రీకృష్ణాదులకును శిశుపాలునకును నడుమ జరిగిన వాగ్వివాదమే. కావున నీ ఘట్టమున సంభాషణలు దీప్తములై, శక్తివంతములై పూర్వాపరసమన్వయసంబద్ధ

ధర్మజుఁడు ధృతిమంతుఁ డనియు, నత్యంతధర్మమతి యనియుఁ బఠితనుఁ బరిచయము చేసెను. ధర్మమతికి ప్రశాంతుని హితబోధ కలిగినది. అది ధృతిమంతమైన యుత్సాహముతో నాచరింపఁ బడినది. అత్యంతక్లిష్ట పరిస్థితులయందును జలింపని ధీశక్తి ధృతి. అది దీప్తిమంతము కావలయునన్నచో బంగారము పుటము బెట్టఁబడినట్లు కథలో నత్యంత సంఘర్షణమునకు గుఱియై సమర్థవంతముగా విజయము సాధింపవలెను అనఁగా శిశుపాలుని దుర్వ్యవసాయము ధర్మజునిధృతిని, ధర్మనిరతిని ప్రకాశింపఁజేయునట్లు కథలో నిబంధింపఁబడిన దని నన్నయ సూచనము. పరమశాంతుఁ డగు భీష్ముఁడు పరతత్త్వప్రతిపాదనసమర్థుఁ డని తాత్పర్యము.

మత్తకోకిల :

> "స్నాతకుండును ఋత్విజుండును సద్గురుండును నిష్టుఁడున్
> భూతలేశుఁడు సంయుజుండును బూజనీయులు వీరిలోఁ
> బ్రీతి నెవ్వఁడు సద్గుణంబులఁ బెద్ద యట్టిమహాత్ము వి
> ఖ్యాతుఁ బూజితుఁ జేయు మొక్కనిఁ గౌరవాన్వయవర్ధనా!"
>
> — సభా. 2-4

అని భీష్ముఁడు ధర్మజుని ప్రబోధించెను. ధర్మజుఁడు సవనమున భీష్మద్రోణులను 'కృతాకృతపరిజ్ఞానంబునందు' నియోగించెను. అందువలన భీష్ముఁడు కర్తవ్యము నెఱుకపఱచెను ఆ చెప్పాటలోఁ బూజార్హుఁడైన మహాత్ముని లక్షణములఁ బేర్కొని భీష్ముఁడాతని నామనిర్దేశము చేయక ధర్మజుని నిర్ణయమునకు వదలెను. ధర్మజుఁడు తాతకు దగ్గులు నేర్పఁగలిగిన చతురుఁడు. నిర్ణయము తాను చేసినచోఁ దరువాత బాధ్యుఁడు తానగును. కావున నాపాపపుణ్యములుకూడ నాతాతపైఁ ద్రోయనెంచి 'అట్టివాఁ డెవ్వఁడు? నా కెఱింగింపు' మని యతనినే యడిగెను. మనుమ డిచ్చుచున్న పెద్దఱికమున కన్నింటతగిన పితా

జ్ఞ డునకుఁ బూజ యిమ్మని విచారవిదూరుఁడు భీష్ముఁ డెంతయున్
వెడఁగుఁదనంబునం బనిచె వృద్ధులబుద్ధులు సంచలింపవే?"
— సభా. 2-9

భీష్ముఁడు వృద్ధుఁడే కావచ్చును. అతనిబుద్ధి వార్ధక్యమువలన చలించియో యుండవచ్చును. అతఁడు విచారవిదూరుఁ డనుట, అతనిది 'వెడఁగుదన' మని వెక్కిరించుట, ధర్మజుని ధర్మబాహ్యుఁడని నిందించుట, వాసుదేవుఁడు జడుఁ డని నోటికసి దీర్చికొనుట - శిశుపాలుని వాదపక్షపాతముకంటె నెదుటివాని నధిక్షేపించు చిత్తవృత్తిని, వాక్పారుష్యమును బట్టియిచ్చుచున్నవి. 'కడుంగొని ధర్మతత్త్వ మెఱుఁగంగ నశక్య' మను సత్యమును జెప్పిన శిశుపాలుఁడు మత్సరగ్రస్తుఁడగుట విచారము. తా నన్నమాట తనకే తగిలివచ్చు నన్న వివేకము లేదతనికి! సద్ధర్మమును గాంచి అధర్మమని శంకించెడి యజ్ఞాని నోట సాభిప్రాయముగా నామాట ననిపించుట నన్నయచేసిన చమత్కారము. ధర్మజుని సభలో ధర్మస్థాపన మాతని యత్నము! అది యనధికారిచేతఁ బడి హాస్యాస్పద మగుచున్న దని కవి సాధించిన వ్యంగ్యము!

ఇట్లు నోటికసి తీర్చుకొని శిశుపాలుఁడు పూజార్హుఁ డగు వాని కుండఁ దగు నని భీష్ముఁడు నిర్దేశించిన గుణగణములు శ్రీకృష్ణుని యందు లేవని వరుసగా ఖండింప నారంభించెను. పై మత్తకోకిలలోని గుణములన్నిఁటిలోఁ బాండవులు సమర్థించుకొనుట కత్యంత సులభమైనది శ్రీకృష్ణుఁడు వారి కిష్టుఁడై యుండుట. ఇష్టుఁ డైనంతమాత్రమున సభలో నర్హులైనవా రుండఁగా నతనికిఁ బూజ చేయుట పాడికాదని శిశుపాలుఁడు మొదట వాదించెను

"ఇతనికి గూర్తురేని ధన మిత్తురభీష్టము లైన కార్యముల్
మతి నొనరింతు రిష్టుఁ డని మంతురుగాక మహాత్ములైన భూ

అని వాక్యంపూతిని దీర్చుకొనెను. నాటితో ధర్మరాజు నామము నిరర్థకమై నవ్వులపాలై పోయినదని నొవ్వఁబలుకుచు శిశుపాలుఁడు సపుత్రబలుఁడై సదము వెల్వడి పోయెను.

శిశుపాలుని అధిక్షేపమువలన కథలో రెండంశములు ప్రశ్నింపఁబడుచున్నవి. ఒకటి : శ్రీకృష్ణుని పరమేశ్వరత్వము. రెండు : పాండవు ధర్మపర్వతము. మహాభారతమున నీరెండును పరస్పర పోషకములు. వీనిలో మొదట నిరూపింపఁబడవలసినది శ్రీకృష్ణుని పరమేశ్వరత్వము. అప్పుడు రెండవది తనంతట తానే నిరూపిత మగును. ధర్మజుఁడీ యంశమును గుర్తించెను. సదస్యుల నాహ్వానించిన యజమానిగాఁ దనసభ్యతను వెల్లడిచేయుచు శిశుపాలుని వెంట నేఁగి ధర్మనందనుఁడు ప్రియవచనములతో నాతని ననునయించినాఁడు! సమయోచిత పజ్ఞా ప్రదర్శనమునందు ధర్మజుఁ డందెవేసినచేయి!

ధర్మజుని అనునయవాక్యము లెంతమెత్తగా నుండునో అంత వాడిగా నుండును. మెత్తనిపులియైన ధర్మజుని లక్షణ మది. అన్ని మాట లనిన శిశుపాలునిపై మఱొక్కఁడైనదో నగ్గిపై గుగ్గిలముగా భగ్గు మనెడివాఁడు. ప్రశాంతుఁ డనిచెప్పిన భీష్ముఁడే యీ ఘట్టమున భీషణహుతాశనకీలవలె మండిపడినాఁడు. తాత కన్న మనుమఁడు ధృతిమంతుఁడని నన్నయ అందులకే నిర్దేశించినాఁడు. ధర్మజుని మాటలు సంగ్రహములు, సారవంతములు, సార్థకములు, నారసతుల్యములు.

క. "భూరిగుణోన్నతు లనఁదగు
వారికి ధీరులకు ధరణివల్లభులకు వా
క్పారుష్యము చన్నె మహా
దారుణ మది విషముకంటె దహనము కంటెన్"—సభా. 2.17

శిశుపాలుని వాదనలో వాక్పారుష్యము తొలగించినచో వాక్యతాత్పర్యము మిగులును పారుష్యము భావప్రకటనమున వ్యక్తి సంస్కార

ప్రకృతము. అప్రకృతార్థము వ్యంగ్యము. బ్రహ్మ చెప్పినదే తాత చెప్పెనని చమత్కారము. పూర్వప్రసిద్ధ సిద్ధాంతములఁ బ్రమాణముగాఁ జూపించి వాదమునకు బలము కల్పించుకొను నేర్పు ధర్మజుని వాక్కులయందు ధ్వనింపఁబడుచున్నది.

క. "పరమార్థ ప్రతిభఁ దమో
హరు నచ్యుతు భీష్ముఁ డెఱిఁగిన ట్లెఱుఁగఁగ నీ
కరిది శిశుపాల పెద్దల
చరితం బల్పులకు నెఱుఁగ శక్యమె యెందున్?"—సభా. 2.19

అచ్యుతుని తత్త్వము నిరూపించుటకు పరమార్థప్రతిభ కావలెననియు, నది భీష్మునియందువలె శిశుపాలునియందు లేదని చెప్పి ప్రతివాది యజ్ఞానమును ధర్మజుఁడు బయటపెట్టుటయే కాక, "పెద్దలచరితం బల్పులకు నెఱుఁగశక్యమె యెందున్?" అను నర్థాంతరన్యాసమున తన వాక్యార్థములను సమర్థించుకొనినాఁడు. 'పిన్నలకు' అని వాడినను సరిపోవుచోట 'అల్పుల' కని వాఁడుట ధర్మజుని వాక్కులోని గూఢమైన తీక్ష్ణత!

ఇప్పటికి ధర్మజుఁడు శిశుపాలునిదోషమును, కృష్ణుని పూజార్హతను, భీష్ముని పరమార్థ ప్రతిభను వరుసగా నిరూపించినాఁడు. శిశుపాలుఁడు పూజనీయులైన పురుషులు సభలో నుండఁగా కృష్ణుఁ డెట్లు పూజ్యుఁ డయ్యె నని వాదించిన వితండవాదమునకు కీలెఱిఁగి వాత పెట్టినట్లు సమాధానము చెప్పినాఁడు.

క. "గురుఁ డని సమస్తలోకో
త్తరుఁ డని నీకంటె వృద్ధతములైన నరే
శ్వరు లచ్యుతు నర్చన నెడఁ
గర మభినందింప నీకుఁ గా దనఁ దగునే?" —సభా. 2. 20

మాటల కావృద్ధసింహము క్రుద్ధమై నెమరువేసికొనుచు నెదురుదెబ్బ తీయుటకు యత్నించినది. శిశుపాలునిలో మొదట విమర్శింపఁబడినది యవినయము. దానివలన పెద్దలను దూషించువాక్పారుష్య మేర్పడి నది. తరువాతివి అజ్ఞానము, అప్రౌఢత్వము. వాని వలన నాతఁడు ధర్మాధర్మవివేచనము లేని మాటలు వ్యక్తిదూషణ ప్రధానముగా మాటలాడెను. ధర్మరాజు వానిని బ్రతిమిలాడవలసిన పని లేదనుటలో శిశుపాలుని అయోగ్యత నిరూపింపఁబడినది. ఈ మాటలన్నియు నొక యెత్తు. "మఱి ధర్మ మెఱుంగ వీనికిం బోలునె..." అనువాక్య మొక యెత్తు. 'కడుఁగొని ధర్మతత్త్వ మెఱుఁగంగ నశక్య' మను అధిక్షేప మున కీవాక్యము ప్రత్యాఖ్యానము. అనిగూఢామర్షకు తారాణము ధర్మ నిర్ణయవేత్త యగు వాని కుండఁగూడని మూఁడుగుణములు శిశు పాలునియందుఁ గల వని భీష్ముఁ డధిక్షేపించెను. అవి: 1. రాగకోప దూషితమైన మనస్సు కలిగి యుండుట; 2. రాజ్య సంపదవలని మద ముచే వివేకము కోల్పోవుట 3. నిష్కారణవాదబుద్ధి. తుల్యపరిశీలన మున పతిత కీయవలక్షణములు ధర్మజునియందు లేకపోవుట యతని ఉత్తమత్వమును గ్రహించుటకు వీలుపడుచున్నది.

భీష్ముఁడు ధర్మజుని వారించి శిశుపాలునితో ముఖాముఖి వాద మునకు దిగినాఁడు. అతనివాదమంతయు శ్రీకృష్ణుని పూజార్హతను నిరూపించుటకు వెచ్చింపఁబడినది. వాదాంశ విశ్లేషణమునందును. విశిష్టాంశవివరణమునందును, తాత్పర్యాంశ ప్రతిష్ఠాపనమునందును భీష్ముడు కడుశ్రద్ధ వహించెను. 'వృద్ధులబుద్ధులు సంచలింపవే' యను శిశుపాలునితో సుసంబద్ధ తాత్పర్యములుగల వాక్యములను మాట్లాడి తన స్థిరచిత్తమును సభకు వ్యక్తము చేసికొనెను.

సభలో శ్రీకృష్ణుని పూజార్హతను ప్రతిపాదించినది భీష్ముఁడు కావున నతఁడే దానిని సమర్థించుచు మాటలాడుట సమంజసముగా

బయి యదువృష్టిభోజకుకురాంధక వాహినియుం గలంగె ని
ర్దయతరరోషమారుతనితాంతసమీరిత మై క్షణంబునన్"
—సభా. 2. 33

ఇందలి శ్లేష సన్నివేశమునందలి సంశ్లిష్టతను, రూపకము రూపకరస ప్రక్రియను వ్యంజింపఁ జేయుచున్నవి.

ఈ సైన్య సంక్షోభమును గాంచి ధర్మజుఁడు భయసంభ్రమా క్రాంత మనస్కుఁడై తాతతో నిట్లని విన్నవించుకొనెను :

తరలము : "ధరణిలోఁ గల రాజు లెల్లను దారుణ క్షయకాల సా
గరములట్లు గలంగి రిప్డు మఖప్రయోగము విఘ్నముం
బొరయకుండఁ బ్రజాపకారము పుట్టకుండఁగ నీవు చె
చ్చెరఁ బితామహ! వీరికిచ్చట చిత్తశాంతి యొనర్పవే!"
— సభా. 2. 35

నన్నయ కథాకథనమునఁ బ్రయోగించిన రూపకాలంకారమును ధర్మజ పాత్రముఖమున నుపమాలంకారమున నిబంధించి నాటకీయ సంభాషణ శిల్పమును పోషించెను. పై వర్ణనాత్మక పద్యమును వీడి ధర్మజునిపద్య మొక్కటి చదివికొనినను కథాప్రభావము చెడకుండ రక్షించుట యీ రచనలోని శిల్పము: తాత చెప్పిన సలహాను పాటించుట వలన ధర్మజునకు శత్రువ్రాతము నెదుర్కొనవలసి వచ్చినది. వారి నుప శాంతింపఁజేయు బాధ్యత మఱల నాతఁడా తాతపై నుంచుట లౌకిక ప్రజ్ఞావిశేషము. కథ భీష్ముని సంభాషణతో ముందుకుసాగు నని సూచన. రంగముపై ప్రదర్శనక సాధ్య మగు యుద్ధక్రీడకు బదులు వాగ్వివాదము ప్రవేశపెట్టు నవకాశ మీ ధర్మజుని వాక్యమువలన కథలో సిద్ధించుచున్నది.

భీష్ముఁడు తన బాధ్యతను నిపుణముగా శ్రీకృష్ణునిపై నుంచినాఁడు.

క. "నీ యజ్ఞమునకు విఘ్నము
సేయఁగ నోపుదురె యొరులు జితదైత్యుఁడు నా

చ. "ఇతనికి నిట్లు నన్నుఁ జెక యెగ్గులు వల్కఁగఁ బోలెఁగాక యు
ద్ధతమతి నన్ను లీతనిశిథంబునఁ బల్కి మదీయచాపని
ర్గతిచటులోగ్ర మార్గణనికాయపయోధి మునుంగ కిట్లు ద
ర్పితు లయి పోవనేర్తురె గభీరపరాక్రమ మారుతాత్మజా!
—సభా. 2. 61.

అని యనునయించి మనుమని క్రోధోద్రేకము మాన్పెను.

కథయందు శ్రీకృష్ణుఁడే శిశుపాలుని వధింపఁ గలిగినవాఁ డను తాత్పర్య మీసంభాషణముచే స్థిరీకరించి నాటకీయతను బోషించుటతో పాటు కథలో నవమర్శసంధిని సూచించినాఁడు నన్నయ. వృద్ధహంసోపాఖ్యానమును శిశుపాలవృత్తాంతమును పాత్రసంభాషణల యందు నిబంధించుట రూపకమర్యాద.

శిశుపాలుఁడు శ్రీకృష్ణుని యుద్ధమున కాహ్వానించుటకంటె వేఱుగత్యంతరము లేనిస్థితిలోఁ బడినాఁడు. ఆతని యుద్ధాహ్వానమును మన్నించిన శ్రీకృష్ణుఁ డాతనివధార్హతను నిరూపించు దుశ్చేష్టితముల నేకరువు పెట్టినాఁడు. సమయపాలనమునకు సమయము దీరినదని సూచించినాఁడు. శిశుపాలుఁడు శ్రీకృష్ణుని మనసును మండించు మాటలనినాఁడు!

క. "నీకూర్మియు నీయలుకయు
నాకవి యేమిటికి దుర్గుణప్రియ మొదలన్
నా కిచ్చిన యక్కన్యకఁ
జేకొని నీ కిట్లు వలుక సిగ్గును లేదే ?" —సభా. 2. 67

అర్హతానర్హతలచర్చతో నారంభమైన వాదులాట అంతఃపురచరిత్రలను దడవుకొను వఱకు ముదురఁ జొచ్చినది. చక్రధారి యిఁక శిశుపాలునికథకు చక్రము నడ్డము వైచినాఁడు. శిశుపాలుని మొండెము నేల కొఱిగినది. తేజము విశ్వాత్మయగు కృష్ణునిలో లీనమైనది. రూపకతుల్యమైన యీసన్నివేశము నిర్వహణమున నద్భుతముగా ముగిసినది,

నన్నయ వచనము

కొర్లపాటి శ్రీరామమూర్తి

శ్రీకారము చుట్టి, మంగళ శ్లోకము వ్రాసి, తెలుగు వచనమును అలరించిన వాగనుశాసనుడు నన్నయభట్టు. అంతేకాదు. తెనుగు వచనమును 'అధిక ధీయుక్తి మెయిన్' రచియించిన గాఢ ప్రతిభుడు కూడ నన్నయభట్టారకుడే.

నన్నయ వచనము నాందీవచనము. నవనీత కోమలము. కల కండ పలుకుల కలకంఠ స్వరము. సమాస కుసుమ సమాహారము. అది త్రివిధము. అసలు వచనమే త్రివిధము. సరళ వచనము, సంవాద వచనము, సమాస వచనము అని. రసోచితమైన రచనావిధానము లోని త్రిమూర్తి స్వరూపమది. అట్టి నన్నయ అంశయే అర్వాచీన వచన రచనలో అంతర్యామి.

నన్నయ రచనలో అలతి పదముల అలరింపులేదని, జటిల దీర్ఘ సమాస జటాజూటమని కొందఱి అభిప్రాయము. అదిగాక, "నన్నయది ఆఖ్యానక శైలి. తిక్కనది నాటకీయ శైలి" అని ఒక అర్వాచీన సిద్ధాంతము. అసలు శైలి అను పదమే ఆంగ్ల భవమని అనేకుల భ్రమ. "శైలీ రీత్యాం" అని నానార్థ నిఘంటూక్తి. రీతి అనగా పదముల కూర్పు. ఆ కూర్పులో వృత్తుల వ్యంజనము, వృత్తులనగా అప్పటి చేష్టాదికము. అనగా రీతి అర్థవిలసనముకల శబ్ద సంయోజనము. కనుకనే, "రీతి రాత్మా కావ్యస్య" అనుట. అది వామన హృదయము. అడుగుకొలది అతిప్రపంచనము. అనగా, రసోచితమైన రచనా విధానమే రమణీయమైన రీతి అని ఫలశ్రుతి. అట్టి రీతిగా అగ్రేసరభాసమానము నన్నయభట్టు శైలి. అదొక పద్యగతమే

నలిగి జనమేజయు తమ్ములు శ్రుతసేనుండును, భీమసేనుండును, నుగ్ర సేనుండును ననువార లా సారమేయు నడిచినది యఱచుచుం బఱతెంచి తమ తల్లికిం జెప్పిన నాసరమయు నతికోపాన్వితయై జనమేజయునొద్దకు వచ్చి యిట్లనియె." —ప్రథమాశ్వాసము.

ఇట్లే ఆదిపర్వమున ఆశ్వాసమునకొక ఉదాహరణము నీయ వచ్చును. నన్నయ వచనమున అలతిపదముల అలరింపు క్వాచిత్కము కాదు. సార్వత్రికము. కథాకథన సందర్భముల 'కాహళ సంధానము' నన్నయ కావ్యరచనాకౌశలము. సభాపర్వమంతట సంవాదరూప సంభాషణము. అపవాదముల అరిది కూడ అలతి పదముల ఆఖ్యానకము.

"అట్లు కౌశిక చిత్రసేనులు పరలోకగతులయిన నసహాయుండై జరాసంధుండు మగిడి మగధ పురంబునకుం జనియె నేమును వాడితోడి వైరంబు బలవంతంబైన నమ్మధుర నుండనొల్లక కుశస్థలంబునకు వచ్చి రైవతక పర్వతంబున ఘనాఘనంబుగా నిర్మించుకొని భవదాశ్రయం బున సుఖంబున్న వారము." —ప్రథమాశ్వాసము.

"ధృతరాష్ట్రుండును దానినంతయు విని కొడుకుల దుర్నయంబుల నాక నెట్టి యరిష్టంబులు పుట్టెడునోయని వగచుచు, విదురుంబిలిచి ధౌమ్య ద్రౌపదీ సహితులయిన పాండవు లెట్లు వోయిరని యడిగిన నతనికి విదురుండిట్లనియె." —ద్వితీయాశ్వాసము.

అరణ్యపర్వమున సైతము అత్యధికభాగము సంవాద వచనమే. కథాకథన సందర్భముల కాహళసంధానమే. అట ఉపాఖ్యానము లందును నన్నయ కంఠకాహళి పొసగు ముత్తెపు సరుల పోహళివే.

"ఇట్లు పూర్వ స్వయంపర లబ్ధయైన దమయంతి నత్యంత విలా సంబుతో వివాహంబైన యా నలునకు నింద్రుండు వాని యజ్ఞంబుల యందు నిజ రూపంబుఁ జూపను నగ్నియు వరుణుండును వాని వలచిన చోటన యగ్నిజలంబు లుత్పాదింపను ధర్ముండు ధర్మువునంద వాని

వస్త్వపేక్షాఫలసిద్ధి కలదేగాని, కవి ఆత్మీయతా సంబంధి కాదు. శకుంతలాదుష్యంతుల ఘట్టము నన్నయ వ్రాసినది నాటకీయము. పాండవ కౌరవ జననప్రకారము తిక్కన వ్రాసినను ఆఖ్యానకశైలియే అపరిహార్యము. నాటకీయతాముద్రిత వస్తువైన కర్ణజననప్రకారము నన్నయ ఘంటమున నాటకీయశైలీపరకోటి.

పాత్రసంభాషణమునకు పరీక్షానికషము శ్రవ్యత. అది ఉచ్చారణాతసహజతాగుణప్రకటన యోగ్యతకల సజీవలక్షణమువలనసాధ్యము. భాస కాళిదాస భవభూతుల రూపక సంభాషణల వైభవమట్టిది. తాదృశమైన రచనయే నన్నయ వచనములోని కలకండ పలుకుల కలకంఠ స్వరము. నన్నయభట్టు నాటకీయ శైలి కిదొక నాటకరూపోదాహరణము. ఇందలి విసంధి ఇప్పటిది.

"కద్రువ : (వినతంజూచి) చూడవె! అల్ల—అతి ధవళంబైన అశ్వంబునందు సంపూర్ణచంద్రునందు నల్లయైయున్నది.

వినత : (నగి) నీ వే కన్నులం జూచి తేయక్కా?—ఎక్కడిదినల్ల? ఈ అశ్వరాజుమూర్తి మహాపురుషు కీర్తియుంబలె, అతినిర్మలంబై యొప్పుచున్నది.

*　　*　　*

(పన్నిదంబు సఱచిన)

వినత : అయ్యశ్వంబు డాసి చూతము రమ్ము.

కద్రువ : ఇప్పుడు ప్రొద్దులేదు; రేపకడచూతము."

ఆకృతికూడ అమరినది. అచ్చ మిద్దఱు స్త్రీల అతి సహజమైన సంభాషణమున కిది దర్పణప్రతిఫలనము. ఈసహజతాగుణమే సంభాషణకు సజీవలక్షణము. సజీవలక్షణ సముజ్జ్వలమైన సంభాషణకు అచ్చపు సంఘర్షణ అంతరవేదిక యైనచో నది సమగ్రమైన నాటకీయశైలి. అనగా ప్రతీపకలాపము ప్రతీయ మానముగా సంభాషణాంతర్గతము

బాలుండు. బలిగోనపోవ నర్హుండుగాడు. ఏవురు కొడుకులు కలరు. వార లలో నొక్కరుండా రక్కసునకు భవదర్థంబుగా బలిగొనిపోయెదును.

బ్రాహ్మ : (చెవులు మూసికొని)........

సజీవమైన సంభాషణలే కదా !-- పై వచనమున "అని దుఃఖించి" అని కలదు. అది స్పష్టార్థ ప్రతిపత్తికి. అనగా రంగసూచన వంటిది. అన్న తర్వాత ఆదుఃఖము కాదు; సంభాషణలోనే ఆదుఃఖము సమ్మిళితము. 'పెద్దకాలంబునకు' అనుమాటలోనే ఒక ఆశ్వాసనము. 'మాకువచ్చిన' అను మాటలోని అవస్థ మానగాఢ్ధ్యము. అస మాపక క్రియా ప్రయోజన మది. 'ఏన పోయెదను' అనుచోట అవ ధారణార్థకము హృదయవిదళనసహము. అట్లే కుంతి అవస్థ.ఆమె ఎంత దానవీరయైనను, అపత్య పరిత్యజనమొక అవస్థయే తదవస్థా ప్రకట నార్థము ఆమె సంభాషణకు వచనరచన విశ్లథ రూపము. అనిచెప్పి ప్రతిజ్ఞ అనైచ్ఛికముకాదు. కనుకనే ఆమాట ఏకధాటీవచనము. 'భవదర్థంబుగా' అను బరువైన సంస్కృతపద సంయుక్తాక్షర సంక లనము సత్యోద్ఘాటన సహకారి. ఆరెండు పాత్రల మనస్థితికి, ఈరెండు సంభాషణలు రెండు మణిదర్పణములు. అట్టిరచనము నాటకీయశైలి. అది 'ఉచ్చారణదక్షుడగు వానిచేత అభిహితంబు' కావలసినది. అట్టి నాటకీయశైలి ఆద్యంతము నన్నయ పద్యముల, గద్యముల అణిము త్యాల హారము. నాటకీయశైలి గౌణమనుట గౌరవ దూరము. సర్వాంధ్రకవి సమాజము నన్నయ గురు పీఠమునకు నతశీర్ష నమ స్కృతము.

కతిపయాక్షర పరిమితమైన అల్పసమాసము, క్రాంతముద్రాక పదద్రాఘిష్ఠ ధారావాహికమైన దీర్ఘసమాసము, ధ్వన్యుపస్కారకము లగు ధన్యజీవులని ఆనందవర్ధన మతము. ప్రతీయమానమగు అర్థమే సమాస ప్రయోజనము. 'మహాసముద్ర' మనునది మామూలు పదము.

ఆహ్వానము! దుర్యోధను దుశ్చేష్టిత మది భయజనకము. (వెఱచి) తదవస్థ. శోక పరితాప దందహ్యమాన దావాగ్ని మధ్యము. పైగా ఆస్థితిలో సభాప్రవేశము లజ్జావహము. ఏవంవిధ భయ శోక బాధామయ లజ్జాభావ శబలతా హృదయభారమున కీ సమాస బంధనము. అనగా నది మనస్స్థితికి అచ్చపు మణిదర్పణము.

అతి దీర్ఘ సమాసములకంటె, అల్పసమాసములే నన్నయ వచనములో అధికము. అవికూడ అలతి పదముల అలరింపుతోడి అనుసంధానములు. సంస్కృతాంధ్ర సమ్మిశ్రణ మది వర్ణనస్థలములందే వైభవోద్దిష్టములు. ఆ వర్ణన స్థలములును అరుదు.

1. కుమారాస్త్ర విద్యా సందర్శనరంగ వర్ణన. (ఆ. ప. ష. ఆ. 5)
2. వారణావత వర్ణన. (ఆ ప. ష. ఆ. 132)
3. ద్రౌపదీ వివాహమండప వర్ణన. (ఆ. ప. స. ఆ. 231)
4. యుధిష్ఠిరద్యూత పరాజయ వర్ణన. (స. ప. ద్వి. ఆ. 177)
5. ద్వారవతీ వర్ణన. (ఆర. ప. ప్ర. ఆ. 153)
6. ద్వైతవన వర్ణన. (ఆర. ప. ప్ర. ఆ. 201)
7. ఊర్వశి ఉద్దీపన విభావ వర్ణన. (ఆర. ప. ద్వి. ఆ. 347)
8. హిమవత్పర్వత వర్ణన. (ఆర. తృ. ఆ. 77)

అసలు వర్ణనలు అతి ప్రగల్భములు. ప్రగల్భతకు అక్షరరమ్యత వస్తు సౌందర్య వ్యంజనమునకు శబ్ద సౌందర్యరంజనము రచనాశిల్పము.

కుమారాస్త్ర విద్యా సందర్శన రంగవర్ణన:

"అనిన నట్లచేయుదునని ధృతరాష్ట్రుండు కుమారుల విద్యా సందర్శన రంగంబు రమ్యంబుగా జేయింపుమని విదురుం బంచిన నతండు నపావల్లెయుని శాస్త్ర విహిత ప్రమాణోపేత వృత్తాయామంబును నంగీకృత పూర్వోత్తర కృత వృక్షగుల్మ వల్మీకి వల్లీకంబును నంగీకృత పూర్వోత్తర

యోగళన్మదాంధ గంధ గజదాన ధారాంధకారాః సంసర్పదతి బహుళ ధూళిపటల ధూసరిత సింధవః ప్రచలపదాతి బల కలకలస్ఫోటిత కర్ణ వివరాః సరభసోద్ఘుష్యమాణ జయ శబ్దనిరంతరాః ప్రోద్ధూయ మాన ధవళ చామర సహస్ర సంచ్ఛాదితాః పుంజిత నరేంద్ర బృంద కనక దండాతపత్ర సంఘట్ట నష్ట దివసాః దశదిశో బభూవుః"

ఈ దృశమైన సమాస వచనము ఉత్కలికా ప్రాయమని సంస్కృతాలంకారికుల ప్రతిపాదనము.

ఇక వృత్తగంధివచనము. ఇది లాక్షణికుల వచన భేదవర్గీకరణ మున ఇతోధిక విశేషము "పద్య భాగవద్వృత్తగంధి" అని వామ నుని కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తిలోని లక్షణము "వృత్తభాగయుతం పరమ్" అని విశ్వనాథుని సాహిత్య దర్పణమునందలి లక్షణము. అనగా "పద్యభాగవత్" అను స్థలమున మతుప్ప్రత్యయార్థము స్పష్టము. "వృత్త భాగయుతం" అను లక్షణము తదుపబలకము. కాగా పద్య భాగములతో కూడిన వచనము వృత్తగంధి వచనమని సులభ గ్రాహ్యము.* వృత్తగంధి లక్ష్యము లివికూడ స్పష్టము.

"(యథా-) పాతాల తాలు తలవాసిషు దాన వేషు" ఇతి. అత్ర హి వసంతతిలకాఖ్యస్య వృత్తస్య భాగః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే.

— కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తి.

(యథామమ-) సమరకండూల నిబిడ భుజాదండ కుండలీకృత కోదండ శింజినీటంకారోజ్జాగరిత వైరినగర - ఇత్యాది.

అత్ర 'కుండలీకృత వేదండ' ఇత్యనుష్టుబ్వృత్తస్య పాదః. 'సమర కండూల' ఇతి చ ప్రథమాక్షర ద్వయరహిత స్తస్యైవ పాదః.

— సాహిత్య దర్పణమ్.

మఱి నన్నయ వచన మధ్యమున యతిమైత్రికల తేటగీతిపాద ముతో కూడిన వృత్తగంధి వచన మిది :

మొత్తముమీద నన్నయభట్టు వచన భాగములందు వృత్త గంధి వచనము బహువిధ భాసమానము. ఇట నొక విశేషము.

"అనిన విని జనమేజయుండు వైశంపాయనున కిట్లనియె."

ఇది వచనము. వట్టి వచనము. పొడిపొడి మాటల పోడిమిలేని వచనము. ఈ వచనమునకు పరిచిత జాత్యుపజాతి వృత్త లక్షణము పట్టించుట దుర్ఘటము. అలతిమార్పున గణమాత్ర పరిగణనమున ఇది పెక్కు అపరిచిత పద్యపాదములగుట అవకాశము. ఎట్లన,

"అనిన। వినిజ। నమేజ"

ఇది ప్రభాతవృత్తపాదము, "నజజరగ."

"అనిన। వినన్జ। నమేజ। యుడున్వై."

ఇది తోదక వృత్తపాదము. "నజజయ"—ఇట్లు ప్రతివాక్యము పద్యభాగ విలసితమగుట పరమావకాశము. కనుక గణసంఖ్య కంటె గమనవైఖరి ముఖ్యము.

"అదియును నంబరంబున నగ్నికణంబులు చెదరం
బఱతెంచి పక్షిరాజు పక్షంబులు దాక వచ్చినంజూచి"
(ఆ. ప. ద్వి. ఆ. 108)

పద్యగమన మిట ప్రతీయమానము. వృత్తమువలె వాసించు నది. వృత్తగంధి వచనము అను వ్యుత్పత్త్యర్థమున కిది అనుకూలము. ఈదృశమైన వచనము నన్నయవచనమున సమధికము.

సమష్టిపై నన్నయవచనము కావ్య సౌందర్య రచనము. అలతి పదముల అలరింపు, సంవాదరూప సంభాషణము. రసోచితమైన రచనము తెనుగు వచనమునకు తెలివేకువ. ఆంధ్రవాఙ్మయ సుప్రభాతమున అవతారమూర్తి నన్నయభట్టు. అనంతరకవులకు ఆరాధ్యమైన

పద్యమువలెనే నడిపించును....” (తెనుగు కవుల చరిత్ర—పుట 120–123) మరి, నన్నయ వచనమును “ప్రారంభించు పట్టుల” సర్వత్ర “పద్యమువలె నడిపించ” లేదు. “ప్రారంభించని పట్టుల” అనగా వచన మధ్యమున, వచనాంతమున “పద్యమువలె నడిపించక” పోలేదు. అయినను మరి అట్లు భ్రాంతిపడి ఇట్లు లక్ష్యలక్షణ సమన్వయము చేయుటే గాక, ఏతదర్థమునకు నన్నయ భారతమును “నన్నయనాటి లిపిరీతిని, నుచ్చారణరీతిని ముద్రింప” వలెనని నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు నిర్ణయించుట ఎట్టిదో సాహిత్యవేత్తలు సమాలోచింతురుగాక!

—o—

రత్నాకరుడనిన్నీ, నన్నయ వచనంలో కృతిపతిని కీర్తించి, కొలువు కూటాన్ని వర్ణించేడు. పర్వానుక్రమణిక, పర్వసంగ్రహం, వచనంలోనే వున్నాయి.

శతపర్వసంఖ్యగల సంస్కృత భారతాన్ని తాను ఏవిధంగా 18 పర్వాలుగా విభజించేడో, పర్వసంగ్రహ శీర్షికలో నివేదించేడు. ఉదాహరణకు, "మరియు, మహారణ్యంబునందు గిమ్మీరవధయును, కృష్ణ పాంచాలీ గమనంబును, సౌంభకాఖ్యానంబును" అని అరణ్యపర్వంలో గల యితర వివరాలను, గద్యలో విపులంగా పేర్కొన్నాడు. కొసను కంద పద్యంలో-

కం. అరణ్య పర్వమనగా నారణ్య ప్రముఖ షోడశాంతః పర్వా
ధారమయి సకల సూరి సభారమ్యంబగు తృతీయ పర్వము వెలయున్

అని చెప్పి తిరిగి విరాటపర్వ వివరణ గద్యతో ప్రారంభించేడు. సంస్కృత భారతంలో షోడశాంతః పర్వాధారమైన గాథను, తెనుగులో ఒక్క పర్వంగా సంఘటితం చేసేడు. అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి దోషాలను పరిహరించి, యథార్థంగా విషయవివరణ చెయ్యడానికి నన్నయ గద్యను చక్కగా చేపట్టేడనిన్నీ, యావత్తు మహాభారతం సారాన్ని (Synopsio) పర్వసంగ్రహ శీర్షికద్వారా నిరూపించేడనిన్నీ అవగత మౌతుంది.

కొన్ని అపూర్వ విషయాలు కూడా గద్యలవల్ల మనకు తెలిసేయి. కృష్ణద్వైపాయనుడు మూడుసంవత్సరాలలో సంస్కృత భారతాన్ని రచించేడనిన్నీ దానిని దేవలోకంలో ప్రచారం చెయ్యడానికి నారదుణ్ని, పితృలోక ప్రచారానికి దేవలుణ్ని, గరుడ, గంధర్వ, యక్ష, రాక్షస, లోకాల్లో ప్రచారం నిమిత్తం, శుకుణ్ని, నాగలోకానికి సుమంతుణ్ని మనుష్యలోకానికి వైశంపాయనుణ్ని పంపేడని గద్యలోనే, నన్నయ, వెలువరించేడు. భారతంలో గద్యఖండికల సంఖ్య

నేష్టయు, నున్నేతయు, బ్రాహ్మణాచ్ఛంసియు, నాగ్నీధ్రుండును, బోతయు, బ్రస్తోతయు, బ్రతిహర్తయు, సుబ్రహ్మణ్యుండునుంగా, నారదాది బ్రహ్మర్షులు సదస్యులుగా, భీష్మాది రాజర్షులు సహాయులుగా, సర్వక్రియా సమగ్రంబయి, షడంగ సమృద్ధంబయి సంపూర్ణదక్షిణాసనాథంబయి, సకల ధనధాన్య సమన్వితంబయి, జగన్నాథ రక్షితంబయి సకల జనానందకరంబయి రాజసూయంబతి రమణీయంబయిన.

ఇంక వివరణ గద్యలేక Narrative prose లో సాధారణంగా నన్నయ కొన్ని ధర్మశాస్త్ర విషయాలను జొప్పిస్తూ వుంటాడు. జరాసంధుడు భీమసేన, కృష్ణార్జునుల కెదురువచ్చి, "ఆ ద్వారమున బోలు సొరగనగునె' అని ప్రశ్నించగా కృష్ణుడు.

'ద్వారంబున మిత్ర నివాసంబును, నద్వారంబున, నమిత్ర నివాసంబును, జొచ్చుట యిది బాహువీర్య సంపన్నులైన క్షత్రియులకుం గర్తవ్యంబు, మఱి గంధ మాల్యంబుల యందు లక్ష్మి యుండుం గావున బలాత్కారంబున గంధమాల్యంబులు గొంటిమి నీ యందు మాకు నొండు కార్యంబు గలుగుటం జేసి, నీ యిచ్చు నర్ఘ్యంబుగొన నొల్లమనిన జరాసంధుండిట్లనియె.' జరాసంధునిలో వారికి వేరే కార్యం వుండడంచేత అర్ఘ్యం తీసుకోమని యీ వివరణ గద్య (Narrative prose) లో చెప్పడమే కాక, అ మిత్రులవద్దకు వెళ్ళేటప్పుడు "ఆ ద్వారంబున' వెళతారనే శాస్త్రవిషయాన్ని కూడా పై గద్యలో సూచించేడు.

కావ్యకళాశోభితమైన గద్యకు ఉదాహరణగా ఆదిపర్వ ద్వితీయాశ్వాసంలో కద్రూవినతలు ఉచ్చైశ్రవాన్ని చూపిన సందర్భంలో నన్నయ రచించిన సందర్భంలో నన్నయ రచించిన గద్యభాగాన్ని ఉదాహరణగా యిస్తున్నాను. సభాపర్వంలో యీ రకమయిన గద్య నాకు కనపడలేదు. అందుచేత యీ ఉదాహరణ ఆదిపర్వంలో నుంచి తీసుకున్నాను.

వారధిలాగ ఉపయోగ పడుతుంది. 'అని అడిగిన జనమేజయునకు వైశంపాయను డిట్లనియె' అనేవచనం, అందుకే దీనిని లింక్ ప్రోజు అందాం.

నన్నయకాలంలో అనేకమంది వచన రచనచేసిన కవులున్నారని భారతావతారికవల్ల తెలిసినా, ఆ గ్రంథాలు కాలగర్భంలో లీనమై పోవడంచేత, నన్నయ పద్యకవిత్వానికి ఏవిధంగా ఆదికవో, అదేవిధంగా గద్యరచనకు కూడా శ్రీకారం చుట్టిన మహామహుడని మనము గ్రహించవలసివుంది. అయితే నన్నయకాలములో ప్రచారంలో వుండే భాషకు, భారతంలోవున్న భాషకుగల పోలికల్ని, సంబంధాన్ని, చెప్పే తాహతునాకు లేదు. భాషాకోవిదులెవరో ఆ పనికి పూనుకోవాలి.

కీర్తికాయులైన గిడుగు వేంకట రామమూర్తి పంతులుగారు, రాజరాజు కాలమందున్న తెలుగుభాష అనే సుదీర్ఘమైన వ్యాసంలో ఆనాటి శబ్దాల స్వరూప స్వభావాలను గురించి చర్చించేరు. నన్నయ పరికల్పించిన నందంపూడి శాసనంలో గల "తాళ్ళతేవ" అనే పదంలో ఏ వార్థకమైన ఆకారమును చేర్చి నన్నయ, 'అదే సీమ' అనే అర్థంలో ప్రయోగించేడనిన్నీ తేవు+అ తేవ అయినదనిన్నీ గిడుగు పిడుగు ఉద్ఘాటించింది – 'నన్నయకాలమందు ఏవార్థకముగా అకారము వాడుకలో ఉన్నది గాని మన కాలమందున్నట్టి ఏకారము లేదు. అని వ్రాసేరు. భారతంలోగల భాషను కూలంకషగా పరిశీలించగలిగినవారే నన్నయ శైలిగురించి ప్రామాణికంగా వ్రాయగలరు. నావంటి పరిమిత జ్ఞానికది అసాధ్యం.

భావాన్ని అనుసరించి శైలివుంటుంది. అందుకే ఆంగ్లేయులు Sound echoing the sense అన్నారు. పద్యాలలో మనకు యీ పద్ధతి విస్పష్టంగా గోచరిస్తుంది. గద్యరచనలో కూడా నన్నయ, 'అనిన విని జరాసంధుండు సటాసముత్పాటన కుపిత కుంజర వైరియుం

నన్నయ - సూక్తినిధి

శ్రీ పోలేపెద్ది రాధాకృష్ణమూర్తి

సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకవితార్థయుక్తిలో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షర రమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థ సూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెనుంగునన్ మహా
భారం సంహితా రచన బంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్.(ఆది1-26)

భారతావతారికలో ఆదికవి నన్నయ పట్టారకుడు తననుగుఱించి తాను వ్రాసుకున్న పద్యమిది.

ఈ పద్యంలో మనకు ప్రధానంగా నాలుగుపద్యాలు కనిపిస్తై. ప్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తి (దీనికి 'కలితార్థయుక్తి' అని పాఠాంతరం వుంది) అక్షరరమ్యత, నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి, జగద్ధితము.

వీటిలో మొదటి రెండుపదాలు నన్నయగారి కవిత్వానికి, మూడవది నన్నయగారికి విశేషణాలు. నాలుగవది నన్నయగా రాసించిన కావ్యప్రయోజనం.

అసలు సాహిత్యానికి ప్రయోజనాలు రెండు. ఒకటి ఆనందం. రెండవది ఉపదేశం. అంటే నీతిబోధ. వీటిలో ఆనందం అనే ప్రయోజనాన్ని ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తి వలన, అక్షరరమ్యత వలన, ఉపదేశాన్ని తాను చెప్పిన సూక్తుల వలన సాధించాడు నన్నయ.

ఆంధ్రమహాభారతం చంపూకావ్యం. నన్నయగారు తాను చెప్పదలచుకున్న సూక్తుల్ని పద్యంలోను, వచనంలోను చెప్పారు.

పద్యంలో సూక్తిని చెప్పేవిధానంలో రెండు పద్ధతుల్ని పాటించాడు నన్నయ. ఒక్కొకసారి పద్యంలోని కొంతభాగములోకథ, లేదా ఒకవ్యక్తి తాలూకు సంభాషణ, చెప్పి; మిగిలిన భాగంలో నీతిని చెబుతుంటాడు. ఇది ఒక పద్ధతి. ఒక్కొకసారి పద్యం అంతటా గూడ

ఓర్పులేని తాపసియొక్క తపోధనం, జాగ్రత్త వహించనివాని సంపద, అధర్మపరుడైన రాజుయొక్క రాజ్యం, ఇవన్నీ కూడా పగిలిన కుండలోని నీళ్ళలాగా క్షణకాలంలో-అనతికాలంలోనే-నశించిపోతై.

పై అవలక్షణాలవలన కలిగే సద్యః ఫలితాన్ని వివరించటానికి నన్నయ చక్కని ఉపమానాన్ని ప్రయోగించాడు.

క్షమ ఔన్నత్యాన్ని గురించి ధర్మరాజు ద్రౌపదికి చెప్పాడు.

'క్షమగలవానికిఁ బృథ్వీ
సమునకు నిత్యంబు విజయ సంసిద్ధి యగున్;
క్షమి యైనవాని భుజ వి
క్రమము గడున్ వెలయు సర్వకార్య క్షమమై. (అరణ్య. 1-223)

క్షమగలవాడు భూదేవితో సమానుడు. అతనికి అన్ని పనుల లోనూ విజయమే లభిస్తుంది. వాని భుజబలానికి క్షమకనుక తోడయి నట్లయితే అతనికి సర్వకార్యాలూ నెఱవేఱుతై.

అక్రోధనుడి వైశిష్ట్యాన్ని గురించి శుక్రాచార్యులవారు దేవ యానికి చెప్పాడు.

అతను గొప్ప నియమంతో వేలకొద్దీ యాగాలుచేసి, యాచకు లకు ఘనమైన దక్షిణల నిచ్చినవానికంటె అధికుడట.

'అనుపమ నియమాన్వితులై
యనూనదక్షిణలఁ గ్రతుసహస్రంబులు సే
సిన వారికంటె నక్రో
ధనుఁడు గరం బధికుఁడండ్రు తత్త్వవిధిజ్ఞుల్. (అది. 3-146)

ఇతరులు మనపట్ల కోపించినప్పుడు మనం ఏవిధంగా ప్రవర్తిం చాలి? ఏవిధముగా మసలుకుంటే లోకం గౌరవిస్తుంది? అనేవిషయాన్ని అతనే ఆవిడకు చెప్పాడు.

'అలిగిన నలుగక యెగ్గులు పలుకక బన్నము పడి యెడఁ
దలపక యున్నతఁడ చూవె ధర్మజ్ఞుఁడిలన్.' (అది. 3-147)

'శ్రీరామ వద్వర్తితవ్యం నరావణవత్' శ్రీరామచంద్రుని లాగా ప్రవర్తించాలి. రావణునిలాగ కాదు అని పెద్దలన్నారు.

కనక ప్రతీవ్యక్తీ మహాత్ముల నడవడి ఏవిధంగా ఉంటుంది ? అనేదాన్ని గురించి తెలుసుకుంటూ, సజ్జనులతో స్నేహం చేస్తూ, ధర్మప్రకారాన్ని గురించి తెలుసుకుంటూ, ఆ తెలుసుకున్న దాన్ని ఆచరణలో పెట్టాలి. ఆ విధంగా చేసినవాడే ధర్మజ్ఞుడు.

'వివాహమైన తర్వాత స్త్రీ ఎక్కువకాలం భర్తకు దూరంగా, పుట్టినింట్లో ఉండగూడదు. అట్లావుంటే ఆవిడ ఎంతటిసాధ్వి ఐనప్పటికీ అపనిందల పాలౌతుంది. భార్యకు నిజమైనరక్ష భర్తవద్దనే ఉంటుంది.

కణ్వమహర్షి శకుంతలను అత్తవారింటికి పంపుతూ ఈ విషయాన్ని తెప్పాడు.

'ఎట్టి సాధ్వులకును బుట్టిన యిండ్లను
బెద్దకాలమునికి తద్ద తగదు
పతుల కడన యునికి సతులకు ధర్మవు
సతుల కేడు గడయుఁ బతుల చూపె, (ఆది. 5-66)

'అభయం సర్వభూతేభ్యో దదామ్యేత ద్వ్రతం మమ'
(రామాయణం. యుద్ధ. 18-34)

అన్నాడు శ్రీరామచంద్రుడు.

శరణాగత రక్షణానికి మన సంస్కృతిలో గొప్ప ప్రాధాన్యం ఉంది.

'ధైర్యచ్యుతుడై ప్రార్థించిన వాడిని, అతిథి అభ్యాగతులను, భయపడుతున్న వాడిని, శరణు కోరినవాడిని, చంపటానికి పాలుపడే దుర్మార్గుడికి ఈలోకంలోనూ, పరలోకంలోనూ సుఖముండదు.

ఈ సూక్తి ఏకచక్రపుర నివాసిఐన ఒక బ్రాహ్మణుడు కుంతీ దేవితో చెప్పాడు. బకాసురుడికి ఆహారంగా వెళ్ళేవంతు ఆరోజు ఆ

పోయాడు. కృష్ణుని, భీష్ముని పరోక్షంగా ధర్మరాజును గూడ నానా దుర్భాషలాడాడు. తర్వాత అక్కడ వుండటం యిష్టంలేక, సభాభవనాన్ని వదిలి బయటకు వెళ్ళాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు వానివెనకనే వెళ్ళి అనునయిస్తూ పై మాటలు చెప్పాడు.

జూదం సప్తవ్యసనాల్లో ఒకటి. షట్చక్రవర్తుల్లో రెండవవాడైన నలమహారాజంతటివాడే ఆ వ్యసనంవలన నానాయాతనలు పడ్డాడు. అందుచేతనే 'జూదం పనికిరాదు' అంటున్నాడు ధర్మరాజు దుర్యోధనుడితో.

కుటిల మార్గులయిన కుత్సిత కితవుల
తోడఁ గడఁగి జూదమాడఁ జనదు
దానఁజేసి యర్థ ధర్మ విపక్షితు
లగుదు రెట్టివారు జగములోన. (సభా. 2-167)

'పెద్దపెద్ద అనుభవాలలోనుంచి కుదించిన చిన్న చిన్న మాటలే సామెతలు' అన్నారు పెద్దలు.

ప్రతి సూక్తి వెనుకా ఆ సూక్తికారుడు అనుభవించిన, లేదా లోకాన్ని చదివి గ్రహించిన విషయం చాలా వుంటుంది. తన సమకాలికులు, తన తర్వాతివాళ్ళు స్వయంగా అనుభవించి తెలుసుకునే శ్రమ అవసరము లేకుండా కవులు తమ అనుభవాలని సూక్తులద్వారా తమ జాతికి అందిస్తారు.

నన్నయభట్టారకులవారు గూడ తమ నాటిసమాజాన్ని, సమాజానికి ప్రతిబింబమైన వ్యాసభారతాన్ని చదివి తాము గ్రహించిన విషయాలని సూక్తుల్రూపాన తన భారతంలో నిక్షిప్తం చేశారు.

'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' అని సార్థక బిరుదాంకితులయ్యారు.

— * —

వ్యాసకృత భారతము నాధారముగా దానిసారమును తెనుగున రూపొందింప యత్నించుట చేతను, నప్పటికి సంస్కృత పండితాదరమును, రాజాస్థానాదరమును తెనుగుపొందని కారణముననుు, తెనుగు సంస్కృత భవ మేయగుభాష యను భావముకలవాడు నన్నయ యగుటను "శ్రీవాణీ గిరిజాః" అన్న శ్లోకముతో "రాజకులైక భూషణుడ"న్న తత్సమసద బహుళమైన పద్దెముతో తెనుగు భారతము నవతరింపజేసెనేగాని, 'మార్గ' మార్గము నే యవలంబించి 'దేశి'ని వదలవలెననిగాని, 'దేశి' 'మార్గ' మార్గముల విడదీసి రెండుగా చేయవలెననిగాని యాత డూహించినట్లు నాకు తోపదు. తెనుగు నుడికారమును చక్కగా తన భారతమునందెల్లెడల పొందుపరిచి, సంస్కృతాంధ్రములకు భేదము పరిశీలించినగాని తెలియనంతగా వాడిన మహామహుడు, ఆంధ్రభాషోద్ధరణకు నడుముకట్టిన మహోద్యమ ప్రవర్తకుడు నన్నయ. తెనుగుకవులలో చక్కని నుడికారమును వెలయించి కావ్యములందెల్ల దెనుగుదన ముట్టిపడునట్లు చేసిన కవులలో ప్రథమ గణ్యుడు శ్రీనాథుడు. కాశీ మహాపట్టణమునగూడ నాంధ్రీత్వమును ముద్రింపచేసిన జాతీయకవిసార్వభౌము డాతడు. అతడు సంస్కృతాంధ్రముల కుడియెడమల వాడగల సవ్యసాచి. అతని కావ్యములలో ప్రథితముగా కన్పట్టునవి మహోజ్జ్వలమైన పద్యరచనా శిల్పమును, నందెల్లెడలను ప్రచురముగా భాసించు తెనుగు సంస్కృతముల పొందిక ఈ యందమున కాతనికి నన్నయ యాదర్శమట.

అయితే తెనుగు సంస్కృత శబ్దములుగల మహాంధ్రమున నా రెండు భాషలపదములను కలిపి వాడుటగూడ నొక గొప్పయేనా! దీనికి వాగనుశాసనులును, కవిసార్వభౌములును కావలెనా అని అనిపించును. కాని కలిపివాడుటయేగాదు వాడుటయందలి ప్రౌఢిమ చూడవలె. దీనికి సత్ప్రతిభాభియోగ్యత కావలెను.

"సింధూర తిలకంబు, చెమటచిత్తడిదాకి
యలకభాగంబు నం, దసలుకొనగ"

నని రెండుగణములు సంస్కృతపదములు రెండుగణములు తెలుగుపదములుకూర్చి రెండు బాసలకుభేదము నేర్పరింప శక్యముగానట్లు రచించుట ప్రౌఢులకును ప్రతిభావంతులకునే సాధ్యమన సాహసమగునా!

"వేనలిపాటపాట నళివెంౘ్రదుకతోఁ దిలతండులాన్వయ
శ్రీనటియింపగ సడలి ౘ్రవేకనిచన్నులు పాలవంకలై
కానసియార్పవాలుఁదెలి కన్నులఁ గల్కితనంబు వీడ్కొనన్
మానినిహస్తమూది యొక మంజులభాషిణి వచ్చె వీథికిన్."

ఇందు తెనుగుఁదనము పదములందే కాక పాత్రచిత్రణ యందునుగలదు. వెంటనే

"వేదపురాణశాస్త్ర పద వినదవియసిద్ధయైన పెద్దము
త్తైదువ కాళికానగర హాటకపీఠ శిఖాధిరూఢ య
య్యాదిమశక్తి సంయమివరా! యిటురమ్మనిపిల్చె హస్తసం
జ్ఞా దరలీలరత్నకట కాభరణంబులు ఘల్లుఘల్లనన్."

అనుచు నామెనే "ఆదిమశక్తి"గా చూచియు "పెద్ద ముత్తైదువ"గా గుర్తించుచు సంస్కృతమున వ్యాకరణజ్ఞులు మురిసిపోవు పదప్రయోగ కౌశలమును ముద్దుగా ప్రదర్శించినవాడు కవిసార్వభౌముఁడు.

నన్నయ యీదృశమైన రచనలో శ్రీనాథున కాదర్శమై యుండనోపు.

నన్నయ శ్రీనాథుల పద్యరచనా శిల్పమున భేదము చాలకలదు అందుచె నన్నయవిగా నేచూపు నుదాహరణములు శ్రీనాథుని వానికి చాయలుగానుండ గలవేగాని ౘ్రతాసున తూపగలట్టులుండవు.

నన్నయ సంస్కృతమున వాల్మీకి రచనాశిల్పము గలవాడని

తక్కినదంతయు సంస్కృత పదబంధమే. ఇది యంతయు నొక్క సమాసము చేయుటయో విస్తరించి వ్రాయవలెను. సంబంధపులతలు నన్నయ విరిచి అర్షశైలి ననుకరించును. ఇందు సంక్షిప్తతయు, లోతుదనమునుగలవు. ప్రబంధశైలిలో విస్తృతియు, ప్రాకట్యమునుగలవు. నన్నయ పై పద్యము సంస్కృత వాక్ప్రౌఢిమకు మచ్చుతునుక.

"పరమ వివేక సౌరభ విభాసిత సద్గుణపుంజవారిజో
త్కర రుచిరంబులై, సకల గమ్య సుతీర్థములై, మహామనో
హర సుచరిత్ర పావన పయః పరిపూర్ణములైన, సత్సభాం
తర సరసీవనంబుల, ..."

ఇందు మూడు విశేషణాత్మకములైన సమాసములును, అయి పదాంతములై సంస్కృతమునందలి యేక విభక్తికములగు విశేషణ విశేష్యముల యందము నించుచున్నవి.

"తాం సనందన సంకాశాం, మృగపక్షిభి రావృతాం
హర్మ్యప్రాసాద సంబాధాం, కోకిలాకుల నిస్వనాం
కాంచనోత్పల పద్మాభి ర్వాపీభి రుపశోభితాం."

... ...

ఇది అర్షశైలి. ఈ రచనాప్రౌఢిమ నన్నయ సంస్కృతము నుండి గ్రహించి తెనుగున పొందుపరిచెను. ఇది నిగూఢార్థ ప్రతిపాదకము. విశేషణములన విశిష్టార్థకములుగదా. అర్షగ్రంథములం డివి తప్పక యట్లేయుండును. వాని సార్థక్యము తరిచిచూచినగాని వాని అందము తెలియదు. అదియే "కవీంద్రులులో నారసి మేలునాన్" అన్నది నన్నయ. కాన సంస్కృతకవుల సంప్రదాయము తెఱుగనివారికి నన్నయ వ్యర్థపదానుబంధిగా కన్పట్టు. తెలిసిన వానిని రుచిరార్థ మూర్తిని శ్రీనాథు డుద్దేశించియే యామెచ్చు కొనుట.

"అలఘుఫణీంద్రలోక కుహరాంతర దీప్తమణిస్ఫుర త్ప్రభా
వలిగలదాని, శశ్వదుద వాసమహావ్రత శీతపీడితా
చలముని సౌఖ్యహేతు విలసద్బడబాగ్ని శిఖాచయంబులన్
వెలిగెడు దాని, గాంచి రర విందనిభాననలమ్మహోదధిన్."

సరళమై ప్రసన్నమైన శైలీమాధుర్యముతో సంస్కృత పదరచన యిందెట్లుసాగినదో చూడుడు రెండు పెద్ద సంస్కృతసమాసముల చివర 'గలదాని', 'వెలిగెడు దాని' అని ముగింపుచేసి రచనాశిల్పమున మెరుగులు చూపెను. వర్ణనలుచేయునప్పుడు వస్త్వౌదాత్త్యమును బట్టి సంస్కృత సమాస బాహుళ్యముతో పద్యరచన సాగించుట నన్నయ తీరు. సంభాషణములయందు మృదులాతి మృదులమైన తెనుగు నుడికారము లందు సరళశైలి నుపయోగించుట యీతని నేర్పు.

దేవయానీశర్మిష్ఠల సంభాషణము చూడుడు :

దే వ యా ని :

"లోకోత్తర చరితుండగు,
నా కావ్యతనూజ నీకు నారాధ్యను నే
ప్రాకటభూసుర కన్యక,
నీకట్టిన మైలకట్ట నేర్తునె చెపుమా."

ఈమె బ్రాహ్మణి, అత్మాభిమాన, కాన సంస్కృత పద బహుళ రచన ఉదాత్తతా సూచకముగా నామెను కూర్చి నంతవరకు చేసెను.

శ ర్మి ష్ఠ :

"మాయయ్యకు పాయకపని
చేయుచు దీవించి ప్రియముచేయుచునుండున్
మీయయ్య వెండిమహిమలు
నాయొద్దన పలుకనాకు నానయు లేదే."

సాత్త్విక భావోపసంపన్నమై రసపోషక మగుచున్నది. పాణిగ్రహణము వ్యంగ్యము. 'ఉద్ధరించుట' యను నభ్యర్థనము, పైకి తీయుటకును, పాణిగ్రహణముచేసి భరించుటకునుగా చమత్కరింపబడినది. వినతా కద్రువల సంభాషణ మెంత సుకుమారమైన తెనుగు నుడికారమును జూపునో చూచుడు :

కద్రువ (వినతంజూచి) :

"చూడవె! యల్ల యతిధవళంబైన యశ్వంబునందు సంపూర్ణ చంద్రునందు నల్లయుంబోలె వాల ప్రదేశంబున నల్లయై యున్నది."

వినత (నగి) :

"నీవే కన్నులం జూచితే యక్క! ఎక్కడిది నల్ల? యీ యశ్వ రాజుమూర్తి మహాపురుష కీర్తియుంబోలె నతినిర్మలంబై యొప్పు చున్నయది."

నన్నయ వచనరచన యందము తెనుగు కవులలో నేరికిని సంపూర్ణముగా చిక్కలేదన్న సత్య దూరముకాదు.

ఇట్టివే చక్కని విశిష్టప్రయోగములు నన్నయ భారతమునగల వింద చూపుచున్నాను.

"ఎరుకగలరె మగువలెందు; మాయీదాస్యము; నీకు చిత్తము గలదేని; నీతదర్థమకాగ; కడుగూర్చు మిత్రులు; నీవు మాచుట్ట మవపోలె నెమ్మితోడ నవహితుండవై మాపల్కులాదరించితి; ఇప్పుడు ప్రొద్దులేదు; కచుండు నేనియున్ రాడు. నీవును చూచితట్టి సభ నేనివినం బడదేయుగంబులన్ (మట్టుకు);కడుచోద్యమయ్యె;మీావచ్చుటెఱింగి రేని పరికాడు, వారకములు, కుశాగ్రీయబుద్ధులు, దాని చేతులాడక యుం డెన్; ఇల్లడయిదు; భవన్నిదేశ సంశ్రయమున నున్న మాకధిక శత్రుజయంబగుటేమిపెద్ద? ఎంతవారు చొచ్చునప్పుడమ్మని శక్తింజేసి

ఈ నాయికావర్ణనమును తత్సన్నివేశ చారుత్వమును నీ సుకు మార వర్ణసమావేశమున నెట్లు చిత్రింపబడినదో భావింపుడు. ఇందలి బిందుపూర్వక దకారప్రాస మీ శృంగార సన్నివేశమునకు తళుకు పూత.

పెద్దన మనుచరిత్రమునందలి సౌందర్యములను నన్నయ ఘట్ట ములనుండియే గ్రహించెననుట సుస్పష్టము. ప్రతిశబ్ద సార్థక్యమును, అర్థగాంభీర్యమును గలిగి సంస్కృతమున మేటికవుల కావ్యములతో తులదూగదగిన శిల్పవైభవము గలది మనుచరిత్ర.

"ఎందుండి వచ్చి తిందుల
కెందుల కేగుదు మహామునీశ్వర విద్వ
ద్వందిత!......" అన్న నన్నయ పద్దెము;
"ఎందుండి ఎందుబోవుచు నిందులకే
తెంచినార లిపుడు విద్వద్వందిత...

అన్నదిగా నైనది మనుచరిత్రలో,

నారలుగట్టు కూరలశ
నంబుగ నుగ్రవనంబులో"

అన్నది యథాతథముగా నెత్తిన గైకొనెను.

కర్ణుండు 'సజల జలధర ధ్వాన గంభీర రవంబున' నన్నది శ్రీనాథుడు నలునకు ప్రావృషేణ్య పయోధర ధ్వానగంభీరంబైన యెలుంగుగా వాడెను.

"అమలసుధారమ్య హర్మ్యతలంబుల
నవకుసుమామోద నందముల
కృతకాద్రి కందర క్రీడా గృహాంగణ
వివిధరత్నోపల వేదికలను
కలహంసకలనాద కమనీయ
కమలినీదీర్ఘికా సైకత తీరములను"

లును తర్వాతి కవుల నదీ పర్వతాది వర్ణనల శబ్దాలంకారములకు ప్రత్యేక శైలులకు మూలములు.

"క్వణదనుకింకిణీకలిత కాంచన కాంచికలాపమున్
రణ న్మణికల నూపురంబులు సమధ్వని..."

అన్నదాని కమ్మనిశైలీ బంధము, "రణన్మణి" యను దాని విరుపు నందము గీర్వాణికి బంగరుగంటల మొలత్రాడు గదా.

"సంకులమిళితాళీ నీల పరి
కుంచిత కోమల కుంతలన్
శకుంతల యను కన్యకన్ గనియె"

నన్న సమాస సౌరభము యావత్కాళి దాస శకుంతలా సౌంద ర్యము నాచికొన్నాడన్న దోసమా!

సభాపర్వమున నన్నయశైలి పరిపక్వమై పరాకోటి నందినదా అనిపించు. ఈ భాగము చాలావరకు నాటకీయ శిల్పసంపద గలది. శిశు పాలుని యుపాలంభన వాక్యములు, ఆ పాత్రను ఆ సన్నివేశమును కన్నుల యెదుటనే పెట్టును. ఇట్టి వాక్ప్రౌఢిమ మరెందు నింతగా కానరాదు.

"ఇతనికి గూర్తురేని ధనమిత్తు రభీష్టములైన కార్యమున్
మతి నొనరింతు రిష్టుడని మంతురుగాక, మహాత్ములైన భూ
పతులయు, విప్రముఖ్యుల సభన్ విధిదృష్ట విశిష్టపూజనా
యతికి ననర్హు నర్హుడని యచ్యుతు నర్చితుజేయ బాడియే."

పాత్రముఖమున కవి చెప్పింపదలచిన భావ ముద్దీప్తమై స్పష్టమై సూటిగా శరమువలె నెట్లు వచ్చినదా యీ వాక్యరచనా విన్యాసము తెనుగుందనమునకు పొలిమేరగాదో ఆలోచింపుడు. "మీకు కావలపిన వాడైతే యింటికి తీసుకొనిపోయి కట్టపెట్టవలెను. గాని సభామర్యాద నుల్లంఘించుట" అను శిశుపాలునిభావమును చక్కగా చిత్రించి కృతకృత్యుడైనాడు నన్నయ.

దారుణమది విషముకంటె దహనము కంటెన్"

ఈ పద్యమున నన్నియు సంస్కృతపదములే. తత్సమములైనవి. కాని రచనా చమత్కారమేమో మొత్తము తెనుగా యున్నట్లు భాసించును. సర్వ సులభముగా నున్నట్లు కన్పట్టు. ఈయన నీతులు ఈరకపుశైలిలో ఉండును. నీతుల బోధించుటలో మర్మమేమియు నుండరాదుగదా. అందుచే నిట్టి ఘట్టములు స్ఫటిక నైర్మల్యముగల సుస్పష్టభావబోధకములుగా నుండును.

"మూర్ఖపు శిశుపాల" అనునది చాల చక్కని రూపము. కోప మును తక్కువ యక్కరములలో బాగుగా స్ఫురింపచేయవచ్చు. తత్సమములలో చిత్రములైన రూపములెన్నో తయారై వాడబడినవి. "గుణవృద్ధ" నిదియొకరూపము.

తెనుగు వాక్యరచనా విన్యాసమున నందముచిందు మఱికొన్ని యుదాహరణములు చూడుడు :

"ఎడపక యర్ఘ్య మచ్చుతున
కిచ్చితి, మిచ్చిన దీనికిం దోడం
బడమని......" అను సహదేవు వాక్యము.

"ఏం, ఇచ్చాం, ఇస్తే, కాదనేవాడెవడో రమ్మను చూస్తాం" ఈ ఊతలో నీ భావము చిత్రింపబడినది. దానికి "ఇచ్చితి, మిచ్చిన" అనునవి పోషకములుగా వాడబడినవి.

ఇతనికి నిట్లు నమ్మారక ఎగ్గులువల్కగవోలె గాక. (ఊరికే తిట్టటానికి సాగిందిగాని లేకపోతేని) అశ్చర్యప్రకటనకు 'ఆహా, ఊహూ' శబ్దములు వాడక వాక్యరచనలోనే దాన్ని ద్యోతింపచేయుటకు 'అర్ధ రాత్రంబు నపుడుగాని కుడువదట్టె?" అనుట ప్రౌఢిమ. ఇవన్నియు వ్యంగ్యవైభవము నంతయూ భతము చేసికొనినవే.

ఇట్లు భయభాషల శబ్దములను వాడుటలోని నైపుణ్యమున

నన్నయ గద్యగతులు

శ్రీ వి. సత్యనారాయణ

వచనము.గద్యము తెలుగులో దాదాపు యేకార్థమున ప్రయోగింప బడుచున్నది. కొన్ని తావుల-అనగా అశ్వాస గద్య మొదలగు చోట్ల మాత్రమే "గద్య" అనేగానివచనమను వాడుకలేదు. సంస్కృతములో గద్యకు వచనమను నామాంతరములేదు. నిజమునకు పదమనే పదము సంస్కృత పదమైనప్పటికిని అది భాషలో గద్యకు బదులుగా నాడబడలేదు. దెలుగులో నే కాలమున అది గద్యకు మారు పేరయిందో చెప్పలేము గాని నన్నయ కాలము నుండియు అవి పర్యాయములై యుండుననవచ్చును. "నవార్థ వచన రచనా విశారదు" (1-1-8) లను చోట వచనమునకు వేరే అర్థమున్నను గద్యమునకు పర్యాయమైన వచనమును కూడ నన్నయ మనసునందుంచుకొనియే ప్రయోగించి యుండు ననుట అసమంజసము కాదు. "వచనము లేకయ వర్ణన-రచియింపఁ గొంతవచ్చు ..." (నిర్వ. రా. 1-15) అని తిక్కన పేర్కొనుటచేత తిక్కన కాలము నుండి అవి పర్యాయములేయని మాత్రము మనము ఖచ్చితంగా నిర్ణయింపవచ్చును.

సంస్కృతములోను కన్నడములోను దాదాపు పదవ శతాబ్ది నుండి చంపూ కావ్యములును, సంస్కృతములో అంతకుముందు చాలా కాలము క్రితమే గద్య కావ్యములు రచితములు. సంస్కృత కన్నడ చంపూ సంప్రదాయముల ననుసరించి నన్నయు చంపూ రీతిలోనే ఆది కావ్యావిర్భావమునకు నాంది పలికెను. తరువాతి కవులందరును నన్నయనే అనుసరించినవారై దాదాపు యీ పద్ధతియే 19 వ శతాబ్ధి వరకు అవిచ్ఛిన్నముగా సాగిన దనవచ్చును.

నన్నయ తాను రచించిన రెండున్నర పర్వముల భారత భాగములో మూడవ వంతు వచనమునే ప్రయోగించి యున్నాడు. తెలు

ములనియే ప్రయోగించెను. (చూ. వచన రచన-తాళ్ళపాక వారు-సింహావలోకనము-వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి పు. 99)

సులభశైలియే దీనికి ప్రాణమని భావింపవచ్చును. లలిత పద సమాయుక్తమై యుండుట, అసమాసకమై యుండుట దీని ప్రధాన లక్షణము. ఒకరకంగా జెప్పవలెనంటే తేట తెలుగు తియ్యదనమంతా చూర్ణకములోనే యిమిడి పోవును.

నన్నయ యెక్కువగా సంస్కృత పదజాలమునే ప్రయోగించి యున్నను తెలుగునారి కర్థముకాని సంస్కృతపదజాలమందు తక్కువ. నన్నయ వచనములలో ఉత్కలికాప్రాయము కన్నా చూర్ణకములే యెక్కువ. ఆయనది కథాకథన పద్ధతి యగుటచేత చూర్ణకములే యెక్కువ దొరలిన వనవచ్చును.

ఈ వచన భేదముతో చిన్నచిన్న వచనములు లెక్కకుమిక్కిలి గలవు గాని పెద్దవచనముల రెండింటిని మాత్రము ఉదాహరింతును.

(i) "వ. అట్టి యింద్రోత్సవంబున నతి ప్రీతుండయిన యింద్రు వరంబున నుపరిచరుండు బృహద్రథ, మణివాహన సౌబల యను రాజన్యులనియెడి కొడుకుల నేవురం బడసి, వారల బెక్కుదేశంబుల కభిషిక్తులంజేసిన నయ్యేవురు వాసవులు వేఱు వేఱు వంశకరులయి పరగి రట్లు పరిచరుండు లబ్ధసంతానుండయి రాజర్షియయి రాజ్యంబు సేయుచు నిజపుర సమీపంబునం బాఱిన శక్తిమతియను మహానదిం గోలాహలంబను పర్వతంబు గామించి యడ్డంబు వడిన..." (1-3-26) ఇత్యాది వచనమంతయు చూర్ణకమే.

(ii) "వ. దీనియందు రాక్షస భావం బుపలంక్షిప వలవదు మాకు నాత్మీయ బుద్ధియ యుండుననిన హిడింబ ధర్మరాజునకుం గుంతీదేవికి మ్రొక్కి యేకాంతంబునం గుంతి కిట్లనియె నవ్వా! సర్వప్రాణు

(i) "వ. అనిన విని జరాసంధుండు సటాసముత్పాటన కుపిత కుంజరవైరియుంబోలెఁ గడునలిగి పటుకుటిలభ్రుకుటిఘటిత నిటలుం డగుచుఁ బురుషోత్తమున కిట్లనియె" (2-1-195).

(ii) "వ....ద్రుపదుండైశ్వర్య గర్వంబున మెచ్చక పలికిన విని ద్రోణుం డవమానజనిత మన్యుఘూర్ణమాన మానసుండయి యెద్దియుం జేయునది నేరక పుత్రకళత్రాగ్నిహోత్రి శిష్యగణంబులతో హస్తిపురంబునకు వచ్చె..." 1-5-206).

వేట వన, పుర వర్ణనాదులలో నీ గద్యభేదము నెక్కువగా తెలుఁగు కవులు వాడిరి, దీనికి నన్నయయే మార్గదర్శకుడు కానోపు. పురవర్ణన సందర్భములోని ఒక ఉదాహరణ తిలకింపుడు.

(iii) "వ. అని పంచిన వారును వారణావతంబున ననవరత సురభికుసుమ ఫలభార సమ్రశాఖా విశాల తరువన రేఖాలంకృతం బనియును, వన జలకేళీ కందక మృగయాది వివిధ విహార హారిప్రదేశాభిశోభితం బనియును నవసుధా ధౌతసౌధ సుధాకర నికర ప్రభాపటలు ప్రద్యోంపితాసితపక్షో దోషంబనియును..." (1-6-133) ఇత్యాదిగా మరికొంత వచనము గలదు.

3. వృత్తగంధి :- 'పద్యభాగవత్ వృత్తగన్ధి' (1-3-23) అని వామనుడు నిర్వచించెను.

కవులు సాధారణముగా ఛందోయుక్తమైన రచనయందే ఆసక్తి కలిగి యుందురు చంపూ కావ్యమునందు పద్యముల మధ్య అచట నచట వచనములు ప్రవేశించుచుండును. ఆ పద్యము వేగములోనే గద్యమునందును ఛందోయుక్త రచన గాన్పింపవచ్చును. కేవల గద్య కావ్యము నందును కవికి తెలియకనే వృత్తగంధుల రచితములు కావచ్చును. ఇట్టివానినే వృత్తగన్ధి గద్యములుగా లాక్షణికులు పేర్కొనిరి.

నన్నయ రచనలో యిట్టివి పెక్కులు గలవు. కొలది మార్పు

తే. గీ. 'అగ్గరుఁడని మహాత్మ్యంబు నీవు నెఱుఁగు
దువది యెట్లనినన్ దొలి కశ్యపు (డను
యూ) ప్రజాపతి పుత్రార్థియై భవత్ప్రి
భృతులయిన దేవ గణ (ములన్) వాలఖిల్య'-

ఈ విధముగా గద్య భేదములను నన్నయ యెంతో చక్కఁగా భారతమునందు నిర్వహించి తర్వాతి కవులకు యెన్నియో అంశము లందు మార్గదర్శకుడైనట్లే వచనరచనయందును మార్గదర్శకుడయ్యెను. పద్యగద్యముల రెంటికి నాద్యుడై నన్నయ సంస్తవనీయుడయ్యెను.

—0—

నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి నన్నయ

శ్రీ పరిమి సాంబయ్య

సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకవితా (వివిధా)ర్థ యుక్తిలో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షర రమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థ సూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెనుంగునన్ మహా
భారత సంహితా రచన బంధురు డయ్యె జగద్ధితంబుగన్.

ఆంధ్ర సాహిత్యోద్యాన వనమున విహరించు రసికులకే కాక ఆబాల గోపాలమునకు ఆనందమును కల్గించు ఏకైక ద్వైపాయనోద్యాన జాత మహాభారత పారిజాతపదంకుసుమమిది. అంతేకాదు. వివిధ కుసుమ పరిమళార్థముల స్వరూపమును ముంజేతి కంకణమువలె నిరూపించు ఈ పద్యమును నన్నయదని వేర చెప్పపనిలేదు.

పై పద్యమునందు నన్నయ తనను గూర్చి 'నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి' అను విశేషణమును వాడుకొనినాడు. ముందుగా ఈ పద బంధముపై గల పూర్వవివరణలలో కొన్నింటిని పరిశీలింతము.

1. శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి 'సారమతి నన్నయ'లో 'ఇచ్చట ప్రియమైన సూక్తులు అని అర్థము చెప్పుటకన్న ఉజ్జ్వలము లైన అర్థములును, సూక్తులును, అని ద్వంద్వ సమాసముగా అర్థము గ్రహించుటలో ఔచిత్య విశేషమున్నది.' పుట. (112)అనినారు.

2. శ్రీ డా॥ మృత్యుంజయరావు 'వ్యాసభారతము – నన్నయ పరిష్కారము' లో-'అనేకములైన రుచిరము (మధురము) లగు నర్థములతోఁ గూడిన సూక్తులకు నిధియని యర్థము. నన్నయ రచనలో నెన్నియో మృదుమధురములయిన సూక్తులుండునవి భావము' (పుట 739) అని వివరించి, నన్నయ భారతమున గల సూక్తులలో సుమారు నూటయేబదింటిని పొందుపరచి వానిని 1. లోకనీతి, 2. రాజనీతి, 3.

ఆధ్యాత్మిక ధర్మము, 4. లోకజ్ఞత, 5. శాస్త్రజ్ఞత. అని వింగడించి వివరించిరి.

3. శ్రీ డా॥ శలాక రఘునాథశర్మ 'భారతధ్వని దర్శనము'లో సూక్తి యనఁగా మంచిమాట. అది మానవుని మంచినతమునకుఁ జక్కని రాచబాట. రుచిరమైన అర్థములతోఁ గూడిన సూక్తులు మధురము లైన ఔషధముల వంటివి. అవి గ్రహింపబడునప్పుడు గాని సేవించిన పిమ్మటఁగాని, యెట్టివికారమును బుట్టింపక, మానసారోగ్యమును పరీక్షించి మానవునకు సౌమనస్యమును సంధానించును' (పుట.256) అని వ్యాఖ్యానించిరి.

4. శ్రీ డా॥ పాటిబండ మాధవశర్మ 'ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ మహాభారత (అరణ్య పర్వ) పీఠిక' లో

'భారతములోకాగమన్యాయైె కాంతగృహము అని చెప్పి నన్నయ అన్యాయములను ప్రతిపాదించు వాక్యములను, సూక్తులను చెప్పినాడు' (పుట 20) అని కొన్నింటిని మూదలించిరి.

5. శ్రీ డా॥ దివాకర్ల-'నన్నయభట్టారకుఁడు'ఆంధ్రకవి నక్షత్ర మాలిక-1 ప్రచురణ. 1972 లో-పై పద్యమున నన్నయ తనకు 'నానారుచిరార్థసూక్తినిధి' అను విశేషమును వాడుకొని యున్నాడు. సూక్తులనఁగా సుభాషితములు. అతడు పెక్కురుచిరార్థములైన సుభాషితములకు నిధి యని పై విశేషణముయొక్క అర్థము, (పుట. 73) అనిరి. మొత్తము పై తేలిన సారము సూక్తులనగా నీతులు. అట్టి నీతులకు నన్నయ నిధి అని. ఇట్టి నిధియైన నన్నయ నీతిపద్యములను వ్రాసికొనక భారత రచనకేల 'ఉపక్రమంచెను? అని ప్రశ్నించుట కవకాశము కలదు.

మహాభారతము కేవలము నీతిశాస్త్రము కాదు. అనేక శాస్త్రముల సంహిత. 'సారమతిం గవీంద్రులు'అను పద్యమునందు నన్నయ

చెప్పినచో, పై నవారు ఈ పదబంధమునకు చెప్పిన అర్థము లన్నియు 'నానాసూక్తి నిధి' అనుదానివలన పొందవచ్చును.

ఇక మిగిలిన 'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి'త్వము వలన రమణీయార్థ ప్రతిపాదకత్వము నన్నయకు సిద్ధించి ఆయనయొక్క సర్వతోముఖ ప్రజ్ఞను బహిర్గతము చేయునది కాగలదు. ఇది నన్నయ తనకు తానిడుకొనిన విశేషణమగుటచే ఈపదబంధమును మహాకవిత్వ లక్షణముతో అన్వయించుట అనుచితము కాదనుకొందును.

ఈ సందర్భమున నన్నయకు పూర్వాలాక్షణికుల కావ్య నిర్వచనములను ఈ విశేషణమును పరిశీలింప తగును.

భామహుని (క్రీ. శ. 5. శ.) కావ్య నిర్వచనము–శబ్దార్థౌ సహితౌ కావ్యం–నన్నయ తన విశేషణమున ప్రయోగించుకొనిన 'అర్థ' 'సూక్తి' శబ్దములు పై నిర్వచనముగల అర్థములను స్ఫురింపజేయునవిగా ఉన్నది. అటువంటి శబ్దార్థములకు నిధిఅగుటచే, నన్నయ ప్రయోగించుకొనినవిశేషణముచే భామహుని కావ్యలక్షణము ధ్వనింపచేయబడినదిగా ఉన్నది. అంతేకాదు కావ్యమునకు కావలసినది కేవలము శబ్దార్థముల సహితత్వము కాదనియు, అ శబ్దార్థములు రుచిరముగా నుండవలెననియు నన్నయ భావన. శబ్ద రుచిత్వమే అక్షర రమ్యత. అర్థరుచియే ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తి. ధ్వని సిద్ధాంత ప్రవక్త ఆనందవర్ధనుని **(10th A. D.)** నిర్వచనము.

'కావ్య స్యాత్మా ధ్వనిః'–వాచ్యార్థము కంటె భిన్నమైనది. రమణీయమగు అర్థాంతరమును స్ఫురింపజేయునది ధ్వని. నన్నయ, 'నానా రుచిరార్థనిధి' అనుటచే ధ్వని కారుని సిద్ధాంతమునకు నన్నయ భారతము మూలగా నున్నది.

'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' అను విశేషణమునకు మరియొక

పద్యవిద్యా—నన్నయ భారతావతారిక

ఆచార్య. తుమ్మలపూడి కోటేశ్వరరావు

వాల్మీకి పద్యవిద్య కాద్యుడని నన్నయ తీర్పు. దీంతో తెనుగు బాసకు తానంతేనని తర్వాతి మనతీర్పు.

విద్య ఏమిటి? దానికి రెండర్థాలు: 1. కళ, 2. శాస్త్రం. అది ప్రతిభాజన్యం. అది హృదయం. ఇది మేధ. అది అనుభవం. ఇది విచారణ. అది స్ఫురణారూపం (ఇన్ ట్యూషన్ అని క్రోచే) ఇది దాన్ని ఆలోచించి ఒక క్రమంలో బంధించే సూత్రం. ఇదొక పరిణామం. ప్రమాణం. భౌతికం కానిది. ఆలోచనకు మాత్రం అందేది. ఇదే ఛందమంటే (వచన కవిత్వానికి అడుగున సంగీతముందన్న ఇలియట్ వాక్యానికర్థం ఇదే) అందుచేత ప్రతిభాజన్యమైన భావం మనస్సు ద్వారా, ఛందస్సుద్వారా అభివ్యక్తమైతే అది పద్యం. లక్షణానికి సరిపడిందే కాదు. అది శాసన పద్యం. నన్నయ పద్యం విద్యాసనాథం.

భావముంది అది అనేకదా భిన్నంగా వుంటుంది. దాన్ని వ్యక్తీకరించటం ఛందోప్రజ్ఞా విషయం. ఇది దాన్ని అనుభవ జనకంగా — ఆవిర్భవింప చేస్తున్నది. ప్రతిభావంతుడంటే కవి. మనీషి అంటే ప్రజ్ఞావంతుడు. ప్రతిభ దర్శించేది. దాని లక్షణం చూడటమే. మనిషి లక్షణం ఆలోచన. తప్పొప్పుల నిర్ణయంబు జూపపరచుకోవటం. ఇదంతా లౌకికం. అసగా లోకాధారంగా శాస్త్రాధారంగా నిర్ణయించుకోవటం. ఇది తార్కికం. ఇదీ పద్యమంటే. అందుకని నన్నయ ఆద్య కవి. శాసనకర్త కాడు. అందులోనిది పద్యంకాదు. లక్షణోపేతమంతే. ప్రతిభ అలాగే వ్యక్తమైతే మంత్రం. ప్రజ్ఞద్వారా వ్యక్తమైతే శ్లోకం, పద్యం. అది తత్త్వం. ఇది రసతత్త్వం. అందుకని కావ్యపద్యం

యాగ ఫలప్రదాయకం కనుక. (15-16 పద్యాలు-పీఠిక) అది రెంటి కున్న సంబంధాన్ని చూచి ఆపని కీయన అర్హుడని భావించటం ధర్మ విరుద్ధం. అతనికీ ధర్మ వేతృత ఎలా వచ్చిందంటే 'తన కుల బ్రాహ్మణు అన్న పద్యం క్రింది పద్యం చెబుతున్నది.' 'విమల మతిం బురాణములు వింటే' నన్నదే ఆపద్యం రాజరాజు కావ్యనాటకాదులు చదివి - శాస్త్రాలు చూచి పూజ్య శివాగమాలపై హృదయం లగ్నం చేసాడుట. తత్ఫలితం ధర్మవేతృత. పైగా నన్నయ కులబ్రాహ్మణుడు గురువు. పురోహితుడు రాజునకు హితవర్గంలోని వాడని రాయల రాజనీతి (ఆముక్త 4273) తదనురక్తుడు - రాజునందు నన్నయ కనురక్తి. మంత్రాంగదక్షుడు. మత్యమరాధిపాచార్య శబ్దంతో అది వ్యక్తమౌ తున్నది. కాగా నన్నయ లోకజ్ఞుడు - వేదవేదాంగ వేత్త - శాస్త్ర వేత్త - మంత్రాంగవేత్త కవి. ఇది అతని అంతర వ్యక్తిత్వం. అది ధర్మం. అది తెలిసినవాడు రాజు.

భారత మెలాంటిది. వ్యాస స్వరూప స్వభావాలు ఎలాంటివి ? యాగ ఫలము. గోశతదాన ఫలము భారత శ్రవణంచేత లభిస్తాయన్న పద్యాలు భారత పవిత్రతను చెప్పేవి. అమలిన తారకా సముద్రయం బుల నెన్నను-అన్న పద్యం దాని అగాధత్వాన్ని చెప్పేద.'ధర్మతత్త్వ జ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబు' అన్న పద్యం దాని బహుముఖీ దృష్టిని చెప్పేది. ఇది ఐతిహాసిక వైశాల్యము.

"ఏయది హృద్య మపూర్వం బేయది ఎద్దాని వినిన ఎఱుక సమగ్రంబై యుండు నఘనిబర్హణ మేయది - (30)

అమితాఖ్యానక శాఖలంబొలచి వేదార్థా మలచ్ఛాయమై
సుమహావర్గ చతుష్క-పుష్ప వితతిన్ శోభిల్లి కృష్ణార్జునో
త్తమ నానాగుణకీర్త నార్థఫలమై - ద్వైపాయనోద్యాన జా
తమహా భారత పారిజాత మమరున్ ధాత్రి సురప్రార్థ్యమై (66)

సాత్యవతేయ విష్ణుపద సంభవమై [73] - పద్యం వ్యాసుడు సాక్షాన్నారాయణుడని చెబుతున్నది. ఆయన పదం నుండి శబ్దం నుండి విష్ణుపాదం నుండి గంగలాగా భారతం స్రవించింది. గంగకు ధ్యేయం సముద్రంకాగా భారతధ్యేయం విభుదేశ్వరు సంగతి. విబుధేశ్వరుడు లక్షణము కృష్ణుడనాలి. కృష్ణార్జునోత్తమ ఫలమన్నామాట బట్టి. భారత వస్తువునుబట్టి లేదు సహృదయులైన పండితులు 'ధాత్రీసురప్రార్థ్యమై' అన్న మాటనుబట్టి అలా చెప్పటం తత్త్వ దృష్ట్యా, ఇలా అనటం కావ్య తత్త్వ దృష్ట్యా. అది కావ్యవస్తు దృష్టి, ఇది కావ్యానుభవ దృష్టి.

ఇలా రాజరాజు - నన్నయ - వ్యాసుడు - భారతం - అంటే ఏమిటో కవి పూర్ణంగా చిత్రించాడు. సారమతిన్-పద్యం తన కవితా లక్షణాలు చెప్పేది. 1. ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి. అర్థయుక్తి-అర్థాలంటే పద్యంలో, ఘట్టంలో, కావ్యంలో, వాచ్యార్థం దగ్గర నుండి రసతత్త్వందాకా అభివ్యాపించేవి. అంటే వాచ్యార్థ-ఘట్ట-సన్నివేశం-సందర్భం — ఏదికాదు అర్థమంటే. అన్ని వాటి మధ్య వున్న కూర్పు. ఈ సుసంఘటితాలైన ఘట్టాలు కూడుకొన్నకథ. దాని పరమార్థం ప్రత్యక్షంకావటం ప్రసన్నత అంటే ఒక కథ ఉంది. దానికొక అర్థం. దాన్ననుసరించి పరమార్థం. అర్థం బాహ్యంకాగా పరమార్థం అంతర మగుతున్నది. ఈ రెంటికి ఒకచక్కని కూడిక-బంధం కావ్యం. కథలో అనేకార్థాలు యాథాతథ్యతః సుసంఘటితాలు కావటం అర్థయుక్తి. అ సంఘటితాలుగా కన్పిస్తూ ప్రజ్ఞచేత విచారిస్తే సుసంఘటితం కావటం యుక్తి. ఇది పాఠక విషయం. వ్రాసే కవి విషయమున్నా అలాంటి దూర దూరతః విభిన్నతః విన్యస్తాలైన అర్థాలు విమర్శతోడైన పాఠకునిలో- కవీంద్రుడిలో-సుసంఘటితాలై తర్వాత వాని వెనుకవున్న పరమార్థం భోధిస్తున్నవి. ఈ రెంటికీ సంబంధం

ప్రసన్న కవితా గుణమిల్లదె ఉదహరించుకొన్నారు. ఇంకాకథాకవిత- అన్నదొక ప్రత్యేక విషయంగా ఎవరూ స్వీకరించలేదు కాబట్టి దాన్ని త్రోసిపుచ్చారు.

కథాప్రసన్నత - కవితాప్రసన్నత - అంటే మూలంలోఉన్న వెలికి తనాన్ని తీసివేసి కథకు అడ్డంకులు కల్పించే వాటిని తీసివేసి - సూటిగా చెప్పటం. దీనివల్ల కథల్లో క్లిష్టత తొలగి ప్రసన్నత వచ్చింది. ఇదే నన్నయ్యగారి భావమని చెప్పారు.

ఇది సారమతులైన కవులు లోనారసి మేలునా-దగిన విషయమా అనిప్రశ్న. ఎందుకంటే అదంత మహావిషయం కాదుగాబట్టి మతీమూల భారతం దగ్గర పెట్టుకొని చూస్తేకాని తెలియదని అనటం నన్నయ స్వాతంత్రతను భంగించటమే తప్ప ఏమీకాదు. ఇలాంటి చిన్న విష యాలు ప్రతి కవి చేసిందే కాబట్టి. అని ఒక అంశంగా మనం గుర్తించా ల్సిందేగాని, అదే మహావిషయమనటం సారమతిత్వాన్ని భంగించ టమే తప్ప వేరేమీకాదు. శ్రీనాథాదులు చేసిన పనులివేకాబట్టి నన్నయగారి ప్రత్యేకత అందులో ఏమీలేదు. అదే అయితే పాపం నన్నయ అంత సాగదీసుకోనక్కర్లేదు. సారమతిం - అన్నట్లుగా అందుచేత ఈ వాదంలో బరువులేదు. అంతేకాదు అది వ్యాస గౌరవా నికి భంగకరమే. నన్నయకీ స్ఫూర్తి నంటగట్టటం - ఆయన కాయన మీదున్న గౌరవాన్ని సూరిచేతో రుచిరార్థ బోధనరతుండు. ధర్మ శాస్త్రజ్ఞులు - ఇత్యాది వ్యర్థమౌతుంది కాబట్టిన్నీ. ఈ వాదంలో సారం లేదు.

పైగా ప్రసన్నత అంటే 'వినీవినగానే అరచేతిలో రేగుపండు లాగా స్పష్టమయ్యే రచన' అన్న రసగంగాధరోక్తి నిచ్చి - అర్థం చెప్పారు. ఐతే లోనారయ వలసిన పని యెక్కడ. ఆ చూచేవాడెవడు.

మాత్రాన ఎవడూ మహాకవి కాడు. దీన్నే ధ్వన్యాలోకం నిరసించింది. కథామాత్ర నిర్వహణచేత ఎవడూ కవికాడు అని కాబట్టి ఎలాచూచినా ప్రసన్నత ప్రసాదం కాదు.

ఇది అర్థసంబంధగుణం. కావ్యాంతర్యం. దాన్ని లోపలకు చొచ్చి చూచి మేలన దగ్గ వారు కవీంద్రులు.

2, అక్షర రమ్యత ఇది బాహ్యమైన శబ్దం స్వరూపం. పైది అర్థయుక్తి. ఇది అక్షరయుక్తి. ఇది ఆకర్షణీయాంశం. అది తాదాత్మ్య విషయం. అక్షరయుక్త్యా ఏర్పడే నాదసౌందర్యం అక్షరరమ్యత. కాగా అర్థయుక్త్యా వస్తున్న శాంత సౌందర్యం ప్రసన్నత. ఇందుచేత శబ్దార్థ విషయాలుగా వీటిని చూడాలి. శబ్దం బాహ్యం. అది ఇతరుల కన్వయించేది. అర్థం అంతరం. అది కవీంద్రులకు విషయం (అక్షర రమ్యత విషయాన్ని ఫిబ్రవరి 76 "భారతి"లో చూడగలరు).

నన్నయ తన వ్యక్తిత్వాన్ని గూర్చి చెప్పిన మాటలు యథార్థాలే అని అవతారికే చెబుతుంది. అతని సౌజన్యం నారాయణభట్టుని స్మరించటంలోనే ఉంది. వేంగీ పరిషత్తులకు నమస్కరించటంలోనూ ఉంది. భారత సముద్రం ఈదటం కష్టమనడంలో వినయమూ సౌజన్యమే. అలాగే మొదటి శ్లోకంలోను.

(మే 78 'భారతి'లో నన్నయగారి మీద శ్రీ కె. వి. రమణారెడ్డి ఒక వ్యాసంలో వ్రాసాడు. అందులో 5, 6 ఆక్షేపణలు సూచించారు. నన్నయ సత్య వచనుడుకాడు. ఎలాగంటే యుద్ధాల్లో ఓడిపోయిన రాజరాజును 'అన్యరాజ తేజోజయశాలి' అనటం. కాని 1035 ప్రాంతంలో కలిదిండి దగ్గర - అలాగే మరొకసారి రాజరాజు జయించిన సాక్ష్యాలున్నాయి కాబట్టి ఆ ఆక్షేపణ నిలిచేదికాదు. ఈ సందర్భంలో వ్యాసకర్త తెలుగు కవులకూ చారిత్రక సత్యానికీ చుక్కెదురన్నదీ అంతే. మనుచరిత్ర, ఆముక్తం, పారిజాతం, కృష్ణ

నుండి మరొక భావానికిపోడు. ఇక్కడ సభాస్థలి సరస్సుతో పోల్చటానికి పై పద్యంలో వ్యాసుణ్ణి అంభోరుహమిత్రు డనటం,సూరిచేతో రుచిరాబ్జ బోధ సంతుడనటం కారణం. ఈ తార్కిక క్రమం వకటి. ఆ పరిషద్వ ర్ణనలో నేపథ్యయుక్తి - సామాన్యంగా నన్నయగారి కవితలో అంద మైన లక్షణం సర్వేసర్వత్ర కన్పిస్తుంది. వినతా కద్రువ ఘట్టంలో అశ్వాన్ని వర్ణిస్తూ ఫేనపుంజనిభు - (2-20) అనటం ఎంత మనోజ్ఞం. అది సముద్రం ప్రక్క విహరిస్తున్నది. దూరాన్నుండి వాళ్ళు చూస్తు న్నారు. సముద్రంమీద ఫేనమూ వుంది. ప్రక్క అశ్వమూ వుంది. రెంటినీ చూస్తున్న వారికి ఆనురుగు దొబ్బా గుఱ్ఱమూ వకలాగేకాదు- అదేగావుంది. సహజ నేపథ్యంనుండి అలంకారం గ్రహించటం-ప్రకృ తికీ-తద్గత వస్తువుకూ సమన్వయం చెప్పటం. ఇదొక అపూర్వవిద్య.

పద్యమంటే ఛందస్సనుకోవటానికి వీల్లేదన్న మొదటి కవి నన్నయ. మరేమిటి?- పద్యానికి బాహ్యదశ- అంతరదశ-రెండుండగా పైది అక్షరయుక్తి. అంతరము అర్థయుక్తి. దాని అనుభవ విశేషం రమ్యత కాగా దీనిది ప్రసన్నత. సరే సారమతిన్ - పద్యం. అందులో అసలు పద్యంలో ఆయువుపట్లు 1. ప్రారంభాంతాలు 2. ప్రాసయతి 3. వాక్యచ్ఛేదం-పాదచ్ఛేదం 4. శబ్దాచితి 5. వీటిమధ్య ఒక సమన్వ యం వుండటం.

సారమతితో ప్రారంభమై జగద్ధితంతో పద్యం ముగుస్తున్నది. కారణ కార్యభావం సుస్పష్టమే. మహాకవులు మెచ్చేటట్లుగా వ్రాయ బడటంచేత కావ్యం జగద్ధితమౌతున్నది. (మూలభారతం గురించి చెప్పిన లక్షణాలన్నీ ఇక్కడ కన్వయించుకోవాలి. ఘట్టంలోవున్న ప్రతి పద్యం-భావం-అన్నీ ఒకదానికొకటి పోషకమే. ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని - ఇత్యాదులవల్ల జగద్ధితం కల్గుచున్నది. కాబట్టి) ప్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తిలో, నారసితో మీద పద్యపాదం

"మానిషాద"లాంటదే.ఆ శ్లోకం సరస్వతీ ప్రచోదన చేతను వాల్మీకం. ఇక్కడా 'శ్రీవాణి'యే. వకార ప్రాస అమృతబీజం. సరస్వతి అక్షర స్వరూపిణి. అమృతమూర్తి. శబ్దశక్తికి వినాశంలేదు. కాక నన్నయ్య మనస్సు అమృతాయమాన మైనట్టిది. అది అమృతమూర్తి. ఆయన ముఖపద్మంనుండి తొలిసారిగా ఆంధ్రవాణి ఆవిర్భవిస్తున్నది. తొలిశబ్దం శ్రీవాణీ - లక్ష్మీ అని. శబ్దానికర్థం ప్రస్తుతాంశమైనా-శ్లోక తాత్పర్య దృష్ట్యా శుభావహమైన శారద అని చెప్పవచ్చు.

ఆయన ఈ వాణికి శ్రీకారం చుట్టినవాడు. అతని మనస్సు సువిశాలం కాకపోతే (వ్యాసుడు సువిశాల బుద్ధి) ఆయన కావ్య కన్య కాద్యుడు కాలేడు. అందుకని రాబోయే అనంతకాలం మీాద ఏర్పరచు కొన్న బీజప్రాయ-గావున్న సమస్త కావ్యజాతానికీ - త్రికాలాల్లో ఆంధ్రజాతికీ ఆయన శుభాశంసనం చెబుతున్నాడు. త్రిమూర్తులుమీాకు శ్రేయస్సు నిచ్చుగాక అని. మీారు ఎవరు? మనం. ఆయన కెదురుగా ఉన్న శ్రోతలెవరు. సమస్తాంధ్రజాతీ, తెలుగువాణ్ణి ఉద్దేశించి నిండుమన స్సుతో పలికినమాట. అంత అమృత స్వాంతం కాబట్టే లోనిస్పందన శ్రీవాణి-గా జాలు వారింది. ఇదొక నాందీ పద్యంగా స్ఫురించేటట్లు వ్రాయటం నన్నయగారి శిల్పం. ఇతరులు వ్రాశా మన్నట్లుగానే వ్రాసారు. రాజు నాశీర్వదించినట్లో - ఇతరంగానో వ్రాసారు. ఇక్కడ రాజరాజనరేంద్రుడే-ఉద్దేశిత వ్యక్తికాడు. అన్నది కవి తానై కాదు. కవిసూత్రధారుడై అన్న మాటతప్ప కవికాదు. అవతారిక అంతా కవి ప్రథమ పురుషలోనే వ్రాసాడు. వ్యక్తిగత నన్నయ కాక అవ్యక్తిగత విశ్వజనీనవ్యక్తి - సూత్రధారుడు వ్రాసినమాట. (ఇది విచిత్రమూ కాదు. అబద్ధమూ కాదు. ఆధునికోద్యమం తెలిసినా-ప్రాచీనభారతీయ ఆలంకారిక సిద్ధాంతం కూడా) సంస్కృత నాటకంలో నాంది సూత్ర ధార వాక్యం తప్ప కవివాక్యం కానట్లు ఇదీ అంటే ఇలా మంగళాశంస

తర్వాతి శ్లోకం వర్ణించింది. ఇంత కోపం రావటంలో పై ధ్వనితార్థం సంభావ్యమే - ఇది తప్పు అంటారు కొందరు. (చూ రామదాసయ్యం గారి వ్యాఖ్య) ఆ ధ్వన్యర్థం దుష్యంతునకు తెలియదు కదా ఆది. లోపొరలో వాడా. వాడికి తెలియదు. వీడికి తెలుసు. శబ్ద ప్రేరణ ప్రతిభాకృతం తప్ప వైయుక్తిక మనః కృతం కాదు. కనుక శబ్దం బయలుదేరిన స్థానంలో వున్న లోపలి అర్థంపైకి శబ్దం తేలే దశకు. పై పొర మనస్సులో అది విస్మారితం కావచ్చు కాని పుట్టిన దశలో లేదనటం దుస్సాధ్యం. అశాస్త్రీయం. కవి అక్కడివాడు. పై పొరలో వాడు కాడు. వీడు దేశకాలబద్ధ వ్యక్తి. విశిష్టుడు, కాబట్టి నన్నయ నోటినుండి వచ్చిన శబ్దానికా శక్తివుంది. పైగా అన్నది సూత్రధారుడు. అది నాంది వాక్యం. ఈ నిత్య సత్య వచస్కత - అమలిన తారకా సముదయంబుల నెన్నను అన్న పద్యంలో భారత భారతీ సముద్రము దరియంగ నీదను అన్న వాక్యంలో కవి సౌజన్యమే అర్థం. కాని నిజంగా ఆయన ఈదలేక పోయాడు. విధాతృనకైనను నేరబోలునే అన్నమాట కవిబ్రహ్మకు యకేదే. అంటే నన్నయ్య తాను మధ్యలోనే ఆగిపోతానన్న స్ఫూర్తి పద్య రచన వేళలో కవి మనస్సులో వుంటుందా? ఎలా వుంటుంది. కాని ఆ స్ఫూర్తి ప్రేక్షకున కుండవచ్చు. పతాకాస్థానకాలు ఐదున్నాయి. అందులో ఇలాంటి పద్ధతి వుంది. సీత సముద్రాల కావలున్నా తెచ్చి నీకిస్తాను - ఇది సుగ్రీవవాక్యం. అన్నప్పుడు వానికి తెలియదు కదా. సీత సముద్రాల కావల వున్నదని నిజంగా అంతేకదా. కాబట్టి లౌకిక మనస్సు భావించకుండా లోపల మనస్సు మాత్రమే భావించే అర్థం శబ్దోద్భూతిలో వుండవచ్చు. దానికొక అర్థం తెలిసేట్లుగా శబ్దం పుడుతున్నది. ఎలాగా? కవికి అంటే వ్యక్తి విశిష్టుడైన వాడికి - తెలియకుండానే కవికి తెలుసు. వాడికి పైనున్న వ్యక్తికి తెలియదు. ఇది సర్వమహా

ప్రసన్న కవిత

శ్రీ వై. మల్లికార్జునరావుగారు

ఏ వాఙ్మయములో నైనను లక్ష్యగ్రంథములు కొన్ని అవతరించిన పిమ్మటనే లక్షణగ్రంథములు వెలువడుచుండును. అయినను రాఁబోవు తరమువారి స్థూలదృష్టికి లక్షణగ్రంథములే ప్రాథమికము లన్నట్లుగ గన్పడుచుండును. కనుకనే భారతమువంటి ప్రాచీన గ్రంథములోని ప్రయోగములను గూడ నవీనములగు బాలవ్యాకరణాదులచే సరిపెట్టుకొనుచుందురు. భారత ప్రణేతయగు నన్నయ యెక్కడ? బాలవ్యాకరణకర్త యెక్కడ? ఇది లక్ష్యలక్షణ గ్రంథములలో అనూచానముగ వచ్చుచున్న సంప్రదాయము. ఈ సంప్రదాయ మొక్క తెనుఁగు నందే కాదు. సంస్కృతమందును గలదు. అమరకోశాది నిఘంటువులనుజూచి రామాయణాది మహాకావ్యములలో నర్థములను సరిపెట్టుకొందురు. నవీనతమములగు నలంకార గ్రంథములనుబట్టి ప్రాచీన కావ్యములందలి అలంకారములను నిర్ణయించుచుందురు. లక్ష్యగ్రంథములను బట్టియే లక్షణగ్రంథము లవతరించిన వగుటంజేసి పై సంప్రదాయమెట్లున్నను నయ్యది విరోధజనకము గాక సామాన్యజన పరిగృహీతము కాఁజొచ్చెను.

లక్షణగ్రంథము లందలి లక్షణము లన్నియు సూత్రప్రాయములు. వుదాహరణ ప్రత్యుదాహరణ విస్తృత వ్యాఖ్యానములచే నయ్యవి సుజ్ఞేయము లగుచుండును.

ఇఁకఁ బ్రకృతము. ప్రసన్న కవిత యననేమి? దీనికి లక్షణకారు లేర్పఱిచిన నిర్వచన మెట్టిది? ఈ నిర్వచనమున కాధార మేమి? అను విషయమును బరామర్శింతము.

పండిత పామర రంజకమగుట చేతనే భారతరచన కింతటి ప్రాశస్త్య మేర్పడియున్నది. మఱియు నన్నయభట్టు నానారుచిరార్థసూక్తినిధి యగుటయు, మహాభారతము సంహితాన్నమగుటయు, జగద్ధితంబుగ నన్నయభట్టారకుఁ డీయుద్యమమునఁ బ్రవేశించుటయుఁ గూడ భారత ప్రశస్తికిఁ గారణము లనఁదగియున్నవి. ఈ సందర్భమున "మద్భాగ్యోపచయా దయం సముదితస్సర్వో గుణానాం గణః" అని శ్రీహర్షుఁ డన్న మాట జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది.

ఇఁక, పండిత రంజకతను స్వీయకవిత్వములోఁ బ్రదర్శించి చూపుట సామాన్యకార్యముకాదు. పండితులు సమకాలికుల కవిత్వము నొకపట్టున మెచ్చుకోఁజాలరు. కనుకనే కాళిదాసు "ప్రాయస్సమాన విద్యాః పరస్పరయశః పురోభాగాః" అని చెప్పియున్నాఁడు. "సరి సమానులైన విద్వాంసులు నిరంతరము పరస్పర రంధ్రాన్వేషణ తత్పరులై యుందురని పై దాని తాత్పర్యము. పోని పండితుల యామోదము వడయకున్న నేమి? అని యుపేక్షింపరాదు. కాళిదాసంతటి మహాకవి శాకుంతల మంతటి రసవదుత్కృష్ట నాటకరాజమును సృష్టించియు "ఆపరితోషా ద్విదుషాం నసాధు మన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్ బలవదపి శిక్షితానా మాత్మ న్యప్రత్యయంచేతః"అని తన అల్పజ్ఞత నావిష్కరించుకొని యున్నాఁడు. ఎంతటివాఁడైనను తన విజ్ఞానమున సమగ్రప్రత్యయము లేక యుండుటలెస్స. అదియే పండిత లక్షణము. కాఁగా కవిత్వములో రంజకత నొడఁగూర్చునది పాండిత్య మొక్కటే కాదు. పాండిత్యముతోఁబాటు వినయసంపద కూడ నుండితీరవలెను. ఈ వినయము నైసర్గికము కావలెను గాని కార్యార్థమై యెఱవు తెచ్చుకొన్న వినయ విధేయత లెప్పుడును విశ్వసనీయములుగావు. వినయసంపద సౌశీల్యమునకు సంబంధించినది. అసంఖ్యాకములుగ గ్రం

లెనా? రాజనరేంద్రుని యనుమతి, విద్వజ్జనంబుల యనుగ్రహము. ఈ రెండు మాత్రమే తన భారత రచనోద్యమమునకుఁ గారణములఁట పాండిత్యము కాఁదట.

కనుకనే పాండిత్య ప్రకటనార్థమై మాఱుమూలల బూజుపట్టి యున్న కఠినపదముల నీతఁ డెచ్చటను బ్రయోగించి యుండలేదు. విరళప్రయుక్తములను బ్రయోగించునపుడు ఝుడిత్యర్థస్ఫూర్తి కలుగ మింజేసి రసానుభూతికిఁ బ్రతిబంధక మేర్పడుచుండును. అట్టిచో, కావ్య ప్రయోజనమునకే మూలచ్ఛేదము వాటిల్లును. ఈ యభిప్రాయ మాంధ్రశబ్ద చింతామణిలోఁ గూడ రెండుచోట్ల ప్రతిపాదింపఁబడి యున్నది.

"ఇహాతు ప్రవ్యాహార్యం సంకేతిత సుప్రసిద్ధమేవ పదమ్"

పర్యాప్తో మన్మతేతు సంకేతః —

తరువాతి కాలమున కేవలపాండిత్య ప్రకటనార్థమే బయలు దేరిన వసుచరిత్రాది ప్రౌఢప్రబంధము లన్నియు నీ కారణముచేతనే భారతముకంటె విలక్షణములై యున్నవి. నన్నయభట్టు విరళ ప్రయుక్తములను బ్రయోగింపక, ఝుడిత్యర్థస్ఫూర్తిదాయకమగు పదకదంబమునే నిరర్గళ ధారావాహినియగు శైలీపాటవమునఁ బ్రయోగించి, పండిత రంజకతను సాధింపఁగల్గెను.

ఇఁకఁ బామరు లాదరించునది యక్షరరమ్యత. పామరులు విద్యాగంధము లేనివారగుటంజేసి, పండితులవలె ధారాళముగ సులభముగ కవితాస్రవంతిలోఁ బ్రవేశింపఁజాలరు. లోతువిమర్శనలఁజేసి సారస్యము నాస్వాదింపలేరు. అక్షరగ్రథనమునకుఁ జెందిన రమ్యతను మాత్రమే దర్శింపగలరు. శాస్త్రప్రవేశము లేకున్నను గానవిద్యాధురంధరుల సంగీతగానమును పామరులెంద ఱాస్వాదించుచుండుట లేదు? 'శిశు

భట్టారక హృదయము

[ప్రసన్న కథ – అర్థయుక్తి]

ఆచార్య సాళ్వ కృష్ణమూర్తి

1.0. ప్రాచీన సాహిత్యము.

సాహిత్యము కళ. చమత్కారమైన అనుభూతిని ప్రసాదించు శక్తి కళల విశిష్ట లక్షణము. భారతీయ సాహిత్య కళలోని రస సిద్ధాంతము (ఆత్మ) స్వరూపోపలబ్ధికైన చిరంతనమార్గము. సాహిత్యము పాఠకులకు అధ్యాత్మిక బలమును చేకూర్చవలెననుట ప్రాక్, ప్రతీచీ విమర్శకులకు సమ్మతమైన మాట. అది దాని ప్రథమ ప్రయోజనమని విమర్శక విశ్వాసము. ప్రపంచమునందంతటను ప్రాచీన కాలమున మతము నాశ్రయించుకొనియే కళలు, సాహిత్యము వర్ధిల్లినవనుట చారిత్రక సత్యము. ఏ భాషలోని ప్రాచీన సాహిత్యమునందైనను కవిత్వము (Poetry), మతము (Religion), తత్త్వము (Philosaphy) కలిసియే యుండును. కాలక్రమమున ఆర్థికవ్యవస్థలో వచ్చిన మార్పుల వలన ఇవి దేనికదిగా వేరుపడుచు వచ్చి, నేటికి సాహిత్యమునకు మత తత్త్వశాస్త్రములతో సంబంధము ఉండరాదను స్థితి వచ్చినది. కాని ప్రాచీన సాహిత్యమును అనుశీలించినపుడు దానికి మతముతోను తత్త్వశాస్త్రముతోను కల సంబంధమును మరవరాదనుట గమనింప వలసిన అంశము.

1.1. వ్యాసభారతము.

వైదిక వాఙ్మయము తర్వాతి ప్రాచీన భారతీయ సాహిత్యమున శ్రీ మద్రామాయణ, శ్రీ మహాభారతములు జగత్ప్రసిద్ధమైన మహేతిహాసములు. ఒక విధముగా విజ్ఞానసర్వస్వముల వంటి గ్రంథ

రూపములైన మంత్రములు ప్రయోగ సమవేతార్థ స్మారకములు; బ్రాహ్మణములు యాగాదులకు క్రమమును నిర్దేశించునవి. పూర్వమీమాంస ఈ బ్రాహ్మణములకు ప్రాధాన్యము నిచ్చి యాగాదులను విధించును. భారతమున వైదికమతము, పూర్వమీమాంస ఉన్నవనగా అందు యజ్ఞయాగాది క్రతువులు చెప్పబడినవని అర్థము. భారత శబ్దమునకు 'భాసి+రతమ్' అను భేదమును, వ్యుత్పత్తిని చెప్పవచ్చును. 'భాస్' అనునది పైనున్న సూర్యకాంతిని చెప్పెడు వైదిక శబ్దము. భారతగ్రంథము వైశ్వానరాగ్నిరూపుడైన భాస్కరుని స్మరించుచునే మొదలగుచున్నది. ఆ అగ్నియే యాగాదిక్రతు సాధనముగా వైదిక మతమున ఉపాసింపబడుచున్నది. ఇంక 'గచ్ఛతీతి జగత్' అను వ్యుత్పత్తిని బట్టి జగత్తనగా నిత్యపరిణామశీలమైన సృష్టి అని అర్థము. ఇట్టి లోకమున ఇష్టసిద్ధికి అనిష్టపరిహారమునకు లౌకికమైన ఉపాయములు చాలకపోగా, అలౌకికమైన ఉపాయములు వేదములు, పూర్వమీమాంస బోధించును. నిత్యపరిణామశీలమైన జగత్తులో ఇష్టసిద్ధిని అనిష్టపరిహారమును సాధించుటకు ఒక విధమైన గతితర్కము (Dialecties) కావలెను. నేడు మనము గతితార్కిక భౌతికవాదము (Dialectical materialism) ను గూర్చి ఎరుగుదుము. యాగాది క్రతు విషయమును ఇట్టిదే అనుకొందును. ఏలయనగా అద్రవ్య ప్రపంచము ((ante-matter state) ఒకటి ఉన్నదని ఆధునిక వైజ్ఞానికులు అంగీకరించినారు. నేటికొక ఏడాది క్రితము అద్రవ్య రేణువు (ante-matter world) ను వైజ్ఞానికులు వేరు (solate) చేసేవారు. యాగాదులలో హోమములందు హుతమగు ఆజ్యహవిస్సులు అద్రవ్యస్థితికి (ante-mather state) మారుననుకొనుటలో అసామంజస్యము ఉండదనిపించును. ద్రవ్యరూపమైన స్థూల ప్రపంచమును-కరుడుగట్టిన దానిని—మారజూచుటకంటె అద్రవ్యరూపమైన సూక్ష్మప్రపంచమున మార్పు కల్పించినచో స్థూల ప్రపంచమున

జైమినీయ దర్శనముతో ఆరంభమై క్రీ.శ. 300-600 మధ్య కాలము నాటి భర్తృమిత్రాచార్యుని వరకుగల దశ తొలి విజృంభణదశ అనవచ్చును. ఈ భర్తృమిత్రుడు పూర్వమీమాంసను నిర్వీర్యము చేసి లోకాయత మొనర్చెనని కుమారిలభట్టు చెప్పినాడు.[5] క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దము నాటి కుమారిలభట్టు, ప్రభాకర మిత్రులతో ఆరంభమైన ద్వితీయ విజృంభణ దశ క్రీ.శ. 11వ శతాబ్ది చివరకు పరాకాష్ఠకు వచ్చినట్లు పూర్వమీమాంసా వాఙ్మయము వలన తెలి (యుచున్న ది) య గలదు. ఏలనగా కుమారిలుని శ్లోక వార్తిక, తంత్రవార్తిక టుప్టీకలు, ప్రభాకరుని 'బృహతి' అను జైమినీయ దర్శన వ్యాఖ్యాన ముల తర్వాత క్రీ.శ. 1000 ప్రాంతమున దేవస్వామి అనునతడు జైమినీయ దర్శనము మీదను, దానికి సంబంధించిన 'సంకర్ష కాండ' [దేవతాధ్యాయము) మీదను వ్యాఖ్యానములు వ్రాసెను. 'సంకర్ష కాండ' మీద ఇతని వ్యాఖ్యాన మొక్కటే లభ్యము. క్రీ.శ. 1050-1120 మధ్యకాలమున పార్థసారథిమిశ్రులు 'శాస్త్రదీపిక' అను జైమినీయ దర్శన వ్యాఖ్యానమును భాట్టమతానుసారముగాను, భావనాథభట్టు అనునతడు ప్రాభాకర ప్రస్థానానుసారియైన 'నయవివేక' మను వ్యాఖ్యానమును వ్రాసినారు. ఆంధ్ర మహాభారత రచనకు పూనుకున్న నన్నయభట్టు క్రీ.శ. 11వ శతాబ్ది పూర్వార్థమునందున్న వాడని మనమెరుగుదుము. ఈ నేపథ్యమును ఆంధ్రమహాభారతావ తరణమును గమనించుట అవసరము. వైదికమత విజృంభణ లేనిచో తండ్రి తాతలు జైనమతావలంబికులై దానికి ప్రాపకులై ఉండగా రాజనరేంద్రుడు హఠాత్తుగా వైదికమతానుయాయి అగుటయు అనిపింపదు. కాగా వైదికమత ద్వితీయ విజృంభణ పరాకాష్ఠ దశలో ఆంధ్రమహాభారతావతరణము జరిగినదని చెప్పవలెను.

1.5. నన్నయభట్టు : రాజరాజు.

నన్నయ భట్టారకుడు ఆహితాగ్ని; సోమయాగములలో నొక

రెండవ విశేషము అటు తర్వాత అవతారికాభాగమును భారతాంధ్రీకరణమును 'దర్శేష్టి' గా భావించి ఆ క్రమమును మనసులో నుంచుకొని వ్రాయుట. దర్శపౌర్ణమాసేష్టులు అనునవి శుక్ల పాడ్యమి, బహుళ పాడ్యమి నాడు చేయబడు ఇష్టులు. ఇష్టి-అన్నను యాగమే కాని ఒక తెగ. యజ్ఞము చేసినవానికే ఇష్టి చేయుటకు అధికారముండును. మూడవ విశేషము భారతాంధ్రీకరణ ధర్మేష్టికి రాజనరేంద్రుడు యజమానుడు కాగా తాను అధ్వర్యుడైనట్లు భావించి మరల పంచప్రయాజలను స్ఫురింపజేయుచు కులకబంధముగా ఐదు పద్యములు వ్రాయుట. అ పంచప్రయాజలలో "ఉత్తమ ప్రయాజ" స్థానమున ఉన్నదే సారమతింగవీంద్రులు ప్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తి లోనారసి మేలునాన్' అను పద్యము. భట్టారక భారత విమర్శ కంతటికిని కీలకమైన పద్యమిది. పూర్తిగా పూర్వమీమాంసా గంధిలమైనది. అది అంతయు వివరించుటకు పది పుటలైనను వ్రాయవలసి ఉండును. క్లిష్టమైన శాస్త్ర విషయము గనుక అర్థయుక్తిని గూర్చి మాత్రమే స్పృశింతును.

1.7. అర్థయుక్తి : మీమాంసాన్యాయము.

నన్నయ గారి ప్రసన్న కథాకవితార్థయుక్తిని శిల్పపరముగ ఆవిష్కరించినవారు విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు. అది నేడు కళాశాలలో బోధింపబడుచున్నది. కాని వారు చెప్పినది సాహిత్యమాత్రపరమైనదనియు, భట్టారకహృదయము వేరనియు నాతలంపు. భట్టారకుని కూర్పులో రెండు పదబంధములున్నవి, 1. ప్రసన్నకథ. 2. అర్థయుక్తి. వీనిలో మొదటి దానిలోని ప్రసన్న శబ్దము స్పష్టార్థమునకు కూర్పబడినది. 'మంత్ర ప్రాదాత్ కథాకుల్యా, విద్యాకేదారమాగతా, మోక్షశ్రియః ప్రసూర్మధ్యే, పీయతే కర్మమార్గగైః' అను శ్లోక జ్ఞాపకమునకైనది. ఈ శ్లోకము కూడ భారతములోని పూర్వ

అవే, జైమినీయ న్యాయమాలావిస్తారము వంటి గ్రంథములలో క్రోడీకరింపబడి వివరింపబడినవి. నేటికిని న్యాయస్థానములలో ఈ న్యాయముల ననుసరించియే వాజ్మ్యాలాదులు పరిశీలింపబడుచున్నవి. భట్టారకుడు వ్యాసభారత స్వరూపమును చక్కగ ఎరిగినవాడు గనుకనే 'ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని' అను పద్యమున ధర్మప్రదర్శనమునకు ప్రాధాన్యము నిచ్చినాడు. 'అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా' అను సూత్రముతో జైమినీయ దర్శనము ఆరంభమగును. మీమాంసా న్యాయములు తనకు చక్కగ తెలియుననుచు తాను 'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' నన్నాడు. ఇక్కడ రుచిరార్థ సూక్తులనగా కవి చెప్పెడు అర్థాంతరన్యాసములు గావు. పలువిధములై, రుచిరములైన అర్థ సూక్తులు అవగా మీమాంసా సూక్తులు/న్యాయములు అనియే భట్టారక హృదయము.

ఇంతకును భారత స్వరూపమేమి ? ఒక పొరలోనైనను అది శ్రౌతరూపకము. వివరించుటకు లీలులేదు కాన నేను గమనించిన అంశములు క్రోడీకరించెదను కద్రూవినతల వృత్తాంతము అగ్న్యాధేయ (commissioning of vedic fires) సంబంధించి. విహారన్యాయమిందున్నది. విహారమనగా శ్రౌతాగ్నులుండు వేదిక. సౌపర్ణాఖ్యానమంతయు పవమానేష్టుల చిత్రణము. రురు సహస్రపాద జరత్కారు వృత్తాంతములు పునరధేయ చిత్రణము. వహ్న్యనుగమద్వాయ నిమిత్తాన్యాయమిందున్నది. జనమేజేయ సర్పయాగము అభిచారికమును కాలహీనతాదురిష్టమును చిత్రించును. ఉపరిచరవసు వృత్తాంతము చయనయాగ సంబంధి. ఐంద్రీన్యాయమిందున్నది. దుష్యంతుని కథ. అవాంతర ప్రకరణము, సదంశపతితమను శాస్త్రవిషయ చిత్రణము. ఏకలవ్యుని కథ, నిషాదస్థపతి న్యాయమునకు చిత్రణము. శ్వేతకి అను రాజర్షి వృత్తాంతమున క్రత్వర్థమను శాస్త్రాంశము, వసోర్ధారా

మయం రౌద్రం చరుం నిర్వపేత్' ఇదిః ప్రకృత్యాః శ్రూయతే.' 'ఏతయా నిషాద స్థపతిం యాజయేత్' ఇతి వాస్తు శబ్దః కించిత్ప్రకృతి ద్రవ్య విశేషమాహ ఏతస్యా మిష్టావధికారీ స్థపతి శబ్ద వాచ్యః త్రైవర్ణికః కుతః? 'నిషాదానా మధిపతిః' ఇతి షష్ఠీ సమాసస్య త్రైవర్ణికే సంభవాత్. తస్యచ అధీత వేదత్వేన విద్యాసంభవాచ్చ. ఇతిచేత్ మైవమ్. 'నిషాదశ్చాసౌ స్థపతిశ్చ' ఇతి కర్మధారయ సమాసస్య ముఖ్యత్వాత్. షష్ఠీ సమాసే తు సంకీర్ణ జాతి విశేష వాచినా నిషాదశబ్దేన తత్సంబంధ ఉపలక్ష్యేత. నత్వయం కర్మధారయే దోషోఽస్తి. తత స్తాత్కాలికాచార్యోపదేశాదినా విద్యాం సంపాద్య ధనికో నిషాదో రౌద్రయాగం కుర్యాత్. (జై. న్యా. మా. వి. 6-1-13)

పై వానిలో మొదట చెప్పబడిన పూర్వపక్షము 'నిషాదస్థపతి' అనుదానిని షష్ఠీ తత్పురుషముగా గ్రహించి (నిషాదానాంస్థపతిః) స్థపతి శబ్దవాచ్యుడు త్రైవర్ణికుడనియు వానికి వేదాధ్యయనము వలన విద్య యుండును గనుక రౌద్రియాగమునకు అధికారము కలదనియు చూపగా, అట్లు కాదనుచు రెండవ పేరా 'నిషాదస్థపతి' ని కర్మధారయముగా గ్రహించి ఆ స్థపతికి సంకీర్ణ జాతిత్వము రాకుండ చెప్పను. తాత్కాలికమైన ఆచార్యోపదేశముచేత విద్యను సంపాదించ ధనికుడైన నిషాదుడు రౌద్రియాగము చేయవచ్చునని చెప్పుచున్నది.

ఈ న్యాయమే ఏకలవ్యుని కథలో చిత్రింపబడినది. ఏకలవ్యుడు ఎఱుకురాజు కొడుకని మనము సామాన్యముగ అనుకొందుము. కాని అతడు రాజకుమారుడనియు నిషాదులలో పెరిగెననియు హరివంశము చెప్పుచున్నది. ఏకలవ్యుడు సంకీర్ణజాతివాడు కాదనుట స్పష్టము. ఇంక కథాంశములకు అన్వయము చూపెదను. ఇతని తండ్రి పేరు హిరణ్యధన్వుడు. ఇది వాడు ధనికుడగుటను సూచించును. ధనుస్సు భూమికాగ్నికి (Terrestrial Fire) ప్రతీక అని 'బృహద్దేవత' చెప్పు

ప్రియత్నము పదిమందిలో కలిగినను నా ఈ వ్యాసము చరితార్థమే అగును. ధీనా మవిత్ర్యవతు.

సూచికలు

1. 'యదిహాస్తి తదన్యత్ర; యన్నేహాస్తి నతత్ క్వచిత్'
2. ఋతో యజాంపి సామాని, వేదా, ధ్యాత్మం తథైవచ
   న్యాయ, శిక్షా, చికిత్సా చ దానం పాశుపతం తథా'
3. 'ఇష్ట సిద్ధ రనిష్ట పరిహార్థే దలౌకికం ఉపాయం యోఽయతి సవేదః'— ఐత రేయ బ్రాహ్మణవ్యాఖ్య.
4. 'యం యం క్రతుం అధీతే తేన తేన అస్య ఇష్టం భవతి'— బ్రాహ్మణవాక్యము.
5. ప్రాయేణ సర్వామీమాంసా హాస్త లోకాయతీకృతో'— కుమారిలభట్టు

—*—

ఇఁక ద్వితీయాశ్వాసమునఁ గథ కొంచెము వేగము నందు కొనును. అర్ఘ్యమున కర్హునిగా శ్రీకృష్ణు నెన్నుకొని పూజించుటతో నారంభమై, క్రమవికాసము నొంది, అనుద్యూతముతో నంతమగును. అర్ఘ్యాభిహరణము, శిశుపాల వధ- ఈ రెండును గలిసి యొక యేకాంకిక వలె నాటకీయమైన చక్కని చలనము (Dramatic movement) కలిగియుండును. దీనికిఁ బరిణామ స్వరూపముగానే ద్యూతానుద్యూత ములు సాగి అరణ్యాగమనమునఁ బర్యవసించును.

నన్నయ భట్టారకుఁడు భారత సంహితారచన బంధురుఁడగుచుఁ బ్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తిని, నక్షర రమ్యతను, నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వమును నిల్పుకొనుచు వచ్చెను. వాగను శాసనుని కథా సంహితా రచన దృష్టిని గుర్తించియే ఉభయ కవిమిత్రుఁడు గద్య పద్యములతోఁ బ్రబంధ మండలిని నిర్మింతుననెను. నన్నయ కాని, తిక్కన కాని భారతమును సంస్కృతము నుండి యథాతథముగ ననువదింపవలయుననుకోలేదు. సంస్కృతమున భారత మితిహాసము; తెలుఁగునఁ గావ్యము. నన్నయ "నా నేర్చు విధంబున నిక్కావ్యంబు రచియించెదనని దొడంగినాఁడు. తిక్కన కూడ "ఇమ్మహాకావ్యంబు" అనియే గురుతించి చేకొనినాఁడు. నన్నయభట్టు "జననుత కృష్ణ ద్వైపాయన ముని వృషభాభిహిత మహాభారత బద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడఁ దెనుగున రచి" యించినాఁడు. తిక్కన "ఇమ్మహా కావ్యంబు నర్థంబు సంగతంబు సేయుదు" నన్నాఁడు. దీనిని బట్టి యీ కవు లిర్వురును దమ నేర్పునుబట్టి, వ్యాస నిరూపితార్థ మేర్పడునట్లుగాఁ దెనుఁగున రచియింతుమని తెల్పినట్లే యైనది.

సంస్కృత భారతము మేలిమి బంగారపు ముద్ద. ఆంధ్రభారతము చక్కని హారము. దీని కాకృతి (Design) రచించి, కొంతవరకు నగను జేసి యిచ్చిన మహాశిల్పి నన్నయ. ఆ యాకృతిని జక్కగా

వలసినదే కాని యేమి చేయుటకును జాలడు. సర్వభారము కృష్ణునిపైఁ బడినది. అందువలన నతడే సర్వమును నిర్వహింపవలయును. కావుననే కృష్ణుఁడా యధికారమును హస్తగత మొనరించుకొనెను. ఇంతవరకు లౌకికవిషయము. కాని శిశుపాలుడెవరు? అను ప్రశ్న యుండనే యున్నది. దానికై నన్నయ యొక విశేషణముతో నొక కథనే ధ్వనింపఁ జేసినాడు. "అనంతశయనుఁడు" అనుటతోడనే విష్ణుమూర్తి లక్ష్మీదేవితో నున్నకాలమున సనక సనందనులు దర్శనము గోరుట, జయ విజయులు నివారించుట, శాపవృత్తాంతము మున్నగునదంతయు, క్రమముగా స్మృతిపథమునఁ గదలాడును. ఇది అల్పపదముల ననల్పార్థ రచన.

మొదటి భాగమున నర్ఘ్యమున కర్హుని దెల్పుమనఁగా భీష్ముఁడు ధర్మజునితో నాచార్యుఁడు మున్నగు నారుగురను దెల్పి

"ఏషా మేకైక శో రాజన్ అర్ఘ్యమానీయతామితి
అథ చైషాం పరిష్ఠాయ సమర్థా యోపనీయతామ్"

అని మూలమున బల్కెను.

దీనిని బట్టి గుణముల యందు వరిష్ఠుఁడు, సమర్థుఁడునైన వాని కగ్రపూజ చేసి మిగిలిన వారిని క్రమశః పూజింపవలయునని యర్థము. కాని నన్నయ భీష్మునిచే నిట్లు పలికించెను.

"వీరిలో,
బ్రీతినెవ్వఁడు సద్గుణంబులఁ బెద్దయట్టి మహాత్ముని
ఖ్యాతుఁ బూజితుఁ జేయు మొక్కనిఁ గౌరవాన్వయ వర్ధనా"

దీని వలన నొక ప్రయోజన మున్నది. భీష్ముని వచనమున ధర్మతనయుఁడు కృష్ణున కర్ఘ్యమిచ్చెను. శిశుపాలుఁ డధోక్షజుఁడనునది సాభిప్రాయ విశేషణము. అక్షజముల కతీతుఁడనవాని నధఃకరించు వాఁడని యర్థము. ఇఁకముందు జరుగబోవునదదియే. అందువలననే కేవల శబ్ద

గొల్లయని శిశుపాలుని భావము. "ధీయుత యంచు ధర్మజ నదీసుత కృష్ణుల నెగ్గులాడుచున్" శిశుపాలుఁడు ధర్మజుని సంబోధించుటలో "ధీయుత" అనినాఁడు. నన్నయ దీని నెగ్గులాడుటగానే తెల్పినాఁడు. దీనిని గాకు ప్రధానముగా నర్థము చేసికొనవలయును. అప్పుడు బుద్ధి మంతుఁడను నర్థము కాక బుద్ధిహీనుఁడనియే భాసించును.

> "క్లీబే దారక్రియా యాదృ, గంధే వా రూప దర్శనమ్
> అరాజ్ఞో రాజవత్ పూజా, తథా తే మధుసూదన"

అని మూలమున శిశుపాలుఁడు కృష్ణునే సంబోధించినట్లున్నది. అట్లు చేసిన శిశుపాలునిలో బిగువు సడలిపోయినట్లే! ప్రతిస్పర్ధితోఁ దనకుఁదానై మాటలాడఁడు. అందువలననే ఆంధ్ర భారతమున శిశుపాలుఁడు ధర్మజునితోనే పల్కెను. ఇది మొదటి మెట్టు. దీనిని దాటిన పిమ్మటఁ గాని శత్రువులు పరస్పర మభిముఖులు కారు. "అరాజ్ఞో రాజవత్ పూజ్యా" అనున దప్పుడు జరిగినదనియే శిశుపాలుని భావము. దానిని మరలఁ జెప్పుట పునరుక్తియే కాని ప్రయోజనము శూన్యము. అందువలన నన్నయ మొదటి రెండు నిదర్శనములకు నడుమ "చెవిటికి మధురగీతియును" అని చేర్చి కృష్ణుని పూజించుట యటువంటిదని ధర్మజునికే చెప్పించినాఁడు.

సభను వీడిపోవుచున్న శిశుపాలునిఁ బ్రియవచనములతో ననునయించుటకు ధర్మజుఁడు వెంట నరిగెను. మూలమున "తతో యుధిష్ఠిరో రాజా శిశుపాల ముపాద్రవత్" అని యున్నది. తెలుఁగులో "శిశుపాలు పిఱుందన చని" అని యనుటవలన ధర్మజుని పాత్రకు మూలమున లేని గాంభీర్యమలవడినది. ఆ గాంభీర్యమాతని సంభాషణము నందు గూడ నిలిచియే యున్నది. ఆరంభమునందే ధర్మజునికి వాడిన విశేషణములలో "ధృతిమంతుఁడు" అనునదొకటి సార్థక్య మీ ఘట్టమున సర్వత్ర కనఁబట్టును. మూలమున యుధిష్ఠిరుని మాటలివి—

గురుఁడని సమస్త లోకో
త్తరుఁడని నీకంటె వృద్ధతములైన నరే
శ్వరు లచ్యుత నర్చన నెడ
గర మభినందింప నీకుఁ గాదనఁ దగునే"

శిశుపాలుని యందు ధరణి వల్లభునకుఁ గావలసిన గుణములు లేవని చెప్పినట్లయినది. భీష్మునకు 'పితామహా' శబ్దము నుపయోగించి బ్రహ్మ యంతటి వానిని జేసినాఁడు. అట్టివాఁడు మాత్రమే "బ్రహ్మ యుదయంబున కాస్పదమైన దానిని" గూర్చి తెలిసికోగల్గును. "యుక్తమ కాకిదియేమిదోసమే" యనుట శిశుపాలుని మందలించి యొప్పించుట కాని బతిమాలుట కాదు. కృష్ణుని గొప్పదన మల్పుల కెఱుఁగ శక్యము కాదనుట వలన శిశుపాలుఁ డల్పుడని చెప్పినట్లే యైనది బుద్ధిమంతులు పెద్దలను జూచియైన నేర్చుకొందురు. శిశుపాలుని కదియుఁ జేతకాదు. వృద్ధులయిన రాజు లభినందించుచుండగా నీకుఁ గాదనదగునా ? అనుటలో నీవు నభినందింపక తీరదన్నట్లే యున్నది. కాని, సంస్కృతమునందువలె "క్షన్తు మర్హసి" అన్నట్లు లేదు. దీని వలన ధర్మజుఁడు పైకి బతిమాలుచున్నట్లేయున్నను గొంత తీవ్రత కూడ చూపకపోలేదు.

కాని శిశుపాలుని వంటి వానికది చాలదు. అందువలన భీష్ముడే కలుగజేసికొనెను. ఇచట మరియొక యుపన్యాసము. శిశుపాలుఁడు ముందు పోవుచున్నాఁడు. ధర్మజుఁడు వెంబడి మాటాడుచున్నాఁడు. భీష్ముఁడు లేచి, ధర్మజుని వంకకుఁ దిరిగి పలుకుట ప్రారంభించెను. ఇందు ధర్మజు నుద్దేశించినదే యెక్కువ. అయినను శిశుపాలునితోఁ గాక ధర్మజునితోనే మాటాడుట వలన నా మాటలకు ఒక మహత్త్వము సిద్ధించినది. భీష్ముఁడు కూడ ధర్మజుని వైపు తిరిగియున్నను ప్రేరితో శిశుపాలునిఁ జూపుచునే యున్నాఁడు. ఆ పద్యమిది—

అందువలననే పలుకవలసి వచ్చినదని భీష్ముఁడు మొదలు పెట్టెను. ఈ మాటలను బలుకుటను గూర్చి కాదు, భీష్ముఁడు పలుకుచున్నది. తమ గొప్పతనమును దాము చెప్పుకొనరాదు. కాని "సభలోన నున్న యీ యవనిపులెల్ల నాతనియంబరిముక్తులు వానిచేత నాహవజితులుం దదీయశరణార్థులు" అను విషయమును జెప్పవలసినది. మూర్ఖుఁడైన శిశుపాలుఁడు దీనిని తెలిసికొనలేఁడు. అందువలన జెప్పక తప్పినది కాదు. అదులకే "ఇంక బలుకన్ వలసెన్" అని భీష్ముఁడు తన వినయమును దెల్పుకొనియే, తప్పనిసరి యగుటవలన గొప్పతనమును జెప్పుకొనుచున్నట్లు పల్కినాఁడు. ఈ విధముగా గృష్ణుని సర్వమాన్యత్వమును స్థాపించుచు భీష్ముఁ డుపన్యసించుచుండును.

సంస్కృత భారతమున భీష్ముఁడు కృష్ణుని మహత్త్వమును, దైవత్వమును నిరూపించుచు మధుకైటభ వధ, దశవతార వర్ణన, శ్రీకృష్ణ బలరాముల బాలలీలలు, నరకాసుర వధ, బాణాసుర విజయము మున్నగు కథలను విపులముగా వర్ణించును. దీనివలన భగవత్తత్వమును నిరూపించుట యగునో లేదోకాని, కథాతంతువు మాత్రము నిశ్చితముగా నుచ్ఛిన్నమగును. దాదాపేడువందలు శ్లోకములు గల భాగమును దొలగించి నన్నపార్యుఁడు కథను బ్రసన్నము గావించినాఁడు.

> "ఏవ ముక్త్వా తతో భీష్మో, విరరామ మహాబలః
> వ్యాజహారోత్తరం తత్ర, సహదేవోఽర్థవ ద్వచః"

భీష్ముఁడు చెప్పఁదలఁచినదంతయు వరుసగాఁజెప్పి విశ్రాంతిని గొన్నపిమ్మట సహదేవుఁడర్థవంతమైన వచనమును బలికెనని సంస్కృతమునఁ గలదు. ఇక్కడ సన్నివేశమును బట్టి చలనము (Movement) అవసరము. అట్టియెడ భీష్ముఁడు తన యుపన్యాసమును ముగించిన పిమ్మట సహదేవుఁడు పలికె ననుటకంటె, భీష్ముఁడు పలుకుచుండఁగనే

భీష్ముఁడు మాటాడుచున్నంతసేపు సభలో నక్కడక్కడ వారిలో వారు మాటాడుకొనుచున్నారు కాబోలు! కాని యీ విషయ మప్పు డట్లనిపించలేదు. సహదేవుని యుద్ధృతి చూచునప్పటికి "ఉడిగి సభా సదుల్ పలకకుండిరి తద్దయు భీతచిత్తులై" అనవలసి వచ్చినది. దేని నుడిగిరో చెప్పకుండనే నన్నయభట్టు సభాసదులు పలుక కుండిరని తెల్పినాఁడు. అంతకు ముందొక స్వరూపములేని శబ్దమున్నది. అంత కంటె నిశ్శబ్దతగల సమయము వచ్చినపుడే అంతకుముందు శబ్దమున్న దని గమనింతుము. ఈ యుడుగుట యట్టి శబ్దమునే.

ఉద్రేకము కల్గినవాఁడు మాటలు తక్కువ పల్కును. అంతే గాక కావ్యమున నన్వయము సరిపోయినదో, లేదో అతనికిఁబట్టదు. పై వాక్యమున నదే కన్పించును. సంస్కృత మూలమున సహదేవుఁడ న్నమాటలివి.

"కేశవం కేశిహంతార, మప్రమేయ పరాక్రమమ్
పూజ మానం మయాయోవః, కృష్ణం న సహతే నృపాః
సర్వేషాం బలినాం మూర్ధ్ని, మయేదం నిహితం పదమ్
ఏవముక్తే మయా సమ్యు, గుత్తరం ప్రబ్రవీతు సః
స ఏవ హి మయా వధ్యో, భవిష్యతి న సంశయః"

అని తెల్పి పూజనీయ వ్యక్తులను సహదేవుఁడు పూజించెనని యున్నది. మొదటిలోనే నన్నయ దీనిని మఱొక విధముగా మార్చుకొనుటవలనఁ బూజాప్రసక్తియే లేకపోయినది.

తతోఽపతత్ పుష్పవృష్టిః, సహదేవస్య మూర్ధని
అదృశ్య రూపా వాచశ్చా, ప్యబ్రువన్ సాధు సాధ్వితి"

దీనినంతటినీ నన్నయ భట్టారకుఁడొకటిన్నర పాదములలోని కనువ దించి, మిగిలిన రెండున్నర పాదములను దాను సొంతముగాఁ బూరించెను—

దానిని బరిహరించి సునీథుఁడు శిశుపాలుని సేనాపతియని స్పష్టము గావించినాఁడు. సరి. శిశుపాలుని పక్షమున యుద్ధ ప్రయత్నము సాగినది. ఇదంతయు వచన బద్ధము. పాండవుల పక్షమునను సైన్యసమీకరణము సాగినది. ఇది పద్యబద్ధము. వచనముకంటెఁ బద్యమునకుఁ బ్రాముఖ్యమెక్కువ. మంచి యుద్ధ్రతిని జూపవలసి వచ్చినపుడు నన్నపార్యుఁడు చంపకమాల నుపయోగించును. ఇకడఁగూడ నట్లేచేసెను. ధర్మరాజు సకలక్షత్రియ క్షోభమును జూచి భయసంభ్రమాక్రాంత హృదయుఁడై నపుడు భీష్మునితో ననిన మాటలు 'తరలము'లోఁ జెప్పెను. ఈ పద్యమతని మనఃస్థితికనువగు గమనము కలది.

ఒక్కొక్క రాజు నొక్కొక్క ప్రళయసాగరమువలెనైరి. వారి వలన డాఖమునకు విఘ్నముకాని, ప్రజలకపకారము కాని కలుగకుండ వారికిఁ జిత్తశాంతి యొనర్ప వలయునని కోరెను. ఇందుఁ దనవారు, పెఱవారు నన్నదిలేకుండ నందఱికిని జిత్తశాంతి యొనర్పవలసినదని యుధిష్ఠిరుని కోరిక. ఇది పితామహుఁడే చేయగలఁడు. పితామహుఁడు సృష్టికర్తకదా! ఇచ్చట ననేక సాగరములను నన్నయ రూపించెను. వ్యాసభారతమున—

"అసౌ రోషాత్ ప్రచలితో, మహాన్ నృపతి సాగరః
అత్రయత్ ప్రతిపత్తవ్యం, తన్మే బ్రూహి పితామహ"

అని యున్నది. ఏమిచేయవలయునో చెప్పుమని ధర్మజుఁడు భీష్ముననడుగును. కాని, నన్నయ చిత్తశాంతి యొనర్పుమనియే ధర్మజుఁడు పితామహుని గోరునట్లు చేసెను. మొదటినుండియుఁ బితామహుని యుధిష్ఠిరుఁడిచ్చిన గౌరవమే యట్టిది. పూజార్హునకుఁగావలసిన గుణములను, వానిని కలిగిన వ్యక్తినిగూడ శాంతనవుడే నిర్ణయించెను. కావున సంక్షోభమును వారించుట కూడ నతఁడే చేయవలయును. భీష్ముఁడు దానికిఁ జక్కని సమాధానము నిచ్చెను—

లు—ఈ రెండింటికి వేసిన ప్రాస వలన ననురూపత్వము బాగుగా గోచరించుచున్నది. కుక్క లెన్నియైనను గుక్క లేకాని మఱివేరుకావు. ఇంకఁ గృష్ణునిఁ గూర్చి చెప్పినప్పుడు పెద్ద సంస్కృత సమాసమునే వేసినాఁడు. అదియును వర్గయుక్కులతో, సంయుక్తాక్షరములతోఁ గూడినది. దీనివలనఁగృష్ణుని తేజము తెల్లమగును. పైని చెప్పినదే చాలును. కాని అది యావేశముతోఁగూడి తీవ్రముగా నున్నది. దానికి స్పష్టతను గూర్చుటకో యనునట్లు మరల "కృష్ణు సింహపరాక్రమము నెఱుఁగకున్న వారె యెల్ల వారు" అనుచున్నాఁడు.

ఇవన్నియును శిశుపాలుని చెవులకు శూలములైనవి. అతనికి బాగుగాఁగోపము పెచ్చుమీఱినది. పెదవులు బిగఁ బట్టినాఁడు. "ఇమ్మది వెట్టి" అని మకార ద్విత్వము ప్రాసముగాఁ బద్యము నతని నోటఁ బలికించుట భావానుగుణచ్ఛందో భాషాయోజన సమర్థుఁడైన నన్నయకుఁ దగినది.

శిశుపాలుఁడు "నీయట్టి దురాత్ములుం గలరె యంత యధీరులె ధారుణీపతుల్" అని భీష్ముని నిందించుటయు, రాజులను బ్రోత్సహించుటయు నొకే వాక్యములోఁ గలిపివచ్చునట్లు చేసెను. శిశుపాలుఁడు రాజకీయతంత్రము నెఱిఁగి క్లిష్టమైన బుద్ధి నలవరచుకొన్నవాఁడు— అతఁడేమి పలికినను గొందఱి సౌముఖ్యమును గూడ సంపాదించుకో వలయునని యెంచుట సర్వత్ర కాననగును. మూలమున శిశుపాలుని సభామర్యాదకు భిన్నముగా నున్నవి—

"యుక్తమేతత్ తృతీయాం, ప్రకృతౌ వర్తతా త్వయా"

అని భీష్ముని నిందించును. తృతీయా ప్రకృతి యనఁగా నపుంసకుఁడని యర్థము. శిశుపాలుఁడు తన దూషణను బ్రారంభమునందు మాత్రమే కాక చివరఁగూడ నెందులకైన మంచిదన్నట్లు —

మును బాగుగా బట్టియిచ్చి నట్లయినది. కొంతసేపు శిశుపాలుఁడు భీష్ముని మరల నిందించును. కృష్ణునిఁగూర్చి "నా యెఱుఁగని యదియె జనార్దను బలంబు నత్యున్నతియున్" అనును. అంతకుముందుఁ జెప్పిన "ఎల్లదాని నేన ఎఱుఁగుదు" నను నప్పటి జ్ఞానమే శిశుపాలునికి మరల భాసించినది. అందువలననే బార్హద్రథిని మార్కొనలేక "ముకుందుఁడు" అనఁగా ముక్తినొసఁగు వాఁడని యర్థము. కృష్ణుఁడు జరాసంధునితో యుద్ధముచేసి పాఱిపోయెను. కాక, యేమిచేయవల యును. శాపావసానమునకు సమయము రావలయును గదా! రాలేదు కనుకనే పాఱిపోయెను. జరాసంధుఁడు పరమబ్రహ్మణ్యుఁడు. కృష్ణుఁడు బ్రాహ్మణ వేషమున భీమార్జునులఁ దోడుచేసికొని వధియించెను. ఇదియు స్తుతియే. బ్రాహ్మణ్యుఁడైనవానికి బ్రాహ్మణేతరునిచేతఁగాక బ్రాహ్మణుని చేతిలోనే చచ్చుట యొక యాఱట. కృష్ణుఁడట్లు జరా సంధునికిఁ దృప్తి ఘటించెనని శిశుపాలుని భావము. రెండాట వెలదులు గలవు. ఈ రెండిటియందు నొకరకమైన క్రమము పాటింపఁబడినది —

"బూతు వొగడినట్లు వొగడెను పొగడంగ
వలయునేని సుగుణవంతులయిన
కర్ణశల్యులాదిగాఁగల వీరులఁ
బొగడు చుండరాదె ప్రొద్దువోక"

కృష్ణునిఁ బొగడుటయేల? నీకంత పొగడవలయుననియే యున్నఁ గర్ణుఁడు, శల్యుఁడు మున్నగు వీరులను బొగడుము. అని చెప్పెను. దీని వలన శిశుపాలునికి వారన్న నిష్టము గావున నట్లనె యనిపించును. కాని అతని భావమది కానేకాదు. తరువాతి పద్యమునఁగాని అది తెలియదు —

"అన్యకీర్తనంబు నన్యనింపయుఁదన్నుఁ
బరగఁ బొగడి కోలుఁ బ్రచ్చికోలు

పై పద్యవచనములందున్న యక్షర సమావేశము భీముని స్వరూపమును దెల్పును. పరుషాక్షరములు, సంయుక్తాక్షరములును గలవు. కాని సుదీర్ఘ సమాసములు లేవు. లేకపోవుటకు గారణము - భీముడు కోపావేశమున నోడలు మఱచిపోలేదు; ఊగులాడుట లేదు. భీష్ముండు వారించినంత నాగిపోయెను. ఈతని స్వరూపము నింకొక పది పద్యములు దాటిన తరువాత భీష్మునిచేత నన్నయ యనిపించును. భీముఁడు "గంభీర పరాక్రముఁడు." అట్టివానికి సుదీర్ఘ సమాసముల యోజనము నిష్ప్రయోజనము.

ఈ పద్య వచనములందలి భావములను, గొంతవఱకుఁ బదములను గూడఁ గ్రహించి తిక్కన విరాటపర్వమున నొక పద్యమును వ్రాసెను. అదియుఁ జంపకమాలయే. విరటుని సభయందు సైరంధ్రి కీచకునిచేఁ బడిన పాటును జూచిన భీముని వర్ణన. మొదటి రెండుపాదములను జిన్నమాటలతోఁ జెప్పి చివరి రెండు పాదములందు నొకటే సుదీర్ఘ సమాసము వేసినాఁడు కవిబ్రహ్మ.

భీష్ముండు భీమునికి శిశుపాల జన్మవృత్తాంతమును దెల్పి కృష్ణుని చేత మాత్రమే శిశుపాలుఁడు నిహతుఁడగునని వెల్లడించెను. అట్లుకాని యెడలఁ దాను బ్రదుకనిచ్చువాఁడును గానని కూడఁ దెల్పుచు "మదీయ చాప నిర్గత చటులోగ్ర మార్గణ నికాయ పయోధి మునుంగక" అన్న్యాలు తప్పించుకొని పోలేరనెను.

భీష్ముండు పలుకుచునే యున్నాఁడు. శిశుపాలుఁడు భీష్మ భీములను దాటి జనార్దనున కభిముఖుఁడైనాఁడు. ఇంతవఱకు ధర్మజునితో భీష్మునితో మాటలాడెనేకాని కృష్ణునితో మాటాడలేదు. ఇప్పుడు కృష్ణుని కభిముఖుఁడై నిల్చి మాటాడుచున్నాఁడు. నన్నయ కృష్ణునకు విశేషణము "జనార్దనుఁడు" అని వాడెను. ఇది యెంతో యభిప్రాయముతో వేసినది. జన్మము నర్దించువాఁడు - అనగాఁ బూర్వజన్మ రాహిత్యమును గలగఁజేయువాడని యర్థము. జరాసంధునితోఁ బోరిన

"జయ జయ నినాదమున న
వ్యయ నంబుజనాభు భువన వంద్యు నుపేంద్రుం
బ్రియమునఁ బొగడు బొగడు జనంబుల
దయిన మహాధ్వనియుఁ జెలఁగె నతితుములంబై"

మాటలను జాలఁదక్కువగా వెచ్చించుకొను నన్నయభట్టు నాలుగు విశేషణముల నొక్క మాఱుగా వాడినాడు. ఇక్కడ ఒక సొగసున్నది ధ్వనితుములముగా నున్నది. పొగడు జనులందరు నన్ని గొంతులతో జయనినాదము చేయుచున్నారు. కాని కృష్ణునిలో నొక్కొక్క యంశ మొక్కొక్కనికి నచ్చినది. అందువలన వారా యా యంశములను వేర్వేఱని జయజయనాద మొనరించుచున్నారు. అవ్యయా! జయ! అంబుజనాభా! జయ! భువనవంద్యా! జయ! ఉపేంద్రా! జయ!— ఇవి అక్కడజేసిన నినాదములఁట! నిర్వహణమున నద్భుతము వెల్లి విరిసినది. నాటకీయ రచనమున నిది పరాకోటి నందుచున్నది.

ఈ విధముగా మొదటినుండి చివరివరకుఁ జలత్ సౌందర్య సంపన్నముగాఁ గథను నడిపించినాఁడు నన్నయ. మూలములో నున్న యత్యుక్తులనుమాని, సహజములు, సరళములు, స్వభావసిద్ధములు నయిన వర్ణనలతోఁ గావ్యమునకుఁ బుష్టిని గూర్చినాఁడు. అలంకార యోజన లేకపోలేదు. కాని, యున్నట్లే యనిపించలేదు. అంతటి ప్రయత్న గోపన మతనిది. తన కావ్యమెల్లను నాటకమువలెనే నడచినది. పాత్రలు వచ్చి తమ సంభాషణలను దాము చెప్పుకొనెను. అవి కూడ సంగ్రహములై, స్వభావ సుందరములై కథాగమనమునకుఁ దోడ్పడెనేకాని వానిత్రోవ నవిపోలేదు. ఒక సన్నివేశమునుండి మరియొక సన్నివేశమునకు మారునపుడు రంగురంగుల కాంతుల కదలిక వలె నన్నయ యాకర్షించి, క్రొత్త సన్నివేశమునఁ బాఠకుల చిత్తమును హత్తించును. ఇట్లు సర్వతోముఖమైన సౌందర్యమును సంపాదించుకొన్నది ఆంధ్రమహాభారతము నందలి శిశుపాలవధ.

— * —

'పురుషోత్త మాంబుజభవ శ్రీకంధరాః శ్రేయసే భూయాసు.' పూర్వసంస్కృతకవులంతా కావ్యాదిలో మంగళాచరణముతో త్రిమూర్తులను పేర్కొ-లేదు. నన్నయ్యేదీనికి మొదలు. పురుషోత్తముడు నారాయణుడు; అంబుజభవుడు బ్రహ్మ; శ్రీకంధరుడు పరమేశ్వరుడు. నన్నయ నారాయణ శబ్దభవము, తిక్కన కవిబ్రహ్మ, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు. వీరు ముగ్గురూ శ్రేయస్సుకోసం-ఆంధ్ర భాషాశ్రేయస్సు కోసము-అగుదురు గాక ! వీరు వరసగా శ్రీవాణీ గిరిజలను వక్షోముఖాంగాలలో 'చిరాయ దధతః' చిరకాలము ధరించే వారట. ఈ చిరాయ శబ్దబలంచేత తెనుగుభారతము పూర్తి అయ్యే సరికి రెండువందల యేళ్ళుపట్టింది !

శ్రీ అంటే ముక్తి. నన్నయ గీతాశాస్త్రములో కనిపించే పరదైవము, నారాయణునివలె సర్వశక్తిమంతుడై, అపేత వాఙ్మయ దశ నుంచి ఆంధ్రానికిముక్తి కలిగించి, స్థితికి తెచ్చినాడు. స్థితి కలిగిన దాన్ని తిక్కన సృష్టి చేసినాడు. సృష్టిఅయిన తర్వాత స్థితి కలుగుతుంది అనుకోరాదు; స్థితి కలదానికే సృష్టి. ఆసృష్టికి, ఆ ప్రపంచానికీ వాణి అవసరము. ఆ వాణిని-అంటే,బహుళమైన తెనుగు శబ్దజాలాన్నితిక్కన స్వీకరించి సృష్టి చేసినాడు. 'గిరిజా' గీః అనేకశబ్దానికి సప్తమితో అలుక్ సమాసము. వాక్కులో పుట్టింది అని అర్థము. ఈవాక్కు ఏవాక్కు? నన్నయ తిక్కనల ఇద్దరివాక్కు. వారిద్దరినీ సమృద్ధిగా సర్వాంకషంగా అనుకరించిన దొర ఎఱ్ఱన.

వీరు ముగ్గురూ శ్రీవాణీ గిరిజలను వక్షోముఖాంగాలలో ధరించారు. వక్షము గౌణార్థంలో హృదయమై, నన్నయ ఆయుస్సు పోసిన వాడు అవుతున్నాడు. ముఖానఅంటే ఒక పర్వప్రారంభంలో, విరాట పర్వాదిలో ధరిస్తున్నాడు, తిక్కన. అంగములో అంటే అవయవంలో, ఒక భాగంలో ఆరణ్యపర్వభాగంలో, ఎఱ్ఱన ధరిస్తున్నాడు. ఈ మహా

సూక్తినిధి నన్నయ

ఆచార్య బేతవోలు రామబ్రహ్మం

భారతాంధ్రీకరణకు పూనుకొన్న నన్నపార్యుడు తన కవిత్వానికి మూడు ప్రధాన లక్షణాలను చెప్పుకున్నాడు. ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి, అక్షర రమ్యత, నానారుచిరార్థ సూక్తి నిధిత్వమూను. వీటిలో మొదటివి రెండూ కవితా గుణాలు కాగా, మూడవది సాక్షాత్తూ నన్నయకే విశేషణంగా ఆ పద్యంలో కనబడుతోంది. (సారమతిం గవీంద్రులు...) అయితే కవికీ కావ్యానికీ అభేదాధ్యవసాయంతో ఈ మూడింటినీ భట్టారకుని కవితాగుణాలుగానే విమర్శకులు అందరూ పరిగణించారు.

వీటిలో ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తికవితార్థయుక్తిఅనేపాఠ భేదాలతో కొంత విమర్శ జరిగింది. విశ్వనాథ వారు కవితా గుణాన్ని ఆవిష్కరిస్తూ ఒక పుస్తకమే రాశారు. రెండవదయిన అక్షర రమ్యత మీద ఒక సిద్ధాంత గ్రంథం వెలువడింది.

కాగా సూక్తి నిధిత్వాన్ని గురించి ప్రస్తావించిన వారందరూ సూక్తి అంటే ఉపదేశాత్మకమయిన మంచి మాట, సుభాషితము లేక నీతి వాక్యము అనే రూఢితోనే వ్యవహరించారు. 'క్రోధిగాఁ దపస్వికిఁజన్నే, గతకాలము మేలు వచ్చు కాలము కంటెన్'- ఇలాంటి నానావిధాలయిన, రుచిరార్థ బోధకాలయిన నీతివాక్యాలు నన్నయ రచనలో కోకొల్లలు కాబట్టి అతడు 'నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి' అని నిరూపణం చేస్తూ వచ్చారు. సూక్తి ముక్తావళి, సూక్తి సుధాకరం మొదలయిన చోట్ల ఉన్న సూక్తి పదానికీ, ఈ సూక్తినిధిలోనిసూక్తి పదానికీ తేడా లేదనే పరిభావన.

సంయోగాత్ రసనిష్పత్తిః' అనే భరత సూత్రానికి ఇది జ్ఞాపిక కావచ్చు.

ప్రసన్న మయిన కథ(ల)యందు కలిత మయిన అర్థము అంటే అది తప్పనిసరిగా రసమే. అదే కావ్య పరమార్థం. ఉద్దిష్టమయిన ఉపదేశాన్ని మనఃఫలకాలపై గాఢంగా ముద్రించే శక్తి దానికే ఉంది. కావ్యానికి ఉత్తమత్వాన్ని సంపాదించిపెట్టేదీ అదే. అది విభావ-అనుభావ-సంచారి భావాల సమ్మిళిత స్వరూపం.

"విభానుభావ వ్యభిచారిణా మేకస్యతు రసాంతర సాధారణతయా నితర రస వ్యం జకతానుపపత్తేః సూత్రే)మిళితానాముపాదానమ్. ఏవంచ ప్రామాణికే మిళితానాం వ్యంజకత్వే. యత్రక్వచిదేకస్మాదేవా సాధారణాత్ రసోద్భోధః తత్రి ఇతర ద్వయ మాక్షేపమ్, అతో నానైకాంతి కత్వమ్''

(రసగంగాధర. ప్రథమ–131)

ఈ సమ్మిళిత స్వరూపము యొక్క యుక్తి-ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తి. అటుపైన దీనిని కవీంద్రులు సారమతితో 'లోనారసి' మేలు అనాలి అని కోరుకున్నాడు. భావించి అనే మాటకు 'లోనారసి' అనేది అచ్చమయిన తెనుగుసేత. అంటే 'సమ్యక్ యోగాత్ భావకత్వ వ్యాపారేణ భావనాత్' అనే భట్టనాయక మతానికి ప్రతిఫలంగా దీనిని మనం పరిగణించవచ్చు.

నన్నయ భట్టారకుడు ఏయే ఘట్టాలనూ, ఏయే ఉపాఖ్యానాలనూ రసోల్బణంగా ప్రత్యేక కావ్యాలుగా రూపొందించి జీవంపోశాడో తులనాత్మకంగా చూసి తేలికగా గుర్తించవచ్చు. ఇతడు సంతరించిన మూడు పర్వాలనూ 'మూడు కృతులుగా' తిక్కయజ్వ సంభావించడం లోని ఆంతర్యం ఇదికాకపోదు. ఇతిహాసాన్ని కావ్య మార్గానికి తెచ్చిన

అర్థాన్ని ప్రథమ పాదంలోనే ముగించాడు. కాబట్టి సూక్తిః అంటే 'సుందరోక్తులను' అనే గ్రహించాలి. సుధాస్యందినీః అనే విశేషణం కూడా దీన్నే బలపరుస్తోంది. పాతుం శ్రోత్ర రసాయనంఅనేమాటలతో శబ్దసౌందర్యం సంగ్రహింపబడుతోంది. కాబట్టి యిక్కడ అంతర మయిన అర్థ సౌందర్యం పరామృష్టమై ఈ సూక్తి పదం సుధాస్యందినీ అనే విశేషణ బలంతో అర్థలంకార లేక ఉక్తిచమత్కార పర్యాయం అవుతోంది.

రామకృష్ణ సూక్తిః:

నన్నయగారి 'సూక్తినిధి' అనే ఈ సమాసం మళ్ళీ పాండురంగ మాహాత్మ్యంలో కనబడుతోంది.

"నను రామకృష్ణ కవిఁగవి
జన సహకారావళీ వసంతోత్సవ సూ
క్తినిధిఁ బిలిపించి యర్థా
సనమునఁ గూర్చుండఁ బనిచి చతురతననియెన్" (1-22)

కవి జనులు అనే మామిడి తోపునకు వసంతోత్సవ ప్రాయాల యిన సూక్తులకు నిధి అనికదా అర్థం. ఇక్కడ సూక్తులంటే ఉపదేశా త్మకాలయిన నీతి వాక్యాలే, అయిన పక్షంలో అవి అసామాన్యాల యిన కవిజనులకు వసంతోత్సవాలు కాగాలవా? కావు, కాలేవు. రస నిష్యందులయిన కావ్యాలలో ఉపదేశాలను గవేషించేవారు కవీశులు కాదు. కాబట్టి సూక్తి అంటే సుందరోక్తి అనే ఇక్కడ రామకృష్ణుని భావన. కాగా 'నానా రుచిరార్థ' అనే పద సంపుటిని ప్రాబంధిక శైలిలో మరింత కవితామయంగా ఈ పద్యాన రామ కృష్ణుడు పలికాడు.

సూక్తి సూక్తమ్ :

సూక్తి అన్నమాట ఈనాడు ఇంచుమించు నీతి వాక్యం అనే

ధ్యమే అవుతోంది. ఉక్తికి శోభనతా సంపాదకమయిన శాశ్వతత్వం అర్థైక సాధ్యం కాబట్టి 'రుచిరార్థ సూక్తి' అనేచోట అర్థ పునరుక్తి వేడినిప్పు వంటిది అవుతోంది. కాబట్టే కొందరు విమర్శకులు రుచిరార్థ సూక్తినిధి - సూక్తినిధి అంటూ ప్రత్యేకాన్వయం ప్రవచించారు. సూక్తి నిధిత్వానికి లక్ష్యాలుగా వీరంతా చూపుతున్న నన్నయగారి నీతివాక్యాలలో అధికభాగం వ్యాసభగవానుడివే. అవిపోగా నిధిత్వానికి చాలినన్ని స్వతంత్ర సుభాషితాలను నన్నయ రచనలో ఏరడం శ్రమైక సాధ్యం.

ఇక్కడ ఇంద్రగంటివారు రుచిరార్థం అంటే ధర్మప్రబోధం అనీ, సూక్తి అంటే స్వానుభవంతో పలికిన లోకోక్తి అనీ సమన్వయించి మచ్చుకి ఒక పదిహేడు లోకోక్తులను ఉదాహరించారు. కానీ వీటిలో చాలాభాగం వ్యాసుడివే కావడం విశేషం (సారమతి నన్నయ)

అందుచేత ఇక్కడ సూక్తిపదం రూఢార్థకం కాదనీ, పర్యాయ పద వినిమయ సహిష్ణువయిన సమస్త పదమనీ అంగీకరించక తప్పదు.

సూక్తినిధి—చతుర వచోనిధి :

దీని అస్వపద విగ్రహ వాక్యంలో వినబడుతున్న శోభనా(సు) ఉక్తిపదాలకు రెండింటికే పర్యాయ పదాలను అనంతరకవులు యథేచ్ఛగా వినియోగించుకున్నారు. మధుర, చాటు ఇత్యాదులు శోభన పర్యాయాలు కాగా, వచస్, వాక్ ఇత్యాదులు ఉక్తి పర్యాయాలుగా కొత్త సమాసాలను నిర్మించుకున్నారు.

"... సరస మధుర వచో గుంభన..." (నిర్వచన. 1-10) అనేది ఈ మార్గాన రూపొందిన తిక్కనగారి వచో గుంభన, నన్నయ పేర్కొన్న కవితాగుణాలను మూడింటినీ సత్కవీంద్ర మార్గంగా కవిబ్రహ్మ ఈ కందంలో పొందుపరిచాడు.

వాక్ శబ్దాన్ని పద పర్యాయంగా స్వీకరించి సంస్కృత పద ప్రయోగ ప్రౌఢినీ, ఆంధ్ర పద ప్రయోగ ప్రౌఢినీ ఉభయ వాక్ప్రౌఢిగా సమన్వయించి అది నన్నపార్యుని కవితా మార్గంగా శ్రీనాథుడు అనుసరించాడు, అనడం కన్నా పై సమన్వయంలో ఔచిత్యాతిశయం సహృదయులకు తోచకపోదు.

ఇది ఏదీకాదు పొమ్మని సుశబ్దాదుల్లోలాగా సూక్తిలోని 'సు' అనేది నిర్దుష్టతా బోధకమే అనుకున్నప్పటికీ అది నీతివాక్య పర్యాయం కానేరదు. నానావిధాలయిన రుచిరార్థాలకూ నిర్దుష్ట శబ్దాలకూ నిధి అని మాత్రమే అర్థం లభిస్తుంది. కాబట్టి నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి అంటే నీతి వాక్యాలకూ లోకోక్తులకూ సుభాషితాలకూ నిధి అని సమన్వయించడం సముచితం కాదని, అది అలంకార ప్రస్థానానికి సంసూచకమని సారాంశం. కాగా నన్నయ రచన నుంచి ఆయా అర్థాలంకారాలనూ వాటి వైచిత్రులనూ ఉద్ధరించి చూపి దీనిని నిర్ధారించవలసిన అవసరం అంతగా లేదని నమ్మిక. నన్నయగారి అలంకారాలపై ఒక సిద్ధాంత గ్రంథం వెలువడనే వెలువడింది.

—[.]—

కాని యొక విషయము ముఖ్యముగ గుర్తింపవలసియున్నది భారతము ప్రధానముగ ధర్మబోధక గ్రంథము. వేదములను, స్త్రీశూద్రద్విజబంధువులు చదువరాదు. కావున వారికి వైదికధర్మములను దెల్పుటకై వ్యాసుఁడు భారతమును రచించె నని భాగవతములోఁ గలదు.

"స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా
ఇతి భారత మాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్."

కావున భారతము నాంధ్రీకరించువారు ముఖ్యముగ వైదికధర్మ దృష్టితోనే దాని నాంధ్రీకరించుట న్యాయ్యము. అంతియే కాదు, వారి యాంధ్రీకరణము మూలమునుండి భేదించుచున్నదా లేదా యను సంశయముకంటె నది మూలమంత ధర్మబోధకముగా నున్నదా లేదా యనువంశమే ప్రధానమైనది. మూలమునుండి భేదించినను మూలము నకుఁ దీసిపోని ధర్మబోధ యందున్నచో మూలగ్రంథగౌరవమును నిలఁబెట్టినట్లే భావింపనగును. ధార్మికవిషయమునఁ గొఱఁతనొంది యెంత కవితా సౌందర్యమునుగల్గియున్ననుగూడనాభాషాన్తరీకరణము మూలమునకన్యాయము చేసినదేయగును. ఈ దృష్టితోఁజూచినచో నన్నయ యాంధ్రీకరణము మూలమునకు మిక్కిలి గౌరవమును గల్గించునదియే కాని యెంతమాత్రము న్యూనతనుగల్పించునదికాదని తెలియఁగలదు. ఏలన :- నన్నయమూలములో లేని వైదికసౌరభ మును దనగ్రంథములో వెలయిఁపఁజేసి నాఁడు. ఇందుల కెన్నియో యుదాహరణముల శ్రీకోరాడరామకృష్ణయ్యగారు తమ 'ఆంధ్ర భారత కవితా విమర్శనము'లోఁ గన్పఱిచియున్నారు.

నన్నయకాలమునకుఁ గొంచెము పూర్వమే వైదికమతము పునరుద్ధరింపఁబడినట్లు తెలియుచున్నది. వైదికకర్మకలాపముయొక్కయు

"ఇట్లు దద్దయు దుఃఖించి" అనునవి యుదాహరణములు. ౨. వచన ప్రారంభములో నెత్తికొనఁబడిన యభిప్రాయము ముగిసి నూతనాభిప్రాయము గాని నూతనఘట్టము గాని ప్రారంభము కావలెనన్నచో నది పద్యములోఁ బ్రారంభింపఁబడును. 3. బహుకాలములో జరిగిన సంగతులను సంగ్రహముగఁ జెప్పివైచుటకు సాధారణముగ వచనము వాడఁబడును. ఉదాహరణము. "అని మహానురాగంబునఁ గొడుకు నెత్తికొని హర్షపులక లెసఁగ నాలింగనంబు సేసి శకుంతలమహాదేవి నతిప్రణయగౌరవంబున సంభావించి యౌవరాజ్యంబునకు భరతు నభిషిక్తుంజేసి పెద్దకాలంబు రాజ్యసుఖంబు లనుభవించి తన రాజ్యభారం బంతయు భరతుంబూన్చి దుష్యంతుండు దపోవనంబున కరిగిన" ౪. రెండుభిన్నపద్యములలో నున్న రెండుముఖ్యవాక్యములకు సంబంధమును గల్పుటకై 'అంత' 'అట్టి యవసరంబున' మున్నగుచిన్నవచనములు మధ్యమునఁ బ్రవేశపెట్టఁబడును. ౫. పద్యములోని భావములను సంగ్రహముగ వచనములో ననువదించుటయుఁ గొన్నిచోట్లఁ గాంచనగును.

అర్వాచీనకాలమునఁ గొంత తలయెత్తిన సంస్కృతాంధ్రస్పర్థ నన్నయనాఁటికి లేదు. అతఁడు సంస్కృతపదములను విరివిగ వాడుటకు శకింపలేదు. ఒక్కొక తెనుఁగు పదమునకు రెండేసి సంస్కృతపదముల చొప్పున వాడియున్నాఁడు. వైదికధర్మాచారనిబద్ధమనస్కుఁడైన నన్నయ సంస్కృతపక్షపాతి యగుటలో నాశ్చర్యము లేదు. గ్రంథాదిలోఁ బవిత్రమైన దేవతాస్తోత్రము చేయుటకు సంస్కృతము మాత్రమే యర్హమైన భాష యని యాతఁడు దలంచుటలోఁ గూడ వింతలేదు. సంస్కృతపదములనే కాక దీర్ఘ సంస్కృతసమాసములను గూడ నాతఁడు వాడుచుండును; "సంతతసిద్ధామరయక్ష సేవితసముద్యచ్ఛృంగమై" ధవళభూషణ దామానులేపనామలినాంగి" "నరనాగా

జను దెంచి సురరాజసన్నిభు నభినవయౌవనోద్భాసితు నసితరత్న
రుచిరాంగు నంగజరూపు ధనంజయుఁ దనచేతిసితపుష్పదామక
మునఁ
బొలఁతి ముదముతోడ, బూజించె నట్టి యుత్సవముఁ జూచి
దాని నైప్రకపుడు
కౌరవేంద్రుఁ డాదిగాఁగల భూపతు, లెల్ల నలిగి కలయ నేపు రేఁగి."

మొత్తముపై నెట్లున్నను గొన్ని చోట్ల నన్నయ కవిత్వము మూలములోని కవిత్వముకంటె మిన్నగనే యున్న దని యందఱు నంగీకరించి యున్నారు. ఆంధ్రకవుల చరిత్రములో వీరేశలింగముపంతులుగా రిచ్చిన యీ క్రింది యభిప్రాయము మిక్కిలి సమంజసముగనే యున్నది? "మూలముతో సరిపోల్పక ప్రత్యేకముగాఁ జూచునప్పుడు మాత్ర మాంధ్రభారతము మనోహరముగా నుండుటకు సందేహము లేదు. కొన్నిచోట్ల మూలమునకంటెను హృద్యతరముగా నుండి రసాతిశయము పుట్టించు ననుటయు నిర్వివాదాంశమే."

ఇట్టి భేదములు మాత్రమే కాక దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి వచ్చిన యితర భేదము లనేకములు నన్నయ భారతమునకును వ్యాస భారతమునకును నడుమఁ గలవు. అర్జునుని తీర్థయాత్రావసరమున వేఁగీదేశ ప్రశంస మూలభారతములో లేకుండుటయు నన్నయ స్వదేశాభిమానముచే నట వేంగీదేశమును ప్రశంసాపూర్వకముగ వర్ణించుటయు సుప్రసిద్ధవిషయము. మఱియు గ్రంథాదిలోఁ దనయేలిక యగురాజరాజున కేగుణములు గలవని నన్నయ చెప్పియున్నాఁడో యాగుణములను గ్రంథములో నాయామహాపురుషులకు నన్నయ బుద్ధిపూర్వకముగ నంటగట్టినట్లు గన్పట్టును. వివాహవిషయమున యయాతి దేవయానిని ప్రత్యాఖ్యానము చేయుచు "సర్వవర్ణాశ్రమధర్మ్మరంబులు సంకరంబులు గాకుండ రక్షించుచున్న యేన యిట్టి యధర్మ్మంబున

నన్నయగారి భారతాంధ్రీకరణము

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ.

భారతము నాంధ్రీకరించుటలో నన్నయగారు వైదిక మతమును సంరక్షించుటకుఁ బ్రయత్నము చేసిరనియు, వైదిక మత రక్షణార్థమే నన్నయగారిచేతఁ దెలుగు భారతము వ్రాయఁబడె ననియు నొక ప్రచారము దేశములో నున్నది. దీనినిఁ జారిత్రకులు ప్రారంభించి నట్లున్నది. విశ్వవిద్యాలయములలో దీనికిఁ బ్రచార మెక్కువగా నున్నది. ఈ విశ్వవిద్యాలయములలోఁ జదివినవారు వ్రాసిన బహు గ్రంథములలోనను, జేసెడి బహూపన్యాసములలోనను ధారాళముగా నీ ప్రశంస చేయుచున్నారు. ఇది నిరాధారమైన మాటగాఁ కన్పించు చున్నది. ఏలయనఁగా నీమాట కాధారమైన విషయము కన్పించదు. నన్నయగారి భారతావతారికలో నీ ప్రశక్తియే లేదు. రాజరాజ నరేంద్రుడు.

> ఇవి యేను సతతంబు నాకును గరం బిష్టంబులై యుండుఁ బా
> యవు, భూదేవ కులాభి తర్పణ మహీయః ప్రీతియు, న్భారత
> శ్రవణాసక్తియుఁ, బార్వతీపతి పదాబ్జధ్యాన పూజామహో
> త్సవము. న్సంతత దానశీలతయు, శశ్వత్సాధు సాంగత్యమున్.

మఱి యదియునుంగాక,

> హిమకరు దొట్టి పూరు భరతేశ కురుప్రభు పాండుభూపతుల్
> క్రమమున వంశకర్తలనఁగా మహినొప్పిన యస్మదీయ వం
> శమునఁ బ్రసిద్ధులై విమల సద్గుణ శోభితులైన పాండవో
> త్తముల చరిత్రనాకు సతతంబు వినంగ నభీష్టమెంతయున్.

అని మాత్రమే యడిగెను. గానిఁ మన సనాతన మతము పాడయి

మందపాల చరితములో మందపాలుఁడు వైశ్వానరుని నగ్ని ఋక్కులతో స్తోత్రముఁ జేసెను. మందపాలుని కుమారులైన స్తంబ మిత్రుఁడును, ద్రోణుఁడును. ఋగర్థములతో వహ్నిని స్తోత్రముఁ జేసిరి. ఈ స్తోత్రము లేమియు నన్నయగారి భారతములోలేవు. ఇవి ఋగ్వేదములోని యగ్నిసూక్తములకు వ్యాసమహర్షి వ్రాసిన శ్లోకములు. హిందూమతము వేదముల నాశ్రయించి యున్నది కదా! ఋగర్థములను వదలిపెట్టినవాఁడు హిందూమతమును సంరక్షించుటకు వ్రాసెననుట యెట్లు పొసగును. ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణ సందర్భమున దుశ్శాసనుఁడు ద్రౌపది చీర లాఁగఁబోవు చుండఁగా ద్రౌపది శ్రీకృష్ణుని బహు శ్లోకములతోఁ గీర్తించెను.

శ్లో॥ ఆకృష్యమాణే వసనే ద్రౌపద్యా చింతితో హరిః
గోవింద ద్వారకా వాసిన్ కృష్ణ గోపీ జనప్రియ
కౌరవైః పరిభూతాం మాం కిం న జానాసి కేశవ॥
హే నాథ హే రమానాథ ప్రజానాథార్తి నాశన
కౌరవార్ణవ మగ్నాం మా ముద్ధరస్వ జనార్దన॥
కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన
ప్రపన్నాం పాహిగోవింద కురుమధ్యేఽవసీదతీం॥
ఇత్యనుస్మృత్య కృష్ణం సాహరిం త్రిభువనేశ్వరం
ప్రారుద ద్దుఃఖితారాజ న్ముఖ మాచ్ఛాద్య భామినీ॥
యాజ్ఞసేన్యా వచ శ్శ్రుత్వా కృష్ణో గహ్వరితోఽభవత్
త్యక్త్వా శయ్యాసనం పద్భ్యాం కృపాళుః కృపయాఽభ్యనాత్॥
కృష్ణంచ విష్ణుంచ హరిం నరంచ త్రాణాయ విక్రోశతి యాజ్ఞసేనీ
తతస్తు ధర్మోఽంతరితో మహాత్మా సమావృణోద్వైవివిధై స్సువస్త్రైః॥

దానిని గ్రహించలేకపోవుట యట్లుంచి దుర్వ్యాఖ్యానము చేయుట దుర్మేధా విలసితము.

నన్నయగారు తన కథలు వ్యాసుని కథలకంటె నెక్కువ రమణీయములుగాఁ జేసెను. నన్నయ్య తన్నుఁ గూర్చి తాను 'లోకజ్ఞు నుభయ భాషా కావ్య రచనాభి శోభితు'నని వ్రాసికొనినాఁడు. తాను లోకజ్ఞుఁడనని చెప్పుకొనినాఁడు. ఆయన యెంతలోకజ్ఞుఁడో నేను నా వ్రాసిన 'నన్నయగారి ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి' యన్న గ్రంథమున నిరూపించితిని. ఆయన లోకజ్ఞత్వమును మనము గ్రహించినఁ జాలును. చాలమంది నేఁడు అయన యలౌకికుఁడని వృథా భాషలాడుచున్నారు. ఆయన యలౌకికుఁడు కాఁడు. అలౌకికుఁడు కవియే కాలేఁడు. వ్యవహార విదుఁడు కాని వాఁడు కవియగుట కష్టము. వ్యవహార విదులు కానివారు నన్నయ్యగారిని నిరాకరించవచ్చును. వారిని గుఱించి యెవ్వరు నేమియుఁ జేయలేరు. వారికి 'నమోవాకం ప్రశాస్మహే.'

లోకమునం దందఱును గవులే, 'కవయతీతి కవిః'. కవయతి యనఁగా వర్ణయతి వర్ణించుచున్నాఁడు. కావ్యమంతయు వర్ణనమే. ఒక సన్నివేశమును జెప్పుటయు వర్ణించుటయే. కథను వ్రాయుటయు వర్ణించుయే. ఈ వర్ణన బహువిధములుగా నుండును. కథారూపమున నుండును. ప్రసంగరూపమున నుండును. వస్తు స్వరూపమున నుండును. కాని యీ వస్తు స్వరూప నిర్ణయరూపమున నున్నది మాత్రమే వర్ణనమని లోకమునందు సామాన్యముగా ననుకోనఁ బడుచున్నది. ఉషఃకాలము, వసంత ఋతువు, అటవి, నదులు, గిరులు, స్త్రీలు, ఒక పురుషునియొక్క రూపము ఇట్టివానిని గుఱించి, చేసిన వర్ణనము మాత్రమే వర్ణనమని, తక్కినవి కావని సామాన్యాభిప్రాయ మేర్పడెను. నిజానికి నీపై చెప్పిన విషయముల వంటి విషయములను

వచ్చినపుడు లోకాతిశాయియైన యా విషయమును నిరూపించి చెప్పట ఈ పద్యమునందలి మొదటి చరణములలోని యర్థము. వ్యాసమహర్షి వ్రాసినదదియే. తక్కిన రెండు చరణములలోననే నన్నయగారి విశేష మున్నది. ఈ యర్థముఁ దెలిసికొని నన్నయగారు వ్రాసిన వ్రాత లోకమున కంటెఁ భిన్నముగానున్న యీ యనుభవమును బ్రహ్మ చెద్దియగా నిరూపించుట నన్నయగారు వ్రాసిరి. ఇది సామాన్య వర్ణనము కంటెఁ బైమెట్టు విషయము. శకుంతలోపాఖ్యానమున.

> విపరీత ప్రతిభాష లేమిటికి నుర్వీనాథ యీ పుత్ర గా
> త్ర పరిష్వంగ సుఖంబుఁ జేకొనుము ముక్తాహార కర్పూర సాం
> ద్ర పరాగ ప్రసరంబు చందనము చంద్రజ్యోత్స్నయున్ బుత్ర గా
> త్ర పరిష్వంగము నట్లు జీవులకు హృద్యంబే కడున్ శీతమే॥

సంస్కృత భారతములో

> "నవాససాం నరామాణాం నాపాం స్పర్శ స్తథావిధః
> శిశో రాలింగ్య మానస్య స్పర్శ స్సూనోర్యథా సుఖః"

అని మాత్రమే కలదు. దానిని నన్నయగారిట్లు తెలుఁగు సేసిరి. మఱియు నిందులో నొక విశేషము కలదు. శకుంతల తన కొడుకునుఁ జూపించుటలో నతని స్పర్శయిట్టిదని చెప్పుటలో నన్నయగారు వేరే యర్థమును నిక్షేపించిరి. తన్నుఁ దుష్యంతుఁడు నిరాకరించఁగా నా బిడ్డయే తన బిడ్డ కాదనఁగా నతనిని నీవు కౌగిలించుకొనుము. పుత్ర స్పర్శ యటువంటిది. యితని స్పర్శ నీకట్టిదియైనచో నీ విషయము ఋజువగును గదా! — యన్నట్లు చెప్పినది. ఇది మహావిషయము. సర్వగుణములు రక్తనిష్ఠమైయుండును. ఉత్తములకుఁ బుత్రుల యొక్క, భార్యయొక్క స్పర్శ యవిదితమైన విషయమునకు నిరూపక మైన సాక్ష్యము. రక్తగతమైన యీ మహాగుణము నాశ్రయించియే

ఇట్లు భీమసేనుండు ద్రుపదరాజనందనకు దుశ్శాసనుండు సేసిన యవమానంబు సూచి, కోపరక్తాంత నయనుండగుచు నంతకాకరంబున దంత సందష్ట దారుణముఖుండయి యెల్లవారును విన నిట్లనియె.”

వివిధములై యనేక వర్ణములు కలిగిన వసనములు పుట్టుచున్నవి. దీనికి హేంతువు, ధర్మము పరిపాలింపఁబడుట, సభలోఁబెద్ద ధ్వని కలిగెను. ఈయద్భుతమునుఁ జూచి రాజులందఱు ద్రౌపదినిఁ బొగడిరి దుర్యోధనుయందుఁ గుత్స వహించిరి. భీముఁడు శపథముఁ జేసెను. నన్నయగారు వస్త్రముల యొక్క నానారాగ విరాగత్వము వర్ణించలేదు. అది యనవసరము. జనులలో హాలాహల శబ్దము దయించినది. దానిని నన్నయగారు వదలిపెట్టిరి. ఇదియొక మహా ఘోరము జరుగుచున్నపుడు జనులు నిస్తబ్ధులై నీరవులై యుండిపోదురు. అందుచేత నన్నయగారు దానిని వదలిపెట్టెను. ఆమెను జూచి సభ్యులుదిత సమ్మోదులయిరి. ప్రశంసించలేదు.

నన్నయగారు భారతకథను జూచిన చూపువేఱు. ఆ దృష్టిలోని విశేషము తెలియుటకుఁ జాల జాగ్రత్తగాఁ జదువవలయును. దుర్యోధను డన్నచో నందఱకు భయము. అతని నెదిరించఁగల వాఁడొక్క విదురుఁడే. తక్కిన యెవ్వరును సభలో మాటాడుటకు వీలులేదు. ఇది రాజసభ' మర్యాద. రాజసభలో నొక మహాఘోరము జరుగుచుండవచ్చును. జనులు తమలోఁ దామెంత గుబ్బిసలాడినను జనులు క్రిక్కురు మనుటకు వీలులేదు. రాజు యొక్క యిష్టమునకు వ్యతి రేకముగా సభలో నెవఁడు తన మనోభావములనుఁ బ్రకటించుటకు సాహసించునో వానిని వెంటనే రాజభటులు నిగ్రహింతురు. ఆమర్యాద తెలిసినన నన్నయ యిట్లు వ్రాసెను.

మఱియు 'దద్రూప మపరం వస్త్రం ప్రాదుర్భవతి' యన్న

వేషము. భారతీయులు కుచ్చెళ్ళు పెట్టుకొని కట్టెడు ధోవతి పరమ నాగరికమైన వేషము.

అట్టి కుచ్చెళ్ళు, నట్టెమడతలు, – నేది తొలఁగినను నగ్నత భాసించును. ద్రౌపది ధరించిన చీర యామె యొక్క నగ్నతను రక్షించునదిగా నున్నది. దుశ్శాసనుఁడొక చీర తీసిన తరువాత మఱియొక చీర యచట భాసించినచో నది తొలఁగి యిది వచ్చులోన నగ్నత భాసించును. గాలిచేత చీర తొలఁగినప్పుడే వేణీసంహారమున దుర్యోధనుఁడు భానుమతీ విషయమున నాటకాంగమైన గండము నిక్షేపించు స్థలములో నూరు ప్రస్తావన చేసెను. అది నగ్నత. నగ్నత రేఖామాత్రమున భాసించినను ద్రౌపదికి పరాభవము జరిగినట్లే. అందుకనియే "మున్నపనీతమైన తద్వస్త్రమ్మునట్టి వలువ" యని చెప్పుట నానారాగ విరాముల్తైన వసనముల్తైనచో నొలిచిన వలువకు మఱల మొలిచిన వలువకు భేదమేర్పడి నగ్నతా భ్రాంతి కలుగ వచ్చును. తద్వస్త్రము నట్టి వలువ యనుటచేత నొకవలువ యొలువఁబడినది లేదు. మఱియొక వలువ, తత్స్థానీయమైనది. మొలిచినట్లు లేదు. నగ్నత లేదు. సరికదా నగ్నతా భ్రాంతికూడ లేదు. ఇది యాశ్చర్యమైన రచన. నన్నయగారీ విషయము నంత పరమ సూక్ష్మముగా విచారించి, యీమాటల నచ్చటఁ బొదివెను. పరమేశ్వరానుగ్రహ మున్నచో నింత పరా భద్రమైన స్థితి యేర్పడుటయే. నగ్నతయనఁగా నేమి ? యన్న విషయయను బహుముఖములుగా విచారించిన మహామేధాశాలి కాని యిట్లు వ్రాయలేఁడు. పాశ్చాత్య దేశములోఁ గొందఱు స్త్రీలు నగ్న నృత్యమును చేయుదురు. వారు నిజముగా నగ్నలు కారు. శరీర వర్ణము వంటి వర్ణము కలిగిన సన్నని బనియను లాపాద మస్తకము తొడిగి కొనెదరట. ఐనను దానికి నగ్న నృత్యమని పేరు. ఎందుచేత? శరీరాంచలరేఖలు సువిస్పష్టముగాఁ గనుపించును. కనుక, అది

కథలో మెఱుఁగులు దిద్దవలసి వచ్చినది. ఇందులో రెండు మెఱుఁగులు చేసెను. మొదటిది; శకుంతలా పాత్రపోషణము కాళిదాసు. తన మహో ధ్వని మయమైన కావ్యములో రసదృష్టితో వెళ్ళినాఁడు. కనుక శకుం తలా పాత్రమును, రసదృష్టితోఁదీర్చినాఁడు. కాని పాత్ర సృష్టితోఁ దీర్చలేదు. నన్నయగారికది వీలిచ్చినది. ఆయన శకుంతలనుఁ జిత్ర ముగా దీర్చినాడు. నన్నయగారు స్త్రీ పాత్రలను సృష్టించుటలో నందె వేసినచేయి. ఇక్కడ నది ప్రస్తుతము కాదు. కథను నడపుటలో నాయన చూచిన శిల్పమును గదా చెప్పవలయును. దుష్యంతుఁడు కణ్వాశ్రమమునకు బోయెను. శకుంతలను జూచెను. ఆమెయందతని మనస్సు తగుల్కొన్నది. ఆమె బ్రాహ్మణకన్యయని యనుమానము. అంతట సత్పురుషుఁడైన దుష్యంత మహారాజునకుఁదనకు వివాహయో గాని స్త్రీయందు మనస్సు లగించదు. ఇది సత్పురుష లక్షణము. సత్పురుషుని యొక్క మనస్సు ధర్మేతర విషయము నందుఁ బ్రవర్తిం చదు. ధర్మేతరమైన యూహయే యతనికి రాదు. అందుకనియే కాళి దాసు యొక్క దుష్యంతుఁడు తనకుఁగలిగిన సందేహమునుఁ దన యంతఃకరణ ప్రవృత్తి యొక్క సాక్ష్యము వలనఁదానే దొలఁగించు కొనెను.” అసంశయం క్షత్రపరిగ్రహక్షమాయదేతదస్యా మభిలా షి మే మనః సతాంహి సందేహ పదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణ ప్రవృత్తయః” తాను సత్పురుషుఁడగుటచేఁ దన యంతఃకరణ ప్రవృత్తి తప్పుదారులను బోదుకనుకఁ దన మనస్సు శకుంతల మీఁదఁ దగులు కొన్నది. కనుక నామె తప్పకుండ క్షత్ర పరిగ్రహయోగ్య యని నిర్ణయించుకొనెను. దీనిని నన్నయగారు—

“ఇది మునికన్యయేని మఱి యేలొకొ యీ లలితాంగియందు నా హృదయము తద్దయుం దవిలె నిప్పలు కెంతయు నమ్మనేఱనయ్యెద” నని మాత్రము వ్రాసి వదలి పెట్టిరి. కాళిదాసువలె హేతువు చెప్ప లేదు. కాళిదాసు చెప్పిన హేతువిచ్చట ననుమీయమాన మగుచు

న్నది. ధ్వనితమగుచున్నది. తాను కాళిదాసు తరువాత వ్రాసిన నాఁడు కావున నన్నయగారీ విశేషము నిందు జేసెను కాళిదాసు ననుసరించెను కాని నూతన కవితాగుణ సంధానము చేసెను.

నన్నయగారి శిల్పమిదికాదు. ఈ రీతిగా శకుంతలనుఁ జూచి దుష్యంతుడు సందేహ పడినాఁడు. ఆమె క్షత్ర పరిగ్రహయోగ్యయని నిర్ణయింపఁబడిన తరువాతఁ గదా కథ సాగును. కనుక నిదియొక క్లిష్ట ఘట్టము. కథయారంభించి యొక ధర్మ సందేహము వచ్చి, కథా ప్రస్తారము నిలిచిపోయినది. ఆ సందేహము నివర్తింపఁబడిన తరువాతఁ గాని మఱలఁ గథ యందుకొనదు. ఇది రసప్రవాహము కట్ట నిలిచి పోయిన ఘట్టము. దీనిచేతఁ బాఠకుని బుద్ధి రసమునుండి మఱలును. ధర్మవిషయమునఁ బ్రవర్తించును. మఱల రసము నందుకొను వేళకు బుద్ధి పరిస్రస్తమయి పోవును. పాఠకుని బుద్ధియందుఁ గలుగు నీ మాద్పను సరిదిద్దుకొనుట మహాకవి తన శిల్పముచేతఁ జేయ వలయును. శకుంతల తన జన్మ వృత్తాంతమును జెప్పెను. ఈ సందియము నివృతమైనది. ఇప్పుడు శకుంతలను జూచినవేళ దుష్యంతునకుఁ గలిగిన కోరిక నందిపుచ్చుకొని కథ నడువలయును. కవి యా కోరికకును సేతు బంధము కట్టవలయును. వంతెన కట్టుట యనఁగా గాలువకు రెండు వైపుల రెండు పెద్ద స్తంభములను నిర్మింప వలయును. ఆ రెండు స్తంభములు సమానమయినవి. ఒకటే రీతిగ నుండును. నిర్మాణ పద్ధతి యందధిక సామ్యముండును. ఈ శకుంతలా జన్మవృత్తాంత కథా ప్రవాహమునకు రెండు సమానములయిన స్తంభములను ననఁగా బద్యములను వ్రాయుట యొక మహాశిల్పి లక్షణము.

ఇది మునికన్యయేని మఱి యేలొకో యీ లలితాంగి యందునా
హృదయము తద్దయుం దగిలె నిప్పలు కింకను నమ్మనేఱ న

య్యెద విజితేంద్రియుండనఁగ నమ్మునిఁ బాయక విందు నంచుఁ దా
నిది కలరూపెఱుంగ నవనీపతి యుత్సుకుఁడయ్యె నాత్మలోన్ ॥

ఇది మునినాథ కన్యయని యెంతయు నిస్పృహ వృత్తినున్న నా
హృదయము రాజపుత్రినని యిక్కమలాక్షి నిజాభిజాత్య సం
పద నెఱిఁగించిన న్మదన బాణ పరంపర కిప్పుడుండ నా
స్పదమయి సంచలించె నళిపాత వికంపిత పంకజాకృతిన్॥

ఇవి రెండును రెండు మహాస్తంభములు. అవాంతర కథా ప్రవాహసేతు నిబంధకములు. ఇది యొక మహాశిల్ప లక్షణము. కథలో నున్న యీ ఘట్టము యొక్క సువిస్పష్టమైన విభాగము తెలిసినఁగాని యిట్టి నిర్మాణము కవిచేయలేఁడు. ఇది మహాకవియే చేయఁగలఁడు. ఇట్లు చేసినవాఁడే మహాకవి.

మఱి యింకొక మహాశిల్ప విషయమును జూపించెదను. పాండవులను జూదమాడుటకు విదురుఁడు పిలిచికొని వచ్చెను. పాండవులు వచ్చిరి. వారును, వీరును దగ్గఱి చుట్టములు, మనసులలో శైత్యము లున్నను, బైపరామరికలకు లోపముండదుగదా. ఈ పరామర్శలు జరిగెను. ఇక్కడ నుండి కౌరవ పాండవులు జూదమాడుట. ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము, ధృతరాష్ట్రుఁడు ద్రౌపదికి వరములిచ్చుట- యీ మొదలయిన కథలు జరుగును. ఈ కథలోని ప్రధాన విషయము ద్రౌపది యొక్క పరాభవము. రాజు లెంతమంది జూదమాడరాదు. ఓడిపోరాదు. ఈ జూదములోనున్న విశేషము ద్రౌపదీ పరాభవము. ఇట్టికథ యెందును జరుగలేదు, జరుగదు. కనుక నీ కథలో ద్రౌపది ప్రధాన పాత్ర వహించును. ఒక్క పరాభవము పొందుటచేతనేగాదు పాండవులకుఁ దిరిగి రాజ్యప్రాప్తి కలుగుటకు ఆమెయే హేతువు. ఇంత కును దుర్యోధనాదుల కోపమంతయు ద్రౌపదిమీఁద నున్నది. ఆమె

ద్రౌపదీ శరీరమందు కౌరవుల భార్యలు మాత్సర్యము వహించు దగినంతగా నుండెను. అందుచేతవారు మత్సరము పడిరి. వారందఱా రాత్రి తమ భర్తలందఱితో నామెయొక్క యీ భోగవైశిష్ట్యమును గూర్చి చెప్పి యుందురు. వారందఱకు ద్రౌపది యన్నచో జుప్పనాతితనము బలిసినది. మఱునాఁడు జరుగఁబోవు నధర్మమునకు నందఱును హర్షించిరి. ఇంత ప్రయోజనకారిగా నన్నయగారీ పద్యము నిచట నిక్షేపించిరి. ఒక్క ద్యూతకథా మూలస్తంభమగుటయే కాదు. అట్టి మూల స్తంభమగుటకుఁ బ్రధాన కారణమయిన ద్రౌపది యందలి లక్షణములు, నా లక్షణములు వారి మాత్సర్యమునకు హేతువులు, నా మాత్సర్యము ద్రౌపది పరాభవము హర్షించుటకు హేతువులు. ఈ రీతిగా నన్నయగారు ద్యూతకథా మహాభవన మూల స్తంభమయిన ద్రౌపదినిఁ దొట్టదొలుత స్థాపించి, తరువాత ద్యూతకథలోనికి వెళ్ళిరి. మఱియు నీ ద్యూత కథావసానము ద్రౌపది ఆమెకు ధృతరాష్ట్రుఁడిచ్చిన వరములచేతనే యీవిచిత్రద్యూతఫల మహావైపరీత్యము మఱియొక త్రోవ పట్టినది. ఆ వరము లీయకున్నచో భారతకథ యేమియయ్యెడిది? పాండవులు బ్రతికినన్నాళ్ళు కౌరవదాసులుగా నుండిపోదురా! ఉండిపోయెడివారు. భారతకథయే లేదు. పాండవులు దాసులైయుండి కౌరవులతో యుద్ధము చేయుదురా! ఇది యొక చిత్రమైన సమస్య. ఆ సమస్య సమాధానములేని సమస్య. ద్రౌపదిచేతఁ బరిష్కరించ బడినది. ఈ రీతిగా ద్రౌపది భారతకథలో నున్న యనేకములయిన కథా ప్రవాహ భంజకములయిన ఘట్టములలోఁ గథ సాగించిన యొక సహకారిణి. ఈ ఘట్టమునందు ద్రౌపది యొక్క ప్రాధాన్యమిట్టిది. దానినిఁ దెలిసికొని నన్నయగారు రచన చేసిరి. మహాకవి తాను వ్రాసెడి కథయొక్క స్వరూపము తెలిసికొని వ్రాయును. ఆ కథాగత సమస్యలనుఁ బరిష్కరించును. ఆ పరిష్కరించిన వైఖరి

ఖముల్’ అన్న సమాసము లాక్షణికులచేత నుదాహరణముగాఁ దీసి కొనబడినది. ఇట్టి వెన్నియో నన్నయగారి యందుఁగలవు. తక్కిన కవులకు భాష స్వాధీనమగుటకుఁ గారణము నన్నయ్యగారు భాష స్వాధీనపడుటకు వేసిపోయిన రహదారులు. అట్టి వేలకొలఁదిఁ మార్గములలో నిది యొక్కటి.

వ్యాసుఁడు ప్రధానముగాఁ గథనుఁ జెప్పికొనుచుఁ బోవును. భారతము విష్ణుపారమ్య బోధకమయిన గ్రంథము. శ్రీకృష్ణుని యొక్క పరమేశ్వరత్వ స్థాపనము వీలయిన చోటులనెల్లఁ జేయబడు చుండును. నన్నయ్యగారు భారతకథమీఁద బ్రధానముగా దృష్టికల వాఁడు. అందుకనియే ‘కథాకవితార్థయుక్తిలో నారసి మేలునా’ నని వ్రాసినాఁడు. భారతకథలోనున్న రమణీయత్వ మాయనకుఁ బ్రధానము. ఆ కథలోని రహస్యము లెత్తి చూపించుట యాయనకుఁ బ్రధానము. అందుచేత వ్యాల కథలో నున్న యద్భుతత్వము విష్ణు మాహాత్మ్యము. పువ్వుల వానలు కురియుట మొదలయిన వానినిఁ బరిహరించును. రాజసూయయాగ సందర్భమున భీష్ముఁడు కృష్ణుని యొక్క పరమేశ్వరత్వమును మిక్కిలిగా నుపన్యసించిన యనంతర మున సహదేవునకుఁ గోపమువచ్చి యీ క్రింది రీతిగా ననెను.

కేశవం కేశి హంతార మప్రమేయ పరాక్రమం
పూజ్యమానం మయా యోనః కృష్ణం న సహతే నృపః॥
సర్వేషాం బలినా మ్మూర్ధ్ని మయేదం నిహితం పదం
ఏవ ముక్తే మయా సమ్య గుత్తరం ప్రబ్రవీతునః॥
మానినాం బలినాం రాజ్ఞాం మధ్యే వైదర్శితే పదే
తతోఽపత త్పుష్ప వృష్టి సహదేవస్య మూర్ధని॥

మానుల యొక్కయు, బలవంతులయిన రాజులయొక్కయు నడుమ సహదేవుఁడు తన పాదమునెత్తి చూపించఁగా సహదేవుని శిరస్సుమీఁద బుష్పవృష్టి కురిసెను. దీని నన్నయగారిట్లు దెనిఁగించిరి.

దేవుని రౌద్రము పాండవుల పరాక్రమాతిశయమునకు దోహదమగు చున్నది. కాని స్వయం వ్యక్తిని సంపాదించు కొనుటలేదు. మఱియు నిచ్చట శ్రీకృష్ణుని పరమేశ్వరత్వము కంటెఁ బాండవుల పరాక్రమాతిశయమే ప్రధానమయినదిగా నేర్పడుచున్నది. ఇది రస దృష్టితోఁ జేసెడు కథారచన. నన్నయ సర్వరచనయందు నీ మహాలక్షణము భాసిచుచుండును. ఇది యంశతః చూడఁ దగినది.

నేఁటి కాలమునఁ జాలమంది నన్నయగారియందు దోషము చూపించుచున్నారు. ఈ దోషములు చూపింపఁబోవుట యెందులకో తెలియదు. ఇందుచేత మఱి యితర కవులు గొప్పవారనుటకో, కొన్ని దురభిమానములు పురస్కరించుకొనియో తెలియదు. సారస్వత ప్రీతి కవితారసానుభవము ననేకావరణములు దాటినచోఁ బొందఁ దగినది. ఈ యభిమానాదులు ఆవరణములు. వీనిని దాఁటిన గాని రసానందము లేదు. ఎవఁ డావరణము చుట్టు తిరుగుచుండునో నాఁడు లోనికిఁ బ్రవేశించుట జరుగదు గదా. ఒకప్పుఁడొక మిత్రునితో నీ క్రింది పద్యమును గూర్చి కొంత చర్చ జరిగినది. ఆమిత్రుఁడు గొప్ప పండితుఁడు; భావుకుఁడు. ఆయిన యన్నచో నాకుఁ జాల గౌరవము. గౌరవమే కాదు బంధువు వంటి వాఁడు. కాని యాయనకు నన్నయగారి రచన యెక్కువ నచ్చదు. దానికెవరేమి చేయఁగలుగుదురు. ఒక దృష్టితోఁ జూచిన నొకకవి యాధిక్యము తెలియఁగలదు. ఒక కవి యాధిక్యము తెలిసికొనుటకుఁ గావలసిన దృష్టి యొకనికిఁ బరమేశ్వరుఁడు ప్రసాదించక పోయినచో నదియేమి యాపథమో నూదులతో నెక్కించుటకు ?

ఆ పద్యమిది—

అవిరళ సూర్య మండల సహస్ర సమ ప్రభమై ధనంజయ
ప్రవరు కరమ్మున న్వెలుఁగు పాశుపతాస్త్రముఁ జూచి
దైత్యదా

నన్నయగారి రచన తెలుఁగు వారు మాటాడుకొను నట్లుండును. ఆ మాటలలోని గడుసుఁదన మంతయు బొదుగఁ బడియుండును.

లోకములో మన మిట్లందుము. 'వానికెంత పలుకుబడియున్నది. వాఁడ తనినిఁ బోయి యాశ్రయించును. ఇతనిచేతఁ బని చేయించుకొనగలఁడు. వానికెంత కుమ్మక్కు కలదు. ఇంత మద్దత్తు కలదు ఈ విషయములో మనము వాని నేమియుఁ జేయలేము' ఈ విషయములో ననఁగా నీ పరిస్థితుల యందు – అని యర్థము. ఇక్కడ 'నందు' అన్న మాటయే దతర్థకము.

ఒక కవి యొక్క కవిత చదువుటకు సానుభూతి కావలయును. రెండవది బహు విషయములను సంయోజన పఱచుకొనవలయును. 'తాను వలచినదియే రంభ. తాను మునిఁగినదియే గంగ' కాఁగూడదు.

నన్నయ్యగారు అచ్చముగాఁ దెలుఁగు వారు మాటాడుకొను నట్లే వ్రాయును. అందులో రచనా శిల్పమును బొదువును శకుని దుర్యోధనునితోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

సీ॥ "నాగా రథాశ్వ సన్నాహ మొనర్పక యొడ్డణంబులు తీర్పకుభయ సైన్య
వీరుల కరముల వివిధాయుధమ్ముల నన్యోన్య సంఘట్ట నారవంబు
లెసఁగంగ సంగ్రామ మేర్పడ జేయక యక్షముల్ సొలిచి నేనశ్రమమునఁ
బ్రతిపక్షతతుల సంపదలు జయించి నీకిచ్చెద వగవంగ నేల;"

ఈ పద్యములోని రచన యొక విలక్షణమైనది. అంత కష్ట మెందుకు ?

ఈ పని సులభముగాఁ జేసి పెట్టెదను, అని లోకమునం దెవడయినను జెప్పునపుడు ఆ కష్టమును విస్తరించి చెప్పుటలో అందులో నున్న మెలికలు తెలియఁ జేయుచు, దానిలోనున్న వైదర్భ్యము తేటపడు

కం॥ తఱియగు నంతకు రిపుఁదన
యుఁ డకటఁ బెట్టుకొని యుండునది తఱి యగుడున్
చెఱచునది ఱాతి మీఁదను
వఱలగ మృద్ఘటము నెత్తి వైచిన భంగిన్

ఉ॥ ఇమ్మహి నీవుఁ బాండవులు నెవ్వటియల్లు పరస్పరానురా
గమ్మున నేలుచున్కి యిది కార్యము పాండవలక్ష్మి నీ కస
హ్యమ్మననేల వంచనఁ బరార్థ పరిగ్రహ బుద్ధిఁ జేసి పా
పమ్మగుఁ బాపకారులకుఁ బొయి నవశ్యము నర్థధర్మముల్.

ఆ. వె॥ అల్పుఁడయ్యు మనుజుఁడతి పరాక్రమమున
పేర్మిఁదర తరంబ పెరుగుచున్న
వాఁడు క్రమాని మొదలి వల్మీకమాక్రమానిఁ
జెఱచునట్లు గడఁగి చెఱచుఁ బగఱ.

కం॥ వన గతులని వారలపై
చని భంగము పొందిరాఁగ సమకట్టెడు నీ
తనయుఁడు గావున నీ వా
తని వారింపు మది యనుచితంబని నెమ్మిన్

కం॥ విను నీవును గురుఁడును శాం
తనవుఁడు విదురుండు నుండి తగు నయధర్మం
బున నీ యుపేక్ష నసయం
బునఁ బాండవ విగ్రహంబు బుట్టుట లగ్గే.

ఇట్టి పద్యములు నన్నయగారిలో వందలు కలవు. ఇది యొక శైలి. ఈ శైలిని నన్నయ కొన్ని భావములు చెప్పుటకు నుపయోగించెను. దీనిని దీసికొని తిక్కన్నగారు సర్వదా యది తన కవితాముద్ర చేసి కొన్నాఁడు. ఇంతే భేదము.

నన్నయ్యగారు రసమును శబ్దసంయోజన శక్తినుండి కలిగింతురు. విస్తరించి భావములను చెప్పటచేతఁ జేయరు. ఇదియొక చమత్కారమయిన విలక్షణమయిన మార్గము.

కుంకుమపువ్వు మొదలయిన వస్తువులతో మిళితమైన పానకము త్రావి నపుడు దానిలోని తీపిదనము వీనియొక్క రుచిచేత నధిక సేవ్యమాన మయినట్లుగా శైలీ వృత్తిరీత్యాది గుణసామగ్రీ విశిష్టతలకల కవి యొక్క రచన యందలి రసానుభూతి తద్విశిష్ట గుణసహితముగా నుం డును. అచ్ఛమయిన మధువునందు వట్టి మాధుర్యమే భాసించును. నన్నయ్యగారి రచన యిట్టిది. సర్వదా రసభావములే గోచరించును గాని యీ యలంకార మెంత చక్కఁగా వాడినాఁడు. ఇక్కడ నెంత గొప్ప భావము చెప్పినాఁడు. ఇట్టి భావములేరావు. నన్నయగారి రచన రసభావములను కరిగించి పోసినరచన. ఇట్టి రచన మఱియొక చోటఁ గనిపించనే కనిపించదు.

ఒక్కొక్కచోట నాయన చేసెడు చమత్కారములు నూహా తీతములు. రాక్షసులు దేవతలతో యుద్ధము చేసిరి. అమృతమునందు విగృహీతులై వారు దేవతల మీఁదకు యుద్ధమునకు బయలుదేరిరి. ఈ భావమును సీస పద్యముతో మొదలిడెను. ఆ సీస పద్యము నందు ప్రాసయును సమకూర్చెను. ఆ సమకూర్పఁబడిన ప్రాసముచేత రాక్ష సుల కోప మంతయు వ్యజ్యమాన మగుచున్నది.

"అంత దేవాహితు లమృతమ్ము గానక
యొంతయు నలిగి బలీంద్రుఁ గూడి
మంతనం బుండి య మర్త్యుల తోడి పొ
త్తింతియ చాలు నింకేల యనుచు
సంతన కట్టి యుత్సాహ సమేతులై
యంతంబులేని రథాశ్వములను
దంతుల నమిత పదాతుల నోడఁ గూర్చి
యంతకాకారులై యార్చిరి."

ఈ సీస పద్యపు నాల్గు చరణముల పూర్వ పరార్థముల యందు నిక్షేపిం చిన యనుస్వార పూర్వక తకార ప్రాసముచేత నిచటి రాక్షసుల కోపము, యుద్ధ ప్రయత్నము నేమి విచిత్రముగా స్ఫూర్తికలుగుచు

తుఁడు. అతని మాట కెదురు లేదు. బంధువులతనికి భయపడుదురు. అతఁడన్న మాట కాదను వాఁడు లేఁడు. ఆయన యిట్టివాఁనిఁగా నన్నయ్యగారు సృష్టించి గాంధారీ వివాహ పరిష్కారమును జేసెను. ఆయన యిట్టివాఁడని ధ్వనిత మగుచున్నది, గానివాచ్యమగుట లేదు.

"ఈ కులము వివర్ధింపఁగ నాకభిమత మేను వింటి నలినేక్షణగా
నేక శత సుతులఁ బడయఁగ నా కన్యక వరము వడసె నంటి
హారు చేతన్॥

కావున ధృతరాష్ట్రునికి గాంధారిని వివాహంబు సేయుదము. గాంధార పతి మనతోడి సంబంధమునకుం దగునన నిశ్చయించి సుబలు పాలికిఁ దగు ముదుసళ్ళం బంచిన సుబలుండును సుముఖుండై కురుకుల విస్తార కుండయిన ధృతరాష్ట్రుండు యిక్కన్యకు నర్హుండు గావున నా రాజునకు గాంధారి నిచ్చితి ననిన బంధు జనంబులెల్లఁ దమలో నిట్లనిరి.

అంగములలోన మే లుత్తమాంగ మందు
నుత్తమంబులు గన్నుల యుర్వీజనుల
కట్టి కన్నుల లేవను టెంత గాక
యుత్తముఁడు గాఁడె సద్గుణ యుక్తి నతఁడు॥

అనిన వారి పలుకులు విని గాంధారి ధృతరాష్ట్రునకు బితృవచన దత్తఁ గాఁ దన్ను నిశ్చయించి నాకుఁ బతి యమ్మహీపతియు కాని యొరుల నొల్లనని పరమ పతివ్రత పరపురుష సందర్శనంబు పరిహరించి తన పతి కనుగుణంబుగా నేత్ర పట్టంబు గట్టుకొని యుండె.

అథ శుశ్రావ విప్రేభ్యో గాంధారీం సుబలాత్మజాం
ఆరాధ్యవరదం దేవం భగనేత్ర హారం హరమ్॥
గాంధారీ కిల పుత్రాణాం శతం లేభే వరం శుభా
ఇతి శుశ్రావ తత్త్వేన భీష్మః కురు పితామహః॥

నన్నయ్య : తెలుగు భారతం : అనువాదంకాదు : పునస్సృష్టి

— దా శ ర థి —

"తింటే గారెలు తినాలి—వింటే భారతం వినాలి"

అనే సామెత ప్రచారంలో ఉంది. సామెతలు వినడానికి బాగానే వుంటాయి. కాని కాస్తలోతుగా వెళ్ళి చూస్తే వీనిలో ఉపమానాలు వింతగా కనపడతాయి. గారెల రుచికీ భారతం రుచికీ పోలిక యేమిటి? గారెలు రుచిగా వుండేమాట నిజమే. కాని భారతం రుచికీ గారెల పోలిక చాలదు. లోకోక్తిని కాదనడం దేనికి? ఉండనిద్దాం.

భారతం అనగానే వ్యాసమహర్షి జ్ఞాపకం వస్తాడు.

నారాయణం నమస్కృత్య నరంచైవ నరోత్తమం
దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్

వ్యాస మహాభారత రచన చేసాడు. అష్టాదశ పురాణాలూ ఆయనే కదా వ్రాసింది. పూర్వం పుస్తకం పెట్టుకుని చదువుకునే పీటను వ్యాసపీఠం అనేవారు. ఇప్పుడూ కొందరు భక్తిగా వ్యాసపీఠం మీద పుస్తకం పెట్టుకుని—అధ్యాత్మిక గ్రంథాలు పెట్టుకుని చదువుతూ వుంటారు.

ఇక తెలుగులో Essay వ్యాసమే అయింది. ఇదంతా ఎందుకు చెబుతున్నానంటే వ్యాసుడు ఎలా వ్యాపించిపోయాడో తెలపడానికి.

వ్యాసం అంటే Diameter of a circle కూడా.

ఇక వ్యాస మహర్షి రచించిన మహాభారతాన్ని తెలుగులోకి అవతరింపజేసిన ఆదికవి నన్నయ్యగారు.

నెట్టుకొని కొలుతు నన్నయ
భట్టోపాధ్యాయ సార్వభౌముని, కవితా

దేవ భాష తెచ్చి దేశభాషను చేర్చి
క్రొత్త అందములను కూర్చినాడు
తెలుగునకు గట్టి బలమును తెలిపెడి
వెలుగు మేడ నొకటి నిలిపినాడు.

కన్నడ భాషలో "నని" యనగా సుందరుడట. మంగినపూడి శాసనమునందు "నన్ని,నారాయభట్టు" అను పదమున్నదట. అందుకే నేమో కొందరు నన్నయను నన్నియ అంటున్నారు.

కొందరు నన్నయను కన్నడుడని, కొందరు ఆయనను తమిళుడని రుజువు చేయడానికి విఫల ప్రయత్నం చేసారు. అతడు నూటికి నూరుపాళ్ళు తెలుగువాడు.

ఆదికవిగా తెలుగు వాల్మీకిగా పేరు పొందిన నన్నయగారు చేసిన ఘనకార్యం ఏమిటి? అని అడిగేవారు ఈనాడు లేకపోలేదు. దానికి సమాధానంగా పద్యం ఒకటి—నేను రచించింది—మనవిచేస్తాను.

ప్రజలభాషన్ పురాణమ్ము వ్రాయుటన్న
కీరుగుబాటుగా భావించు తరుణమందు
తెలుగులో భారతము వ్రాయగల్గినట్టి
నన్నయ మహాకవిన్ సదా సన్నుతింతు
ప్రజలే భాషను మాటలాడెదరొ తద్భాషన్ పురాణావళుల్
సృజియింపం గలమన్న గుండె బలమిచ్చెన్ నన్నపార్యుండు, కో
ట్ల జనుల్ పల్కెడు పల్కులందే కవితల్ కల్పించుటే సత్కవి
ప్రజ కర్తవ్యమటన్న సత్యమును చెప్పం జాలె ధీమంతుడై

ప్రజల భాషలో వ్రాయడం సజీవ రచనకు నిదర్శనమని నన్నయ ఆనాడే చాటి చెప్పాడు. కనుక నన్నయ ప్రథమంగా తెలుగులో రెండున్నర పర్వాల భారతం రచించడం ఒక తిరుగుబాటే అనడంలో సందేహం లేదు.

భారతదేశమను నామ మేర్పడుటకు కారణము' అన్నారు సుప్రసిద్ధ విమర్శకులు డా॥ జొన్నలగడ్డ మృత్యుంజయరావుగారు.

యశోధర్మ_స్తతో జయః అని భారతం నిరూపిస్తున్నది.

నన్నయభట్టారకులు మహాభారతాన్ని చంద్రునితో పోల్చి చెప్పిన పద్యం చిత్తగించండి —

"ఆ నారాయణ పాండవేయగుణ మాహాత్మ్యామల జ్యోత్స్నజి
త్తానందం బొనరించుచున్, జనుల కర్థాంశు ప్రకారంబుతో
మానై సాత్యవతేయధీ వనధి జన్మ శ్రీ మహాభారతా
ఖ్యానాఖ్యామృతసూతి యొప్పు నఖిలాఘధ్వాంత విధ్వంసియై"

మహాభారతాన్ని నన్నయగారు పారిజాతమనీ అన్నారు —

"అమితాఖ్యానక శాఖలం బొలిచి వేదార్థామలచ్ఛాయమై
సుమహా వర్గ చతుష్క పుష్పవితతిన్ శోభిల్లి, కృష్ణార్జునో
త్తమ నానాగుణ కీర్తనార్థఫలమై ద్వైపాయనోద్యాన జా
త మహాభారత పారిజాత మమరున్ ధాత్రీ సురప్రార్థ్యమై"

మహాభారతంలో వున్నదే అంతటా వుంది. అందులో లేనిది ఎక్కడా లేదు.

యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి నతత్ క్వచిత్

నన్నయది తర్జుమాకాదు.

ఒక భాషలోని వార్తను ఇంకో భాషలోకి యథాతథంగా దిగుమతి చేయడం తర్జుమా. మహాకవులు అనువదిస్తున్నప్పుడు జీర్ణించుకుని పునస్సృష్టి చేస్తారు. వ్యాసమహర్షి మూలానికి న్యాయంచేస్తూ, అవసరమైనచోట్ల, వీలైనచోట్ల కవిత్రయంవారు మెరుగులుదిద్దారు. వీరిలో మొదటివాడు నన్నయ కదా!

తెలుగు భారత రచన నాటికి నన్నయాదులపై కాళిదాసాది సంస్కృత మహాకవుల ప్రభావమున్నది. వారి రచనల్లోని సౌకుమార్యము తెలుగులోకి ప్రవేశించింది.

ఇద్దరి మెప్పు వడయుటం సామాన్యంకాదు.

"వాడి మయూఖముల్ గలుగువాడపరాంబుధి గ్రుంకె.."

అన్న గొప్ప పద్యం ఈ ఉపాఖ్యానంలోదే. సంస్కృత శబ్దానికి తెలుగుమాట విశేషణంగా వాడడం "వాడి మయూఖముల్" నన్నయగారే మొదలు పెట్టారు. తెలుగుభాషలోని వ్యాకరణ విషయం ఒకటి బోధించబడింది. ఎత్తుగడలోని సొగసు తరువాతి కవులకు మార్గదర్శకం.

"ఉదరభిదాముఖము న
భ్యుదయముతో నిర్గమించె బుధసుతుడు కచుం
డుదయాద్రి ధరీముఖమున
మదితుండగు పూర్ణ హిమమయూఖుడ వోలెన్"

కావ్యత్వం శోభించే పద్యమిది. అయితే దీనిలో ధర్మం వుంది. శుక్రుడి కడుపు చీల్చుకొని కచుడు బయటికి వచ్చాడు. సంజీవినీవిద్య తెలిసిపోయింది తన పబ్బం గడిచిందని పారిపోలేదు. ఆ విద్యతో శుక్రుణ్ణి బ్రతికించాడు కచుడు.

విగతజీవుడై పడియున్న వేదమూర్తి
యతనిచేత సంజీవితుడై వెలుంగె
దనుజ మంత్రి యుచ్చారణ దక్షుచేత
నభిహితంబగు శబ్దంబునట్ల బోలె

ఉచ్చారణ దక్షుచేత నభిహితంబగు శబ్దంతో పోల్చడం యెంతో మనోహరంగా వుంది.

దేవయాని సామాన్య కన్యలా వ్యవహరిస్తుంది. కచుణ్ని ప్రేమిస్తుంది. దేవయానులు చాలామంది నేడు కనిపిస్తారు.

కాని కచుడు అసామాన్య యువకుడిలా ప్రవర్తిస్తాడు.

దేవయాని ఉవాచ :—

"నీవును బ్రహ్మచారివి, వినీతుడ, నేనును గన్యకన్ మహీ
దేవకులావతంస రవితేజ। వివాహము నీకు నాకు మున్
భావజశక్తి నైనయది —"

ఇప్పుడు యయాతితో యేమంటున్నదో వినండి.

"నిగ్రహమేది నన్ను తరణిప్రభ కూపము వెల్వరించు నా
డుగ్రమయూఖ సాక్ష్యముగ నున్నత దక్షిణపాణిజేసి భూ
పాగ్రణి నాదు దక్షిణ కరాగ్రము పట్టితి కాన మున్న పా
ణి గ్రహణమ్ము సేసితి—"

"సూర్యుడుసాక్షిగా నీ కుడిచేతితో నాకుడిచేతిని పట్టుకున్నావు. పాణిగ్రహణం చేశావు" అంటుంది.

భావజశక్తితో వివాహము అయిందని కచుడితో అంది.

సూర్యుడి సాక్షిగా పాణిగ్రహణం అయిందని యయాతితో అంది. ఇక ఈమెను మించింది శర్మిష్ఠ.

"నీలగళో పమాన కమనీయ గుణోన్నతి జెప్పజాలు న
న్నేలిన దేవయానికి నరేశ్వర! భర్తవు గాన నాకునుం
బోలగ భర్త వీవ—"

"నన్నేలిన దేవయానికి నీవు భర్తవు గనుక నాకూ భర్తవే" అంటుంది శర్మిష్ఠ యయాతితో.

దేవయాని కచుడికి శాపం ఇస్తుంది.

దేవయాని తండ్రి శుక్రుడు యయాతికి శాప మిస్తాడు.

దేవయాని ప్రణయకోపంతో శాపం ఇచ్చింది. శుక్రుడు ఋషి. అతను కోపించడం నచ్చని నన్నయ్య చెప్పిన రెండు పద్యాలు ఉదహరిస్తున్నాను.

"అనుపమ నియమాన్వితులై
యనూన దక్షిణల గ్రతుసహస్రంబులు సే
సిన వారికంటె నక్రో
ధనుడ గరం బధికు డండ్రు తత్త్వవిధిజ్ఞుల్"
"అలిగిన నలుగక, యొగ్గులు
పలికిన మఱి వినని యట్లు ప్రతివచనంబుల్

నచ్చితే ఇతరులకు అక్షర రమ్యత నచ్చుతుందట. నన్నయ నానా రుచిరార్థ సూక్తినిధి. ఇవన్నీ ఇలా వుండగా ఆయన భారతరచన జగద్ధితం కోసం చేశాడు. అది ముఖ్యం. ఏ కవి యయినా తన రచన జగత్కల్యాణంకోసం చేయాలి.

ధర్మశాస్త్రం, వేదాంతం, నీతి శాస్త్రం, మహాకావ్యం, సర్వ లక్షణ సంగ్రహం, ఇతిహాసం, బహుపురాణ సముచ్చయం, అయిన భారతాన్ని తెలుగులోకి అవతరింపజేసిన నన్నయ వ్రాసిన ప్రతి పద్యం హృద్యాన వాద్యంగా వుంటుంది.

తెలుగులో మహాకావ్యరచన గావించిన మొదటి కవి నన్నయ భట్టారకుడను సత్యం నిర్వివాదాస్పదమైనది" అన్నారు. శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు తమ "మార్గదర్శి నన్నయభట్టు" అన్న గ్రంథంలో ఇంకా ఇలా అన్నారు—"తెలుగు భారతం— తమిళ, కన్నడ భారతాలకన్నా ఆదర్శంలోను, ఆకృతిలోను విశాలమైనదని స్పష్ట మగుచున్నది" ఇది యథార్థం. "తెలుగులో తప్ప మరేభాషలో ఇంత సమగ్రంగా భారతం రాలే" దని బహుభాషావేత్త డాక్టర్ ప్రభాకర్ మాచ్వే ఒక సభలో ప్రసంగిస్తూ అన్నారు.

"ఋషివంటి నన్నయ్య రెండవ వాల్మీకి" అన్నారు విశ్వనాథవారు.

"నన్నయకవి పెట్టినాడు కదా తిక్కనాది కవుల కాదిభిక్ష" అన్నారు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు.

తెలుగులో మహాకావ్యాలు వ్రాయవచ్చునని, ప్రయోగించి చూసి, తరువాతి వారికి గుండె దిటవు కల్పించిన నన్నయభట్టోపాధ్యాయుడు తెలుగుజాతికి ప్రాతఃస్మరణీయుడు.

"బహుభాషల బహువిధముల
బహుజనముల వలన వినుచు భారతబద్ధ
స్పృహులగు వారికి నెప్పుడు
బహుయాగంబుల ఫలంబు పరమార్థముగన్"

—/—

మేనక యింద్రునియాజ్ఞ నొదలఁదాల్చి విశ్వామిత్రుని తపో భంగమునకై మందమలయానిలము తోడురాఁగ వనమునఁ బ్రవేశించు, నంత —

క. చల్లని దక్షిణమారుత, మల్లన వీతెంచెఁ దగిలి యాలలనాధ
మ్మిల్లకుసుమాంగరాగస, ముల్లసనసుగంధి యగుచు మునివరు
మీఁదన్.

చ. అనిమిషకాంతయున్ నవలతాంతవిభూషణలీల నల్లన
ల్లన వనకేళిలాలసవిలాసగతిం జనుదెంచి ముందటం
గనియె మునీశ్వరప్రవరుఁ గౌశికుఁ గౌశికచిత్తభీతినం
జననమహాతపశ్చరణ సంయతచిత్తు నిరస్త చిత్తజున్.

(భార. ఆది. 4, 40, 41)

ధేనువు లింటికివచ్చినవానితోడవ కచుండు రాకయున్న దేవయాని దన మనంబున మలమల మఱుంగుచుం బోయి తండ్రి కిట్లనియె.

ఉ. వాఁడిమయూఖముల్ గలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె ధేనువుల్
నేఁ డిటవచ్చె నేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్
పోఁడిగ వేల్వఁగాఁ బడియెఁ బ్రొద్దునుబోయెఁ గచుండునేనియున్
రాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షసపన్నగబాధ నొందెనో !

భార. ఆది. 3. ౧౧౨.

కరుణరస భావభరితమై కడుహృద్యమైన దీపద్యము. వృత్తములన్నియు భావానుగుణముగనే నడచినవి.

రాజరాజనరేంద్రుని ప్రాపున సనాతనవైదికధర్మ పునరుద్ధరణమునకై భారతసంహిత నాంధ్రమునకుఁ గొని తెచ్చిన భట్టారకునిదృష్టి ప్రధానముగ ధర్మబోధనమునకై ములుసూపినది. అట్టితటి శకుంతలోపాఖ్యానమున చాలశ్లోకముల కనువాద మీతనికవితలోఁ గానవచ్చుటలేదు. దుష్యంతుఁడు శకుంతలను నిరాకరించినపుడు సభలో

మానస పుత్రికయగు మేనకకుఁ దపోరాశియైన విశ్వామిత్రునివలన జనించుటచేతను, కణ్వాశ్రమమునఁ బెరుగుటచేత, గాంధర్వవివాహమైనది మొదలుగ నహర్నిశము మానసమున దుష్యంతు నెడఁబాయకుండుటచేతను నామెకు తపస్సంభృతతేజ మేర్పడినది. క్రోధ ముద్భవించినంతనే నిగూఢమైన యా తేజము పైకెగసి వచ్చి యామె ముఖమందు దుద్భాసించెను. మహర్షులకు సైతము కోప ముప్పతిల్లినంతనే నిగూఢమైన తేజ ముద్భాసించుచుండెననుట పురాణప్రసిద్ధము. అట్టి తేజోవతి గనుకనే—

యది మే యాచమానాయా వచనం న కరిష్యసి,
దుష్యన్త శతధా మూర్ధా తత స్తేఽద్య ఫలిష్యతి.

దీనురాలనై యాచించునాపలుకును నెఱవేర్పకుండెదవేని ఓదుష్యన్తా నీశిర మిప్పుడే నూఱువ్రక్కలు కాఁగలదు అనెను.

పతివ్రతలకు శాపానుగ్రహసామర్థ్య మేర్పడియుండు ననుట నిర్వివాదము. సభలోఁ బదిమందియెదుటఁ దన్నవమానముచేసిన భర్తనుగూర్చి కోపోద్రిక్తయై యిట్లనినదనిన ననౌచిత్యము స్ఫురింపనేరదు. ఈ యంశ మనువాదమున విడువఁదగినదిగాఁ గానరాదు. ఆ ప్రసంగముననే స్త్రీకిఁ గల పూజ్యత నిట్లుగ్గడించినది—

ఆత్మాత్మనైవ జనితః పుత్ర ఇత్యుచ్యతే బుధైః,
తస్మాద్భార్యాం నరః పశ్యేన్మాతృవత్పుత్రమాతరమ్.

తనచే భార్యయందుఁ బుట్టించుకొనఁబడిన తానే పుత్రుఁడని విద్వాంసులచేఁ దెలుపఁబడుచున్నాఁడు కావునఁ బుత్రరూపుఁడైన తన్నుఁ గన్నతల్లి యగుభార్యను, తన్నుఁగనిన తల్లినివోలెఁ జూడవలయును. ఇది పురుషులకందఱకు నెఱుఁగఁదగినది, స్త్రీజాతికంతకును గౌరవము నాపాదించునదియునగు ధర్మవిశేషము. వివాహితలైన స్త్రీలను నికృష్టముగ దాసీలనువోలెఁ గాంచువారీవిషయము నెఱిఁగింపవలసినవాఁడై యుండెను.

ఆత్మనో జన్మనః క్షేత్రం పుణ్యం రామాస్సనాతనం,
ఋషీణామది కాశక్తిః స్రష్టుం రామామృతే ప్రజాః.

స్త్రీ లనాదిసిద్ధమైన యాత్మోత్పత్తి క్షేత్రములు, బీజోత్పత్తికి క్షేత్రము లెట్లో పుత్రరూపమునఁ దా నుద్భవించుటకు స్త్రీలు నట్టివారే. స్త్రీ లేనిదే సంతానముఁ గనుటకు ఋషులకు సైతము శక్తి యెక్కడిది!

ఇఁకఁ బుత్రునిగూర్చి యామె దెలిసిన ధర్మవిశేషములు,వానిఁ బోషింపవలసిన యావశ్యకతయు నవశ్యముగఁ దెలియఁదగినవి.

పరిపత్య యదా సూను ర్ధరణీరేణుగుంఠితః,
పితురాశ్లిష్యతేఽఙ్గాని కిమి నాస్త్యధికం తతః.

నేలమీఁదఁ బొరలి బూడిదచరచిన మేనితోఁ బుత్రుఁడు వచ్చిపడి కౌఁగిలించుకొను నప్పుడు తండ్రికిఁగలుగు నానందముకంటె నధికమైన సంతోషవిషయ మే ముండును. ఈ యభిప్రాయమును కాళిదాసు తన శాకుంతలమునందును విడువక యీ క్రింది శ్లోకమునఁ జక్కఁగఁ జిత్రించినాఁడు.

ఆలక్ష్యదంతముకులా ననిమిత్తహాసై,
రవ్యక్తవర్ణ రమణీయవచః ప్రవృత్తిన్
అంకాశ్రయప్రణయిన స్తనయాన్వహన్తో,
ధన్యాస్తదంగరజసా మలినీభవన్తి.

కారణములేనినగవులతో మాటిమాటికి మొగ్గలవంటి దంతములను గానఁజేయువారును, స్పష్టముగాని వర్ణములుగల ముద్దుపలుకుల నుల్లకరించువారును, ఒడిలోఁబడుట కుత్సుకులునగుపుత్రుల నెత్తుకొని ధన్యాత్ములైనవారే వారియొడలి బూడిద నముకొనఁ జాలెదరు.

ఈ ప్రసింగమునసే హృదయమున గ్రుచ్చుకొనుమాట వెలువడిన దామెనోట.

అండాని బిభ్రతిస్వాని సత్యాజన్తి పిపీలికాః,
నభరేథాః కథం నుత్వం ధర్మజ్ఞః సన్స్వమాత్మజమ్.

అల్పజంతువులగు చీమలుసైతము తాము కనినగ్రుడ్లను నోటఁ గఱచికొని జాగ్రతతోఁ బెంచునుగదా! సమస్తధర్మముల నెఱిఁగిన నీవు నీ కుద్భవించిన యీ పుత్రు నేలభరింపవో యెఱుఁగరాకున్నది? పుత్రులను తప్పక భరింపవలయుననుటలో నీ యుక్తి సహృదయుల హృదయములను దల్లడఁబడఁజేయక మానదు.

దుష్యంతుఁ డెన్నివిధములఁ దనవివాహాసత్యతనుగూర్చి తెలిపినను వినక, శకుంతల పలుకులను నమ్మక పొమ్మనినపు డామె తన యుత్కృష్టత నిట్లుగ్గడించినది.

రాజ న్సర్షపమాత్రాణి పశ్యసి
ఆత్మనో బిల్వమాత్రాణి పశ్యన్నపి నపశ్యసి
మేనకా త్రిదశేష్వేవ త్రిదశాశ్చాను మేనకామ్
మమైవో ద్రిచ్యతే జన్మ దుష్యన్తతవజన్మతః
క్షితావ సిరాజం స్త్వమన్తరిక్షేచరామ్యహమ్
ఆవయోర న్తరం పశ్య మేరువర్ష వయోరివ
మహేన్ద్రస్య కుబేరస్య యమస్య వరుణస్యచ
భవనా న్యాశు సంయామి ప్రభావం వశ్యమేஉనఘ
సత్యశ్చాపి ప్రవాదోஉయం యం ప్రవక్ష్యామితేஉనఘు,
నిదర్శనార్థం న ద్వేషాత్ తచ్ఛ్రుత్వాక్షన్తు మర్హసి.

రాజా! ఇతరులరంధ్రముల నావగింజలంతలను లెక్కించుచున్నావు. నీ వొనర్చినవి బిల్వఫలము లంతటివైనను లెక్కింపకుంటివి. మేనక దేవతలలో వన్నెకెక్కినది. మేనక ననుసరించియే దేవతలు పెద్దగఁ గొనియాడఁబడుచున్నారు. కావున నీపుట్టుకకంటె నా పుట్టుకయే గొప్పది. నీవు భూమియందు మాత్రమే సంచరించెదవు. నే

నాకసమున సంచరించెదను. కావున మనయిద్దఱకును ఆవగింజకు మేరు పర్వతమునకును గలయంతర మున్నది. నేను దేవేంద్రుఁడు కుబేరుఁడు వరుణుఁడు యముఁడు మున్నగువారి భవనములకుఁ దలఁచిన వెంటనే పోయెదను. నా ప్రభావము చూడుము. నీకు నేఁజెప్పినదంతయు సత్యమేగాని యొండుగాదు. నీకుఁ దార్కాణమునకై చెప్పుచుంటిని. నన్ను క్షమింపుము.

పై విషయమంతయు శకుంతలకుఁగల సామర్థ్యమును వ్యక్తము చేయుచున్నది, ఇట్టి శక్తిగలదిగనుకనే ధార్మికభాషణము నంతవిశిష్ట ముగఁ జేయఁగలిగినది. ఈరీతి సమాధాన మామెయెడ ధార్ష్ట్యమును వ్యక్తముసేయునదియేయైనను ఇతిహాసమున బాధించునది గానేరదు. కావుననే.

సుసంరబ్ధోఽపి రామాణాం నకుర్యా దప్రియం వరః,
రతిం ప్రీతించ ధర్మంచ తాస్వాయత్తమవేక్ష్యహి.

పురుషుఁడు స్త్రీ తనకెంత కోపము గలిగించినను నామె మనస్సు నొచ్చునట్టిపని చేయరాదు. తృప్తి ప్రీతి ధర్మము వారలయధీనము కావున వారు వ్యతిరేకించిన నవన్నియుఁ జెడును.

త్వామృతేఽపి చ దుష్యన్త శైలరాజావతంసకాం,
చతురంతా మిమా ముర్వీం పుత్రో మే పాలయిష్యతి.

ఓ దుష్యన్తా! ఈ నా పుత్రుఁడు, నీ వాదరించి పోషింప కున్నను పర్వతరాజభూషితమై చతుస్సముద్ర ముద్రితమైన యీ భూవలయమును బాలింపఁగలఁడు. అనియు ననినది.

స్త్రీలకుఁగల పాతివ్రత్యపటిమ నుగ్గడించుచు, స్త్రీజాతి కత్యంత గౌరవాపాదకములు సన్మార్గ ప్రదర్శకములునగు నీ ధార్మిక వచనములు నన్నయభట్టారకునినోట వెలువడియుండినచో నెంతసమంజసముగ నుండెడివో? ధర్మబోధైకతత్పరుఁడగు నామహానీయుఁ డీ యంశము నేల యనువదింపకుండెనో విమర్శకు లరిసెదరుగాక.

దానివలనఁ గలుగనున్న యనర్థమును, దాని నుత్తరించు నుపాయములు మున్నగువానిని మ్లేచ్ఛభాషలో నుపన్యసించెను. ఆ శ్లోకము లీ క్రిందివి.

ఆలోహం నిశితం శస్త్రం శరీరపరికర్తనమ్
యో వేత్తి న తు తం ఘ్నన్తి ప్రతిఘాతవిదం ద్విషః.

లోకనిర్మితముగానిది తీక్ష్ణమైనది శరీరమును భేదించునదియునగు శస్త్రము నెవఁడెఱుఁగునో, శత్రువుచేయు దానికి బదులుగఁ జేయ నెఱుఁగు నాతని నెవరును బాధింపఁజాలరు. ఇది సామాన్యముగ స్ఫురించునర్థము. ఇఁక మ్లేచ్ఛభాషావశమున వర్ణలోపము వర్ణాధిక్యము వర్ణవికారము మున్నగునవి యేర్పడుటచేఁ దేలినయర్థము తననిజస్వరూపమును గప్పిపుచ్చి యితరులకు హానిని గలుగఁజేయునదియు, అగ్నిసమూహము నెగయఁ జేయుద్రవ్యములతోఁ గూడినదియు, నగు నా గృహము రాత్రియందు మిమ్ములను గాల్చుటకు నిర్మింపఁబడినది. శత్రువేర్పఱిచిన యీ హింసాపద్ధతిని దెలిసిన మిమ్ముల నాతఁడేమియుఁ జేయఁజాలఁడు.

కక్షఘ్న శ్శిశిరఘ్నశ్చ మహాకక్షే బిలేశయః
న దహేదితిచాత్మానం యో రక్షతి స జీవతి.

పెద్దపొదలో కలుగునందున్న పాము చలిని వేడిని దూరము సేయుచు పొదతగులఁబడినను నది చావదు. ఈరీతి నెఱిఁగి యెవఁడు తన్నుఁ దా రక్షించుకొనునో యాతఁడు జీవించును.

రెండవయర్థము— పార్శ్వమునఁ జరించువాఁడు పురోచనుఁడే ఆ యింటికి నిప్పు ముట్టించుట కేర్పడినవాఁడు. ప్రబలమైనశత్రు వేర్పడియున్నపుడు ప్రత్యక్షముగఁ బ్రతీకారము చేయరాదు. బిలములో పలఁ (సొరంగమున) బ్రవేశించినచోఁ బైన నిప్పంటుకొనినను తగులఁ

బెట్టఁబడక మిమ్ములను మీరు రక్షించుకొనఁగలరు. ఈరీతిగ మెలకువ గలిగియున్నపుడే జీవింతురు.

నాచక్షుర్వేత్తి పంథానం నాచక్షుర్విందతే దిశః
నాధృతిర్బుద్ధి మాప్నోతి బుధ్యస్వైవం ప్రబోధితః

కన్నులులేనివాఁడు మార్గము నెఱుఁగలేఁడు. సరిగాఁ జూడని వాఁడు దిక్కుని నెఱుఁగఁజాలఁడు. ధైర్యము లేనివాఁడు సరిగ నాలోచింపలేఁడు. మేలుకనినవాఁడవై యిట్లెఱుఁగుము.

వివేకములేకున్న నాపత్సమయమున బయిటకుఁ బోవుటకు మార్గము తెలియదు. దిక్కులు గానరావు. ధైర్యములేకున్న సంపదయు చేఁబడదు. కావున నతివివేకముతో నప్రమత్తులరై యుండుఁడు.

అనాప్తైర్దత్తమాదత్తే నరశ్శస్త్ర మలోహమ్
శ్వావిచ్ఛరణ మాసాద్య ప్రముచ్యేత హుతాశనాత్.

మనుజుఁడు శత్రువులు నిర్మాణముచేసిన లోహరహితశస్త్రము యొక్క వాతఁబడును. ఏదుపంది నివసించెడిచోటువంటి చోటుకు (రెండువైపుల ముఖముగలిగిన బొరియను) ఆశ్రయించినచో శత్రు ప్రయోగమునుండి విడువఁబడును.

అనాప్తులయిన శత్రువులు అగ్నిని రగుల్కొల్పు ద్రవ్యములతో నిండిన గృహమును తయారుచేసియున్నారు. దాని నప్పుడు మీరు స్వీకరింపవలయును. ఏదుపంది బొరియవంటి యుభయముతో ముఖమయిన సొరంగము నేర్పఱచుకొని, యందుండి యగ్ని ప్రమాదము వలనఁ దప్పించుకొనవలయును.

చరన్మార్గాన్విజానాతి నక్షత్రైర్విందతే దిశః
ఆత్మనాచాత్మనః పంచపీడయ న్నానుపీడ్యతే.

ఎల్లపుడు తిరుగుచుండినచో మార్గములు తెలియును. నక్షత్రములనుబట్టి దిక్కులను దెలిసికొనవచ్చును. తన పంచేంద్రియములను

వశమునందుంచుకొనినచో నితరులచేఁ బీడింపఁబడఁడు. పగలంతయు నడవులందుఁ దిరిగి ఏమార్గ మెక్కడికిఁబోవునో యెఱుఁగవలయును. బిలములోఁ బ్రవేశించిన మీరంధకారమున నక్షత్రములనుబట్టి దిక్కుల నెఱుఁగవలయును. ఇంద్రియ నిగ్రహముగలిగి ధైర్యమువహించినచో శత్రువులు మిమ్మేమియుఁ జేయఁజాలరు. తిరిగి మీరాజ్యము మీకు లభించును.

ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
విదురం విదుషాం శ్రేష్ఠం జ్ఞాత మిత్యేవ పాండవః

ఈరీతిగ విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుఁడయిన విదురుఁడు తెలిపినంతనే ధర్మరాజతనితో "తెలిసె" ననెను.

ఇంతటి యర్థవిశేషము గలిగి భావికార్యార్థమును సూచించు విషయమును వ్యాస భట్టారకుఁ డతినిగూఢముగ నెఱింగింప, నీలకంఠాదివ్యాఖ్యాతృమహోదయు లీయర్థమును దేటతెల్లముసేయ, భారత ఘట్టోల్లంఘనపటిష్ఠగాఢ ప్రతిభుఁడగు నన్నయభట్టారకుఁడు అనువదింపక వదలినాఁడు. శ్లేషప్రచురము మ్లేచ్ఛ వాగ్గుంభితమునగు నీఘట్టము తెనుఁగునకు దెచ్చుట యతిదుర్ఘటము కాని వచనరూపమునఁ గొంత వఱకైన నెఱిఁగించుట యత్యావశ్యకము. ఏమందురా? కొంతకాల మేఁగినపిమ్మట సౌరంగమును ద్రవ్వుటకై విదురుఁ డంపినఖనకుఁడు, ధర్మరాజు తన్నుగుర్తించి విశ్వసించుట కౌన వాలుగ —

"కించిచ్ఛ విదురే ణోక్తో మ్లేచ్ఛవాచాసి పాండవ
త్వయాచ తత్తథేత్యుక్తమేత ద్విశ్వాసకారణమ్."

అని దెలిపినాఁడు. (ధర్మరాజా! విదురుఁడు నీకు మ్లేచ్ఛ భాషతోఁ గొంతవిషయమును దెలిపినాఁడు. ఆ విషయమున నీవును అట్లే యని సమాధాన మిచ్చియుంటివి. కావున నిది నన్ను విశ్వసించి నమ్ముటకుఁ దార్కాణము.)

ఈ విషయమునుగూడ ననువాదమున స్పష్టముసేయక సూచనామాత్రసారముగ నిట్లు తెలిపినాఁడు. "ఆట హాస్తిపురంబున విదురుండు దుర్యోధను దుర్మంత్రంబంతయు నిమ్ముగా నెఱింగి కడువిశ్వాసి నొక్కఖనకు నతికుశలుం బాండవులపాలికిం బుత్తెంచినవాఁడును వచ్చి రహస్యంబునఁ బాండవులఁ గనిఁ తన్ను నమ్మునట్లుగా సాభిజ్ఞానవచనంబు లెఱింగించె." వెనుక నా శ్లోకముల కనువాదము లేకునికి నిచట నింతమాత్రమే తెలుపవలసివచ్చెను. ఇంతయగాదు. "అటఁ బాండవులును భాగీరథి లంఘించి" యని ఒక యధ్యాయమునందలి విషయ మర్ధవాక్యముతో ముగింపవలసివచ్చెను. ఈ యధ్యాయమునందును పైశ్లోకముల పరామర్శము గలదు.

ఏతస్మిన్నేవకాలేతు యథా సంప్రత్యయం కవిః
విదురః ప్రేషయామాస తద్వీనం పురుషం శుచిమ్.
నగత్వాతు యథోద్దేశం పాండవాన్దదృశేవనే
జనవ్యాసహ కౌరవ్య మాపయాతాన్న దీజలమ్.
విదితం తన్మహాబుద్ధే ద్విదురస్య మహాత్మనః
తత స్తస్యాపి చారేణ చేష్టితం పాపచేతనః.
తతః ప్రవాసితో విద్వా న్విదురేణ వర స్తదా
పార్థానాం దర్శయామాస మనోమారుతగామినమ్.
సర్వవాతసహాంనావం యన్త్ర యుక్తాం పతాకినీమ్
శివే భాగీరథీతీరే నరైర్విస్రంభిభిః కృతాన్.
తతః పునరథోవాచ జ్ఞాపకం పూర్వచోదితం
యుధిష్ఠిరవిబోధేచం సంజ్ఞార్థం వచనం కవేః.
కక్షఘ్న శ్శిశిరఘ్నశ్చ మహాకక్షే బిలౌకసః
నహన్తీత్యేవ మాత్మానం యోరక్షతి సజీవతి.
తేన మాం ప్రేషితం విద్ధి విశ్వస్తం ంజ్ఞయానయా.

పాండవులు సారంగమునంతను గడచి గంగానది యొద్దునకుఁ జేరినసమయమునందే ఊహాపోహాకుశలుఁ డగువిదురుఁడు, ఆనవాలుతోఁ గూడఁగఁ బరిశుద్ధుఁడగు నొక పురుషుని పాండవులుచేరు వనమున కంపెను. ఆ పురుషుఁడును విదురుఁడు తెలిపినయడవిలో వారినిఁ గనెను. వారును దల్లితోఁగూడి యాసమయమున గంగాజలముకందలి లోఁతును దెలిసికొనుచుండిరి. పాపమును జేయ సమకట్టిన దుర్యోధనుని చారుఁ డగుపురోచనుఁడు చేయనెంచిన దౌష్ట్యము విదురుఁ డెఱిఁగియుండుటచే నాచారునిఁ బంపెను. విదురునిచేఁ బ్రవాసితుఁడైన యానరుఁడు మనోవాయువేగములు గలదియు, జండాలతోఁ గూడినదియు, వలయు సాధనములతోఁ గూడినదియునగు నావను బాండవులకుఁ జూపించెను. ఆ నావయుఁ బవిత్రమైన భాగీరథీజలమున విశ్వాసపాత్రులైన మనుజులచే నమర్పఁబడియుండెను. తరువాత నా పురుషుఁడు పూర్వమం దెఱిఁగింపఁబడినది. జ్ఞాపకమునైన విదురుని వాక్యమును ధర్మరాజునకు గుర్తుతెచ్చుట కిట్లనెను. ధర్మరాజా! నేఁ జెప్పునది వినుము. "కక్షఘ్నశ్చ" ఇత్యాదిశ్లోకముల నీ కెవ్వఁడు చెప్పెనో నన్నాతఁడు పంపినట్లు తెలిసికొనుము. ఈ యానవాలుచే నన్ను విశ్వసింపఁ దగినవానిఁగా నెఱుఁగుము.

శ్లోకరూపమయిన యీ యానవాలు ధర్మరాజునకు విదురునకుఁగాక యొరులకుఁ దెలియదు కావున ధర్మరాజున కాపురుషుని నమ్మి యీ నావపై నెక్కి ప్రచ్ఛన్నముగ గంగానది దాఁటుట యేర్పడినది.

ఇట్టి యంశము లింకను నెన్నియో సంస్కృత భారతమున నున్నవి భట్టారకుని యనువాదమునఁ బ్రవేశింపలేదు. ప్రధానయంశములు లేకుండుట కొఱఁత యనక తప్పదు. నాఁటి యీ మహనీయుల

యాశయము లేమయియుండునో యీనాఁడు మన మూహించుటయు కడునశక్యము. ఏమయినను భారతమును నాంధ్రమున నవతరింపఁజేసిన యీ మహనీయుల కవితావైభవ మద్వితీయము.

ఆంధ్రభారత పాఠకులకు సాంజలి బంధముగ నొక్క విజ్ఞప్తి. మహనీయులార! నన్నయభట్టారకుని భారతమును బఠించుతఱి వ్యాస భట్టారకుని భారతమును గూడ జోడించి చదివి, సంపూర్ణమైన విజ్ఞానమునంది కృతార్థులగుదురు గాక.

—|—

భారతాంధ్రీకరణము-నన్నయ

ఆచార్య శలాక రఘునాథశర్మ

కవిత్రయం వారి భారతాన్ని అనువాదం, ఆంధ్రీకరణం అని వ్యవహరించటం సముచితం కాదు. తెలుగులో భారతావిర్భావానికి ప్రేరకుడైన రాజరాజనరేంద్రుడు మహాభావుకుడు. అతనికి వేదవ్యాస భారతం నిలువెల్లా అణువణువునా పట్టుకొన్నది. అంటే అతడు తన కోసం భారతం తెలుగులో రావాలని అనుకోలేదు. తెలుగు జాతికి దానిని శాశ్వత ధనంగా చేయాలన్న తపనతో ఆ మహితాత్ముడు భారత రచనకు ప్రేరకుడైనాడు. ఆయన నన్నయ్యగారితో—

"జననుత కృష్ణద్వైపా
యన ముని వృషభాభిహిత మహాభారత బ
ద్ధ నిరూపితార్థ మేర్పడఁ
దెనుఁగున రచియింపు మధిక ధీయుక్తిమెయిన్"

అన్నమాట పరమసుకుమార హృదయుడైన నన్నయ్యగారి ప్రాణాన్ని పట్టి పల్లార్చింది. రాజుల హృదయాలు మహాగంభీరంగా ఉంటాయి. వారి మాటలు గోరంతలుగా ఉన్నా అందులో అర్థాలు కొండంతలుగా ఉంటాయి. భావగ్రాహి అయిన నన్నయకు భారతం తెలుగులో రచించటం కత్తి మీద సాము అయింది. పై పద్యం ఆయన మానస వీథిలో అనుక్షణం అప్రమత్తతను హెచ్చరించే కశా స్వరూపంగా రూపొందింది. అయితే ఈ మెలకువ రాజ్య నిర్వహణలోని ధార్మికతనే వ్యంజిస్తుంది గాని భీతిని కాదు. మహాకావ్యరచనకు సర్వ సాధనాలు సమగ్రంగా ఉన్నా నన్నయ రచన తుదిముట్టకపోవటానికి ఈ ధర్మభీతే కారణమని నా ఊహ. ఇంతకూ ప్రధానంగా చెప్పవచ్చినదేమంటే నన్నయది పునారచన అనాలి గాని అనువాదం.

ఆంధ్రీకరణం అనిగాదు. ఈ మాత్రానికే అయితే అవిరళ జప హోమ తత్పరుడూ, బ్రహ్మాండాది నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడూ, లోకజ్ఞుడూ అయిన భట్టారకుడు కావాలా? అతనికి భారత ఘోరరణంలో నరునకు నారాయణునిలాగా వాఙ్మయ దురంధరుడైన నారాయణభట్టు తోడై నిర్వహించాలా? భట్టారకుడు భారత పీఠికలో చెప్పిన అనేక విషయాలను మనం జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే వ్యాసభగవానుడంటే, శ్రీ మహాభారతమంటే ఆయన గుండెలో ఉన్న గురుభావనకు అవధులు లేవనిపిస్తుంది. అట్టి కృష్ణద్వైపాయనుడేమి చెప్పాడో దానిని చిలక-పలుకుల్లా చెప్పటం కాదు. తన రాజు అభిలషించింది, మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థం ఏర్పడే విధంగా చెప్పాలి. అందులోనూ (శ్రీ) వ్యాసుడిది ఆర్ష వాణి. దానిని తెనుగున రచించాలి. దానికి అధిక ధీయుక్తి కావాలి. నిజంగా ఇది అసిధారావ్రతం.

నన్నయ విపుల శబ్ద శాసనుడు. శబ్దశాసనమంటే ఈ సన్ని వేశాన్ని బట్టి సముచిత శబ్ద ప్రయోగరక్షక అని భావించాలి. అతి సమర్థుడైన ప్రభువనిన పాల్యవర్గం భక్తి శ్రద్ధలతో విధేయులై ఉన్నట్లుగా అతనికి సర్వశబ్దాలు తమ్ము తాము సర్వాత్మనా అర్పణ చేసుకున్నవని తాత్పర్యం. పాండవ భార్యలలో ఒక్క ద్రౌపదినే పత్నిగా వ్యవహరించటం మొదలైనవి. ఇందుకు దృష్టాంతాలు. తెలుగు కవులలో శబ్దశక్తిని సమగ్రంగా ఎఱిగినవారిలో నన్నయకి సర్వోత్తమ స్థానం.

అవధులు లేని ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు, అమోఘమైన రాజాజ్ఞ, అపారమైన శబ్దశక్తి-ఈ మూడింటి సంపదతో నన్నయ భట్టారకుడు తెనుగున రచించిన ఆంధ్రమహాభారతం ప్రమాణంలో చిన్నదైనా ప్రాభవంలో చాలా మిన్నగా ప్రకాశిస్తూన్నది.

నన్నయ రచనలో అపార మధురత్వ, ఆలోచనామృతత్వ లక్షణాలు రెండూ చక్కని పాకంలో మేళవించి ఉన్నాయి. ఆయన

రచనలోని అక్షరరమ్యత ప్రతి పాఠకుడు చవి చూచినదే. ఒకసారి ఆ రుచి మరిగిన వానికి దానికి వదలి ఉండలేని స్థితి కలుగుతుందనటానికి సందేహించనవసరం లేదు.

ఇక ఆలోచనామృతత్వ లక్షణాన్ని నిరూపించటానికి మూడు మెతుకులు పట్టి చూపుతాను.

కలహమున నిట్లు సురవీ
రుల నెల్లర నోర్చి యొక్కరుఁడ యమృతముఁదె
క్కని కొని యాస్వాదింపక
యలోలుఁడగు వానిఁజూచి హరి యిట్లనియెన్.

ఇది ఆదిపర్వంలోని గరుత్మదుపాఖ్యానంలోని పద్యం.

గరుత్మంతునికి విష్ణువు సాక్షాత్కరించి వరం కోరుకొమ్మన్నాడు. గరుత్మంతుడు విష్ణు దర్శనము అపేక్షించాడా? అపేక్షించినంతమాత్రాన అందరికీ ప్రత్యక్ష మవుతున్నాడా? ఎంత తపస్సు? ఎన్ని పరీక్షలు? పరిస్థితి యిట్లుండగా హరి గరునికి అయాచితంగా ఏల సాక్షాత్కరించాడు. ఎందుకు వరమిస్తున్నాడు? - ఆలోచించి పాఠకునకు ఇక్కడ ఇన్ని ప్రశ్నలు పుట్టే అవకాశం ఉన్నది. ఉత్తమ కవి ఉత్తమ పాఠకునకు పుట్టే ఉత్తమ ప్రశ్నల నన్నింటినీ ముందే ఉద్భవించి ఉచితమైన రీతిలో సమాధానాలు స్ఫురించే విధంగా రచన సాగిస్తాడు. పై ప్రశ్నలన్నింటికీ ఈ చిన్న పద్యం చక్కని సమాధానాలు చెబుతుంది. ఎందరో ఋషులు ఎన్నోవిధాల తపించి కూడా లౌల్యం విడనాడలేకపోయారు. కాని గరుత్మంతుడు అలోలుడై నిలువగలిగాడు. అల్ప విషయాలలో అలోలతను కొందరు ప్రదర్శింపవచ్చు. ప్రకృత విషయం అట్టిది గాదు. దేవతలు దేవాదిదేవుని శక్తియుక్తుల సాయంతో అపురూపంగా సాధించి భద్రపరచుకొన్న పదార్థం అమృతం. పైగా వారు రాక్షసులను వంచించి అమృతాన్ని చేజిక్కించుకొన్నారు.

గరుడుడు కలహంలో సురవీరుల నందరినీ ఒక్కడై ఓడించి దానిని స్వాయత్తం చేసుకొన్నాడు. ఆ విధంగా దాని మీద సర్వాధికారాలు పొంది కూడా అంత మహాపదార్థాన్ని ఆస్వాదింపలేదంటే అతని ఎడద విషయాభిముఖంగా ఎంత పటిష్టమైన వైరాగ్యం పొందిందో ఊహించాలి. ఇతర వ్యక్తులకు పరమ దుస్సాధ్యమైన ఆ అలోలత్వం ఇతనికి గుణసిద్ధమై కూర్చుంది. అంటే అతని గుండె నారాయణుడు ఆ అలోలత్వం ఇతనికి గుణసిద్ధమై కూర్చుంది. అంటే అతని గుండె నారాయణుడు నివసించటానికి సర్వాంగీణంగా సిద్ధంగా ఉన్న గుడి అయిందని తాత్పర్యం. కలహమున, ఇట్లు-సుర-వీరుల, ఎల్లరన్, ఒక్కరుఁ. ఓర్చి' అనే ఒక్కొక్క పదం సర్వదేవతా సముదాయం కంటె గరుత్మంతుడు అధిరోహించిన మహోన్నత శిఖరాల మహిమను వక్కాణిస్తున్నాయి. పై చూపుకు ఇందులో ఏముందిలే అనుకోదగిన ఈ పద్యంలో ఇంత గాంభీర్యం ఉంది. ఆ గాంభీర్యం అంతుచిక్కితే ఆనంద వీథీ విహారం. చిక్కకపోతే అదొక వార్తగా భావించే అజ్ఞాన వీథీ విహారం.

యయాతి "అతిశయ రూప లావణ్య విభ్రమ గుణసుందరియైన శర్మిష్ఠ నెఱుంగ వేఁడి" దేవయానిని చూచి అందర కులగోత్ర నామంబు లడిగాడట. దేవయాని అసాధ్యురాలు. అఖండ ప్రజ్ఞానిధి. శర్మిష్ఠ వాడాడి నూతిలోనికి తోస్తే యయాతి వచ్చి ఎందుకు నూతిలో ఉన్నావని అడిగినపుడు "ప్రమాదవశంబున నిన్నూతం బడినదాన" నని దేవయానికి కాక ఇంక ఎవరికైనా చెప్పటం సాధ్యమా? మరొక వ్యక్తి అయితే గుండెలో ఉన్న కసినంతా వెళ్ళగక్కి ఉండేది. దేవయాని శర్మిష్ఠను గూర్చి యిక్కడ పల్లెత్తుమాట అనలేదు. అంటే తన భవిష్యత్తుకు ముప్పు వస్తుందని ఆమె సుదూరంగా ఆలోచించింది. కసినంతా వెళ్ళగక్కటానికి మాత్రమే కాక శర్మిష్ఠా

యయాతుల ఉభయ నిష్ఠ అనురాగ ప్రవంతికి, తన ప్రయోజనం దృష్టితో, అడ్డుకట్ట వేయటానికి కూడా పనికి వచ్చేవిధంగా

నన్ను మున్న యెఱుంగు, దిన్నాతి నాకు
దాసి; వృష పర్వుఁడను మహాదానవేంద్రు
కన్య నాయొద్ద నెప్పుఁడు కదలకుండు
ననఘ; మఱి దీని శర్మిష్ఠ యండ్రు జనులు.

అని బదులు పలికింది. రాజేమడిగాడు! తానేమి చెప్పింది? ఇందులో అందరి సంగతి ఏది? కులమేది? గోత్రమేది? ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పినట్లు? చెప్పనట్లా? వాతలు పెడుతున్న ది యయాతికా? శర్మిష్ఠకా? "నన్ను మున్న యెఱుఁగుదు" అనటంలో శర్మిష్ఠ నీరు గారిపోవాలి. 'ఇన్నాతి నాకు దాసి' అనటంచేత రాజుఁ ప్రియురాలు ఇద్దరూ దెబ్బతినాలి. "వృషపర్వుడను మహాదానవేంద్ర కన్య" అనటం వలన మహారాక్షస చక్రవర్తి బిడ్డను దాసిగా చేసుకొన్న నన్ను గూర్చి ఆలోచించవేం? అన్న పోటు రాజు హృదయానికి తగలాలి. "నాయొద్ద నెప్పుడు గదలకుండ" అనే మాటలో ఏమరించి తీసుకొని పోవచ్చు ననుకుంటావేమో? ఆ పప్పులేం ఉడకవు అనే తర్జన స్ఫురించాలి. 'అనను' అధిక్షేపణ. ఆహాహా! ఎంత పుణ్యాత్ముడవయ్యా! అన్నట్లు మఱి దీని శర్మిష్ఠ యండ్రుజనులు''- అని అతి కష్టం మీద పేరు చెప్పింది. ఆ చెప్పటంలో ఎంత వాడితనం; మఱి అనే పదం చెప్పటానికి ఇష్టంలేనితనాన్ని ఎంతచక్కగా వ్యంజిస్తున్నది. "జనులు అండ్రు" అంటేఉద్దేశం ఏమిటి? తల్లిదండ్రులు ఆ పేరు పెట్టలేదని తాత్పర్యము కాదు. ఆమెను వీలయినంత ఆకర్షింపజేసుకోవాలి. పాత పొగకు కొన్ని పుడకలువేసి ఉపశమనం పొందాలి. ఈ చిన్నపద్యంలో కథ మొత్తంలో పరచుకొని ఉన్న దేవయానీ ప్రవృత్తికి సంబంధించిన అంతరాన్ని ఎంతగా కుదించి నిక్షేపించాడో భావించినపుడు నన్నయ లోతులు మనకు స్ఫురిస్తాయి. ఆయన స్వయంగా చెప్పనే చెప్పాడు

కదా. కవీంద్రులు సారమతితో లోనారసి మేలనవలసిన గాంభీర్యం తన కవిత్వంలో ఉందని.

నాకు నన్నయ భారతంలో ప్రియాతి ప్రియమైన ఘట్టం ఒకటున్నది. పూర్వం ఒకటి రెండుచోట్ల దానిని గురించి ప్రస్తావించి ఉన్నా. ఈ రసవత్సభలో ఆ ప్రస్తావన చేయకుండా ఉండలేను. శంతను మహారాజు సత్యవతిని కామించాడు. దాశరాజును అడిగాడు. అతడు మహారాజును మన్నిస్తూనే అసాధ్యమైన వరం అడిగాడు వీలులేదు. ఇవ్వకపోతే అభీష్టం నెరవేరదు. ఈ గుంజాటనతో రాజ కార్యాలు మానివేసి శంతనుడు చింతాక్రాంతుడై ఏకాంతవాసం చేస్తున్నాడు.

నేడో రేపో రాజ్యభారం, గృహస్థధర్మం స్వీకరించవలసిన స్థితితో ఉన్న దేవవ్రతుడు పరిస్థితులన్నీ సాకల్యంగా ఆకళింపు చేసుకొని తండ్రి దగ్గరకు వచ్చి నెరపవలసిన మర్యాదలన్నీ మనఃపూర్వకంగా నెరపి ఇలా ప్రశ్నించాడు.

"భవదభిరక్షితక్షితికి బాధ యొనర్పఁగ నోపునట్టి శా
త్రవ నివహంబు లేదు, వసుధా ప్రజకెల్ల ననంత సంతతో
త్సవములు, రాజులెల్ల ననిశంబు విధేయుల నీకు, నిట్లు మా
నవ వృషభేంద్ర! మేలుకొ మనఃపరితాపముఁ బొంది యుండఁగన్"

పద్యము చంపకమాల. అంటే పద్యము తండ్రిపై భక్తితో కుసుమార్చన చేయుటనికే వినియుక్తమయినట్లున్నది! కాని ఈ రెండును రాజులందు విపరీతము" అన్నట్లు పైకి సువాసనలు గుబాళిస్తూనే లోపల మర్మఘాతము చేసేవాడి కత్తిలా ఉంది. పాలకుడు ఎందుకు ఎప్పుడు ఎలా ఏడవాలో వ్యంగ్యంగా ఎత్తిచూపినట్లయింది. ఉత్తమ క్షత్రియుడు పాలక ధర్మంలో ఉన్నవాడు స్వార్థాన్ని సర్వవిధాలా ప్రక్కన పెట్టి ప్రజా సౌఖ్యాన్ని మాత్రమే అపేక్షించాలయ్యా!

లే! లే! ఈ ఏడుపేమిటి? అని కశాఘాతంతో లేపి తట్టుతున్నట్లుంది ఈ పద్యం. అందులో అడిగేవాడు కొడుకు. వయసు వచ్చినవాడు. తానై పూనుకొని పెండ్లి చేసి, రాజ్యమిచ్చి ఉపలాలించవలసిన స్థితిలో ఉన్నవాడు. తానో వయసు మళ్ళినవాడు. సంతానవంతుడు. వాన ప్రస్థానానికి పోవలసిన దశలో ఉన్నవాడు. ఏమని చెప్పాలి? ఎలా చెప్పాలి. ఒరే అబ్బీ అక్కడ ఒక అందగత్తెను చూచానురా! మనసు పడ్డాను. వాళ్ళేవో నియమాలు పెట్టారు. ఎలాగా అని ఆలోచిస్తున్నాను. పెళ్ళి చేసుకుంటానురా. అని సిగ్గువిడిచి కొడుకుతో చెప్పాలి. మానాభి మానాలు ఉన్నవాడెవడూ ఇలా చెప్పలేడు. పితృభక్తితో ఆయన దుఃఖ మేమిటో తెలుసుకొని ఏ త్యాగమైనా చేసి ధృఢనిశ్చయంతో ఉన్న కొడుకు చేతులు కట్టుకొని నిలబడి ఉన్నాడు. ఏదో సమాధానం చెబితే కాని కదిలే సూచనలు కనబడటంలేదు. శంతనుడి గుండె ఎంత ఇరకాటంలోపడి ఎలా గిలగిలా కొట్టుకొంటున్నదో మనం గ్రహించాలే తప్ప అది మాటలలో చెప్పతగినది కాదు. ఈ స్థితినంతా నన్నయ భట్టారకుడు ఒక వాక్యభాగంలో స్ఫురింప చేస్తున్నాడు. "అని విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి" కథా నిర్మాణంలో ఈ మాట ఆయువుపట్టు. దీని మీద దృష్టి కేంద్రీకరించి చూస్తే కథారహస్యమంతా చక్కగా సాక్షాత్కరిస్తుంది. పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి అతికష్టం మీద చెప్పిన సమాధానాన్ని నన్నయ మూడు కంద పద్యాలలో ఒక చిన్నవచన భాగంలో నిబంధించాడు. అవ్యవస్థితమైన మనస్సు ఔచిత్యాన్ని ఔగాములను అవాచ్యాలను పట్టించుకోరు కాబోలు. శంతను డెంతమాట అన్నాడో చూడండి.

"వినవయ్య ఏకపుత్రుఁడు
ననపత్యుఁడు నొక్క రూపయని ధర్మవులన్
విని నీకు తోడు పుత్రులఁ
ననఘా! పడయంగ నిష్టమైనది నాకున్."

"జన వినుత యగ్ని హోత్రం
బును సంతానమును వేదములు నెడ తెగఁగా
జన నుత్తమ వంశజులకు
ననిరి, మహాధర్మ నిపుణులైన మునీంద్రుల్"

"నీ వస్త్ర శస్త్ర విద్యా
కోవిదుఁడవు రణములందుఁ గ్రూరుఁడ వరి వి
ద్రావణ సాహసి కుండవు
కావున నీ యునికి నమ్మగా నోప నెడన్"

కావున బహు పుత్రార్థంబు యత్నంబు సేయవలయు, వివాహ మయ్యెద' నన్నాడు. ధర్మ ప్రసంగం తెచ్చిన కొడుకును ధర్మప్రసంగం తోనే ఎదుర్కొన్నాడు. అసలే మన్మథ మార్గణాలు తూట్లుతూట్లుగా కొట్టిన గుండెకు కొడుకు చూపిన ఆక్షేపణ దుస్సహమైంది. అట్టి గుండెలో నుండి వచ్చే మాటలధోరణి ఎలా ఉంటుందనటానికి ఇంత కంటె పదునైన ఉదాహరణలు చూపటం సాధ్యం కాదు.

నన్నయ భట్టారకుని రచనలోని గాంభీర్యం ఎంతటిదో మాట కున్న నైశిత్యం ఏ స్థాయికి చెందిందో, ఒకటి రెండు పొడిమాటలు ఆయా వ్యక్తుల స్వరూప స్వభావాలనన్నింటినీ ఎలా సాక్షాత్కరింప జేస్తాయో వివరించటానికి స్థాలీ పులాక న్యాయంగా ఈ మూడు ఘట్టాలు ఎన్నుకొన్నాను.

రసహృదయ కాసారాలలో విశృంఖల విహారం చెయ్యటానికి అవకాశం కల్పించిన విజయవాటికా భువనవిజయ సాహితీ సంస్థవారి సౌజన్యాన్ని హృదయంలో పదిలపరచుకుంటాను.

ఇతి శమ్.

— | —